

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

VOL. 25

MINDEN ÚT RÓMÁBA VEZET?

Magyarországi klerikusok felszentelése a római Kúriában
(1426–1523)

FEDELES TAMÁS

BUDAPEST ♦ RÓMA

2025

COLLECTANEA VATICANA HUNGARIAE

CLASSIS I, VOL. 25

DO ALL ROADS LEAD TO ROME?

Ordination of Hungarian clerics in the Roman Curia
(1426–1523)

Written by
TAMÁS FEDELES

BUDAPEST ♦ ROME

2025

MINDEN ÚT RÓMÁBA VEZET?

Magyarországi klerikusok felszentelése a római Kúriában
(1426–1523)

Írta
FEDELES TAMÁS

Bibliotheca Historiae Ecclesiasticae Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nuncupatae
Series I: Collectanea Vaticana Hungariae

sub Alto Patrocinio Em.mi ac Rev.mi

P. Card. ERDŐ

fundavit ac moderatur

P. TUSOR

Kiadja a Fraknói Vilmos Római Történeti Kutatócsoport
(HUN-REN PPKE-PTE)

a BTK Moravcsik Gyula Intézet
(HUN-REN)

és a Collegium Professorum Hungarorum
(MCA)

*Published by the Vilmos Fraknói Vatican Historical Research Institute
the BTK Gyula Moravcsik Institute and the Collegium Professorum Hungarorum*

HUN-REN
Hungarian Research Network

A kutatásokat a Magyar Kutatási Hálózat, a kötet megjelenését
a Pécsi Tudományegyetem Bölcsész- és Társadalomtudományi Kara támogatta

<http://institutumfraknoi.hu>

© T. FEDELES, 2025

ISSN 1786-2116

ISBN 978 963 556 639 6

ISBN ebook 978 963 556 642 2

Felelős kiadó - *Publisher responsible*

a Gondolat Kiadó igazgatója - *the Director of "Gondolat" Publishing House*

Tördelte - *Typography*: É. Lipót | Mutató - *Index*: Gy. Sági | Olvasószerkesztő - *Corrector* V. Kanász

Kiadásra előkészítette - *Prepared for publication*

a GONDOLAT Kiadó - *the Publishing House "Gondolat"*

TARTALOM

Előszó	II
I. Bevezetés	15
1. Források és módszerek	19
2. Historiográfiai áttekintés	33
II. A szent rendek	48
1. A középkori papság és az egyházi rend fokozatai	49
2. A kandidálók alkalmassága	54
3. A promóció helye és ideje	57
4. A szentelés rítusa	60
5. „Contra vagantes”	63
III. A kúriai szentelések mechanizmusa	76
1. Az Apostoli Kamara	76
2. A római Vikáriátus	80
3. A Cancellaria, a Dataria és a Sacra Poenitentiaria Apostolica	82
4. A kamarai promóciók forgatókönyve	86
5. A Libri formatarum kötetei és bejegyzései	91
6. A római Vikáriátus ordinációs kötetei	99
IV. Az Apostoli Kamara és a Római Vikáriátus magyar ügyfelei	101
1. A klerikusok száma	101
2. Egyének és csoportok	104
3. Geográfiai tanulságok	113
4. Kronológiai jellemzők	147

V. Kamarai vizsgálatok	164
1. Életkor	166
2. Törvényes származás	170
3. Testi épség	171
4. Erkölcsök.	174
5. A kandidálók felkészültsége	177
6. Titulus, patrimonium	195
7. Ellenőrzés a részegyházakban.	209
8. Szolgálatban	213
VI. „cupit ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines promoveri” . . .	214
1. A szentelések ideje	215
2. Mindennapok az Örök Városban.	224
3. Bazilikák, templomok, kápolnák	231
4. Az ordinátorok	239
5. Az első tonzúráról a püspöki ordóig	249
VII. Miért Róma?	257
1. „causa devotionis et peregrinationis”	258
2. Gyorsított eljárás	261
3. „eorum ordinarios raro ordines celebrant”	262
4. Diszpenzációk	264
5. Életvitelszerű római tartózkodás	265
6. Javadalomvadászok	268
7. Visszaélések	269
VIII. A kúriai szentelések és a hitújítás	272
IX. Összegzés	283
Függelék	301
1. A topográfiai azonosítás nehézségei	301
2. A magyar klerikusokat szentelő ordináriusok (1426–1523)	308

Bibliográfia	315
Rövidítések	340
Index	341
Do All Roads Lead to Rome? Ordination of Hungarian Clerics in the Roman Curia (1426–1523).	
1. The Sources.	349
2. The Number of Clericals.	350
3. Persons and Groups.	353
4. Geographical and Chronological Edifications	354
5. Why Rome?	357
Table of Contents	361

Apám emlékének (1948–1999)

ELŐSZÓ

A magyar klerikusok tömeges római szentelésének jelenségére LUKCSICS PÁL tanulmányát (1928) olvasva figyeltem fel. 2011 őszén, amikor három hónapig kutathattam a Vatikáni Apostoli Levéltárban (*Archivio Apostolico Vaticano*), fogalmazódott meg bennem a gondolat, hogy érdemes lenne a kúriai promóciókat dokumentáló, azonban LUKCSICS által nem ismert – és a magyar medievisztika által korábban nem hasznosított – regisztersorozat magyar vonatkozású adatait kigyűjteni. Az Apostoli Kamara korunkra maradt hatalmas iratanyagában található *Libri formatarum* 14 kötete tartalmazza ugyanis az 1425 és 1524 között, a *Camera Apostolica* felügyelete alatt lezajlott kúriai promóciókra vonatkozó feljegyzéseket. További ösztönzést jelentett, hogy a 2000-es évek közepétől a nemzetközi kutatás fokozott figyelmet fordított e témakörre, amely jelzi a késő középkori kúriai papszentelési turizmus, LUDWIG SCHMUGGE találó megfogalmazása szerint a *turismo delle ordinazioni* relevanciáját.

Habár 2011-től kezdődően az Apostoli Kamara és a Magyar Királyság késő középkori kapcsolatrendszerével foglalkoztam behatóan, az utóbbi évekig elsősorban a gazdasági összefüggések feltárására, elemzésére helyeztem a hangsúlyt. A kúriai klerikusszenteléseket dokumentáló kamarai kötetek feltárásához 2016 májusában kezdtem. A munka egyik legintenzívebb szakaszában, 2017 késő őszén készítettem el a magyar vonatkozású bejegyzések *in extenso* átíratát. A vatikáni levéltár mellett a római Vikáriátus gyűjteményében (*Archivio Storico Diocesano, Archivio del Vicariato*), a Római Állami Levéltárban (*Archivio di Stato di Roma*), valamint a Penitenciária archívumában (*Archivio della Penitenzieria Apostolica*) is kutatásokat folytattam. A források feltárásával párhuzamosan a vonatkozó nemzetközi szakirodalom jelentős részét is összegyűjtöttem, köszönhetően az *École Française du Rome* kiemelkedő állományú könyvtárának. 2018 nyarán fogtam az Apostoli Kamara szervezésében lezajlott kúriai promóciók magyar vonatkozású iratait közreadó okmánytár filológiai és tartalmi jegyzetapparátusának elkészítéséhez, s ezzel párhuzamosan a téma monografikus feldolgozását is megkezdtem.

Első eredményeimről 2016 júniusában, Kolozsvárott egy nemzetközi konferencián (*Bullaria, Monumenta, Repertoria*) számoltam be. Vizsgálataim legfontosabb megállapításait 2019 márciusban tartam a nemzetközi nyilvánosság elé, a római La Sapienza Egyetemen rendezett konferencián (*Penisola italiana ed Europa centro-orientale tra Medioevo e prima Età moderna. Economia, Società, Cultura*). Természetesen a téma egy-egy kidolgozott részletét közzé tettem hazai és külföldi periodikákban és gyűjteményes kötetekben,¹ 2021 őszén pedig a *Libri formatarum* magyar bejegyzéseit tartalmazó okmánytárat is publikáltam.² Az anyag mélyreható elemzését és szintetizálását a 2020 januárjában benyújtott értekezésemben végeztem el, amellyel 2022 tavaszán a Magyar Tudományos Akadémia doktora címet szereztem meg. Jelen kötet ennek az értekezésnek az átdolgozott változata.

Munkám során rengeteg segítséget, támogatást kaptam, ami nagymértékben hozzájárult e könyv megszületéséhez. Mindenekelőtt a Fraknoi Vilmos Római Történeti Kutatócsoportot kell megemlíteni, amely kollegiális-baráti légköre kiváló munkafeltételeket teremtett. Munkahelyem, a Pécsi Tu-

¹ FEDELES TAMÁS, *Magyar klerikusszentelések Rómában a bitűjtás kezdetén*, Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértési Lázár, Pécs 2017, 51–104; Uő, „*Ad omnes sacros ordines promoveri*”. Győri egyházmegyeiek római szentelési ügyei a késő középkorban, Arrabona 53–56 (2015–2018) 77–144; Uő, *A Délvidékről az Örök Városba. Csanádi egyházmegyeiek kúriai szentelési ügyei (1442–1517)*, Urbs, Civitas, Universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére (Fontes et Libri 1), főszerk. Papp Sándor, szerk. Kordé Zoltán–Tóth Sándor László, Szeged 2018, 94–110; Uő, *A magyar medievisztika egy kevésbé ismert forrása. A Libri formatarum és bejegyzései*, Laborator Assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése (szerk. Somorjai Ádám–Somorjai Gabi), Budapest 2019, 149–166; Uő, *Az idegen papokat ne engedjék misézni. Adalék az esztergomi egyházmegye középkori minőségbiztosításához*, Egyháztörténeti Szemle 20 (2019) 4, 23–28; Uő, *Magyar szentelendők a római Kúriában a késő középkorban*, Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére (Fontes et Libri 3), szerk. Fedeles Tamás–Hunyadi Zsolt, Debrecen–Szeged 2019, 152–166; Uő, *Die ungarische Weibekandidaten in Curia Romana im späten Mittelalter*, Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis 10 (2019) 121–136; Uő, *Hungarian Candidates ordained in the Roman Curia during the Late Medieval Period*, Italia ed Europa centro-orientale tra Medioevo e Età moderna. Economia, Società, Cultura (Online-Schriften des DHI Rom. Neue Reihe 7), ed. Andrea Fara, Heidelberg 2022; Uő, *Várad egyházmegyeiek klerikusok promóciója a Római Kúriában (1436–1523)*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban (Tanulmányok Biharország történetéből 12), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2024, 77–104.

² *Ordinationum documenta pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1426–1523). Ex Libris Formatarum Cemeræ Apostolicæ. Klerikusszentelések a Római Kúriában a Magyar Szent Korona országából (1426–1523)*. Az Apostoli Kamara Libri Formatarum bejegyzései, kiad. FEDELES TAMÁS (Collectanea Vaticana Hungariae [=CVH] I/18), Budapest–Róma 2021 (=ODP).

dományegyetem Középkori és Koraújkori Történeti Tanszéke mindvégig nyugodt háttérrel biztosított, külföldi kutatóútjaimat munkatársaim minden alkalommal támogatták. Köszönettel tartozom a gr. Klebelsberg Kuno Ösztöndíjbizottság (2016, 2017) kuratóriumának a számomra megítélt támogatásokért. Munkám elkészültéhez jelentős mértékben hozzájárult az MTA Bolyai János Kutatási Ösztöndíja (2016–2019), az Új Nemzeti Kiválóság Program Bolyai+ Ösztöndíja (2018–2019), valamint a Nemzeti Kulturális Alap támogatása (2018–2019). Több kollégám segítette munkám bizonyos részterületeket érintő eszmecserékkal, egy-egy adattal, levéltári jelzettel, szakirodalmi tétellel, sőt anyaggyűjtésük önzetlen rendelkezéseimre bocsátásával. Köszönet illeti ezért – szigorúan alfabetikus rendben – CSUKOVITS ENIKŐT, ERDÉLYI GABRIELLÁT, HEGYI GÉZÁT (Kolozsvár), LAKATOS BÁLINTOT, MOLNÁR ANTALT, NEMES GÁBORT, ANDREAS REHBERGET (Róma), SZOVÁK KORNÉLT, C. TÓTH NORBERTET és TÓTH PÉTERET. A cseh szakirodalom összegyűjtésében BUJÁK GÁBOR, HORVÁTH ILLÉS és JAN HRDINA (Prága) voltak segítségemre, míg a kötet térképei NAGY BÉLA munkáját dicsérik. Ugyancsak hálával tartozom opponenseimnek: BÁRÁNY ATTILÁNAK, ROMHÁNYI BEATRIXNEK és SZENDE KATALINNAK, valamint SOLYMOSSI LÁSZLÓ akadémikus és DRASKÓZY ISTVÁN professzor uraknak, akik több fontos szempontra és összefüggésre felhívták figyelmem.

I. BEVEZETÉS

1496. március 19-én idegen klerikusok csoportjára lehettek figyelmesek a *Piazza Navona* környékén sétáló rómaiak.¹ Mindez természetesen megszokott jelenségnek számított, hiszen Európa szinte valamennyi szegletéből folyamatosan érkeztek különböző státusú és rangú személyek az Örök Városba. A középkori emberek különféle okoktól vezérelve indultak Rómába, így találunk közöttük olyanokat, akik Szent Péter és Pál apostolok ereklyéi előtt hódoltak, majd részt vettek a megszokott zarándokprogramokon; a Római Kúria egyes hivatalaiban ügyeket intézőket, az uralkodók által a pápai udvarba küldött diplomátákat, érdeklődő turistákat, egyetemistákat és kereskedőket egyaránt.² A Tevere-parti várost felkeresők között időről időre feltűntek azok az önállóan vagy kisebb-nagyobb csoportokban érkezők is, akik a *Curia Romanában* kívánták felvenni az egyházi rend szentségének egyes fokozatait, továbbá promóciójukkal kapcsolatos ügyeiket kívánták kedvezően elintézni. Közéjük tartozott az említett, népes klerikus-csoport, amely tagjai a *Navona* tér közelében, a *Parione* városnegyedben található patinás *San Pantaleone* plébániatemplomba³

¹ A *Parione* városnegyedben található a *Piazza Navona*, a korabeli város legnagyobb és legforgalmasabb tere, valamint a *Campo de' Fiori* a városi élet meghatározó centrumai voltak. IV. Sixtus pápa (1471–1484) az előbbire helyezte át a városi piacot a *Capitoliumtól*, sőt a jelentős városi ünnepség színhelyéül is szolgált. A 15. század utolsó negyedében a *Parione* egy valódi reneszánsz városrészévé vált, ahol bíborosok, prelátusok és a kúriai hivatalnokok, valamint a városi nemesség számos tagja rendelkezett palotával, házzal, lakással. FERDINAND GREGOROVIVUS egyenesen a reneszánsz *Circus Maximusának* nevezte. FERDINAND GREGOROVIVUS, *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter. Vom V. bis zum XVI. Jahrhundert*, VII, Stuttgart 1870, 707–708; ARNOLD ESCH, *Rom vom Mittelalter zur Renaissance, 1378–1484*, München 2016, 307–309.

² MARIO ROMANI, *Pellegrini e viaggiatori nell'economia di Roma dal XIV al XVII secolo*, Milano 1948; EGMONT LEE, *Foreigners in Quattrocento Rome*, Renaissance and Reformation 19 (1983) 135–146; ANNA ESPOSITO, *La città e i suoi abitanti*, Roma del Rinascimento, a cura di Antonio Pinelli, Bari 2007, 3–48.

³ CHRISTIAN HÜLSEN, *Le Chiese di Roma nel Medio Evo*, Firenze 1927, 412; NINE ROBIJNTJE MIEDEMA, *Die römischen Kirchen im Spätmittelalter nach den „Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae“*, Tübingen 2001, 712.

igyekeztek, ahol Józsuá,⁴ a pápai udvarban tartózkodó ascoli püspök általános papszentelést végzett.⁵ Ez sem számított rendkívüli alkalomnak, ugyanis a kánonjogi előírások szerint elsősorban a kántorbőjti időszakokban került sor az ordinációkra. Az esemény jelentőségét számunkra leginkább az adja, hogy az egyházi rend fokozatait ekkor felvenni kívánó 118 személy közül 53-an a távoli Kárpát-medencéből érkeztek a Tevere-parti városba. A magyarok száma és a csoporton belüli aránya (45%) egyaránt kiemelkedő, hasonló méretű magyar klerikuscsoport ugyanis sem az ezt megelőző, sem pedig a következő évtizedekben nem bukkant fel egyetlen Rómában tartott általános szentelés alkalomával sem. A több mint félszáz magyar mellett aznap 29 német, 20 itáliai, hat francia, két-két angol, lengyel és spanyol, továbbá négy ismeretlen származású klerikus szentelésére került sor az említett templomban.⁶ A római szentelési turizmus – ahogy a nemzetközi szakirodalom találóan elnevezte a jelenséget⁷ – különösen a 15. századtól, közelebről a konstanzi zsinat lezárását (1418) követően öltött nagyobb méreteket. Mindezzel kapcsolatban természetesen számos kérdés vetődik fel: Kik és miért vállalkoztak a hosszú útra? Milyen

⁴ Iosue de Gaetis római jogi doktor, ascoli püspök (1480–1509, 1513–1517). Vö. *Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. Guilelmus Van Gulik–Conradus Eubel–Patricius Gauchat–Ludovicus Schmitz–Kallenberg–Remigius Ritzler–Priminus Sefrin, Monasterii–Patavii 1913–1978 (= HC), II, 96, III, 120.

⁵ Archivio Apostolico Vaticano (= AAV) Camera Apostolica (= Cam. Ap.), Libri formatarum (= Libr. format.) vol. II, fol. 127r; ODP 633. sz.

⁶ Az adatokat lásd AAV Cam., Ap. Libr. format. vol. II, fol. 127r–131v; ODP 633–711. sz.

⁷ A fogalmat (*turismo delle ordinazioni*) első alkalommal LUDWIG SCHMUGGE használta a *Sacra Penitenzieria Apostolica* és a kánonjog összefüggéseit tárgyaló tanulmányaiban. Ezt követően ANDREAS REHBERG a római papszenteléseket vizsgálva adaptálta (*klerikaler Weibetourismus*), használata mára pedig általánosan elterjedt. Vö. LUDWIG SCHMUGGE, *Suppliche e diritto canonico. Il caso della Penitenzieria*, Supplices et requêtes. Le gouvernement par la grâce en Occident (XIIe–XVe siècle) (Collection de l'École française de Rome 310), éd. Hélène Millet, Rome 2003, 207–231, 215; UÓ, *Kanonistik in der Pönitentie, Stagnation oder Fortbildung? Aspekte des allgemeinen Kirchenrechts im 14. und 15. Jahrhundert* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 108), hg. von Martin Bertram, Tübingen 2005, 93–115, 102; ANDREAS REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten in Rom am Vorabend der Reformation*, Kurie und Region. Festschrift Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag (hg. Brigitte Flug–Michael Matheus–Andreas Rehberg), Stuttgart 2005, 277–305, 277; LUDWIG SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“ unter Papst Alexander VI. (1492–1503)*, Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini (Reti medievali e-book 15), Firenze 2011, 417–436. – A magyar szakirodalomban: FEDELES, *Magyar klerikusszentelések 57; Regesta Supplicationum 1522–1523. AVI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények* (CVH I/16), kiad. LAKATOS BÁLINT, Budapest–Róma 2018, 75.

előfeltételeket támasztottak a szentelendő egyháziakkal szemben? Melyek voltak a római szentelési procedúra egyes elemei? Az egyházi társadalom mely rétegeit találjuk a Kúriában szenteltettek között? A Rómába érkező klerikusok között milyen arányban találunk magyar javadalmasokat? A Kárpát-medence egyes területeiről milyen megoszlásban érkeztek szentelendők a pápai udvarba? A Rómától való távolság mennyiben befolyásolta az utazási kedvet? Az országos és nemzetközi politikai események hatással voltak-e az utazásokra? Vajon tényleg minden út Rómába vezette a szentelés előtt álló magyar fiatalembereket? Kimutathatók-e összefüggések a szentelési „turizmus” és a hitújítás között? Jelen kötetben az említett és a jelenséggel kapcsolatos további kérdésekre igyekszem választ keresni nemzetközi kontextusba ágyazottan.

* * *

Munkám bevezető fejezetében, a kérdés exponálását követően a téma forrásaival, valamint a vizsgálat módszereivel kapcsolatos legfontosabb problémákat érintem. A kutatástörténeti áttekintést szükségesnek vélem, hiszen az elmúlt két évtizedben napvilágot látott külhoni publikációk egyértelműen jelzik a téma relevanciáját, amelyhez jelen feldolgozás révén immár a magyar kutatás is szervesen illeszkedik.

Minthogy a kérdéskör korábban nem keltette fel különösképpen a magyar történészek figyelmét, elengedhetetlennek tartom a klerikusszentelésekkel kapcsolatos alapvető ismeretek összefoglalását. A *Szent Rendek* (II.) fejezetben elsőként az egyházi rend szentségének kialakulását, az egyes grádusok (pl. *accolitus*, *subdiaconatus*, *presbiteratus*) történeti fejlődését tekintem át főbb vonalakban. A jelöltek kvalitására vonatkozó általános rendelkezések, majd a promóciók kánonjog által előírt helyének és idejének ismertetését követően a pápák és a zsinatok kúriai szentelésekkel kapcsolatos legfontosabb elképzeléseit, (reform)intézkedéseit mutatom be. A *kúriai szentelések mechanizmusa* (III.) címet viselő fejezetben négy hivatal, a Kancellária, a Penitenciária, a Kamara, valamint a római Vikáriátus szerepére összpontosítva vázolom fel a procedúra legfontosabb elemeit.

Az általános ismertetést követően immár a magyar klerikusokra összpontosító részek következnek. Elsőként a makroszintet érintve veszem górcső alá *Az Apostoli Kamara magyar ügyfeleit* (IV.). Kiindulópontként a kötet elsőleges forrásbázisát alkotó *Libri formatarum* köteteinek magyar vonatkozású bejegyzéseit tekintem át, a magyar klerikusok számára és az egyes pápák alatt felszentelték időbeli megoszlására helyezve a hangsúlyt. Fontosnak

tartom a származási és a szolgálati helyek meghatározását és térképes ábrázolását, ugyanis ezek arányait elemezve nyílik lehetőség az adatok korábbi demográfiai kutatási eredményekkel történő összevetésre, azok esetleges árnyalására.

A szentelést megelőzően a magyar kandidálókat is kötelező vizsgálatnak vetették alá, amelynek részleteit a *Kamarai vizsgálatok* (V.) részben mutatom be. A vizsgálatot ehelyütt – a nemzetközi analógiák figyelembe vétele mellett – kiterjesztem a Kancellária (Datária) és a Penitenciária forrásanyagára is, hiszen a különböző szentelési akadályok, így egyebek mellett a törvénytelen származás, különböző testi hibák, szabálytalan állapot (*irregularitas*) alóli felmentés érdekében e hivatalokhoz kellett a kandidálóknak folyamodványt benyújtaniuk. Részletes elemzés alá veszem a jelöltek felkészültségével szemben támasztott követelményeket, valamint áttekintem a (*subdiaconatus*sal kezdődő) magasabb egyházi rendek felvételére készülők számára kötelezően előírt, a megélhetésüket biztosító egyházi javadalmak típusait. A képzettség és a javadalom részletes elemzése azért is kiemelkedően fontos feladat, mivel időszerű lenne leszámolni azzal a szakirodalomban máig sokhelyütt olvasható, leegyszerűsített axiómával, miszerint a hitújítás egyik közvetlen előzménye az alsópapság elszegényedése, képzetlensége, alacsony szellemi színvonala, morális válsága lett volna.

A hatodik tartalmi egységben a magyar klerikusok kúriai promóciójának részleteit veszem nagytító alá. Mindenekelőtt a szentelések időpontjára vonatkozó adatokat összegzem, hiszen a kánonilag előírt évi hat rögzített időpontra kívül (*extra tempora a iure statuta*) is lehetőség nyílt – a megfelelő engedély birtokában – a kisebb-nagyobb ordók felvételére. Ugyancsak érdekes annak áttekintése, hogy hol kerültek sorra az egyes szentelések. A *Curia Romana* fogalma ugyanis az *ubi papa, ibi Roma* elv alapján pontosan azt a helyet jelöli, ahol az adott időpontban a pápa és udvartartása tartózkodott. Jóllehet a vizsgált periódusban a legtöbb promócióra az Örök Városban került sor, Róma mellett Firenzében, Ferrarában, Bolognában és Sienában is voltak hasonló procedúrák. Természetesen az egyes ordinációknak helyet adó templomok, kápolnák, valamint a szentelést végző főpapok személye sem kerülheti el figyelmünket. Ugyancsak ehelyütt vizsgálom meg, az egyházi rend magyarok által felvett különböző grádusainak főbb jellemzőit.

A *Miért Róma?* (VII.) fejezetben azon meglehetősen összetett, azonban sok esetben sajnos forrásokkal közvetlenül alá nem támasztható motivációs tényezőkre rekonstruálására teszek kísérletet, amelyek a magyar klerikusok római szentelési szándékára kínálhatnak magyarázatot.

A kúriai szentelések és a bitűjítás (VIII.) címet viselő részben – egyfajta kitekintésként – a pápaság kúriai promóciókra vonatkozó, a 16. század első évtizedeiben egyre hangsúlyosabbá váló reformtörekvéseit, valamint a lutheri reformáció első éveinek szentelési tendenciáit tekintem át vázlatosan.

Munkámat a feldolgozás legfontosabb eredményeinek *Összegzését* tartalmazó fejezet (IX.) zárja. A monografikus részt egy *Függelék*, a forrásokat és a feldolgozásokat tartalmazó *Bibliográfia*, valamint egy angol nyelvű részletes összefoglaló követi.

* * *

I. FORRÁSOK ÉS MÓDSZEREK

Az egyházi társadalom⁸ vizsgálata során egyáltalán nem elhanyagolható szempont, hogy annak egyes tagjai az egyházi rend fokozatai közül melyik grádust, mikor (ha egyáltalán) és hol vették fel. Mindez magától értetődő, hiszen a hívek lelki gondozása, vagyis a szentségek kiszolgáltatása, a szentmise bemutatása képezte a papság alapfeladatát. Tulajdonképpen a bölcsőtől egészen a sírig végig kísérték őket földi pályájukon, sőt a késő középkorban egyre gyorsuló kegyes alapítványok révén a donátorok és családtagjaik halálát követően is imádkoztak, miséket celebráltak az elhunytak üdvössége érdekében.⁹ A presbiteri ordó felvétele tehát ezek alapján (elméletileg) mind a szekuláris, mind pedig a reguláris klérus tagjaival szemben támasztott alapkövetelménnyé kezdett válni. Mindez azonban egy hosszú folyamat eredményeként csak a trentói zsinatot (1545–1563) követően lett általánossá.¹⁰ Elsőként tehát a téma forrásadottságait érdemes feltérképezni.

⁸ Erre összefoglalóan lásd MÁLYUSZ ELEMER, *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest 2007. – E kötet egyes részeinek elavultságára, kritikájára legújabbán lásd C. TÓTH NORBERT, *A „Mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?* *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban*, 11–34.

⁹ Erre lásd PÁSZTOR LAJOS, *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest 2000 (reprint), 66–93; ARNOLD ANGENENDT, *Offertorium. Das mittelalterliche Meßopfer* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 101), Münster 2013; FEDELES TAMÁS, „*Medicina contra peccata mundana*”. *Késő középkori főúri misealapítványok*, *Századok* 148 (2014) 443–469.

¹⁰ A zsinat alapvető feldolgozására lásd HUBERT JEDIN, *Geschichte des Konzils von Trient, I–IV*, Freiburg i. Bg. 1977. – A papság képzésének megújítására lásd GÁRDONYI MÁTÉ, *A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában* (Studia Theologica Budapestinensia 27), Budapest 2001.

Néhány 15–16. századi magyar főpap esetében fennmaradtak ugyan az ordinációval kapcsolatos források, ezek azonban nem magáról a szentelés eseményéről tudósítanak, amint az alábbi kiragadott példák is mutatják. Három közismert késő középkori prelátusról van szó, akik egymást követték a pécsi püspökség élén. Az Európa-szerte ismert humanista, Csezmicei János (Janus Pannonius) 1459 tavaszán került az egyházmegye élére a király kezdeményezése nyomán. II. Pius pápa (1458–1464) azonban csak a püspökség adminisztrátorává nevezte ki, ugyanis a klerikus ekkor még mindössze 26 éves volt, és – ami ennél is fontosabb – csupán a diakónusi ordót vette fel (*diaconatus ordine constituto*). A pápa egyúttal engedélyezte számára, hogy amint betöltötte a 27. életévét, két vagy három katolikus főpappal püspökké szenteltetheti magát (*munus consecrationis recipere valeas*).¹¹ Janus presbiterré és püspökké szentelésére vonatkozó forrásokkal azonban nem rendelkezünk.¹² A királyellenes összeesküvés szervezésében főszerepet játszó főpap halálát (1472) követően Mátyás király (1458–1490) egyik legmegbízhatóbb híve, Ernuszt János kincstartó és szlavón bán kisebbik fiát, Zsigmondot nevezte ki az egyházmegye élére (1473). Jóllehet ő már pécsi püspökségét megelőzően is viselt egyházi javadalmat, azonban a magasabb egyházi rendek felvételét nem tartotta fontosnak. Mindezt apja 1476-os végrendelete tette egyértelművé, amelyben meghagyta fia számára, hogy a mielőbb vegye fel a magasabb ordókat (*quanto citius promoveatur ad [sacros] clericorum ordines*), majd pedig szenteltesse magát püspökké (*faciat se consecrari in episcopum*). Az ő esetében sem tudjuk, hogy mindez végül megtörtént-e.¹³ Szatmári György imént említett pécsi elődeihez hasonlóan évekig nem vette fel az egyházi rend szentségének magasabb fokozatait, habár már azt megelőzőpően is számos egyházi javadalmat viselt. Pécsre kerülése előtt a veszprémi (1499–1501), majd pedig a váradi egyházmegye élén állt (1501–1505), ám csak a kisebb rendek birtokában volt (*in minoribus ordinibus dumtaxat constitutus*). Több folyamodványt is benyújtott annak érdekében, hogy áldozópappá szentelését bizonyos ideig halaszthassa.¹⁴ Végül 1505. szeptember 4-én kelt brévéjében II. Gyula pápa (1503–1512) György kérésére en-

¹¹ JOSEPHUS KOLLER, *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, I–VII*, Posonii/Pesthini 1782–1812, IV, 37–43.

¹² FEDELES TAMÁS, *A 14. század derekától Mohácsig, A középkor évszázadai (1009–1543)*, (A Pécsi Egyházmegye története 1), szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Sümei József, Pécs 2009 (= PET), 109–154, 129.

¹³ UO. 135. és 152. 352. j.

¹⁴ *Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis I–IV*, ed. VILMOS FRANKÓI–JÓZSEF LUKSICS, Budapest 1896–1907 (= MREV), IV, 82. és 2. j.

gedélyezte a magasabb egyházi rendek felvételét és az általa választott főpapok révén történő püspökké konszekrációját.¹⁵ Az ő esetében sem ismertek azonban szentelésének körülményei, a magasabb rendekre történő promóciója, majd püspöki ordinációja azonban bizonyosan megtörtént, 1506 őszén – immár pécsi püspökként – ugyanis szülővárosában, Kassán, a Szent Erzsébet-templomban bemutatta első szentmiséjét.¹⁶

Joggal merül fel a kérdés: ha a fentiekhez hasonló, közismert egyháziak esetében mindössze közvetett adatok tudósítanak az általuk felvett ordókkal kapcsolatban, akkor az egyházi társadalom középrétegét alkotó kanonokok és városi plébánosok, valamint az alsópapság tagjai, az általában a névtelenség homályában megbújó vidéki plébánosok, káplánok, kápolna- és oltárigazgatók tömege esetében mindez egyáltalán vizsgálható-e? S amennyiben igen, milyen jellegű források foghatók vallatóra a téma kapcsán? Mindenekelőtt a hazai provenienciájú kútfőkkel érdemes kezdenünk az áttekintést, hiszen joggal várható, hogy a magyar klérus egyes tagjaira vonatkozó források a Kárpát-medencei levéltárakban maradtak korunkra. A *Hungaricana* portál¹⁷ levéltári adatbázisában végzett „szondázó” vizsgálat, valamint BÉKEFI REMIG alapvető kézikönyvében található adatok eredményeként mindössze 37 klerikus szentelését dokumentáló oklevelet találtam (lásd a táblázatot a kötet végén). Minden valószínűség szerint további kutatással e számot valamelyest növelni lehetne, azonban az arányok számottevően bizonyosan nem változnának, mivel a 15. század végén óvatos becslések alapján is legkevesebb 12 000 fő tartozhatott a klérushoz, döntően a plébániai papság soraiba.¹⁸ De vajon mi lehet e jelenség magyarázata?

¹⁵ „Nos igitur a quocumque Catholico Antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis habente quem eligendum duxeris, qui duobus episcopis eandem communionem habentibus secum assumptis aliquo dominico vel alio festo die huiusmodi consecrationis munus recipere possis et valeas”: ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Kaprinay-gyűjtemény, B sorozat, vol. 65. 69. sz. (118–119). (Elérhető a Hungaricana adatbázisban: https://library.hungaricana.hu/hu/collection/konyvtaridok_egyetemikonyvtar_bkp_kaprinai_b/); AUGUSTINUS THEINER (ed.), *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia I–II*, Róma 1859–1860, II, 569.

¹⁶ FARBAKY PÉTER, *Szatmári György, a mecénás* (Művészettörténeti Füzetek 27), Budapest 2002, 17; FEDELES, *A 14. század derekától*, 139.

¹⁷ <https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/> (utolsó megnyitás: 2025. január 21.).

¹⁸ A 14. századi pápai tizedjegyzékek alapján végzett számítások szerint megközelítőleg 4300 plébánia működött a Kárpát-medencében, amely a későbbiekben sem változott jelentős mértékben. Vö. F. ROMHÁNYI BEATRIX, *A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék*, Történelmi Szemle 61 (2019) 339–361.

Az évszázadok során a középkori magyar okleveles anyagot ért pusztulás mértéke közismert,¹⁹ s jóllehet mindez a papszentelésekre vonatkozó forrásokat sem kímélte, mégsem célszerű a promóciókról kiállított igazolások elkallódását pusztán a kedvezőtlen körülményeknek tulajdonítani. A szentelési dokumentumok magától értetődő módon személyes jellegű okmányok, és ebből következőleg csak az oklevélnyerők számára voltak fontosak. Éppen ezért halálukat követően értéktelenné váltak, így megőrzésükre sem fordítottak különösebb figyelmet.²⁰ Tulajdonképpen ez nem is meglepő, hiszen mind a családok, mind pedig az egyes intézmények számára a birtokokra vonatkozó jogbiztosító oklevelek megőrzése volt a legfontosabb. Elsősorban a családi levéltárakban számíthatnánk szentelési iratokra, azonban óvatosságra int, hogy a fentebb említett 37 személy papszentelési okmányai közül csupán nyolc található egy-egy família archívumában.²¹ Görgei Péter szepesi kanonok esete jól szemlélteti az ilyen típusú igazolások fennmaradásának esetlegességét. Pietro Isvalies bíboros legátus adott engedélyt számára, hogy bármely katolikus főpaptól, tetszőleges időpontban felvegye a szent rendeket (1502). Az egykor függőpecséttel ellátott diploma a Görgey-család levéltárában maradt korunkra,²² azonban a szentelési okmányt hiába keressük az említett gyűjteményben – nyilvánvalóan elkallódott. Természetesen az oklevelek pusztulása nem csupán a későbbi korok számlájára írható, hiszen a korabeli események (pl. hatalmaskodások, tűzvészek), az emberi hanyagság, illetve az iratselejtezés egyaránt szerepet játszottak a folyamatban, amelyre a következő eset is felhívja a figyelmet. 1427 nyarán Linzi Boldizsár passauai egyházmegyes klerikus felkereste a római *Santa Maria sopra Minerva*-templom melletti dominikánus kolostorban

¹⁹ A középkori okleveles anyagra lásd BORSA IVÁN, *A magyar medieviztika forráskérdései*, Levéltári Közlemények 44–45 (1973–1974) 103–121. – Buda és Pest középkori levéltáaira lásd KENYERES ISTVÁN, *A főváros középkori levéltárainak sorsa*, Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75), főszerk. Homoki-Nagy Mária, Szeged 2013, 369–382, 378–379.

²⁰ A középkori magyar levéltárak használatára lásd KATALIN SZENDE, *The Uses of Archives in Medieval Hungary*, The Developement of Literate Mentalities in East Central Europe (eds. Anna Adamska–Marco Mostert), Turnhout 2004, 107–142.

²¹ Ezek időrendben a következők: Balpatakay (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár [= MNL OL DL] 39 912), Sallér (MNL OL DL 94 275), Erdődy (MNL OL Diplomatikai Fényképgyűjtemény [= DF 278 332]), Blagay (DL 66 611), Sztáray (DL 86 082), Máriássy (DL 60 929), Simonyi (DL 72 722), Erdődy (Österreichisches Staatsarchiv Haus- Hof- und Staatsarchiv Familienarchiv Erdődy, Urkunden [= ÖStA HHStA ED] 10 175), Toldalagi (MNL OL DL 257 534).

²² MNL OL DL 63 880.

működő Johann Sydenneger közjegyzőt. Látogatásának célja egy hivatalos okirat kiállíttatása volt, amellyel igazolni kívánta, hogy két évvel korábban Máté nándorfehérvári püspök,²³ az esztergomi érsek *suffraganeus* őt az esztergomi székesegyházban sorra kerülő általános ordináció során alszerpappá szentelte. Erre azért volt szüksége, mivel a promócióról kiállított nyugtát időközben elvesztette (*tales formatas et litteras ordinationum antedicti domini Mathei suffraganei perdidisse et amisisse*),²⁴ ám az igazolás a magasabb rendek Rómában történő felvételéhez nélkülözhetetlen volt.

Magától értetődő módon a papszentelések a középkori Magyar Királyság területén is a megszokott események közé tartoztak, annak ellenére, hogy a korábbi periódushoz képest sokkal kedvezőbb forrásadottságú 15–16. századból is csak véletlenszerűen maradtak fent ezekről tudósító, eredeti oklevelek. Három késő középkori formuláskönyv vonatkozó bejegyzései szintén az általános gyakorlatot támasztják alá. Időrendben haladva, Veit Hündler karmelita szerzetes, vidini (bodonyi) címzetes és pécsi segédpüspök (1447–1469) több, általa Pécsen végzett klerikusszenteléssel kapcsolatos oklevélmintát illesztett a hivatalviselését követően összeállított leveleskönyvébe.²⁵ A Nyási-kódexben korunkra maradt, a 16. század elején kompilált esztergomi formulárium, amelyben ugyancsak több promóciókkal kapcsolatos oklevélminta található, amelyek közül néhány a magyarok itáliai szentelésének általános gyakorlatára utal.²⁶ Végül két, 16. századi eredetű ferences kollekcióra érdemes még e helyütt utalni, amelyek a reguláris klérus tagjainak szentelésével kapcsolatos dokumentumok közül őriztek meg néhányat az utókor számára.²⁷

²³ Ripai Máté nándorfehérvári püspök (1420–1427). Vö. HC, I, 355.

²⁴ MNL OL DL 43 713.

²⁵ Személyére és segédpüspöki tevékenységére lásd FEDELES TAMÁS, *Középkori pécsi segédpüspökök*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 22 (2010) 5–20, 15–18. – A leveleskönyv jelentős részét kiadta: KOLLER, *Historia episcopatus*, IV. 246–359. Az eredeti kódexet Klosterneuburgban őrzik, jelzete: Cod. 941. – A kódex vonatkozó részeinek digitális felvételeit SARBAK GÁBORnak ezúton is köszönöm.

²⁶ Pl. *Formularium Ecclesiae Strigoniensis* (CST I/4), közreadja: ERDŐ PÉTER bíboros–SZOVÁK KORNÉL–TUSOR PÉTER, munkatársak: SARBAK GÁBOR–HORVÁTH TERÉZIA–PORUBSZKY ÁDÁM, Budapest 2018, 24–25. és 118. sz.

²⁷ Országos Széchényi Könyvtár Cod. Lat. 432, fol. 98v–100v; Oct. Lat. 775. fol. 116v–118v. – Az átiratokat MOLNÁR ANTAL bocsátotta rendelkezésemre, önzetlen segítségét ehelyütt is köszönöm. Időközben a gyűjtemények kritikai kiadása is napvilágot látott: ANTAL MOLNÁR, *Die Formelsammlungen der Franziskaner-Observanten in Ungarn (ca. 1451–1554)* (Analecta Franciscana XIX. Nova Series Documenta et Studia 7), Roma 2022. A késő középkori ferences formuláriummokra lásd még MOLNÁR ANTAL, *Magyarországi obszerváns ferences formuláskönyvek a 16. század*

A külföldi eredetű, köztük a *Curia Romana* központi hivatalaiban készült hasonló jellegű okmányokat sem tartották a hazaiaknál nagyobb becsben. Mindezt kellően szemlélteti, hogy – ismereteim szerint – mindössze három, Rómában kelt eredeti, magyar vonatkozású szentelési nyugta maradt fent, noha a vizsgált korszakban dokumentáltan több száz magyar származású, illetve magyar egyházi javadalommal rendelkező klerikus vette fel az egyházi rend szentségének különböző fokozatait az Örök Városban. E jelenség persze különösebben nem meglepő, hiszen a kifejezetten személyes jellegű, eredeti oklevelek csekély része maradt mindössze korunkra *in partibus*.²⁸ A klerikusszentelésekkel kapcsolatban mindössze egyetlen magyar esetet ismerek, amikor a promócióra vonatkozó kérvények nyomán kiállított eredeti római engedély, valamint a szentelés tényét igazoló oklevél egyaránt fennmaradt. 1469-ben Berendi Bak Gáspár szepesi prépost egymást követően három szupplikációt nyújtott be az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyekben az egyházi rend szentségének felvételével kapcsolatos kéréseit fogalmazta meg. Egyrészt – minthogy ekkor Itáliában tanult – engedélyt kért, hogy tanulmányai színhelyén szenteltethesse fel magát. Másrészről pedig szabálytalan állapota alóli felmentésért folyamodott, amelyet korábban a törökök és a husziták elleni hadjáratokban való részvételével vont magára. Miután a Filippo Calandrini nagypenitenciárius nevében kiállított licencia alapján a bolognai püspöki helynök is hozzájárult a promócióhoz, Matheus de Pontremulo segédpüspök Gáspárt a bolognai székesegyházban alszerpappá szentelte. A szepesi prépost két folyamodványát, az engedélyeket, valamint a szentelési igazolást egyaránt az általa irányított intézmény, a Szepesi Káptalan Magánlevéltára őrizte meg.²⁹

zad elejéről, Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára (METEM Könyvek 85), szerk. Somorjai Ádám–Zombori István, Budapest 2016, 203–212.

²⁸ KIRSI SALONEN, *Zur Kommunikation zwischen der Pönitentiarie und der Provinz von Uppsala*, The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and the Partes in the Later Middle Ages (Acta Instituti Romani Finlandie 28), eds. Kirsi Salonen–Christian Krötzel, Roma 2003, 23–31, itt: 24; ÉRSZEGI GÉZA, *A Curia Romana középkori levéltárai*, Levéltári Szemle 28 (1978) 321–339.

²⁹ Az ügy részletes ismertetését, valamint a források közlését lásd FEDELES TAMÁS, *Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában*, Pontes 1 (2018) 95–114. – Az intézmény a dokumentumok megőrzésére kiemelkedő figyelmet fordított, ugyanis az említett okmányok mellett fennmaradt Gáspár bolognai jogi diplomája is (1472). STANISLAW A. SROKA, *Il Diploma di Dottorato di Kasper Back* (Università di Bologna, anno 1472), Annali di storia delle università italiane 16 (2012) 267–274.

Korszakunkban, az egyházmegyei központokban a csoportos, ún. általános szentelések (*ordinationes/ordines generales*) elterjedtek voltak, amint a fennmaradt szentelési bizonyítványok vonatkozó utalásából sejthető, amely gyakorlatot – kiragadott példaként – Miklós egri vikárius oklevele teszi kétségtelenné. Az 1425. december 19-én kiállított, és vélhetőleg a székesegyház kapujára kifüggesztett diplomában a helynök arról tájékoztatta a kandidálókat, hogy az egri segédpüspök a következő szombaton tartja a soron következő általános szentelést, a részvétel feltétele pedig a kötelező vizsgálatra az előírt helyen és időben történő megjelenés.³⁰ Ebből joggal következtethetünk arra, hogy minden valószínűség szerint a magyar püspöki székhelyeken is gondosan feljegyezték egykor a szentelési procedúrával kapcsolatos legfontosabb adatokat, így az ordinátor nevét, a promóció időpontját és helyét, a felszentelték nevét, egyházmegyéjüket, az általuk viselt javadalmakat, valamint a felvett ordó fokozatait, azonban e dokumentumok közül sajnálatos módon egyetlenegy sem maradt fent. Mindazonáltal az úgynevezett szentelési listák vagy könyvek (*liber ordinandum*) készítése általános gyakorlatnak számított Európa-szerte, a közeli Stájerországtól egészen a Brit-szigetekig; ez utóbbi helyről ismert a legtöbb ilyen jegyzék.³¹ A seckai püspökök által, illetve megbízásából 1425 és 1507

³⁰ IVÁNYI BÉLA, *Bártfa szabad királyi város levéltára I, 1319–1526*, Budapest 1910, 150. sz. – Regesztája: *Zsigmondkori oklevéltár I–XIII (1387–1426)* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok I. 3–4. 22. 25. 27. 32. 37. 39. 41. 43. 49. 52. 55), szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR–LAKATOS BÁLINT–MIKÓ GÁBOR, Budapest 1951–2017 (= ZsO), XII, 131. sz.

³¹ Néhány régió a teljesség igénye nélkül. Franciaország: VINCENT TABBAGH, *Effectifs et recrutement du clergé séculier français à la fin du Moyen Âge*, *Le Clerc séculier au Moyen Âge*, Paris 1993, 181–190. – Anglia: HENRY STANLEY BENNETT, *Medieval Ordination Lists in the English Episcopal Registers*, *Studies Presented to Sir Hilary Jenkinson* (ed. by James Conway Davis), London 1957, 20–34; VIRGINIA DAVIS, *Rivals for Ministry? Ordinations of Secular and Regular Clergy in Southern England c. 1300–1500*, *The Ministry: Clerical and Lay* (Studies in Church History 26), eds. W. J. Sheils–Diana Wood, Cambridge 1989, 99–109; Uő, *Clergy in London in the late Middle Ages: a register of clergy ordained in the diocese of London based on the episcopal ordination lists 1361–1539*, London 2000; WILLIAM J. DOHAR, *Medieval Ordination Lists. The Origins of a Record*, *Archives* 20 (1992) 17–35; JIAN SUN, *The Clergy of the Diocese of Hereford in the Later Middle Ages*, PhD-thesis, Birmingham, 2015; DAVID E. THORNTON, *How Useful are Episcopal Ordination Lists as a Source for Medieval English Monastic History?* *Journal of Ecclesiastical History* 69 (2018) 493–530. – Itália: CELESTINO PIANA–CESARE CENCI, *Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV–XV* (Spicilegium Bonaventurianum 3), Quaracchi 1968; EMANUELE CURZEL, *Attraverso le Alpi. Mobilità clericale fra XIII e XV secolo*, *Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento* 30 (2004) 207–223; DENYS HAY, *The Church in Italy in the Fifteenth Century*, Cambridge 1979; PAOLO SAMBIN, *Chierici ordina-*

között végzett szentelésekről fennmaradt regiszterek kiváltképp figyelemre méltóak számunkra, ugyanis mintegy 30 magyar, többségében győri egyházmegyes klerikus promóciójára vonatkozó bejegyzést tartalmaznak.³²

Az eddig elmondottak tükrében tehát kétségtelen, hogy a középkori magyar klerikusszentelések szisztematikus vizsgálatához a sporadikus hazai forrásanyag finoman fogalmazva sem biztosít kellő bázist, a Római Kúriában történő promóciók gyakorlatára vonatkozóan pedig mindössze a jelenség tényét jelző, néhány hazai dokumentum utal. Minthogy a kúriai szentelések a 15. századtól kezdve egyre nagyobb volument öltöttek, sőt tömegessé váltak, joggal várható, hogy a hatalmas vatikáni forrásanyagban e jelenségnek is kézzelfogható nyoma maradt, és így a magyar klerikusok római szenteléseiről is értékes információkra bukkanhatunk.

ti a Padova alla fine del Trecento, Rivista di storia della Chiesa in Italia 2 (1948) 381–402; PAOLO SAMBIN, *Altri chierici ordinati a Padova nella seconda metà del sec. XIV*, Rivista di storia della Chiesa in Italia 6 (1952) 386–407; SILVANA ANNA BIANCHI, *Chierici ma non sempre preti. Itinerari clericali nel Veneto fra la fine del XIII e gli inizi del XV secolo*, Preti nel medioevo (Quaderni di storia religiosa 4), Verona 1997, 47–91; EUGENIO MARIN, *Generaliter clerici nuncupantur omnes qui in ecclesia Christi deservunt. Chierici ordinati a Portogruaro alla fine del Trecento*, Atti dell'Accademia "San Marco" di Pordenone 12 (2010) 87–110. – Ibéria: MILAGROS CARCEL ORTÍ, „*Ad servitium ecclesiae dedicandi*”. *Clerigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo XV*, Aragon en la Edad Media 16 (2000) 163–183. – Német nyelvterület: JOHANNES KIEST (hg.), *Die Matrikel der Geistlichkeit des Bistums Bamberg 1400–1556* (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte IV. Reihe: Matrikeln Fränkischen Schulen 7), Würzburg 1965; *Die Weiberegister der Seckauer Bischöfe vor der Reformation 1425–1507* (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 9), Einleitung von KARL AMON, Register von MARIA MAIOLD, Graz 1988; *Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536* (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 10), Einleitung von KARL AMON, Register von MARIA MAIOLD, Graz 1994. – Csehország: ANTONÍN PODLAHA, *Liber ordinationum cleri 1395–1416* (Editiones archivi e bibliothecae s.f. metropolitani capituli Pragensis 9), Pragae 1922; ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Svěcení duchovenstva v Církvi podjednou. Edice pramenů z let 1438–1521. Ordinationes clericorum in ecclesia „sub una specie”. Editio fontium ad Bobemiam Moraviamque spectantium annis 1438–1521*, Praha 2014, 57–131; EVA DOLEŽALOVÁ, *Ways of Clerics to Ordination in the post-Hussite Bobemia – an Outline*, Roma – Praga. Praha–Řím, Omaggio a Zdeňka Hledíková, a cura di Kateřina Bobková-Valentová–Eva Doležalová–Eva Chodějovská–Zdeněk Hojda–Martin Svatoš (Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma, supplemento 2008), Praga 2009, 145–158, itt: 150–154; UÓ, *Comparison of Czech and English ordination lists of the late middle ages*, Historica Ser. NS, 12 (2005) 45–83.

³² A győriek mellett néhány zágrábi, valamint esztergomi egyházmegyést találunk közöttük. Mindezt bizonyosan a földrajzi elhelyezkedéssel magyarázhatjuk. *Die Weiberegister*, passim. A győri egyházmegyésekre lásd FEDELES, *Ad omnes*, Adattár II.

LUKCSICS PÁL († 1936) 1924 és 1926 között folytatott római kutatásai során lett figyelmes a szentelésekkel kapcsolatos magyar adatok tömeges feltűnésére a vatikáni forrásokban.³³ A Vatikáni Apostoli Levéltár két jelentős (másolati) iratsorozata, a *Registra Supplicationum* és a *Registra Lateranensia* 1417 és 1455 között keletkezett köteteinek tüzetes áttekintése során a magyar vonatkozású bejegyzések között 340 klerikus ordinációjára vonatkozó dokumentumot tárt fel.³⁴ Hovatovább a magyar kutatás számára korábban ismeretlen jelenség olyannyira felkeltette érdeklődését, hogy a témának *Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban* címmel önálló tanulmányt szentelt a *Turul* folyóirat hasábjain (1928).³⁵ Az elsősorban a kérvények formulás részeinek fejlődésére, valamint közel félszáz forrás legfontosabb adatainak közlésére koncentráló dolgozat szerzője néhány fontos, ám mindössze a felszínen mozgó megállapítást tett a kérdéssel kapcsolatban, amelyekre az alábbiakban bővebben kitérek. Néhány éven belül pedig napvilágot látott kétkötetes forrásközlése is, amelyben az ordinációkkal kapcsolatos folyamodványok latin nyelvű tartalmi kivonatait tette közzé.³⁶ Ezt követően több, mint nyolc év-tized múlva került e kérdéskör ismét érintőlegesen a szupplikációs regisztrumokat kutató magyar szakemberek érdeklődési körébe, TÓTH PÉTER (2010) a VII. Kelemen (1523–1534), míg LAKATOS BÁLINT (2018) a VI. Adorján (1522–1523) pontifikátusa alatt benyújtott kérvények vizsgálata során figyelt fel – LUKCSICS-hoz hasonlóan – a szentelendő magyar klerikusok nagyszámú római jelenlétére.³⁷ Minthogy azonban mindkét szerző a források kiadására összpontosított, így természetesen a kérdéskör részletes elemzése nem képezhette feladatukat. Az említett forráspublikációkban napvilágot látott, megkö-

³³ Vatikáni kutatásaira lásd TUSOR PÉTER, *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (Collectanea Vaticana Hungariae I/1 exc.), Budapest 2004, LXXX–LXXXI, CXXVII–CXXVII.

³⁴ Az adatok áttekinthető táblázatos formában lásd: FEDELES TAMÁS, „Szentelési turizmus” a késő középkorban? *Magyar(országi) egyházak promóciója a Római Kúriában (1426–1523)*, Akadémia Doktori Értekezés, kézirat, Pécs 2020, Adattár II. (elérhető: https://real-d.mtak.hu/1252/7/dc_1711_19_doktori_mu.pdf; utolsó letöltés: 2025. 01. 27.).

³⁵ LUKCSICS PÁL, *Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban*, *Turul* 46 (1928) 116–124.

³⁶ LUKCSICS PÁL (szerk.), *XV. századi pápák oklevelei, I–II* (Monumenta Hungariae Italica 1–2), Budapest 1931–1938. – A regeszták formájában publikált folyamodványok teljes szövegű másolatai jelenleg is a Magyar Tudományos Akadémia Kézirattárában találhatóak az Ms. 10656/1–7. jelzet alatt.

³⁷ TÓTH PÉTER, *Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfijához*, *Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére* (szerk. Gyulai Éva–Viga Gyula), Miskolc 2010, 315–327; LAKATOS, *Regesta supplicationum*.

zelítőleg 400 személy szentelésére vonatkozó adat egyértelműen jelzi, hogy a témakör mélyreható vizsgálata a vatikáni kútfők bevonása nélkül megvalósíthatatlan. A *supplicationes* jelenleg is folyó feltárási munkálatai során pedig e forráskorpusz jelentős mértékű bővülése várható.³⁸ Amint az eddigiekből is jól látható, a szenteléssel kapcsolatos kérvényeket benyújtó magyar klerikusok száma a 15. században, különösen annak második felében kezdett jelentős méreteket ölteni. E tendenciát jól érzékelteti, hogy a IV. Sixtus pápasága idején (1471–1484) benyújtott magyar kérvények között 81 szentelési kérelmet találunk,³⁹ és öt kivételével valamennyi kúriai szentelésre vonatkozik.⁴⁰ VI. Sándor korából (1492–1503) csak a veszprémi egyházmegye területéről 80 hasonló folyamodványt regisztráltak, a Datária munkatársai.⁴¹ A hitújítás első évtizedében sem figyelhető meg visszaesés e téren, sőt 1524 első három hónapjában összesen 126 magyar kérte a római promóció lehetőségét.⁴²

A *Cancellaria Apostolica* hivatalához benyújtott kérvények mellett természetesen nem feledkezhetünk meg a 15. század során a pápai Kúria legfőbb kegyelemosztó hivatalává váló Apostoli Penitenciáriára érkezett folyamodványokról sem, amelyek jelentős része ugyancsak klerikusszentelésekkel kapcsolatos. Az arányok tekintetében érdemes KIRSI SALONEN II. Pius korára vonatkozó számításait felidézni, amely szerint az *Orbis Christianus* területéről beérkező 15 500 szupplikáció 28%-a, összesen 4400 kérvény vonatkozott papszentelé-

³⁸ A folyamodványokra vonatkozó kurrens magyar kutatás lényegre törő összefoglalására lásd LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 52–54. – A legelőrehaladottabb állapotban a II. Pál pontifikátusa (1464–1471) alatt benyújtott kérvények kiadásának SZOVÁK KORNÉL által végzett munkálatai vannak. E korpuszból származó legutóbbi forrásközlését lásd SZOVÁK KORNÉL, „*Partes Ungarie... satis occupate cum Turcis*”. *A magyarországi török-kérdés a 15. századi pápai kérvénykönyvekben*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar történeti kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. TUSOR PÉTER–SZOVÁK KORNÉL–FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2017, 89–106, 102–105. – A Mátyás és az Egyház konferencián (Pécs, 2018. november 15.) *Magyarok pápai folyamodványai II. Pius és II. Pál pontifikátusa alatt* címmel megtartott előadásában SZOVÁK KORNÉL a papszentelésekre vonatkozó folyamodványokra is kitért.

³⁹ Lásd FEDELES, „*Szentelési turizmus*”, Adattár III.

⁴⁰ CSUKOVITS ENIKŐ tizenöt esztendővel ezelőtt, egy akkor készülő tanulmányomhoz bocsátotta rendelkezésemre IV. Sixtus pápa szupplikációs regisztereiből az általa kigyűjtött magyar vonatkozású anyag digitális másolatait, amelyért ehelyütt is hálás vagyok neki.

⁴¹ MREV IV, CXIII–CXIV. sz. – Az adatokat táblázatos formában lásd: FEDELES, „*Szentelési turizmus*”, Adattár IV.

⁴² TÓTH PÉTER lekötelőző szívességgel bocsátotta rendelkezésemre az általa gyűjtött anyag digitális felvételeit, amelyet ehelyütt is köszönök. Az adatokat lásd: FEDELES, „*Szentelési turizmus*”, Adattár VI.

sekre.⁴³ E központi hivatal magyar bejegyzéseit feltáró ERDÉLYI GABRIELLA kutatásai nyomán pedig ismert, hogy az 1410 és 1559 közötti időszakból korunkra maradt, nagyságrendileg 3000 magyar kérvény 23%-a, megközelítőleg 700 beadvány vonatkozik az egyházi rendek felvételére.⁴⁴ E kérvényeket javarészt a különböző szentelési akadályok alóli felmentések érdekében nyújtották be az ügyfelek, de találunk köztük a promóciók során kisebb-nagyobb visszaélésekkel kapcsolatos eseteket is, következésképpen a kúriai klerikusszentelések vizsgálata során szintén nélkülözhetetlen forráscsoportról van szó.⁴⁵

Amint a téma előzőekben röviden vázolt forrásadottságaiból következik, a késő középkori magyar klerikusok promóciós ügyei a Vatikánban fellelhető kérvények bevonása nélkül érdemben nem vizsgálhatók, hiszen az eddig felszínre került bejegyzések nagyságrendileg messze felülmúlják a magyar eredetű források kínálta lehetőséget. Ugyanakkor az *Archivio Apostolico Vaticano*-ban egy olyan homogén iratsorozatot is őriznek, amely nem pusztán a promóciók előkészületeire, azaz a folyamodványokban megfogalmazott kérésekre vonatkozó adatokat tartalmaz, hanem a ténylegesen megtörtént szenteléseket is dokumentálja, így a kérdéskör elsődleges forrásbázisának tekinthető. A kúriai klerikusszentelések kizárólag az Apostoli Kamara hatáskörébe tartoztak egészen a 15. század végéig, következésképpen e központi szervet vezető kamarás ellenőrzése alatt állt a teljes római szentelési eljárás. V. Márton pápa (1417–1431) kúriai reformjaihoz illeszkedően az ordinációkra vonatkozó alapvető információkat a *Camera Apostolica* egy önálló regisztersorozatában, a *Libri formatarum* köteteiben rögzítették 1425-től kezdődően egészen 1524-ig bezárólag. Miközben a nemzetközi kutatás figyelmét a Vatikáni Apostoli Levéltár e szériája már a 19. század végétől felkeltette, és főként az utóbbi évtizedben több modern szemléletű feldolgozás is készült e témakörben,⁴⁶ a magyar historiográfiában

⁴³KIRSI SALONEN, *The Penitentiary under Pope Pius II. The Supplications and their Provenance, The Long Arm of Papal Authority. Late Medieval Christian Peripheries and Their Communication with the Holy See* (CEU Mediaevalia 8), eds. Gerhard Jaritz–Torsten Jørgensen–Kirsi Salonen, Budapest–New York 2005, 11–21.

⁴⁴ERDÉLYI GABRIELLA, *A „Sacra Poenitentiaria Apostolica” hivatal és magyar kérvényei a 15–16. században* (II. közlemény), *Levéltári Közlemények* 76 (2005) 63–103, itt: 84; ERDÉLYI GABRIELLA, *Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban*, Budapest 2011, 109.

⁴⁵LUDWIG SCHMUGGE–PATRIK HERSPERGER–BÉATRICE WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius’ II. (1458–1464)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 84), Tübingen 1996, 196–199.

⁴⁶Ennek tendenciáit a következő alfejezetben tekintem át.

a legutóbbi időkig nem talált visszhangra.⁴⁷ Annak ellenére állítható mindez, hogy az 1970-es évek második felében ÉRSZEGI GÉZA, a Magyar Országos Levéltár munkatársaként vatikáni Hungarica-gyűjtő munkája során az irat-együttes egyes darabjait átnézte, néhány kötetéről pedig felvételeket rendelt, amelyek mikrofilmen tanulmányozhatók. Jelzésértékű azonban, hogy a legtöbb magyar adatot tartalmazó 9., valamint a 11–12. kötetről nem készültek fotómásolatok.⁴⁸ Ugyanakkor a sorozat relevanciáját az utóbbi időben a magyar medievisztika is kezdi felismerni, legalábbis erre utal, hogy – a rendelkezésre álló mikrofilmfelvételek alapján – a közreadók a Zsigmondkori oklevéltár XIII. kötetében publikálták az 1426-ra vonatkozó magyar bejegyzések regesztáit.⁴⁹ E forráskiadvány hátralévő 11 kötetében tehát várhatóan közlésre kerülnek a sorozat 1–2. volumenének magyar tartalmú adatai az elkövetkező években. Tekintve azonban, hogy a Zsigmond-kori adatok a teljes anyag 7,5%-át alkotják mindössze, e jövőbeni kedvező változás sem teremti meg az elemzéshez szükséges alapvető forrásbázist. A szóban forgó regisztersorozat vizsgálata azonban megkerülhetetlen a késő középkori magyar papságra irányuló kutatások során, ugyanis a volumenekben található mintegy ezer vonatkozó bejegyzésben szereplő személyek a magyar forrásokból – a csekély számú kivételtől eltekintve – egyáltalán nem ismertek. Így e kollekció unikális jellege megkérdőjelezhetetlen.⁵⁰ Mindazonáltal a késő középkori magyar egyházi társadalom egyes tagjaira vonatkozó ismeretek bővülésén túl, az egyházi topográfia, valamint az egyházi intézmények patrocíniumainak terén is számos új adattal egészíti ki ismereteinket az Apostoli Kamara szóban forgó iratsorozata. Úgy vélem tehát, hogy az említett forráskorpusz vizsgálata egyrészt a magyar medievisztika számára releváns és időszerű, másrészt pedig a nemzetközi historiográfia számára is fontos, új ismereteket közvetít, így illeszkedik a 21. századi kutatási irányvonalakhoz. Munkám időhatárainak kijelölését is az e kötetekben található magyar bejegyzésekhez igazítottam, amelyek egyúttal jelen munka gerincét is alkotják.

⁴⁷ FEDELES, *A magyar medievisztika*.

⁴⁸ ÉRSZEGI 1977-es kutatási beszámolójához csatolt jegyzék 9. oldalán a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárában. Az 1–5. és a 13. volumenben található, 1426 és 1519 közötti évek bejegyzéseiről összesen 179 mikrofilmfelvétel áll a kutatók rendelkezésre Budapesten. Jelzete MNL OL x9035, 31107/2. tekercs. Vö. ÉRSZEGI, *A Curia Romana*, 330; TUSOR, *A magyar történeti kutatások*, CXXXV.

⁴⁹ ZsO XIII, 197. 576. és 584. sz.

⁵⁰ A dokumentumok kiadását lásd ODP.

Ugyancsak az elsődleges források körébe tartoznak a pápa Róma püspökeként kinevezett általános helynökének joghatósága alá tartozó szentelésekről fennmaradt másolati könyvek. A 16. század elejétől ugyanis az Örök Városban történő szentelésekben egyre fontosabb szerepet játszott a római *vicarius in spiritualibus in Urbe*. Mindennek következtében 1501-től kezdődően a *Libri Formatarum* kötetei egyáltalán nem tartalmazzak általános szentelésekre vonatkozó feljegyzéseket. Ezeket, a további adatokkal kiegészítve egyrészt a Római Állami Levéltárban található *Tribunale del Vicariato* 335. (1507–1521), valamint a Vikáriátus archívumában található *Ordinazioni Sacerdotali* első kötete (1501–1524) őrzi. Ami a Helynökség keretei között lefolyt szenteléseket illeti, a nemzetközi folyamatoktól⁵¹ eltérően meglehetősen kevés, csupán hat magyar vonatkozású bejegyzést tartalmaznak a korunkra maradt kötetek⁵²

Végül a szintén az Apostoli Kamara fondjába tartozó *Diversa Cameralia* széria meglehetősen vegyes összetételű iratanyagát kell megemlíteni. A sorozat másolati köteteiben többek között a *Camera* és a részegyházakban működő kollektorok közötti levélváltások, elszámolások, nyugták, kamarai utasítások, menlevelek másolatai, a prelátusok *ad limina* látogatásaira vonatkozó adatok, pápai kápláni kinevezések, valamint a kúriai szentelésekre vonatkozó igazolások kópiái találhatóak. Az 1399 és 1526 közötti időszakot magába foglaló 83 volumen számos klerikusszenteléssel kapcsolatos adatot tartalmaz,⁵³ ezek közül azonban mindössze György bodonyi címzetes püspök konszekrációja (1498) magyar vonatkozású.⁵⁴

A késő középkori magyar papság tagjainak kúriai promóciójára vonatkozó elsődleges forrásanyag tehát döntően a Vatikáni Apostoli Levéltárban találha-

⁵¹ Erre lásd REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*; ANDREAS REHBERG, *L'affluenza di ordinandi a Roma alla vigilia della riforma luterana*, La papauté à la Renaissance (eds. Florence Alazard-Frank La Brasca), Paris 2007, 167–249.

⁵² Lásd erre: FEDELES, „Szentelési turizmus”, Adattár I/C–D.

⁵³ Például AAV Cam. Ap., *Diversa Cameralia* (= Div. Cam.) vol. 45, fol. 168r, 194v, 254v, 283r; vol. 46, fol. 195rv, 200v, 201r, 212v; vol. 47, fol. 182v, 347v; vol. 51, fol. 89v.

⁵⁴ Uo. vol. 52, fol. 63r; lásd még FEDELES, „Szentelési turizmus”, Adattár I/B. – György 1492 és 1502 között győri nagyprepost volt, Egerben Estei Hippolit segédpüspökeként tevékenykedett. KÖBLÖS JÓZSEF, *Az egyházi közélet Mátyás és a Jagellók korában* (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Budapest 1994, 390. 35. sz.; C. TÓTH NORBERT, *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusai és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017 (= C. TÓTH, *Főpapi archontológia*), 53. 122. – Érdekességképp említem, hogy a magyar felmenőkkel rendelkező Thurzó János krakkói klerikus, gnieznói skolasztikus *dimissoriája* (1495) is e regisztersorozatban található. AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 51, fol. 35r.

tó, amely alapvetően meghatározta a kutatás menetét. A feltáró munka első fázisát 2016 májusában és júniusában végeztem el, amikor a *Libri formatarum* kötetének magyar vonatkozású legfontosabb adatait (név, egyházmegye, egyházi ordó fokozatai, szentelés helye és ideje, ordinátor) gyűjtöttem ki, majd egy Excel adatbázisba rendeztem őket. Eközben megkezdtem a nemzetközi szakirodalom összegyűjtését és feldolgozását is, ugyanis – amint említettem, és a következőkben részletesebben is kitérek rá – a magyar historiográfia nem nyújt megfelelő kiindulópontot a kérdéskörrel kapcsolatban. Első eredményeimről 2016 júniusában egy nemzetközi konferencián, majd augusztusban Siófok-Kilitin, a II. Fraknoi Nyári Akadémián, szeptemberben pedig Pécsen, az *Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században* címmel megrendezett szimpóziumon számoltam be. A témának szentelt első tanulmányom pedig 2017 szeptemberében látott napvilágot.⁵⁵ 2017 októbere és novembere tekintetű a forrásfeltáró munka legintenzívebb szakaszának, ugyanis ekkor készítettem el a vatikáni regisztersorozat magyar bejegyzéseinek *in extenso* átiratait. Munkám során a vatikáni levéltár mellett a római Vikáriátus gyűjteményében (*Archivio Storico Diocesano, Archivio del Vicariato*), a Római Állami Levéltárban (*Archivio di Stato di Roma*), valamint a Penitenciária archívumában (*Archivio Storico della Penitenzieria Apostolica*) is kutatásokat folytattam.

A feldolgozás alapját képező okmánytár összeállítása kulcsfontosságú feladat volt. A szövegek átírását követően a filológiai jegyzetek elkészítéséhez fogtam hozzá 2018 nyarán, amellyel párhuzamosan az egyes bejegyzéseket rövid, magyar nyelvű regesztákkal láttam el. Minthogy egy-egy személyre vonatkozóan több bejegyzés is található a *Libri formatarum* kötetében, továbbá az 1–2., valamint a 8–9. volumenek átfedéseket is tartalmaznak, elkészítettem az alapvető adatokat tartalmazó összefoglaló táblázatot.⁵⁶

A következő munkafázist az okmánytár tartalmi jegyzetapparátusának összeállítása jelentette. E folyamat során a legnagyobb kihívást kétségkívül a kamarai jegyzők tollán számos esetben felismerhetetlenné torzult magyar településnevek azonosítása jelentette. A klerikusok származási és szolgálati helyének pontos lokalizálása sok esetben sajnos minden erőfeszitésem ellenére sem volt elvégezhető teljes biztonsággal. Az egyértelműen azonosítható helységek meghatározásával párhuzamosan került sor az egyházmegyei térképek tervezésére, majd kartográfiai kivitelezésére. Végezetül pedig a forrásokban előfor-

⁵⁵ FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*.

⁵⁶ FEDELES, „Szentelési turizmus”, Adattár, I/A.

duló kamarásokra, a szenteléseket végző püspökökre, a kamarai jegyzőkre vonatkozó legfontosabb adatokat tartalmazó jegyzetek összeállítására került sor.

Ezzel párhuzamosan vette kezdetét a tulajdonképpeni feldolgozó, elemző munka, amely során a feltárt forrásokra és korábbi részeredményeimre építve, a nemzetközi kutatások nyomán ismertté vált kontextusba illesztve fogalmaztam meg a késő középkori magyar klerikusok kúriai szentelésével kapcsolatos megállapításaimat.

2. HISTORIOGRÁFIAI ÁTTEKINTÉS

A 15–16. századi kúriai klerikusszentelések elsődleges forrásbázisául szolgáló *Libri formatarum* sorozat köteteire első alkalommal LUDWIG SCHMITZ hívta fel a figyelmet.⁵⁷ Az 1893-ban a *Görres-Gesellschaft* ösztöndíjasaként Rómában kutató német történész a széria volumeneit a Római Állami Levéltárban tanulmányozta, és készített részletes leírást az egyes kötetekről (1894). A formai jellemzőkön túl, az ordinációk legfontosabb elemeit, és az ezekkel kapcsolatos oklevélfajtákat egyaránt ismertette, sőt az egyes bejegyzéstípusokra jellemző mintaszövegeket is közölt.⁵⁸ Néhány évvel később (1900) pedig 287 kölni egyházmegyes klerikus promóciójára vonatkozó alapadatokat tett közzé, azonban anélkül, hogy részletes elemzésbe bocsátkozott volna.⁵⁹ 1907-ben HENRY DUBRULLE úgyszintén e széria nagyon tömör, néhány válogatott szövegrész közlésével kiegészített ismertetését publikálta.⁶⁰ Az első világháború idején az állami levéltárból számos kamarai anyaggal együtt a *Libri formatarum* kötetei is mai őrzési helyükre, az *Archivio Apostolico Vaticano*-ba kerültek, amely apropóján EMIL GÖLLER készített egy rövid leírást az anyagról. A kúriai szentelések lajstromait tartalmazó kötetek ismertetéséhez SCHMITZ tanulmányát vette

⁵⁷ Érdekes módon ADOLF GOTTLÖB az Apostoli Kamara 15. századi történetéről készített mértékadó összefoglaló munkájában egyáltalán nem tett említést e szériáról. Vö. ADOLF GOTTLÖB, *Aus der Camera Apostolica des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des päpstlichen Finanzwesens und des endenden Mittelalters*, Innsbruck 1889.

⁵⁸ LUDWIG SCHMITZ(-KALLENBERG), *Die Libri Formatarum der Camera Apostolica*, RQ 8 (1894) 451–472.

⁵⁹ LUDWIG SCHMITZ(-KALLENBERG), *Priesterweihen Kölner Kleriker an der Kurie im 15. und 16. Jahrhundert*, *Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein* 69 (1900) 91–114.

⁶⁰ HENRY DUBRULLE, *La collection des „Formataria” aux archives d’État à Rome*, *Miscellanea di Storia e Cultura Ecclesiastica* 5 (1906–1907) 75–77.

alapul. Az általános szentelések alkalmával feltűnő német klerikusok tömege kapcsán pedig a sorozat helytörténeti jelentőségére hívta fel a figyelmet.⁶¹

GUERRINO PELLICCIA atya volt az első, aki a regisztersorozat kötetének adatait tágabb összefüggésbe illesztve a témakört részletes elemzés alá vette. *A klerikusok szent rendekre történő előkészülete és azok felvétele a 16. századi Rómában* címmel napvilágot látott olasz nyelvű kötetének (1946) első felében a trentói zsinat összehívása (1545) előtti időszak fejlődési folyamatát tekintette át.⁶² Részletesen ismertette a Róma határain kívülről érkező, azaz az idegen származású klerikusok szentelését végző hivatalok eljárási rendjét, az ordinációkkal kapcsolatos kánonjogi előírásokat, valamint a szentelendőkkal szemben támasztott követelményeket. Munkája során számos forrás mellett természetesen az Apostoli Kamara promóciókat dokumentáló regisztereit is felhasználta. A szerző nagy hangsúlyt helyezett a 16. század első felében készült, a kúriai szentelések ellenőrzésének szigorítását célzó elképzelések és szabályozások bemutatására, amellyel a reneszánsz pápaságot e téren is oly gyakran hanyagsággal vádoló, egyoldalú ábrázolásokat sikerült jelentősen árnyalni. A pápák ugyanis a kúriai szentelésekkel kapcsolatos visszaéléseket a 15. század második felétől folyamatosan igyekeztek visszaszorítani: számos intézkedést hoztak, amelyekkel a Kúriában szentelt klerikusok megfelelő minőségét kívánták biztosítani. A monográfia első részének utolsó fejezetében pedig éppen a klérus képzettségét biztosító római iskolákat, egyetemeket és a 15–16. században a leendő papok számára létrehozott kollégiumok szerepét tekintette át. A könyv következő, nagyobb tartalmi egységében pedig a trentói zsinattól egészen a 16. század végéig tartó fejlődési folyamatot vette górcső alá. Az alapos, a témakör részleteit feltáró elemzésen túl a munkának különösen nagy értéket kölcsönöz a függelékben közölt 90, korábban kiadatlan forrás, amelyek a korabeli római papképzéssel és szenteléssel kapcsolatos vizsgálatok számára ma is megkerülhetetlenek. A dokumentumok közül 17 a késő középkori papszentelésekkel kapcsolatos, köztük található néhány mintaszöveg a *Libri formatarum* kötetéből is (435–441). Jóllehet PELLICCIA mintaszerű feldolgozása ma a téma kutatásának egyik sarokköve, évtizedek teltek el a mű megjelenésétől annak széleskörű recepciójáig.

⁶¹ EMIL GÖLLER, *Die neuen Bestände der Camera apostolica im päpstlichen Geheimarchiv*, RQ 30 (1916–1922) 38–53.

⁶² GUERRINO PELLICCIA, *La preparazione ed ammissione dei chierici ai santi Ordini nella Roma del secolo XVI, con Appendice di documenti originali*, Roma 1946, 21–152.

Közel két évtizeddel PELLICCIA kötetének megjelenését követően (1964) publikálta TOMMASO KAEPELLI dominikánus szerzetes a rend központi folyóirata, az *Archivum Fratrum Praedicatorum* hasábjain a *Libri formatarum* domonkosokra vonatkozó bejegyzéseinek kivonatait.⁶³ Az 1424 és 1501 közötti időintervallumban összesen 82 rendtagra, köztük három magyarra talált adatokat sorozat köteteiben. A szerző azonban ezek kijegyzésén túl további, döntően a Domonkos-rend központi római levéltárában fellelhető forrásokból származó értesülésekkel igyekezett az illetőket azonosítani. Így például az 1474 júniusában, Rómában presbiterre szentelt Magyarországi Péter testvéréről megtudjuk, hogy négy esztendővel később a rend vezetése őt a firenzei *studium generalé*ra küldte tanulni.⁶⁴

DENYS HAYnek, a reneszánsz nemzetközileg elismert kutatójának talán az egyik legnépszerűbb, sokat idézett munkája a 15. századi itáliai egyházzól készített monográfiája. Mi sem jelzi ezt szemléletesebben, mint hogy az 1977-es első kiadást további kettő követte (1979 és 2002).⁶⁵ Elemzésében a szerző egy-egy fejezetet szentelt a korabeli itáliai papság állapotának, valamint felkészültségének, amely során a papszenteléssel kapcsolatos előírásokat, illetőleg visszaéléseket is tárgyalta. Kitért – egyebek mellett – az itáliai egyetemvárosokban, valamint a Római Kúriában az általános szenteléseken tömegesen feltűnő külföldiek jelenségére is. A kúriai szentelésekkel kapcsolatban – PELLICCIA munkáját alapul véve – a *Libri formatarum* kötetét is érintette röviden. Sommás véleménye szerint a kúriai szentelések alkalmával a jelölteket kevésbé vetették alá szigorú ellenőrzésnek, sőt e jelenség a kortársak megítélése szerint az egyházra nézve egyértelműen veszélyes volt. A ma már erősen vitatható megállapítása szerint számos külföldi klerikus vett részt folyamatosan a kúriai szentelési procedúrákon, a legtöbben mégis Itáliából érkeztek. Értékelése szerint az itáliai plébániai papság képzettsége valamelyest elmaradt az Európa más területein pasztorációt végző társaik esetében tapasztalhatótól, éppen ezért alapított néhány tudós itáliai prelátus a papságra felkészítő intézményeket a 15. század folyamán.

A német kutatás úttörő szerepére fentebb utaltam a vizsgált kamarai iratsorozattal kapcsolatban. Ebből adódóan tulajdonképpen magától értetődőnek tekinthető, hogy V. Márton pontifikátusától kezdődően az egykori Német-

⁶³TOMMASO KAEPELLI, *Domenicani promossi agli ordini sacri presso la curia Romana 1426–1501*, Archivum Fratrum Praedicatorum 34 (1964) 155–189.

⁶⁴KAEPELLI, *Domenicani promossi*, 169–170. és 170. 63. j.

⁶⁵HAY, *The Church in Italy*. – A második, javított kiadást használtam.

római Birodalom területéről származó, illetve az ott javadalommal rendelkező klerikusok kúriai szenteléseire vonatkozó adatokat is felvették a *Repertorium Germanicum* egyes köteteibe, köztük pedig néhány magyar vonatkozásút is találunk.⁶⁶

A *Repertorium* negyedik kötetének személynévmutatóját készítő (1979)⁶⁷ SABINE WEISS később a Kúria és a salzburgi egyházmegye V. Márton korabeli kapcsolatát vizsgáló elemzésében (1994) röviden érintette a római szentelések kérdését is.⁶⁸ Az általános kánonjogi szabályozások áttekintését követően a korszak valamennyi salzburgi egyházmegyes klerikusának kúriai promóciójára vonatkozó adatot közölte a vatikáni források, köztük a *Libri formatarum* első kötete alapján. A német medievisták számára tehát ismert volt e levéltári anyag, egy-egy klerikus pályafutásának vizsgálatakor kiegészítő jelleggel támaszkodtak az egyes kötetekben fellelhető adatokra.⁶⁹

Az előzőekben röviden érintettem a *Sacra Poenitentiarie Apostolica* hivatalának szerepét a szentelések vonatkozásában. A *Curia Romana* e központi szervét keresték fel azon jelöltek, akik valamely szentelési akadály alól kívántak felmentést nyerni. A hivatalhoz benyújtott kérelmek kutatásának új, máig tartó lendületet adó LUDWIG SCHMUGGE a *Repertorium Poenitentiarie Germanicum* sorozat köteteinek kiadása mellett,⁷⁰ számos munkájában érintette a kúriai papszentelés kérdését. *Egyház, gyermekek, karrier* című kötetében (1995) a törvénytelen születés alóli diszpenzációkat vizsgálva egy terjedelmes fejezetben elemezte a klérus tagjai, köztük a Kúriában szentelendőik illegitim származását.⁷¹ A II. Pius-kori kérvénykönyvek elemzése során szerzőtársaival a szente-

⁶⁶ *Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation I–X* (bearbeiten von EMIL GÖLLER et alii), Berlin–Tübingen–Boston 1916–2018 (= RG), IV–X. – Magyar vonatkozásúak például RG V, 7348. 9534. és VI, 4165. sz.

⁶⁷ RG IV/4.

⁶⁸ SABINE WEISS, *Kurie und Ortskirche. Die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417–1431)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 76), Tübingen 1994, 301–305.

⁶⁹ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Libri formatarum – una fonte conosciuta ma non scoperta*, Bollettino dell'Istituto storico Ceco di Roma 5 (2006) 35–60, itt: 36.

⁷⁰ *Repertorium Poenitentiarie Germanicum, Verzeichnis der in den Supplikenregistern der Pönitentiarie vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches I–XI*, bearbeiten von LUDWIG SCHMUGGE et alii, Tübingen–Berlin–Boston 1998–2018 (= RPG).

⁷¹ LUDWIG SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von den unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995, 135–208.

lési akadályok részletes áttekintésénél – egyebek mellett – a folyamodványok és a *Libri formatarum* összefüggéseire is rámutattak.⁷² A kérdés egyes elemeit több tanulmányában is érintette SCHMUGGE,⁷³ amelyek közül témánk szempontjából a legfontosabbnál érdemes hosszabban elidőzni. A VI. Sándor pontifikátusa alatti római szentelési turizmust vizsgáló tanulmányában arra kereste a választ a svájci professzor, hogy mely okok vezethettek ahhoz, hogy a német klerikusok szentelésekkel kapcsolatos kérvényei éppen ebben az időszakban növekedtek meg ugrásszerűen.⁷⁴ A Penitenciária hivatalánál a *De promotis et promovendis* kategóriában 1455 és 1503 között regisztrált szupplikációk 38%-a, összesen 693 kérvény ugyanis erre az időintervallumra esik. Még érdekesebbé teszi a kérdést, hogy e folyamodványok megközelítőleg 50%-a római promóciókkal kapcsolatos. A szentelésekre vonatkozó legfontosabb kánonjogi szabályozások összefoglalását követően a külhoni klerikusok kúriai szenteléseinek lehetséges indítékait tekintette át egy-egy példával szemléltetve. Vizsgálatai során végül arra a következtetésre jutott, hogy az 1492 és 1503 között megfigyelhető római klerikusdömping hátterében a hamis javadalomra (*ad fictum titulum*) történő szentelések álltak. 1490-ig meglehetősen ritkák voltak a hamis titulussal kapcsolatos kérvények, mivel az Apostoli Kamarában szigorú ellenőrzés alá vetették az idegen klerikusokat. VI. Sándor pápasága idején azonban a 356 Kúriában felszentelt német klerikus közül 332 fő színlelt javadalommal történő visszaélés miatt kért felmentést. Az 1500-as jubileumi szentév teljes anyaga tekintetében az említett túlkapás miatt 186 francia, 104 német, 14 ibériai, tíz itáliai, három angol, és két kelet-európai – köztük egy magyar⁷⁵ – nyújtott be kérvényt. E jelenség azzal magyarázható, hogy nagyobb eséllyel és könnyebben juthattak egyházi javadalomhoz a felszentelt klerikusok, valamint az egyetemet végzettek szemben azokkal, akik még az első tonzúrárt sem veték fel. A kérvényezők túlnyomó többsége a francia, valamint a nyugat- és délnémet egyházmegyékből érkezett, amely területeken különösen nagy volt

⁷² SCHMUGGE–HERSPERGER–WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister*, 186–206.

⁷³ Például LUDWIG SCHMUGGE, *Schleichwege zu Pfründe und Altar: Päpstliche Dispense vom Geburtsmangel 1449–1553*, *Historische Zeitschrift* 257 (1993) 615–645; Uő, *Suppliche e diritto canonico*, különösen 224–226; Uő, *Gelehrte und Studenten in Vatikanischen Registern des 15. Jahrhunderts, Über Mobilität von Studenten und Gelehrten zwischen den Reich und Italien (1400–1600)*, *Della Mobilità degli studiosi e eruditi fra l’Impero e l’Italia (1400–1600)* (Repertorium Academicum Germanicum, Forschungen 1), hg. v. Suse Andersen–Rainer Christoph Schwinges, Zürich 2011, 69–79.

⁷⁴ SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*.

⁷⁵ Archivio della Sacra Penitenzieria Apostolica (= APA) Reg. Suppl. vol. 48, fol. 719r.

a versengés az egyházi beneficiumokért, és a delikvensek közül sokan ilyen jellegű csalással próbáltak álláshoz jutni. Ráadásul a hamis titulusok feltüntetésében a kúriai ügyvédek is komoly szerepet játszottak,⁷⁶ ugyanis akár duplán profitálhattak a szentelésre váró ügyfelekből: először a promócióhoz szükséges iratokat szerezték be, majd pedig a csalást követően, immár a felmentést intézték ügyfeleik számára – mindezt megfelelő anyagi ellenszolgáltatás fejében. Természetesen a pápai Kúriában is érzékelték a helyzet visszasságát, éppen ezért igyekeztek javítani az ellenőrzés hatékonyságát. 1502 szeptemberétől a kamarai szentelés előtt az ahhoz szükséges szupplikációs feljegyzés bemutatásán túl, immár tanúk jelenlétében letett esküvel kellett igazolni a tényleges javadalombirtoklást. II. Gyula pápának pedig további intézkedésekkel sikerült visszaszorítani e káros gyakorlatot.

A külföldi klerikusok kúriai szentelésének kutatását mindenekelőtt ANDREAS REHBERG kétezres évek elején (2005, 2007) megjelent tanulmányai inspirálták.⁷⁷ Ő arra hívta fel a figyelmet, hogy a *Libri formatarum* mellett a római Vikáriátus fennmaradt iratainak vizsgálata is fontos, tekintettel arra, hogy a 16. század elejétől az általános szenteléseket csak e hivatal szervezésében végezheték. Bővebb olasz nyelvű munkájában a kérdéskört tágabb összefüggések mentén tárgyalta, így a legfontosabb zsinati határozatokra, pápai utasításokra támaszkodva áttekintette a külföldiek kúriai szentelésének fejlődési folyamatát a 6. századtól kezdődően X. Leó pápaságáig (1513–1521). Ezt követően az idegen klerikusok római szentelése terén illetékes intézmények, az Apostoli Kamara és római Vikáriátus eljárásrendjét vázolta fel, továbbá a helynök felhatalmazása alapján a Rómában tartózkodó püspökök által végzett „magánszentelések” lefolyását érintette. Dolgozata utolsó részében pedig a lutheri reformáció kezdete szempontjából két meghatározó év kúriai szentelésekre vonatkozó adatait elemezte. Vizsgálatai során megállapította, hogy 1517-ben 941, 1521-ben pedig 702 személy vette fel szervezett keretek között Rómában az egyházi rend szentségének valamely fokozatát. Az egyes nemzetek közti arányok tekintetében a franciák állnak az élen, majd őket az itáliaiak követik. Utóbbiak dominanciája a Vikáriátus regisztereiben érhető tetten, amely jelenség a helynök hatáskörének egyenes következménye. A németek, a franciákhoz és a spanyolokhoz hasonlóan a *Camera Apostolica* gyorsabb eljárását

⁷⁶ A hivatal ügyvédeire lásd LUDWIG SCHMUGGE, *I procuratori della Penitenzieria Apostolica. La cerniera e le partes*, L'Archivio della Penitenzieria Apostolica. Stato attuale e prospettive future (a cura di Krzysztof Nykiel–Ugo Taraborrelli), Città del Vaticano 2017, 57–82.

⁷⁷ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*; REHBERG, *Laffluenza*.

preferálták. 1517-ben a Kamara szervezésében szentelt németek aránya 43%, míg négy esztendő elteltével már csak 27%. A csökkenő tendencia hátterében a lutheri reformáció terjedése tapintható ki. Ezzel párhuzamosan a franciák aránya növekedő tendenciát mutat, köszönhetően X. Leó pápa és I. Ferenc francia király (1515–1547) kapcsolatában a bolognai konkordátum megkötésével (1516) bekövetkező pozitív irányú változásnak. REHBERG a kúriai szentelésekre érkező külföldiek arányainak vizsgálata szempontjából meghatározó körülménynek tekintette a földrajzi távolságot, illetve az adott régió gazdasági potenciálját, és e vonatkozásban az angolok és skótok mellett éppen a magyarokat említette.⁷⁸ Nézete szerint a Rómába érkező jelöltek képzettségének minősége egyáltalán nem maradt el az Európa más területein tapasztalhatótól, mindezt pedig a szenteléseket megelőzően a Kúriában végzett szigorú vizsgálat szavatolta.

A kúriai klerikusszentelések legátfogóbb feldolgozását egy finn szerzőpáros, KIRSI SALONEN és JUSSI HANSKA készítette el, eredményeiket 2013-ban az Ashgate, míg három évvel később – változatlan formában – a Routledge kiadónál publikálták.⁷⁹ SALONEN a finn klerikusok esetében az egyházi rendek felvételét már korábbi kutatásai, a Penitenciáriára benyújtott folyamodványok vizsgálata során érintette,⁸⁰ sőt a finn klerikusok egyházi pályára lépő törvénytelen származású gyermekeinek kérdését önálló tanulmányban is tárgyalta.⁸¹ HANSKA pedig egy alapos tanulmányban mutatott rá a kamarai promóciók kapcsán DENYS HAY meglehetősen egyoldalú, sok esetben túlzó és téves megállapításaira, következtetéseire.⁸² A szerzőpáros kötete két jól elkülöníthető

⁷⁸ „I più determinati sono quelli provenienti da lontano o da paesi poveri come gli inglesi/scoccesi o gli ungheresi.” – REHBERG, *L'affluenza*, 219.

⁷⁹ KIRSI SALONEN–JUSSI HANSKA: *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471*, Farnham–Burlington 2013 és (Church, Faith and Culture in the Medieval West) London–New York 2016. – Az utóbbi kiadást használtam munkám során.

⁸⁰ KIRSI SALONEN, *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae 313), Helsinki 2001; SALONEN, *Zur Kommunikation*; SALONEN, *The Penitentiary under Pope Pius*.

⁸¹ KIRSI SALONEN, *In their Fathers' Footsteps. The Illegitimate Sons of Finnish Priests according to the Archives of the Sacred Penitentiary 1449–1523*, Roma, magistra mundi. Itineraria culturae mediaevalis. Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire (Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales, Textes et Études du Moyen Âge, 10,3), ed. par. Jacqueline Hamesse, Louvain-la-Neuve 1998, 355–366.

⁸² JUSSI HANSKA, *Clerical Ordinations at the Camera apostolica: Jakob Ulvsson and the 'Class of 1466*, Les élites nordiques et l'Europe occidentale: (XIIe–XVe siècle) (dir. Tuomas M. S. Lehtonen–Élisabeth Mornét), Paris 2007, 153–166.

tartalmi egységre tagolódik. Az első részben (21–164) a professzornő vette górcső alá az Apostoli Penitenciáriához az ordinációval kapcsolatban benyújtott II. Pius-korabeli folyamodványokat. E fejezetben a késő középkori papsággal szemben támasztott követelményeket elemezte részletesen, amelyek vizsgálatában az említett hivatal kulcsszerepet játszott. A munka második felében (167–261) pedig HANSKA a *Libri formatarum* bejegyzéseire támaszkodva tekintette át a II. Pál pontifikátusa alatt (1464–1471) a *Curia Romanában* lezajlott szenteléseket. Vizsgálta a promóciós szertartások idejét és helyét, az ordinációkat végző személyeket, amely során arra a következtetésre jutott, miszerint a helyszín kiválasztásában fontos szempont lehetett az ordinátor lakhelye. A II. Pál pápasága alatt a szekuláris klérus tagjai közül összesen 1673 személyt szenteltek a Kúriában. Közülük a legtöbben az első tonzúrárt vették fel (37%), míg a presbiterre szenteltek aránya ettől valamelyest elmaradt (33%). A vizsgált személyek származásának földrajzi jellemzőit illetően a francia, itáliai és a német területek túlsúlyát mutatta ki, amely jelenséget e régiók gazdasági potenciáljával hozta összefüggésbe. A szerzők végeredményben arra a következtetésre jutottak, miszerint az a közkeletű sztereotípia, amely értelmében a pápai Kúria hanyagsága alapvető szerepet játszott volna a késő középkori papság alulképzettségében, egyáltalán nem tartható. A Penitenciária hivatala szigorúan ellenőrizte a klerikusok elméleti felkészültségét, kizárólag olyan szentelési akadályok alól adott ki felmentést, amelyek nem érintették az illető képzettségének minőségét. A *Libri formatarum* sorozat kötetei pedig arról tanúskodnak, hogy a kúriai szentelések egyáltalán nem árasztották el a részegyházakat képzetlen és alkalmatlan papsággal.

Kelet-Közép-Európa kutatói közül elsőként a csehek figyelmét keltette fel a késő középkori kúriai klerikusszentelések kérdése. Az említett sorozat első kötetének vonatkozó, csekély számú adatát JAROSLAV ERŠIL tette közzé az V. Márton-kori vatikáni forrásokat közreadó *Monumenta* szériában (1998).⁸³ Néhány évvel később ALEŠ POŘÍZKA a cseh korona területéről érkező klerikusok 1420 és 1447 közötti kúriai promócióját tette vizsgálat tárgyává (2002).⁸⁴

⁸³ *Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia*, VII, pars 2. (1423–1431), ed. JAROSLAV ERŠIL, Praga 1998.

⁸⁴ ALEŠ POŘÍZKA, *Ordinandi delle terre Boeme presso la curia pontificia negli anni 1420–1447*, Bollettino dell'Istituto Storico Ceco di Roma 3 (2002) 32–55. – Cseh nyelvű változata: Uő, *Svěcení z českých zemí u papežské kurie v letech 1420–1447*, Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku (red. Ivan Hlaváček–Jan Hrdina), Praha 2003, 245–264.

Az elemzett periódusban összesen 42 fő vette fel az egyházi ordó valamely fokozatát, míg további öt személy kapott szentelési engedélyt (*dimissoria, dimissorialia*). Döntő többségük, összesen 24 fő 1433 és 1436 között kereste fel a Kúriát, amely jelenség nézete szerint szoros összefüggést mutat Luxemburgi Zsigmond római koronázásával (1433), valamint a huszita háborúk első, intenzívebb időszakának lezárultával (1434). A tanulmány függelékében közölte az 1431 és 1447 között, a cseh korona területeiről érkezett klerikusok kúriai szentelésére vonatkozó legfontosabb adatokat. A Római Cseh Történeti Intézet (*Istituto storico ceco di Roma*) közelmúltban elhunyt korábbi igazgatója, ZDENKA HLEDÍKOVÁ foglalkozott a cseh történészek közül a legbehatóbban a *Libri formatarum* köteteivel. Elsőként egy általános áttekintést készített a sorozatról (2006), amelyben a kúriai szentelések mechanizmusának vázlatát követően az egyes kötetek felépítését mutatta be.⁸⁵ Tanulmányában több kamarai jegyzőt azonosított, és a szentelések helyszínéül szolgáló szakrális épületekről is számos információt közölt. Érdeklődését a klerikusok földrajzi megoszlása is felkeltette, így az egyes kötetek rövid leírásánál a geográfiai jellemzőkre is kitért röviden. Többek között felfigyelt arra, hogy 1488-ban, valamint 1492 és 1496 között jelentős számú magyar klerikus vett részt kúriai szentelésen (54). Magától értetődő módon a Cseh Királyság területéről érkező személyek képezték munkája homlokterét, dolgozata függelékében táblázatos formában közölte a széria köteteiben feltüntetett prágai, olműtzi és boroszlói egyházmegyes klerikusokra vonatkozó adatokat. 2014-ben a professzorasszony egy kötetbe rendezve publikálta a *Libri formatarum* cseh vonatkozású adatait (1447–1521), valamint a prágai egyházmegyében a székiüresedés idején lefolyt szentelésekről készített másolati könyvek bejegyzéseit (1439–1498).⁸⁶ Az első rész bevezető tanulmányában részletesen ismertette az eredeti források felépítését, a promóciók, majd az események dokumentálásának legfontosabb alkotóelemeit, végül pedig a csehekre és morvákra vonatkozó bejegyzések szövegeinek kivonatát közölte. Viszonylag kevés, mindössze 81 cseh és morva klerikus szenteléséről őriztek meg adatokat a vatikáni sorozat kötetei, amely átlagosan évente egy-három fő római promócióját jelenti. Ugyanakkor egyéb vatikáni források, többek között a Penitenciária szupplikációs kötetek segítségével kiegészíthetők a *Libri formatarum* sok esetben hiányos adatai.

⁸⁵ HLEDÍKOVÁ, *Libri formatarum*.

⁸⁶ HLEDÍKOVÁ, *Svěcení duchovenstva*.

HLEDÍKOVA egyik utolsó tanulmányában (2017) éppen az említett hivatalhoz benyújtott folyamodványok segítségével vizsgálta a csehek kúriai szentelésével kapcsolatos kérdéseket az 1516. és 1517. évekre súlypontoszva.⁸⁷

2014 őszén, a *Monumenta Vaticana Slovaciae* sorozat negyedik kötetében tette közzé VLADIMÍR RÁBIK a *Libri formatarum* köteteinek a mai Szlovákia területére, így az esztergomi és az egri egyházmegyék egy részére, valamint a nyitrai püspökségre vonatkozó bejegyzéseit.⁸⁸ Az impozáns formátumban napvilágot látott kiadvány magától értetődő módon a magyar kutatás számára is releváns, hiszen korábban nem ismert adatokat tartalmaz a késő középkori magyar egyházzal kapcsolatban. A latin-szlovák bilingvis bevezető tanulmányban az ordinációk történeti fejlődésének vázlatát, majd pedig a regisztersorozatra vonatkozó legfontosabb információkat olvashatjuk, anélkül azonban, hogy a forrásokban szereplő adatok tartalmi elemzésére kísérletet tett volna a szerző.⁸⁹ Így sajnos az sem derül ki a bevezető tanulmányból, hogy az *in extenso* közzétett 398 dokumentumban összesen hány klerikus szerepel. Az egyes bejegyzések rövid kivonatai, valamint a filológiai és a tartalmi jegyzetapparátus egyaránt latin nyelvű, amely a nemzetközi hozzáférést biztosítja. A kiadást végző nagyszombati professzor igyekezett ugyan a forrásokban feltűnő településneveket azonosítani, azonban ezirányú törekvéseit számos ellentmondás, sőt sajnos esetenként megfigyelhető tendenciozítás árnyékolja be,⁹⁰ amelyet a kötet függelékében részletesen tárgyalok.

Amint fentebb több ízben utaltam rá, a magyar kutatás a legutóbbi időkig tulajdonképpen még nem „fedezte fel” a *Libri formatarum* sorozat köteteiben rejlő lehetőségeket, jöllehet e széria hazai vonatkozású adatainak egy része néhány évtizede mikrofilmen is hozzáférhető Budapesten.⁹¹ A hazai medievisták közül – ismereteim szerint – korábban mindössze KÖBLÖS JÓZSEF hasznosította e forrás néhány adatát a késő középkori magyar egyházi középírásegről készített értékezésében (1994), az említett filmfelvételek segítségével. A témából adódóan azonban a kúriai szentelés jelenségére nem reflektált, pusztán

⁸⁷ ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ, *Všechny cesty vedou do Říma*, *Studia Theologica* 4 (2017) 7–14.

⁸⁸ VLADIMÍR RÁBIK (ed.), *Camera apostolica 1 (Libri formatarum 1425–1524)* (*Monumenta Vaticana Slovaciae* 4), Trnavae–Romae 2014.

⁸⁹ A bevezetés olasz nyelvű változata: VLADIMÍR RÁBIK, *La ordinazioni dei chierici provenienti dal territorio della Slovacchia odierna nella Curia Romana nel Medioevo (1425–1524)*, *Slovak Studies* 36 (2015) 52–70.

⁹⁰ Erre lásd FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 96. 161. j.; LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 135. 9. j.; 140. 3. 5–6. j.; 154. 1. j. stb.; FEDELES, *A magyar medievisztika*, 162–164.

⁹¹ ÉRSZEGI, *A Curia Romana*, 330; TUSOR, *A magyar történeti kutatások*, CXXXV.

Kutasi Tamás győri kanonok életrajzába építette be a római promócióra vonatkozó információkat.⁹² Mindazonáltal más provenienciájú vatikáni kútfők vizsgálata alapján a római szentelések kérdésköre egy-egy kutató érdeklődését felkeltette, ebből adódóan e jelenség nem (teljesen) ismeretlen a magyar historiográfiában. A következőkben a hazai történetírás eddigi eredményeit igyekszem röviden összefoglalni.

LUKCSICS PÁL – aki e kérdést elsőként exponálta – szerepére a témakör forrásadottságaival kapcsolatban már felhívtam a figyelmet.⁹³ Tanulmányában a magyarok tömegesen benyújtott szentelési kérelmeit vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy többségük személyesen utazott Rómába, és a Kúriában vette fel a szent rendeket. A klerikusok motivációit vizsgálva elsősorban a zarándoklattel hozta összefüggésbe a jelenséget, amely részint valóban elfogadható, ám korántsem kizárólagos szempont. A korabeli források egyértelműen utalnak a Rómában feltűnő magyar peregrinusok jelentős számára, sőt több szentelési kérvényben a klerikusok kifejezetten a zarándoklatot nevezték meg római tartózkodásuk indítékeként,⁹⁴ azonban az esetek többségében bizonyosan ez csak „járulékos” szerepet játszhatott.⁹⁵ LUKCSICS egy további fontos szempontra is ráirányította a figyelmet, jelesül, hogy a hazai főpapok – európai társaikhoz hasonlóan – fontos kormányzati feladatokat is elláttak, ezért ritkán tartózkodtak székhelyükön, következésképpen az általuk végzendő szentelések is „akadozhattak”. A szentelés előtt állóknak tehát „sokkal praktikusabb és gazdaságosabb volt személyesen megjelenni a római kúriában és ott magukat mindjárt ordináltatni” – vonta le a konzekvenciát a szerző.⁹⁶ Természetesen e körülmény szintén kellő indítékkal szolgálhatott és szolgált is a magyar klerikusok számára, amint ezt korabeli források is alátámasztják.⁹⁷ Szintén lehetséges indoknak tartotta a szerző a szentelési eljárás korabeli túlszabályozását, a kötelezően előírt szentelési időszakok teremtette korlátokat. Ugyanakkor LUKCSICS e fontos összetevőket felvillantó, ám végeredményben csak a kérdés

⁹² KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 403, 3. j. E helyen rosszul értelmezte a forrást, ugyanis nem az egyházi rend fokozatainak felvételéről, hanem az arra vonatkozó kérvényekről írt.

⁹³ LUKCSICS, *Papszentelő okmányok*.

⁹⁴ Például: „hanc alman urbem causa devotionis et peregrinationis non sine modicis fatigiis et laboribus personaliter accesserunt”. LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1129–1130, 1133. sz.

⁹⁵ Erre lásd CSUKOVITS ENIKŐ, *Középkori magyar zarándokok* (História Könyvtár Monográfiák 20), Budapest 2003, 28–29. 164–165; ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 109; FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 58–61.

⁹⁶ LUKCSICS, *Papszentelő okmányok*, 117–118.

⁹⁷ Például: „raro ordines celebrant”: APA Reg. Suppl. vol. 2, fol. 27v–28r.

felszínét érintő magyarázata a téma vizsgálata kapcsán korántsem kielégítő. Mindezt tanulmányának összegző gondolatai kellően szemléltetik: „Hogy pedig a XV. század első feléből származó regesztákban számos magyar vonatkozású okmány – köztük papszentelők is – találhatók, a Vatikánnal való gyakori érintkezésünkkel is magyarázható. Egyház és állam közti kapcsolat még szoros. Feldolgozott anyagom teljes ismerete alapján állíthatom, hogy a római kúriával való kapcsolatunk a középkorban dacára a nehéz közlekedési viszonyoknak a mainál sokkal élénkebb, a személyes érintkezés sokkal gyakoribb volt. A középkor mindent átható vallásos szelleme nemcsak a Krisztus vére által öntözött Szentföldre vonz ájtatos egyháziakat és világiakat, hanem a közelebb fekvő Örök Városban nyugvó apostolok sírjához is. *A zárándoklatokban résztvevő és a római kúriában megforduló kisebbszű magyar papok természetesen éltek az alkalommal, hogy magukat papokká szenteltethessék.*”⁹⁸

ERDÉLYI GABRIELLA az Apostoli Penitenciária anyagát vizsgálva találkozott e jelenséggel, a hivatal működését és a magyar vonatkozású folyamodványokat feldolgozó munkáiban (2005, 2011, 2017, 2018) a szentelésekkel kapcsolatos ügyekre is kitért.⁹⁹ LUKCSICS leegyszerűsítőnek tűnő magyarázatát egyáltalán nem tartotta megnyugtatónak. Elemzése során kimutatta, hogy a 15–16. században a Kárpát-medencében is kitapintható az írástudó, felkészült, azonban biztos egzisztenciával nem rendelkező klerikusok rétege. A Penitenciáriára benyújtott kérvények szövegét tanulmányozva arra a következtetésre jutott, hogy közöttük sok beneficiummal nem rendelkező klerikus is kimutatható, akik bármit megtettek, Itáliába utaztak, sőt akár hivatalos iratokat hamisítottak annak érdekében, hogy áldozópappá szenteltessék magukat.¹⁰⁰ Emellett az 1510-es évektől egyre többen választották a szerzetességen át vezető könnyebb és olcsóbb utat, hiszen a rendtagok pappá szentelésének nem volt előfeltétele az egyházi javadalom birtoklása, ugyanis az adott szerzetesi közösség, illetve kolostor biztosította megélhetésüket. Ők promóciójukat követően a kolostort és a rendet (leginkább a mendikánsokat választották) elhagyva, immár piacképes képesítéssel a kezükben vállalhattak állást, illetve próbálhattak

⁹⁸ LUKCSICS, *Papszentelő okmányok*, 121. – A kurzívval szedett részek kiemelése tőlem.

⁹⁹ ERDÉLYI, *A Sacra Poenitentiaria Apostolica* (II), 84; Uő, *Szökött szerzetesek*, 97–113; Uő, *Egyházi társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején*, Egyházi társadalom a Magyar Királyságban, 35–50; Uő, *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)* (Studies in Medieval and Reformation Tradition 213), Leiden–Boston 2018, 106–111.

¹⁰⁰ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 111.

tényleges javadalomhoz jutni.¹⁰¹ ERDÉLYI tézise szerint elsősorban a társadalom alsó rétegéből származók ragadtak meg minden lehetőséget, így vállalták akár a római út okozta fáradságokat és kiadásokat annak érdekében, hogy bekerüljenek az egyháziak kiváltságos rendjébe, és kitörjenek a kilátástalannak tűnő szegénységből. „Erős a gyanúm ezért – írja a szerző –, hogy az a több száz – egyéb pápai hivatalokkal együtt több ezer – klerikus, aki Itáliában szenteltette magát, a javadalom hiánya miatt tette ezt, s nem egyszerűen római zarándokútját kihasználva vagy merő divatból. [...] Bárhogy is volt, úgy tűnik, ebben az időszakban korántsem tűnt elérhetetlennek egy eszes jobbágyfiú számára, hogy – kolostorból szökve vagy sem – pappá szenteljék, majd kisebb egyházi javadalmat szerezzen.”¹⁰² A röviden összefoglalt, döntően a Penitenciária hivatalához benyújtott szupplikációkra alapozott megállapítás azonban nézetem szerint nem abszolutizálható. Ugyanis kevésbé tűnik számomra életszerűnek, hogy a Kúriában, vagy akár Itália-szerte felszentelt valamennyi idegen származású klerikus csalárd módon, hamis titulust megadva szenteltette magát pappá. Az efféle visszaélések persze nem voltak ritkák a korszakban, tulajdonképpen Európa-szerte találunk olyanokat, akik Itáliában, így akár *horribile dictu* a Római Kúriában csalással vették fel az egyházi rend szentségét. Mindazonáltal – amint LUDWIG SCHMUGGE kutatásainak ismertetése kapcsán az előzőekben említettem – európai összehasonlításban a magyarok csak elenyésző arányban tűntek fel a csalók között. Mindez azzal (is) magyarázható, hogy a német és francia helyzettel ellentétben, a korszak magyar egyházi javadalmaiért nem folyt olyan ádáz verseny, mivel a „kereslet és a kínálat”, azaz a javadalmak és a klerikusok száma között nem lehetett jelentős eltérés. Éppen a *Libri formatarum* szentelésekre vonatkozó bejegyzései igazolják, hogy a magasabb egyházi rendeket felvevők túlnyomó többségének esetében – természetesen a szerzetesek kivételével – feltüntették a megélhetésüket biztosító beneficiumot. Ami pedig a Rómában szenteltek javadalomszintjeit illeti, nem csupán vidéki plébánosokat, kápolna- és oltárigazgatókat, hanem városi, mezővárosi javadalmasokat is szép számmal találunk közöttük.

Az 1520-as években a *Dataria Apostolica* hivatalához benyújtott kérvények feldolgozása során ketten is felfigyeltek a magyarok kúriai promóciójának kérdéskörére. TÓTH PÉTER az 1524 első hónapjaiban benyújtott tömeges szentelési kérvényekkel kapcsolatban a következőképpen fogalmazott (2010): „Hogy mi lehet a jelenség oka, arra egyelőre nem tudok magyarázatot adni. A szűk-

¹⁰¹ Uo. 53–56. 113.

¹⁰² Uo. III. és 113.

szavú és formális bejegyzések csupán a kérelmezők nevét, esetleg származási helyét – sok esetben csak az egyházmegyét –, illetve annak a plébániának, kápolnának vagy oltárnak a titulását és a helyét mondják meg, ahol a szolgálatot teljesítették, a kérelmek indoklásáról nem esik szó bennük.¹⁰³ Az egri egyházmegyések folyamodványai kapcsán az okok közül kizárta – helyesen – a püspöki szék üresedését, azonban e körülmény önmagában még nem lett volna elegendő, ugyanis az ekkor e méltóságot viselő Szalkai Lászlót csak 1525 húsvétján szentelték pappá, majd püspökké.¹⁰⁴ Ami a szupplikációk formulás részeit illeti, valóban szűkszavúak, ám ennek ellenére informatívak. A szerző által (is) vizsgált folyamodványok klauzulájában ugyanis feltüntették, hogy a kötelezően előírt kánoni szentelési időpontokon kívül (*extra tempora a iure statuta*), valamint az egyes grádusok felvétele közt előírt szünet nélkül három egymást követő napon (*tribus diebus*), azaz gyorsított eljárás keretében felszenteltethették magukat a kérelmezők.¹⁰⁵

LAKATOS BALINT a VI. Adorján-kori szupplikációk feltárása során bukkan 16, többségében csoportos szentelési kérelemre, amelyek kapcsán a közelmúltban napvilágot látott forráskiadványa bevezető fejezetében röviden a kúriai promóciók jelenségét is érintette (2018).¹⁰⁶ Ő a korábbi – az általam az előzőekben szintén röviden ismertetett – szerzők álláspontjának összefoglalását, valamint a római szentelési dömpinget visszaszorítani kívánó korabeli pápai rendelkezések felsorolását követően egy újabb szempontra hívta fel a figyelmet. Az általa vizsgált klerikusok kúriai szentelésének egyik lehetséges magyarázataként felvetette, hogy mivel származási és szolgálati helyük különböző egyházmegyék területén helyezkedett el, az illetékes ordináriustól kellett volna szentelési engedélyt kérniük, ami nem feltétlenül volt problémamentes. Rómában történő promóciójukkal, „ügyük kúriai elintézésével viszont ki tudták kerülni a kánonjogi akadályt és esetleges rendezetlen hazai helyzetüket”.¹⁰⁷

Jóllehet, az utóbbi évek kutatásai nyomán a késő középkori magyar „papszentelési turizmus” egyes kérdéseire elfogadható válaszok születtek, azonban

¹⁰³ TÓTH, *Adatok az egri püspökség*, 315.

¹⁰⁴ *Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár, series I, tom. I–VI*, Budapestini 1887–1891 (= MVH), II/1, 170. – Kunisch Mátyás egri segédpüspök (1523–1525) viszont természetesen szentelhetett klerikusokat. Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 55.

¹⁰⁵ Például: AAV Registra Supplicationum (= Reg. Suppl.) vol. 1797, fol 162r; vol. 1804, fol. 195r.

¹⁰⁶ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 74–78.

¹⁰⁷ Uo. 78.

számos kérdés mindmáig tisztázatlan. Magam a 16. század eleji kúriai promóciókat nagyító alá véve kíséreltem meg először a téma összetettségét érzékeltetni, a kúriai szenteléseket dokumentáló vatikáni sorozat adatait a vizsgálatba bevonni (2017),¹⁰⁸ majd pedig három egyházmegye, a győri, a csanádi és a váradi promóciós adatait elemeztem egy-egy tanulmányomban (2018, 2024).¹⁰⁹ A következőkben immár a *Libri formatarum* teljes magyar vonatkozású adataira támaszkodva igyekszem a témakörrel kapcsolatos ellentmondásokat feloldani, és a fejezet elején megfogalmazott kérdésekre kielégítő válaszokat kínálni.

¹⁰⁸ FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*.

¹⁰⁹ FEDELES, *Ad omnes*; Uő, *A Délvidékről az Örök Városba*; Uő, *Váradi egyházmegye klerikusok*.

II. A SZENT RENDEK

„Ámde őket [ti. a szüzeket, akikről az előző részben értekezett – FT] hátrahagyva először a férfiak rendjéről (*de virorum ordine*), azaz a laikusokról kell szólnunk, akik között egyesek földművesek (*agricolae*), mások pedig harcosok (*agonistae*). A földművesek verejtékkel művelik meg a földeket és végeznek különböző földműves mesterségeket, amely az egész egyházat eltartja. A harcosok pedig megelégednek a hadi szolgálatuk bérével, nem csapnak össze az anyaméhben, hanem körültekintően harcolnak Isten Szent Egyházának el-lenségeivel. Következik a klerikusok rendje (*clericorum ordo*), amely három különálló fokozatra tagolódik, azaz diakónusokra, presbiterekre és püspökökre, ugyanis valamennyi alsóbb grádusú személyt klerikusnak neveznek.”¹¹⁰ E sorokat Abbo, a fleury-i Benedek-rendi monostor apátja († 1004) jegyezte le Capet Hugó és Róbert királyokhoz intézett levelében (994). Az Abbo által megfogalmazott gondolatok rövid idő alatt kikristályosodtak, és az *Orbis Christianus* területén a következő évszázadokban általános igazodási pontként szolgáltak. A középkori társadalom három funkcionális csoportjáról értekezett ugyanis a tudós apát, amelyeket a későbbiekben az imádkozók (*oratores*), a harcosok (*bellatores*, *pugnatores*) és a dolgozók (*laboratores*) rendjének nevezték.¹¹¹ E társadalomszemlélet plasztikus megfogalmazása Adalbero laoni püspök († 1031) nevéhez köthető, aki a következőképpen vélekedett: „Isten háza tehát, amelyet egynek hiszünk három részre oszlik: egyesek imádkoznak, mások harcolnak, és ismét mások dolgoznak. Ez a három rész, mely együtt létezik, nem szenvedheti a szétválasztást. A szolgálat, amit az egyik végez, a másik kettő munkájának a feltételét adja, mindenki a maga részéről köteles az

¹¹⁰ *Apologeticus ad Hugonem et Rodbertum reges Francorum*, JACQUES PAUL MIGNE, *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina* (elérhető: <http://patristica.net/latina/> – utolsó letöltés: 2025. 02. 3.), vol. 139, 464 (saját fordítás).

¹¹¹ KATUS LÁSZLÓ, *Európa története a középkorban*, Pécs 2014, 22. 135. – A három funkcionális rend kialakulásának részleteire lásd GEORGES DUBY, *The Three Orders. Feudal Society Imagined*, Chicago–London 1982, 87–92.

együtttest segíteni. Így ez a hármas összetétel valójában egységet alkot, s ezáltal győzedelmeskedhet a törvény és örvendezhet a békének a világ.”¹¹² A klerikusok csoportja tehát a késő Karoling-kor folyamán önálló, a laikus társadalomtól jól elkülönített renddé (*ordo clericalis*, *ordo clericorum*) alakult, tagjai számos kiváltságot élveztek, magukat viseletükben is megkülönböztették a világiaktól. Sőt, e fejlődési folyamat következtében a laikusoknál magasabb rendűnek tartották magukat.¹¹³ A *militia clericalis* tulajdonképpen mindenki előtt nyitva állt, mindössze az alapvető előírásoknak kellett megfelelniük a jelölteknek. Az egyházi pályafutás sokat ígérő lehetőségként kínálkozott a társadalmi rétegek határait átlépni igyekvőknek, hiszen az egyes szociális csoportok közti vonalak a középkorban meglehetősen merevek voltak. Ebből következőleg az alsóbb társadalmi rétegek tagjai számára a felemelkedésre elsősorban a klérusba történő bejutás kínált esélyt.¹¹⁴ Az alábbiakban tehát érdemes közelebbről is szemügyre vennünk az *imádkozók* rendjét, hiszen a Kúriában felszentelt magyarok is e privilegizált réteg tagjaivá váltak.

I. A KÖZÉPKORI PAPSÁG ÉS AZ EGYHÁZI REND FOKOZATAI

Az áldozat bemutatását végzőket, Lévi törzsének tagjait maga az Úr választotta ki Izrael fiai közül, akik Áron és fiai szolgálatába, sőt tulajdonába kerültek.¹¹⁵ A szakrális szolgálatot végző papok a zsidóságon belül központi szerepet játszottak, éppen hivataluk okán elkülönült, kiváltságos csoportot alkottak a választott nép tagjai között.¹¹⁶ A Megváltó ugyancsak e szakrális feladatokra kijelölt ősi nemzetséghez tartozott: „Jákobtól származtak a papok és a leviták, meg mindazok, akik Isten áldozati oltáránál teljesítettek szolgálatot, tőle származott az Úr Jézus is test szerint”.¹¹⁷ A zsidó környezetben formálódó ősegyházra természetesen az ótestamentumi hagyományok szintén jelentős hatást gyakoroltak, jóllehet – ellentétben az ószövetséggel – Jézus Krisztus „papsága

¹¹² *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény* (Osiris Tankönyvek), szerk. Sz. JÓNÁS ILONA, Budapest 1999, 195.

¹¹³ KATUS, *Európa története*, 253; GÁRDONYI MÁTÉ, *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Vác 2006, 103.

¹¹⁴ SCHMUGGE, *Schleichwege zu Pfründe*, 617.

¹¹⁵ Szám, 3, 1–13.

¹¹⁶ Lev, 8, 1–10, 20.

¹¹⁷ *Apostoli atyák* (Ókeresztény írók 3), szerk. VANYÓ LÁSZLÓ, Budapest 1988, 124. – Jézus őseire lásd Mt 1, 1–17.

örökké tart”.¹¹⁸ A krisztuskövetők számának gyarapodásával párhuzamosan sokasodó feladatok ellátása szükségessé tette, hogy az apostolok munkáját alkalmas személyek segítsék. „Ezért a tizenkettő összehívta a tanítványokat”, és meghagyták nekik, hogy „szemeljetek ki magatok közül hét jó hírben álló, Lélekkel eltelt bölcs férfit. Ezeket megbízzuk a munka irányításával” – olvashatjuk az Apostolok cselekedeteiben.¹¹⁹ A kiválasztás tehát alapvető eleme a szakrális szolgálatnak, maga a görög eredetű klérus szó is erre utal. Mátyás volt az első, akit az apostolok kiválasztottak: „Ezután sorsot vetettek. A sors Mátyásra esett, így a tizenegy apostolhoz sorolták.”¹²⁰

A klerikus – laikus fogalom pár meghatározását a neves bolognai kánonjogásznak, Johannes Gratianusnak köszönhetjük, aki az 1140 körül összeállított joggyűjteményében, a *Decretum Gratiani*-ban a következőképpen fogalmazott: „A keresztényeknek két fajtája van. Éspedig az egyik típus, amely az isteni szolgálattal (*divino officio*) foglalkozik, a világi lármától eltávolodva a szemlélődésnek és az imának szenteli magát; ők a klerikusok, az Istennek szenteltek (*Deo devoti*), illetve a megtértek (*conversi*). A görög 'kleros' szó latin jelentése sors, örökség. Ezért az ilyen embereket klerikusoknak, sorsra kiválasztottaknak (*sorte electi*) nevezik. [...] A keresztények másik típusa a laikusok. A 'laos' népet jelent. Ők világi javakat is birtokolhatnak [...] feleséget tarthatnak, földet művelhetnek, egymás között ítéletet hozhatnak, tárgyalásokat vezethetnek, az oltárra adományokat tehetnek, tizedet fizethetnek”.¹²¹ A két réteg, Krisztus egyháza tagjainak, tudniillik a hierarchiát alkotó egyházi hivatalviselők és a hívek elkülönülésének plasztikus megfogalmazását találjuk VIII. Bonifác pápa (1294–1303) jelentős aktuálpolitikai célzattal megfogalmazott *Clericis laicos* kezdetű bullájában (1296). Ebben a következőképpen fogalmazott: »a laikusok kérelmelhetlen ellenségei a klerikusoknak, amit az ókori hagyomány éppúgy tanúsít«.¹²²

A keresztény szerzetesség térhódítása az egyházi renden belül is kifejezésre jutott, ugyanis ennek következtében a klérus két nagy csoportra tagolódott: a világi papságra (*clerus saecularis*), valamint a szerzetességre (*clerus regularis*). Az

¹¹⁸ Zsid, 7,24.

¹¹⁹ ApCsel, 6,2–3.

¹²⁰ ApCsel, 1,26. Ezt Gratianus is kiemeli: „Cleros et clericos hinc appellatos credimus, quia Mathias sorte electus est, quem primum per apostolos legimus ordinatum.” Vö. *Corpus Iuris Canonici*, I-II, ed. AEMELIUS FRIEDBERG, Graz 1959, I, 67, Dist. 21.

¹²¹ FRIEDBERG, *Corpus Iuris*, I, 678, Dist. C. VII, (fordítás tőlem).

¹²² PETER NEUNER, *Luther Márton reformációja. Katolikus helyzetfelmérés az ökumenikus párbeszéd szempontjából*, [Budapest] 2017, 211.

egyházi társadalom különböző rétegeit azonos státusuk kapcsolta össze, amely markánsan megkülönböztette annak tagjait a világi személyektől.¹²³ A klerikusok formálisan egy csoportot alkottak, ugyanis nem tartoztak a világi bíróságok joghatósága alá, hanem a *privilegium fori* normája szerint a kánonjog alapján ítélték meg őket. E mellett egyéb kiváltságokkal, immunitással rendelkeztek, így például részleges adómentességet élveztek.¹²⁴ A klérushoz tartozás külsőleg is látható jelét a hajkorona közepének kör alakú leborotválása az úgynevezett *tonzúra* biztosította.¹²⁵ A kezdeti időszakban az aszketikus élet mellett elköteleződött férfiak és nők saját maguk borotválták le a hajukat. A visszaélések miatt a későbbiekben e rítus a püspökök illetékességi körébe került, azaz szentelési hatalmukhoz tartozott. Aszketikus jelentését elvesztve immár az *ordo clericorum* és az *ordo laicorum* egymástól történő elhatárolását szemlélítette.¹²⁶ „A fej leborotválása valamennyi világi dolog letételét” jelentette – olvashatjuk Gratianusnál.¹²⁷

Az egyház szolgálatára kiválasztottak különböző feladatokat láttak el a kezdetektől fogva, amely differenciálódást az apostoli atyák levelei,¹²⁸ valamint az első századok egyházfegyelmi szabályozásainak szövegei egyaránt dokumentálják. A 215 körül Rómában keletkezett *Traditio Apostolica* tanúsága szerint a püspökök, presbiterek és a diakónusok mellett a szubdiakónusok, valamint a lektorok is a klérushoz tartoztak és egyházi szolgálatot végeztek.¹²⁹ Az utóbbi kettőt továbbiak követték, ennek következtében néhány évtizeddel később már a klerikus státus alacsonyabb fokozatai is megjelentek, és általánossá váltak.¹³⁰ Caesariai Eusebius egyháztörténeti munkájában örökítette meg Cornelius pápa (251–253) Fabianus antiochiai püspökhöz intézett levelét, amelyben az egyházfő az egyházi rend valamennyi grádusát felsorolta. A 3. század derekán a püspököt követően a római papságot e szerint „negyvenhat pap (*presbite-*

¹²³ GÁRDONYI, *Bevezetés*, 103. Az egyes rétegek magyar vonatkozásaira lásd MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*.

¹²⁴ Erre részletesen lásd RICHARD PUZA, *Privilegium fori*, Lexikon des Mittelalters VII, München 2003, 228–229.

¹²⁵ WILLIBALD PLÖCHL, *Geschichte des Kirchenrechts 2.: Das Kirchenrecht der abendlaendischen Christenheit 1055 bis 1517*, Wien–München 1962, II, 289.

¹²⁶ ARNOLD ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2009⁴, 446.

¹²⁷ FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, I, 678.

¹²⁸ VANYÓ: *Apostoli atyák*, 130–131 (Római Szent Kelemen), 175–176 (Antiochiai Szent Ignác).

¹²⁹ *Az ökeresztény kor egyházfegyelme (az első négy évszázadban)* (Ökeresztény írók 5), összeáll., ford. ERDŐ PÉTER, Budapest 1983, 83–102.

¹³⁰ SZÁNTÓ KONRÁD, *A Katolikus Egyház története*, I–III, Budapest 1987–1988⁸, I, 129.

ros), hét diakónus (*dyaconos*), hét alszerpap (*subdyaconos*), negyvenként akolitus (*acolitos*), az ajtónállókkal együtt (*cum hostiariis*) negyvenkét ördögűző (*exorcistas*) és felolvasó (*lectores*)” alkotta.¹³¹

A nyugati egyházban az egyik legkorábbi traktátus, amely az egyházi ordók hierarchiáját tartalmazza, a *De septem ordinibus ecclesiae* című Pszeudo-Jeromos levél. Jóllehet keletkezése kapcsán nincs tudományos konszenzus, az azonban kétségtelen, hogy valamikor az 5–7. században készülhetett, a fennmaradt szövegváltozatok alapján pedig a középkori Európában közismert lehetett. E gyűjtemény a következő grádusokat sorolja fel: temetést végző (*fossor*), ajtónálló (*ostiarius*), felolvasó (*lector*), alszerpap (*subdiaconus*), szerpap (*diaconus*), áldozópap (*presbiter*) és püspök (*episcopus*).¹³²

Sevillai Izidor († 636) *Etymologiae* című munkájának hetedik könyvében az ekkora már megszilárdult gyakorlatot dokumentálta. „Általánosan mindenkit klerikusnak neveznek, aki Krisztus egyházában szolgál, akiknek a grádusa és a neve a következő: ajtónálló (*hostiarius*), zsoltáros (*psalmista*), felolvasó (*lector*), ördögűző (*exorcista*), akolitus (*acolitus*), alszerpap (*subdiaconus*), szerpap (*diaconus*), áldozópap (*presbiter*), püspök (*episcopus*).”¹³³

Ivo chartres-i († 1116), majd később Guillelmus Durandus († 1296) mendei püspök úgy fogalmazott, hogy az egyházi rend szentségének hét fokozata van, amely a Szentlélek hét ajándékát szimbolizálja. Ivo Krisztus példájára utalt, aki az egyházi rend hét fokozatával járó valamennyi szolgálatot személyesen látta el, és ezzel az egyház a krisztusi előképet kívánta megvalósítani. Ezek közül az ajtónálló volt az első, míg az áldozópap az utolsó fok.¹³⁴ Az általános késő középkori gyakorlat szerint tehát a helyi *ordinarius* által kiszolgáltatható rendek alsó fokozatai a *hostiarius*, a *lector*, az *exorcista* voltak, végül pedig az

¹³¹ *Euszebiosz egyháztörténete* (Ókeresztény írók 4), ford. Baán István, Budapest 1981, 292. – A latin nyelvű kiegészítések forrása: *Eusebii Cesariensis episcopi ecclesiastica hystoria per RUFINUM AQUILEIENSEM de greco in latinum traducta incipit feliciter*, Utrecht 1474. (elérhető: <https://archive.org/details/ned-kbn-all-00001820-001> [utolsó letöltés: 2025. 02. 3.]) fol. 127v.

¹³² A Bibliotheca Apostolica Vaticana Barberini Latini 679, fol. 298r szövegváltozatát közli: ROGER E. REYNOLDS, *Clerical Orders in the Early Middle Ages. Duties and Ordination* (Variorum Collected Studies Series 670), Aldershot 1999, I/238–247.

¹³³ FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, I, Dist. 21. 67, (fordítás tőlem).

¹³⁴ GUILLELMO DURANDUS, *Rationale divinarum officiorum*, accedit aliud a Joanne Beletho, Neapoli 1859, 80; WILHELM DURANDUS, *Rationale divinarum officiorum*, Übersetzung und Verzeichnisse von Herbert Douteil mit einer Einführung herausgegeben und bearbeitet von Rudolf Suntrup, Teilband I (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 107), Münster 2016, 182; LUDWIG OTT, *Das Weibesakrament* (Handbuch der Dogmengeschichte 4), Freiburg–Basel–Wien 1969, 43.

acolitatus következett. Ezek birtokában az illető már az egyháziak kiváltságait élvezte, azonban a későbbiekben még visszatérhetett a laikus állapotba (házasodhatott, világi foglalkozást űzhetett).¹³⁵ Az említett négy kisebb rendet (*quatuor minores*) a legtöbbször egy időpontban vették fel a jelöltek.¹³⁶ A három magasabb ordó pedig sorrendben a következő volt: *subdiaconatus*, *diaconatus* és *presbyteratus*. A cölibátus kötelezettségével egybekötött *subdiaconátust* a 12–13. század fordulójától számították a magasabb fokozatok közé, amit III. Ince pápa (1198–1216) 1207-es dekrétuma tett véglegessé.¹³⁷ Az alszerpapság képezte a valódi választóvonalat a cölibátus megtartása és az imaórákon (zsoltoszmán) történő részvétel követelménye által, egyértelművé téve, miszerint az illető további életét immár kizárólag az egyháznak szenteli. Természetesen csak a presbiteri ordó felvételét követően vált áldozópappá (*presbiter*, *sacerdos*) az illető, amely lehetővé tette számára a szentmise celebrálást, valamint a szentségek kiszolgáltatását. Az egyházi rend szentségének legmagasabb fokozatát pedig a püspökség (*episcopatus*) jelentette. Ez utóbbi grádusokat a kisebb ordóktól markánsan megkülönböztetve szent rendeknek (*sacri ordines*) nevezték.¹³⁸ E felosztás természetszerűleg a korszak részegyházainak tartományi és egyházmegyei zsinati határozataiban is időről időre szerepel az egyházi rend szentségét tárgyaló fejezetben.¹³⁹

¹³⁵ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 6–8.

¹³⁶ FRIEDRICH WILHELM OEDIGER, *Über die Bildung der Geistlichen im Späten Mittelalter*, Leiden–Köln 1953, 54.

¹³⁷ OTT, *Das Weibesakrament*, 45–46.

¹³⁸ „*Sacri vero, seu majores, sunt isti: subdiaconatus, diaconatus, presbyteratus, episcopalis ordo.*” DURANDUS, *Rationale* (1859), 80. – Az ordó fogalmát elsőként Petrus Lombardus († 1160) definiálta: „*Character igitur spiritualis, ubi fit promotio potestatis, ordo vel gradus vocatur.*” – Később Alexander de Hales († 1245) a következőképpen határozta meg az ordó fogalmát: „*Ordo est sacramentum spiritualis potestatis ad aliquod officium ordinatum in ecclesia ad sacramentum communionis.*” – OTT, *Das Weibesakrament*, 48. 76.

¹³⁹ Például Esztergom (1382, 1494), Várad (1524). *Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, I–III*, opera et studio IGNATHI BATTHYÁN episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae, Albae Caroline-Claudiopoli 1785–1827, III, 214. 276; *Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata. Ab anno Christi MXVI. usque ad annum MDCCXV. Accedunt Regum Hungariae, Sedis Apostolicae legatorum constitutiones ecclesiasticae*, ex Mss. potissimum eruit collegit illustravit P. CAROLUS PÉTERFFY, e Societate Jesu. Pars prima. In qua concilia et constitutiones ab anno Christi MXVI. usque ad annum MDXLIV. prodeunt, Viennae 1742, 206; JACZKÓ SÁNDOR, *A váradí egyház 1524. évi zsinati határozatai*, Budapest 2016, 122–124. 203–204.

Az egyes fokozatokhoz tartozó feladatokat is világosan meghatározták. Az ajtónálló őrizte a templom kulcsait, nyitotta és zárta annak ajtaját, a híveket beengedte, a kiközösítetteket és a hitetleneket pedig kizárta. Az ördögűző a katekumenek feje fölé helyezve kezét végezte az exorcizmus szertartását. Az akolitus feladata volt a szentély világításának előkészítése, gondoskodott a viaszról, valamint előkészítette az eucharisztia számára a kelyhet. A lektor az ószövetségi olvasmányokat olvasta fel a nép számára. Az alszerpap vitte az oltárhoz a kelyhet és a paténát, ministrált a szentmise alatt, a celebráns kezére vizet öntött, majd átadta a törülköndőt. A diakónus az áldozópapnak segédkezett a keresztség szentségének kiszolgáltatásánál, az oltárra helyezte a felajánlásokat, a keresztet hordozta, valamint a szentleckét és az evangéliumot felolvasta a híveknek. Ő szólított fel a szentmisén a közös imára és a hirdette ki az Úr békéjét. Az áldozópap mutatta be a szentmiseáldozatot, szentbeszédet tartott, megáldotta Isten adományait, kiszolgáltatta a szentségeket. A püspök bazilikákat, oltárokat és a krizmát konsekrálta, feladta az egyházi rendeket, apácákat benedíktált.¹⁴⁰

2. A KANDIDÁLÓK ALKALMASSÁGA

A kisebb-nagyobb ordók felvételének kritériumai, az ordináció különböző szegmensei folyamatosan visszatérő témái voltak az egyetemes és a helyi zsinatoknak, számos pápai döntés született az évszázadok során e tárgyban.¹⁴¹ Természetesen a kánonjogászok sem hagyták érintetlenül mindezt, így – egyebek mellett – a *Decretum Gratiani* is részletesen tárgyalta a kérdést.¹⁴² A 15. századtól számos javaslat készült a jelöltekkel szemben támasztott alapvető követelményekkel, valamint a promóciókkal kapcsolatban, míg végül a trentói zsinaton született meg az átfogó reform, amely révén a katolikus megújulás új papi ideálja került előtérbe.¹⁴³ A középkorban vajon milyen előfeltételeknek kellett megfelelniük az egyházi rend egyes fokozatait felvenni kívánó jelölteknek?

¹⁴⁰ IVO DE CHARTRES, *Panormia*, (elérhető: http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1040-1116,_Ivo_Carnotensis,_Panormia,_LT.pdf [utolsó letöltés: 2025. 02. 3.]), Lib. III, cap. (28–29).

¹⁴¹ PELLICIA, *La preparazione*, 51–81; REHBERG, *L'affluenza di ordinandi*, 171–200.

¹⁴² FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, I, Dist. 36–40. 133–150.

¹⁴³ A folyamatra lásd GÁRDONYI, *A papi élet reformja*.

A 4. századi zsinatok megfogalmaztak már bizonyos feltételeket a papság tagjaival kapcsolatban. Általában az erkölcsökre, valamint az életkorukra vonatkozóan írtak elő általános elvárásokat.¹⁴⁴ Az I. niceai zsinat (325) pedig a presbiteri ordó előtti vizsgálatot is említette.¹⁴⁵ A Karoling-kortól kezdődően aztán egyre részletesebben szabályozták a klerikusokkal, mindenekelőtt az áldozópapokkal szembeni elvárásokat. Nagy Károly (768–814) több *capitularéja* is előírta az egyháziak kötelező vizsgálatát, amelyek során erkölcsüket és felkészültségüket egyaránt ellenőrizték.¹⁴⁶

A szentelés előtti vizsgálat (*examinatio*) részleteiről Gratianus gyűjteménye nyújt számunkra átfogóbb tájékoztatást. „Miután a püspök megállapította a szentelés időpontját, az ordináció előtti szerdán valamennyi szentelendőt az őket bemutató presbiterekkel együtt a városba kell hívni. Ezt követően pedig válasszon a püspök környezetéből áldozópapokat és más okos férfiakat, akik ismerik az isteni törvényeket és tapasztaltak az egyházi szabályok terén, s ők gondosan vizsgálják meg a szentelendők származását, életét, hazáját és életkorát, szolgálati és tanulmányi helyét, továbbá, hogy jól képzettek-e, ismerik-e az Úr parancsait, mindenekelőtt azonban, hogy a katolikus hithez ragaszkodnak-e és azt egyszerű szavakkal elő tudják-e adni. [...] Őket tehát három egymást követő napon alapos vizsgálat alá kell vetni, az alkalmasokat pedig szombaton mutassák be a püspöknek.”¹⁴⁷ A partikuláris zsinatokon is – kisebb-nagyobb helyi eltérésekkel, de alapvetően – hasonló elvárásokat fogalmaztak meg, így a vizsgálat forgatókönyve tulajdonképpen egészen Trentóig változatlan maradt.¹⁴⁸ Az 1515-es veszprémi egyházmegyei zsinat előírásai értelmében a kivizsgálás során a törvényes életkort, az erkölcsös életet, a törvényes származást, az olvasás és az éneklés megfelelő szintű ismeretét kérték számon, továbbá bizonyítaniuk kellett a jelölteknek, hogy nem élnek szabálytalan állapotban, nem

¹⁴⁴ ERDŐ, *Az ókeresztény*, 352.

¹⁴⁵ Uo. 287.

¹⁴⁶ Például a 802-es aacheni zsinat *Capitula de examinendis ecclesiasticis* cím alatt önálló fejezetet szentelt e kérdésnek: „*omnes ecclesiasticos de eorum eruditione et doctrina diligenter examinare, in eadem examinatione nos quamvis imperiti simus per provinciam isteam*”: *Monumenta Germaniae Historica* (= MGH). *Legum sectio II. Capitularia Regum Francorum*, I, denuo edidit Alfredus Boretius, Hannoverae 1883, 110. – A korabeli papsággal szemben megfogalmazott szentelési követelmények vázlatos áttekintésére lásd KAJTÁR EDVÁRD, «*In immolationis hora per vocem sacerdotis coelos aperti sunt*» *A pap és az eucharisztia kapcsolata a misében a IX. század legjelentősebb misekommentárjai szerint* (PhD-értekezés, PPKÉ HK), Budapest 2010 (kézirat), 49–53.

¹⁴⁷ FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, I, 88–89 (a fordítás tőlem).

¹⁴⁸ OEDIGER, *Über die Bildung*.

házasok, nem bigámisták, nem szolga állapotúak, nincs a szentelést akadályozó testi hibájuk vagy betegségük.¹⁴⁹ A kivizsgálás tehát alapvetően a kandidálók elméleti felkészültségére, erkölcsére, valamint állapotára irányult. A kánon-jog előírása szerint, a *subdiaconátussal* kezdődő magasabb ordók felvételéhez az említetteken kívül a jelölteknek igazolniuk kellett a megfelelő megélhetési háttérrel biztosító javadalom (*titulus patrimonii, titulus ecclesiasticus*) birtoklását is. Kivételt képeztek a szerzetesek, hiszen az ő megélhetésüket természetesen rendjük szavatolta.¹⁵⁰ Az egyházi hivatalok megfelelő szintű ellátásához szükség volt tehát bizonyos szintű erkölcsi, vallásos, elméleti, valamint szervezési képességekre,¹⁵¹ amelyeket a szentelés aktusa előtt számon is kértek. Az elméleti felkészültségre vonatkozó követelményeket azonban pontosan nem szabályozták központilag, ezért nem volt e téren olyan igazodási pont, amely a nyugati egyház papsága számára az elégséges műveltségi szintet részletesen meghatározta volna. Véleményem szerint ez is közrejátszhatott abban, hogy a késő középkori lelkészkedő papság tagjainak nagy részét általában sztereotíp módon és tendenciózusan tudatlannak tartja a korábbi szakirodalom.¹⁵² Mindez persze meglehetősen egyoldalú és leegyszerűsítő megközelítés, amely a szentelési vizsgák részletesebb elemzése révén árnyalható. E kérdéskört munkám ötödik fejezetében veszem tüzetesebben górcső alá.

¹⁴⁹ „*Hi, qui sunt ad sacros ordines promovendi, infra tres dies ante diem ordinationis suae episcopo vel eius suffraganeo aut examinatorebus deputatis praesentari et examinari debent. Et tales, qui sunt legitima aetatis, honestae vitae, de legitimo matrimonio nati, et bene sciunt legere et cantare ac in praemissis sint aliquantulum instructi, non irregulares, non coniugati, non bigami, non servi, nisi forte essent manumissi, non coprore vitiiati.*” – *A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai*, kiad. SOLYMOSI LÁSZLÓ, Budapest 1997, 83.

¹⁵⁰ HAY, *The Church in Italy*, 54, 142; FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 54–55. – A titulusra lásd WILHELM ÜLHOF, *Die Zuständigkeit zur Weibespendung mit besonderer Berücksichtigung des Zusammenhangs mit dem Weibetitel und der Inkardination* (Münchener theologische Studien 3/15), München 1962, 5–54; SEVERIN LEDERHILGER, *Weibetitel, Lexikon für Theologie und Kirche*, X, Freiburg i. Bg. 2006, (Sonderausgabe) 1016.

¹⁵¹ ANGENENDT, *Geschichte der Religiosität*, 447–448.

¹⁵² Például JOSEPH LORTZ, *Die Reformation in Deutschland*, Freiburg i. Br. 1982⁶, I, 86; HAY, *The Church in Italy*, 52–57; ALISTER E. McGRATH, *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*, Budapest 2001, 23–24. Vö. ENNO BÜNZ, *Thüringens Pfarrgeistlichkeit vor der Reformation*, *Historisches Jahrbuch* 124 (2004) 45–74, itt: 47–50.

3. A PROMÓCIÓ HELYE ÉS IDEJE

A szentelésre rendszerint az adott egyházmegye székesegyházában került sor, amelyet a helyi püspök, illetve akadályoztatása, székiüresedés esetén a segédpüspök végzett.¹⁵³ A püspöki ordó esetében pedig három *episcopusra* volt szükség a konszekráció szertartásához. Természetesen nem csak a katedrálisokban, hanem más alkalmas szakrális épületekben is sor kerülhetett a promócióra, amint számos példa is alátámasztja. Veit Hündler pécsi *suffraganeus* egy-egy alkalommal a pécsváradi Benedek-rendi (1450), illetőleg a pécsi karmelita kolostorban (1464) végzett promóciót.¹⁵⁴ János krajnai püspök egy ízben saját római házában szentelt (1487).¹⁵⁵ Antal megarai püspök pedig saját pécsi házában Szent Erzsébet-kápolnájában szolgáltatta ki egy alkalommal (1504) az egyházi rend szentségét.¹⁵⁶ A felsorolást tetszőlegesen folytathatnánk. A helyszín kiválasztását befolyásoló tényezők közé tartozott az adott szentelésen résztvevő kandidálók száma. Az egyéni, illetőleg néhány fős szentelésekre alkalmasak lehettek a kisebb alapterületű kápolnák is, ám a sokszor tömeges, általános szentelések már nagyobb befogadóképességű templomokat igényeltek. E mellett persze a promóciót végző főpap maga is szerepet játszott a helyszín kiválasztásában, amelyet esetenként bizonyosan a személyes komfort (is) befolyásolt. Az említett Hündler segédpüspök esetében például kézenfekvő volt a pécsi karmelita kolostor, ugyanis a rend tagjaként ő maga is e konventben élt.¹⁵⁷

A szentelések ideje hosszabb fejlődés eredményeként alakult ki, majd szilárdult meg a nyugati egyházban. Az ókeresztény korban Püünkösöd és Péter Pál apostolok ünnepét, valamint a böjtöt követő napokat részesítették előnyben,¹⁵⁸ de tulajdonképpen valamennyi vasárnap lehetséges szentelési napként szolgált.¹⁵⁹ I. Callixtus pápa (217–222) vezette be a kántorböjti napokat (*ieiunium quatuor temporum*) annak érdekében, hogy a hívek nyáron, ősszel és té-

¹⁵³ A segédpüspökökre további irodalommal lásd FEDELES, *Középkori pécsi segédpüspökök*.

¹⁵⁴ KOLLER, *Historia episcopatus*, IV, 249, 276.

¹⁵⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 143r.

¹⁵⁶ MNL OL DF 278 332.

¹⁵⁷ Hündlerre további irodalommal lásd FEDELES TAMÁS, *A püspöki kúria*, A középkor évszázadai (1009–1543), 168–169.

¹⁵⁸ REYNOLDS, *Clerical Orders*, XI/4–5.

¹⁵⁹ BRUNO KLEINHEYER, *Die Priesterweihe im römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie* (Trierer theologischen Studien 12), Trier 1962, 36.

len egyaránt három-három napos szigorú böjtöt tartsanak.¹⁶⁰ I. (Nagy Szent) Leó pápa (440–461) pedig ezekhez kötötte a presbiter- és diakónusszenteléseket a római közösségben, valamint bevezette a tavaszi kántorböjti napokat.¹⁶¹ A kezdeti időkben elsősorban a decemberi kántorböjt szombatján tartották a pap- és püspökszenteléseket annak érdekében, hogy az új hivatás születése minél közelebb kerüljön a Megváltó megtestesülésének ünnepéhez.¹⁶² I. Gelasius pápa (492–496) pedig elrendelte (494), hogy a diakónusokat és a presbitereket kizárólag az említett kántorböjti időszakok szombatjain, valamint a nagyböjt kezdetén és közepén szenteljék fel.¹⁶³ Mindennek háttérében egyértelműen a böjt állt, hiszen az önmegtartóztatás révén megtisztulva vehették fel a kándidálók az egyházi ordókat. Az ókeresztény gyakorlat szerint az absztinencia vezeklés az elkövetett bűnökért, amely a testet és a lelket egyaránt megtisztítja.¹⁶⁴ A kántorböjtök időpontja azonban egészen a II. század végéig nem volt egységes a római egyház területén. 1095-ben II. Orbán pápa (1088–1099) rendelte el e böjti napok évi meghatározott időpontban történő megtartását. Előírása szerint a nagyböjt és Pünkösöd első hetében, a Szent Kereszt felmagasztalása (szeptember 14.), valamint Szent Luca (december 13.) ünnepét követő szerdán, pénteken és szombaton került ezekre sor.¹⁶⁵ E négy időszak később kiegészült a Feketevasárnap, azaz a nagyböjt ötödik vasárnapja előtti szombattal, valamint Húsvét vigíliájával. A kánonjogi szabályozás nyomán az évente hat alkalommal sorra kerülő szentelési időpontokat – a korabeli gyakorlat szerint – a szentmise *introitus*a alapján nevezték el, amelyek a következők (az egyházi évhez igazodva): *Veni et ostende nobis* (december); *Intret oratio mea* (nagyböjt első

¹⁶⁰ A magyar kántorböjt szó a latin *quatuor* számnév eltorzult alakja és a böjt szó összetételéből képződött. Ennek eredete valószínűleg a pogány római korra nyúlik vissza, amikor a különböző évszakokban vetéssel, aratással és a szürettel kapcsolatos ünnepi események zajlottak. Keresztény tartalommal megtöltve ezek hálaadó napokká váltak, amikor az egyes évszakokban hálát adtak a termésért. Ezen alkalmakkor a hét szerdáján, péntekén és szombatján a hívek innádkoztak, böjtöt tartottak és a rászorulóknak alamizsnát adtak. Vö. MIHÁLYFI ÁKOS, *A nyilvános Istentisztelet*, Budapest 1933, 84; VÁRNAGY ANTAL, *Liturgika. Szertartástan. Az Egyház nyilvános Istentisztelete*, Abaliget 1993, 427.

¹⁶¹ KLEINHEYER, *Die Priesterweibe*, 36.

¹⁶² MIHÁLYFI, *A nyilvános*, 85. és 3. j.

¹⁶³ „*Ordinationes etiam presbyterorum et diaconorum nisi certis temporibus et diebus exercere non debent, id est: quarti mensis jejunio, septimi et decimi, sed etiam quadragesimalis initii ac mediana Quadragesimae die, sabbati jejunio circa vesperam noverint celebrandas.*” – MIGNE, *Patrologia Latina*, vol. 59, 52.

¹⁶⁴ KLEINHEYER, *Die Priesterweibe*, 37.

¹⁶⁵ MIHÁLYFI, *A nyilvános*, 85–86.

szombatja); *Sitientes* (Feketevasárnap előtti szombat); *vigilia Pasche* (ekkor nincs *introitus*); *Caritas Dei diffusa est* (Pünkösdkor); *Venite adoremus* (szeptember).¹⁶⁶ A szentelések természetesen minden alkalommal ünnepi szentmise keretében (*inter missarum sollemnia*) történtek.¹⁶⁷

Az előírt időpontokon kívül is sor került promóciókra a részegyházakban, amely gyakorlatot a Szentszék igyekezett korlátok közé szorítani. III. Sándor pápa (1159–1181) előírása értelmében vasárnap csak a kisebb rendeket szolgálthatták ki a püspökök, míg a kántorböjti időszakokon kívül eső (*extra ieiunia quatuor temporum*) vásár- és ünnepnapokon legfeljebb egy vagy két jelöltnek adhatták fel a kisebb rendeket. Az alszerpapi (és a további szent) ordó(ka)t az előírt hat időponton kívül azonban csak a pápa szolgálthatta ki.¹⁶⁸ Mindazonáltal a kötelezően meghatározott időszakokon kívüli szentelések is érvényesek voltak, amint IX. Gergely pápa (1227–1241) Bari érsekéhez intézett leveléből erről értesülünk: „akik a megszabott időkön kívül vették fel a szent rendeket, kétséget kizáróan megkapták a szentségi jelet. Őket az ilyen törvényszegés miatt, miután először megfelelő bűnbánattartást kell rájuk kiróni, azért megtarthatod, hogy felvett rendjeikben szolgáljanak.”¹⁶⁹ Ezt a gyakorlatot a következőkben is alkalmazták: a pápa adhatott engedélyt az *extra tempora* promóciókra, amelyet a kúriai hivatalokban kérvényezhettek a kandidálók; erre a következő fejezetben részletesen kitérek.

Röviden érinteni szükséges az egyházi rend egyes fokozatainak felvétele közötti idő (*interstitia*) kérdését is. Kezdetben az egyes grádusok felvétele között több évnek kellett eltelnie. Hrabanus Maurus († 856) fuldai apát *De clericorum institutione* című művében arról tudósít, hogy a 4–5. század fordulóján legalább öt év lektori vagy ördögűzői szolgálatot követően nyílt alkalma a jelöltnek az akolitusok vagy az alszerpapok közé emelkedésre. Végül öt év

¹⁶⁶ *Die Weiberegister*, XXV.

¹⁶⁷ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 16.

¹⁶⁸ „De eo autem, quod quaesivisti, an liceat extra ieiunia quatuor temporum aliquos in ostiarios, lectores, exorcistas, vel acolythos promovere, aut etiam subdiaconos promovere, prudentiae tuae taliter respondemus, quod licitum est episcopis, dominicis et aliis festivis diebus unum aut duos ad minores ordines promovere; sed ad subdiaconatum, nisi in quatuor temporibus, aut in sabbato sancto, vel in sabbato ante dominicam passionem, nulli episcoporum, praeterquam Romano Pontifici, licet aliquos ordinare.” – FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II, 118.

¹⁶⁹ HEINRICH DENZINGER–PETER HÜNERMANN, *Hitvallások és az Egyház tanítóbívtalának megnyilatkozásai* (Szent István Kézikönyvek 9), Fila Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor, szerk. Burger Ferenc, Bányterenyé–Budapest 2004, 825. sz. 282–283.

diakónusi hivatalt követően szentelhatték az illetőt pappá.¹⁷⁰ Az évszázadok folyamán azonban a szünet ideje folyamatosan rövidült, sőt az sem volt példa nélküli, hogy az egymást követő napokon került sor több rendre történő promoteálásra. E károsnak vélt gyakorlatot kívánta III. Ince pápa megfékezni.¹⁷¹ Az *interstitiához* hasonlóan természetesen a Szentszék ezen előírás alól is felmentést adhatott. Így a kortársak körében egyáltalán nem számított kivételes alkalomnak, hogy Tommaso de Vio bíboros, *legatus de latere* felhatalmazása alapján Nyalkai Albert sebastei püspök,¹⁷² győri *suffraganeus* a győri székes-egyház oldalához épített Szentháromság-kápolnában szentelte öt napon belül alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbiterre Körmendi Rozsos Mátyás fia János győri egyházmegyei akolitust, 1523 novemberében.¹⁷³ A 15. században a *Curia Romana*-ban történő szentelések során a hasonló esetek mindennaposnak számítottak, amint ezt a következő fejezetekben részletesebben kifejtem.

4. A SZENTELÉS RÍTUSA

Az ordinációk a nyugati kereszténység területén a vizsgált korszakban egységes forгатókönyv, a *Pontificale Romanum* előírásai szerint történtek. Mindez természetesen egy hosszabb fejlődési folyamat eredményeként állandósult, melynek legfontosabb elemeit hasznosnak látszik röviden áttekinteni.¹⁷⁴

Az egyházi szolgálatra kiválasztottak hivatalba lépése az apostoli kortól kezdődően egy, a szemlélők számára jól látható rítus keretében történt. A szerpapok kiválasztását követően „az apostolok elé állították őket, azok imádkoztak és rájuk tették a kezüket”.¹⁷⁵ Hasonló történt Barnabással és Pál apostollal Antiochiában, amikor az egyházközség elöljárói a Szentlélek sugallatára „böjtöt tartottak, majd rájuk tették a kezüket, és útnak bocsátották őket”.¹⁷⁶ A *Traditio*

¹⁷⁰ MIGNE, *Patrologia Latina*, vol. 107, 306.

¹⁷¹ „Si enim utrumque ordinem eodem die conferre illi non licuit, pari non licuit ratione unum ordinem uno die, et alium altero ieiunio continuato conferrí”: FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II, 122.

¹⁷² 1517 és 1525 között győri segédpüspök. Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 74; személyére lásd KÖBLÖS, *Az egyházi közélet*, 412–413, 108. sz.

¹⁷³ *Egyháztörténelmi emlékek a bitűjtés korából, I–V*, szerk. BUNYITAY VINCE et alii, Budapest 1902–1912, I, 103. sz.; MNL OL DF 200 599.

¹⁷⁴ A szentelés rítusának történeti fejlődésére lásd PAUL F. BRADSHAW, *Rites of Ordination: Their History and Theology*, Minnesota 2013.

¹⁷⁵ ApCsel, 6,6.

¹⁷⁶ Uo. 13,3.

Apostolica tanúsága szerint a püspökök, presbiterek és diakónusok beiktatása ugyancsak kézfeltétellel és imádság közben történt. A kisebb rendek esetében azonban a kézfeltét elmaradt.¹⁷⁷ A kézrátétel tehát a kezdeti időszaktól a szentelési szertartás központi elemét alkotta. Mindezt IX. Gergely pápa egyik levelében a következőképpen fogalmazta meg: „Amikor az áldozópapot és a diakónust felszentelik, testi érintés révén fogadják a kézrátételt az apostolok által bevezetett szertartás szerint [...] a kezeket azonban fel kell emelni, mikor az imádság árad a felszentelendő feje fölé.”¹⁷⁸

A szentelés liturgiája további elemekkel bővült, amelynek részleteiről egy Gallia területén az 5. század második felében összeállított törvénygyűjtemény tájékoztat. E szerint a püspökszentelés alatt két püspök a jelölt feje fölött tartotta az evangéliumos könyvet, miközben egy püspöktársuk áldást adott rá a szertartáson jelenlévő püspökök pedig megérintették a szentelendő fejét. A presbiterszentelés alatt a szertartást végző főpap és a jelenlévő áldozópapok valamennyien a kandidáló fejére helyezték kezüket. A diakónus esetében viszont csak a szentelő püspök tette a jelölt fejére a kezét, a papság képviselői nem, mivel ő „nem a papságra, hanem a szolgálatra szentelődik”. Az alszerpap esetében nem alkalmazták a kézföltételt, azonban a püspök és az archidakónus átadták neki a szolgálatát szimbolizáló eszközöket: az üres kelyhet és a paténát, a vízzel teli kancsót, a tálcát és a kéztörlőt.¹⁷⁹

A Karoling-korban a rítus újabb elemekkel, egyebek mellett a kéz megkenésével egészült ki.¹⁸⁰ A szertartás során a püspök a presbiter kezeit szent olajjal kenté meg és saját, szintén krizmával megkent kezét tartotta szentelendő feje fölé, mivel a Szentlélek ajándékai az ujjakon keresztül érik el az értelmet – olvashatjuk Durandusnál. A püspökszentelés során a szentelendő fejét és kezeit egyaránt krizmával kenték meg. Ez utóbbi szertartás pedig egy további szimbolikus cselekménnyel egészült ki: a püspök ugyanis konszekrációja napján egy fehérbe burkolt paripán lovagolt ki, amely az Apokalipszis győzedelmeskedő fehér lovasát jelenítette meg (Jel, 19, 11–16).¹⁸¹

A promóciók szintén fontos elemét képezte az egyes grádusokhoz tartozó ruhadarabok és „munkaeszközök” átnyújtása, amelyre a diakónusok esetében fentebb már utaltam. A püspökök az oltár előtt a szentelésüket köve-

¹⁷⁷ ERDŐ, *Az ókeresztény*, 83–89; az imára lásd KLEINHEYER, *Die Priesterweihe*, 18. sköv.

¹⁷⁸ DENZINGER–HÜNERMANN, *Hitvallások*, 283. 825. sz.

¹⁷⁹ Uo. 136–137. 325. sz.

¹⁸⁰ KLEINHEYER, *Die Priesterweihe*, 114–122.

¹⁸¹ DURANDUS, *Rationale* (1859), 60–61.

tően átvették a stólát, a pásztorbotot (*baculus*), a gyűrűt (*anulus*), valamint a püspöksüveget (*infula, mitra*), míg az áldozópapok a stóla mellett a kazulát, a diakónusok pedig a stólát és az albát öltötték magukra.¹⁸² A szerpapoknak ekkor átadták az evangéliumoskönyvet, az áldozópapoknak pedig a borral teli kelyhet, valamint a kenyeret tartalmazó paténát. Az alsóbb fokozatokat felvevők számára, szinten egy-egy a szolgálatukhoz szükséges tárgyat adtak át a szertartás során. A *hostiarius* egy kulcsot, a lektor az olvasmányokat, az *exorcista* az ördögűzés formuláit tartalmazó könyvet, az akolitus gyertyatartót és egy üres edényt, a szubdiakónus pedig – amint említettem – egy üres kelyhet és paténát kapott a szentelési ceremónia alkalmával.¹⁸³ E helyen érdemes felidézni a Katolikus Egyház tanítóhivatalának állásfoglalását az egyházi rend szentségével kapcsolatban, amely a közel másfél évezredes fejlődési folyamat révén megszilárdult gyakorlatot foglalja össze. Az 1439-ben kiadott *Laetentur caeli* kezdetű bulla szövege, amely a latin és görög (ortodox) rítusú egyházak egyesülését mondta ki, a következőképpen fogalmaz: „A hatodik az egyházi rend szentsége, amely anyaga az, aminek átadásával közlik a rendet. Így az áldozópapságot a borral telt kehely és a kenyeret tartó paténa átnyújtásával, a szerpapságot az evangéliumos könyv átadásával, az alszerpapságot pedig az üres kehelyre rátett üres paténa átadásával közlik, s hasonlóképpen a többi fokozatnál is azon dolgok által, amik jövő szolgálatukat jelzik. A papság formája pedig ez: »Fogadd az áldozat felajánlásának hatalmát az Egyházban az élőkért és a holtakért, az Atya, a Fiú és a Szentlélek nevében.« Ugyanígy szól a többi rend formája is, amint a Római Pontifikálé bőven tartalmazza. A szentség kiszolgáltatója a püspök. Hatása a kegyelem növekedése, hogy ki-ki Krisztus alkalmas szolgálja lehessen.”¹⁸⁴

Az egyházi rend szentségének különböző fokozatait a szentmise különböző fázisaiban adták fel: az első tonzúrát az introitust követően, illetve a glória éneklése alatt vették fel a kandidálók. A legtöbb grádus rituáléja a *responsorium* vagy az alleluja után vette kezdetét, a presbitereket pedig általában az evangéliumot követően szentelték.¹⁸⁵ Veit Hündler vidini címzetes püspök 1448. szeptember 15-én sorra került konsekrációjáról egy korunkra maradt közjegyzői okirat tudósít. E szerint a bécsi karmelita templom főoltára előtt került sor a ceremóniára az ünnepi szentmise bemutatását követően. A főcelebráns

¹⁸² KLEINHEYER, *Die Priesterweihe*, 126.

¹⁸³ OTT, *Das Weibesakrament*, 92–95.

¹⁸⁴ DENZINGER–HÜNERMANN, *Hitvallások*, 345, 1326. sz.

¹⁸⁵ REYNOLDS, *Clerical Orders*, XI/4–5.

Frigyes regensburgi püspök két segédjével, Ferenc assisi és Zsigmond salonai püspökkel a jelöltet krizmával kente meg, majd fejére helyezték a püspöksüveget és átadták neki a pásztorbotot. Ezt követően pedig – a pápai bulla előírása értelmében – Hündler az evangéliumra letette a hűségesküit.¹⁸⁶

A szentelés aktusával kapcsolatban végezetül a hivatalos szóhasználatról kell röviden szólni. A szentelésekre vonatkozó folyamodványokban, valamint az azokról kiállított igazolásokban, az úgynevezett formákban következetesen a latin *promovere* igét használták. Mindez pedig azt jelenti, hogy a szertartás keretében az egyházi rendek egyes fokozataira *előmozdították* a jelölteket. Kivételt a püspöki ordó képezett, ugyanis ezesetben a *consecrare* igét, pontosabban a *consecratio* főnevet (*munus consecrationis*) használták, azaz őket hivatalukra felszentelték.

5. „CONTRA VAGANTES”

Az előírások értelmében az egyházi rend fokozatainak kiszolgáltatása a jelölt származási helye szerinti egyházmegye püspökének illetékességi körébe tartozott. Ennek ellenére tulajdonképpen az ókeresztény korszaktól kezdődően folyamatosan visszatérő gondot jelentett e szabály megszegése. Az antiochiai zsinaton (331 körül) foglalkoztak e kérdéssel először, amely a káros gyakorlat elterjedésére utal. Ekkor megtiltották a püspököknek, hogy más egyházmegyekben szentelést végezzenek, kivéve abban az esetben, ha a helyi ordinárius mindezt jóváhagyta, máskülönben az promóciót érvénytelennek tekintették.¹⁸⁷ Az idegen egyházmegyékből érkező klerikusok felszentelése kiváltképp élénken foglalkoztatta a középkor kánonjogászait, glosszátorait. Ez egyáltalán nem meglepő, hiszen az egyházi feljebbvalók ellenőrzése alól kikerülő, úton lévő klerikusok egyrészt fogékonyak voltak a tévtanok befogadására, terjesztésére, másrészt pedig a helyi egyházi hatóságok számára ismeretlen előéletük, kiváltképp moralitásuk megítélése lehetett aggályos. Mindebből következően az általános, valamint a helyi zsinatok egyaránt tárgyalták a kérdést, határozatok, továbbá pápai bullák kibocsátásával igyekeztek az ezzel kapcsolatos visszaéléseket megszüntetni. Minthogy a 11. századtól kezdődően az Itália-szerte, így

¹⁸⁶ KOLLER, *Historia episcopatus*, IV, 261–264. – A pápai kinevezőbulla tartalmazta a hűségesküi mintaszövegét. Ezek közül több korunkra is maradt, például Miklós pannonhalmi apát (1425 – MNL OL DF 207 636); János esztergomi érsek (1473 – MNL OL DL 39 302); Tamás esztergomi érsek (1497 – MNL OL DF 249 055). – Az adatokat NEMES GÁBORNak köszönöm.

¹⁸⁷ ERDŐ, *Az ókeresztény*, 301. XXII.

a Római Kúriában is feltűnő idegen klerikusok az egyházi hatóságok számára komoly fejtörést okoztak, hasznos a következőkben e jelenség visszaszorítását célzó intézkedések tendenciáját áttekinteni.

Az idegen egyházmegyes klerikusok szentelésének kérdését tehát a 4. századtól tárgyalták a helyi és az egyetemes zsinatokon egyaránt. A klerikusok ellenőrzését biztosítandó, többek között előírták, hogy idegen származású egyháziakat csak az illetékes ordinárius ajánlólevelének birtokában, azaz elbocsátó okirattal fogadhatnak más egyházmegye szolgálatába.¹⁸⁸ A *clericus peregrinus* tulajdonképpen a kezdetektől ismert alakja volt a mindennapoknak. Noha a *peregrinus* szó legelterjedtebb középkori jelentése zarándok, átfogó értelemben az idegenek jelölésére is alkalmasnak bizonyult. Dante Alighieri († 1321) az *Új élet* című munkájában például a szó tágabb jelentését a következőképpen határozta meg: „mindenki zarándok, aki hazáján kívül tartózkodik.”¹⁸⁹ Az úton levő, vándorló klerikusok számát azzal is igyekeztek csökkenteni, hogy az 5. század közepétől megtiltották a püspököknek az abszolút szentelés lehetőségét. A kalkédoni zsinaton (451) ugyanis előírták, hogy presbitereket, diakónusokat és más klerikusokat csak és kizárólag egy meghatározott templom, oltár vagy kolostor címére lehet felszentelni.¹⁹⁰ Később, a 8–9. századi szinódusok is ennek jegyében tiltották az abszolút szentelést. Az 1095-ös piacensai zsinat előírása szerint a titulus nélküli (*sine titulo*) szentelés jogilag érvénytelennek minősült, és egyúttal alapkövetelményként határozta meg a papok helyben tartózkodását, azaz a rezideálást.¹⁹¹ A titulus nélküli szentelésnek kizárólag a szerzetesrendek tagjai esetében volt létjogosultsága, amint fentebb röviden utaltam rá.¹⁹² III. Sándor pápa több bullájában, főpásztori levelében foglalkozott e kérdéssel,¹⁹³ amelyet természetesen a III. lateráni zsinaton (1179) is tárgyal-

¹⁸⁸ „Nullum absque formata, quam Greci epistolam dicunt, suscipi peregrinorum clericorum oportet.” – FRIEDBERG, *Corpus Iuris*, I, 259.

¹⁸⁹ DANTE ALIGHIERI, *Az új élet. Vita nuova*, (ford. Baranyi Ferenc) Budapest 1996, 98.

¹⁹⁰ „Nullum absolute ordinari debere presbyterum aut diaconum nec quemlibet in gradu ecclesiastico, nisi specialiter ecclesiae civitatis aut possessionis aut martyrii aut monasterii qui ordinandus est pronuntientur. Qui vero absolute ordinantur, decrevit sancta synodus, irritam esses huiusce modi manus inpositionem, et nusquam posse ministrare, ad ordinantis iniuriam.” — *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, curantibus JOSEPHO ALBERIGO–PERIKLE-P. JOANNOU–CLAUDIO LEONARDI–PAULO PRODI, Bologna 1973³, 90.

¹⁹¹ ÜLHOF, *Die Zuständigkeit*, 6. 18.

¹⁹² Erre lásd például DAVIS, *Rivals for Ministry?*, 105.

¹⁹³ ORAZIO CONDORELLI, *Clerici peregrini. Aspetti giuridici della mobilità clericale nei secoli XII–XIV*, Rome 1995, 159. sköv.

tak. A zsinaton a korábbi előírásokat szem előtt tartva elrendelték, hogy sem diakónussá, sem pedig presbitterre nem szentelhetnek senkit a megélhetését biztosító javadalom birtoklása nélkül.¹⁹⁴ III. Ince pedig az előírást kiterjesztette az alszerpapokra is.¹⁹⁵

A 12. század második felétől kezdődően az egyetemes és a partikuláris zsinatok egyre élesebben fogalmazták meg azt az axiómát, amely szerint az idegen klerikusokat saját püspökük engedélye nélkül nem szentelhetik fel. Ez különösen a vándorló, saját egyházmegyéjükön kívül „munkát kereső” egyháziak miatt volt fontos, hiszen az ő életmódjukról, erkölceikről távol otthonuktól semmit sem tudtak. Ily módon kívánták az alkalmatlanok előtt lezárni a szentelés, ezáltal pedig az egyházi karrier építésének lehetőségét. A helyi ordináriusok, illetve helyetteseik, továbbá a szerzetesrendek előjárói által kiállított írásbeli szentelési felhatalmazás (*littera dimissoria, dimissorialia, commendatitia*) birtokában lehetett felvenni tehát törvényes módon az egyházi ordó fokozatait.¹⁹⁶ Ezen okmányokra a promóciókat tartalmazó regiszterekben,¹⁹⁷ illetőleg a szentelésről kiállított oklevelekben¹⁹⁸ egyaránt hivatkoztak. Az efféle engedélyek azonban a későbbiekben sok problémát okoztak, ugyanis e dokumentumokat is megkísérelték hamisítani, több-kevesebb sikerrel.¹⁹⁹

A 13. századtól felettébb sok fejtörést okoztak az egyre növekvő számban Itáliába szentelésre érkező idegen klerikusok. IV. Kelemen pápa (1265–1268) e kialakuló „szentelési turizmusban” rejlő veszélyeket visszaszorítandó, *Saepae contingit* kezdettel bullát bocsátott ki (1266). Mivel gyakran megesik – olvas-

¹⁹⁴ „*Episcopus si aliquem sine certo titulo, de quo necessaria vitae percipiat, in diaconum vel presbyterum ordinaverit, tamdiu necessaria ei subministret, donec in aliqua ei ecclesia convenientia stipendia militae clericalis assignet; nisi forte talis qui ordinatur exstiterit, qui de sua vel paterna hereditate subsidium vitae possit habere.*” – *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 214.

¹⁹⁵ ÜLHOF, *Die Zuständigkeite*, 53.

¹⁹⁶ CONDORELLI, *Clerici peregrini*, 65. sköv.

¹⁹⁷ Például 1431 februárjában és márciusában a seckau püspöktől vette fel az egyházi rendeket a soproni illetőségű Márton, miután a győri püspök engedélyét bemutatta. „*El[ectum] diaconum Jaur[iensis] dioc[esis] lit[teram] dim[issorialem] a suo ordinario hab[entem] m[ense] et p[rovisiobis] magnifici comitis Friderici comitis Cilie Segorieque etc. Pistoris de Ödenburg Martinum.*” – *Die Weiberegister*, 317. sz.

¹⁹⁸ Például 1483-ban a boszniai segédpüspök a pécsi püspök engedélye alapján szentelte *subdiaconussá* Szöglaki Antalt. „*diligens ac matura examinatos sufficiens et idoneum repertum ad presentationem suarum litterarum dimissorialium et illud ad quos dicta examinato pertinere demonstrabat iuxta formam sacri canonis necnon iuris necnon sanctorum patrum ac sanctam ritum sancte nostris ecclesie*”: MNL OL DL 94 275.

¹⁹⁹ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 110–111.

hatjuk az okiratban –, hogy kiközösített, hitehagyott, valamint szabálytalan állapotban lévő klerikusok hazájukat elhagyva másutt veszik fel az egyházi rendeket, a pápa elrendelte, hogy az itáliai püspökök az Alpokon túlról érkezőket csak és kizárólag az ő különös felhatalmazásának, valamint az illetékes helyi ordinárius engedélyének birtokában szentelhetik fel. Akik mégis az említett okmányok nélkül vették volna fel a szent rendeket, azok a penitenciáriustól kérhettek diszpenzációt.²⁰⁰ E rendelkezés valóban fontosnak bizonyult, azonban az Itáliába özönlő klerikusok áradatát nem tudta megállítani, sőt a Penitenciária hivatalához benyújtott kérelmekben e rendelkezés még évtizedekkel később is hivatkozási pontként szolgált. Számos – köztük magyar – klerikus is azzal indokolta itáliai promócióját, hogy nem ismerte (*ignarus*) IV. Kelemen vonatkozó előírását. Ők nyilvánvalóan nem rendelkeztek sem az illetékes püspök, sem pedig a pápai Kúria valamely hivatala által kiállított *dimissoriával*, és felszentelésüket követően kívánták immár törvényesíteni promóciójukat.²⁰¹ Nem sokkal később, a II. lyoni zsinaton (1274) pedig már egy év felfüggesztéssel kívánták szankcionálni azon püspököket, akik írásbeli engedély nélkül szentelnek idegen klerikusokat.²⁰² Az említett törekvések végeredményben nem jelentettek valódi visszatartó erőt, így a középkor későbbi évtizedeiben az Appennini-félsziget területén, elsősorban annak északi részén az idegen származásúak felszentelése elé nem gördítettek különösebb akadályokat a helyi püspökök, illetve helyetteseik. Ugyanakkor a 15. század végétől sok helyen igyekeztek gátat szabni az idegen, állást kereső, ámde képzetlen klerikusok özönének. Például a trentói egyházmegyéből fennmaradt a szolgálatra jelentkező felszentelt papok 1478 és 1493 között készített listája, amit

²⁰⁰ „*Saepe contingit, quod nonnulli clerici, vinculo excommunicationis adstricti, aut apostatae, seu irregulares, vel alias ordinum sacrorum susceptione indigni, suam patriam, in qua de his habetur notitia, fugientes, se in remotis partibus faciunt ad huiusmodi ordines promoveri. Nos igitur, volentes animarum ipsorum periculis obviare, statuimus, ut nullus episcoporum Italiae de cetero aliquem ultramontanum clericum ordinare praesumat, nisi a nobis specialem licentiam habeat, vel ab episcopo, de cuius dioecesi traxit originem ordinandus, vel in cuius dioecesi beneficiatus exsistit, per eius patentes literas, causam rationabilem continentes, quare ipsum nolit aut nequeat ordinare. Eos vero, quos contra praemissa contingerit ordinari, manere volumus absque spe dispensationis super hoc a sede apostolica obtinendae suspensos, ac ordinantes poenitentia condigna puniri, omnibus nostris poenitentiariis inhibentes districte, ne absque licentia nostra speciali cum taliter ordinatis dispensent, vel suas eis tradant literas, per quas cum ipsis debeat dispensari.*” – FRIEDBERG, *Corpus Iuris Canonici*, II, 975–976.

²⁰¹ Néhány vonatkozó magyar példa: APA Reg. Suppl. vol. 2bis, fol. 174v. 205v. 214r. 221v; vol. 13, fol. 131r.

²⁰² *Conciliorum Oecumenicorum Decreta*, 298. Vö. SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 416.

éppen az alkalmatlan személyek kiszűrésére kezdtek vezetni. 1478-tól ugyanis Trentóban valamennyi idegen szerzetesnek és világi papnak be kellett mutatnia a szentelési bizonyítványát és saját püspökének ajánlólevelét, majd pedig vizsgálatnak vetették őket alá, amely részleteit az említett regiszterekben rögzítették. Az ellenőrzésre mindenekelőtt a lelkipásztori szolgálat minőségének biztosítása érdekében volt szükség.²⁰³

Általános jelenségnek tekinthető, hogy a padovai és a bolognai, illetve más itáliai egyetemeken, így a Rómában tanuló külföldi klerikusok tanulmányaik helyszínén vették fel az egyházi ordó különböző fokozatait.²⁰⁴ A nagy egyetemvárosokban tömegesek voltak az ordinációk: Padovában 1396–1419 között összesen 677 klerikust szenteltek, közel harmad részük az egyházmegyén kívülről érkezett, számos külföldi, különösen sok német volt közöttük.²⁰⁵ Ilyen esetekben általában a Penitenciária hivatala által kiadott igazoló okmány alapján, azaz törvényes módon végezték a szenteléseket. Padovában igyekeztek az esetleges visszaéléseket elkerülni, ennek érdekében az 1296-os egyházmegyei zsinat – amely vonatkozó határozatát az 1339-es szinódus is megismételte – előírása értelmében a padovai püspök csak abban az esetben szentelhetett idegen egyházmegyei klerikust, ha az illető saját ordináriusa (s nem annak helynöke) engedélyével rendelkezett.²⁰⁶ Természetesen magyar származású klerikusokat is találunk az itáliai egyetemvárosokban szenteltek között a 14. századtól kezdődően.²⁰⁷ Közéjük tartozott Berendi Bak Gáspár szepesi prépost is, aki bécsi tanulmányait követően Észak-Itáliában mélyítette el kánonjogi ismereteit. 1469 márciusában a Penitenciária hivatalához fordult annak érdekében, hogy az egyházi rend valamennyi fokozatát a ferrarai püspöktől vehesse fel, mivel akkor Ferrarában tanult (*Ferrariensis causa studii commorans*).²⁰⁸ Néhány hó-

²⁰³ DANIELLA RANDO, „Religiosi ac presbiteri vagabondi”. *Vescovi e disciplina clericale dai Registri delle ammissioni nella diocesi di Trento (1478–1493)*, La parrocchia nel Medio Evo: economica, scambi, solidarietà (Italia Sacra 53), a cura di Agostino Paravicini Bagliani–Véronique Pasche, Roma 1995, 169–207.

²⁰⁴ SAMBIN, *Chierici ordinati*, 388; SAMBIN, *Altri chierici ordinati*, 386; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 289; SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 421.

²⁰⁵ HAY, *The Church in Italy*, 54.

²⁰⁶ SAMBIN, *Altri chierici ordinati*, 386–387, 2. j.

²⁰⁷ Néhány példa: Fr. Nicolaus de Ungaria (1378), Iohannes de Ungaria (1380), Iohannes archidiaconus de Ungaria (1380). SAMBIN, *Chierici ordinati*, 401.

²⁰⁸ APA Reg. Suppl. vol. 17, fol. 147v. – Ferrarai tanulmányairól a korábbi szakirodalom nem tud. Vö. VERESS ENDRE, *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve és iratai 1221–1864*, Budapest 1941, passim; SROKA: *Il Diploma*.

nappal később egy újabb kérvényt nyújtott be, mivel időközben a bolognai egyetemre iratkozott be, immár a korabeli jogtudomány e központjában kívánta felszenteltetni magát. Kérését az ilyen esetekben megszokott magyarázattal támasztotta alá, jelesül, hogy életvitelszerűen Bolognában tartózkodva (*quia universitate Bononiensis causa studii ad presens moram trahis*) a jelentős földrajzi távolság miatt (*propter distantiam loci*) saját ordináriusához nem fordulhat. A prépost természetesen megkapta a nagypénitenciárus jóváhagyását, amely birtokában 1469 decemberében a bolognai székesegyházban alszerpappá szentelték.²⁰⁹ Gáspár két bolognai tanuló társa, Stolc Miklós váradi püspök (1470–1473),²¹⁰ továbbá a pécsi egyházmegye Pozsegavári Balázs²¹¹ szintén hasonló folyamodványt nyújtott be a *Sacra Poenitentiaria Apostolica*hoz. A Padovában tanuló Alattyáni Miklós bácsi kanonok ugyancsak a nagy távolság (*propter longam distanciam*) miatt kívánta stúdiumai színhelyén felszenteltetni magát.²¹² Mindazonáltal az itáliai egyetemvárosok mellett más településeken is általános jelenségnek számított az idegen klerikusok részvétele a szentelési procedúrákon. A trentói egyházmegye területén javadalomhoz jutó idegen egyházmegyeiből származó klerikusok késő középkori magas aránya például szoros összefüggést mutat a szentelésekkel, amint a promóciókról fennmaradt listák egyértelműen alátámasztják. E jelenség – amely más területeken, így például Venetóban, Friaulban, Veronában és Padovában is kimutatható – magyarázata abban rejlik, hogy sokan így kívántak álláshoz, azaz egyházi javadalomhoz jutni: a távolról érkezők felvették a szent rendeket, majd pedig választott új „pátriájukban” kívántak letelepedni és álláshoz jutni.²¹³

Az sem számított kivételes alkalomnak, hogy lakóhelyváltás miatt kérvényezték a szentelendőket a származási helyüktől távoli promóció lehetőségét, amint a következő, győri egyházmegyei klerikusok esete szemlélteti. Tejfalui Waringer János azért nyújtott be folyamodványt (1472) a Penitenciáriára, hogy mivel a salzburgi egyházmegye területén él (*quia in Salzeburgensis diocesis moram trahit et trahere intendit*), az ottani metropolitától vagy helyettesétől ve-

²⁰⁹ Kérvényeire, a promóció további részleteire lásd FEDELES: *Mátyás seregéből*.

²¹⁰ 1471: APA Reg. Suppl. vol. 20, fol. 272r.

²¹¹ 1472: CELESTINO PIANA, *Nuove ricerche su le Università di Bologna e Parma* (Spicilegium Bonaventurianum 2), Quaracchi 1966, 482; RPG VI, 6479. sz.

²¹² „*ab ipso Paduano vel aliquo episcopo in civitate Paduani de ipsius licentia sacros ordines celebravit*”: APA vol. 24, fol. 79v.

²¹³ CURZEL, *Attraverso le Alpi*; LUIGI PESCE, *La Chiesa di Treviso nel primo Quattrocento*, I (Italia Sacra 37), Roma 1987; BIANCHI, *Chierici*, 60–62.

hesse fel az egyházi rendeket.²¹⁴ Wolfgang Altmon, miután Rómában felvette a kisebb rendeket, arra kért engedélyt (1488), hogy mivel életvitelszerűen az olomüzi egyházmegyében tartózkodik (*in Olomucensis diocesis conversatus*), a magasabb rendeket bármely katolikus főpaptól felvehesse.²¹⁵ Ugyancsak e csoporthoz sorolhatjuk azt a 18 magyar klerikust, akik 1428 és 1507 között utaztak a közeli stájerországi Leibnitzbe, ahol a seckauai püspöktől vették fel az egyházi rend kisebb-nagyobb grádusait.²¹⁶ 1459-ben pedig négy magyar kért és kapott engedélyt a Penitenciárián, hogy a passauai püspökkel vagy helynökével szenteltethessék fel magukat.²¹⁷ Végül Ainvolt János *scolaris* esetét említem, aki a nagypenitenciárius engedélyével a bécsújhelyi püspöktől vette fel az akolitusi ordót (1492).²¹⁸

Róma, a nyugati kereszténység első számú központja kiváltképp vonzotta a szentelésre (és javadalmakra) vágyó klerikusokat Európa szinte valamennyi régiójából a kora középkortól kezdve. E folyamat háttérében a Szentszék ordinációk terén (is) kiformalódó *potestas* húzódott meg, amelynek első nyomai az 5. század végétől mutathatók ki. I. (Nagy Szent) Gergely pápa (590–604) pontifikátusa idején fordult elő első alkalommal, hogy a szentatya esetenként római egyházmegyén kívülieket szentelt fel.²¹⁹ Mindez a következő évszázadokban általános gyakorlattá fejlődött, így a gregorián reformok idején már a pápaság előjogai között tartották számon. Nem meglepő tehát, hogy VII. Gergely (1073–1085) *Dictatus Papae* címen ismertté vált gyűjteményében is megtalálható a pápa szentelési hatalmának határozott megfogalmazása: „Bármely egyház klerikusát tetszése szerint felszentelheti egy másik részére. Az, akit a pápa szentelt fel, bármelyik egyház előjárója lehet, és nem bízható rá alacsonyabb tisztség; azt, akit a pápa szentelt fel, más püspök magasabb rendre nem szentelheti fel.”²²⁰ A pápák saját szentelési hatalmukat más püspökökre is átruházhatták, így egyrészt a bíborosak, másrészt a Róma környéki püspökök is kaphattak hasonló felhatalmazást. A pápai legátusok működési területük határain belül úgyszintén jogosultak voltak szentelési akadályok alóli diszpenzációt adni, valamint ordinációkat végezni. A pápák e terén maguk-

²¹⁴ RPG VI, 6452. sz.

²¹⁵ APA Reg. Suppl. vol. 37, fol. 28rv.

²¹⁶ *Die Weiberegister*, passim.

²¹⁷ APA Reg. Suppl. vol. 7, fol. 369v, 370r.

²¹⁸ MNL OL DF 203 986; HÁZI JENŐ, *Sopron szabad királyi város története, I/1–7, II/1–6*, Sopron 1921–1941, I/6. 92–93, 82. sz.

²¹⁹ REHBERG, *Laffluenza*, 173.

²²⁰ SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház*, III, 355.

nak vindikált előjogokat az utazásaik során végzett ordinációkkal is igyekeztek kifejezésre juttatni. A 12. század derekától a forrásokban feltűnő *subdiaconus domini papae* terminus is egyértelműen jelzi a Szentszékeknek az idegenek szentelésére vonatkozó ekkorra már megszilárduló hatalmát, ugyanis az e kategóriába tartozó alszerpapok kivétel nélkül a római egyházmegye határain kívülről érkeztek. A pápai udvar Avignonba költözését követően az Örök Városban a vikáriusok végezték a promóciókat a pápa felhatalmazása nyomán. Az idegen származásúak ordinációja mind a Tevere-partján, mind pedig az avignoni Kúriában általános gyakorlatnak számított.²²¹

A római szentelési turizmus a nagy nyugati egyházszakadás idején vált tulajdonképpen tömegjelenséggé. A bizonytalan egyházpolitikai helyzet során a vándorló klerikusok ismét a figyelem középpontjába kerültek, ugyanis egyre többen érkeztek az Örök Városba a szent rendek felvételére. A Rómában feltűnő szentelendők kapcsán különösen az keltett visszatetszést, hogy – legalábbis a kortárs kritika szerint – minden nehézség nélkül, szinte bárki felvehetette a szent rendek egyes fokozatait, anélkül, hogy komolyabb ellenőrzésen esett volna át. Krakkói Máté († 1410) wormszi püspök (1405–1410), az egyházi reformok egyik fő szorgalmazója a *De squaloribus curiae Romanae* című traktátusában (1403/1404) vette komoly bírálat alá e káros gyakorlatot. Megfogalmazása szerint a leggyengébb, legbotrányosabb és legméltatlanabb személyek – köztük gyakran olyanok, akiket saját egyházmegyéjükben nem szenteltek fel – érkeztek tucatjával Rómába, ahol sem felkészültségüket, sem jellemüket, sem pedig életvitelüket nem vizsgálták meg alaposan. Tulajdonképpen az képezte az egyedüli szentelési feltételt, hogy a jelölt tudott-e, illetve mennyit volt képes fizetni. Ennek egyenes következménye – folytatja a szerző – a papság hanyatlása, amely tagjai között gyakran találni teljesen képzetlen embereket, hovatovább olyanokat, akik egyetlen szót sem tudnak latinul. Ezzel szemben – panaszolja – sok kiválóan képzett, derék ember maradt javadalom nélkül.²²² Az éles

²²¹ REHBERG, *Laffluenza*, 176–181.

²²² „Veruntamen quicumque persone quantumlibet invalide, scandalose et indigne, plurimum etiam repulse a promotione et reiecte a suscepcione sacrorum ordinum aliis in partibus, Romam veniunt, non examinantur in scienciis, virtutibus et vita sed in pecuniis. Non ita subtiliter et cum tanto studio queritur, an ad suscepcionem sacrorum ordinum sint digni vel valeant, quantum investigatur, utrum et quantum dare possunt. [...] ea enim invaluit corruptela, quod religiosi presbiteri, pluries vagabundi, interdum etiam seculares, communiter ignari, sepius penitus indocti et inexpti, nonnumquam etiam litteraliter loqui nescientes, dummodo L. florenos supra vel infra habeant pro officio tali solvere, ad audiendas confessiones de toto orbe venientium acceptantur, et quantocumque scientifici et valentes, prout timendum est, sine florenis refutantur. O Deus! Quomodo animarum saluti ita male et negligenter

kritika annak ellenére nem volt minden alapot nélkülöző, hogy nyilvánvalóan a Kúriában felszenteltek között számos megfelelő felkészültségű, a lelkipásztori szolgálatra alkalmas személy is lehetett. Mindazonáltal ettől kezdve időről időre napirendre kerültek a kúriai ordinációk során tapasztalható visszaélések, amely jelenséget a 15. század reformzsinatain is tárgyalták.

A konstanzi zsinaton, majd azt követően több javaslat született a római szenteléseken tapasztalható túlkapások megszüntetése érdekében. A reformelképzelések csak a legalább egy esztendeje a *Curia Romanában* tartózkodók, a pápai udvar tagjai, valamint a saját püspökök elbocsátó levelével érkező idegenek számára kívánták engedélyezni a kúriai promóciókat. A Kúriában kiállított *dimissoriák* kibocsátását is szigorítani kívánták, így egy tervezet szerint e dokumentumokban nem engedélyezték volna az *extra tempora* szenteléseket, illetve az azonos napon történő több fokozat felvételét sem. A kúriai vizsgáztatóval (*examinator curie*) szemben támasztott követelményeket is szigorítani kívánták, így elvárásként fogalmazták meg, hogy az illető legyen szigorú, alkalmatlanokat ne szenteljen fel, ne a hasznot keresse, hanem szorgalmasan vizsgálja a jelölteket.²²³ Az egyik javaslat (1422) kiemelte, hogy a kúriai ordinációk során számos szabálytalan állapotban lévő, alkalmatlan személy veszi fel a szent rendeket Rómában, akik hazatérve jelentős gondot okoznak saját püspököknek. Különösen a római vikárius szerepét kárhóztatták a reformot kidolgozó bíborosok, ezért azt javasolták, hogy a pápa távollétében a helynök csak és kizárólag rómaiakat szentelhessen, mivel „a pápa római helynöke a Város, nem pedig a világ vikáriusa.”²²⁴ A konciliarizmus időszakában továbbra is napirenden maradt a kérdés, így a paviai–sienai (1423/1424),²²⁵ valamint a bázeli szinódusokon szintén tárgyalták. Johann Schele lübecki püspök († 1439) a Kúria általános reformjához készített előterjesztésében a promóciók terén tapasztalható problémák mielőbbi megoldását szorgalmazta. Nézete szerint a

consultitur, quas tam magno sanguinis tui precio redemisti. Tales enim confessores, prout timeri debet, verisimiliter plus pro bursa propria simplicibus consulant quam pro eorum salute.” – *Quellen zur Kirchenreform im Zeitalter der grossen Konzilien des 15. Jahrhunderts I-II*, Ausgewählt und übersetzt von JÜRGEN MIETHKE und LORENZ WEINRICH, Darmstadt 1995–2002, I, 144–146.

²²³ *Acta Concilii Constanciensis I–IV*, hg. v. HEINRICH FINKE, Münster 1896–1928, II, 647–648.

²²⁴ „De predictis tamen fiant examen et littere gratis, et probineatur omnino, quod Rome absente papa non fiant ordines nisi de Romanis propter excessus similes, qui ibidem committuntur circa ordines. Et quia vicarius pape in Urbe est vicarius Urbis, non orbis.” – *Quellen zur Kirchenreform*, II, 102.

²²⁵ A javaslat szövege nem maradt korunkra, csupán a címe ismert: „de non ordinandis in curia Romana” – WALTER BRANDMÜLLER, *Das Konzil von Pavia–Siena 1423–1424* (Konzilien-geschichte, A 21), Paderborn 2002, 295–296.

jövőben tanácsos lenne a kamarás hatáskörébe tartozó promóciókon a szentelendők számát csökkenteni, ugyanis gyakran előfordult, hogy egy-egy alkalommal akár félszáz hamis titulussal érkező csalót, akiket saját püspökük korábban elutasított, a Kúriában szenteltek fel. Az sem volt példa nélküli, hogy a pápai udvarban élő címzetes püspökök csalárd módon pénzért végezték a promóciókat. A káros szokások visszaszorítása érdekében a lübecki püspök célravezetőnek látta a *camerlengo* szentelésekkel kapcsolatos diszpenzációs jogosultságának megszüntetését, továbbá szorgalmazta a presbiteri ordó felvétele előtt a jelöltek két-három napon át tartó, szigorú vizsgálatát. Ez utóbbi alkalommal a kandidálók javadalmának valós megléte mellett a felkészültségüket is alapos ellenőrzés alá vették volna, mivel a „művészetek művészete az áldozópapok lelki gondozása”.²²⁶

Az 1439 táján Bázelen keletkezett *Reformatio Sigismundi* című reformirat ismeretlen szerzője a papok, szentelendők alkalmasságára, felkészültségére vonatkozóan meglehetősen rigorózus követelményeket fogalmazott meg. Az sem számított példa nélkülinek, hogy a segédpüspökök (különösen a német területeken) a szentelésért díjat szedtek, amely az egyházi törvények szerint természetesen simóniának számított. A reformirat éppen ezért hangsúlyozza, hogy a promóciók ingyenesek (*man sol alle acoliten, lettener, ewangelier und priester umbsust wiben*), a szentelésről kiállított igazolásért pedig nem kérhetnek 12 pfennignél többet (*den ir formaten süllent sy lösen mit zwolf gemeinen pfenningen und nit me*). A gyakran székhelyüktől távol tartózkodó püspököket is komoly kritikával illette, hiszen sok esetben e miatt kellett a jelölteknek Rómába utazniuk.²²⁷

²²⁶ „Item ne sacri ordines, quos camerarius ex commissio sibi vive vocis oraculo pape sibi facto conferri committit, decetero in curia non conferantur aliis nisi artatis officialibus et notis et ydoneis curialibus vel saltem, donec se ad partes conferant, cum ipsis dispensetur, quia sepiissime contingit, quod una vice quinquaginta vel plures trufatores a suis ordinariis repulsi ordinantur in Romana curia sub mendacio beneficalis tituli, et tales sunt illi, qui communiter censuras ecclesiasticas vilipendunt et in locis ecclesiastico interdicto subiectis publice prophanant et semper scandalizant ecclesiasticum statum etc., et sic cessabit eciam viciosa corruptela, qua episcopi titulares in Romana curia a quolibet ordinando ducatum sunt soliti turpiter extorquere. Item provideatur, ne per camerarium littere dimissoriales de ordinibus recipiendis ammodo dentur. [...] Item quod nullus promoveatur in presbiterum, nisi habuerit beneficium sufficiens pro suo victu et nisi per duos dies vel tres examinetur nunc de hiis, nunc de aliis examinando, quia ars arcium est cura sacerdotum, et quod ordinandus inter ecclesiasticos per III annos fuerit honeste conservatus.” – *Quellen zur Kirchenreform*, II, 216–222.

²²⁷ *Reformation Kaiser Siegmunds* (MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters 6), hg. v. HEINRICH KOLLER, Stuttgart 1964, 134–136, 146–147; REHBERG, *Laffluenza*, 190–191.

A reneszánsz pápasággal kapcsolatos általános vélekedésekkel ellentétben²²⁸ a korszak egyházfői fontosnak tartották az egyházon belül tapasztalható káros szokások, gyakorlatok megszüntetését, az intézményrendszer modernizálását. A 15. század derekától kezdődően több reformelképzelés és tényleges intézkedés született, amelyek az egyház belső életének, szerkezetének megújítását célozták.²²⁹ E reformok közül természetesen nem hiányoznak a római szentelési dömping visszaszorítását célzó törekvések sem.²³⁰ E káros szokás megszüntetése érdekében rendelte el V. Miklós, az első reneszánsz pápa (1447–1455) koronázását követően szinte azonnal, hogy a katolikus főpapok, valamint helynökeik nem adhatják fel a szent rendeket az egyházmegyéjükön kívülről, elbocsátólevéllel érkező klerikusoknak (*clericos non diocesanos suos*) sem a római Kúriában, sem pedig azon kívül, kivéve a pápa vagy a kamarás kifejezett utasítására (*absque expreso mandato*). Az előírás megszegőit 50 kamarai forint pénzbírsággal, hivatalukból történő felfüggesztéssel, sőt egyházuk *interdictum* alá vételével szankcionálták. Az utasítást az egyházi állam területén lévő valamennyi egyházmegye ordináriusához és segédpüspökeikhez eljuttatták.²³¹ II. Pius 1461. november 17-én kibocsátott *Cum ex sacrorum* kezdetű konstitúciója egyértelműen a kúriai szentelési turizmus visszaszorítását, illetve a promóciók erős felügyelet alá vételét célozta. A rendelkezés azokat, akik

²²⁸ Lásd például GERGELY JENŐ, *A pápaság története*, Budapest 1982, 178; SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház*, I, 512.

²²⁹ A reformokra lásd például JEDIN, *Geschichte des Konzils*, I, 96–104; HUBERT JEDIN (hg.), *Handbuch der Kirchengeschichte*, III/2. Die mittelalterlichen Kirche: Vom Mittelalter bis zum Vorabend der Reformation, Freiburg–Basel–Wien 1985, 625 sköv.; NELSON H. MINNICH, *Concept of Reform proposed at the Fifth Lateran Council*, AHP 7 (1969) 163–251; ÜÖ, *The Fifth Lateran Council (1512–1517)*, Brookfield–Vermont 1993; ÜÖ, *Councils of the Catholic Reformation: Pisa I (1409) to Trent (1545–1563)*, Aldershot Burlington Burlington 2008; RUDOLF HAUBST, *Der Reformentwurf Pius’ der Zweiter*, RQ 49 (1954) 188–242; JÜRGEN DENDORFER, *Die Reformatio generalis des Nikolaus von Kues zwischen den konziliären Traditionen zur Reform in capite und den Neuansätzen unter Papst Pius II. (1458–1464)*, *Renovatio et unitas – Nikolaus von Kues als Reformator. Theorie und Praxis der reformatio im 15. Jahrhundert* (Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung 13), hg. v. Thomas Frank–Norbert Winkler, Göttingen 2012, 137–155.

²³⁰ PELLICCIA, *La preparazione*, 51–100; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 286–288; REHBERG, *Laffluenza*, 191–200.

²³¹ A pápa koronázására 1447. március 19-én került sor (BERNHARD SCHIMMELPFENNIG, *Das Papsttum. Von der Antike bis zur Renaissance*, Darmstadt 1996⁴, 368). A *Mandatum episcopis ne ordinent clericos non diocesanos suos* rendeletet a kamarás „*de mandato serenissimi in Christo patris et domini nostri domini Nicolai divina providentia pape quinti super hoc vive vocis oraculo nobis facto*” adta ki 1447. március 22-én. Vö. AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 26, fol. 25v.

diszpenzáció nélkül a kánonilag meghatározott időpontokon kívül, az előírt korhatár elérése előtt, illetve *dimissoria* nélkül vették fel az egyházi rendek fokozatait, felfüggesztéssel sújtotta; kivételt az Apostoli Kamara hivatala révén promoveáltak képeztek.²³² A felmentések tekintetében a Penitenciária hivatala volt illetékes, és talán nem meglepő, hogy a benyújtott folyamodványokban az említett rendelet a század második felében általános hivatkozási alappá vált.²³³ A kúriai szentelésekkel kapcsolatos visszaélések megszüntetése, a vizsgálatok szigorítása a következő évtizedekben sem került le a napirendről, amely egyértelműen jelzi, hogy a Szentszék érzékelte a problémát, amelyet igyekezett orvosolni. VI. Sándor pápa reformtervezetében is szerepelt a kúriai szentelések szabályozása, sőt pontifikátusa végén jelentősen megnehezítették a promóciós

²³² „Cum ex sacrorum ordinum collatione, character invisibilis animae imprimatur, sacra mysteria dispensentur et ipsarum cura tribuatur animarum; in eorum susceptione excessus graves tanto magis plectendi sunt, quanto ex illis maiora in mentibus fidelium scandala generantur.

§1. Cum itaque (sicut, dignorum relatione, non nisi moleste accepimus) nonnulli clerici, extra tempora a iure statuta, quidam ante aetatem legitimam, aliqui vero sine dimissoriis litteris, contra sanctiones canonicas, se faciant ad sacros ordines promoveri;

§2. Nos eorundem temeritatem tali castigatione reprimentes, ut aliis in posterum committendi similia aditus praeccludatur; auctoritate apostolica, hac constitutione perpetuo valitura, statuimus et ordinamus quod omnes et singuli qui, absque dispensatione canonica aut legitima licentia, sive extra tempora a iure statuta, sive ante aetatem legitimam, vel absque dimissoriis litteris, etiam citramontanis (praeterquam si, in hoc ultimo casu, per Cameram Apostolicam, iuxta illius stylum, ordinati fuerint), ad aliquem ex sacris ordinibus se fecerint promoveri, a suorum ordinum executione, ipso iure, suspensi sint; et si, huiusmodi suspensione, in eisdem ordinibus ministrare praesumpserint, eo ipso irregularitatem incurrant. Praeterea, ultra alias poenas in tales generaliter a iure inflictas, beneficiis ecclesiasticis possint iure privari.

§3. Volumus autem quod praesens nostra constitutio, in Romana Curia existentes, post quindecim dies; absentes vero italicos, post duos menses; alios vero ultramontanos, post sex menses ab ipsis in audientia contradictarum et Cancellaria Apostolica publicatione et affixione, ligare incipiat. Nulli ergo etc. Si quis etc.

Datum Romae apud Sanctum Petrum, anno ab incarnatione dominica millesimo quandringentesimo sexagesimo primo, decimoquinto kalendas decembris, pontificatus nostri anno IV.” – Bullarium diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Turinensis editio, Tomus V, ed. ALOYSIUS TOMASSETTI, Augustae Taurinorum MDCCCLX, V, 165–166.

²³³ Például Máté fia Mihály bácsi egyházmegyes áldozópap II. Pius konstitúciójának kiadását és életbe lépését követően (post constitutionis Pii II. 'Cum ex sacrorum'), saját ordináriusa engedélye nélkül (sui diocesani licentia non obtenta) a moldáviai címzetes püspökkel szenteltette fel magát (se fecit [...] per episcopum Moldaviensem ad omnes sacros ordines promoveri), majd pedig ellátta a papi teendőket (in ipsis ministravit), s az így magára vont szabálytalanság alól kért és kapott felmentést (1469). APA Reg. Suppl. vol. 17, fol. 73v.

vizsgálatokat.²³⁴ A késő reneszánsz pápák, így II. Gyula, majd X. Leó pápasága alatt tovább szigorították a kúriai szenteléseket, így az idegen klerikusok Rómába özönlésének is gátat kívántak szabni. Az ezirányú törekvések ellenére lényegi változások nem történtek: az 1520-as évek derekáig a szélrózsa szinte minden irányából, így a Kárpát-medencéből is folyamatosan érkeztek szentelendők az Örök Városba.

²³⁴ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 286; SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 431–433.

III. A KÚRIAI SZENTELÉSEK MECHANIZMUSA

A Rómán kívüliek kúriai promóciójának két hivatalos csatornája volt a vizsgált korszakban: az Apostoli Kamara és a város püspökének (azaz a pápának) lelkiekben általános helynöke (*vicarius in spiritualibus in Urbe*). Az említettek mellett a Kúriában tartózkodó püspökök (*in curia Romana residentes*) is kiszolgáltathatták természetesen a megfelelő ordókat. Ők általában egy-egy földközi-tengeri szigetről, Dél-Itáliából vagy a Balkánról érkeztek, ahol egy-egy kisebb, általában nem túl gazdag püspökség élén álltak. Számosan közülük felhatalmazásukat (*potestas ordinandi*) kihasználva, sok esetben ellentételezésért cserébe végeztek szenteléseket, dacára annak, hogy e visszaélést a pápák folyamatosan ostromozták. Azok tehát, akik az előírásokat követve kívánták felszenteltetni magukat, egyrészt az Apostoli Kamarához, másrészt pedig a római vikáriushoz fordulhattak.²³⁵ A szenteléssel kapcsolatos egyes kánonjogi előírások, valamint a promóciós akadályok alóli mentességek tekintetében pedig a jelöltek a *Cancellaria*, később a *Dataria*, valamint a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* orgánumaihoz nyújthatták be folyamodványaikat. Az alábbiakban tehát e kúriai hivatalok klerikusszentelésekben játszott szerepét veszem górcső alá.

I. AZ APOSTOLI KAMARA

A *Reverenda Camera Apostolica* a pápai Kúria egyik legősibb hivatala, amely az évszázadok folyamán a Szentszék gazdasági, politikai jellegű és bírósági feladatokat ellátó központi orgánumává, valamint az Egyházi Állam legfelső kormány szervévé fejlődött. A *camera* szó első alkalommal VIII. Benedek pápa (1012–1024) *Quoties illa a Nobis* kezdetű konstitúciójában (1017) szerepelt. II. Sándor (1061–1073) pontifikátusa alatt tűnt fel a *praeses Camerae Apostolicae*, a *camerarius* első előfordulása pedig 1099-ből ismert. A Kamara Cencio Savelli bíboros hivatalviselése (1188–1198) idején végrehajtott reformok révén vált im-

²³⁵ REHBERG, *Laffluenza*, 200.

már önálló, a pápai Kancelláriától független intézménnyé.²³⁶ A 13. századot a pápai adóztatás *Europa Occidens* teljes területére kiterjesztett korszakának, a pápai fiskalizmus periódusának tekinthetjük. Ezen időszakban szervezték meg az Európa részegyházait lefedő ágensi hálózatot, és ugyancsak e században alakult ki a *Curia Romana* és az itáliai bankok szoros kapcsolata is.²³⁷ A szentszéki pénzügy- és az ettől elválaszthatatlan adópolitikában a 14. század hozott döntő változást. A pápai Kúria Avignonba költözését követően az itáliai birtokokról származó, folyamatosan apadó jövedelmek pótlására, az egyre bővülő pápai udvartartás pénzügyi hátterének megeremtésére, majd Avignon városának megvásárlására, később pedig a római visszatérés előkészítésére új bevételi forrásokra volt szükség. Ezen évtizedekben került sor a pápa által adományozott kisebb egyházi javadalmak első éves jövedelmére kivetett adónem (*annata*) általános bevezetésére.²³⁸ Jelentős mértékben növelték a bevételeket a pápa és a bíborosi konzisztórium által kinevezett, megerősített prelátusok által fizetendő illetékek, a *servitiumok* is. Jóllehet a szervíciumok rendszere a 13. század végére általánossá lett, a pápai pénzügypolitika számára csak a 14. századtól vált e bevételi forrás tulajdonképpen jelentőssé.²³⁹ XXII. János pápasága (1316–1334) idején került sor a pénzügyi igazgatás átfogó reformjára, amelyet Gasbert de Laval kamarás irányított. A cahors-i származású klerikus közel három évtizeden át (1319–1347) vezette a *Camera Apostolicát*, ő építette ki a pápai rezervációkon, szervíciumokon, tizedeken, *spoliumok*on és egyéb adófajtákon nyugvó szigorú fiskális rendszert. Az átalakítás részeként újjászervezték a kamarai könyv- és számvitelt, valamint a korábbi időszakban még gyakran változó adószedési körzetek határait is véglegesítették. A mintegy 40 fős állandó személyzettel, valamint több száz külső megbízottal, köztük az *in partibus* működő kollektorokkal rendelkező Apostoli Kamara a század első felében

²³⁶ GUGLIEMO FELICI, *La Reverenda Camera Apostolica. Studio Storico-Giuridico*, Roma 1940, 2; NICCOLÒ DEL RE, *La Curia Romana. Lineamenti Storico-Giuridici* (Sussidi Eruditi 23), Roma 1970³, 295; WILLIAM EDWARD LUNT, *Papal Revenues in the Middle Ages, I–II*, New York 1934, I, 6–7; GOTTLOB, *Aus der Camera*, 80–81.

²³⁷ MARKUS A. DENZEL, *Kurialer Zahlungsverkehr im 13. und 14. Jahrhundert. Servitien- und Annatenzahlungen aus dem Bistum Bamberg* (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 42), Stuttgart 1991, 31–34.

²³⁸ CLEMENS BAUER, *Epochen der Papstfinanz*, Historische Zeitschrift 138 (1928) 459–465, itt: 468–469; JOHN E. WEAKLAND, *Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334*, Catholic Historical Review 54 (1968) 39–54, 285–310, itt: 299.

²³⁹ HERMANNUS HOBERG, *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (Studii e Testi 144), Città del Vaticano 1949, XII.

egy jól szervezett központi hivatallá fejlődött.²⁴⁰ A nagy nyugati egyházszakadást (1378–1417) követő reformok következtében a hivatal IV. Jenő pápasága idejére (1431–1447) a nyugati egyház teljes területére kiterjedő kormányzati hatalommal rendelkező orgánummá vált mind a *spiritualia*, mind pedig a *temporalia* terén.²⁴¹

A hivatal élén a kamarás (*camerarius domini nostre papae, camerlengo*) állt, aki IV. Jenő pontifikátusától kezdődően a bíborosi kollégium tagjai közül került ki. A kései középkorban a pápai udvar egyik legbefolyásosabb hivatalnokaként ő kormányozta az Egyházi Államot. Igen széles és változó hatás- és feladatkörrel rendelkezett, joghatósága a pápai udvar személyzetére is kiterjedt; a szent- atya távollétében és *sede vacante* idején a *camerarius* irányította a pápai udvart.²⁴² Helyettese a *vicecamerarius* vagy *camerarii locumtenens* volt, aki a 15. század második felétől egyúttal Róma város kormányzójaként is tevékenykedett, aki a tapasztaltabb kamarai klerikusok közül került ki.²⁴³ A *Camera Apostolica* hierarchiájának második helyén a kincstartót (*thesaurarius*) találjuk. Az alkamaráshoz hasonlóan őt is a pénzügyek terén nagy rutinnal rendelkező kamarai klerikusok közül választották, majd püspöki rangra emelték. A kincstár elöljárójaként ő irányította a teljes bevételi és kiadási ügyvitelt, tehát a teljes könyvelésért ő felelt. Felelősségteljes hivatali vezetőként saját pecsétet használt, irodáját általában a *thesauraria apostolica* néven említették. Közvetlen helyettese az önálló hatáskörrel nem rendelkező *vicethesaurarius* volt.²⁴⁴ A hivatali munka dandárját a kamarai klerikusok végezték. Tágabb, joghatósági értelemben valamennyi a *Camera Apostolica* szervezetéhez tartozó klerikus közéjük tartozott. A hiva-

²⁴⁰ DANIEL WILLIMAN, *Letters of Etienne Cambarou, Camerarius Apostolicus (1347–1361)*, AHP 15 (1977) 195–215, itt: 195–196.

²⁴¹ „[...] ad quam (sclt. *Cameram Apostolicam*) ecclesiarum et monasteriorum omnium, necnon etiam urbium civitatum terrarum castrorum oppidorum villarum et locorum Romanae Ecclesiae immediae et mediae subsectorum spiritualia et temporalia negotia peragenda deveniunt, ut cuncta ibidem pertractanda salubriter dirigantur et feliciter gubernentur ac juste et humaniter finiantur et terminentur.” GOTTLOB, *Aus der Camera*, 71.

²⁴² *Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536)*, I. *Obligationes, Solutiones* (CVH I/ 9–10), Feltárta, szerkesztette és közreadja: LUKCSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2014, I/9, XXV–XXXIX (további irodalommal).

²⁴³ 1590-ben V. Sixtus pápa választotta ismét külön a két tisztséget. FELICI, *La Reverenda*, 12–14.

²⁴⁴ GOTTLOB, *Aus der Camera*, 94–96; CHARLES SAMARAN–GUILLAUME MOLLAT, *La fiscalité pontificale en France au XIVe siècle*, Paris 1905, 5–6; PETER PARTNER, *The Papal State under Martin V. The Administration and Government of Temporal Power in the Early Fifteenth Century*, London 1958, 135; STEPHAN WEISS, *Rechnungswesen und Buchhaltung des Avignonenser Papstums (1316–1378). Eine Quellenkunde* (MGH, Hilfsmittel 20), Hannover 2003, 13.

tali beosztás alapján azokra a pénzügyigazgatásban dolgozó, alacsonyabb rangú egyháziakra vonatkozik az elnevezés, akik a napi munkát, mindenekelőtt a könyv- és számviteli teendőket végezték. Könyvelték a Kamara bevételeit és kiadásait, ellenőrizték a tartományi *thesaurariusok* és az Európa-szerte működő kollektorok által benyújtott elszámolásokat, korrektúrázták a *camerlengo* leveleit. A klerikusok gyakran kaptak a pápai udvaron kívül is megbízatásokat: kollektorokként, az Egyházi Állam tartományainak kincstartóiként, városok kormányzóiként, egyéb speciális feladatok végrehajtóiként alkalmazták őket. Számuk változó volt, majd az 1423-as reform révén négy, végül IV. Jenő intézkedését (1438) követően hét főben állandósult. Valójában ennél több kamarai klerikus neve bukkan fel a forrásokban, ugyanis voltak köztük úgynevezett *clerici supernumerarii/admissi*. A kamarai jegyzők (*notarii*) feladatát képezte a regisztrumkötetek vezetése, valamint az ügyvitellel kapcsolatos további írásbeli teendők ellátása. Létszámukat – a kezdeti ingadozást követően – IV. Jenő pápa négy főben határozta meg, mely a 15. század végére kilencre emelkedett, végül X. Leó pápa hétben maximálta.²⁴⁵

Jóllehet eredetileg nem tartozott a kamarás hatáskörébe a papszentelések ügye, ámde a pápa felhatalmazása révén *ad hoc* módon a promóciókkal kapcsolatban is eljárhatott. Nem ismert, hogy pontosan mikor került az Apostoli Kamara illetékességi körébe az ordinációk területe, azonban nagy valószínűséggel a nagy nyugati egyházszakadás időszakára helyezhetjük a hivatal joghatóságának ezirányú bővülését. ANDREAS REHBERG feltételezése szerint erre VI. Orbán pápasága idején (1378–1389) kerülhetett sor, habár erre vonatkozó tényleges forrással nem rendelkezünk. Az első adat a hivatal, pontosabban annak vezetőjének a kúriai promóciókban játszott szerepére IX. Bonifác pápasága (1389–1404) idejéből származik. Marino Bulcano/Vulcano bíboros *camerlengo* (1389–1391), valamint a szentatya megbízásából Giacomo Carafa, Bari érseke az apostoli palota kápolnájában feladta az első tonzúrát Andrea Filomarino di Napoli számára. Minthogy azonban az illető ekkor mindössze öt esztendő volt, még a szertartás előtt, ugyanazon a napon felmentést kapott a pápától az előírt életkor hiánya alól. 1389. december 19-én a hajkorona első kiborotválásáról, azaz a klerikus státus elnyeréséről a kamarás nevében oklevelet, *littera formatat*

²⁴⁵ GOTTLOB, *Aus der Camera*, 112–115; PARTNER, *The Papal State*, 133–134; FELICI, *La Reverenda*, 242–244. – A kamarai jegyzők kollégiumát IV. Sixtus pápa (1471–1484) alapította 1479-ben. Vö. WALTHER VON HOFMANN, *Forschungen zur Geschichte der kurialen Behörden vom Schisma bis zur Reformation, I–II* (Bibliothek des Preußischen Historischen Instituts in Rom 12–13), Rom 1914, I, 132–134.

állítottak ki Filomarino számára a Kamarában. A gyermek a nepotizmusáról közismert pápa rokona lehetett, akinek egyházi státusba kerülésével minden bizonnyal javadalmat, azaz megélhetést kívánt biztosítani.²⁴⁶ A hivatal kúriai ordinációkra kiterjedő illetékessége a nagy nyugati skizmát lezáró konstanzi zsinatot követően stabilizálódott, az erre a területre vonatkozó hatásköre V. Márton kúriai reformjai során állandósult. Ezt egyértelműen szemlélteti, hogy a *Camera Apostolica* szervezésében történt klerikusszentelésekre vonatkozó adatokat 1425-től kezdve a hivatal jegyzői dokumentálták, majd egy újonnan létesített regisztersorozat, a *Libri formatarum* egyes köteteibe másolták a legfontosabb információkat.²⁴⁷

A Kamara hatásköre azon nem római illetőségű személyek szentelésére terjedt ki, akik nem rendelkeztek az illetékes megyéspüspök engedélyével, illetőleg még nem tartózkodtak egy esztendeje a Kúriában. A püspökök szentelése, valamint az apátok benedikálása ugyancsak a hivatal szervezésében történt. A külföldiek promóciója tehát hivatalosan az Apostoli Kamara joghatósága alá tartozott a 15. század folyamán. Lényeges változás VI. Sándor pontifikátusa alatt következett be, ugyanis a 16. század elejétől az általános szentelések a római vikárius illetékességi körébe kerültek, ennek következtében az *ordinationes generales*eket dokumentáló bejegyzések már nem szerepelnek a *Libri formatarum* kötetében.²⁴⁸

2. A RÓMAI VIKÁRIÁTUS

A pápának Róma püspökeként lelki ügyekben általános helyettese a *vicarius in spiritualibus in Urbe generalis*, leegyszerűsített formában a *vicarius Urbis*. A hivatal kialakulásának kezdeteiről nincsenek biztos ismereteink, az első adatolt római helynök egy bizonyos Bovo/Bobo tusculumi püspök, 1106 körül bukkant fel a forrásokban. A nyilvánvalóan régi gyökökre visszanyúló Vikáriátus hivatala végül a 13. század során szilárdult meg. Az 1260-as évekig a helynököket a bíborosok, majd a következő három évszázadban a város környékén működő, úgynevezett *suburbicarius* püspökségek (Albano, Frascati,

²⁴⁶ REHBERG, *L'affluenza*, 182–183, MAIORINO, *I Libri formatarum*, 327–328, 21. j.

²⁴⁷ SCHMITZ, *Die Libri Formatarum*. – Egyetlen 1423-as bejegyzés található az első kötetben, így kúriai szentelések rendszeres dokumentálására 1425-től került sor. MAIORINO, *I Libri formatarum*, 328.

²⁴⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 75.

Ostia, Palestrina, Porto, Sabina, Velletri) előjárói közül választották ki. IV. Pál pápa (1555–1559) 1558-ban kiadott rendeletétől kezdődően azonban ismét egy-egy kardinális irányította a hivatal munkáját.²⁴⁹

A Vikáriátus joghatósága Róma lakosaira és a városban tartózkodó idege-
nekre egyaránt kiterjedt a 13. század második felétől kezdve. Hatáskörébe tar-
toztak a lelki szférához (*spiritualia*) tartozó ügyek, így – egyebek mellett – a
templom-, temető-, és oltárszentelés, az arra alkalmas római személyek meg-
áldása, bérmlása és felszentelése, amely kiegészült a gyóntatással és a peni-
tencia kiszabásának, valamint a városban megüresedő javadalmak adomány-
ázásának lehetőségével. VI. Kelemen pápasága idején (1342–1352) jurisdikciója
kiterjedt a város környéki területekre is. A 14. századtól kezdődően tűnt fel a
helynök helyettese, a *vicegerens*, aki felettese távollétében vezette a hivatalt.
A 15–16. században az is előfordult, hogy a helynök nem volt püspökké szen-
telve, ezért a helyettesére hárult a pontifikáliák elvégzése.²⁵⁰

A vikárius szentelési illetékessége elsősorban a római egyházmegyére, vala-
mint a Róma városától 40 mérföld távolságra lévő területekre, köztük a szu-
burbikárius püspökségekre terjedt ki. A Helynökség szentelési illetékessége alá
tartoztak továbbá a Római Kúria tagjai, valamint azok, akik legalább egy éve a
Kúriában tartózkodtak és saját püspökük, a pápa vagy a penitenciárius által ki-
állított promóciós engedéllyel rendelkeztek.²⁵¹ Amint említettem, az általános
szentelések lebonyolítása a 16. század elején átalakult, amely következtében a
hat kánonjogi szempontból törvényes időpontban az *ordinationes generales* kere-
tei között sorra kerülő csoportos szentelések immár a Vikáriátus joghatósága
alá kerültek. A változást kellően szemlélteti, hogy a Kamara által szervezett
utolsó általános szentelésre vonatkozó bejegyzés időpontja 1500. május 15., míg
ezzel párhuzamosan kezdtek vezetni a Helynökség promóciókat dokumentáló
regiszterét, az *Ordinazioni sacerdotali* első kötetét.²⁵² Egy jegyző vagy egy írnok
rögzítette az *ordinationes generales* keretében az egyes ordókat felvevők, illetve

²⁴⁹ A Vikáriátusra lásd PAUL MARIA BAUMGARTEN, *Cardinal Vicar*, The Catholic Encyclope-
dia, III, New York 1908; VIRILIO CASELLI, *Il Vicariato di Roma. Note storico-giuridiche*, Roma
1957; AMBROGIO M. BRAMBILLA, *Officii Cardinalis Urbis Vicarii origo et evolutio usque ad annum*
1558 (a cura di Filippo M. Lovison), Barnabiti Studi 22 (2005) 197–346; DOMENICO ROCCIOLO,
Il Cardinal Vicario e il clero di Roma nella seconda metà del Cinquecento, Per il Cinquecento religioso
italiano: clero, cultura, società. Atti del Convegno internazionale di studi, Siena, 27–30 giugno
2001 (a cura di Maurizio Sangalli, introduzione di Adriano Prosperi), Roma 2003, 243–253.

²⁵⁰ BAUMGARTEN, *Cardinal Vicar*.

²⁵¹ REHBERG, *L'affluenza*, 203.

²⁵² PELLICIA, *La preparazione*, 75; REHBERG, *L'affluenza*, 203.

az egyénileg felszenteltek adatait a regiszterkötetek számára.²⁵³ A pápai szék üresedése esetén a nagypenitenciárius adott felhatalmazást a helynök számára az általános szentelések elvégzésére.²⁵⁴

Az egyes személyek, illetőleg kisebb csoportok számára lehetőség nyílt, hogy a vikárius által felhatalmazott püspökkel szenteltessék fel magukat az előre meghatározott szentelési időpontokon kívül.²⁵⁵ Ezek az alkalmak mindössze abban tértek el a *Camera Apostolica* által szervezett procedúráktól, hogy a jelöltek ilyen esetekben rendszerint csak az első tonzúrát és az alacsonyabb rendeket vették fel, így nem volt szükségük az *extra tempora* felmentésekre. Ezek az ordinációk egész évben zajlottak, ugyancsak egy jegyző és tanúk jelenlétében történtek, többnyire a szentelő püspök házában, lakásán.²⁵⁶

3. A CANCELLARIA, A DATARIA ÉS A SACRA POENITENTIARIA APOSTOLICA

A kúriai szentelésre érkező külföldi személyek túlnyomó többsége nem felelt meg az ordinációkra vonatkozó előírásoknak, ezért felmentést kellett kérniük a különböző szentelési akadályok alól, amelyet a pápai udvar egyes hivatalaihoz benyújtott kérvények segítségével tehettek meg. Azon jelölteknek, akik nem rendelkeztek saját ordináriusuk által kiállított *dimissoriával*, egy pápai engedélyre volt szükségük, amely felhatalmazta őket, hogy a Kúriában tartózkodó bármely püspöktől (*a quocumque antistite catholico*) felvehessék a kívánt ordókat. Minthogy pedig a legtöbben elbocsátó levél nélkül érkeztek az Örök Városba, valamint gyorsított eljárás keretében, azaz a kánoni időpontokon kívül, továbbá az egymást követő napokon kívánták az egyházi rend valamennyi fokozatát felvenni, szupplikációt kellett benyújtaniuk. Azok, akik

²⁵³ Archivio Storico del Vicariato di Roma (= AVic), Ordinazioni sacerdotali vol. 1. és Archivio di Stato di Roma (ASRo), Tribunale del Vicariato vol. 335. – Az 1512 és 1902 közötti adatokat tartalmazó kötetek rövid leírását lásd MAIORINO, *I Libri formatarum*, 362–371.

²⁵⁴ „*Licentia attributa domino vicario sede vacante per summum penitentiarium semper celebrationis sacros ordinalium de anno domini 1523 et mense Septembris*.”: AVic Ord. sac. vol. 335, fol. 421v.

²⁵⁵ Például „*Infrascripti fuerunt promoti ad primam tonsuram extra tempora*” (1514): ASRo, Trib. Vic. vol. 335, fol. 145r–146v; „*Liber ordinum extra tempora anni 1523*”: AVic, Ord. sac. vol. 1, fol. 402r.

²⁵⁶ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 283; REHBERG, *L'affluenza*, 204.

a Kúriában kívánták felvenni az egyházi rend szentségét, természetesen személyesen nyújtották be kérvényüket.²⁵⁷

A folyamodványokat a 15. század derekáig az Apostoli Kancellárián a referendáriusok regisztrálták. Az 1450 és 1480 közötti évtizedekben alakult ki a *Signatura Apostolica* hivatala, amely a Kancelláriától elkülönült szervezeti keretek között bonyolította a kérvények felvételét és kezelését. Miután a kérvényt a kedvező elbírálást követően szignáltak, rávezették a keltezést. Ezt a feladatot a *datarius* látta el, amely tisztség V. Márton pápasága alatt állandósult, és a 15. század második felének fejlődése következtében alakult ki a *Dataria Apostolica* önálló hivatala.²⁵⁸ Mindazonáltal a *Cancellaria*, a *Signatura* és a *Dataria Apostolica* hivatalai egymással szoros együttműködésben adták ki az *ad ordines* engedélyeket.²⁵⁹

A szupplikáció tartalmazta a jelölt legfontosabb adatait: az illető nevét, a származási és a szolgálati helye szerinti egyházmegyéjét, az egyházi javadalma pontos megnevezését (*titulus, patrimonium, titulus victus et vestitus, pensio*), valamint természetesen a kérés pontos részleteit. A folyamodványokat magától értetődő módon a korabeli *stylus curiae* formuláihoz igazodva, latin nyelven fogalmazták meg. A 15. század első felében regisztrált kérvényekben megfogalmazott kéréseket általában egy, az ügyfél számára kiállított pápai bullában engedélyezte a szentatya. Az ilyen típusú pápai engedélyeket valószínűleg a Kancellária adminisztrációja külön kezelte, legalábbis erre enged következtetni a Lateráni Regisztrum-sorozat 298. kötetének *de litteris dimissorialibus anni XII* bejegyzése. Ugyanis ezt követően a 274. és 291. foliók rectói között kizárólag az e típusba tartozó igazolások másolatait találjuk. Ehelyütt a kötetben elsőként rögzített, 1428. december 22-ére keltezett szöveg legfontosabb tartalmi elemeit foglalom össze röviden, ugyanis ennek szerkezete az Apostoli Kancellárián kiállított szentelést engedélyező *dimissoriák*kéval teljesen megegyezik.

V. Márton pápa Benedek fia Kelemen, a pécsi egyházmegye huzi Szent Márton plébániaegyház igazgatója kérésére, aki bizonyos ésszerű okok miatt a

²⁵⁷ FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 63.

²⁵⁸ HOFMANN, *Forschungen*, I, 69–99; THOMAS FRENZ, *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 63), Tübingen 1986, 91–100; LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 16–28. – A folyamodványok benyújtásának és regisztrálásának kialakulására és formalizálására lásd GEOFFREY KOZIOL, *The Early History of Rites of Supplication*, *Suppliques et requêtes*, 21–36; PATRIK ZUTSHI, *The Origins of the Registrations of Petitions in the Papal Chancery in the First Half of the Fourteenth Century*, *Suppliques et requêtes*, 77–191.

²⁵⁹ PELLICCIA, *La preparazione*, 33.

törvényesen előírt időszakban nem szenteltetheti fel magát, engedélyezi, hogy – amennyiben alkalmasnak bizonyul –, bármely, az Apostoli Székkel közösségekben lévő katolikus főpaptól, akár a Római Kúriában vagy azon kívül tartózkodik, a kánoni időszakokon kívül, vásár- vagy ünnepnapokon is, a négy kisebb rendre, majd folytatólagosan valamennyi szent rendre előmozdítottathatja magát.²⁶⁰

A 15. század második felétől vált általánossá az a gyakorlat, hogy a kúriai szentelések esetében egy pozitívan elbírált, a pápai okirat kiállítását nem igénylő, úgynevezett *sola signatura* folyamodvány is elegendőnek bizonyult.²⁶¹ Az ilyen típusú promóciókra vonatkozó *supplication*ök záradékában (*clausula*) az engedély mellett utalás történt a kötelezően előírt vizsga letételére, valamint a szentelést végző püspök (*ordinator*) személyére egyaránt. 1523. április 23-án öt győri és egy veszprémi egyházmegyes klerikus közös kérvényének záradéka például a következőket tartalmazza: a jelöltek felmentést kapnak az egyházi cenzúra alól, három egymást követő napon az előírt időpontokon kívül is felszenteltethetik magukat, a folyamodvány bulla kiállítása nélkül is érvényes a Kúriában, a szentelést a belcastrói püspök fogja végezni, miután az Apostoli Kamarában vizsgálat alá veszik őket, továbbá megbizonyosodnak arról, hogy rendelkeznek-e javadalommal.²⁶²

²⁶⁰ „*Martinus etc. dilecto filio Clementi Benedicti, rectori parochialis ecclesie sancti Martini de Huz, Quinqueecclesiensis diocesis salutem etc. Devotionis tue sinceritas, quam ad nos et Romanam ecclesiam promoveatur, ut petitionibus tuis quantum cum Deo possumus favorabiliter annuamus. Cum itaque sicut exhibita nobis nuper pro parte tua petitio continebat, tu ad omnes sacros ordines ad quos recipiendos ut asseris ratione parochialis ecclesie sancti Martini de Huz, Quinqueecclesiensis diocesis, quam obtinere arctatus existis recipiendos certis legitimis obstantibus causis te infra tempora ad id a iure statuta facere nequeas promoveris. Nos tuis in hac parte supplicationibus inclinati, ut a quocumque catholico antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis habente in Romana Curia vel extra eam etiam extra tempora premissa diebus dumtaxat dominicis et aliis festivis ad quatuor minores et successive ad omnes alios sacros huiusmodi ordines te promoveri facere valeas, ipseque antistes tibi dummodo ad id per eum super quo ipsius conscientiam oneramus abilis et idoneus repertus fueris aliudque canonicum non obsistat huiusmodi ordines impendere possit, tibi et eidem antistiti concedimus per presentes. Non obstantibus constitutionibus apostolicis ceterisque contrariis quibuscunque. Nulli ergo etc. noster concessione instringere etc. Si quis etc. Datum Rome, apud Santosapostolos, XI. Kalendas Ianuarii, anno duodecimo.*” – AAV Reg. Lat. vol. 298, fol. 274r – Rövid, számos releváns részletet mellőző tartalmi kivonata: LUKCSICS, XV. századi pápák, I, 1056. sz.

²⁶¹ BRUNO KATTERBACH, *Päpstliche Suppliken mit der Klausel der „sola signatura”*, RQ 31 (1923) 185–196.

²⁶² „*Et cum absolute a censuri ad effectum. Et de licentia promovendi quibusvis tribus diebus etiam extra tempora et celebrandi etc., ut supra. Et quod presentis supplicationis sola signatura sufficiat, at-*

A *Sacra Poenitentiaria Apostolica* a Római Kúria azon hivatalai közé tartozott,²⁶³ amely kizárólag a pápa számára fenntartott esetekben is diszpenzációt adhatott. A hivatal ügyfelei között nők és férfiak, laikusok és klerikusok egyaránt feltűntek. A kánonjoggal kapcsolatos, többnyire a normatív szabályok megszegése, illetve az előírások alóli felmentésekre vonatkozó kéréseket személyesen vagy képviselők útján nyújthatták be.²⁶⁴ Az ordinációkkal kapcsolatos ügyekben az első felhatalmazást IV. Márton pápasága idején (1281–1285) kapta a hivatal. Ekkor a *Curia Romana* legfőbb kegyelenkmközvetítő orgánuma diszpenzációs jogot nyert azon esetekre vonatkozóan, amikor a jelölt egy és ugyanazon napon kívánta felvenni a négy kisebb rendet, valamint a *subdiaconatus*. Később a hivatal jogosítványai tovább bővültek a szentelésekkel kapcsolatos ügyek, így például a különböző hiányosságok alól felmentések terén. V. Sándor pápa (1409–1410) felhatalmazása révén a nagypenitenciárius felmentést adhatott a leendő áldozópapok számára 23 éves korig az életkor hiánya alól. IV. Jenő idején diszpenzációs jogot kapott azon esetekre is a hivatal, ha a szentelést végző püspök kiközösítés vagy felfüggesztés alatt állt, s a jelölt erről nem szerzett idejében tudomást. Ugyancsak ezidőtájt kapott jogosultságot a Penitenciária a kúriai és az *in partibus* szentelésekre vonatkozó engedélyek kiállítására, továbbá a törvénytelen származás, valamint a kisebb testi hibák alóli felmentésekre. II. Pius a *Cum ex sacrorum* kezdetű konstitúció (1461) kiadásával párhuzamosan szavatolta a hivatal számára a feloldozás és diszpenzáció lehetőségét például a *dimissoria* nélkül érkezők szentelésére, valamint az *extra tempora* ordinációk engedélyezésére vonatkozóan.²⁶⁵ Az egyházi ordókkal kapcsolatos kérvényeket a másolati könyvek különböző rubrikáiban rögzítették, így egyaránt találunk promóciókkal kapcsolatos folyamodványokat a *De*

tento, quod in Curia. Et promoveantur per episcopum Bellicastrensem. Et examinentur in Camera Apostolica, in qua doceant se esse arctatos.” – LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 26. sz.

²⁶³ A hivatal működésére alapvetően lásd EMIL GÖLLER, *Die päpstliche Pönitentie von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V.* 2 Bde, in 4 Teilen (Bibliothek des Königlich Preussischen Historischen Instituts in Rom 3, 4, 7–8), Rom 1907–1911; FILIPPO TAMBURINI, *Santi e peccatori. Confessioni e suppliche dai Registri della penitenzieria dell'Archivio Segreto Vaticano (1451–1586)*, Milano 1995; SCHMUGGE–HERSPERGER–WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister*; KIRSI SALONEN–LUDWIG SCHMUGGE, *A Sip from the Well of Grace. Medieval texts from the Apostolic Penitentiary*, Washington 2009; – magyarul: ERDÉLYI GABRIELLA, *A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században (I.)*, Levéltári Közlemények 74 (2003) 33–57; és (II. közlemény), Levéltári Közlemények 76 (2005) 63–103.

²⁶⁴ SCHMUGGE, *Suppliche*, 209–211.

²⁶⁵ SALONEN, *The Penitentiary*, 190–191; SALONEN–HANSKA, *Entering*, 104–105.

declaratoriis, a *De diversis formis* és a *De defectu natalium* kategóriákban. A szentelésekkel kapcsolatos legtöbb ügyet azonban a *De promotis et promovendis* csoportba jegyezték fel. A leggyakrabban a következő esetekben fordultak a szentelésre váró jelöltek a Penitenciáriához: 1) nem a saját ordináriusuktól kívánták felvenni a szent rendeket, 2) az előírt életkor kötelezettsége alól, valamint 3) valamely testi hiányosság miatt kívántak mentességet kérni.²⁶⁶

1442 februárjában a *De diversis formis* rubrikába másolt folyamodványban Brassói Kis András esztergomi egyházmegyes klerikus például azért kérte, hogy bármely katolikus főpaptól felvehesse a szent rendeket, mivel egyrészt Rómában él, másrészt pedig bizonyos törvényes okok miatt saját ordináriusához nem fordulhat.²⁶⁷ Az sajnos más forrásokból sem derül ki, hogy az illető esetében mik lehettek azok a bizonyos okok. Megjegyzendő, hogy a legtöbb a Penitenciárián elnyerhető, köztük a promóciókkal kapcsolatos kegyelem a Kancellárián és a Datárián egyaránt elérhető volt, azaz az említett hivatalokhoz párhuzamosan nyújtottak be szentelésekkel kapcsolatos folyamodványokat.²⁶⁸ A Penitenciáriára érkező szupplikációk korábbi vizsgálata nyomán közismert, hogy a különböző papszentelési akadályok alóli felmentésért folyamodó, kevésbé tehetős egyháziak választották az ügyintézés ezen útját. E hivatal ugyanis olcsóbban és gyorsabban állította ki a szükséges okmányokat, mint a *Cancellaria Apostolica*.²⁶⁹

4. A KAMARAI PROMÓCIÓK FORGATÓKÖNYVE

A szupplikáció kedvező elbírálását követően a szentelésekkel kapcsolatos teendőket immár az Apostoli Kamara hivatala végezte: meghatározta és nyilvánossá tette a vizsgálat helyét és idejét, megszervezte a jelöltek szentelését, majd

²⁶⁶ SCHMUGGE, *Suppliche*, 213–215, 224–226.

²⁶⁷ „*Supplicat s(ancititati) v(estre) pro parte Andree Benedicti Paruii de Corona, clerici Strigoniensis diocesis, qui ad presens in Urbe Romana trahit moram et propter certas legetimas [causas] suum ordinarium pro receptionem ordinis adire non potest, quatenus sibi ut a quocumque antistite catholico gratiam et communionem sedis apostolice etc.*” – APA Reg. Suppl. vol. 2bis, fol. 227r.

²⁶⁸ PATRIK ZUTSHI, *Inextricabilis curie labyrinthus. The Presentation of Petitions to the Pope in the Chancery and the Penitentiary during the Fourteenth and First Half of the Fifteenth Century*, Pápste, Pilger, Pönitentie. Festschrift für Ludwig Schmugge zum 65. Geburtstag (hg. v. Andreas Meyer–Constanze Rendtel–Maria Wittmer–Butsch), Tübingen 2004, 393–410.

²⁶⁹ P. WOLFGANG MÜLLER, *The Price of Papal Pardon. New Fifteenth-Century Evidence*, Pápste, Pilger, Pönitentie, 457–481, 474.

pedig regisztrálta őket.²⁷⁰ A kötelezően előírt alkalmassági vizsgálat során a kamarás által kijelölt *examinator* ellenőrizte a bemutatott okmányok hitelességét, a magasabb rendeket felvenni kívánók esetében a javadalom tényleges birtoklását igazoló dokumentumot, az esetlegesen felmerülő akadályokat, valamint természetesen a jelölt erkölceit és felkészültségét. A szigorú ellenőrzést szemlélteti Ludovico Scarampi kamarás²⁷¹ az 1464. szeptember 22-én sorra kerülő általános kúriai szentelésen (*ordinationes/ordines generales*) részt venni kívánók számára pápai mandátum alapján megfogalmazott utasítása, amelyet három központi helyen, jelesül az Angyalvár és a Szent Celsus-templom falán,²⁷² valamint a Campo de' Fiorin függesztettek ki. Ennek értelmében a kandidálóknak a promóciót közvetlenül megelőző napok egyikén, szerdán, csütörtökön vagy pénteken meg kellett jelenniük az Apostoli Kamarában a szokásos vizsgálatra, valamint tájékoztatást kellett nyújtani titulusukról, illetve javadalmukról. Akik nem jelentek meg és nem tették le a vizsgát, azokat nem szentelték fel.²⁷³ Néhány esztendővel később Marco Barbo *camerlengo*²⁷⁴ – a későbbi II. Pál pápa

²⁷⁰ PELLICIA, *La preparazione*, 35.

²⁷¹ Ludovico Trevisan (Scarampi-Mezzarota) († 1465) pápai cubicularius (1431), traui püspök (1435–1437), firenzei érsek (1437–1439), aquilejai pátriárka (1439–1465), a S. Lorenzo in Damaso-templom presbiter-bíborosa (1440–1465) albanói püspök-bíboros (1465), *camerlengo* (1440–1465). Vö. HC, II, 8, 92; GOTTLOB, *Aus der Camera*, 269; HOFMANN, *Forschungen*, II, 87; DEL RE, *Curia Romana*, 308; PAOLO CHERUBINI, *Mandati della Reverenda Camera Apostolica (1418–1802)* (Ministerio per i Beni Culturali e Ambientali, Quaderni della rassegna degli Archivi de Stato 55. Archivio di Stato di Roma), Roma 1988, 77.

²⁷² A S. Celsus et Iulianus-templom. MIEDEMA, *Die römischen Kirchen*, 498–499.

²⁷³ „Mandatum affigendum valvis Castris sancti Angeli, Sancti Celsi et Campifloris pro ordinibus celebrandis. – Ludovicus miseratione divina tituli sancti Laurentii in Damaso sacrosancte Romanae Ecclesiae presbiter cardinalis Aquilignensis, domini pape camerarius. Ex commissione sanctissimi domini pape, vive vocis oraculo nobis facto, intimatur omnibus et singulis volentibus promoveri quatinus die sabbati proxime sequentis, que erit vicesima secunda mensis septembris, ordines celebrantur generales. Ideo volentes ad omnes ordines promoveri compareant in Camera Apostolica diebus mercurii, iovis et veneris proxime sequentibus, horis consuetis, ad subeundum consuetum examen et docendum de titulis seu beneficiis eorum. Alioquin, qui non venerint et examinati non fuerint, postea nullatenus admittentur. Datum Rome, apud sanctum Petrum, anno a nativitate Domini M^oCCCC^oLXIII^o, Indictione XII^a, die vero XVII mensis septembris, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri domini Pauli divina providentia pape II Anno primo.” – AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 4, fol. 2r; PELLICIA, *La preparazione*, 436. 3. sz.; MAIORINO, *I Libri formatarum*, 332–333.

²⁷⁴ Marco Barbo vicenzai püspök (1464–1470), kamarás (1465–1471), thesaurarius (1466), aquilejai pátriárka (1470–1491), a S. Marco-egyház (1467–1490), majd Palestrina püspök-bíborosa (1478–1491). Vö. HC, II, 15. 267; CHERUBINI, *Mandati*, 81, 27. sz.

unokaöccse – hasonlóan rendelkezett.²⁷⁵ Mindezek alapján az is egyértelmű, hogy a 15. század második felétől fokozatosan szigorodó kúriai vizsgálatok következtében a pápai udvarból egyáltalán nem érkeztek képzetlen és alkalmatlan papok tömegei a részegyházakba.²⁷⁶

A sikeres kamarai vizsgálatot követően kerülhetett végül sor a promócióra. Miután az alkalmas személyeket besorolták az egyes szentelési időpontokhoz, neveiket egy kamarai jegyző dokumentálta,²⁷⁷ a kamarás pedig felhatalmazta a szentelést végző püspök(ke)t. Minthogy azonban az aktus eredendően a pápa engedélye alapján történt, minden esetben (formula-szerűen) utaltak a szentatya szóbeli utasítására is (*ex commissione pape [...] vive vocis oraculo*).²⁷⁸ A *generalis ordinatiók* során a Kamarában is az előírt évi hat időpontot tartották szem előtt. A felmentések folyamatos növekedése következtében azonban tulajdonképpen egész évben folytak a promóciók.²⁷⁹ A szentelések nem kötődtek állandó helyszínhez. Az ordinációkra a legtöbb alkalommal a vatikáni Szent Péter-bazilika egyik oldalkápolnájában vagy sekrestyéjében, illetve a *Borgo* kisebb templomainak valamelyikében került sor. Természetesen a pápa, ezáltal – az *ubi papa, ibi Roma* elv alapján – a *Curia Romana* tartózkodási helye is befolyásolta a színhely kiválasztását, így az 1430-as, 1440-es években különböző firenzei, bolognai és ferrarai templomokban történtek ezen események.²⁸⁰

Az *extra tempora* ordinációk esetében a hely kijelölésében minden bizonynyal az ordinációt végző püspököknek lehetett meghatározó szerepük, nyilvánvalóan igyekeztek a saját lakhelyükhöz közeli templomokat választani, sőt esetenként saját rezidenciájukon is sor kerülhetett a szertarásra.²⁸¹ Az azonos időpontban felszenteltek száma magától értetődő módon nagy változatosságot mutat. Az egyik legkiemelkedőbb nap 1471. december 21-e volt, amikor ösz-

²⁷⁵ 1470. március 11.: AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 5, fol. 4r.

²⁷⁶ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 270–271.

²⁷⁷ Az 1474. március 26-án sorra került általános szentelésről készített bejegyzésben a következőket olvashatjuk: „*in presentia mei Baptista de Zuchetis Camere Apostolice notarii de premissi rogatis*”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 149v.

²⁷⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 30.

²⁷⁹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 208–212.

²⁸⁰ Néhány példa a magyar vonatkozású ordinációk kapcsán: Firenze – Szent Mihály-templom (1434–1435), Szent Lőrinc-templom (1442); Bologna – Szent Ferenc-templom (1437). AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 49r; 52r–54r; vol. 2, fol. 8r–9v, 11r–12r; 45rv, 101r. – Részletesen lásd a VI. 3. fejezetben.

²⁸¹ Például: „*in domo sue proprie habitationis*”; „*in capella sue habitationis*”; „*in capella sue habitationis apud ecclesiam s. Iacobi in Septimiano de Urbe regionis Transtyberim*”. AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 143r; vol. 11, fol. 74rv; vol. 12, fol. 109r.

szesen 58 személy kapta meg az első tonzúrát,²⁸² köztük a győri egyházmegyes Győri Domokos *solaris*.²⁸³ Ők természetesen kiegészültek a magasabb ordókat felvevő további klerikusokkal, így például László fia István zágrábi egyházmegyes alszerpappal, akit ekkor diakónussá szenteltek.²⁸⁴ Valamennyi ordináción jelen kellett lennie egy kamarai jegyzőnek, aki egyrészt tanúként az eljárás törvényességét szavatolta, másrészt pedig ő szólította egyenként és ellenőrizte a kandidálókat, szükség esetén javította a vizsgálatok alkalmával készített szentelési listákat, amelyeket az eseményt követően az ordinációt végző prelátus aláírásával hitelesített, majd pedig a *Camera Apostolica* hivatalában helyezték el a dokumentumot.²⁸⁵

A szentelést követően a kamarai jegyző kérésre kiállította a hivatalos igazoló dokumentumot (*littera testimonialis*, *littera ordinum*, *littera formata*, *formata*), amely természetesen díjköteles volt.²⁸⁶ A Kamara illetékességi köre – amint fentebb említettem – kiterjedt a *dimissoriák* kiadására is, amelyek szintén taxakötelesek voltak.²⁸⁷ Mentességet élveztek a fizetés alól (*gratis*) a pápai Kúria tagjai, a bíborosok familiárisai, illetve a rászorulóak (*propter paupertatem*).²⁸⁸ A regisztrum-kötetek tanúsága alapján a szentelést igazoló okmányokat a 15. század derekától az ordinátor és az okiratot elkészítő jegyző egyaránt aláírta.²⁸⁹

Pál zágrábi klerikus esetének rövid ismertetése a fentebb elmondott mechanizmusokat teszi számunkra kézzelfoghatóvá. 1473. december 5-én regisztrálták Dolaneci István fia Pál zágrábi egyházmegyes klerikusnak, a váradi egyházmegyes Szent György-egyház plébánosának szupplikációját a *Dataria Apostolica* munkatársai. Folyamodványában azt kérte, hogy bármely, a Római Kúriában tartózkodó katolikus főpaptól az egyházi rend valamennyi fokozatát akár a kánonjogilag előírt időszakokban, akár azokon kívül egymást követően felvehesse. A további apostoli okiratok nélkül is érvényes kérvényét a pápa

²⁸² SCHMITZ, *Die Libri Formatarum*, 460.

²⁸³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 21r.

²⁸⁴ Uo. 22r.

²⁸⁵ PELLICCIA, *La preparazione*, 36. – A Vikáriátus által vezetett másolati könyvekben az egyes szentelési kategóriákat követően megtalálható a pecsétes megerősítés. Például AVic Ord. Sac. vol. 1, fol. 85r–89v.

²⁸⁶ Három eredeti, magyar klerikusok számára kiállított tanúsítványt ismerek. MNL OL DF 209 059 és 257 534; ÖStA HHStA Ed 10 175.

²⁸⁷ PELLICCIA, *La preparazione*, 36.

²⁸⁸ SCHMITZ, *Die Libri Formatarum*, 470.

²⁸⁹ HLEDÍKOVÁ, *Libri formatarum*, 15.

jelenlétében pozitívan bírálták el, azzal a szokásos kikötéssel, hogy az Apostoli Kamarában a promóció előtt alaposan vizsgálják meg a jelöltet.²⁹⁰ December 18-án, a sikeres vizsgát követően, a kamarás parancsára sorra került általános szentelés alkalmával Jakab lombardiai püspöktől felvette az első tonzúrát a római Szentlélek-ispotály templomában, amelyet Iohannes Baptista Zuccheta kamarai jegyző²⁹¹ az ordinációs listán rögzített.²⁹² Az általános gyakorlatnak megfelelően Pál ugyanezen a napon minden bizonnyal a kisebb rendekre is előmozdított, azonban neve nem szerepel a *quatuor minores* kategóriánál felsorolt személyek között. A két hónappal később, 1474. február 26-án, a Latino Orsini kamarás²⁹³ nevében kiállított *formata* pedig arról tájékoztat, hogy

²⁹⁰ „Beatissime pater! Cum devotus orator vester Paulus Stephani de Dolante, clericus Zagrabiensis diocesis et plebanus plebanie sancti Georgii de Keziali, Waradiensis diocesis fervore devotionis accensisse desideret ad sacros etiam ad presbiteratus ordines promoveri et in eiusdem pro sue et parentum suorum ac aliorum perfidelium animarum salute altissimo perpetuo famulari. Eapropter supplicat humiliter s(anctitati) v(estre) prefatus orator, quatinus ei, ut a quoquumque maluerit catholico antistite gratiam et communionem Sedis Apostolice habente in Romana Curia residenti infra tempora a iura statuta vel extra si placet ad omnes sacros ordines promoveri successive possit et valeat, eidem antistiti auctoritate apostolica conferendi et oratori prefato suscipiendi, et postquam fuit promotus in illis libere et licite exercere valeat litentiam et facultatem concedere et indulgere dignemini de gratia speciali ac constitutionibus et ordinationibus sinodalibus et provincialibus, non obstantibus quibuscunque cum clausulis opportunis. – Concessum, ut petitur, in presentia domini nostri pape. Io(hannes) electus Vasionensis Et quod presentis supplicationis sola signatura sufficiat absque aliarum litterarum apostolicarum desuper conficiendarum. Et quod examinetur in Camera Apostolica. – Concessus Io(hannes) electus Vasionensis. Datum Rome, apud sanctum Petrum, nona decembris anno tertio.” – AAV Reg. Suppl. vol. 698, fol. 297r.

²⁹¹ Iohannes Baptista de Zuccheta novarai kanonok, kamarai jegyző (1457–1466, 1470–1475), abbreviator (1470). 1465 márciusában vette fel a Kúriában a négy kisebb rendet, 1469-ben szentelték alszerpappá. Vö. THOMAS FRENZ, *Repertorium officiorum Romanae curiae* (https://www.geku.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/geku/lehrstuehle/frenz/RORC/littera_B.pdf; utolsó letöltés 2025. 02. 3.); SALONEN–HANSKA, *Entering*, 237–238.

²⁹² „Ordines clericorum generales celebrati per reverendum patrem dominum Iacobum, Dei gratia episcopum Santiangeli de Lombardis in Romana Curia [residens], in ecclesia Hospitalis s. Spiritus in Saxia, infra missarum solemnia, die sabbati quatuor temporum, que fuit XVIII decembris MCCCCLXXIII, qua cantatur in ecclesia Dei ‚Veni et ostende‘ etc., de mandato reverendissimi domini Latini cardinalis de Ursinis, episcopi Tusculani domini pape camerarii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Sixti divina providentia pape IIII, anno tertio. – Ad primam tonsuram: Paulus Stephani, scholaris Zagrabiensis diocesis.” AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 137r; ODP 170. sz.

²⁹³ Latino Orsini († 1477), conzai (1438–1439), trani (1439–1450), urbinói érsek (1450–1452), a bari érsekség adminisztrátora (1454–1472), tarentói érsek (1472–1477), a Ss. Giovanni e Paolo-egyház presbiter-bíborosa (1448–1468), majd Albano (1465–1468), végül Frascati püspök-bíborosa

az akkor már akolitusi státusban lévő plébánost az említett püspök a Tevereszigeten álló Szent Bertalan-templomban alszerpappá, majd diakónussá, végül áldozópappá szentelte.²⁹⁴

5. A LIBRI FORMATARUM KÖTETEI ÉS BEJEGYZÉSEI

A szentelési listákat, a *dimissoriákat*, valamint a felszenteltek számára kiállított okiratokat egy kamarai klerikus – erősen lerövidített formában – bemásolta a *Libri formatarum* köteteibe. E szériát a 20. század elejéig a Római Állami Levéltár Apostoli Kamara fondjában őrizték, majd az első világháború alatt – több más levéltári anyaggal együtt – csere útján került a Vatikáni Apostoli Levéltárba.²⁹⁵ Az állami archívumban őrzött kamarai volumenekkel megegyező módon e kötetek is kis folio formátumúak, fehér pergamenborításúak és papírlapokat tartalmaznak. Összesen 14 regiszterkönyv maradt korunkra, amelyek az 1425 és 1524 közötti időintervallumot ölelik fel. A 3. és a 4., valamint a 6. és a 7. volumenek között jelentős hiátus található, így teljesen hiányzik III. Kallixtus (1455–1458) és II. Pius, valamint részben IV. Sixtus pápaságának időszaka. A fennmaradt kötetek ezektől eltekintve sem tartalmazzák a jelzett időszakban a Kúriában történt valamennyi ordinációt.²⁹⁶ Ezt szemlélteti az 1498. április 18-án, nagyszombaton a *S. Salvatoris in Termis*-templomban sorra került általános szentelés, amely keretében – mások mellett – az esztergomi egyházmegye Nécspáli János felvette a presbiteri ordót. Az ominózus

(1468–1477), *camerlengo* (1471–1477). Vö. HC, II, 11, 59. 61. 63. 102. 134. 246. 254. 260; GOTTLÖB, *Aus der Camera*, 269, 273; HOFMANN, *Forschungen*, II, 88; DEL RE, *Curia Romana*, 309; CHERUBINI, *Mandati*, 81.

²⁹⁴ „*Universis etc. Latinus etc. Universitati etc., quod reverendus in Christo patris dominus Iacobus etc. ut supra, ex commissione nostra etc. et auctoritate etc. necnon vigore cuiusdam supplicationis etc. sub datis Rome, apud Sanctumpetrum nono decembris, pontificatus sui anno III gratiose concessit ordines celebrans in eccl. sancti Bartholomei in Insula de Urbe, die XV mensis Februarii dilectum nobis in Christo Paulum Stephani de Dolante, plebanum plebanie sancti Georgii de Knagli (?), Waradiensis diocesis acolitum ad subdiaconatum, deinde die XVIII dicti mensis in prefata eccl. ipsum subdiaconum ad diaconatum, demum vero die datis presentium in eadem ecclesia eundem diaconum infra missarum sollemnia ad presbiteratum sacros ordines in Dei nomine successive promovit et ordinavit rite et iuxta formam etc. In Quorum etc. Datum Rome etc. MCCCCLXXXIII predicti mensis Februarii, indictione VII, pontificatus etc. Dom. Sixti etc. III anno tertio.*” – AAV Cam. Ap. Libr., format. vol. 6, fol. 146v; ODP 171. sz.

²⁹⁵ GÖLLER, *Die neuen Bestände*, 43.

²⁹⁶ A kötetek részletes leírását lásd SCHMITZ, *Die Libri Formatarum*, 451–457; MAIORINO, *I Libri formatarum*, 343–361.

ordines generales mindössze a János számára kiállított és szerencsés módon korrunkra maradt szentelési bizonyítványból ismert.²⁹⁷ Az egyes kötetekre vonatkozó legfontosabb információkat az alábbi táblázat tartalmazza.

1. táblázat
A *Libri formatarum* kötetei (1425–1524)

Kötet	Cím	Pontifikátus	Időintervallum	Az első és az utolsó bejegyzés kelte	Folio-szám
1.	<i>Format(arum) Martini quinti et Eugenii quarti</i>	V. Márton, IV. Jenő	1425–1427, 1430, 1433–1435	1425. VII. 3. 1435. XII.	97
2.	<i>Registrum ordinavit etc. formatarum seu ordinum sacrorum Eugenii quarti</i>	IV. Jenő	1434–1446	1434. VIII. 22. 1446. IX. 21.	185
3.	<i>Formatarium ordi[natorum] d(omi)ni p(at)r(i)s Nicolai pape V</i>	V. Miklós	1447–1455	1447. II. 26. 1455. IV. 5.	184
4.	<i>L(iber) XIII Formatar(um) Paul(i) II</i>	II. Pál	1464–1470	1464. IX. 22. 1470. IV.	163
5.	<i>Divers(orum) Pauli II et Sixti IV</i>		1470–1478	1470. III. 11. 1478. II.	144
6.	<i>Primus formatar(um) d(omini) Sixti III^{ti}</i>	IV. Sixtus	1471–1475	1471. VII. 26. 1475. XII.	240
7.	<i>III Formatar(um) d(omini) Sixti III^{ti}</i>		1481–1484	1481. V. 1484. IX. 6.	177
8.	<i>I Formatar(um) d(omini) Innocentii VIII</i>	VIII. Ince	1484–1488	1484. IX. 17. 1488. XII.	199
9.	<i>II Formatar(um) Innocentii VIII. 1488</i>		1488–1490	1488. I. 22. 1490. VI.	193
10.	<i>III Formatarum d(omini) Innocentii VIII. 1490</i>		1490–1492	1490. VI. 1492. V.	224
11.	<i>I Formatar(um) d(omi)ni Alex(andr)i VI.</i>	VI. Sándor	1492–1496	1492. IX. 1496. XII.	191
12.	<i>II Formatar(um) Alex(andr)i VI</i>		1496–1503	1496. X. 1. 1503	178
13.	<i>For(matarum) Alex(andr)i, [VI], Lu(lui) [II], L(eonis) [X]</i>	VI. Sándor, II. Gyula, X. Leó	1501–1502, 1512, 1516–1521	1501. VII. 28. 1521. I.	170
14.	<i>For(matarum) L(eonis) ez Ad(riani) 1520</i>	X. Leó, VI. Adorján	1520–1524	1521. I. 1524. I.	224

²⁹⁷ ÖStA HHStA ED 10 175.

Gyakran nagyon hanyag módon dokumentálták az egyes eseményeket a hivatal munkatársai, így például olyanok neveit is beírták, akiket végül nem szenteltek fel, majd később az ellenőrzés nyomán ezeket áthúzták.²⁹⁸ Az 1436. április 7-én megtartott általános szentelés adatait nagy sietséggel másolták be a regiszterbe, ugyanis az esetek túlnyomó többségében mindössze a kandidálók nevét rögzítették az írnokok, azonban sem az egyházmegyéket, sem pedig a javadalmakat nem tüntették fel.²⁹⁹ Számos esetben jóval a szentelést követően vezették át az adatokat a megfelelő volumenbe, ebből adódóan több időrendi anomália is érzékelhető. Például az első kötet 27. *foliójának versőjén* az utolsó keltezés 1428. szeptember 18., amelyet a következő oldalon egy 1430. július 4-i dátum alatti bejegyzés követ. A kalligráfia alapján egyértelműen más kéz által lejegyzett, általános szentelésre vonatkozó adatokat tartalmazó következő lapon pedig egy 1427. december 20-i dátum olvasható. Ezt pedig egy ugyancsak eltérő írásképet mutató 1435. augusztus 21-i szöveg követi.³⁰⁰ Arra is akad példa, hogy ugyanazon általános szentelést két különböző írnok egymástól függetlenül rögzítette, amely aztán két kötetben párhuzamosan szerepel. Az 1435. április 2-án sorra került *ordines generalest* például az első és a második volumenben egyaránt dokumentálták. Valószínűleg a két nótárius párhuzamosan jegyezte fel az adatokat, ámde azt követően nem ellenőrizték és tisztázták le az elkészült listákat.³⁰¹

Több alkalommal megfigyelhető, hogy a jegyzők a szentelések keltezésénél tévedtek, a rossz datálást pedig később sem korrigálták. Az 1493. január elején sorra került ordinációk esetében például a szombati napokon történt eseményeket következetesen vasárnapra keltezték.³⁰² A nyilvánvaló másolási hibákat igyekeztek helyesbíteni a kamarai ellenőrzéseket végző klerikusok. Az 1470. április 7-i általános szentelést például figyelmetlenség miatt kihagyták, majd

²⁹⁸ Például a 14. kötet 42r. folióján a teljes oldal szövegét áthúzták, a jobb és baloldali margón pedig a „*Scriptum per errorem*” megjegyzés olvasható.

²⁹⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 20rv.

³⁰⁰ Uo. vol. 1, fol. 27v–29v.

³⁰¹ Uo. vol. 1, fol. 53r–54r; vol. 2, fol. 8r–9r.

³⁰² Például „*die dominica sexta ianuarii [...] deinde sequenti dominica die datis presentium*”: Uo. vol. 11, fol. 32v, sköv. 1493. január 6. és 13. azonban nem vasárnapra, hanem szombatra esett. Vö. SZENTPÉTERY IMRE, *Oklevéltani naptár*, Budapest 1912, 164 (17. naptár).

miután észrevették, az időrendnek megfelelő helyen jelezték a hiátust,³⁰³ végül pedig néhány foliót követően beillesztették a kimaradt listát.³⁰⁴

A regiszterek bejegyzései között a munkaszervezésre vonatkozó megjegyzéseket is találunk, amelyek lehetővé teszik a szentelések néhány technikai részletének rekonstruálását. Amint fentebb említettem, az ordinációk alkalomával egy-egy kamarai jegyzőt rendeltek ki az esemény dokumentálására. Az erre vonatkozó adatokat pedig több alkalommal feltüntették a másolati könyvekben, mint például az 1446. december 17-én lezajlott általános szentelés kapcsán.³⁰⁵ Egy 1468-as lista pedig arra enged következtetni, hogy az adott esztendő általános ordinációira előre elkészített beosztás alapján küldték ki a nótáriusokat. Ekkor összesen kilenc kamarai jegyzőt rendeltek ki a szentelésekhez, hatan a kánoni előírások szerinti időpontokban voltak ügyeletesek, míg a másik három személy kiegészítőként vett részt az ügyvitelben.³⁰⁶ Az 1472. május 22-i általános szentelésre pedig Latino Orsini bíboros kamarás Iohannes de Aquilione³⁰⁷ jegyzőt rendelte ki.³⁰⁸ A jegyzők az általuk készített szentelési listákat aláírásukkal hitelesítették, amint a *Libri formatarum* egyes kötetekben mindez nyomon követhető. Az 1471 decemberében sorra került *ordines generales* kapcsán például azt olvashatjuk, hogy Aloisius de Campania kamarai nótárius saját kezűleg regisztrálta az egyes ordók felvételét, majd pedig aláírásával hitelesítette a bizonylatot.³⁰⁹ Valószínűleg általános gyakorlat lehetett,

³⁰³ „Notandum est, quod ordinis celebrati die sabati, qua cantatur in ecclesia Dei Sitientes, que fuit die VII aprilis MCCCCCLXX, in quibus fuit notarius dominis M. Sass debebant registrari in isto loco, sed propter inadvertentiam sunt registrati in quarto folio post istud immediate sequenti.” – AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 5, fol. 7r.

³⁰⁴ Uo. fol. 10rv.

³⁰⁵ „Et fuerunt rogati ad infrascriptos ordines venerabiles viri G. de Pisis, H. Foulani Camere Apostolice notarii.” – Uo. vol. 2, fol. 151v. – Néhány további példa: Uo. vol. 2, fol. 59v, 63r, 67r, 69r; vol. 3, fol. 18r, 19r, 96r; vol. 5, fol. 18v, stb.

³⁰⁶ „Fortini: in Resurreccionis Domini nostri Ihesu Christi; Aquilione: Pentbecostes; Ciriacus: Crucis; Blondus: Lucie; Matheus: Cinerum; Petrus: Letare; Cincius, Gerardus et Hugolinus: non possunt vacare.” – Uo. vol. 4, fol. 98v.

³⁰⁷ Iohannes de Aquilione, másnéven de Prohenza zaragozai egyházmegyes klerikus, *scriptor registri cancellarie* (1455–1459), kamarai jegyző (1455–1474), *scriptor cancellarie* (1462–1471). Vö. FRENZ, *Die Kanzlei*, 1123. sz.; FRENZ, *Repertorium*.

³⁰⁸ „ex commissione reverendissimi in Christo patris et domini, Latini miseratione divina episcopi Tusculani cardinalis de Ursinis, domini nostri pape camerarii me Io[hanne] de Aquilione in celebrate dictorum ordinum existente notarii”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 52r.

³⁰⁹ „Aloisius de Campania Camere Apostolice notarius de premissis ordinibus registrata manu propria, propria manus subscripsit.”: Uo. vol. 6, 22r. – Campania 1470 és 1500 között működött kama-

hogy a szentelést végző püspök szintén igazolta a promóció tényét. Az első erre vonatkozó adat egy 1454. október 30-án kiállított *formata* másolata alatt olvasható, amikor Radulf Città di Castello püspöke (1441–1460) szavatolta Péter fia János számára az első tonzúra általa történt feladását.³¹⁰ Esetenként a – valószínűleg az egyéni szenteléseket végző – főpapok úgyszintén dokumentálták az eseményt, amint a következő eset is alátámasztja. 1468. október 21-én János, città di castellói püspök a konstanzi egyházmegyéből érkező Lazarus Vol *scolaris*-nak feladta az első tonzúrárt, majd ezt követően az erről szóló, saját aláírásával ellátott tanúsítványt átadta Gaspare Biondo jegyzőnek,³¹¹ aki ez alapján végezte el az esemény adminisztrálását.³¹² Esetenként pedig a formaták kiállítására is utaltak a kamarai jegyzők.³¹³ A magyar vonatkozású bejegyzések közül egy alkalommal nem a *formata* rövidített szövegét jegyezték fel a kamarai írnokok. 1467. március 28-án Vianesius alkamarás³¹⁴ felhatalmazta Jakab cervicai püspököt,³¹⁵ hogy Márton fia János erdélyi egyházmegyes oltárigazgatónak adja fel a magasabb egyházi rendeket. A március 30-án és 31-én történt

rai jegyzőként, emellett 1493 és 1497 között *sollicitator*ként is kimutatható. Vö. FRENZ: *Repertorium*, (https://www.geku.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/geku/lebrstuehle/frenz/RORC/littera_A.pdf; utolsó letöltés: 2025. 02. 3.)

³¹⁰ „Ego R. episcopus Civitatis castelli dedi primam tonsuram Iohanni Petro iuxta mandatum xxiiii novembris mccccliiii.”: Uo. vol. 3, fol. 92r. – Radulf Ágoston-rendi remete, 1441 és 1460 között a közép-italiai Città di Castello püspöke. A Kúria hivatalos ordinátoraként havonta hat, majd nyolc forintot utalt ki számára az Apostoli Kamarában. A pápai kápolna sekrestyése (1453–1454). Vö. HC, II, 130; AAV Cam. Ap., Intr. et Exit. vol. 414, fol. 50v sköv.; vol. 419, fol. 81r; vol. 424, fol. 62v sköv.; vol. 430, fol. 127v.

³¹¹ PAOLO CHERUBINI, *L'intensa attività di un notaio di Camera: Gaspare Biondo*, Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II (CAV 62), Città del Vaticano 2007, 25–146.

³¹² „Quod attestatus est idem dominus episcopus per cedulam manu eius propria subscriptis. Gaspar Blondus.”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4, fol. 8r.

³¹³ „Expedite fuerunt littere super premisis et signate per supradictam H. Foulani, in eisudem fidem se subscripsit. Et ego Hugolinus Foulani notarius Camere Apostolice predictae in fidem premissorum me hic manu propria subscripsi ita est: H. Foulani.”: Uo.

³¹⁴ Vianesius de Albergatis de Bononia († 1475) kánonjogi doktor, apostoli protonotárius (1447–1475), referendárius (1458–1475), alkamarás (*locumtenens*) 1463–1467, 1475. Vö. CHERUBINI, *Mandati*, 80–81; FRENZ: *Repertorium*, (https://www.geku.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/geku/lebrstuehle/frenz/RORC/littera_UV.pdf; utolsó letöltés: 2025. 02. 2.)

³¹⁵ Jakab Ágoston-rendi remete 1451-től az epiruszi Cervica, majd 1468 és 1477 között a campaniai Sant' Angelo dei Lombardi püspöke. Vö. HC, II, 88. 126.

promócióról készült rövid jelentést Aquilione jegyző közvetlenül a mandátum szövege alatt rögzítette.³¹⁶

A másolati könyvek bejegyzései tartalmazzák a szentelési utasítást kiadó kamarás, a szentelést végző püspök, valamint a jelöltek nevét. Utóbbiak származásuk szerinti egyházmegyéjének nevét, a magasabb ordót felvevők esetében a javadalmuk pontos adatait és a szolgálati helyük *dioecesis*ét egyaránt feltüntették. A szerzeteseknél azonban szinte minden alkalommal csak a rendjüket, illetve néha a származásukra utaló országot jegyezték fel, ám több ízben csak a név előtt álló *fr(ater)* rövidítés jelzi, hogy a reguláris klérus tagja volt az illető.³¹⁷ Ugyancsak dokumentálták a szentelés pontos helyét, az egyes ordók felvételének időpontját is. Az *ordinationes generales*ek tekintetében VI. Sándor idején történt alapvető változás, ugyanis – amint fentebb láthattuk – az általános szentelések rendezésének előjoga a római vikáriushoz került, amelynek következtében a vizsgált széria kötetei 1501-től ilyen jellegű bejegyzéseket már egyáltalán nem tartalmaznak.³¹⁸

A *Libri formatarum* köteteibe rövidített formában másolták be a kiállított oklevelek szövegeit, s mindössze egyetlen esetben található meg a teljes forma, amelyet éppen ezért az alábbiakban teljes terjedelemben közlök. Az 1490. június 5-én kelt oklevelet Kelemen toulai egyházmegyei iskolás számára állították ki Rafael kamarás nevében,³¹⁹ amelyben a *camerlengo* igazolta, hogy a pápától előszóban kapott megbízás alapján utasítást adott Péter Pálnak, a

³¹⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4, fol. 67r: „Et fiat relatio in Camera Apostolica – Superscriptus Iohannes Martini fuit ordinatus per dictum Iacobum episcopum in ecclesia s. Bartholomei de Urbe, videlicet ad diaconatum ordines die XXX^a mensis martii retrospecti, qua fuit festum Resurrectionis Domini, et deinde die sequenti sunt ordinatus ad presbiteratum sacros ordines prout in superscripto mandato contineret”.

³¹⁷ Például Fr. Iohannes de Ungaria OFM (1448), Fr. Philippus de Ungaria OFM de observantia (1451), Fr. Clemens de Septemcastris provincia Ungarie ordinis predicatorum (1488), Fr. Benedictus de Sabaria OFM (1496). AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 27r; 46r; vol. 9, 15r; vol. 11, 135r.

³¹⁸ 1500. március 14-i kelet alatt találjuk az utolsót. Uo. vol. 12, fol. 69r; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 281. és 25. j.

³¹⁹ Raffaele Sansoni Galeoti Riario apostoli *prothonotarius*, a camerinói püspökség adminisztrátora (1478–1479), Tréguier püspöke (1480–1483), a salamancai püspökség adminisztrátora (1482–1483), osmai püspök (1483–1493), viterbói püspök (1498–1506), arezzói püspök (1508–1511), a savonai püspökség adminisztrátora (1511–1516), máltai püspök (1516–1520), cuenzai püspök (1479–1482, 1493–1518), a luccai püspökség adminisztrátora (1517), a malagai és a pisai püspökség adminisztrátora (1518), a S. Giorgio in Velabro-egyház diakónus-bíborosa (1477–1480), a S. Sabina presbiter-bíborosa (1507), a S. Lorenzo in Damaso-templom presbiter-bíborosa (1480–1503), albanói (1503–1507), sabinai (1507–1508), portói (1508–1511) és ostiai püspök-bíboros (1511–1521), *camerlengo*

Kúriában tartózkodó Sant' Agata de' Goti püspökének,³²⁰ aki a húsvétot követő kántorbőjt szombatján, a római Borgóban lévő Santa Maria Regina Coeli-templomban ünnepi szentmise keretében feladta Kelemennek a klerikusi karaktert láthatóvá tévő első tonzúráát, majd pedig a további kisebb ordókat.³²¹

Universis presentes litteras inspecturis. Raphael miseratione divina sancti Georgii ad Velumaureum sacrosancte Romane ecclesie diaconus cardinalis, domini pape camerarius, salutem in Domino. Universitati vestre notum facimus per presentes, quod reverendus in Christo pater dominus Petruspaulus, episcopus Sancteagathe in Romana Curia residens, de mandato sanctissimi domini nostri pape super hoc vive vocis oraculo nobis facto et auctoritate nostri camerariatus officii, die sabbati quatuor temporum, qua cantatur in ecclesie Dei 'Caritas Dei etc.', que fuit die quinta presentis mensis Iunii, in ecclesia beate Marie de Regina Coeli, sita in Burgo sancti Petri Alme Urbis, ordines celebrans generales, dilecto nostro Clementi Desiderii Regine de Pagnizo, scolari Tullensis diocesis cupienti milicie clericali adscribi capillos sui capitis propriis manibus incidens primam contulit tonsuram clericalem eum que clericali caractere insignavit primo, et postmodum incontinenter ipsum Clementem ad acolitatum aliosque minoris ordines infra missarum sollempnia rite promovit et sollempniter ordinavit iuxta formam et etc. In quorum etc. Datum Rome, apud sanctumpetrum, in Camera Apostolica anno a nativitatis Domini MCCCCLXXXX^{mo}, dicta die quinta prefata mensis iunii, pontificatus sanctissimi in Christo patris et domini nostri, domini Innocentii divina providentia pape VIII anno sexto.

A[loisius]. de Campania

Természetesen a szentelési bizonyítványokban a folyamodványokra is utaltak, valamint azok pontos keltezését is feltüntették. Arra is akad példa, hogy a szupplikáció teljes szövegét bemásolták a regiszterbe. 1489. március 14-én például 12 freisingi egyházmegyes klerikus közös kérvényt nyújtott be, amelyben a Kúriában történő *extra tempora* szentelésre kértek és kaptak engedélyt. A másolatok könyvben a folyamodvány szövegét követően találjuk a jelöltek szenteléséről kiállított tanúsítványokat.³²² Esetenként a diszpenzáció tényét is rögzítették a

(1483–1521). Vö. HC, II, 18. 66. 116. 133. 209. 227. 229. 233. 254. 269; III, 55. 56. 58. 64. 73. 81. 116. 174. 116. 244. 274. 291. 335; CHERUBINI, *Mandati*, 81–82.

³²⁰ Petrus Paulus Capobianco kánonjogi doktor, a beneventói egyházmegye s. saracenói Mária-egyházának archipresbiter, VIII. Ince pápa kamarása, 1487 és 1505 között Sant' Agata de' Goti püspöke, a vatikáni Szt. Péter bazilika vikáriusa és a pápai kápolna vezetője. Vö. HC, II, 81; III, 97; *Memorie istoriche della città di S. Agata de' Goti per l' epoca dal principio dell'era volgare sino al 1840*, Napoli 1841, 71–72.

³²¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 3r.

³²² Uo. vol. 9, fol. 153v–155r.

jegyzők, mint például Altmon Farkas győri egyházmegyes klerikusnál, amint a következőkben látni fogjuk. Az általános szenteléseken az ordók egyes fokozatai szerint különítették el a bejegyzéseket. A formatak szövege mellett a bal oldali lapszálon a jelöltek neve szerepel, továbbá az 1460-as évektől arab számmal arra is utaltak, hogy az illető az egyházi rend hány fokozatát vette fel. A helyreigazításokat ugyancsak a lapszálon jelezték. Az oklevelek esetében a bemásolt szövegtest alatt általában a jegyző nevét is feltüntették. Az alábbiakban egy-egy győri egyházmegyes példával szemléltetem a magyar vonatkozású bejegyzések főbb típusait. Az első egy Firenzében kelt szentelési engedély (1436), azaz *dimissoria* szövege, amelyben Ferenc kamarás³²³ Chirzihi Balázs győri egyházmegyes akolitus kérésére engedélyezte, hogy mivel a klerikus saját ordináriusához nem fordulhat, amennyiben alkalmasnak bizonyul és megfelelő javadalommal rendelkezik, valamennyi egyházi rendet bármely katolikus főpaptól felvegye.³²⁴

Franciscus etc. dilecto nobis in Christo Blasio Nicolai de Chirzich, acolito Iauriensis diocesis salutem [etc.], de mandato etc., ut a quocumque antistite gratiam et communionem Apostolice Sedis et possessionem sue ecclesie habente, et a suorum ordinum executione non suspenso, temporibus a iure statutis, ad omnes sacros ordines successive promoveri valeas et ordinari, in susceptisque parte ordinis huiusmodi licite ministrare, dum modo ordinarium tuum propter hoc accedere commodum non poteris et titulum habeas sufficientem aliasque ydoneus repertus fueris et canonicum aliud non obsistat, super quo ipsius ordinantis conscientiam oneramus, plenam licentiam concedimus, ordinantique ipsi auctoritatem tenore presentium impartimur, constitutionibus apostolicis etc., non obstantibus, in quorum etc., datum etc. die XXIII februarii MCCCCXXXVI, pontificatus etc. anno quinto.

A. de Tuderto

[*in margine sinistro*]: 'pro Blasio Nicolai'.

A következő példa egy általános szentelésre vonatkozik, amely során a római Szent Lőrinc-bazilikában a catanzarói püspök – mások mellett – Kutasi Tamás vasvári kanonokot presbiterré szentelte (1455).³²⁵

³²³ Francesco Condulmer († 1453), IV. Jenő pápa neposa, pápai *prothonotarius*, a S. Clemente-egyház diakónus-bíborosa (1431–1445), portói püspök-bíboros (1445–1453), vicekancellár (1437–1453), az Apostoli Kamara helytartója (1431), kamarás (1432–1440). Vö. HC, II, 7; GOTTLOB, *Aus der Camera*, 268; HOFMANN, *Forschungen*, II, 87; DEL RE, *La Curia Romana*, 307–309; CHERUBINI, *Mandati*, 76.

³²⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 20v; ODP 61. sz.

³²⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 101rv; ODP 145. sz.

Ordines [generales] celebrati per reverendum in Christo patrem dominum Nicolaum, episcopum Cathansanensem, ex commissione reverendissimi in Christo patris et domini, domini Ludovici, tituli sancti Laurentii in Damaso sacrosancte Romane ecclesie presbyteri cardinalis, Apostolice Sedis camerarii, in dicta ecclesia prefata sancti Laurentii in Damaso de Urbe, die sabbati in vigilia Resurrectionis domini nostri Ihesu Christi, que fuit quinta mensis aprilis MCCCCLV, indictione III^a, Apostolica Sede vacante.

Ad presbiteratum

Thomas Galli de Khutus, canonicus ecclesie collegiate beati
Michaelis Archangeli de Castroferreo, Iauriensis diocesis.

Utolsóként pedig egy szentelésről kiállított okirat (*formata*) másolatát közlöm, amelyben Ferenc kamarás igazolja, hogy a győri egyházmegye Szentlőrinci Balázst, Szombathely mezőváros Szent Márton plébániaegházának örökös káplánját a belcastrói püspök alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbiterre szentelte (1523).³²⁶

Universis etc. Franciscus etc. Universitati etc., quod reverendus pater dominus Leonardus, episcopus Bellicastrensis, de mandato etc. auctoritate etc. necnon vigore supplicationis desuper signate sub datis Rome apud sanctum Petrum decimo kalendas aprilis anno primo [1523. III. 23.], dilectum nobis in Christo Blasium de Sancto Laurentio, acolitum Iauriensis diocesis, perpetuum capellanum seu altaristam ad altare Omnium Sanctorum in parochialis ecclesie sancti Martini in oppido Zabariensi, dicte diocesis, die vigesimaquarta martii [1523. III. 24.] ad subdiaconatum, deinde die sequenti [1523. III. 25.] ad diaconatum, postremo vero die vigesimasexta [1523. március 26.] eiusdem ad presbiteratum promovit. In quorum etc. Datum in Camera Apostolica die XXVI martii 1523.

B. de Alexandris

[*in margine sinistro*] 'Blasius de Sancto Laurentio', alatta: III'.

6. A RÓMAI VIKÁRIÁTUS ORDINÁCIÓS KÖTETEI

A helynök joghatósága alá tartozó, az ő megbízásából végzett szentelések dokumentációjáról a hivatal munkatársai gondoskodtak. Az 1545 előtti időszakra vonatkozóan mindössze három szentelési regisztrum maradt korunkra, amelyek közül kettőt az *Archivio Storico del Vicariato di Roma*, míg egyet az *Ar-*

³²⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 68r; ODP 969. sz.

chivio di Stato di Roma levéltárában őriznek. A Vikáriátus levéltárában található *Ordinazioni sacerdotali* címet viselő első volumen az 1501–1524, míg a második az 1529–1539 közötti időszak adatait tartalmazza. E két kötetben található információkat az állami levéltárban őrzött *Tribunale del Vicariato* címet viselő sorozat 335. kötete egészíti ki, amely az 1507 és 1521 közötti korszakra vonatkozik. A megközelítőleg A5-ös formátumú, vaskos köteteket önállóan vezetett füzetekből állították össze, ebből következően a bejegyzett események időrendje meglehetősen vegyes. Vizsgált témánk szempontjából két kötet, az *Ordinazioni sacerdotali* I., valamint a *Tribunale del Vicariato* tartalmaz releváns adatokat. Az első volumen 584, míg a második 600 papírfoliót tartalmaz. Jóllehet mindkét regisztert restaurálták (2003, 2007), azonban a nedvesség az évszázadok folyamán olyan mértékben károsította a lapokat, hogy a szöveg jelentős része olvashatatlanul halványult. E mellett az is komoly kihívást jelent a kutatók számára, hogy a feljegyzéseket készítő írnokok, jegyzők meglehetősen hanyag módon dolgoztak, ennek nyomán pedig e kötetek kalligráfiájának minősége jelentős mértékben elmarad a kamarai regiszterek írásképétől. Eredetileg nem számozták a foliókat, később a levéltárosok ceruzával végezték el ezt a műveletet. A regiszterekben az általános szentelési listák mellett egyéni ordinációkra vonatkozó feljegyzéseket is találunk. E bejegyzéseknek az lehetett a legfontosabb célja, hogy ezek alapján ellenőrizték a hivatal dolgozói a *formaták* kiállításáért esedékes díjakat.³²⁷ Az *ordines generales* esetében szentelési kategóriánként dokumentálták a kandidálók nevét, egyházmegyéjét, javadalmát, a listát pedig felzetes gyűrűspecséttel, illetőleg kis körpecséttel hitelesítették.³²⁸

³²⁷ E kötetekről korábban nem készült részletes leírás, s általában sem keltette fel a medievisták érdeklődését. Néhány éve ANDREAS REHBERG vizsgálta a regisztereket, aki tanulmányában röviden említést tett a volumenek állagáról is. Vö. REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 281–282; REHBERG, *Laffluenza*, 203–204. – Legújabbban MARCO MAIORINO rövid leírást készített a kötetekről. MAIORINO, *I Libri formatarum*, 362–371.

³²⁸ Például AVic. Ord. Sac. vol. I, fol. 85r–89v, 298r; 302r.

IV. AZ APOSTOLI KAMARA ÉS A RÓMAI VIKÁRIÁTUS MAGYAR ÜGYFELEI

Az egyházi rend szentségének egyes fokozatait a Római Kúriában felvenni kívánó magyar klerikusok túlnyomó többsége a *Camera Apostolica* hivatalához fordult. A római vikárius felügyelete alá tartozó promóciókon meglehetősen kevés hazai illető vett részt.³²⁹ A következőkben immár figyelmünket a magyar szentelendőkre fordítjuk, elsőként létszámukra összpontosítva.

I. A KLERIKUSOK SZÁMA

Az ismert források tanúsága szerint a Kárpát-medence területéről összesen 793 személy fordult promócióval kapcsolatos ügyekben az Apostoli Kamara és a Római Vikáriátus hivatalaihoz az 1426 és az 1523 közötti szűk évszázadban. Közülük 787 fő a Kamara, míg a fennmaradó hat személy a római Helynökség szolgáltatásait vette igénybe. A Kamara ügyfelei közül 783 személy nevét találjuk a *Libri formatarum* köteteiben (2. táblázat). A György bodonyi püspök szentelésére (1498) vonatkozó formata másolatát a *Diversa Cameralia* 52. kötet őrízte meg,³³⁰ míg három illető, jelesül Szegedi Bacsa Tamás moldva(bánya) i püspök (1497),³³¹ Necpáli János szentgyörgyi oltárigazgató (1498),³³² valamint

³²⁹ A rájuk vonatkozó legfontosabb adatokat lásd FEDELES, „Szentelési turizmus?”, Adattár I/C és D.

³³⁰ AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r – A győri székeskáptalan prépostja (1492–1502), bodonyi püspök (1498–1502), egri segédpüspök (1498). KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 390 (35. sz.); C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 122.

³³¹ MNL OL DF 209 059 – Domonkos-rendi szerzetes, teológiai doktor, a tihanyi apátság komendátora (1503–1510), nándorfehérvári püspök (1506–1512). Vö. HARSÁNYI ANDRÁS, *A Domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt*, Debrecen 1938, 328–329; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 82–83; IMPLÓM LAJOS, *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig* (Magyar Domonkos Rendtörténet 1), Vasvár 2017, 440, 474.

³³² ÖStA HHStA ED 10 175.

Szengyeli Ferenc szengyeli plébános (1518)³³³ esetében a szentelési bizonyítványok maradtak korunkra. A római helynökhöz ezzel szemben mindössze hat magyar klerikus fordult, valamennyien az 1509–1523 közötti években.³³⁴ Mivel félszáz magyar számára csupán szentelési engedélyt, azaz *dimissoriát* állítottak ki a kamarában, összesen 743-an vettek részt dokumentálhatóan kúriai promóciókon. Amint az előző fejezetben említettem, a valóságban ennél bizonyosan több magyar klerikust szentelhettek a Római Kúriában, azonban a forráspusztulás következtében ezt mindössze valószínűsíthetjük. Mindazonáltal az Apostoli Kancellária, majd később a Datária, valamint az Apostoli Penitenciária hivatalához benyújtott, kifejezetten kúriai promóciókra vonatkozó folyamodványok egyértelműen erre utalnak.

2. táblázat

Magyar vonatkozású bejegyzések a *Libri formatarum* kötetében

<i>Kötet</i>	<i>Első bejegyzés</i>	<i>Utolsó bejegyzés</i>	<i>Személy</i>
1.	1426. III. 23.	1435. IV. 16	32
2.	1436. II. 7.	1446. IX. 24.	57
3.	1447. III. 25.	1455. IV. V.	29
4.	1466. III. 22.	1470. III. 26.	14
5.	nincs magyar adat		
6.	1471. XII. 21.	1475. IV. 11.	13
7.	1481. VI. 24.	1482. IV. 21.	3
8.	1486. V. 20.	1488. IV. 13.	28
9.	1488. IV. 5	1490. IV. 7.	111
10.	1490. IV. 4.	1492. IV. 21.	30
11.	1492. XI. 25.	1496. XII. 28.	242
12.	1497. I. 15.	1502. I. 30.	132
13.	1502. III. 22.	1520. XI. 10.	24
14.	1521. III. 9.	1523. III. 31.	68
Σ	1426–1523		783

³³³ MNL OL DF 257 534 – Azonosítható a hasonló nevű erdélyi kanonokkal (1543–1556), aki a kanonoki testületben a dékáni (1547, 1548, 1553), a szatmári (1543–1545), az ózdi (1548–1553) és a küiküllői (1554–1556) főesperesi, továbbá a helyettes vikáriusi (1548–1553, 1555–1556) teendőket is ellátta. Plébánosi hivatalviselése idején született két lánya is Márta és Durkó. Vö. MIHALIK BÉLA VILMOS, *A kanonok két leánya? Adalékok Szengyeli Ferenc családja történetéhez*, Turul 86 (2013) 153–156.

³³⁴ ASRo Trib. Vic. vol. 335, fol. 58v, 88v, 129v; AVic Ord. Sac. vol. 1, fol. 288v, 389r.

A magyarok kúriai promócióinak a dokumentáltnál magasabb létszámát világosan jelzi a korunkra maradt szentelésekre vonatkozó szupplikációk nagyságrendje. LUKCSICS PÁL anyaggyűjtése – amelyet helyszíni levéltári kutatásokkal pontosítottam – 340 személy kúriai szentelésre vonatkozó kérvényét tartalmazza 1418 és 1453 között.³³⁵ Közülük azonban mindössze három klerikus nevét találjuk meg a *Libri formatarum* köteteiben.³³⁶ Ennek ellenére felettébb valószínű, hogy többségük valóban az Örök Városban vette fel az egyházi rend szentségének egyes grádusait, amelyre korábban maga LUKCSICS is felhívta a figyelmet.³³⁷ 1429-ben összesen 227-en kérvényezték, hogy a *Curia Romanában* tartózkodó valamely főpappal szenteltethessék fel magukat. A korabeli gyakorlat szerint e folyamodványokra az Apostoli Kancellária hivatalában a pápa nevében egy szentelési engedélyt, *littera dimissoriát* állítottak ki, amely a jelöltek számára lehetővé tette a kúriai promóciót. Ezen okmányok egy része ugyanakkor már az általános formulákon kívül feltüntette a kúriai ordinárius nevét is, aki az előírt vizsgálatokat követően a szentelést végezte, amint a következő eset világosan szemlélteti. 1429. április 6-án kérvényezte az egyházi rend valamennyi fokozatának felvételét a pécsi egyházmegyes Berzsenyi Márton plébános. Az V. Márton pápa nevében kiállított szentelési engedély birtokában a jelölt, amennyiben arra alkalmas, Didák orensei püspökkel (1425–1442)³³⁸ az előírt időpontokon kívül, akár vásár- és ünnepnapokon promoveáltathatta magát.³³⁹ Az említett főpap mellett a *dimissoriák*ban egy másik Rómában rezideáló prelátus, Bernát montaubani püspök (1427–1445)³⁴⁰ neve is rendszeresen szerepel, amely körülmény kétségtől arra utal, hogy a szupplikálókat valóban az Örök Városban szentelték föl.

Hasonlóképpen tanulságos a IV. Sixtus és a VI. Sándor korabeli kérvénykönyvek kúriai szentelésekre vonatkozó bejegyzéseit röviden szemügyre venni. 1471 és 1484 között összesen 81 magyar promóciós folyamodványt

³³⁵ Az adatokat lásd FEDELES, „Szentelési turizmus?”, Adattár II.

³³⁶ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1342. sz.; II, 133. 1309. és 1313. sz.; AAV Cam. Ap., *Libri format.* vol. 1, fol. 37r; 44v; vol. 3, fol. 79r.

³³⁷ LUKCSICS, *Magyar papszentelő okmányok*.

³³⁸ HC, I, 119. és II, 99.

³³⁹ „Nos tuus in hac supplicationibus inclinatus tibi, ut a venerabili fratri nostro Didaco, episcopo Auriensi etiam extra tempora premissa, dominicis et aliis festis dumtaxat diebus omnes predictos ordines successive recipere valeas ac eidem episcopo, ut illos tibi dummodo te ad id superquo ipsius conscientiam oneramus muenerit idoneus, dictis diebus conferre possit”: AAV Reg. Lat. vol. 298, fol. 287v. – A folyamodvány rövid kivonata: LUKCSICS, *A XV. századi pápák*, I, 1238. és 1303. sz.

³⁴⁰ HC, I, 347. és II, 195.

regisztráltak a Datárián, amelyek közül 76 kifejezetten kúriai promóciókkal kapcsolatos.³⁴¹ A rögzített kérvények benyújtói közül azonban mindössze két fő promóciós adatai találhatók meg a kamarai könyvekben.³⁴² Mivel a *Libri formatarum* 1476 és 1482 közötti kötete(i) az évszázadok során elenyésztek, a korszak fennmaradt szupplikációs regisztereinek bejegyzései segítségével lehetőség kínálkozik a korabeli szentelések nagyságrendjének hozzávetőleges rekonstruálására. A jelzett időszakban 30 magyar kért és kapott engedélyt kúriai promócióra, köztük az erdélyi egyházmegyes Aranyműves (*Aurifer*) János kápolnaigazgató, aki már hosszú ideje (*iam longa tempora*) az Örök Városban tartózkodott (1476).³⁴³ 1492 és 1503 között érzékelhetően megnőtt a hasonló folyamodványok száma, ugyanis pusztán a veszprémi egyházmegye területéről 80 promóciós kérvényt rögzítettek a hivatal munkatársai. A kandidálók közül azonban a IV. Sixtus-korhoz hasonló módon csekély számú, mindössze négy fő szentelésére vonatkozó adatok maradtak korunkra.³⁴⁴ Mindez legfőképpen azért elgondolkodtató, mivel a magyarok kamarai szentelésének legkiemelkedőbb időszaka éppen VI. Sándor pontifikátusára esett, amint a következőkben látni fogjuk.

Az elmondottak talán kellően érzékeltetik a magyarok kúriai szenteléseken való jelenlétének folyamatosságát. A Datária és a Penitenciária szupplikációs köteteinek szisztematikus feltárása várhatóan tovább bővíti ezirányú tudásunkat. Mindazonáltal az ismert folyamodványok és a promóciókra vonatkozó adatok tükrében igen valószínűűnek tartom, hogy a Római Kúriában felszentelt magyarokra vonatkozó források kevesebb, mint 50%-a maradhatott mindössze korunkra.

2. EGYÉNEK ÉS CSOPORTOK

A Kúriában felszentelt magyar egyháziak egyénileg, illetőleg kisebb-nagyobb csoportokban vettek részt a promóciós szertartásokon. Felmerül a kérdés, hogy vajon milyen körülmények befolyásolták mindezt? Lehetséges, hogy pusztán a kamarai jegyzők által létrehozott mesterséges csoportokról van szó,

³⁴¹ A legfontosabb adatokat lásd FEDELES, „*Szentelési turizmus?*”, Adattár III.

³⁴² AAV Reg. Suppl. vol. 698, fol. 297r; vol. 713. fol. 48r; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 137r, 146v, 188rv.

³⁴³ AAV Reg. Suppl. vol. 738, fol. 116rv.

³⁴⁴ MREV IV, CXIII. sz.; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 58r, 138r, 174r; vol. 12, fol. 15r.

amelyek tagjai csak a helyszínen találkoztak, netán a szervezett utazás nyomai is kimutathatók?

A püspökszentelések individuális alkalmak voltak korszakunkban, ami azt jelenti, hogy az ünnepi szentmise keretében általában mindössze egyetlen személy konzekrálására került sor. A vizsgált időszakban összesen öt magyar prelátus vette fel Rómában a püspöki ordót: Döbrentei Himfi Tamás zágrábi (1455),³⁴⁵ Szegedi Péter nándorfehérvári (1475),³⁴⁶ Váci Pál argyasi (1482),³⁴⁷ Szegedi Bacsa Tamás moldva(bánya)i (1497),³⁴⁸ valamint György bodonyi (1498)³⁴⁹ püspökök. Az említett főpapok feltehetőleg szűkebb, legfeljebb néhány fős kísérettel érkezhettek az Örök Városba, azonban – legalábbis az ismert adatok alapján – úgy tűnik, hogy „stábjuk” tagjai között nem voltak szentelendő klerikusok. Váci Pál esetében pedig azt látjuk, hogy 1482-ben rajta kívül egyetlen a Kárpát-medence területéről érkező klerikus promóciójára sem került sor a Kúriában.

Természetesen az egyházi rend szentségének alsóbb fokozatait a Római Kúriában felvevő magyarok között is szinte minden évben találunk olyanokat, akik egyedül érkeztek Itáliába, sőt több olyan esztendő is ismert, amikor csupán egyetlen magyar szentelését tudjuk adatolni. 1441-ben például mindössze Mohácsi Mihályról,³⁵⁰ a pécsi Mindenszentek-templom plébánosáról tudjuk,

³⁴⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 97r – Veszprémi, majd egri prépost, a pannonhalmi (1447–1467), a cikádori (1460–1478) és a székszárdi apátságok commendatora, egri (1446–1447), zágrábi (1454–1461), majd nyitrai (1459–1481) püspök. Vö. ENGEL PÁL, *Magyarország világi archontológiája 1301–1437, I-II* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5), Budapest 1996, I, 69. 80; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 47. 85. 125.

³⁴⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 212v – Domonkos-rendi szerzetes, nándorfehérvári püspök (1475–1489), veszprémi segédpüspök (1476–1489). Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 83. 116.

³⁴⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 7, fol. 50r – Argyasi püspök (1480–1490), erdélyi segédpüspök (1484–1490). Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 40. 61.

³⁴⁸ MNL OL DF 209 059 – Domonkos teológus professzor, a tregovistei kolostor lektora (1496), moldvabányai püspök (1497–1506), a tihanyi apátság kommandátora (1503–1510). Vö. HARSÁNYI, *A Domonkos rend*, 328–329; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 82.

³⁴⁹ AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r – Bodonyi püspök (1498–1501) és egri segédpüspök (1498), győri nagyprépost (1492–1502). Vö. KÖBLÖS, *Az egyházi közélet*, 390. 35. sz.; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 122.

³⁵⁰ 1442-ben a pécsi székeskáptalan tagja lett, és a város Szent Bertalan plébániatemplomának javadalmaért nyújtott be folyamodványt. FEDELES TAMÁS, *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005, 411–412, 265. sz.

hogy az akkor Firenzében tartózkodó pápai udvarba utazott, ahol János viterbói püspök áldozópappá szentelte.³⁵¹ Hasonló jelenséget tapasztalhatunk 1445, 1468, 1470, 1472, 1500 és 1516 vonatkozásában. Ezek közül talán az 1500-ban sorra kerülő jubileumi szentév kelthet feltűnést, hiszen ekkor zarándokok tömege érkezett Rómába a szélrózsa minden irányából, így természetesen a Magyar Királyság területéről is. A római Szentlélek-társulatba ebben az esztendőben összesen 502 magyar peregrinus iratkozott be személyesen, illetőleg képviselője által,³⁵² azonban nem találjuk köztük a vatikáni Szent Péter-bazilikában a kisebb rendeket felvevő Gergely fia István zágrábi egyházmegyes klerikust.³⁵³

Mindazonáltal a magyarok döntő többsége kisebb-nagyobb csoportokban vágott neki a hosszú, fáradságos, veszélyektől sem mentes itáliai utazásnak, amely részleteire az alábbiakban még visszatérek. Általános jelenségnek számított ugyanis, hogy az azonos nemzetek tagjait, így a magyarokat is, többedmagukkal szentelték fel, ez alapján pedig azt is feltételezhetjük, hogy az azonos, valamint a szomszédos egyházmegyékből útra kelők, illetve az ismerősök igyekeztek összehangolni római útjukat, hiszen a közös utazás nagyobb biztonságot nyújtott.³⁵⁴ A csoportosan benyújtott promóciós folyamodványok ugyancsak az előre megtervezett utazásra engednek következtetni, amint a következő példák is mutatják. 1429. február 15-én kilenc fő nyújtott be szupplicációt annak érdekében, hogy az egyházi rend valamennyi fokozatát a Kúriában vehesse fel. A többségében akolitusokból álló csapat tagjai elmondásuk szerint jámbor zarándokként (*causa devotionis et peregrinationis*) érkeztek Rómába, közülük heten a pécsi egyházmegyében viseltek javadalmat.³⁵⁵ 1430. február 11-én heten folyamodtak a kúriai promóció lehetőségéért, öten a veszprémi, míg ketten a szomszédos pécsi püspökség területéről származtak. Hat nappal később pedig tíz magyar klerikus nyújtott be hasonló kérvényt: hatan a veszprémi, ketten a pécsi, míg egy-egy fő a váradi és a zágrábi püspökség területéről érkezett.³⁵⁶ Az említett egyháziak esetében sajnos nem ismerünk pro-

³⁵¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 93r.

³⁵² BUNYITAY VINCE, *A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523* (MVH I/5), Budapest 1889, 79–134; PÁSZTOR, *A magyarság*, 121; KUBINYI ANDRÁS, *Magyarok a késő-középkori Rómában*, *Studia Miskolciensia* 3 (1999) 83–91; CSUKOVITS, *Középkori magyar*, 187.

³⁵³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 69r.

³⁵⁴ FEDELES TAMÁS, „Isten nevében utazunk”. *Zarándokok, búcsújárás, kegybelyek a középkorban*, Pécs 2015, 110–112.

³⁵⁵ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1129. sz.

³⁵⁶ Uo. 1355. sz.

móciós adatokat, a szentelés megtörténte azonban szinte bizonyosnak tekinthető, hiszen mindannyian személyesen érkeztek az Örök Városba. A fentiek alapján tehát felettebb nagy a valószínűsége annak, hogy az azonos településről és egyházmegyéből érkezők eleve szervezeten utaztak Rómába. Ezt erősíti ama megfigyelésem, miszerint a kúriai szenteléseken részt vevő javadalmasok esetében szolgálati helyük (értsd beneficiumuk) lehetett (az utazás szempontjából is) leginkább meghatározó. 1493. május 26. és 28. között összesen 12 zágrábi egyházmegyes klerikus vette fel a szent rendeket Gábor ajacciói püspöktől, a borgóbeli Szent Jakab-templomban.³⁵⁷ Közülük nyolc személy szolgálati helyét tudtam azonosítani (Gorbonok, Izdenc, Racsa, Csázma, Ivánc, és Kutina), amelyek mindegyike Körös megye területére lokalizálható. Még figyelemfelkeltőbb, hogy hat fő beneficiuma a csázmai főesperesség joghatósága alá tartozott. Két fő (Csázmai Mátyás, Antal fia György) egyaránt a csázmai társaskáptalan, szintén két klerikus (Péter fia Benedek és Ivánci Balázs) pedig az ivánci plébánia javadalmasa volt. Nézetem szerint kétségtelen, hogy ők valamennyien együtt érkeztek Rómába.

Egy 1523. március 23-án 16 személy által benyújtott folyamodvány úgyszintén a szolgálati hely meghatározó szerepére vonatkozó feltételezéseimet támasztja alá. A szupplikálók között hét egri, hat váradi, két pécsi, valamint egy esztergomi egyházmegyést találunk. A váradi kérvényezők közül ketten származtak a jelzett egyházmegye területéről, mellettük szerepel egy-egy kalocsai, veszprémi, egri és zágrábi klerikus is. A kalocsai egyházmegyes Bajai György, valamint a veszprémi püspökség területén született Csurgói Orbán ráadásul egyaránt a nagyszénási plébánián szolgáltak. A hét egri egyházmegyes beneficiummal rendelkező közül öt fő helybéli, míg egy-egy személy a pécsi, illetve a váci püspökség szülőtte volt. Rajtuk kívül két pécsi egyházmegyei illetőségű és ott javadalommal rendelkező, valamint egy bácsi egyházmegyes, ám az esztergomi *diocesis*-ben szolgáló jelöltet találunk.³⁵⁸ Az ő esetükben a promóció ténye is ismert a *Libri formatarum* 14. kötetének bejegyzéseiből.³⁵⁹

³⁵⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. II, fol. 48v–53v; ODP 453–464. sz.

³⁵⁸ Az adatok forrása: LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 23. sz.

³⁵⁹ Erre lásd FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, valamint Uő, „Szentelési turizmus?“, Adattár I/A.

3. táblázat

Magyar javadalmasok csoportos szentelési kérvényei 1523-ból³⁶⁰

<i>Egyházmegye</i>	<i>március 23.</i>	<i>március 28.</i>	<i>március 29.</i>
Eger	7	1	–
Esztergom	1	–	3
Győr	–	–	2
Pécs	2	–	–
Várad	6	–	–
Zágráb	–	2	4
Külföldi	–	9	–
Összesen (fő)	16	12	9

Az is elképzelhető persze, hogy a pápai Kúriában dolgozó, a kérvények benyújtásában segédkező (magyar) ügyvivő (*procurator*), ügyintéző (*sollicitator*) révén, képződtek e „mesterséges” csoportok, és talán erre utalhatnak a Magyar Királyság egymástól távol eső vidékeiről érkező klerikusok közös folyamodványai. Sőt az sem példa nélküli, hogy magyar és külföldi klerikusok közös kérvényekben szerepelnek. A kúriai promóciók esetében az események jellegéből adódóan pedig megszokott jelenségnek számított, ha az általános szentelések alkalmával különböző országok klerikusai azonos helyen és időben egyszerre vették fel az egyházi ordó valamely grádusát. 1451. március 20-án Radulf, Città di Castello püspöke – mások mellett – négy obszerváns ferences szerzetest, köztük *Philippus de Ungaria* testvért alszerpappá, majd négy nap elteltével áldozópappá szentelte a vatikáni Szent Péter-bazilikában.³⁶¹ Ők vajon együtt érkeztek a szentelésre, netán a kamarai írnok által „létrehozott” csoportról van szó? Ez utóbbira utalhat esetleg, hogy a jegyző a közvetlenül egymás alatt szereplő neveket a bal lapszélen összekapcsolta egy vonallal, amely mellett feltüntette a rend nevének közismert rövidítését: O(rdo) F(ratrum) M(inorum). Persze az is elképzelhető, hogy közösen végezték tanulmányaikat valamely itáliai egyetemen, ez esetben együtt érkezhettek a Kúriába. Az sem zárható ki, hogy a jól látható szerzetesi habitusuk alapján kerültek kapcsolatba egymással a promóciót megelőzően, netán a távolról érkezők az egyik római ferences konventben szálltak meg, s ott kötöttek ismeretséget. Ez utóbbira utalhat esetleg az egyik ferences barát, *Thomas de Roma* helyi származása.

³⁶⁰ Az adatok forrása: LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 23. 32–33. sz. — A javadalmak elhelyezkedése szerinti egyházmegyei bontásban tüntettem fel az adatokat.

³⁶¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 46r; 50r; ODP 129–130. sz.

Ami a magyarok csoportos kúriai promócióit illeti, az általános jellemzőkön túl érdemes a leglátogatottabb időszakokat röviden áttekinteni. Amint a bevezető fejezetben említettem, a legtöbb magyar kúriai szentelésére 1496. március 19-én került sor, amikor összesen 53 fő vette fel a kisebb-nagyobb egyházi rendeket.³⁶² A legtöbb, összesen 18 személy az esztergomi egyházmegyéből érkezett, majd 13–13 fővel az egri és az erdélyi egyházmegyések következtek. Őket két-két bácsi és zágrábi, valamint egy-egy a csanádi, a győri, a pécsi, a váci és a váradi püspökség területéről érkező klerikus követte. Nem ez volt természetesen az egyetlen kúriai szentelés, amelyen a magyarok jelentős számban vettek részt. Ismertek olyan promóciós napok, amikor a Kárpát-medencei klerikusok létszáma meghaladta a 30–40 főt (5. táblázat). 1488 áprilisa és 1498 márciusa között, valamint 1523 márciusában (nyolc nap leforgása alatt) összesen 295 magyar promóciójára került sor Rómában, amely a teljes korszakra vetítve az ismert magyar klerikusok közel 40%-át teszi ki! E csoportos szentelések egyik – ámde korántsem elégséges – magyarázata az lehet, hogy – 1523 kivételével – valamennyi alkalommal általános ordinációt tartottak, tehát az időpontok – lévén kántorböjti időszakokról van szó – ismertek voltak Európa-szerte. Következésképpen a kandidálók római utazásukat megfelelően előkészíthették, az azonos egyházmegyéből indulók pedig – amint fentebb láthattuk – bizonyosan össze is hangolták indulásukat. Az sem véletlen, hogy a márciusi–áprilisi időpontokat preferálták a legtöbben, hiszen egyrészt a húsvéti ünnepkör alkotja az egyházi év középpontját, ezért a római utazás a hívek számára a megszokottnál is jelentősebb vonzerővel bírt. Másrészt pedig a tavaszi időjárás a közlekedést tekintve is kedvezőnek számított.³⁶³

Az Appennini-félsziget sűrű, ókori eredetű úthálózatának köszönhetően Rómát viszonylag könnyen megközelíthették a magyar klerikusok. A legismertebb, zarándokok által is előszeretettel használt szakasz Itália nyugati felén haladt, melynek Pavia–Róma közötti részét *Via Sancti Petri*, *Strada Romea*, valamint *Via Francigena* néven egyaránt említették a korabeli források. Az Örök Városba induló magyarok leggyakrabban – de persze nem kizárólagosan – a Velencén át futó, Bécsből induló jelentős szárazföldi utat, az úgynevezett *Venediger Strassét* vették igénybe. Az útvonalon közlekedő nagyszámú magyar utazónak köszönhetően a 15. században már általánosan „magyar útnak” (*Ungarnweg*) nevezték. Az utazók először a mai Ausztria területén haladtak át, amely korántsem bizonyult egyszerű feladatnak, hiszen meredek hegyi szakaszokon

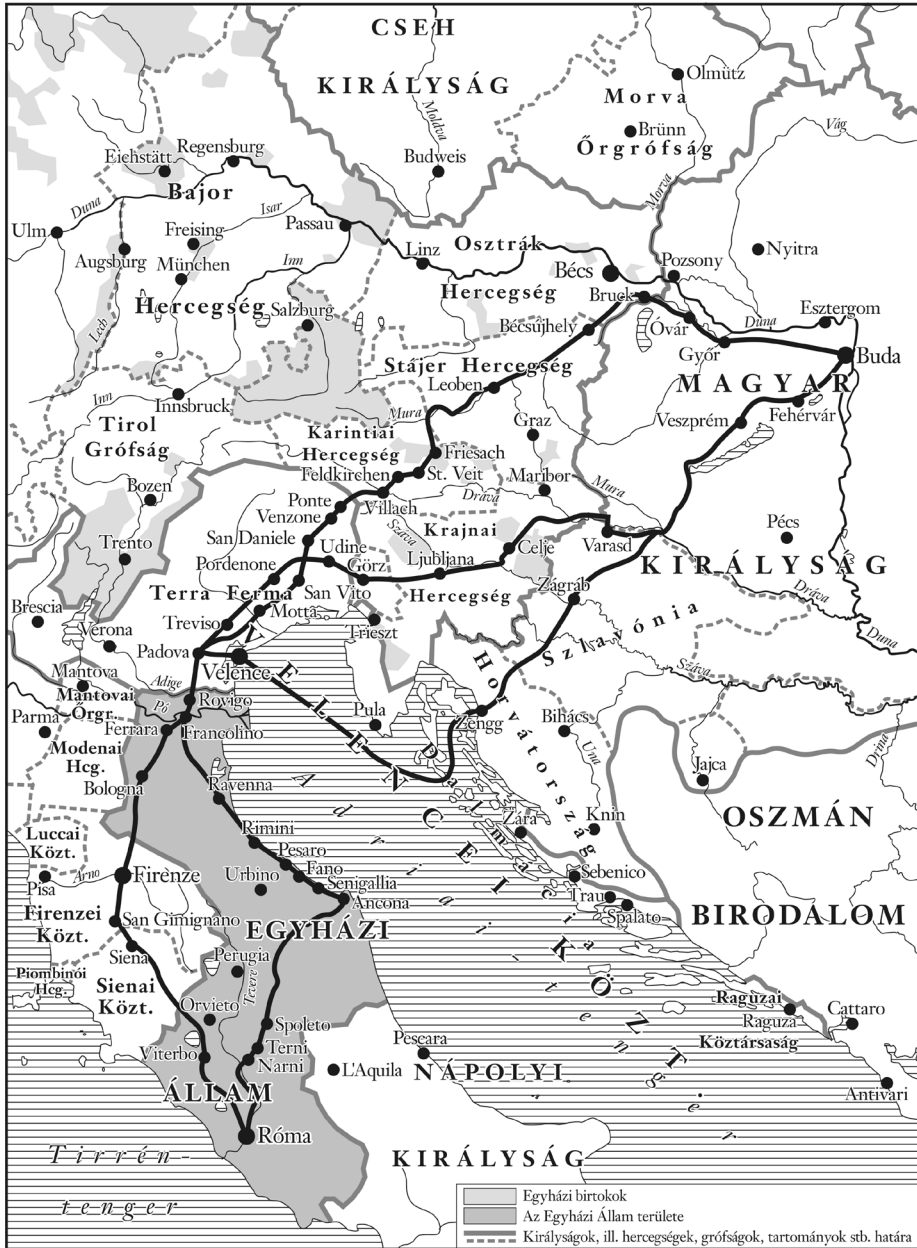
³⁶² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. II, fol. 127r–131r; ODP 633–711. sz.

³⁶³ FEDELES, „Isten nevében utazunk”, 217.

kellett felkapaszkodniuk az Alpok járható hágóira, többnyire a Semmeringre. Az ország északi és nyugati területéről indulók általában Óvárnál (Moson-magyarórvár) keltek át a határon, majd a Bruck (an der Leitha)–Bécsújhely–Friesach–Sankt Veit–Feldkirch–Villach szakaszon haladtak tovább. Az út egyik legnagyobb megpróbáltatásokkal járó része várt itt az utazókra, hiszen a Karni-Alpokon kellett keresztülhaladniuk, míg végül Tarvisiónál Itália területére érkeztek. Ezt követően a Ponte–Venzone–San Daniel–San Vito–Motta–Padova–Rovigo–Francolino állomásokat érintve érték el Ferrarát. Bologna irányába haladtak tovább, majd az Appennineken történő átkelést követően Firenzét érintve folytathatták útjukat. Végül San Gimignano-nál térhettek rá a *Via Francigenára*, amely immár az Örök Városba vezetett. Kevésbé terhelte meg a vállalkozó szellemű magyar klerikusokat a Varasd–Celje–Ljubjana–Udine–Pordenone–Treviso–Padova–Rovigo–Ferrara–Bologna–Firenze útvonal. Zengiben hajóra szállva az Adriai-tengeren is útra kelhettek klerikusaink, majd miután Velencében partra szálltak, Bologna irányába haladtak tovább, és Firenze érintésével közelítették meg Rómát. Azok, akik a korszakunkban egyre népszerűbb loretoi *Casa Santát* is fel kívánták keresni, célszerű volt a félsziget keleti partján, a Ravenna–Rimini–Pesaro–Fano–Senigallia–Ancona útvonalon haladni, majd onnét a római Appennineken átkelve Spoleto, Terni és Narni érintésével érkeztek meg Rómába.³⁶⁴ A megfelelő útvonalak kiválasztását (az anyagi erőforrások mellett) magától értetődő módon elsősorban az Itáliába igyekvők kárpát-medencei tartózkodási helye határozta meg.

³⁶⁴ Uo. 196–199.

1. térkép
A Kárpát-medencéből Itáliába vezető utak

4. táblázat
A magyarok legkiemelkedőbb promóciós napjai

Egyházmegye	1488. II/5.	1489. II/18.	1494. III. 15.	1495. II/18.	1496. III. 19.	1497. III. 11.	1498. III. 31.	1523. III. 26.	Összesen
Csanád	0	0	0	0	1	1	4	0	6
Eger	1	7	18	5	13	11	15	8	78
Erdély	8	13	0	15	13	5	5	2	61
Esztergom	5	11	1	8	18	9	12	4	68
Győr	5	0	1	0	1	0	2	6	15
Kalocsa–Bács	0	0	0	2	2	2	1	0	7
Nyitra	2	0	2	0	0	0	0	0	4
Pécs	0	0	1	2	1	0	0	2	6
Vác	1	0	0	0	1	0	2	1	5
Váradi	0	4	0	4	1	2	2	7	20
Veszprém	0	0	0	3	0	1	1	4	9
Zágráb	0	1	0	3	2	1	2	7	16
Összesen (fő)	22	36	23	42	53	32	46	41	295

Forrás: *AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8–12, 14.*

3. GEOGRÁFIAI TANULSÁGOK

Amint az előzőekben említettem, összesen 793 magyar, pontosabban fogalmazva a Kárpát-medence valamely egyházi intézményében javadalommal rendelkező személy fordult promóciója kapcsán az Apostoli Kamara, valamint a Római Vikáriátus hivatalaihoz. Érdekes a következőkben tüzetesebben nagyító alá vennünk, hogy a Kárpát-medence mely területeiről és milyen arányban választották klerikusaink a kúriai szentelés, illetve a promócióval kapcsolatos ügyintézés lehetőségét. Több kérdés is felmerül ezzel kapcsolatban. Vajon a földrajzi távolság befolyásolta a szentelendők utazási kedvét? Kimutathatók-e regionális eltérések az Itáliába igyekvő magyar javadalmasok származási/szolgálati helye tekintetében? Hatással volt-e klerikusaink döntésére származási/szolgálati helyük településének fejlettségi szintje? Mivel a másolati könyvekben a javadalom nélküli jelöltek származási, míg a beneficiummal rendelkezők esetében a szolgálati helyük egyházmegyéjét tüntették fel, elsőként a *dioecesi*-sek szerinti megoszlást célszerű megvizsgálnunk.

A Szent István király (997/1000–1038) által létesített magyar episzkopális egyházszervezet utódai alatti bővülését követően a 13. század első felében szilárdult meg. A 15. században a két érseki tartomány területén a következő egyházmegyék működtek: az esztergomi és a kalocsa–bácsi érsekség, a veszprémi, a győri, az erdélyi, a pécsi, az egri, a csanádi, a váradi, a váci, a zágrábi, a nyitrai, a szerémi, valamint a boszniai püspökségek.³⁶⁵ A 13–14. század folyamán további térítő püspökségek alakultak a keresztény missziós tevékenység feladatával. Ezek közé tartozott a milkói, a nándorfehérvári, a Vidin központtal működő bodonyi, a szörényi, valamint az argyasi (1. térkép).³⁶⁶ A 14 magyar egyházmegye közül összesen 12 neve szerepel a promóciókat dokumentáló forrásokban,

³⁶⁵ KOSZTA LÁSZLÓ, *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, A középkori Dél-Alföld és Szer (szerk. Kollár Tibor), Szeged 2001, 41–46; Uő, *A püspökség alapítása*, PET, 13–42; Uő, *A kalocsai érseki tartomány kialakulása* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 3), Pécs 2013; Uő, *A bihari püspökség alapítása*, Nagyvárad és Bihar a korai középkorban (Tanulmányok Biharország történetéről 1), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2014, 41–81. Vö. THOROCZKAY GÁBOR, *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok* (TDI Könyvek 9), Budapest 2009, 51–65.

³⁶⁶ KOSZTA LÁSZLÓ, *Missziós püspökség, Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század), főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál–Makk Ferenc, Budapest 1994 (= KMTL), 458–460. – A tituláris püspökségekre legújabban lásd MICHAEL F. FELDKAMP, *Warum entstanden aus dem in konfessionellen Zeitalter säkularisiertem deutschen Bistümern keine Titularbistümer? Beobachtungen zur Entwicklung des Rechtsinstituts des Titularbischofs*, *Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt*. Studi offerti a mons. Sergio pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. I. La Chiesa nella

amely négy, területtel már nem rendelkező korábbi missziós püspökséggel, az argyasival, a nándorfehérvárral, a bodonyival és a moldva(bánya)ival egészül ki. Utóbbiak korszakunkban már pusztán címzetes püspökségként működtek, előjárójuk általában, mint *episcopus in partibus infidelium* egy-egy *ordinarius* mellett teljesített *suffraganeusi* teendőket.³⁶⁷ A két déli *diocesis*, a boszniai és a szerémi területéről azonban egyáltalán nem érkeztek szentelendők a *Curia Romanába*. Ez talán kevésbé meglepő annak ismeretében, hogy az ország két legkisebb és legszegényebb egyházmegyéjéről van szó, amelyek a 15 század végére szinte a címzetes püspökségek szintjére zsugorodtak. A boszniai püspökség területe már a 13. század folyamán jelentősen lecsökkent, az egyházmegye központját éppen ezért a század derekán a pécsi egyházmegye területén a Valkó megyében fekvő Diakovára helyezték át.³⁶⁸ A szerémi püspökség esetében a jelenség hátterében a régiót sújtó folyamatos oszmán betörések okozta településpusztulást, ezzel összefüggésben a nagyobb arányú népességcsökkenés állt.³⁶⁹

Amint a második fejezetben röviden utaltam rá, a szerzeteseknél – a püspökök kivételével – nem tüntették fel egyházmegyéjüket. Forrásainkban összesen 12 barát szerepel, akik közül ketten, Szegedi Péter, valamint Szegedi Bacsa Tamás viseltek püspöki címet. Az ő esetükben tehát ismert szolgálati helyük egyházmegyéje, a *de Seged* névalak alapján pedig származási helyük és annak egyházigazgatási hovatartozása, a kalocsa–bácsi érsekség meghatározása sem okoz különösebb kihívást. *Clemens de Septemcastris* (1488) és *Valentinus de Colusvariensis* (1495) dominikánus, valamint *Benedictus de Sabaria* ferences (1496) szerzetesek, illetve *Dyonisius Posega* (ágostonos?) remete testvér (1448) esetében szintén egyszerű a helyzet, hiszen az első kettő az erdélyi, míg az utóbbiak a győri és a pécsi egyházmegye területéről származtak.³⁷⁰ Hat, a reguláris klérushoz tartozó klerikus esetében viszont csak azt tudjuk, hogy magyarországi

storia, Religione, cultura, costume. Tomo I–IV (CAV 106), a cura di Andreas Gottsmann–Pierantonio Piatti–Andreas E. Rehberg, Città del Vaticano 2018, I/1, 589–606.

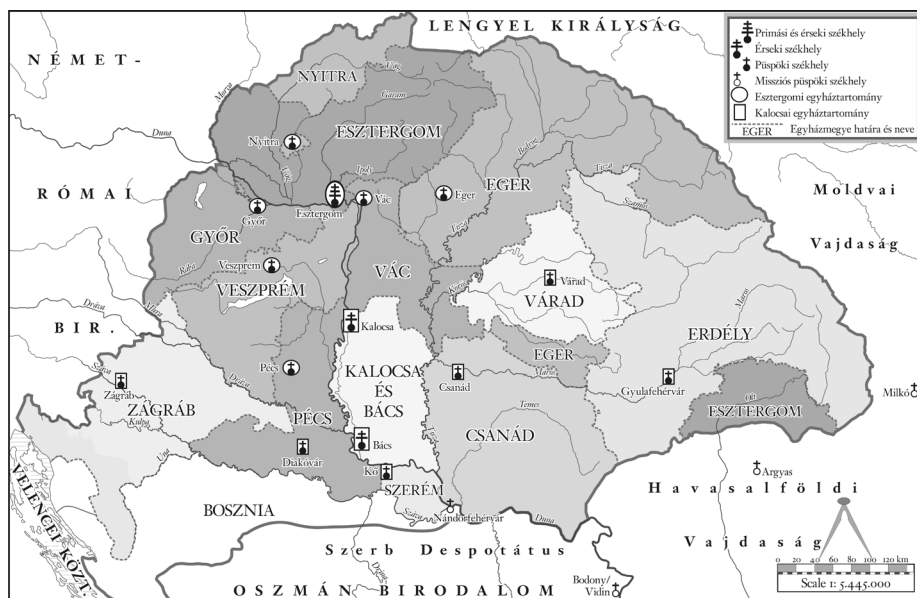
³⁶⁷ Szegedi Péter veszprémi, Váci Pál erdélyi, míg György egri segédpüspöki teendőket látott el. Lásd fentebb. Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, passim.

³⁶⁸ TERNOVÁČZ BÁLINT, *A boszniai latin püspökség története 1344-ig*, Micae Mediales V. Fia-tal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról (szerk. Fábíán Laura–Gál Judit–Haraszi Szabó Péter–Uhrin Dorottya), Budapest 2016, 215–228.

³⁶⁹ BORIS STOJKOVSKI, *Sremski biskupi 1229–1534*, Istraživanja 23 (2012) 161–180; TERNOVÁČZ BÁLINT, *Szerémi egyházmegye*, Püspöklexikon (1458–1526). A késő középkori magyar érsekek és püspökök életrajzi lexikona (szerk. Fedeles Tamás–C. Tóth Norbert), S.a.

³⁷⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 267v, vol. 9, fol. 22v, vol. 11, fol. 104r; 126v; ODP 118. 228. 629. és 632. sz.

2. térkép
A 15. századi magyar egyházszervezet

(*de Hungaria/Ungaria*) illetőségűek voltak.³⁷¹ Az említettek mellett két további világi klerikus, *Gregorius de Ungaria* és *Franciscus Ladislai de Hungaria* esetében hasonlót figyelhetünk meg.³⁷²

A magyarok mellett a 15. század végétől néhány, a Magyar Királyság területén javadalommal rendelkező külföldi klerikus is feltűnt a kúriai szenteléseken. Összesen 11 személyről van szó (1,4%), akiknek a többsége a Német-római Birodalom területéről érkezett. Közülük négy fő (*Andreas Hassteter*; *Wolfgangus de Pech*, *Martinus Grichtler*; *Georgius Leyhinger de Arndorff*) a passauai, ketten (*Vitus Sobetter*; *Ernestus Staynberger*) a salzburgi, egy-egy pedig az augsburgi (*Ludovicus Remptuer*), a speyeri (*Iohannes Rasorus de Schwechenheim*), valamint a wormsi (*Petrus de Gartach*) egyházmegye területéről származott.³⁷³

³⁷¹ Fr. Iohannes de Hungaria (1448), Fr. Philippus de Ungaria OFM (1451), Fr. Matheus de Ungaria (1452), Fr. Petrus de Hungaria OP (1474), Fr. Iohannes Cordini de Hungaria OFM (1487), Fr. Iohannes de Ungaria OFM (1490). Uo. vol. 3, fol. 27r; 46r; 68r; vol. 6, fol. 164v; vol. 8, fol. 184v; vol. 9, fol. 159v; ODP 119. 129. 131–132. 179. 220. és 356. sz.

³⁷² Uo. vol. 1, fol 53r; vol. 2. fol. 8r; 45r; ODP 31. és 73. sz.

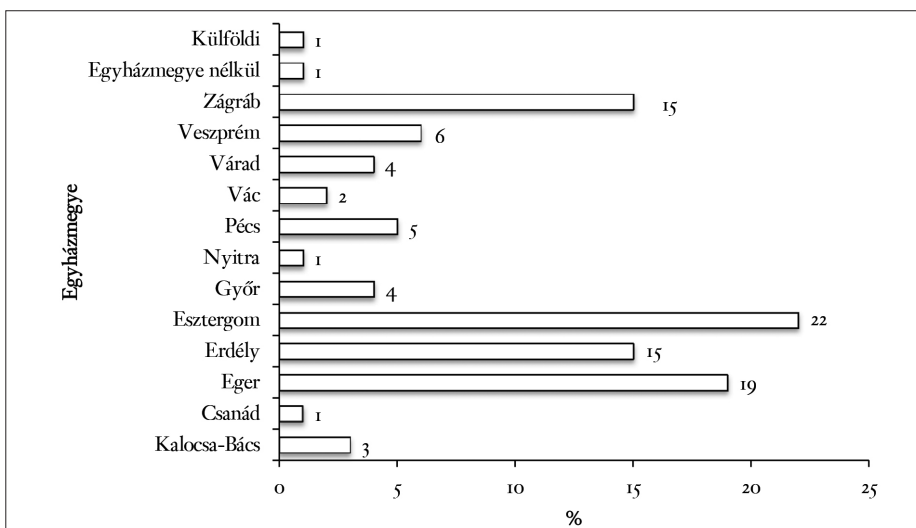
³⁷³ Uo. vol. 11, fol. 175r; 181v; vol. 13. fol. 106v, 122r; 133v–134r; 134v, 135r, 139r; ODP 739. 744. 938. 941–944. és 946–947. sz.

Egy-egy fő Sziléziából (*Thomas de Nyssa*), illetve Itáliából (*Philippus Figatus de Brixia*) érkezett.³⁷⁴

Az egyházmegyek közötti megoszlást tekintve Esztergom (22%), Eger (19%), valamint Erdély és Zágráb (15–15%) dominanciája egyértelmű, ezeket követi Veszprém (6%) és Pécs (5%). Szinte megegyező arányban érkeztek klerikusok a győri és a váradi (4%), míg ennél némileg kevesebben a kalocsa-bácsi és a váci (3%) *diocesis*ek területéről, míg a csanádi és a nyitrai (1–1%) egyházmegyek részesedése a legcsekélyebb. Az egyházmegyes adatokból kirajzolódó képet erősíti meg a provinciák közti összehasonlítás is, ugyanis dacára az erdélyi és a zágrábi egyházmegyek magas reprezentáltságának az arány 60–40%-ot mutat az esztergomi érseki tartomány javára. Mindez természetesen utalhat a csanádi egyházmegye vallásfelekezeti megoszlásának 15. századi átalakulására, jelesen a görög-keleti vallású etnikum beköltözésére, valamint egyéb kulturális különbségekre. Mindazonáltal óvatosságra intenek az 1524-es szupplikációs adatsorok,³⁷⁵ ugyanis a 126 magyar vonatkozású kúriai szentelési kérvény 50–50%-ban oszlik meg a két érseki tartomány között, sőt a csanádi egyházmegye 6,3, a váradi pedig 23,8%-os arányt képvisel.

1. ábra

A magyar klerikusok és javadalmazások kúriai promóciós ügyeinek egyházmegyes megoszlása (1426–1523)

³⁷⁴ Uo. vol. 12, fol. 54v; vol. 9, fol. 57v, 60v; ODP 908. 292. és 295. sz.

³⁷⁵ Erre részletesen lásd a kötet VIII. fejezetét.

Ettől valamelyest eltérőbb megoszlást tapasztalunk, amennyiben a promóciókra vonatkozó információkat az 1418 és 1453, valamint az 1471 és 1483 közötti időszakok adatsoraival kiegészítve vizsgáljuk.

5. táblázat

Magyar klerikusok promócióval kapcsolatos ügyei a Római Kúriában (1418–1523)³⁷⁶

Egyházmegye	1418–1453		1471–1483		1426–1523		Összesített	
	<i>fő</i>	%	<i>fő</i>	%	<i>fő</i>	%	<i>fő</i>	%
Argyas	0	0	0	0	1	0,1	1	0,08
Bosznia	0	0	2	2,5	0	0	2	0,2
Csanád	10	3	1	1	10	1,3	21	2
Eger	61	18	12	15	151	19	224	18
Erdély	23	7	10	12	120	15	153	13
Esztergom	25	7	18	22	177	22	219	18
Győr	11	3	7	9	32	4	50	4
Kalocsa-Bács	14	4	9	11	24	3	48	4
Nándorfehérvár	0	0	0	0	1	0,1	1	0,08
Nyitra	3	1	1	1	8	1	12	1
Pécs	73	21	4	5	42	5	119	10
Szerém	0	0	0	0	0	0	0	0
Vác	4	1	1	1	21	3	26	2
Várad	23	7	2	2,5	35	4	60	5
Veszprém	62	18	7	9	45	6	114	9
Zágráb	31	9	7	9	118	15	156	13
Egyházmegye nélkül	0	0	0	0	8	1	8	1
<i>Összesen</i>	<i>340</i>	<i>100</i>	<i>81</i>	<i>100</i>	<i>793</i>	<i>100</i>	<i>1214</i>	<i>100</i>

Az esztergomi, az egri, az erdélyi és a zágrábi egyházmegyék értékei ezúttal is kiemelkedők. A győri püspökség aránya nem változott, amely pontosan megegyezik a kalocsa-bácsi értékkel, s mindössze egy százalékkal marad el a váraditól. A csanádi, a váci és a nyitrai püspökségek pedig az összesített adatokat tekintve sereghajtók. Mindössze Pécs és Veszprém esetében tapasztalunk

³⁷⁶ Forrás: II–III. oszlop LUKSICS, *XV. századi pápák*; III–IV. oszlop: AAV Reg. Suppl. magyar vonatkozású köteteinek kigyűjtött adatai; V–VI. oszlop: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1–14. adatai; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r; ASRo Trib. Vic. vol. 335, fol. 57v, 88v, 129v; AVic Ord. Sac. vol. 1, fol. 288v, 389r; MNL OL DF 209 059. 257 534 és ÖStA HHStA ED 10 175.

jelentősebb eltérést, 10%-os és 9%-os részesedéssel. Vajon mire következtethetünk ezek alapján? Csupán esetlegességről van szó, vagy netán olyan tendenciáról, amely tágabb összefüggésekbe is beilleszthető?

A korábbi nemzetközi és hazai kutatások egyaránt kimutatták, hogy a rész-egyházak klerikusainak római reprezentáltsága több összetevő együttes hatásának eredménye. Mindebben szerepet játszottak az adott régió demográfiai és gazdasági viszonyai, az ezekből következő társadalmi és urbanizációs összefüggések, továbbá az adott terület és a pápai udvar közötti kapcsolati hálók szövetének sűrűsége. A *Sacra Poenitentiaria Apostolica* kérvényeit vizsgálva KIRSI SALONEN arra hívta fel a figyelmet, hogy az egyes egyházmegyék demográfiai viszonyai alapvető hatással lehettek az adott területről benyújtott szupplikációk számának alakulására. Ugyanakkor azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az egyes régiók gazdasági és egyházi viszonyai, kiváltképp a rendelkezésre álló javadalmak száma ugyancsak jelentős befolyással voltak erre. Minden bizonnyal nem a véletlen műve, hogy a II. Pius korabeli folyamodványok számottevő része a Rajna–Majna–Mosel folyók határolta területről érkezett a hivatalhoz, ugyanis e régió számított a korabeli Európa legvárosiasodottabb és egyúttal legnépesebb területének. Mindez azt is jelentette egyúttal, hogy a városokban sokkal több elérhető egyházi javadalom állt rendelkezésre, mint a rurális *dioecesis*ekben.³⁷⁷ Hasonló megfigyeléseket tett LUDWIG SCHMUGGE a délnémet területekkel kapcsolatban.³⁷⁸

A II. Pál korabeli kúriai szenteléseket elemezve JUSSI HANSKA a népesedési viszonyoknál nagyobb jelentőséget tulajdonított a regionális gazdasági különbségeknek. Így elsősorban e körülményre vezette vissza a kelet- és északfrancia, a nyugatnémet, valamint a németalföldi területekről érkező klerikusok felülreprezentáltságát. E gazdag kereskedelmi központokkal rendelkező övezetek papsága is tehetősebb volt, így vélhetőleg nem lehettek számukra különösebben megterhelők a római utazással, tartózkodással és az ügyintézésrel járó költségek.³⁷⁹ Az említett körülmények mellett – mutatott rá SALONEN – a földrajzi viszonyok, elsősorban a Rómától való távolság is befolyásoló tényező lehetett.³⁸⁰

Legutóbb NEMES GÁBOR vizsgálta ezt az összetett kérdéskört a győri egyházmegyések késő középkori római jelenlétével kapcsolatban. Megállapítása a

³⁷⁷ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 62–63, 101.

³⁷⁸ SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 431.

³⁷⁹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 217–220.

³⁸⁰ SALONEN, *Zur Kommunikation*, 30.

korábbi – KUBINYI ANDRÁS, CSUKOVITS ENIKŐ és ERDÉLYI GABRIELLA nevéhez köthető – kutatásokhoz illeszkedően a következőképpen összegezhető: a Rómába utazó magyar zarándokok, folyamodványokat benyújtók létszáma elsősorban az egyházmegyéek demográfiai viszonyait tükrözte. Ugyanakkor felhívta a figyelmet arra, hogy e szempont tovább bővítendő a gazdasági, társadalmi és urbanizációs összefüggések elemzésével.³⁸¹ Az alábbi táblázat és grafikon adatait szemlélve azt láthatjuk, hogy a kúriai szentelések többé-kevésbé valóban elsősorban a demográfiai viszonyokat tükrözik.

6. táblázat

A kúriai hivatalokhoz fordulók és az egyházmegyéek népességének százalékos aránya³⁸²

Egyházmegye	Datária (1417–1453)	Penitenciária (1409–1559)	Szentlélek-társulat (1446–1523)	Promóciók (1426–1523)	Népesség 1490 k.
Csanád	4	2	2	1	7
Eger	12	10	11	19	13
Erdély	7	10	19	15	15
Esztergom	14	16	17	22	13
Győr	6	5	2	4	4
Kalocsa–Bács	4	3	6	3	6
Nyitra	0	0	0	1	2
Pécs	13	13	12	5	9
Vác	1	2	3	3	4
Várad	7	3	10	4	6
Veszprém	16	12	8	6	9
Zágráb	15	22	6	15	9

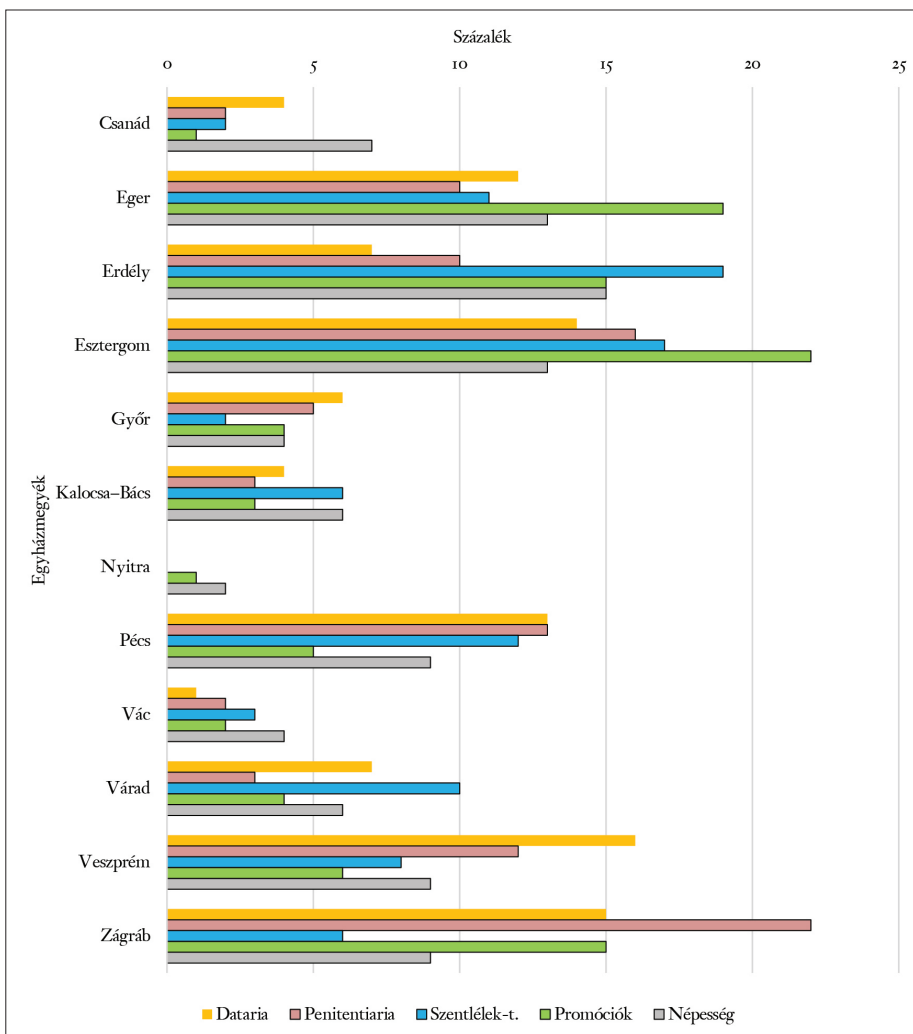
Győr és Erdély esetében pontosan egyezik a százalékos megoszlás, Esztergom, Eger és Zágráb kapcsán pedig kisebb-nagyobb felül-, míg a fennmaradó hét egyházmegye esetében alulreprezentáltság figyelhető meg a római szentelések terén.

³⁸¹ NEMES GÁBOR, *Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar történeti kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 107–136, itt: 129–131. – Legutóbb hasonló szempontokra hívta fel a figyelmet LAKATOS BÁLINT is az 1522/1523-as szupplikációk vonatkozásában. LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 67. és köv.

³⁸² Az II–IV. és a VI. oszlop adatainak forrása: NEMES, *Győr egyházmegyeiek*, 130; az V. oszlop adatai a *Libr. format.* köteteiből származnak.

2. ábra

A kúriai hivatalokhoz fordulók és az egyházmegyék népességének aránya

Amennyiben az egyházmegyék gazdasági erejét is tekintetbe vesszük, még vegyesebbé válik a kép. A legjövedelmezőbbnek az esztergomi érsekség számított a korszakban, amelynek lakosságszáma országos összehasonlításban Erdélyt követően a második helyen állt, holtversenyben Egerrel. A főegyházmegye rangsorban elfoglalt első helyezését a kúriai szentelések is egyértelműen alátámasztják. Hasonló összefüggést figyelhetünk meg, ám ellenkező előjellel

a két meglehetősen kedvezőtlen anyagi helyzetben lévő püspökség, Vác és Nyitra esetében is, hiszen mindhárom kategóriában sereghajtók. Ezt követően azonban a jövedelmi viszonyok már kevésbé orientáló jellegűek. Amíg ugyanis a becsült éves bevétele alapján a sorrendben második helyen álló pécsi püspökség a lakosság és a kúriai szentelések megoszlását tekintve a negyedik és ötödik, addig a hatodik leggazdagabb egri egyházmegye a másik két rangsorban egyaránt a harmadik helyet foglalja el. Különösen szembeötlő szóródást tapasztalunk három, a jövedelemlistán holtversenyben harmadik helyre sorolt egyházmegye tekintetében: míg ugyanis Zágráb a demográfiai mutatók és a szentelések országos rangsorában a negyedik, illetőleg az előkelő második helyre került, eközben a kalocsa-bácsi és a váradi *dioecesis*ek a hatodik-hetedik helyre szorultak. Jóllehet az erdélyi csupán a hatodik legjövedelmezőbb magyar egyházmegye volt, a demográfiai mutatók, valamint a kúriai promóciókra vállalkozók arányát tekintve az abszolút rangsor második helyére kerül. Győr esetében azt tapasztaljuk, hogy két hatodik, valamint egy hetedik helyezéssel mindhárom vizsgált terület esetében a rangsor alsó részében helyezkedik el. Különösen éles a kontraszt a győrrivel azonos anyagi helyzetű egri püspökséggel összevetve, amely a három alkotó elem átlagát tekintve országos viszonylatban negyedik helyezett.

7. táblázat

Az egyházmegyek rangsora
(becsült éves jövedelem, népességszám, kúriai promóciók)³⁸³

<i>Egyházmegye</i>	<i>Jövedelem (aranyforint)</i>	<i>Lakosság (%)</i>	<i>Promóciók (%)</i>
Esztergom	20 000	13 (II.)	22 (I.)
Pécs	16 500	9 (IV.)	5 (V.)
Kalocsa-Bács	10 000	6 (VI.)	3 (VII.)
Váradi	10 000	6 (VI.)	4 (VI.)
Zágráb	10 000	9 (IV.)	15 (III.)
Erdély	7 500	15 (I.)	15 (III.)

³⁸³ A harmadik és negyedik oszlopban az arab számok a százalékot, a zárójelben szereplő római számok pedig a kategórián belüli helyezést jelölik. Az éves jövedelmet a 15. századra vonatkozó szervíciumok alapján számítottam ötszörös szorzó alapján. Az adatokat és a számítások részleteit lásd FEDELES TAMÁS, *A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából szerk. Bárány Attila-Pósán László, Debrecen 2014, 189–204, itt: 201–202.

<i>Egyházmegye</i>	<i>Jövedelem (aranyforint)</i>	<i>Lakosság (%)</i>	<i>Promóciók (%)</i>
Csanád	4 500	7 (V.)	1 (IX.)
Veszprém	4 500	9 (IV.)	6 (IV.)
Eger	4 000	13 (III.)	19 (II.)
Győr	4 000	4 (VII.)	4 (VI.)
Vác	2 500	4 (VII.)	3 (VII.)
Nyitra	1 375	2 (VIII.)	1 (IX.)

Az előzőekben vizsgált gazdasági és demográfiai jellemzők területenként változó erősségű összefüggésein túl nyilvánvalóan további tényezők is meghatározóak lehettek a kúriai szentelésre induló magyar klerikusok területi megoszlásában. Ezek között adataink alapján kevés relevanciája lehetett az egyes egyházmegyék Rómától való távolságának. Zágráb esetében még e körülménnyel indokolhatnánk a 15%-os részesedést, azonban az erdélyi, az egri és az esztergomi klerikusok aránya, amely együttesen 50%-ot tesz ki, éppen az ellenkezőjére utal. Esztergom esetében ráadásul az egyházmegye joghatósága alá tartozó erdélyi Királyföld tovább árnyalja a képet. Ugyanakkor a Rómához kétségkívül közelebb fekvő dunántúli egyházmegyék, így a pécsi, a veszprémi és a győri együttesen mindössze 15%-kal képviselteti magát.

A származás és a szolgálati hely szerinti egyházmegyét tekintve némi eltérés tapasztalható, amint erre már utaltam az előzőekben. Ez persze magától értetődő, hiszen egy-egy klerikus pályafutása szempontjából a megélhetését biztosító beneficium elnyerése jelentette a legfontosabb szempontot, függetlenül attól, hogy az a szülő- és korábbi lakóhelyétől esetleg távolabb helyezkedett el. A vizsgált anyagban összesen 32 személy esetében rögzítették a származási és a szolgálati hely eltérését (4%). Közéjük tartozott az a 11 külfonból érkezett klerikus, akiről fentebb már említést tettem. Két további személy esetében valójában ugyanazon egyházmegyéről, jelesül az esztergomiról van szó. *Nicolaus Scriptoris* a nagyszombati Szentlélek-ispotály oltárjavadalma a milkói egyházmegye *scolaris*aként érkezett Rómába (1516), ahol valamennyi egyházi rendet felvette. A számára kiállított formátában azonban származása kapcsán a milkói mellett az esztergomi egyházmegyét is feltüntették a következőképpen: *scolarem Milcoviensem, in-super Strigoniensem*.³⁸⁴ Barcaszentpéteri Jakab ugyancsak a milkói egyházmegye szülöttjeként vette fel az egyházi rend valamennyi grádusát a *Cu-*

³⁸⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 32r; ODP 930. sz.

ria Romanában (1523), ahova az esztergomi egyházmegyes Szentpéter falu plébániatemplomának örökös káplánjaként érkezett.³⁸⁵ Javadalma kapcsán felettébb valószínű, hogy az ugyancsak szülőfalujában, a Brassóhoz közeli Barcaszentpéteren keresendő. Mindezt egyébként a vele együtt szentelt egri egyházmegyes Bogáti Csám János esete is megerősíti, ugyanis ő szintén az említett, s a milkói egyházmegyéhez sorolt településen rendelkezett örökös kápláni beneficiummal.³⁸⁶ A 13. század első harmadában létesített milkói missziós püspökség feladata a kunok térítésének szervezése volt, azonban a tatárjárás idején az intézmény elenyészett. Később több ízben is megkísérelték újjászervezni, azonban e törekvéseket nem koronázta tartós siker.³⁸⁷ A 15. század folyamán címzetes püspökségként adományozták a méltóságot, amelyet 1433 és 1512 között mindig az esztergomi érsek *suffraganeusai*, azaz segédpüspökei viseltek. Gergely püspök (1433–1462) közelebről nem ismert időpontban pápai engedélyt eszközölt ki, amely szerint a törökök által elpusztított Milkó helyett Brassóban építheti fel székesegyházát, azonban ezt V. Miklós pápa az esztergomi érsek kérésére visszavonta (1453).³⁸⁸ Az elkövetkezendő hat évtizedben időnként említik forrásaink a milkói egyházmegyét, amely a Barcaság területét foglalta magába. A Bakóc Tamás bíboros, esztergomi érsek által 1510. december 8-án, a brassói Szűz Mária plébániaegyház számára kiállított búcsúengedélyben például az áll, hogy az említett templom a milkói egyházmegyéhez tartozik, amely az esztergomi érsek lelki joghatósága alatt áll (*diocesis Milcoviensi iurisdictionis vero nostro spiritualibus Strigoniensis*).³⁸⁹ 1512-ben II. Gyula pápa végül Bakóc kérésére az egyházmegyét beolvasztotta az esztergomi területébe,³⁹⁰ lezárva ezzel a milkói püspökség több évszázados viszontagságos történetét.³⁹¹ Úgy látszik azonban, hogy az egykori milkói püspökség emlékezete még a következő

³⁸⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 74v; ODP 995. sz.; LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 31. sz.

³⁸⁶ Uo.

³⁸⁷ KOSZTA, *Missziós püspökségek*, 459.

³⁸⁸ AAV Reg. Vat. vol. 427, fol. 70rv; regesztája: LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1326. sz.

³⁸⁹ MNL OL DF 286 612. Az oklevélre HEGYI GÉZA hívta fel a figyelmet.

³⁹⁰ THEINER, *Vetera monumenta*, II, 586–587.

³⁹¹ BUDAI DÁNIEL, *A milkói püspökség*, *Studia Vincentiana* 1 (2014) 2. sz., 9–18; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 80–81.

években is élénken élt a helyi hagyományokban,³⁹² s bizonyosan ezért diktálták le a kamarai jegyzőknek a Barcaságból a Kúriába utazó klerikusok is.

12 fő származási és a szolgálati helye egymással szomszédos egyházmegyében található. Közéjük tartozott a csanádi egyházmegyes Polgári Tamás, aki az egri püspökség pankotai főesperesi kerületében található Pálülése falu kápolnaigazgatója volt.³⁹³ A település a két *diocesis* határán helyezkedett el, amely valószínűleg megkönnyíthette az illető javadalomszerzését.

Nagyon izgalmas kérdés a vizsgált klerikusok származási és szolgálati helyének azonosítása, amely azonban komoly kihívások elé állítja az érdeklődő kutatót.³⁹⁴ Ennek hátterében különböző tényezők húzódnak meg, így például a másolati könyvek több esetben egyáltalán nem tartalmazták az illető származására utaló település nevét. Olyan esetek is előfordultak, amikor ugyan ismert a származási és/vagy a szolgálati hely, ennek ellenére a település pontos azonosítása lehetetlen vállalkozás. János fia Antal a zágrábi egyházmegyes Szentmárton település plébániaigazgatójaként érkezett Rómába.³⁹⁵ Látszólag egyszerű a feladat, hiszen mindössze a topográfiai kézikönyvek, adattárak segítségével azonosítanunk kell a települést és máris elhelyezhetjük a térképen Antal „munkahelyét”. Csupán egy „aprócska” gond akadályozza meg a kíváncsi kutatót a település azonosításában: az egyházmegye területén összesen 13 Szentmárton nevű helység volt a korszakban, sőt falu és mezőváros egyaránt található köztük, így még a település típusa sem határozható meg.³⁹⁶ A korszakkal foglalkozó kutatók körében közismert, hogy a magyar településnevek meglehetősen idegenül csengtek a túlnyomórészt itáliai származású kamarai jegyzők fülének, amelyből kifolyólag alkalmanként sajátos, sőt néha a felismerhetetlenségig eltorzult névalakokat rögzítettek. Elegendő párhuzamként az 1332–1337-es kamarai adószedők számadásaira utalni.³⁹⁷ A *Libri formatarum* bejegyzései között is szép számmal találunk meglehetősen érdekes névváltozatokat. *Zamosboza*, illetve a *Zamosbeca* névalakok

³⁹² LAKATOS BÁLINT találó megfogalmazása szerint ez „egyfajta helyi öntudatot” tükrözött. LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 67.

³⁹³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 42v; ODP 931. sz.

³⁹⁴ Erre részletesen lásd a kötet Függelékében *A topográfiai azonosítás nehezégei* című részt.

³⁹⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 45v; ODP 21. sz.

³⁹⁶ Lásd ODP 12. 3. j.

³⁹⁷ *Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria – Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375* (MVH I/1), szerk. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, Budapest 1887; *Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve, I–II*, szerk. ORTVAY TIVADAR, Budapest 1891–1892.

a Szatmár megyei Szamosbecs települést rejtik;³⁹⁸ a prepozícióval rögzített *de Breben* alak pedig nem az ismeretlen Breben/Brehény nevű mezővárost takarja, hanem a váradi egyházmegyes Debrecen egyedi módon rögzített nevéről van szó, amelyet a Kancellárián benyújtott folyamodvány is alátámaszt.³⁹⁹

A következőkben a származási és szolgálati helyek településeinek fejlettségi szintjét érdemes közelebbről szemügyre vennünk. Forrásainkban a korszakra jellemző valamennyi településtípus feltűnik, így találunk közöttük várost (*civitas*), mezővárost (*oppidum*) és falut (*villa*) egyaránt. Klerikusaink közül 377 fő esetében határozható meg (ha egyáltalán feltüntették)⁴⁰⁰ a származási hely típusa, amely 47,5%-os aránynak felel meg. 30 személy tekinthető városi eredetűnek (8%), akik az ismert származásúak legkisebb csoportját alkotják. Összesen 16 városról van szó, s ráadásul ezek közül két település külföldön található. Mindez tehát azt jelenti, hogy a Kárpát-medence legfejlettebb települései közül 14 szerepel klerikusaink szülővárosaként. Az egyes városias települések funkcionalitása alapján a KUBINYI ANDRÁS által kialakított rendszer szerint a kilenc elsőrendű város közül hatot találunk listánkon:⁴⁰¹ Buda (3), Pozsony (2), Kolozsvár, Kassa, Szeged (2) és Várad (2) mellett ide sorolhatjuk Zágrábot (4) is.⁴⁰² Az említettek mellett feltűnik még Nagyszében, Brassó (5), Késmárk (2), Beszterce, Szávaszentdemeter, valamint két püspöki *civitas*, Győr és Vác (2). A kúriai prómóciókon részt vett magyarok közül 126 fő mezővárosi eredetű volt (33,4%). Az *oppidumok* széles skáláján találunk olyan fejlett településeket, mint például Temesvár, Pozsegavár, Csázma, Debrecen, Vasvár és Szombathely, de feltűnik – mások mellett – a közepes fejlettségi szinten álló Kőszeg, Mohács, Galgóc, Paks és Nagykanizsa is. Az ismert eredetűek többsége, 221 fő (58,6%) azonban kisebb-nagyobb falvakban látta meg a napvilágot.

³⁹⁸ AAV Cam. App., Libr. format. vol. 8, fol. 129v, 134rv; ODP 209. 216. sz.

³⁹⁹ AAV Cam. App., Libr. format. vol. 14, fol 71r; ODP 979. sz.; LAKATOS: *Regesta*, 23. sz.

⁴⁰⁰ Számos esetben az illető klerikus keresztnéve, néha az apa keresztnévvel kiegészített változata szerepel mindössze a forrásokban.

⁴⁰¹ KUBINYI szisztémájára lásd KUBINYI ANDRÁS, *Városhálózat a késő középkori Kárpát-medencében*, Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században (Társadalom- és művelődéstörténeti Tanulmányok 17), szerk. Csukovits Enikő–Lengyel Tünde, Budapest 2005, 9–36.

⁴⁰² Zágrábra lásd VARGA SZABOLCS, *Zágráb szerepe a magyarországi városhálózatban a késő-középkorban*, Urbs. Magyar Várostörténeti Evkönyv 3 (2008) 249–273.

A javadalmak elhelyezkedését illetően a következő kép tárul elénk. A származási helyek azonosításánál valamivel jobb arányt kapunk, ugyanis ezúttal 420 klerikus esetében határozhatjuk meg nagyobb biztonsággal a beneficium településének típusát (53%).⁴⁰³ 31 klerikus egy-egy *civitas*-ban jutott álláshoz (7,3%), ami a származási helyeknél tapasztalt aránnyal mutat párhuzamot. A korszak legfejlettebb magyar települései közül ezúttal is feltűnik Buda, Pozsony, Brassó és Nagyszeben, amely kiegészül – mások mellett – Fehérvárral, Péccsel, Egerrel, Besztercebányával és Korponával. Nagyságrendileg szintén közel azonos megoszlást látunk a mezővárosi származásúak és az egy-egy *oppidumban* javadalommal rendelkezők között, ugyanis utóbbiak 32%-ot tesznek ki (134 fő). A települések között említhetjük Tordát, Sztrigót, Kamancot, Alsólendvát, Szászfenest, Etét, Jászót; a sort természetesen folytathatnánk. Kísértetiesen megegyező arányt tapasztalunk a falvak esetében, hiszen 254 fő (60,5%) szolgált egy-egy *villa* egyházi intézményében. Végezetül egy egyedülálló esetet említek, ugyanis ismert egy helység, amely nem sorolható a három említett kategória egyikébe sem. *Ernst Stayberger* ugyanis az esztergomi egyházmegyéhez tartozó Borostyánkő várában rendelkezett egy oltárjavadalommal.⁴⁰⁴ Összefoglalóan tehát megállapítható, hogy az ismert származási és a szolgálati helyek többségét a falvak alkották, majd a mezővárosok, végül pedig a *civitasok* következtek. Mindez pedig hozzávetőlegesen reprezentálja a korabeli Magyar Királyság településhálózatának belső arányait. Az előzőek alapján tehát elmondható, hogy a boszniai és a szerémi egyházmegyék területén kívül szinte nem volt a Kárpát-medencének olyan földrajzi régiója, amely valamilyen módon ne jelent volna meg a vizsgált korszak kúriai promócióival kapcsolatban. Mindazonáltal nem szabad megelégednünk arról a tényről, hogy vizsgált klerikusaink származási helyeinek kevesebb, mint 50%-át sikerült azonosítanom, s szolgálati településeik tekintetében is csak kevéssel emelkedett ez az arány.

⁴⁰³ Több ízben mindössze az egyházi intézmény patrocíniumát tüntették fel, a település nevét nem, ezért az ilyen esetek többségében az azonosítást nem lehetett elvégezni.

⁴⁰⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 135^rv; ODP 947. sz.

8. táblázat
Az ismert településtípusok megoszlása egyházmegyénként

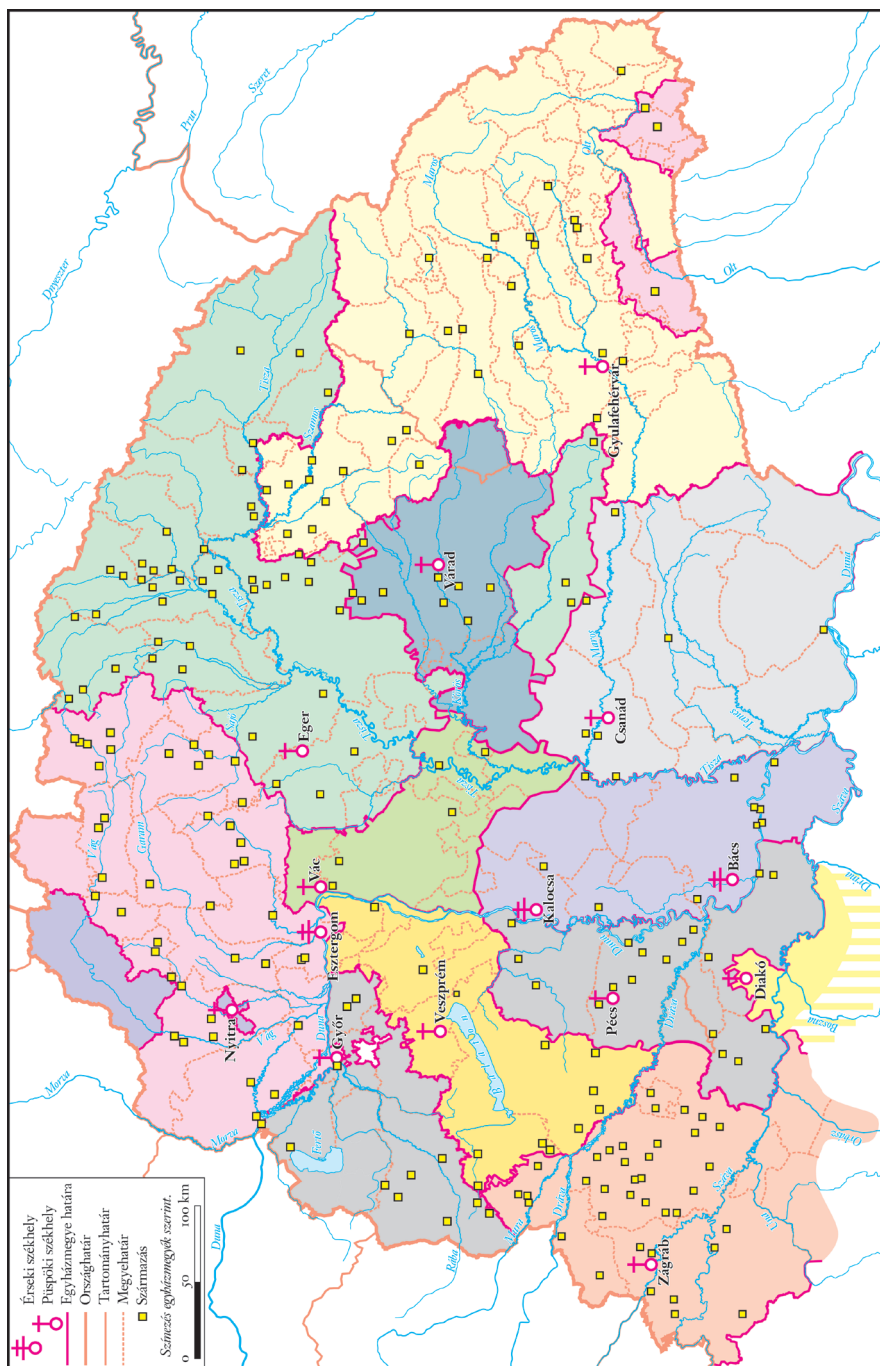
<i>Egyházmegye</i>	<i>Származási hely</i>			<i>Szolgálati hely</i>		
	<i>civitas</i>	<i>oppidum</i>	<i>villa</i>	<i>civitas</i>	<i>oppidum</i>	<i>villa</i>
Csanád	0	2	4	0	0	4
Eger	1	22	43	4	21	49
Erdély	3	7	41	2	14	59
Esztergom	9	17	44	14	32	53
Győr	1	8	11	0	8	9
Kalocsa–Bács	2	7	8	1	5	3
Nyitra	0	0	1	0	3	1
Pécs	0	12	10	2	6	10
Vác	2	2	5	1	3	11
Várad	2	6	10	0	3	18
Veszprém	3	6	13	5	4	10
Zágráb	5	37	31	2	35	26
külföld	2	0	0	0	0	1
<i>Összesen</i>	30	126	221	31	134	254

Valóban izgalmas feladat a származási és a szolgálati helyek földrajzi eloszlásának mélyreható vizsgálata, amely további összefüggésekre deríthet fényt. A Kárpát-medence területén négy olyan terület körvonalazódik, ahol valóban sűrűbbnek tűnnek a kúriai promóciókon részt vettek „nyomai”: 1) a királyság délnyugati, a Mura–Dráva–Száva által határolt területe, 2) az esztergomi egyházmegye északnyugati része; 3) a Szepesség, valamint a 4) az egri egyházmegye középső, a Zemplén, valamint Ung nyugati és Szabolcs megye északi része által határolt része. A mezővárosok esetében is természetesen tovább vizsgálható a települések fejlettségi szintje, valamint a származási helyek és a javadalnak közti esetleges összefüggések. Annyi azonban az elemzett anyag alapján is nagy biztonsággal kijelenthető, hogy klerikusaink túlnyomó többsége falusi, mezővárosi környezetből származott, illetve ott birtokolt javadalmat. Másképp fogalmazva nagyobb részt jobbágyokról van szó, akik a lelkipásztori tevékenységüket is hasonló környezetben végezték. Mindez azt is jelenti, hogy a vizsgált vatikáni forrástípus a magyar oklevelektől eltérően az általában a névtelenség homályában rejtőző vidéki alsópapságra vonatkozóan őrzött meg értékes adatokat. Ugyanakkor azt sem téveszthetjük szem elől, hogy az elemzés alapját alkotó *Libri formatarum* kötetei korántsem teljesek, hiszen például az 1456–1463, az 1476–1482, és az 1503–1512 közötti évekre vonatkozó pro-

móciók teljességgel hiányoznak. 1471 és 1484 között például 76 magyar kúriai promóciós folyamodványt regisztráltak a Datárián, a rögzített kérvények benyújtói közül azonban mindössze két fő promóciós adatai találhatók meg a kamarai könyvekben. 1492 és 1503 között a veszprémi egyházmegye területéről 80 promóciós kérvényt rögzítettek a *Dataria Apostolica* munkatársai. A kandidálók közül azonban mindössze négy fő szentelésére vonatkozó adatok maradtak korunkra az Apostoli Kamara górcső alá vett irategyűttesében. A soproni és a pozsonyi polgárok végrendeletei között is több alkalommal találunk római szentelésre vonatkozó ismereteket, amelyek egyértelműen arra utalnak, hogy a két városban – ahogy a Magyar Királyság területén is – általánosnak számított a kúriai promóció gyakorlata.

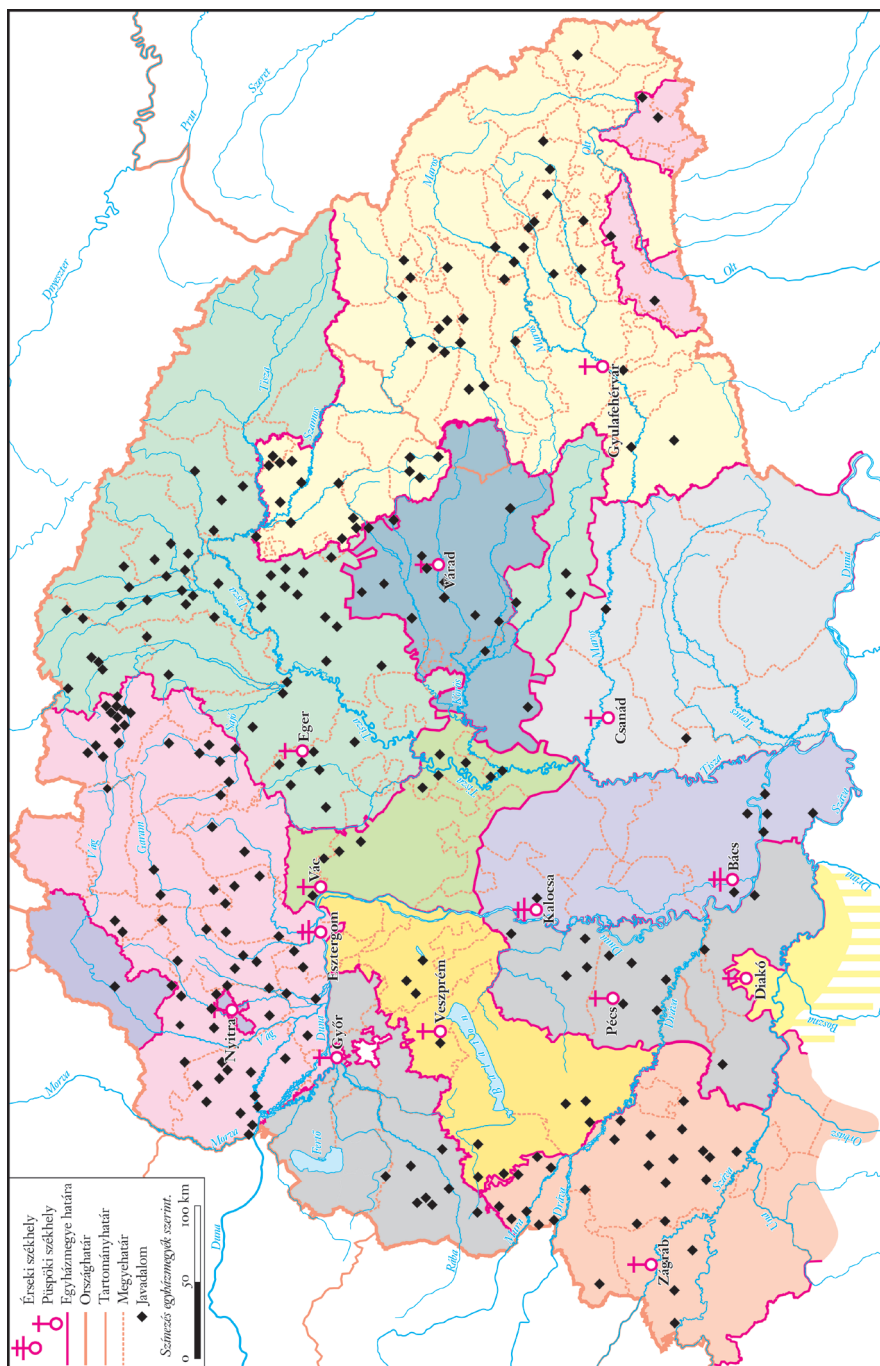
3. térkép

A klerikusok azonosított származáshelyei a Kárpát-medencében

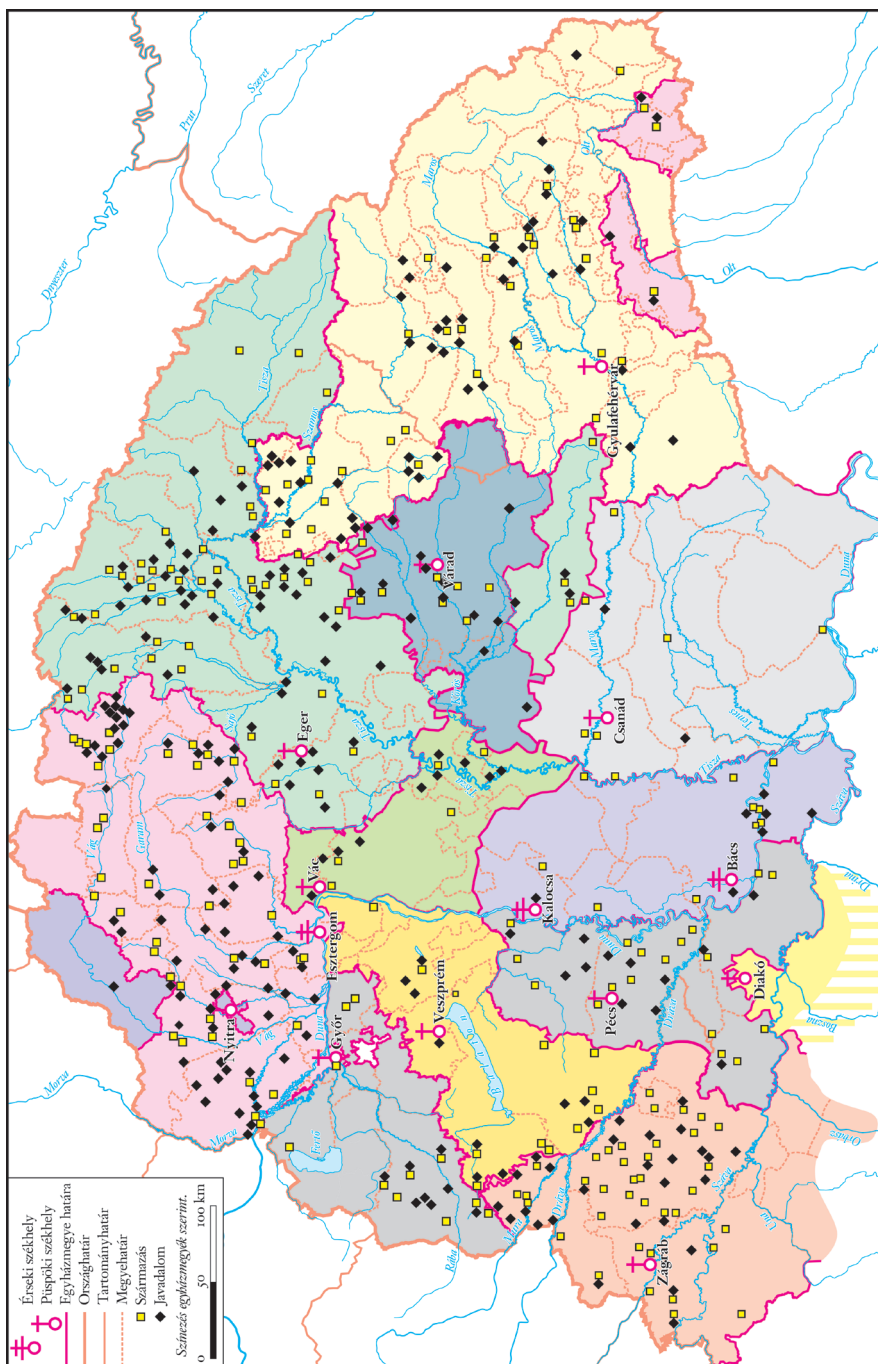

4. térkép

A klerikusuk azonosított szolgálati helyei a Kárpát-medencében

5. térkép
A klerikusok azonosított származási és szolgálati helyei a Kárpát-medencében

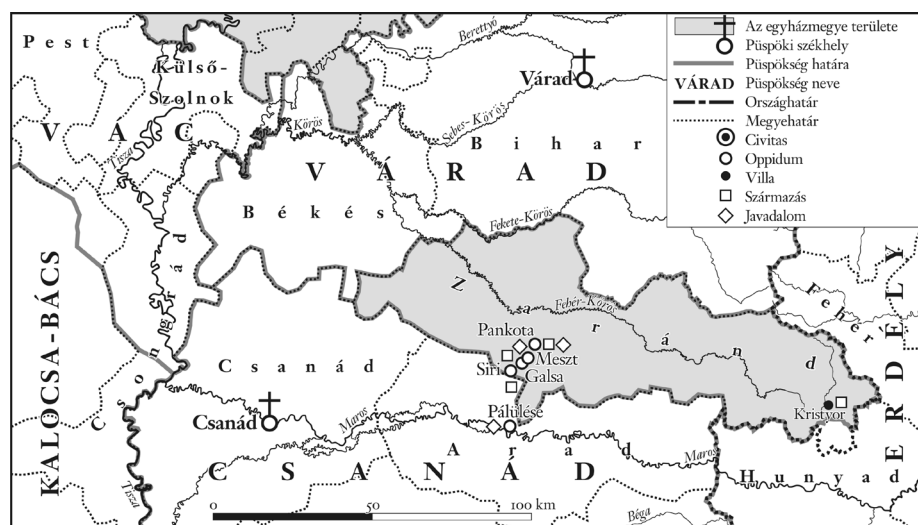
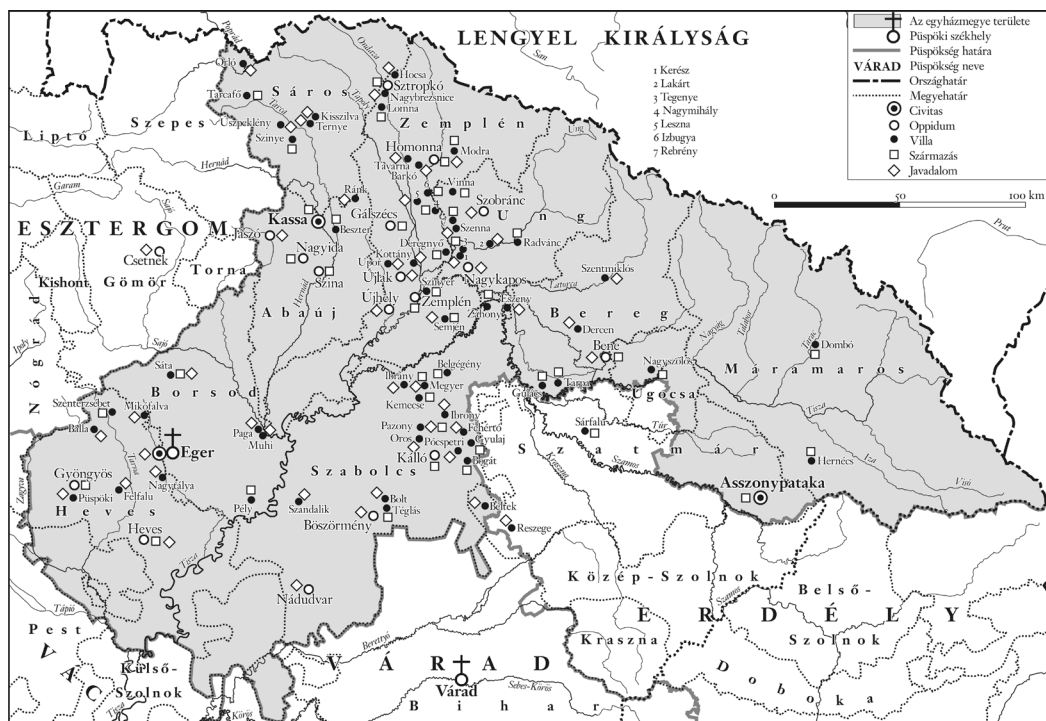
6. térkép

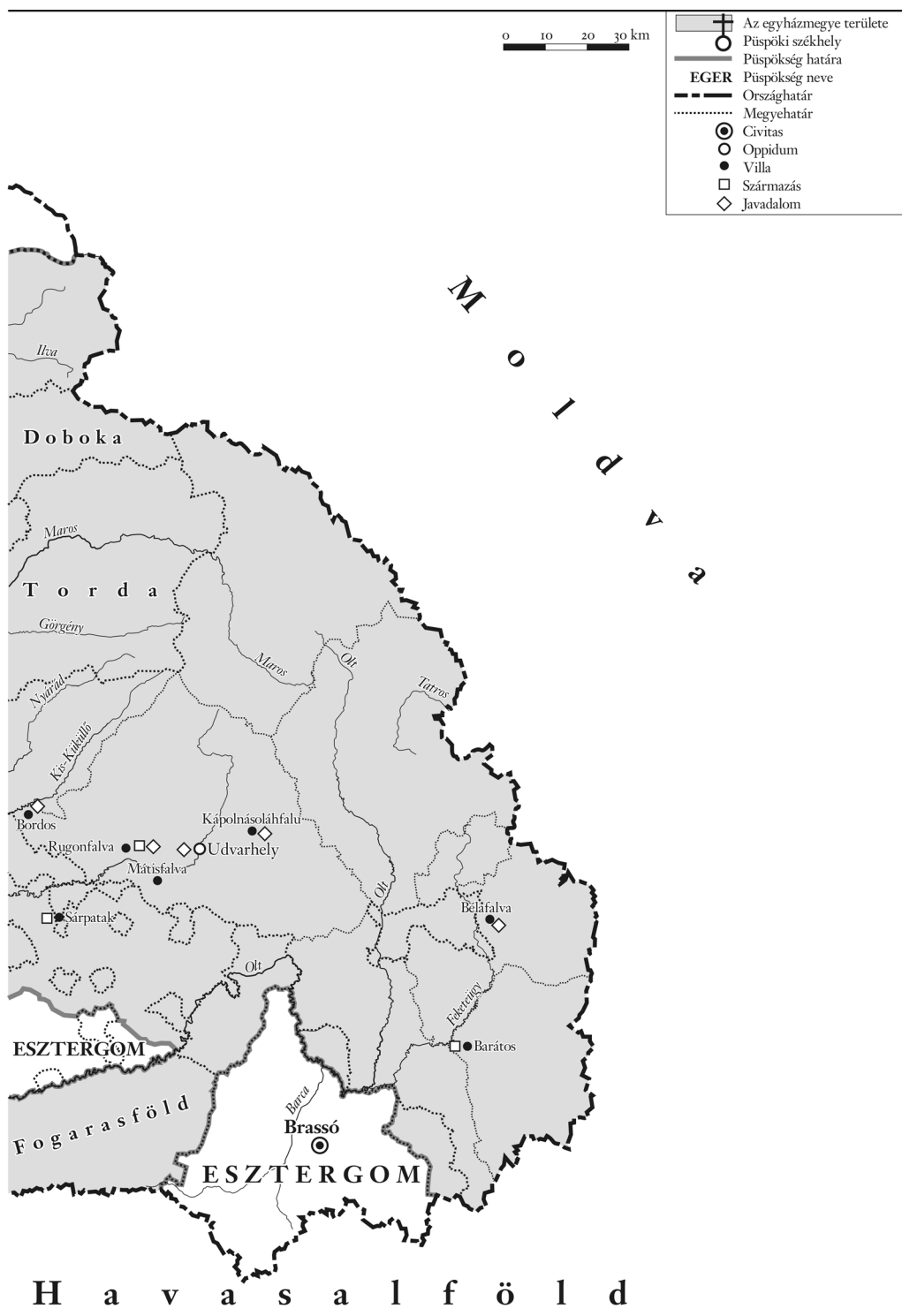
A csanádi egyházmegye területén azonosított települések (1447–1498)

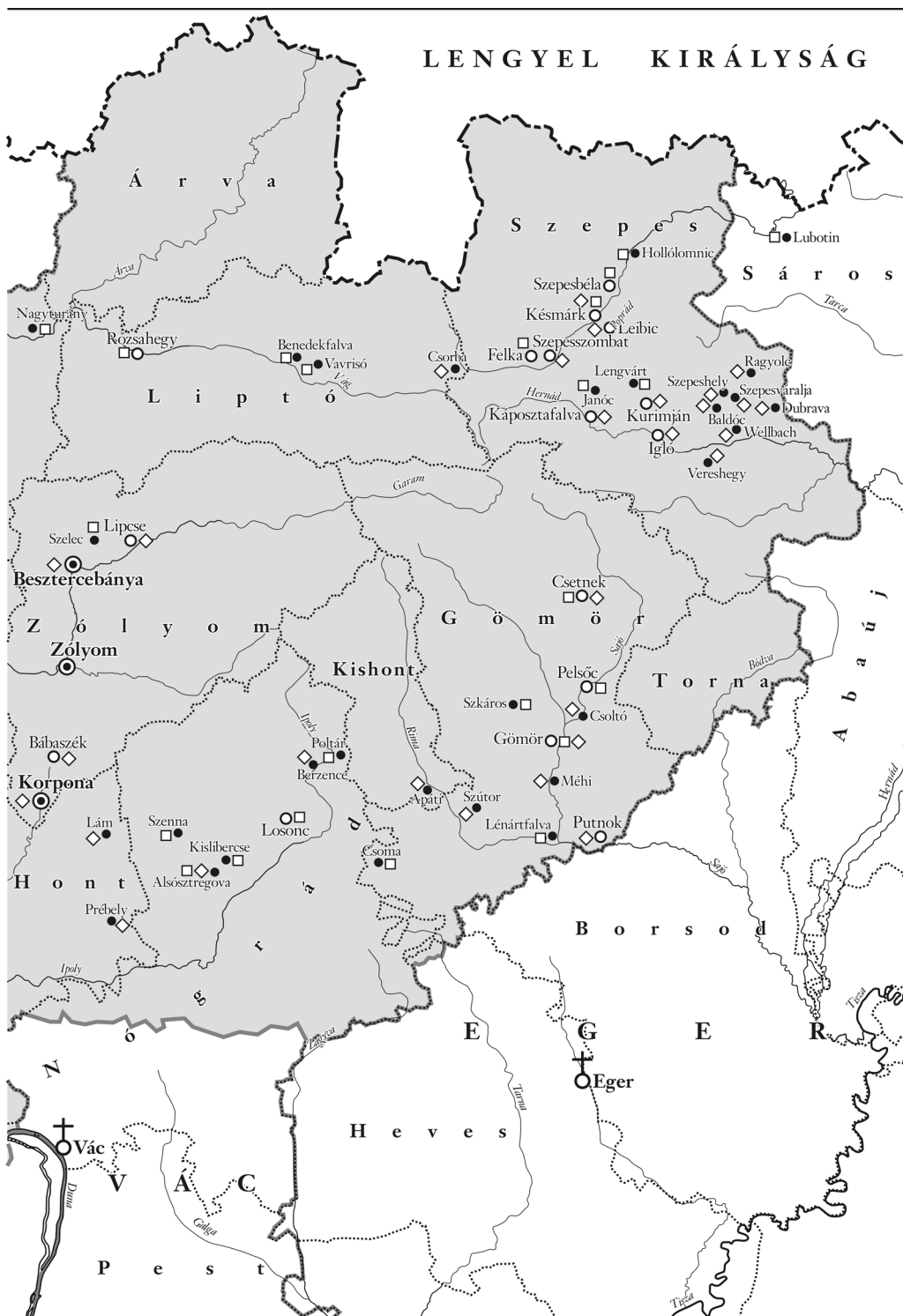

7a-b. térkép

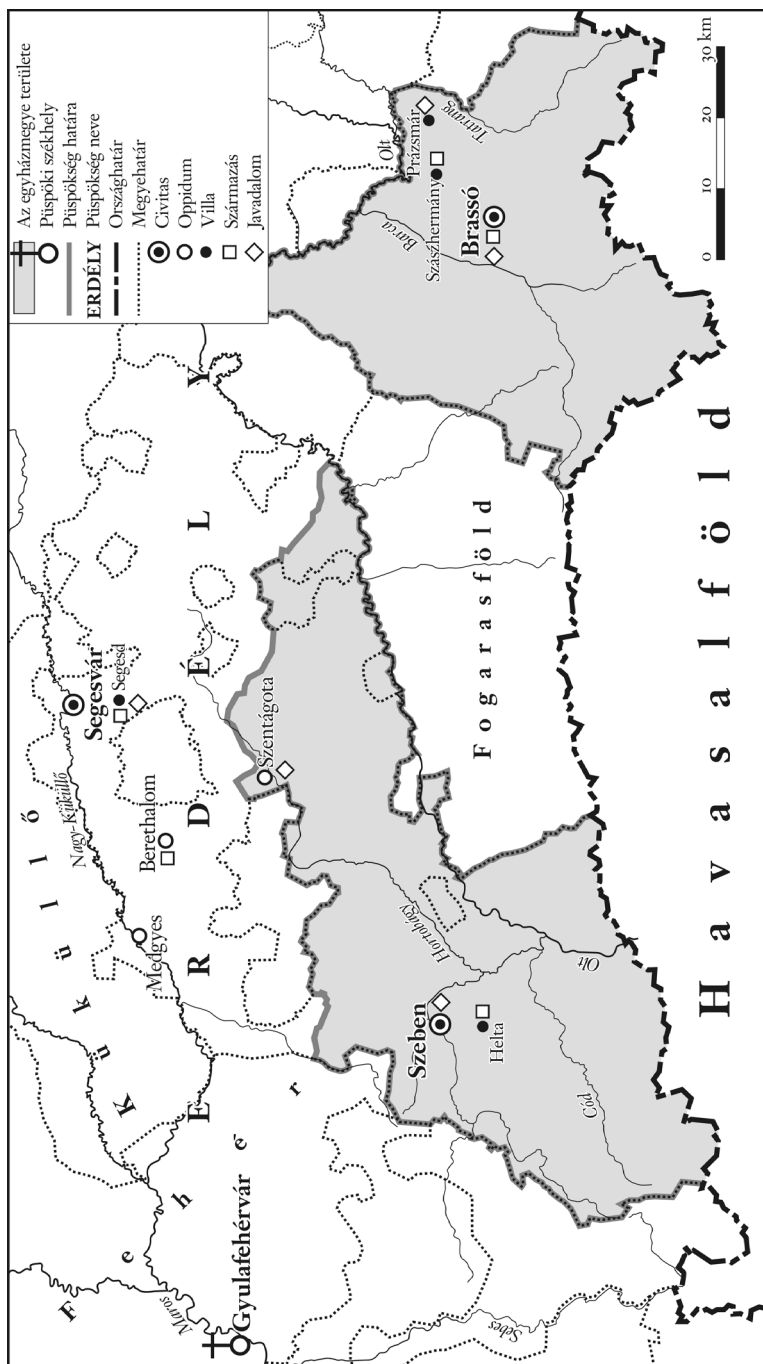
Az egri egyházmegye területén azonosított települések (1436–1523)

10. térkép
Az esztergomi egyházmegye szász dékánátusainak területén azonosított települések (1436–1523)

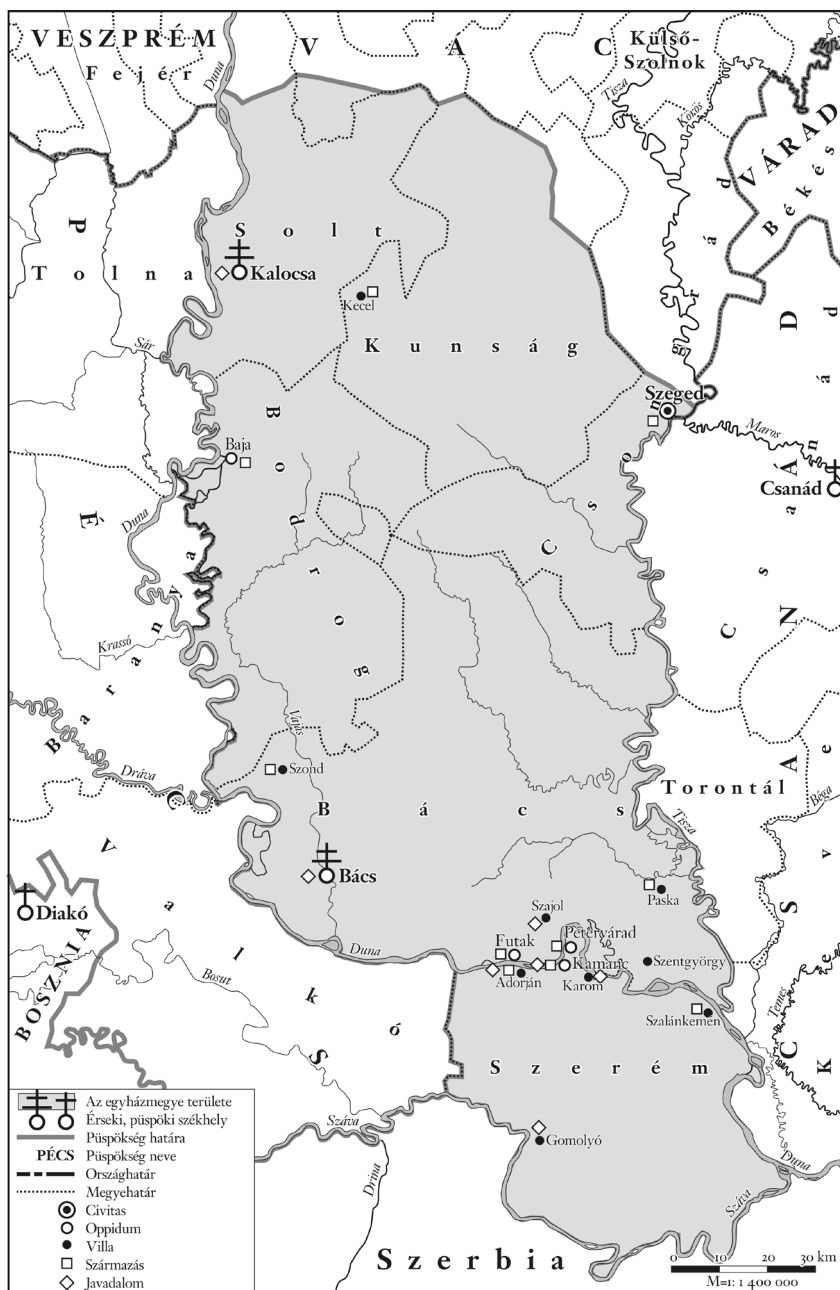
II. térkép

A győri egyházmegye területén azonosított települések (1436–1523)

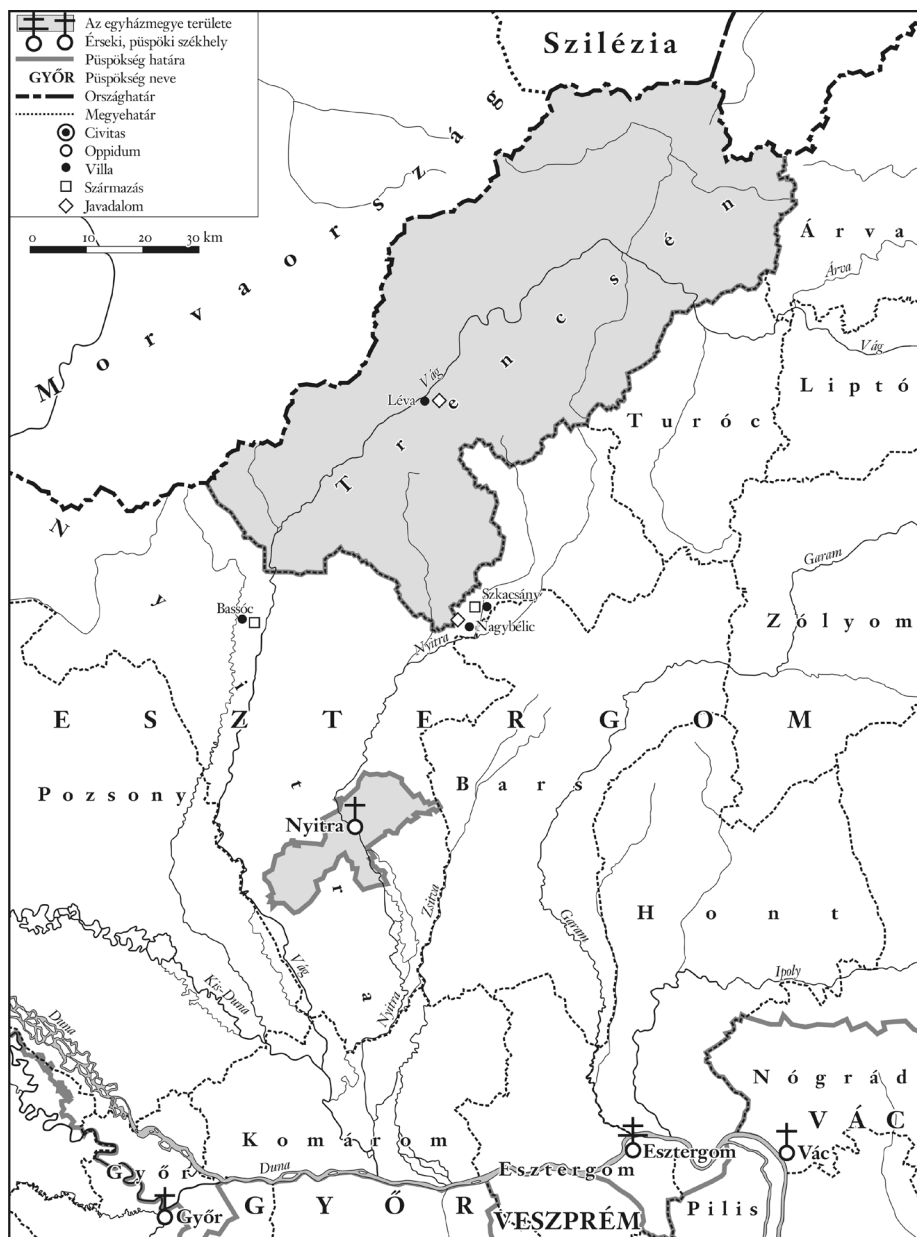
12. térkép

A kalocsa-bácsi egyházmegye területén azonosított települések (1447–1498)

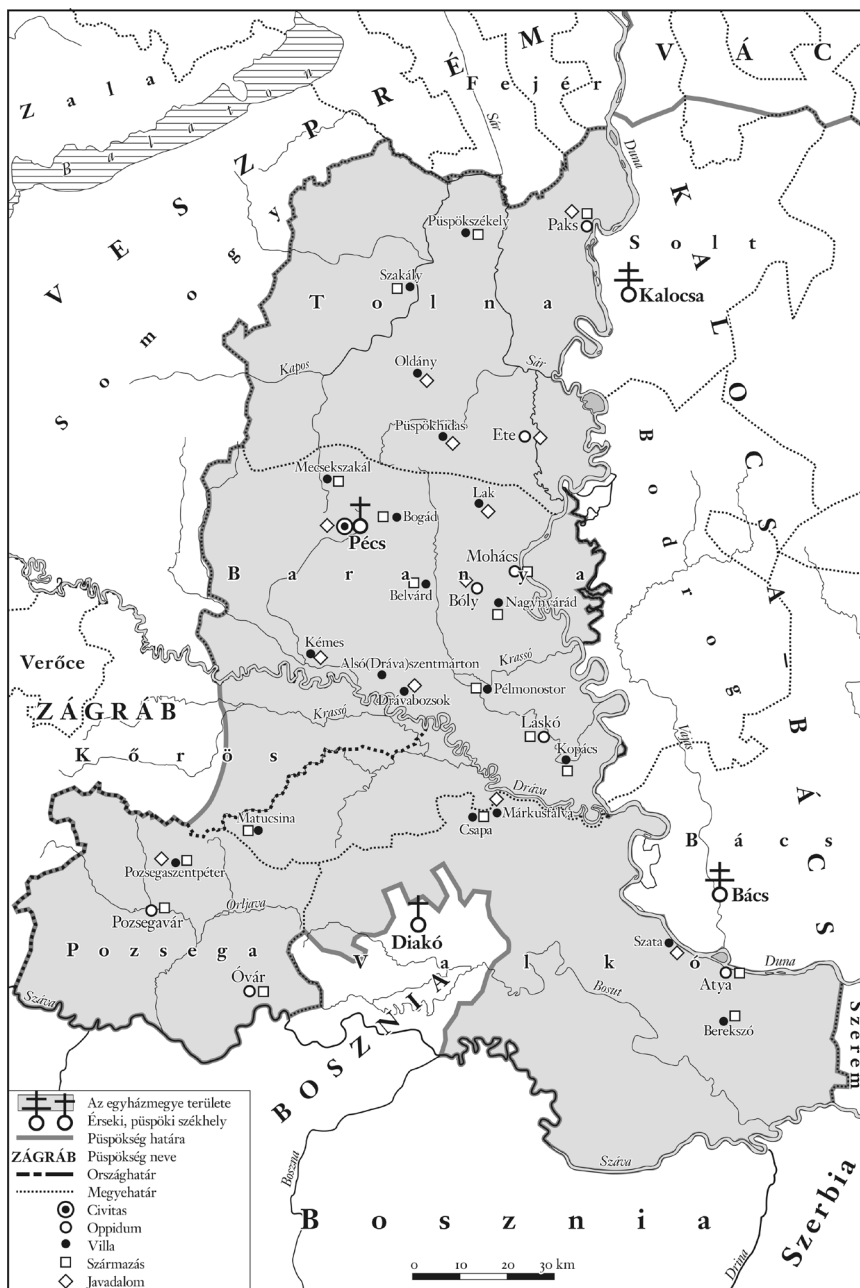
13. térkép

A nyitrai egyházmegye területén azonosított települések (1443–1496)

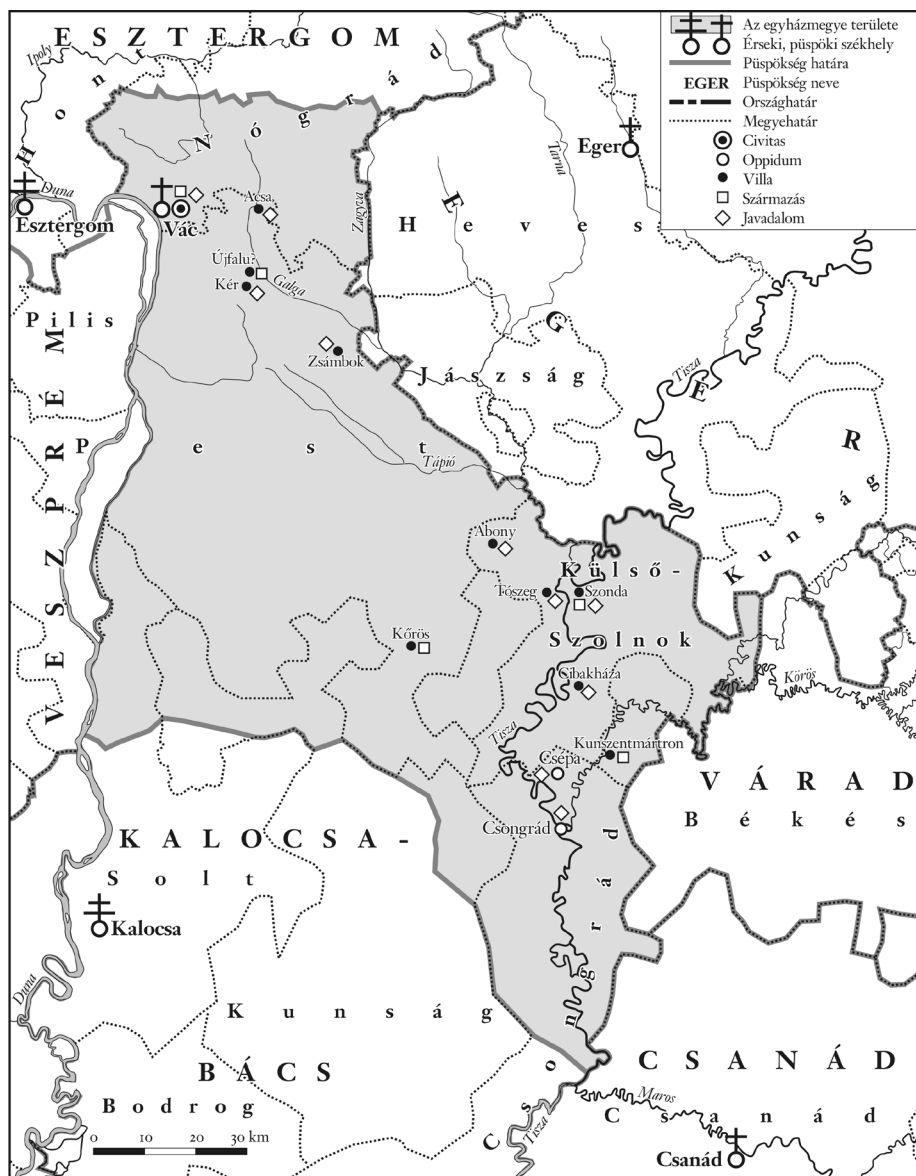
14. térkép

A pécsi egyházmegye területén azonosított települések (1426–1523)

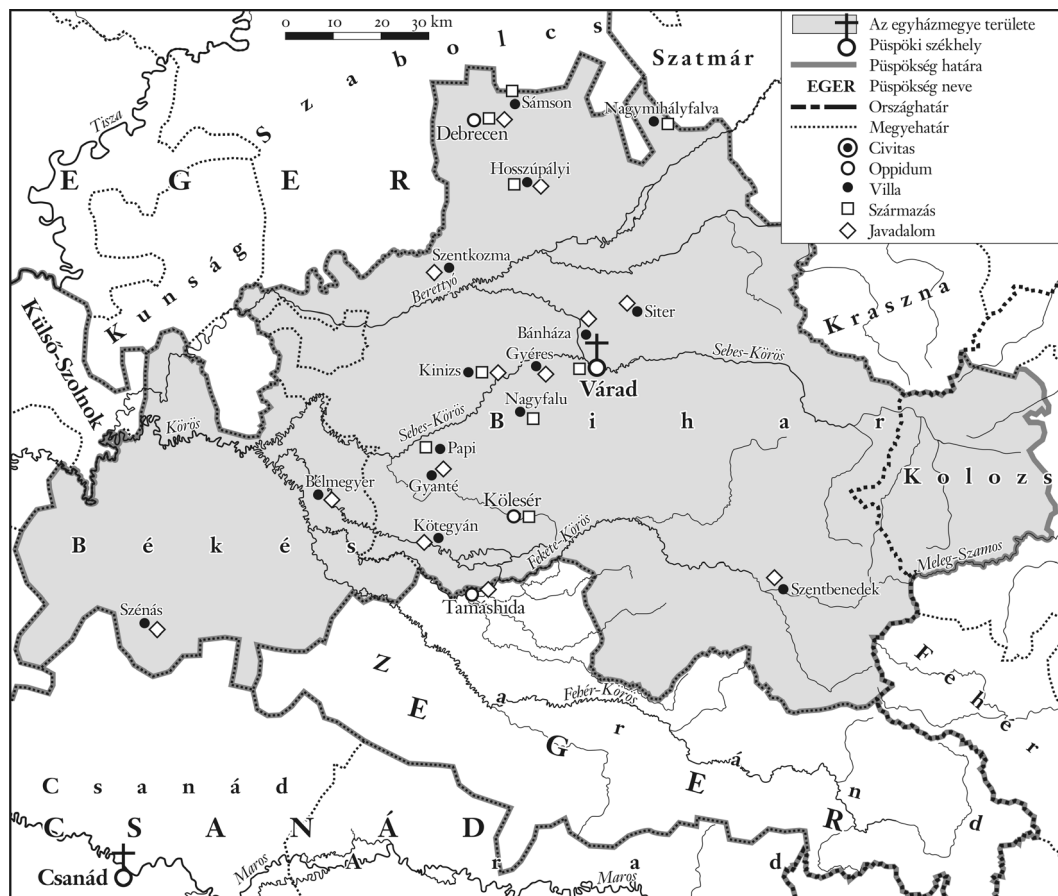
15. térkép

A váci egyházmegye területén azonosított települések (1436–1521)

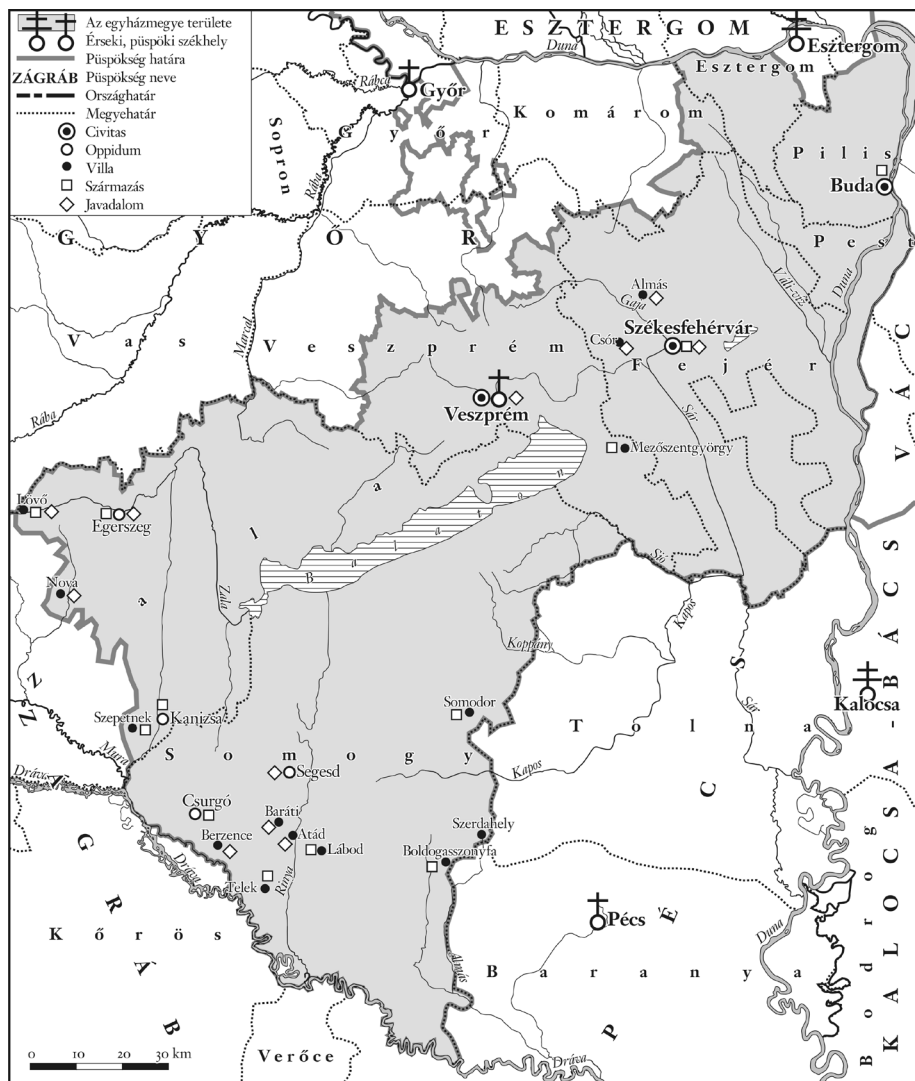
16. térkép

A váradi egyházmegye területén azonosított települések (1436–1523)

17. térkép

A veszprémi egyházmegye területén azonosított települések (1433–1523)

18. térkép

A zágrábi egyházmegye területén azonosított települések (1427–1523)

4. KRONOLÓGIAI JELLEMZŐK

Az előzőekben vizsgált gazdasági és demográfiai összefüggéseken kívül elsősorban a jelentősebb magyar bel- és külpolitikai események, kiváltképp a háborúk, valamint a kisebb-nagyobb járványok egyaránt befolyással lehettek az Itáliába induló magyarok utazási kedvére. Elsősorban az 1430-as évek végétől erősödő oszmán fenyegetettség éreztethette hatását, főként a déli egyházmegegyek esetében. Mindezt tovább fokozta a kettős királyválasztást követő, végül polgárháborúba torkolló belpolitikai válság az 1440-es években.⁴⁰⁵ E feltételezést a vatikáni promóciós bejegyzések is megerősítik. A kettős királyválasztás évében, amikor II. Murád szultán seregeivel Nándorfehérvárat ostromolta (1440),⁴⁰⁶ egyetlen magyar klerikus szentelését sem dokumentálták a *Camera Apostolica*-ban. A rákövetkező évben, amikor V. László (1440/1452–1457) és I. Ulászló (1440–1444) párhívei a harctéren kívántak egymás fölé kerekedni, mindössze egyetlen magyar szentelendő, Mohácsi Mihály a pécsi Minden-szentek-templom plébánosa érkezett, az ekkor Firenzében tartózkodó Kúriába.⁴⁰⁷ A következő esztendő (1442) adatai első pillantásra gyengítik előzetes várakozásainkat, hiszen összesen 16 magyar klerikus nevét találjuk a kamarai regisztersorozat második kötetében.⁴⁰⁸ Am, ha közelebről szemügyre vesszük a bejegyzéseket, a kép már jóval árnyaltabbá válik, ugyanis a dokumentált magyarok közül mindössze egyetlen illető, Pozsonyi Wolf Miklós személyes jelenléte igazolható minden kétséget kizáróan, akit először alszerpappá, majd pedig diakónussá szenteltek.⁴⁰⁹ A fennmaradó 15 fő számára egyaránt egy-egy szentelési engedélyt állítottak ki a hivatal munkatársai, amely egyáltalán nem feltételezett személyes jelenléte. Sőt, nagyon is elképzelhető, hogy e *dimissoriák* kiállítására vonatkozó kéréseket a helyi egyházmegyében gyűjtötték össze, s szervezeten juttatták el az Apostoli Kamarába. E sejtésünket megerősíteni látszik, hogy az 1442. február 1-jén kiállított tíz szentelési engedély közül nyolcat veszprémi, a február 9-ére keltezett további öt felhatalmazás közül pedig egyet veszprémi, négyet pedig zágrábi klerikusok számára adtak

⁴⁰⁵ A korszakra lásd ENGEL PÁL–KRISTÓ GYULA–KUBINYI ANDRÁS, *Magyarország története 1301–1526*, Budapest 1998, 197–213.

⁴⁰⁶ SZABÓ PÁL, *1440. Nándorfehérvár első oszmán–török ostroma és előzményei*, Szeged 2015. Vö. PÁLOSFALVI TAMÁS, *Mennyi ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán*, *Történelmi Szemle* 59 (2017) 417–438.

⁴⁰⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, 93r; ODP 71. sz.

⁴⁰⁸ Uo. fol. 99v, 100r, 101r, 102v; ODP 80–93. sz.

⁴⁰⁹ Uo. 101r, 102v; ODP 94–95. sz.

ki. A felhatalmazások legfontosabb részét alkotó kitétel, amely szerint bármely katolikus főpappal (*a quocumque malueris catholico antistite*) felszenteltethetik magukat, pedig éppen a belpolitikai bizonytalanságra utalhat. Mindezt igazolja Alsólendvai Györgynek a Penitenciária hivatalánál, ugyancsak 1442 februárjában regisztrált szupplikációja. A zágrábi egyházmegyes klerikus számos komoly nehézséget sorolt fel, amelyek következtében saját megyéspüspökéhez nem fordulhat tervezett promóciója kapcsán. Az okok között szerepelt, hogy a prelátus még nem volt püspökké szentelve (*episcopus et ordinarius suus non existit adhuc consecratus*), továbbá – állítása szerint – segédpüspök sem működött az egyházmegyében (*propter carentiam suffraganeus*). Az indokok közül szempontunkból a legfontosabb azonban kétségkívül az, hogy maga a főpap is fogságban sínylődött (*ordinarius suus ad presens occupatus*).⁴¹⁰ E folyamodvány egyértelműen a zágrábi egyházmegyét ért támadásokat dokumentálja, amelyek a Cilleiek és a Tallóciak Szlavónia birtoklásáért folytatott ádáz küzdelmeinek következményei voltak,⁴¹¹ ugyanis mindkét família saját jelöltjét kívánta a püspöki székbe juttatni. A Cilleiek kegyeltje, Zólyomi Benedek (püspöksége 1440–1454) volt,⁴¹² akit az Erzsébet özvegy királynétól († 1442) a zágrábi püspökség betöltésére vonatkozó kegyúri jog (*ius patronatus*) alapján prezentáltak, s törvényes káptalani választást követően a pápa is megerősített.⁴¹³ Zólyomival szemben a Tallóciak Csupor Demetert kívánták az egyházmegye élére állítani. E vetélkedés során Zágrábot is többször ostrom alá vették az ellenséges csapatok, így például 1441 tavaszán a Cilleiek intéztek támadást a város ellen, így kívánva saját támogatottjukat a püspöki palotába juttatni. E vállalkozás azonban sikertelennek bizonyult, s Zólyomi végül – természetesen fegyveres segítséggel – majd csak 1445 márciusában vehette birtokba püspöki rezidenciáját.⁴¹⁴ E zavaros időszakban János ferences szerzetes, luddi címzetes püspök látta el *suffraganeusi* teendőket, aki 1441 szeptemberétől mutatható ki zágrábi segéd-

⁴¹⁰ APA Reg. Suppl. vol. 2bis, fol. 199v.

⁴¹¹ A részletekre lásd PÁLOSFALVI TAMÁS, *Cilleiek és Tallóciak: küzdelem Szlavóniáért (1440–1448)*, Századok 134 (2000) 45–98.

⁴¹² C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 124.

⁴¹³ FRAKNÓI VILMOS, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899, 18–19, II. sz.; FRAKNÓI VILMOS, *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895, 133–139; MÁLYUSZ ELEMÉR, *A magyar rendi állam Hunyadi korában*, Századok 91 (1957) 46–123. 592–602, itt: 58.

⁴¹⁴ PÁLOSFALVI, *Cilleiek és Tallóciak*, 60. 73–74.

püspökként.⁴¹⁵ A kérvény szövege ezek alapján tehát nagy valószínűséggel az 1441 tavaszi–nyári eseményekre, s az egyházmegye sanyarú állapotára utal.

Az 1440-es évek eseményei a győri egyházmegye számára is nagy megpróbáltatásokat okoztak, elegendő pusztán a püspökség központjának 1440. júniusi ostromára utalni, amely során az Ulászló-párti csapatok Rozgonyi Simon veszprémi püspök és Guti Ország Mihály, valamint Pálóci Simon és Nánai Kompolt Pál vezetésével hódoltatták a várost.⁴¹⁶ 1441 tavaszán Ulászló seregei a püspökség több erősségét, köztük Szombathelyt is visszafoglalták.⁴¹⁷ Nehezítette a helyzetet az a körülmény is, hogy a püspöki székhely 1440 augusztusa és 1445 áprilisa között betöltetlen volt.⁴¹⁸ 1441-ben Sopront és a környező területeket zálogosította el Erzsébet királyné Habsburg III. Frigyesnek, majd halálát követően Győr került a német király kezére (1442). Frigyes 1445-ben több nyugat-magyarországi erősséget és a hozzájuk tartozó uradalmakat foglalt el, így a győri püspökség joghatósága alatt álló Rohoncot, Szalónakot, Borostyánkőt, Lékát, Kapuvárat és Kőszeget. Más területek, így Szarvkő, Kismarton, Fraknó, Kabold pedig békés úton kerültek a leendő császár kezére. Az 1447-es regedei fegyverszünet nyomán Győr, az 1463-as bécsújhelyi béke következtében pedig Sopron került vissza a magyar koronához, ám az említett további járságok ezt követően is a Habsburgok zálogbirtokai maradtak.⁴¹⁹

Hadi események színtere volt a veszprémi püspökség, kiváltképp Zala megye területe is egészen 1444 elejéig. Ugyancsak komoly hadmozdulatok zajlottak az esztergomi *diócesis* területén, amelyek közül e helyütt a Pozsonyt célzó támadásokra (1441–1442), Jan Giskra szepességi akciójára (1443), valamint a cseh zsoldosvezér ellen vezetett hadjáratokra utalok (1447–1452).⁴²⁰

⁴¹⁵ 1451 januárjáig mutatható ki a hivatalban. Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 125.

⁴¹⁶ PÁLOSFALVI TAMÁS, *A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444)*, Századok 137 (2003) 897–927, itt: 908; NEMES GÁBOR, *Háború és béke. Győr története (1387–1447)*, Győr története I. A kezdetektől 1447-ig (szerk. Horváth Richárd), Győr 2021, 139–160, itt: 146.

⁴¹⁷ KISS GÁBOR–TÓTH ENDRE–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS, *Savaria-Szombathely története a város alapításától 1526-ig*, Szombathely 1998, 136.

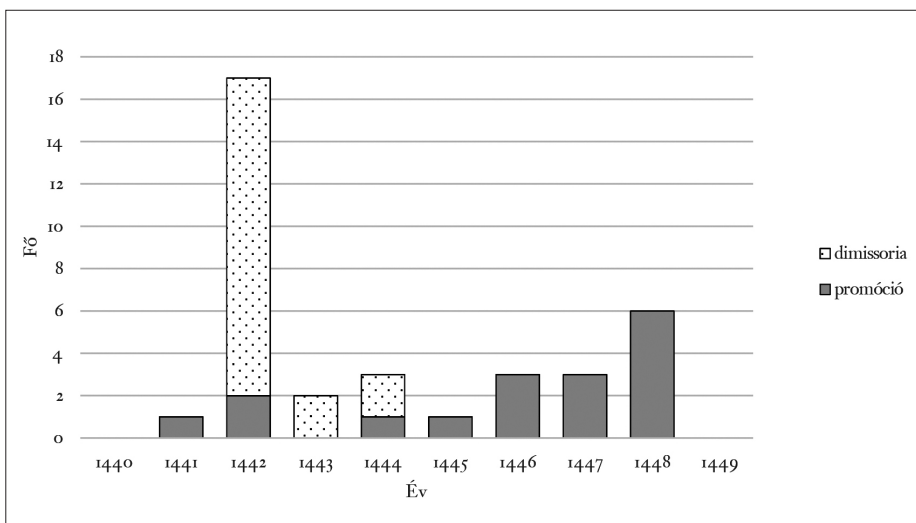
⁴¹⁸ C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 69.

⁴¹⁹ BARISKA ISTVÁN, *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647* (Archivum Comitatus Castriferrei 2), Szombathely 2007, 29–50. – A kettős uralom területén élő kétlaki nemességre lásd PÉTERFI BENCE, *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása* (Szilуетt Korszerű Történelmi Életrajzok), Pécs–Budapest 2014, 87–97.

⁴²⁰ ENGEL–KRISTÓ–KUBINYI, *Magyarország története*, 207; PÁLOSFALVI, *A Rozgonyiak*, 921–950.

Össességében tehát az 1440-es évek válságos időszaka nem kedvezett klerikusaink itáliai utazásainak, ennek megfelelően az 1440 és 1449 közötti évtizedben összesen 16 magyar személy vette fel az egyházi rend egyes grádusait a kereszténység központjában, a Római Kúriában. A belpolitikai események mellett minden bizonnyal visszatartó erőt jelenthetett a Rómában 1448 és 1450 között pusztító pestis is.⁴²¹

3. ábra
Magyarok promóciós ügyei az Apostoli Kamarában (1440–1449)

Az 1450–1455 közötti időintervallumban az előző periódushoz képest némi növekedést tapasztalunk, ugyanis ekkor húsz magyar klerikus kúriai szenteléséről rendelkezünk adatokkal. Az 1450-es szentév kiemelkedő, ugyanis ekkor összesen nyolcan, mások mellett a veszprémi egyházmegyes Budai Balázs vették fel az egyházi rend szentségének egyes fokozatait.⁴²² Mindez teljesen illeszkedik a nemzetközi folyamatokhoz, ugyanis amíg 1449-ben az általános kúriai szenteléseken résztvevők átlaga 40,6 fő volt, addig ez az arány a következő évben 127,7-re emelkedett.⁴²³ Jóllehet a következő évtized (1456–1464) kamarai szenteléseit rögzítő regiszterek nem maradtak korunkra, joggal fel-

⁴²¹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 212.

⁴²² AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 3, 34r: 39r: 42rv: 43v; ODP 120–128. sz.

⁴²³ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 210–211, és 7.5. ábra.

tételezhetjük, hogy a Hunyadi Mátyás trónra jutását követő első időszakban kevés szentelésre váró magyar egyházi vállalkozhatott a római utazásra. Az ifjú uralkodónak két fronton is helyt kellett állnia, egyrésztől a délen támadó oszmánokkal, másrészt pedig belső ellenzékével szemben. A király ellen fellépő opposíció egyik központja a győri püspökség joghatósága alá tartozó Német-újvár volt.⁴²⁴ Az Újlaki Miklós várában gyülekező pártütők 1459 februárjában választották magyar királlyá III. Frigyes német–római császárt (1452–1493), s az eseményt követően nem sokkal a lázadók Körmendnél legyőzték a magyar uralkodó csapatait.⁴²⁵ A fenyegető oszmán veszély (1463–1464, 1474, 1475–1476, 1479) és a belpolitikai válságok (1467, 1471) ugyancsak negatív hatással lehettek a magyar klerikusok utazásaira, ahogy a Rómában többször is pusztító fekete halál (1468, 1476, 1478, 1480–1481), valamint a pápa Anguillara grófjai ellen vezetett hadjárata (1465) is.⁴²⁶ A Mátyás-kori magyarok kúriai szenteléseinek éves átlaga az 1460-as évek második felétől az 1480-as évek derekáig tíz fő alatt maradt. A *Libri formatarum* sorozat 1475 és 1481 között tapasztalható hiátusát a korabeli szupplikációs regisztrumok vonatkozó adataival igyekeztem pótolni, amint az alábbi ábrán látható. (Természetesen csak olyan folyamodványokat tüntettem fel, amelyek egyértelműen kúriai promóciókra utalnak.)⁴²⁷ Az adatsort vizsgálva egyértelműen kijelenthető, hogy a magyarok a vizsgált időszakban folyamatosan igénybe vették az Apostoli Kamara promóciós szolgáltatásait.

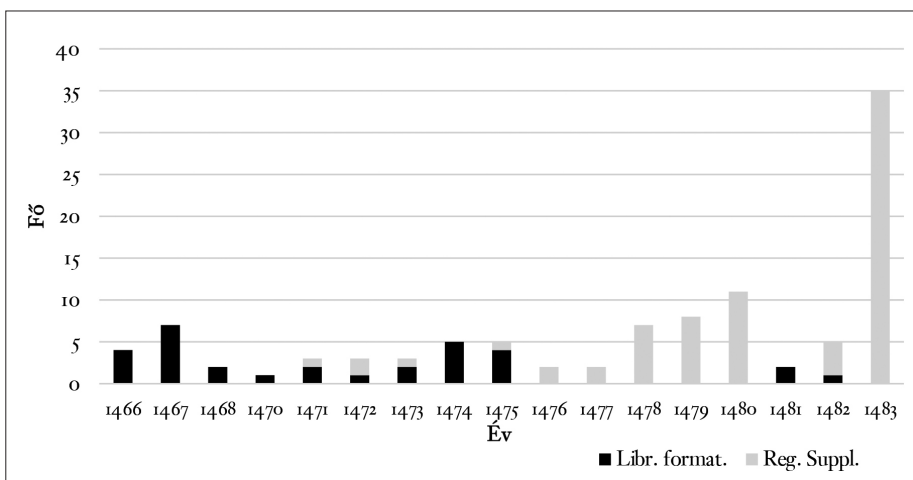
⁴²⁴ FEDELES TAMÁS, *Miklós király és Lőrinc herceg. Az utolsó két Újlaki vázlatos pályaképe*, Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései (szerk. Vonyó József), Pécs–Budapest 2017, 135–168, itt: 147–148.

⁴²⁵ Erre lásd VESZPRÉMY LÁSZLÓ, „*Reddidit amissum fugiens Germanus Honorem*“. Az 1459-es körmendi ütközetek historiográfiájához, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 1998, 19–32.

⁴²⁶ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 214.

⁴²⁷ A teljes adatsort lásd FEDELES, „*Szentelési turizmus?*”, Adattár III.

4. ábra
Magyarok kúriai szentelése a Mátyás-korban (1466–1483)

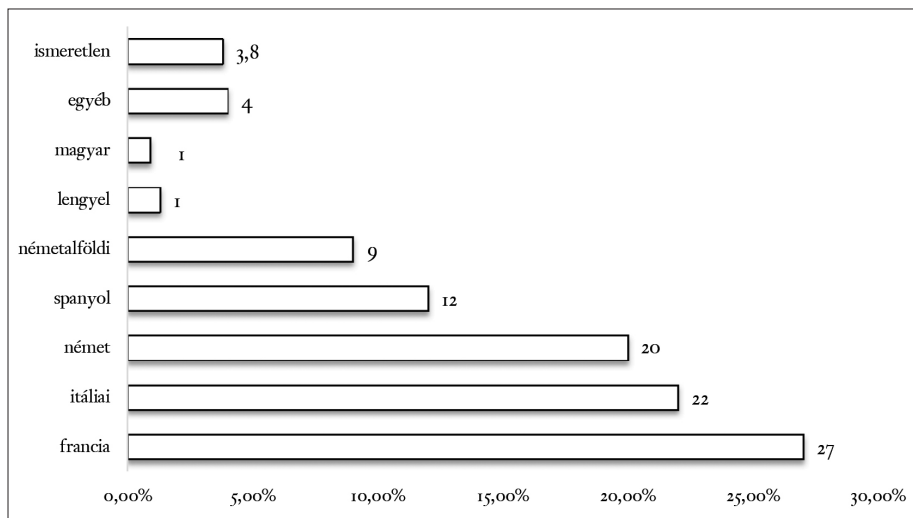

A II. Pál pontifikátusa alatt lezajlott kúriai promóciókat JUSSI HANSKA vette részletes vizsgálat alá.⁴²⁸ Eredményeire támaszkodva alkalmunk nyílik a kor-szak magyar klerikusainak római szenteléseit nemzetközi összehasonlításban is szemügyre venni. Az 1464 és 1471 közötti időszakban összesen 1673 fő kamarai szentelését dokumentálták a *Camera Apostolica*-ban. A franciák (453 fő), az itáliaiak (371 fő) és a németek (332 fő) egyértelműen túlsúlyban voltak, majd őket jelentős lemaradással a spanyol (196 fő) és a németalföldi (151 fő) klerikusok követték. A felsorolt földrajzi régiók képviselőin kívül Skandinávia, Skócia, Anglia, Portugália, Lengyel- és Magyarország, Svájc, valamint a Balkán területéről szintén érkeztek egyháziak (összesen 107 fő). Az utóbbiak között 22 fővel a lengyelek képezték a legnépesebb csoportot, majd őket 16 fővel a magyarok követték. 68 személy származása közelebből nem volt meghatározható. ZDEŇKA HLEDÍKOVÁ vonatkozó kutatásai nyomán ismert, hogy az említett időszakban mindössze egyetlen cseh klerikus ordinációjára került sor a Kamara szervezésében.⁴²⁹ Mindez pedig azt mutatja, hogy a Kárpát-medence klerikusai számottevő arányt képviseltek kelet-közép-európai összevetésben, azonban számuk jelentősen elmaradt a földrész nyugati és déli régióiból érkezettekhez képest.

⁴²⁸ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 216 és 7.2. táblázat.

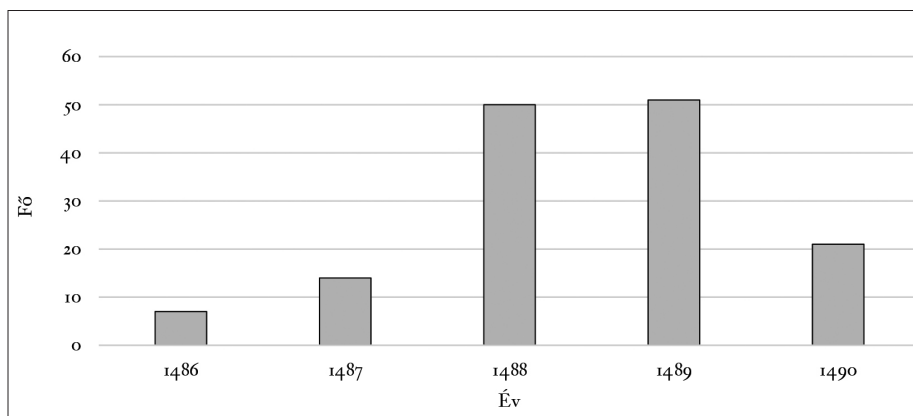
⁴²⁹ HLEDÍKOVÁ, *Svěcení duchovenstva*, 34–35, 19. sz.

5. ábra
A kamarai promóciók földrajzi megoszlása (1464–1471)

Mátyás regnálásának utolsó éveiben számottevő növekedést tapasztalunk a magyarok kúriai promóciói terén, e figyelmenreméltó tendenciát szemlélteti az alábbi grafikon.

6. ábra
Magyar klerikusok kúriai szentelése (1486–1490)

Az adatok alapján azt láthatjuk, hogy az 1487-től érzékelhető számbeli gyarapodás a következő két esztendőben érte el a tetőpontot, amely 1488-ban félszáz (6,7%), a következő évben pedig 51 személyt (6,9%) jelentett.⁴³⁰ Vélhetőleg e folyamat hátterében Hunyadi Mátyás osztrák hadjáratainak Bécs (1485), majd Bécsújhely (1487) bevételét követő lezárulását, valamint a déli végeken az 1483-as magyar–török békekötés következtében kialakult nyugodtabb időszakot sejtethetjük.⁴³¹ E trend minden bizonnyal 1490-ben is folytatódott volna, hiszen március és április folyamán 22 főt (3%) szenteltek Rómában. Ezzel szemben közel tíz hónapos intermezzót követően, 1491 tavaszán került ismét sor magyarok promóciójára Róma templomaiban (7 fő – 0,9%). E jelenség nyilvánvalóan összefüggésbe hozható a Mátyás király 1490. április 6-án bekövetkezett halála nyomán kialakult belpolitikai instabilitással.

Hosszabb időt vett ugyanis igénybe, amíg a trónkövetelők egyike, a Jagelló családból származó II. Ulászló (1490–1516) el tudta foglalni, majd ellenfeleivel szemben meg is tudta tartani az ország trónját. 1490 nyarán Corvin Jánost és párthíveit győzte le, majd a szeptemberi koronázását követően az országra törő Habsburg csapatokkal kellett felvennie a küzdelmet. A trónharcok több egyházmegye, így a veszprémi és a győri területét is érintették. Habsburg Miksa magyarországi hadjárata során a győri püspökség déli, elsősorban Vas megyei területén nyomult az országba, s a hadmozdulatok során több jelentősebb települést, így például Kőszeget, Szombathelyt és Rohoncot is elfoglalta.⁴³² Az ellenséges csapatok egészen Fehérvárig nyomultak, majd a koronázóvárost kifosztva Buda felé indultak. Az 1491 tavaszán induló dunántúli ellentámadás során Ulászló seregeinek sikerült visszafoglalni az ideiglenesen I. Miksa (1490/1493–1519) kezére jutott területeket, majd pedig a novemberben, Pozsonyban megkötött béke révén jutott végül a háborúskodás nyugvópontra.⁴³³

⁴³⁰ A Libr. format. kötetei 1483 és 1485 között nem tartalmazznak magyar vonatkozású bejegyzéseket.

⁴³¹ A külpolitikai háttér részleteire lásd KUBINYI ANDRÁS, *Mátyás király* (Tudomány–Egyetem), Budapest 2001, 75–95.

⁴³² SOLYMOSI LÁSZLÓ, *Kőszeg 1490. évi feladása*, Vasi Szemle 37 (1983) 94–101.

⁴³³ Az eseményekre lásd HERMANN WIESFLECKER, *Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag 1490/91*, Südost-Forschungen 18 (1959) 26–75; KUBINYI ANDRÁS, *Két sorsdöntő esztendő*, Történelmi Szemle 33 (1992) 1–54; E. KOVÁCS PÉTER, *Miksa magyarországi hadjárata*, Történelmi Szemle 37 (1995) 35–50; NEUMANN TIBOR, *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló–Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*, I, Századok 144 (2010) 335–372; II, Századok 145 (2011) 293–347.

Az északról az országra törő János Albertet nem sokkal később, 1491/1492 fordulóján győzték le a magyar uralkodó hadvezérei.⁴³⁴ A trónharcok lezárultával kezdődő békésebb időszak érzékelhetően kedvezően hatott a római utazásokra, ugyanis 1492 februárja és 1493 júniusa között összesen 70 magyar klerikus (9,4%) vette fel az egyházi rendet Rómában. Ezt követően azonban ismét egy jelentősebb visszaesésnek lehetünk tanúi, ugyanis 1493 júliusa és 1494 márciusa között egyetlen magyar nevet sem rögzítették a promóciókat dokumentáló kamarai jegyzők. E hiátus hátterében immár az intenzívvé vált oszmán fenyegetést gyaníthatjuk. 1493 elején az Erdélyre támadó török portyázókat a szászok ugyan szétverték, ám szeptember elején a boszniai beglerbég katasztrofális vereséget mért Udbinjánál a horvát bánok seregére.⁴³⁵ 1493 őszén, miután az oszmánok Horvát-, majd Stájerországot és Krajnát pusztították, I. Miksa csapatai felvonultak a magyar–osztrák határra. A főserég a Győr–Vasvár vonalon helyezkedett el, két másik kontingens pedig Bécset és Alsó–Ausztriát, valamint a stájer területeket biztosította. A haditerv szerint az osztrák főserég egyesülve Ulászló csapataival az oszmánok ellen vonult volna, azonban a tervezett akció végül nem valósult meg.⁴³⁶ A török veszély ideiglenes elmúltával ismét visszatért a szentelés előtt álló magyar egyháziak utazási kedve, ugyanis 1494 tavaszán 28 főt (3,8%) szenteltek Rómában. 1494 májusa és 1495 áprilisa között újfent hiányt tapasztalunk, amely hátterében az oszmánok elleni készülődés, valamint az Újlaki Lőrinc és szövetségesei ellen vezetett, több hónapos királyi hadjárat állhatott.⁴³⁷ Miután 1495 márciusában a lázadók behódoltak a királynak, s megkötötték a török–magyar békét, ismét kisebb-nagyobb klerikuscsoportok indultak az Örök Városba.

Bizonyára kedvezőtlen hatást gyakorolt a magyarok utazásaira is VIII. Károly (1483–1498) itáliai hadjárata (1494/1495), amely során Rómába is bevonultak a francia csapatok. Az uralkodó célja a nápolyi trón megszerzése volt, azonban e mellett befolyása alá kívánta vonni az Appennini-félsziget területét

⁴³⁴ NEUMANN TIBOR, *A kassai hadjárat: II. Ulászló zsoldosserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491)*, Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok, 6–16. század (szerk. Pósnán László–Veszprémy László), Budapest 2016, 363–397.

⁴³⁵ TAMÁS PÁLOSFALVI, *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526* (The Ottoman Empire and its Heritage 63), Leiden–Boston 2018, 294.

⁴³⁶ HERMANN WIESFLECKER, *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit, I–V*, Wien 1971–1985, I, 357–358.

⁴³⁷ FEDELES TAMÁS, *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27), Szeged 2012.

is.⁴³⁸ A francia invázió nyomán kialakult háborús helyzet komoly megpróbáltatás elé állította, sőt néha akár életveszélybe is sodorhatta az Itáliába induló jámbor utazókat, köztük az egyházi rend szentségét Rómában felvenni kívánó magyarokat is. A hadiállapotról és az utazókra leselkedő veszélyekről János bártfai káplán közismert, 1494. december 28-án, Villachban kelt levelében részletesen beszámolt. Tudósítása szerint „ugyanis a francia király hatalmas sereggel, tudniillik a hírek szerint 8000 különböző nemzetiségű gyalogossal és lovassal Itália legyőzéséhez fogott. A ferrarai herceg más környező hercegekkel és bizonyos kardinálisokkal a francia uralkodóhoz csatlakozott a pápa úrral szemben, s már több várost, jelesül Bolognát, Firenzét, Siénát elfoglaltak. [...] az illető király népe mindenütt szétszóródott és egész Itáliát elpusztította és elnéptelenítette [...] És ez a nép úgy a tengerparton, mint a tengeren, minden úton és ösvényen levágja, leszúrja, felpredálja, kifosztja a mindkét nemhez tartozó embereket, a zarándokokat éppúgy, mint másokat, nyelvüket pedig kímetszi. [...] Thurzó Péter [...] többek között azt mondta nekem, hogy őt Rómából visszatérőben Firenze környékén fogságba vetették, s egyéb gaztettek mellett keresztre feszítették, 1,5 forintját elvették, s öt nap után engedték szabadon. Továbbá egy, a sziléziai Neisse városából érkező áldozópapot és 11 társát Ferrara és Bologna között 400 forinttól fosztották meg és értékek nélkül tértek vissza. Továbbá 72 Erdélyből érkező egyházi és világi személyt Ancona és Loreto között raboltak ki. Az ilyesféle hírek hallatán és bizonyos értesülések következtében valamennyi útítársam, akik pozsonyi illetőségű alkalmas férfiak Velencében visszafordultak. Hozzájuk hasonlóan 28 temesvári, több kirabolt körmöcbányai és szepesi szintén visszafordult. Szent Tamás apostol ünnepén a velencei dózse arra kért bennünket, hogy semmiképpen se tegyük ki magunkat oly nagy veszélynek a kockázatos utakon. Továbbá két nappal Tamás ünnepét követően, megérkezett hozzám Velencébe, másodmagával Béla Simon, Domokos fehérvári prépost úr legfőbb famulusa, aki Rómából jött, s aki még a francia király érkezése előtt lépett be a városba [...] azt mondta,

⁴³⁸ DAVID S. CHAMBERS, *Popes, Cardinals and War. The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe*, London 2006, 94–96; MICHAEL MALLETT–CHRISTINE SHAW, *The Italian Wars: 1494–1559. War, State and Society in Early Modern Europe*, Harlow 2012, 6–37. – Az 1495. július 6-án lezajlott fornovói csatára legújabbán magyarul lásd F. MOLNÁR MÓNKA, *Az itáliai államok hadszervezete és hadseregei (1494–1526)*, Új korszak határán: Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában (szerk. B. Szabó János–Fodor Pál), Budapest 2019, 121–137, 131–133.

hogy a világon nincs olyan ember, aki most el tudna jutni Rómába. Ha pedig valaki eljut, semmire sem megy, mivel a Szent Péter monostor egésze erősen be van zárva, a pápa úr pedig az Angyalvárba zárkózott és az egész Apostoli Kamara be van zárva, tehát nincs olyan bölcs ember, aki onnan oklevelet tudna kihozni.”⁴³⁹

⁴³⁹ „*Nam rex Francie cum valido exercitu, videlicet ut famatur 8° milibus diversorum nationum perditum et equitum Italiam debellaturus applicuit, dux Ferrarie cum aliis circumiacentibus ducibus et certis cardinalibus eidem regi Francie contra dominum apostolicum adbeserunt, civitates quamplures receperunt, videlicet Bononiam, Florenciam, Senam [...] populusque ipsius regis circumquacumque dispersus est et ille populus desolavit et depopulavit fere totam Italiam [...] Et iste populus tam in littore maris, quam etiam in mari et in omnibus viis et semitis omnes utriusque sexus homines, tam peregrinos, quam alios, mutilant, transigunt, depredant et spoliant ac linguas excidunt. Nam Petrus Thwurzo [...] mihi inter cetera dixit, quod ipsum in redeundo de Roma in medio Florencie captivaverunt et inter alias penas eundem crucifixerunt et ab eodem in valore 1 ½ fl. receperunt, ipsumque cum suis per quinque dies captum tenuerunt. [...] Item unus discretus sacerdos cum IX honestis personis de Slezia de civitate Nisna inter Ferrariam et Bononiam privati sunt IIIIc fl., et miserabiliter redierunt. Item de Transsilvania spirituales et seculares in numero 70 II inter Anconam et Sanctam Mariam de Loreto omnes spoliati redierunt, his et huiusmodi novitatibus auditis et pro certo compertis, omnes socii itineris mei, viri satis idonei de Pozon, omnes Venetis reversi sunt. Et etiam de Themeswar XXVIII. reversi sunt, de Krempnica, de Scepus plures despoliati reversi sunt. Dux venetorum in die Sancti Thome apostoli nobiscum hospitium intimavit in Venecia, petendo et consulendo, quod nullo modo nos intromittamus ad tanta pericula et discrimina viarum. Item secundo die post Thome, venit in Venecia ad me nobilis Simon de Bela, supremus famulus domini Dominici prepositi de Albaregali secundusmet, qui venit de Roma, qui etiam intraverat ante adventum regis Francie, qui portabat secum literas privilegiales domini apostolici super Abbatiam de Zegzard, que litera ante annum parare fiuntur, qui mihi horribilitatem et discrimina viarum enotare non valebat et dixit, quod non est homo in mundo, qui nunc Romam attingere posset et si etiam attingeret, nichil proficeret, quia monasterium sancti Petri omnino fortiter est reclusum et dominus apostolicus se in castro Angeli reclusit et omnes Camere Apostolice sunt recluse, ita, quod non homo tam sapiens, qui possit aliquam literam inde extrahere.” – IVÁNYI, Bártfa, 464–467, 3167. sz.*

19. térkép

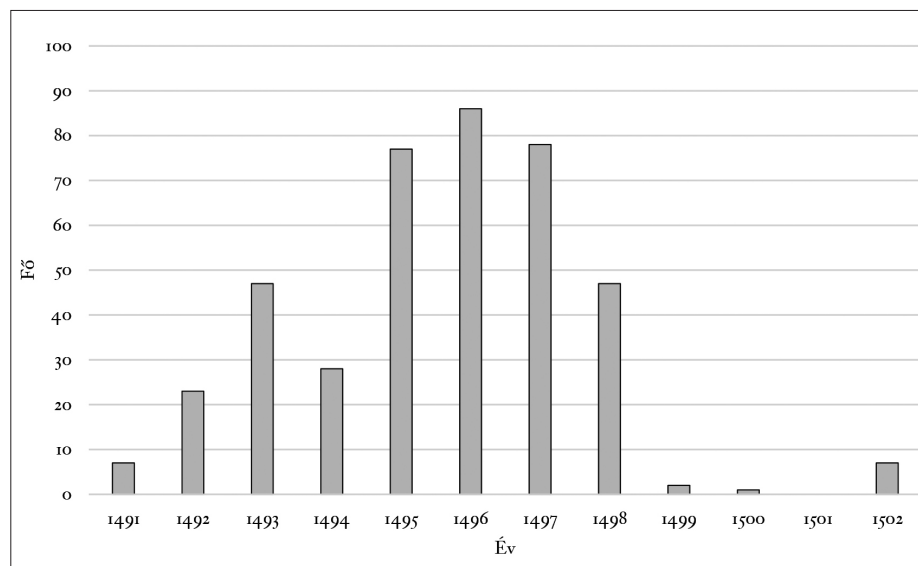
VIII. Károly francia király itáliai hadjárata (1494–1495)

1495 kora tavaszán, jöllehet a francia csapatok még nem hagyták el Itáliát, ismét megindulhatott a forgalom Róma irányába. A kényszerű várakozást követően a bártfai káplán is eljutott végül Szent Péter városába, amint azt az útja során keletkezett kiadásainak listája (*exitus pecuniarum istarum*) igazolja.⁴⁴⁰ A korábbi és a későbbi időszakban sem tapasztalható nagyságrendű magyar „szentelési turizmus” során 1495-ben 77 (10,4%), 1496-ban 86 (11,6%), míg 1497-ben 78 (10,5%), 1498-ban pedig 47 (6,3%) hazai javadalmas nevét találjuk a *Libri formatarum* köteteiben. E négy esztendő folyamán a Kúriában felszentelt 288 fő a magyarok összlétszámának közel 40%-át alkotta! De vajon mi okozhatta e kiugróan magas arányt? Úgy vélem, e jelenséget talán azzal magyarázhatjuk, hogy az 1490-es évek közepére sikerült Ulászlónak megerősítenie a hatalmát, amely bel- és külpolitikai téren egyaránt békés viszonyokat teremtett. A háborús megpróbáltatásokkal terhelt, válságos éveket követően immár minden külső akadály elhárult a római utazás elől, s e körülmény bizonyosan jelentős motivációs tényező lehetett.

7. ábra

Magyar klerikusok kúriai promóciói (1491–1502)

⁴⁴⁰ Uo. 467–468.

1498 után rohamosan csökkent a Rómában szentelt magyarok száma: 1499-ben két, míg az 1500-as szentévben mindössze egyetlen magyar klerikus promóciójára került sor az Apostoli Kamara szervezésében. Ez annál is inkább feltűnő, mivel a jubileumi Szentév alkalmával több mint félezer magyar zarándok, köztük több egyházi is megfordult az Örök Városban.⁴⁴¹ A következő évben egyetlen magyar klerikus nevét sem rögzítették, míg 1502-ben hét Kárpát-medencei javadalmast dokumentáltak a kamarai jegyzők. A jelentős visszaesés – egyéb, közelebbiről nem ismert okok mellett – valószínűleg az új francia uralkodó XII. Lajos (1498–1515) Milánó ellen indított 1499-es támadásával is összefüggésbe hozható, amely során Észak-Itália vált hadszínterré.⁴⁴²

A következő évtizedből egyáltalán nem maradt fent promóciókra vonatkozó kamarai dokumentáció, s az első ismert magyar klerikus, Miklós *srciptor*, a szebeni Szentlélek-ispotály káplánja 1516 novemberében az egyházi rend szentiségének valamennyi fokozatát felvette.⁴⁴³ A 16. századi kúriai promóciókkal kapcsolatos legfontosabb változás 1501-ben következett be, amint erre az előzőekben utaltam. A szentelésekkel kapcsolatos reformintézkedések következtében ugyanis az *ordinationes generales* ekkor a római vikárius joghatósága alá került.⁴⁴⁴ A *Libri formatarum* sorozatban pedig 1502–1511, valamint 1513–1515 közötti évekből hiányoznak az adatok. Ami a Római Vikáriátuson lefolyt szenteléseket illeti, meglehetősen kevés, összesen hat magyar vonatkozású információt tartalmaznak a korunkra maradt kötetek.⁴⁴⁵

⁴⁴¹ Erre lásd KUBINYI, *Magyarok a késő-középkori Rómában*.

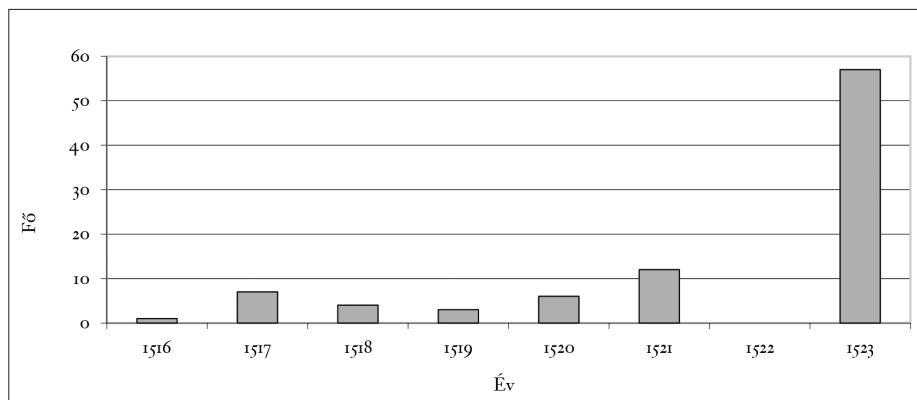
⁴⁴² MALLETT–SHAW, *The Italian Wars*, 38–74.

⁴⁴³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 32r; ODP 930. sz.

⁴⁴⁴ Az első bejegyzés 1501. június 5-i szentelésre vonatkozik. PELLICCIA, *La preparazione*, 75. A Római Vikáriátusra lásd BRAMBILLA, *Officii Cardinalis*.

⁴⁴⁵ Egy-egy csanádi (1521), egri (1512), erdélyi (1511), váci (1509), váradi (1511) és veszprémi (1523) klerikust találunk köztük. Vö. ASRo, Trib. Vic. vol. 335, fol. 57v. 88v. 129v; AVic Ord. Sac.i vol. 1, fol. 288v. 389r.

8. ábra
Magyar klerikusok kúriai promóciói (1516–1523)

A diagram alapján kettős kép rajzolódik ki. Egyrésztől egyfajta stagnálást figyelhetünk meg e szűk évtized döntő részében, hiszen évi átlagban 4,5 (a Vikáriátus adataival kiegészítve 5,4) magyar klerikust szenteltek fel. Ez a viszonylag alacsony érték bizonyosan összefüggésbe hozható a déli végekre nehezedő, egyre fokozódó oszmán nyomással. Ennek szemléletes példáját nyújtják az 1521/1522-es adatok: miután az utolsó magyar klerikust 1521. augusztus 17-én szentelték pappá, több mint másfél évig nincs magyarok római promóciójáról információknak.⁴⁴⁶ Mindez gyaníthatóan összefüggésbe hozható a törökök támadásával (is), amely során asz oszmánok, augusztus végén több erősség bevételét követően elfoglalták a déli végvárrendszer kulcsának számító Nándorfehérvár várát.⁴⁴⁷ A másik jelenség pedig éppen a lutheri hitújítás kibontakozása kapcsán árnyalja a köztudatban élő képet, elegendő csak az 1523-as magyar „dömpingre” utalni, amely során összesen 57 klerikus kelt útra a Kárpát-medencéből, s vette fel az egyházi rend egyes fokozatait.⁴⁴⁸ A kúriai szenteléseket vizsgálva ANDREAS REHBERG Luther tézisei közzétételének, valamint a reformátor római egyházzal történő szakítása évét vette górcső alá. Eredményei ugyan 25%-os csökkenést mutatnak, az abszolút számokat tekint-

⁴⁴⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 14, fol. 39v. 65r. Vö. FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 96, 32–33. sz.

⁴⁴⁷ Erre lásd PÁLOSFALVI TAMÁS, *Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*, Budapest 2005, 180–190; CSEH VALENTIN, *Nándorfehérvár 1521. évi ostroma és elvesztése*, Budapest 2022.

⁴⁴⁸ Ennek részleteire lásd FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*.

ve egyértelműen jelzik, hogy az 1520-as évek első felében Róma szerepe a papszentelések vonatkozásában még mindig jelentős volt.⁴⁴⁹ Annak ellenére, hogy Itáliában 1521-től kezdve évtizedekig háborús események folytak.

9. táblázat

A *Curia Romana*-ban szentelt klerikusok származása

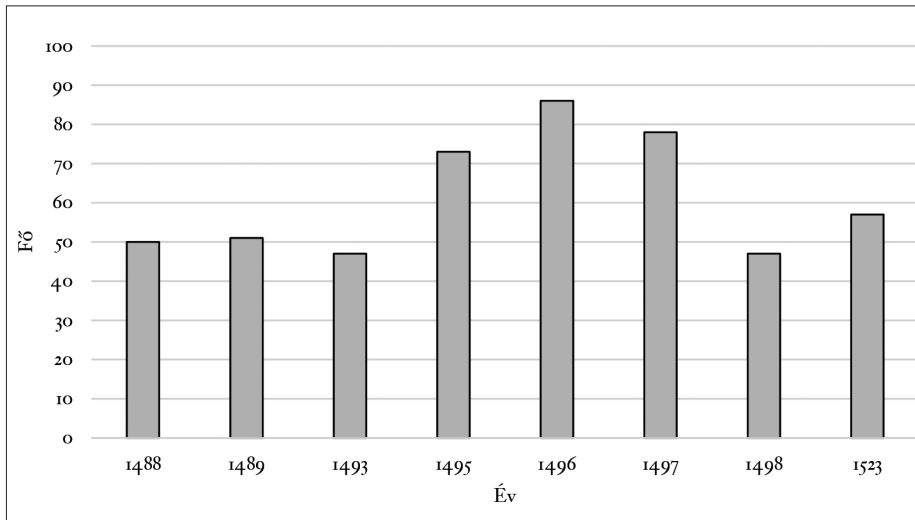
Terület	1517		1521	
	fő	%	fő	%
Itália	234	25	137	20
Franciaország	349	37	305	43
Német-római Birodalom	146	16	99	14
Ibériai-félsziget	135	14	113	16
Brit-szigetek	32	3	14	2
egyéb országok	11	1	24	3
ismeretlen	34	4	10	1
<i>Összesen</i>	<i>941</i>	<i>100</i>	<i>702</i>	<i>100</i>

Forrás: REHBERG, *L'affluenza*, 240–241.

Az 1523-as magyar adatok a teljes vizsgált időszak tekintetében a negyedik legmagasabb értéket jelentik, s ez szintén arra hívja fel a figyelmet, hogy a hitújítás első fázisának kezdeti éveiben – az 1480-as évek végéhez és az 1490-es évek második feléhez hasonlóan – fokozott érdeklődés mutatkozott a magyar klerikusok részéről a római promóció lehetősége iránt. Mindez pedig megerősíti ANDREAS REHBERG imént röviden összefoglalt kutatási eredményeit.

⁴⁴⁹ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 301; REHBERG, *L'affluenza*, 240–241.

9. ábra
A magyar klerikusok kamarai szentelésének legkiemelkedőbb évei

V. KAMARAI VIZSGÁLATOK

1425. december 19-én Miklós kanonok, kánonjogi doktor, Rozgonyi Péter egri püspök lelki ügyekben általános helynöke egy oklevelet állított ki, amelyet minden bizonnyal a székesegyház kapujára függesztettek ki. A diplomában a vikárius arról tájékoztatta a három nappal később sorra kerülő általános papszentelésre (*sacri clericorum ordines celebrabuntur*) készülődőket, hogy a promóció feltételként (*volentes igitur promovere*) valamennyi szentelendő jelenjen meg még aznap a nagyharang jelzését követően az egri székesegyház Szent Mihály-kápolnájában, ahol a szentelést megelőző kötelező vizsgálatra kerül sor. Az ellenőrzés komolyságát jelzi, hogy összesen hat személyt jelöltek ki a vizsgálatok lefolytatására. Az említett Miklós helynök mellett a bizottság tagjai között a székeskáptalan tudós javadalmazait találjuk: a lektort, a *sublectort*, a *succentort*, valamint két további kanonokot.⁴⁵⁰ Sem a számonkérés eredményéről, sem a kandidálókról, sem pedig a szentelés eseményéről nem rendelkezünk sajnos további adatokkal, azonban az utasítás egyértelművé teszi, hogy az egyházi rend fokozatainak felvételét bizonyos feltételekhez kötötték, s ezeket az eseményt megelőzően számon is kérték a kandidálóktól. A részegyházakban ezt az általános forgatókönyvet – kisebb-nagyobb helyi eltérésekkel – egészen a trentói zsinatig alkalmazták.⁴⁵¹

Amint a harmadik fejezetben láthattuk, természetesen a kúriai promóciók alapfeltétele is a jelöltek alapos kivizsgálása volt. Azon szentelendőknak, akik nem rendelkeztek a saját ordináriusuk által kiállított *dimissoriával*, s a magyarok szinte kivétel nélkül közéjük tartoztak, egy pápai engedélyre volt szükségük, amely birtokában bejuthattak a *Camera Apostolica* hivatalába. A kúriai szentelésre érkezők promóciójuk jóváhagyása érdekében benyújtott *sola signatura* folyamodványainak záradékában a Kancellária munkatársai kifejezetten utaltak a vizsgálat szükségességére. 1471-ben például Imre boszniai prépost, Mátyás király szentszéki követe által előterjesztett kérvény záradékában azt

⁴⁵⁰ IVÁNYI, *Bátfu*, I, 150. sz. – Regesztája: ZsO XII, 1311. sz.

⁴⁵¹ OEDIGER, *Über die Bildung*, 80–83; BENNETH, *Medieval Ordinations*, 22–25; SALONEN–HANSKA, *Entering*, 14–16.

is feltüntették, hogy az Apostoli Kamarában vizsgálják meg a prépost alkalmasságát (*examinetur in Camera Apostolica*).⁴⁵² E gyakorlat a 15. század második felében teljesen általánossá vált, következésképpen a csoportosan benyújtott szentelési kérelmek esetében is minden ízben (magától értetődően ekkor *examinentur* alakban) szerepelt a promóció előfeltételeként előírt kamarai vizsgálat. Esetenként – úgy tűnik, hogy a 16. századtól következetesen – a kamarai ellenőrzés általános említésén kívül, annak egyik legfontosabb eleme, jelesen a javadalom birtoklásáról történő tudakozódás (*doceant se esse arctatos*) is kifejezetten szerepelt a szupplikációk záradékában.⁴⁵³ A kötelezően előírt alkalmassági vizsgálat során a kamarás által kijelölt *examinator* – társaival – ellenőrizte a jelöltek által bemutatott okmányok hitelességét, a magasabb rendeket felvenni kívánók esetében a javadalom tényleges birtoklását, az esetlegesen felmerülő akadályokat, valamint természetesen a jelölt erkölceit és felkészültségét.

1464-ben, majd 1470-ben a *camerlengo* a pápa rendelkezése értelmében egyértelműen arra utasította a kúriai promócióra érkezőket, hogy az általános szentelési ceremóniát közvetlenül megelőző három nap egyikén jelenjenek meg az Apostoli Kamarában (*compareant in Cameram Apostolicam*) s vessék alá magukat a szokásos vizsgálatnak (*ad subeundum consuetum examen*), valamint nyújtsanak tájékoztatást titulusukról vagy javadalmukról (*docendum de titulis seu beneficiis eorum*). Azokat, akik nem jelennek meg (*non venerint*) és nem teszik le a vizsgát (*examinati non fuerint*), semmiképpen nem engedik részt venni a szentelésen (*nullatenus admittentur*).⁴⁵⁴ Mindez pedig nem jelent kevesebbet, minthogy a kúriai promóciók résztvevőit – a részegyházak gyakorlatához hasonló módon – szigorú ellenőrzés alá vetették. Ebből következően pedig a korabeli minőségbiztosítás egyik alappillérenek számított a szentelést megelőző számonkérés. A 15. század második felétől a fokozatosan szigorodó kúriai vizsgálatok szavatolták, hogy a pápai udvarban alkalmas személyeket szenteltek fel.⁴⁵⁵ Érdemes tehát e ponton figyelmünket immár a kamarai kivizsgálásra fordítani. E célkitűzést azonban sajnálatos módon nehezíti, hogy a tényleges vizsgálatokról nem maradtak fenn iratok, ugyanis a kamarai könyvek csak az *ordinarius* és a felszenteltek neveit, a promóció helyét, idejét tartalmazzák, mindössze egy-egy utalásból következtethetünk magára a procedúrára.

⁴⁵² AAV Reg. Suppl., vol. 671, fol. 234r; vol. 272, fol. 284r.

⁴⁵³ Például LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 20. 25–26. és 33. sz.

⁴⁵⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 4, fol. 2r; vol. 5, fol. 4r; PELLICCIA, *La preparazione*, 436. 3. sz.

⁴⁵⁵ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 270–271.

Mégsem hiábavaló a feladat, ugyanis egyrésről az általános kánonjogi előírások, másrészt a *Sacra Poenitentiaría* és a *Cancellaria Apostolica* hivatalaihoz benyújtott folyamodványok, harmadsorban pedig a helyi egyházak korunkra maradt dokumentumai segítséget nyújtanak számunkra. Az általánosságban említett kamarai számonkérés kapcsán elsőként arra a kérdésre kellene választ keresnünk, hogy pontosan mit is vártak el a jelöltektől? Másként megfogalmazva: mit vizsgáltak tulajdonképpen a Kamara munkatársai?

A Gratianus-féle kánonjogi törvénygyűjtemény ezzel kapcsolatban úgy fogalmaz, hogy tudatlanok és testileg sérültek ne legyenek a klérus tagjai.⁴⁵⁶ A *Iohannes de Burgo* által 1380 táján összeállított *Pupilla Oculi* című kézikönyv a klerikusokkal szemben támasztott követelmények közül hármat emel ki: a szentelendők rendelkezzenek elegendő tudással, ériék el a törvényes életkort, valamint legyenek erkölcsösek.⁴⁵⁷ Ezek pedig kiegészültek a szent rendek esetében a megélhetést biztosító javadalom vagy más bevételi forrás birtoklásával, amelyet már a kalkédóni egyetemes zsinat (451) is előírt.⁴⁵⁸ Magától értetődő módon a törvényes származás is az alapkövetelmények közé tartozott.⁴⁵⁹ A szentelési engedélyek jelöltekre vonatkozó elegendő és alkalmas (*sufficiens et ydoneus repertus fueris*) kitétele tehát az említett feltételek összességét foglalta magában. Minthogy ezen előírások némelyike meglehetősen általánosan fogalmaz, célszerű konkrét példákkal illusztrálva röviden sorra venni ezek tényleges tartalmát.

I. ÉLETKOR

Az egyetemes szabályozást követő késő középkori magyar zsinati határozatokban a szentelendőkkel kapcsolatos követelmények között első helyen találjuk a törvényes életkorra vonatkozó előírást (*qui sunt legitima aetatis*).⁴⁶⁰ E rendelkezés egy hosszabb fejlődési folyamat eredményeként az egyház álta-

⁴⁵⁶ „*Illiterati et corpore vitati non promoveantur ad clerum.*” – FRIEDBERG, *Corpus Iuris*, I, 139.

⁴⁵⁷ „*Tria vero in ordinandis potissime requiruntur: scilicet literatura sufficiens, aetas legitima, morum honestas.*” – BENNETT, *Medieval Ordination*, 20.

⁴⁵⁸ „*Nullum absolute ordinari debere presbyterum aut diaconum nec quemlibet in gradu ecclesiastico, nisi specialiter ecclesiae civitatis aut possessionis aut martyrii aut monasterii qui ordinandus est pronuntientur. Qui vero absolute ordinantur, decrevit sancta synodus, irritam esses huiusce modi manus inpositionem, et nusquam posse ministrare, ad ordinantis iniuriam.*” – *Conciliorum Oecumenicorum*, 90.

⁴⁵⁹ PLÖCHL, *Geschichte*, 291.

⁴⁶⁰ Például Esztergom (1382, 1494): BATTHYÁNY, *Leges*, III, 214. 276; Veszprém (1515): *A veszprémi*, 81.

lános gyakorlatát tükrözi, amely a nyugati kereszténység területén közismert volt. Olyannyira magától értetődnek tartották korszakunkban az egyházi rend egyes grádusaihoz szükséges életkori követelményeket, hogy csak általánosságban utaltak rá. Kérdés azonban, hogy pontosan hány éves korban vehették fel a jelöltek a különböző fokozatokat? Az ókeresztény színódusok az áldozópapok és a püspökök életkorát szabályozták. A neokaiszareiai zsinat (314–319) például úgy fogalmazott, hogy „pappá harmincéves kora előtt senkit se szenteljenek. Ha teljesen méltó is rá az illető, várnia kell. Hiszen a mi Urunk is harmincéves korában keresztelkedett meg és kezdett el tanítani.”⁴⁶¹ Siricius pápa (384–399) Himerius tarragonai püspökhöz intézett levelében úgy fogalmazott, hogy 20 és 30 éves kor között válhatott valaki akolitussá és alszerpappá. Ezt követően kerülhetett sor az alkalmas jelölt diakónussá, majd öt év szolgálat után áldozópappá szentelésére. Amennyiben kifogástalan életet élt az illető és hite is szilárdnak bizonyult, tíz év papi szolgálat után válhatott püspökké.⁴⁶² Mivel a szent rendek felvételét viszonylag magas életkorhoz kötötték, a következő évszázadokban az ezirányú követelményszint egyrészt csökkent, másrésztől igyekeztek pontosabban meghatározni az elvárást.

Vincent de Beauvais († 1264) dominikánus szerzetes *Speculum historiae* című munkájában a következőket olvashatjuk: 7 és 10 éves kor között vehették fel az egyházi pályára készülők a kisebb rendeket (*potest recipere omnes ordines minores usque ad acholitatum*), majd a betöltött 12. és 21. életév között lehettek akolitussá, 21 éves korban szentelhették az alkalmas személyeket *subidiaconussá*. A 26. év volt az alsó korhatára a diakonátusnak, a presbiteri ordót pedig 31 éves korban szolgáltatták ki.⁴⁶³ A 14. század elejére kialakult gyakorlat szerint a klerikusi státust jelző első tonzúrát 7, míg a kisebb rendeket 14 éves kor alatt senkinek sem adhatták fel.⁴⁶⁴ A vienne-i zsinat (1311–1312) előírása értelmében pedig a magasabb rendek esetében a következőket kellett szem előtt tartani: az alszerpapsághoz a 18., diakónusi ordóhoz a 20., míg a papsághoz a 25. betöltött életév alapkövetelménynek számított.⁴⁶⁵ A püspökké szentelés alsó korhatárát pedig

⁴⁶¹ ERDŐ PÉTER, *Az ókori egyházfegyelem emlékei I–IV. század* (Ókori Keresztény Írók 2), Budapest 2018, 403.

⁴⁶² Uo. 534.

⁴⁶³ OEDIGER, *Über die Bildung*, 82, 3. j.

⁴⁶⁴ SALONEN–SCHMUGGE, *A Sip from*, 61; FEDELES, *Klerikusszentelések*, 55.

⁴⁶⁵ „*Generalem ecclesiae observantiam volentes antiquis iuribus in hac parte praeferri, decernimus, ut, alio non obstante impedimento canonico, possit quis libere in decimo octavo ad subdiaconatus, in vigesimo ad diaconatus, et in vigesimo quinto aetatis suae anno ad presbyteratus ordines promoveri.*” – FRIEDBERG, *Corpus Iuris*, II, 1140.

a betöltött 30. életévben állapították meg.⁴⁶⁶ Mindez egyébként a Trentót követő időszakban sem változott.⁴⁶⁷ Az elmondottak alapján tehát kétségtelen, hogy a késő középkor zsinatainak *törvényes életkor* meghatározása alatt az utóbbi számokat értették a *Curia Romanában* éppen úgy, mint a részegyházakban. Vajon a Kúriában szentelt valamennyi magyar klerikus megfelelt ennek a szabálynak?

Időről időre feltűntek olyan, egyébként más szempontokat tekintve alkalmas jelöltek, akik egy-két évvel fiatalabban szerették volna magukat pappá szenteltetni. Mivel az illetékes megyéspüspök nem adhatott a korhiány alól felmentést, a jelöltek elsősorban a Kúria legfőbb kegyelemosztó hivatalához, a Penitenciáriához fordulhattak, amely a pápa számára fenntartott esetekben adhatott diszpenzációt.⁴⁶⁸ V. Sándor pápa felhatalmazása révén 23 éves korig adhatott a nagypenitenciárius felmentést az életkor hiánya alól, majd 1471-ben ezt 22 évre szállították le.⁴⁶⁹ KIRSI SALONEN a papszentelésekkel kapcsolatos II. Pius-korabeli folyamodványokat vizsgálva azt tapasztalta, hogy a legtöbben (768 fő – 65%) korhiány miatt szupplikáltak a Penitenciária hivatalához. A klerikusok megközelítőleg 56%-a az előírásokat betartva, még promóciója előtt kívánta rendezni helyzetét, s döntő többségük a presbiteri ordót óhajtott felvenni.⁴⁷⁰ E kérvényezők legnagyobb hányada 23–24 éves korában kért engedélyt, de voltak köztük ennél fiatalabbak, többnyire 22 éves ügyfelek is. Például a zágrábi egyházmegyes Szentersébeti Péter (1493) és Péter fia Orbán (1507), valamint az erdélyi Stiber Antal (1500) egyaránt 23, míg az esztergomi *diocesis* területéről származó Kassai Simon (1501) 24 évesen kért szentelési engedélyt.⁴⁷¹ Ezzel párhuzamosan a szentelendők a Kancelláriához is benyújthattak hasonló jellegű kérvényeket, amint két erdélyi plébános, Gáspár János

⁴⁶⁶ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 9.

⁴⁶⁷ JEDIN, *Geschichte des Konzils*, IV/2, 36; GÁRDONYI, *A papi élet*, 32.

⁴⁶⁸ Az *in partibus* tevékenykedő pápai követek is rendelkezhetek hasonló felhatalmazással. A pápa De Dominis János zenggi püspöknek, Magyar- és Csehországba delegált nunciúsának jogosítványai között a következőket találjuk (1438): „*conceditur facultatem dispensandi cum viginti-quinque personis ecclesiasticis super defectu aetatis, ut earum qualibet, postquam vicesimum secundum annum suae aetatis peregerit, possit ad sacerdotium promoveri et unum beneficium recipere*”. – LUKCSICS, *A XV. századi*, II, 535. sz.

⁴⁶⁹ SALONEN, *The Penitentiary*, 185.

⁴⁷⁰ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 115.

⁴⁷¹ APA Reg. Suppl. vol. 42, fol. 418r; vol. 48, fol. 746r; vol. 53, fol. 613r; vol. 50, fol. 312r.

és Alabor András esete mutatja, akik 22 éves korukban kívánták valamennyi rendet gyorsított eljárás keretében a Kúriában felvenni (1481).⁴⁷²

A tényleges életkor ellenőrzése a középkor évszázadaiban – személyi okmányok hiányában – néha nehézségeket okozhatott, amint Ács (*Carpentarius*) Balázs esete is mutatja (1466). Előadásából megtudjuk, hogy szülei kis-korában költöztek Erdélybe, s ennek következtében nem tudja, hogy melyik egyházmegyében látta meg a napvilágot (*nescit, in qua diocesis natus*), ám az erdélyi püspökkel kívánta magát felszenteltetni.⁴⁷³ Mindebből azt is felettebb valószínűnek tarthatjuk, hogy pontos születési idejét sem ismerte a jelölt, habár életkorára vonatkozó ismeretek nem olvashatók beadványában. Az igazat megvallva személyes okmányok hiányában a külső jegyek (például magasság, testalkat, arcvonások) alapján ma sem tudunk minden kétséget kizáróan megkülönböztetni 21–25 év közti fiatalembereket. Ebből kifolyólag pedig visszaélések is előfordulhattak, s a tényleges esetekről ugyancsak a folyamodványok nyújtanak felvilágosítást.

Közéjük tartozott például az erdélyi egyházmegyes Medgyesi Bucher Keresztély és Vinci Krausz Péter (1463), az esztergomi Glatz Simon (1467), valamint az egri Mangler János (1488), akik az előírt életkor betöltése előtt (*in minori etate*) szenteltették magukat pappá, s e szabálytalanság alól kértek utólag felmentést, mivel folyamodványuk benyújtásakor már elérték a törvényes kort. Az abszolúciót mindannyian megkapták, Manglert azonban két hónapra felfüggesztették az oltárszolgálat alól.⁴⁷⁴

A *Curia Romana* két említett hivatala mellett II. Pius pápa *Cum ex sacrorum ordinum* kezdetű bullája (1461) az Apostoli Kamara számára is lehetőséget biztosított a törvényes életkor hiánya alóli felmentésre.⁴⁷⁵ Mivel a Kamara, később pedig a Vikáriátus által szervezett promóciókon résztvevő magyarokkal kapcsolatos forrásaink nem tartalmazznak a szentelendők életkorára vonatkozó adatokat, arra következtethetünk, hogy az esetek túlnyomó részében e téren nem volt hiányosság. Amennyiben a jelöltek törvényes életkor betöltése előtt kívánták pappá szenteltetni magukat, végső soron a kamarai vizsgálat alkalmával is beszerezhatték a szükséges engedélyt.

⁴⁷² AAV Reg. Suppl. vol. 814, fol. 143v–144r.

⁴⁷³ APA Reg. Suppl. vol. 14, fol. 294r.

⁴⁷⁴ APA Reg. Suppl. vol. 11, fol. 378r. 380r; vol. 15, fol. 225r; vol. 37, fol. 279v.

⁴⁷⁵ „in hoc ultimo casu, per Cameram Apostolicam, iuxta illius stylum, ordinati fuerint” – *Bullarium diplomatum*, V, 166.

2. TÖRVÉNYES SZÁRMAZÁS

A törvénytelen születés kapcsán keletkező illegitimitás a Karoling-kortól kezdődően jelentett szentelési akadályt, s az első erre vonatkozó kánonjogi előírás 845/846-ban keletkezett.⁴⁷⁶ A *defectus natalium* alkalmatlanná tette a jelöltet a magasabb egyházi állások, illetve a lelkipásztori szolgálattal összekötött javadalmak viselésére. Mindazonáltal a törvénytelen születésű gyermekek száma a középkorban meglehetősen magas volt, megközelítette a népességén belül a 30%-os arányt.

A gregorián reformok során egyre szigorúbb előírások vonatkoztak a papi nőtlenségre, valamint a cölibátus betartására. A II. lateráni zsinat (1139) a felsópapság számára megtiltotta a házasságot, míg a IV. lateráni zsinat (1215) e rendelkezést kiterjesztette az alsópapságra is. Az előírások dacára nagyon sok pap megtartotta feleségét, illetve ágyasával (*concubina*) élt együtt, akik esetenként házvezetőnőként tűnnek fel a forrásokban. Az ilyen klandesztin kapcsolatokból aztán gyermekek születtek, akiket a *bastardus* kategóriába soroltak.⁴⁷⁷ II. Orbán pontifikátusától (1088–1099) kezdődően a következő módon igyekeztek szabályozni a házasságon kívül születettek kérdését: egyrészt nem vehették fel a magasabb egyházi rendeket; másrésztől csak abban az esetben szentelhettek fel őket, ha beléptek egy szerzetesrendbe és annak előjárója feloldozta őket; harmadsorban pedig maga a pápa adhatott felmentést számukra a *defectus natalium* makulája alól. VIII. Bonifác az Apostoli Szék számára fenntartotta a szentelésre törekvő törvénytelen gyermekek diszpenzációjának jogát, a 15. századtól kezdődően pedig – a pápa általános felhatalmazása révén – a Penitenciária hivatala adhatott felmentést.⁴⁷⁸

LUDWIG SCHMUGGE kutatásai nyomán ismert, hogy 1449 és 1533 között az e hivatalhoz kérvényezők közül 38 000 fő volt illegitim származású. Többségük olyan fiatalember, aki egyházi pályára kívánt lépni, amelynek előfeltételét

⁴⁷⁶ LANDAU, PETER, *Das Weibehindernis der Illegitimität in der Geschichte des kanonischen Rechts, Illegitimität im Spätmittelalter* (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 29), hg. Ludwig Schmugge, München 1994, 41–53, itt: 42.

⁴⁷⁷ SALONEN, *In their Fathers'*.

⁴⁷⁸ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 39. – A pápai legátusok, nunciusok is felhatalmazást kaptak többek között a törvénytelen születés alóli felmentésre működési területükön. Angelo Pecchinoli *legatus de latere* például a házasságon kívül született (*de soluto et soluta genitus*) passauai egyházmegyei Sylvester Kolder scolarisnak adott diszpenzációt. Vö. Bayerisches Hauptstaatsarchiv, Kloster Niederaltaich, Urkunden n. 1042. (<http://monasterium.net/mom/DE-BayHStA/KUNiederaltaich/1042/charte?q=priesterweibe> [letöltés: 2025. 02. 7.]

jelentette a diszpenzáció megszerzése.⁴⁷⁹ A törvénytelen származásúak jelentős csoportját alkották a cölibátust megszegő egyháziak leszármazottai. A kánonjog fejlődése során kialakították azt a diszpenzációs eljárást, amely a klerikusok gyermekei előtt is megnyitotta az egyházi pályafutás lehetőségét. A klerikus apák tiszttában voltak a kánonjogi előírásokkal, továbbá az egyházon belül olyan kapcsolati hálóval rendelkeztek, amely segítségével gyermekeik egyházi pályafutását kedvezően tudták alakítani.⁴⁸⁰

II. Pius idején 3222 szupplikáció érintette a törvénytelen származást. A regionális megoszlás tekintetében a kérvényezők mindössze 1–2%-a származott Kelet-Közép-Európából. A magyarok többsége, összesen 12 fő a zágrábi püspökség területéről ismert, de találunk közöttük két esztergomi, egy-egy egri, erdélyi és veszprémi egyházmegyést is. A legtöbb kérvényező *scolarisként* nevezte meg magát, tehát olyan ifjacról van szó, akik egyházi pályára kívántak lépni, amelynek első lépcsőfokát jelentette a diszpenzáció megszerzése. Másrészről olyan klerikusokat is találunk közöttük, akik még csak a kisebb rendeket vették fel, s pappá kívántak szenteltetni magukat.⁴⁸¹

Korszakunkban a Penitenciária hivatalában a törvénytelen származás kapcsán regisztrált folyamodványok között találjuk például Lukácsfi Simon pécsi (1467), Gréchegyi Mihály zágrábi (1468), Ervald Pongrác (1475) és Perneszi Mór (1490) győri egyházmegyes iskolásokat, akik édesapja áldozópap, édesanyja pedig hajadon volt (*de presbitero genitus et soluta*), s mindannyian az egyházi rend valamennyi fokozatát fel kívánták venni.⁴⁸² A vizsgált kúriai promóciók magyar vonatkozású adatai között nem találtam törvénytelen származásra utaló adatokat, amely alapján azt valószínűsítem, hogy a jelöltek e téren is megfeleltek az előírásoknak.

3. TESTI ÉPSÉG

A 13. század egyik legismertebb kánonjogásza, a dominikánus Pennaforti Rajmund a szentelendők testi hiányosságainak kérdését a *Liber extra* dekretális gyűjteményben, *De corpore vitiatis ordinandis vel non* címmel önálló fejezetben tárgyalta. A kisebb-nagyobb deformitások alól korszakunk elején a Kancellá-

⁴⁷⁹ SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*.

⁴⁸⁰ SALONEN, *In their Fathers?*.

⁴⁸¹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 40. 55. 59–60. 89.

⁴⁸² APA Reg. Suppl. vol. 15, fol. 273v; vol. 16, fol. 191r; vol. 23, fol. 265v; vol. 39, fol. 409r.

rián, majd pedig a Penitenciárián kérhetek felmentést a klerikusi pályára készülő fiatalok. Különösen a szem és a végtagok épsége volt fontos, nem véletlen tehát, hogy a legtöbb kérelem éppen ezekkel kapcsolatos.⁴⁸³ A defektusok alól kizárólag olyan esetekben kaphattak diszpenzációt a jelöltek, ha a vizsgálat során biztosítottak látták az előjárók, hogy a testi hiányosságban szenvedő leendő klerikus megjelenésével a hívek körében nem kelt botrányt (*si est parva difformitas et scandalum non generetur*).⁴⁸⁴ Kánonjogi szempontból szabálytalan állapot (*irregularitas*) a következő fogyatékoságok kapcsán lépett fel: vakság, siketség, némaság, jelentős mértékű dadogás, bénaság, epilepszia, visszataszító külső, lepra, törpenövés, púposág, de természetesen a megcsonkítottság, valamint a kasztráltság is megjelent a szentelési akadályok között. 1463 októberében például Stanislaus Nicolai de Cleczsko azért kért és kapott felmentést, mivel gyermekkorában az egyik herjét eltávolították.⁴⁸⁵ Amennyiben a szentelendő Rómában tartózkodott, a hivatalban kijelölt három püspök vizsgálta meg, s jóváhagyásukat követően hárult el immár e szentelési akadály.⁴⁸⁶ Akik valamelyik kúriai püspökkel kívánták magukat felszenteltetni, a Penitenciárián kapott felmentés birtokában jelentkezhetek az Apostoli Kamarában, ahol ugyancsak megvizsgálták őket. Következésképpen kettős ellenőrzésen estek át, ezzel megelőzve az esetleges későbbi nehézségeket.

Jóllehet a regisztrált kérvények túlnyomórészt meglehetősen szűkszavúan, lényegre törően fogalmaztak, néha sérülések körülményeiről is tájékoztatást kapunk. Az egri egyházmegyes Milsei Jakab a következő történettel állt elő a Kancellárián (1429): egykor két társa fegyveresen támadt egymásra, azonban ő közéjük lépett kibékítendő őket. Ekkor azonban az egyik perlekedő Jakabot megsebesítette, amelynek következtében jobb kezének kisujját elveszítette (*exinde sue dextre manus auricularem digitum amisit*). A záradék értelmében engedélyezték számára a kisebb rendek és az alszerpapi ordó felvételét (*citra diaconatum*), azonban csak lelkipásztori szolgálattal össze nem kapcsolt (*sine cura*) javadalmat viselhetett.⁴⁸⁷ A pécsi püspökség területéről származó Péterfi Pál gyermekkorában testvéreivel játszva (*cum aliis pueris fratribus carnalibus lu-*

⁴⁸³ SCHMUGGE: *Zum römischen „Weibetourismus“*, 422.

⁴⁸⁴ Egy Auxerre-i klerikus szemének hibája kapcsán benyújtott folyamodvány (1463) záradékában olvashatjuk ezt. Vö. SALONEN–HANSKA, *Entering*, 122.

⁴⁸⁵ SCHMUGGE–HERSPERGER–WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister*, 143–147.

⁴⁸⁶ Amennyiben saját egyházmegyéjében kívánta felvenni az illető az egyházi rend szentségét, úgy a helyi ordináriusra bízták a feladatot. Vö. SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 422.

⁴⁸⁷ LUKCSICS, *XV. századi*, II, 1255. sz.

dendo) veszítette el jobb szeme világát (1493), amely defektus ellenére felszenteltethette magát.⁴⁸⁸ A szentelésre várakozók általában a jobb szemük hibájára hivatkoztak, ugyanis a baloldali érzékszervet *oculus canonicus*nak tartották, azaz annak épsége volt kiváltképp fontos.⁴⁸⁹ Ennek ellenére a bal szem defektusa is előfordult, amint Bastonicai Márk zágrábi akolitus esete is mutatja, aki *deformitate visus oculi sui sinistri* kért és kapott felmentést (1521).⁴⁹⁰ Uchich Antal zágrábi egyházmegyes iskolás pedig betegség következtében egyik herétjét (*defectus unius ex genitalibus suis*) veszítette el (1523), s ezért nyújtott be folyamodványt.⁴⁹¹

Egyetlen alkalommal található a *Libri formatarum* köteteinek magyar vonatkozású bejegyzései között testi hibára történő utalás. Mivel az ehhez hasonló tájékoztatások meglehetősen ritkák a kamarai másolati könyvekben, sőt a teljes magyar anyagban ez az egyetlen ismert példa, éppen ezért az alábbiakban célszerű részletesebben szemügyre vennünk. 1488. április 5-én, a római *Santa Maria de Regina Coeli*-templomban általános szentelésre került sor, amely alkalmával a győri egyházmegyes Altmon Farkas a Kúriában rezideáló Péter Pál Sant' Agata de' Goti püspökétől felvette az első tonzúrát. Francesco Biondo, az *ordines generalest* lista-szerűen dokumentáló kamarai jegyző, a szokásos adatok (név, státus, egyházmegye) mellet a következőket is feltüntette: *qui habere dispensationem super defectu oculi*,⁴⁹² azaz: *aki felmentést kapott szemének hibája alól*. Altmon ugyanazon szentmise keretében a további kisebb rendeket és az akolitátust is felvette.⁴⁹³ Promóciójáról a Kamara munkatársai igazolást állítottak ki számára, amelyben Biondo nótárius úgyszintén feltüntette a diszpenzáció tényét.⁴⁹⁴ Szerencsés módon Altmon két, a Penitenciária hivatalához benyújtott folyamodványát is megőrizték a regiszterek, amelyek egyikét éppen a fent idézett defektus miatt adta be. Az ugyanazon év március 20-án rögzített kérvényéből azt is megtudjuk, hogy jobb szemével adódtak gondok (*defectu visus oculi sui dextri*), amely azonban – az ilyen esetekben bevett formula szerint – nem saját hibájából (*non sui culpa*), hanem betegség következtében (*propter infirmitatem*) sérült meg. Mindazonáltal nem vakult meg teljesen, ugyanis – előadása szerint – valamelyest lát (*parvam lucem vidit*) az említett érzékszervével

⁴⁸⁸ APA Reg. Suppl. vol. 42, fol. 209r.

⁴⁸⁹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 122–123.

⁴⁹⁰ APA Reg. Suppl. vol. 67, fol. 166r.

⁴⁹¹ Uo. vol. 70, fol. 347r.

⁴⁹² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 22v; ODP 229. sz.

⁴⁹³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. fol. 23r; ODP 244. sz.

⁴⁹⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 18r; ODP 256. sz.

is. A folyamodvány záradékában azt olvashatjuk, hogy csak abban az esetben engedélyezi a hivatal régence az illető szentelését, ha nem akkora az elváltozás, ami a nép (értsd: a hívek) körében botrányt okozna (*si tanta non est deformitas que scandalum generetur in populo*).⁴⁹⁵ Minthogy végül Farkas a kisebb rendeket felvette, nyilvánvalóan alkalmasnak találták a vizsgálat folyamán. Az eljárás megtörténtét pedig a szentelési bizonyítványban feltüntetett szemprobléma teszi kétségtelenné. Más kérdés, hogy az illető végül a magasabb ordókat nem vette fel, holott folyamodványában ezt kifejezetten kérte (*ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines promoveri possit et in ipsis ministrari*).⁴⁹⁶ Ennek okára a promócióját követően, április 9-én, szintén a Penitenciárián rögzített, immár akolitusként beadott kérvénye ad választ, amelyből megtudjuk, hogy a magasabb ordókat *in partibus* kívánja felvenni, azonban nem a győri püspöktől, mivel időközben az olmützi egyházmegye területére költözött (*in Olomucensis diocesis conversatus est et in presentiarum moram trahit*). A régens engedélyezte Altmon számára, hogy bármely katolikus főpappal felszenteltethesse magát.⁴⁹⁷ Ez az eset is alátámasztja, hogy a kúriai szentelések előtti vizsgálat alkalmával a Penitenciária és a Kamara szorosan együttműködött. Esetenként az is adatolható – valószínűleg ez általános gyakorlat lehetett –, hogy a kúriai ordinárius egyúttal a Penitenciária kijelölt vizsgálójaként is közreműködött, amint Jeremiás krajnai érsek esetében ez adatolható.⁴⁹⁸

4. ERKÖLCSÖK

Az egyházi rendeket felvenni kívánóknak magától értetődő módon megfelelő életvitelt kellett folytatniuk, amelynek kereteit a tízparancsolat és az egyházi jogi előírások alkották. A magasabb ordók esetében pedig az érintetlenség (*castitas*) is az elvárt előfeltételek közé tartozott.⁴⁹⁹ A dolog természetéből adódóan a távolról Rómába érkezők moralitása volt a legkevésbé ellenőrizhető, következésképpen saját lelkiismeretükön múlott, hogy a szentelési akadálnak minősülő deliktumo(ka)t az illetékes hatóság előtt feltárják-e a felmentés reményében.⁵⁰⁰

⁴⁹⁵ APA Reg. Suppl. vol. 37, fol. 278rv; itt Wolfgangus Altina néven szerepel.

⁴⁹⁶ Uo.

⁴⁹⁷ Uo. fol. 281v.

⁴⁹⁸ Uo. vol. 61, fol. 219r; 221r és vol. 63, fol. 347v.

⁴⁹⁹ PELLICIA, *La preparazione*, 41–42,

⁵⁰⁰ Éppen ezért nagy hangsúlyt helyeztek a papi élt reformjainak kidolgozása során e szegmensre is a trentói zsinat időszakában. Az 1548-ban kiadott *Formula reformationis* címet viselő

A magyarok által elkövetett vétségek repertoárja – Európa más területein élő társaikhoz hasonlóan – meglehetősen széles. Az alábbiakban három olyan magyar klerikus esetét ismertetem röviden, akiket a Kúria legfőbb kegyelmosztó hivatalától kapott felmentés birtokában, az Örök Városban pappá szenteltek.

Amint a bevezető fejezetében említettem, Berendi Bak Gáspár szepesi prépost promóciójával kapcsolatban szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis korunkra maradt mind a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* által kiállított szentelési engedélye, mind pedig a promóciót igazoló bizonyítványa.⁵⁰¹ Gáspár három folyamodványt is benyújtott a hivatalhoz (1469), ugyanis egyrésztől itáliai tanulmányai helyszínén kívánta felvenni az egyházi rend szentségét, másrészt pedig szabálytalan állapota alól kért mentességet. Ezúttal ez utóbbi kérvény érdekes számunkra, amelyet azért tartott fontosnak benyújtani, mivel Mátyás király seregének tagjaként részese volt Jajca sikeres megvívásának (1463/1464), ezt követően pedig az uralkodó cseh husziták elleni katonai vállalkozásában vett részt, immár a seregeket irányító Szapolyai Imre írnokaként (1465). Minthogy e hadjáratokban számos emberéletet oltottak ki (*multa homicidia, plurimeque mutilationes fuerunt*) mások vére Gáspár kezét is beszennyezte. Ez pedig a korabeli kánonjogi normák alapján olyan vétségnek (*delictus*) számított, amely szabálytalan állapotot (*irregularitas*) és alkalmatlanságot (*inhabilitas*), ebből következően pedig szentelési akadályt eredményezett, amelyek alól a *Curia Romana* hivatalai, köztük a Penitenciária adhatott felmentést (*absolutio, dispensatio*).⁵⁰² A Gáspár számára kiállított oklevélben Philippus Calandrini nagypenitenciárus igazolta, hogy a prépost kezéhez nem tapad vér, azaz ő nem ölt meg egyetlen ellenséges katonát sem (*exponens neminem interfecerit aut mutilaverit*) a két háborús esemény során, következésképpen kérelmezett promóciójának akadályja nincs (*non obstantibus dicto clericali caractere uti, et ad prefatos ordines promoveri*). 1469 decemberében a bolognai székesegyházban *subdiaconus*sá, három évvel később pedig Rómában áldozópappá szentelték.⁵⁰³

1518. április 9-én regisztrálták Csulai Móré Ferenc váci kanonok és szolnoki főesperes kérvényét ugyancsak a Penitenciárián. Előadásából megtudjuk, hogy az 1514-es, Dózsa-féle események idején a váci püspöki kertet védelmez-

dokumentum útmutatása szerint a szentelési vizsgára készülő jelöltek erkölceiről az őket ismerő megbízható személyeknek kellett tanúságot tenniük, valamint plébánosuk és tanítóik ajánlását is be kellett mutatniuk. Vö. GÁRDONYI, *A pápi élet*, 82.

⁵⁰¹ Az ügy részleteit és a források kiadását lásd FEDELES, *Mátyás seregéből*.

⁵⁰² SALONEN–SCHMUGGE, *A Sip from*, 30–31.

⁵⁰³ Rómában mutatta be első szentmiséjét (*primicia*) is, 1472. október 25-én. Vö. FEDELES, *Mátyás seregéből*.

ve társaival együtt az oda beözönlő, feldühödött parasztok közül több meggyilkolásában részt vett. Minthogy a folyamodvány benyújtása idején még csak akolitus státusban lévő kérvényező valamennyi egyházi rendet, így a presbiteri ordót is fel kívánta venni, felmentésért folyamodott.⁵⁰⁴ Ezzel párhuzamosan a Kancellárián is *supplicatiót* nyújtott be, amelyben minden bizonnyal a szokásos gyorsított eljárás keretében zajló kúriai promóció lehetőségét kérte.⁵⁰⁵ Mindkét hivatal pozitívan bírálta el személyesen benyújtott kérelmeit, melynek következtében immár valamennyi szentelési akadály elhárult. Április 12-én és a rákövetkező két napon, Vince otocsáci püspök a borgóbeli Szent Lőrinc-templomban Mórét alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbitterré szentelte, amelyről szentelési igazolást állítottak ki számára a *Camera Apostolica*-ban.⁵⁰⁶

A pécsi egyházmegye Paksi Orbán 1522 tavaszán fordult szintén a Penitenciária hivatalához. Kérvénye szerint egykor a paksi iskolába járva, a mezőváros plébániatemplomában harangozóként szolgálva egyházi pályára készült, azonban szállásadó gazdasszonyával közelebbi kapcsolatba került, melynek gyermekáldás lett a következménye. A település földesura ezt követően házasságra kényszerítette, ami természetesen keresztülhúzta a klerikus terveit, így felmentést kívánt szerezni Rómából.⁵⁰⁷ A minden bizonnyal prokurátor révén benyújtott folyamodványával végül sikerrel járt, amelyben vélhetőleg az ügy kivizsgálásában résztvevő, római magyar gyóntatónak, Lászlai János erdélyi főesperesnek is szerepe lehetett.⁵⁰⁸ Orbán a következő év márciusában – az időközben a paksi Szent Kereszt-plébániaegyházban megszerzett oltárigazgatóság jövedelmét élvezve – személyesen érkezett az Örök Városba. 1523. március

⁵⁰⁴ ERDÉLYI GABRIELLA, *A Dózsa-felkelés arcai: tabuk és emlékezet 1514 mítoszaiban*, Történelmi Szemle 51 (2009) 460–481, itt: 468–469; Uő, *Szökött szerzetesek*, 168.

⁵⁰⁵ A kérvény, amelyet április 6-án regisztráltak a *Datarián*, szövege nem ismert. A folyamodványra a formátában utaltak. Lásd a következő jegyzetet.

⁵⁰⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 104v.

⁵⁰⁷ 1522. március 30-i dátummal rögzítették a szupplikációt. Vö. ERDÉLYI, *Társadalom és egyház*, 13–14; itt Urbanus Pastoris néven szerepel.

⁵⁰⁸ A folyamodvány záradékában a következő olvasható: „Comittitur Iohanni de Lazo archidiacono Thelegdiensis in ecclesia Albensis Transilvanensis ac Iacobo Nagel s. v. penitentiarius ad presens in Romana Curia residens”. APA Reg. Suppl. vol. 69, fol. IIIv. – Lászlaira lásd MONAY FERENC, *Római magyar gyóntatók*, Róma 1956, 55–58; V. KOVÁCS SÁNDOR, *Egy epigrammaköltő a Jagelló-korban. Lászlai János latin versei*, Uő, *Eszmetörténet és régi magyar irodalom*, Budapest 1987, 396–437; LAKATOS BÁLINT, *Kálmai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1525–1523). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mohács előtt*, Századok 144 (2010) 411–431. passim; FEDELES TAMÁS, *Lászlai János erdélyi kanonok Jeruzsálemben és Kairóban utazik*, Magyarország globális története a kezdetektől 1868-ig (szerk. Laczó Ferenc–Vadas András–Varga Bálint), Budapest 2023, 167–173.

31-én regisztrálták a *Datariún* újabb szupplikációját, melyben a szokásos *extra tempora* szentelésre kért engedélyt.⁵⁰⁹ A kedvező elbírálást követően Leonardus belcastrói püspöktől az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette, majd április 2-án kiállították részére a *littera formatát*.⁵¹⁰

5. A KANDIDÁLOK FELKÉSZÜLTSGÉGE

Jóllehet a középkor folyamán az általános és a helyi zsinatokon folyamatosan napirendre tűzték a klerikusok képzettségével kapcsolatos elvárásokat, korszakunkban erre vonatkozóan nem létezett sem általános érvényű, egységes követelményrendszer, sem pedig a leendő papok képzését biztosító önálló intézményhálózat. Ebből következőleg a klerikusok műveltsége nyilvánvalóan változó színvonalú volt, azonban a szentelési vizsgákon a hivatásukhoz szükséges legfontosabb ismereteket bizonyosan számon kérték rajtuk. Magától értetődő módon az egyházi rend egyes fokozataihoz eltérő ismereteket rendeltek, amelyek az életkori sajátosságokat is tükrözték. Minthogy az első tonzúrát már hétéves korban felvehették, a követelményszint ehhez illeszkedően alacsony lehetett. A valódi választóvonalat a *subdiaconatus* képezte a cölíbatús és az imaórákon történő részvétel kötelezettsége által, ennek nyomán az alszerpapoktól már mélyebb ismereteket vártak el. Ezek közé tartozott a latin grammatika, az olvasás (*saltem sciatur bene et expedite legere*) és az énektudás (*competenter cantare*), továbbá a *breuiarium* használatának ismerete. A diakónusokkal szemben támasztott további követelmények pontosan nem ismertek, az evangélium felolvasása és a szentbeszéd tartása mindenesetre feladataik közé tartozott. Az áldozópapok alkalmasságára vonatkozóan Guillelmus Durandus 13. század végi racionáléja (*Rationale divinarum officiorum*) tartalmaz általános előírásokat, amelyek széles körben ismertté váltak: tudjanak misét celebrálni és gyóntatni, ismerjék a szentségek kiszolgáltatásának rítusait, a hívek számára pedig tartsanak prédikációkat.⁵¹¹ A késő középkori magyar papság műveltségével kapcsolatban általános hivatkozási pontként szolgáló 1382-es esztergomi szinódus is hasonló előírásokat tartalmaz. E szerint a presbiterek értsék és emlíkeztetből ismerjék a szentmise kánonjait, könyörgéseit; vásár- és ünnepnapo-

⁵⁰⁹ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 37. sz.

⁵¹⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 61v; ODP 997. sz.

⁵¹¹ DURANDUS, *Rationale* (2016), 192–200; OEDIGER, *Über die Bildung*, 54; PELLICCIA, *La preparazione*, 45–48.

kon az Evangéliumot, az olvasmányokat és a szentleckét tudják felolvasni, s a Szentírás egyéb könyveivel együtt a híveknek magyarázzák ezeket; ismerjék emlékezetből a hitvallást, a hét bűnbánati zsoltárt, az exorcizmus, a víz és a só megáldásának formuláit, valamint a szentségek kiszolgáltatásának szertartását.⁵¹² Sem az esztergomi, sem pedig az általános zsinati határozatok nem írták elő az írástudás ismeretét a klerikusok számára, következésképpen a 14. század végéig a vonatkozó forrásokban feltűnő *illiteratus* jelző azokra vonatkozott, akik nem tudtak olvasni. Mindez azzal magyarázható, hogy a középkorban az írás és olvasás ismeretét egymástól elválasztva, két oktatási fázisban tanították.⁵¹³ Mindazonáltal a 15. századra a helyzet megváltozott, ugyanis a betűvetés ismerete általánossá vált a klerikusok körében.⁵¹⁴

A *Curia Romana*-ban végzett vizsgálatok első említése IV. Orbán pápasága idejéből (1261–1264) származik. A későbbiek során a különböző egyházi javadalmakért szupplikáló, benefíciummal még nem rendelkező klerikusokat is vizsgára kötelezték, amely procedura a kötelező szentelési vizsgálat egy előrehozott részét, a latin nyelvi ismeretek számonkérését (*examinatio in litteratura*) foglalta magába. A XII. Gergely pápához (1406–1415) 1407-ben benyújtott kérelmeket tartalmazó szupplikációs kötet (*in communi forma pauperum*) révén képet alkothatunk a vizsga elemeiről, ugyanis az egyes folyamodványoknál feljegyezték a számonkérés eredményét. A jelölteknek elsőként egy latin nyelvű szöveget kellett felolvasniuk, értelmezniük (*legere, construere*), majd egy grammatikai feladat megoldása (*latinizzare, loqui latinis verbis*) következett, végül pedig énektudásukról (*cantare*) adtak számot. Az értékelés skáláján a következő kategóriákat találjuk: jó (*bene*), értő (*competenter*), megfelelő (*modicum*), gyenge (*debiliter*) és rossz (*male*). Az Európa különböző területeiről érkező ötszázhatvan kérvényező 96%-a jól olvasott (*bene, competenter*), a szövegértés azonban többeknek komolyabb kihívást jelentett. 37 fő teljesítményét megfelelőre, gyengére vagy rosszra értékelték a vizsgáztatók, hárman pedig

⁵¹² BATTHYÁNY, *Leges ecclesiasticae*, III, 270–271.

⁵¹³ ALFRED WENDEHORST, *Wer konnte im Mittelalter lesen und schreiben? Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalter* (Vorträge und Forschungen 30), hg. v. Johannes Fried, Sigmaringen 1986, 9–33, itt: 21–24; HELGA HAJDU, *Lesen und Schreiben im Spätmittelalter* (Specimina Dissertationum facultas Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinqueecclesiensis 26), Pécs 1931, 52.

⁵¹⁴ ERICH MEUTHEN, *Zur europäischen Klerusbildung vom 14. bis zum 16. Jahrhundert*, Mediävistische Komparatistik. Festschrift für Franz Josef Worstbrock zum 60. Geburtstag (hg. v. W. Harms–J.-D. Müller–S. Köbele–B. Quast), Stuttgart 1997, 263–294, itt: 266–267; MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 133–134.

egyáltalán nem értették az olvasott szöveget.⁵¹⁵ A kérvényezőik között található két magyar (zágrábi egyházmegyes) klerikus a vizsga mindhárom elemét sikerrel abszolválta. A korábban az erfurti egyetemen is megfordult (1399) Racsa Péter valamennyi tárgyat értően, míg Monoszlói Gál jól teljesítette.⁵¹⁶

Az Apostoli Kamarában sorra került szentelési vizsgák is minden bizonnyal hasonlóképpen zajlottak, kiegészülve a Szentírás, a katekizmus, a hitvallás, a szentségek kiszolgáltatásának, a mise bemutatásának ismeretére vonatkozó kérdésekkel. Vélhetőleg a kandidálók iskolázottsága felől is érdeklődtek (*ubi educati sunt*), amint ezt a *Libri formatarum* kötetében az egyes klerikusok neve előtt feltüntetett *scolaris* szó is jelzi. A lelkipásztori szolgálatot ellátóktól, így elsősorban a plébánosoktól további kompetenciákat is elvártak korszakunkban. Az 1433 táján *Liber de vita clericorum* címen összeállított kompendium szerint a lelkipásztoroknak szentbeszéd tartása mellett meg kellett tudni különböztetniük a halálos és a bocsánatos bűnöket (*distinguere sciant inter mortalia peccata et venialia*), s a hívek tanítása (*docere populum*) is feladatukat képezte. Ismerniük kellett a latin nyelvtant, hogy értsék, amit olvasnak (*intelligent, quid legant*), a naptárat (*scire etiam kalendarium*), a státusukra és hivatalukra vonatkozó érvényes előírásokat (*canones pertinentes*), a szentségek kiszolgáltatásának formuláit (*formam verborum ad modum ministrandi*).⁵¹⁷ Az előzőek alapján valószínűsíthetjük, hogy a betűvetésben való jártasságot Rómában sem kérték számon. Mindezt alátámasztja a papi hivatásra készülők számára a 15–16. század fordulóján *Cura pastoralis pro ordinandorum tentamine collecta* címen összeállított kézikönyv, amely úgyszintén nem utal az írástudás szükségességére.⁵¹⁸ Ugyanakkor a 15. századtól kezdődően az írás ismerete – amint említettem – kezdett általánossá válni a klerikusok körében.⁵¹⁹

A kamarában lezajlott szigorú vizsgálat során igyekeztek a kellő felkészültséggel nem rendelkező, alkalmatlan jelölteket kiszűrni. Minthogy azonban a tényleges vizsgálatokról nem maradtak fenn iratok, a kamarai könyvek csak az ordinárius és a felszentelt neveit, a promóció helyét, idejét tartalmazzák, csak egy-egy utalásból következtethetünk erre. A *Libri formatarum* kötetében mindössze két ilyen jellegű magyar vonatkozású bejegyzés ismert. 1517. február

⁵¹⁵ ANDREAS MEYER, *Arme Kleriker auf Pfründensuche. Eine Studie über das in forma pauperum-Register Gregors XII. von 1407 und über päpstliche Anwartschaften im Spätmittelalter* (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 20), Köln–Wien 1990, 29–37.

⁵¹⁶ Uo. 100, 218. sz. és 122, 481. sz.

⁵¹⁷ OEDIGER, *Über die Bildung*, 55, 3. j.

⁵¹⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 47–48.

⁵¹⁹ MEUTHEN, *Zur europäischen Klerusbildung*, 266.

elején a csanádi egyházmegyéből származó Polgári Tamás Rómában az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette, azonban alkalmasságával gondok adódtak. Éppen ezért a kamarás egy évre felfüggesztette az oltárszolgálat végzése alól (*suspenditur ... non celebret usque ad annum*). A kijelölt időszak lejártát követően a csanádi püspök előtt számot kellett adnia alkalmasságáról (*docta de eius ydoneitate*), s csak ezt követően láthatott el papi teendőket.⁵²⁰ Sajnos közelebbi információval nem rendelkezünk az illető hiányosságairól, így csak valószínűsíthetjük, hogy esetleg elméleti felkészültségét nem találták megfelelőnek. Lehet, hogy az éneklés okozott számára gondot? A nem megfelelő énektudás csiszolása kapcsán ugyanis van arra példa, hogy egyéves türelmi időt kaptak a frissen szentelt áldozópapok. 1389 novemberében IX. Bonifác pápa János fia László pécsi kanonok számára adományozandó káptalani méltóság betöltése előtt a pécsi prépostot bízta meg azzal, hogy alaposan vizsgálja meg a jelölt felkészültségét. Amennyiben kiderülne, hogy László nem tartozik a jó énekesek közé, de megígéri, hogy egy éven belül e hiányosságát pótolja, úgy lelkipásztori szolgálattal egybekapcsolt javadalmat is elnyerhet.⁵²¹ A szuszpenziók a vizsgált anyagban nem gyakoriak, Polgári esetén kívül mindössze egy további alkalommal került erre sor. 1523-ban a veszprémi egyházmegyes Szentmártoni Mihályt sújtották hasonló szankcióval, ám őt csak fél évre függesztették fel az oltárszolgálat alól.⁵²² Mindazonáltal a Kúriában (és másutt) felszenteltek alkalmasságát hazatérésüket követően az illetékes egyházmegye hatósága szintén ellenőrizte, mielőtt lelkipásztori feladatokat bízta volna rájuk, amint erre a későbbiekben részletesen kitérek.

A fentiek kapcsán felmerül a kérdés, hogy hol és milyen keretek között lehetett felkészülni a vizsgára, s általában a papi hivatásra? Miként lehetett tulajdonképpen elsajátítani a lelkipásztori szakmát? A klerikusok oktatásával, a tőlük elvárt alapvető ismeretanyaggal már a 12. századtól foglalkoztak a zsinatok. Az előírások szerint minden székesegyházban alkalmazni kellett egy latin grammatikát oktató magisztert (1179), később pedig egy teológust, aki instrukciókat adott a klérus tagjainak a lelkipásztori szolgálat (*cura animarum*) terén. III. Honorius pápa (1216–1227) *Super specula* kezdetű bullája (1219) lehetővé tette, hogy a tehetséges egyháziak javadalmukat élvezve öt évig egyetemre járjanak, tanulmányaik lezárását követően pedig a helyi székesegyházi iskolák-

⁵²⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 13, fol. 42v; ODP 931. sz.

⁵²¹ BÉKEFI REMIG, *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, Budapest 1910, 302.

⁵²² „suspenditur dictus Michael ad sex menses, quibus elapsis possit licite celebrare”: AAV Cam. Ap., Libr. format., vol. 14, fol. 65v; ODP 960. sz.

ban oktassanak. VIII. Bonifác *Cum ex eo* konstitúciója (1298) pedig lehetőséget biztosított a plébániai papság képzésére még a papszentelés, valamint a lelkipásztori szolgálat megkezdése előtt. Mindez a gyakorlatban azt jelentette, hogy egy adott plébánia biztosította jövedelmek fedezték az illető tanulmányai során felmerülő költségeket. Az intézkedéssel a Szentszék megkísérelt megoldást kínálni a plébániai papság képzésére, azonban ezzel nem oldódott meg véglegesen az *ignorantia sacerdotum* problémája.⁵²³ Néhány évvel később, Guillelmus Durandus de St. Pourçain reformtervet készített a vienne-i zsinatra, amely a papnevelés uniformizálása irányába mutatott. Javaslatá szerint a káptalanok javadalmainak tizedrészét a legtehetségesebb szegény tanulók számára kellett volna biztosítani. Ezek a diákok 18 éves korukig – amikor végleg a papi hivatás mellett dönthetnek – a káptalani iskolában tanulnak, egy erre a célra kijelölt házban nevelkednek. A tanárok és az előjárók közülük választják ki azokat, akiket további biblikus és jogi ismeretek elsajátítására az érseki központokba, majd pedig egyetemre küldenek. Az elképzelés szerint az ily módon egy-egy *studium generalé*ra kerülő diákok tanulmányaik helyszínén közösen éltek volna. E terv azonban, a 15. századi zsinatok reformjavaslataihoz hasonlóan papíron maradt.⁵²⁴ Ugyanakkor a felsőfokú tanulmányok folytatása nem volt előfeltétele az egyházi pályafutásnak, következésképpen a pappá szentelésnek sem. Noha a 15. század folyamán Itáliában több, kifejezetten a papok képzését biztosító kollégium – kvázi szeminárium – alapítására is sor került, amelyek közül a Domenico Capranica (1456) és a Stefano Nardini (1484) bíborosok által létesítettek a legismertebbek,⁵²⁵ a klerikusok döntő többsége plébániai, monostori, székesegyházi és városi iskolában szerezte meg a szükséges erudíciót.⁵²⁶ Volt azonban az intézményes keretek közt folyó képzésnek egy további alternatívája is, amely sokkal inkább a klerikusok gyakorlati ismereteire helyezte a hangsúlyt. A középkorban Európa-szerte, így Magyarországon is általános jelenségnek számított, hogy a kézművesekhez hasonlóan a klerikusok is egy-egy mester mellé szegődtek, ahol – a céhes párhuzamot használva – inaséveiket töltötték és elsajátították a leendő szakmájukhoz szükséges elméleti és gyakorlati ismereteket. Ennek szemléletes példáját nyújtja egy 1340-ből származó

⁵²³ LEONARD BOYLE, *The Constitution „Cum ex eo” of Boniface VIII. Education of Parochial Clergy*, *Medieval Studies* 24 (1962) 263–302.

⁵²⁴ OEDIGER, *Über die Bildung*, 60.

⁵²⁵ ANNA ESPOSITO–CARLA FROVA, *Collegi studenteschi a Roma nel Quattrocento: Gli statuti della ‘Sapienza Nardina’*, Roma 2008.

⁵²⁶ GÁRDONYI, *A papi élet*, 25–29.

szerződés, amely szerint a 18 esztendő János klerikus öt évre Péter tarvíziói templomigazgató szolgálatába állt, ez idő alatt a házában élt, őt szolgálta, vi-
gyázott a javaira, cserébe ételt és ruhát kapott, valamint – s ez a legfontosabb
– elsajátíthatta a klerikus mesterséget (*discendum artem et officium clericatus*).⁵²⁷

Ami a nagyító alá vett magyar klerikusok elméleti ismereteit illeti, azt bizo-
nyosnak tarthatjuk, hogy a szentelendőknek nem volt a magasabb, különösen
az áldozópapi ordó felvétele kizáró hiányosságuk, így tehát a korszakban el-
várt általános követelményeknek valamennyien megfelelték. A kérdés már-
most az, hogy hol és milyen jellegű tudást sajátíthattak el?

A vizsgált személyek közül 269 fő esetében tüntették fel a kamarai jegyzők
a *sc(h)olaris*, azaz az iskolás, tanuló szót, amely 34%-os aránynak felel meg.
Amennyiben a ténylegesen a Kúriában szenteltekre fókuszálunk – és a *di-
missoria* kapcsán feltűnő magyaroktól eltekintünk – csekély, mindössze egy
százalékos eltérést tapasztalunk: a 743 fő 35%-a tartozott a *scolaris*ok közé. Ők
valamennyien az első tonzúra felvétele előtt álltak, azaz nem voltak még a
klérus tagjai. Valószínűleg ennél sokkal magasabb lehetett az iskolázottak ará-
nya, hiszen például azok esetében, akik a kisebb rendek birtokában érkeztek az
Örök Városba, egyetlen alkalommal sem szerepel az *iskolás* jelző. Ennek egy-
szerű a magyarázata, ugyanis az ő esetükben a *clericus* szót, a magasabb rendek
esetében pedig a megfelelő grádus nevét tüntették fel. E gyakorlat az általános
szentelések kamarai dokumentációjában is megfigyelhető, amelyet az alábbi
példa szemléltet. Az 1493. március 23-án a római Szent István-templomban
sorra került eseményen Tamásfi Balázs egri, Veres Tamás bácsi, Tóth Pál er-
délyi, Tamásfi Pál és Sebestyénfi Domokos veszprémi egyházmegyes iskolá-
sok felvették az első tonzúrárt, s ezzel a klérus tagjaivá váltak. Ezt követően
valamennyien, ugyanazon szertartás keretei között a négy kisebb rendet is
felvették, azonban a nevük mellett ekkor már következetesen a *clericus* jelzőt
rögzítette a kamarai jegyző.⁵²⁸

Mivel a *scolaris* kitétel általában minden iskolatípusra vonatkozhatott, nem
tudjuk, hogy az említett magyarok pontosan milyen jellegű oktatási intézmé-
nyeket látogattak. Minthogy azonban az ő egyetemi tanulmányaikra vonat-
kozó adatokat nem ismerünk, a falusi, mezővárosi, városi, káptalani és plébá-
niai iskolák jöhetnek elsősorban szóba. Győri Domokos például valószínűleg

⁵²⁷ GIAMPAOLO CAGNIN, „*Ad adiscendum artem et officium clericatus*”. *Note sul reclutamento e sulla formazione del clero a Treviso (sec. XIV)*, Preti nel medioevo (Quaderni di storia religiosa 4), Verona 1997, 93–124.

⁵²⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. II, fol. 42v–43r; ODP 440–452. sz.

a győri székesegyházi, illetve a városi iskolában, Kamanci Lőrinc és Ivánci Mátyás pedig a névadó mezővárosban tanulhatott.⁵²⁹

Az említettek mellett több klerikus kapcsán a származási hely, illetve további adatok alapján következtethetünk iskolázottságra. A promoveáltak között összesen 12 szerzetes testvért találunk, közülük tíz fő esetében nem állnak rendelkezésünkre vonatkozó adatok. Mindazonáltal a négy ferences és a három domonkos fráternél felettebb valószínű, hogy valamelyik kolostori iskolában pallérozták elméjüket. *Frater Iohannes de Hungaria* és *frater Matheus de Ungaria* esetében nem ismert, hogy melyik szerzethez tartoztak,⁵³⁰ Pozsegai Dénes remete testvér kapcsán pedig mindössze azt tudjuk, hogy valamelyik remete közösség (*ordo Heremitarum*) (talán az Ágoston-rend?) tagja volt.⁵³¹

Az 1466. március 22-én presbíterré szentelt két zágrábi egyházmegyes személyében igen valószínűnek tarthatjuk, hogy a zágrábi székesegyház iskolájában pallérozódtak.⁵³² Egyikük, Gréchegyi György származási helye, a Zágráb királyi városrészt alkotó *Gradec* adhat alapot a tanultság feltételezésére,⁵³³ míg János fia Pongrác, a zágrábi székesegyház prebendáriusa kapcsán egyházi javadalma alapján következtethetünk hasonlóra.⁵³⁴ A Bressából származó Fülöpőről ugyancsak joggal feltételezhetjük a tanultságot. Az itáliai származású klerikus vélhetőleg Rangoni Gábor egri püspök (1476–1486) kíséretében érkezett az országba.⁵³⁵ Patrónusának köszönhetően az egri székesegyházban egy kanonoki stallumhoz jutott, később a tárcaféi (1484), majd pedig a szabolcsi (1485–1488) főesperesi hivatal élére is kinevezték. A főpap távollétében pedig

⁵²⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 21r; vol. 11, fol. 99rv és 166r; ODP 165. 517. 595. és 741. sz. – Az iskolákra lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 104–114 (Győr); BÉKEFI REMIG, *A népoktatás története Magyarországon*, Budapest 1906, 108 (Győr), 109–110 (Ivánc), 110 (Kamanc); BEDY VINCE, *A győregyházmegyei papnevelés története* (Győregyházmegye múltjából 2), Győr 1937, 2–25.

⁵³⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 27r; 68r; ODP 119. és 132. sz.

⁵³¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 26v; ODP 118. sz.

⁵³² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4, fol. 38r; ODP 147–148. sz.

⁵³³ Zágrábra lásd VARGA, *Zágráb szerepe*; továbbá: MOLNÁR ANTAL, *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században* (METEM Könyvek 77), Budapest 2012, 36–40.

⁵³⁴ Noha a prebendáriusok számára nem írták elő a kötelező iskolai végzettséget, a testület autonómiája, kiváltságos volta a megfelelő képzettséget is feltételezni engedi. A zágrábi prebendáriusokra lásd MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 151–160.

⁵³⁵ Rangonira legújabban lásd KRISTÓF ILONA, *Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486)*, Mátyás király és az Egyház (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 10), szerk. Fedeles Tamás, Pécs 2019, 65–82.

a püspökség kormányzásával járó feladatokat is ellátta (1484–1485).⁵³⁶ Mivel működése során hűségével gondok adódtak (*parum ex fide*), s hivatalát önkényesen elhagyta (*iniussus recessit*), VIII. Ince pápa (1484–1492) elfogatási parancsot adott ki ellene (1486).⁵³⁷ Az itáliai klerikus minden bizonnyal tisztázta magát a vádak alól, ugyanis 1488 szeptemberében egri kanonokként és főesperesként szentelte alszerpappá a római *Santa Maria Regina Coeli*-templomban Péter Pál Sant’ Agata de’ Goti püspök.⁵³⁸ Ő vélhetőleg még pátriájában járt iskolába, ahol a későbbi tisztségeihez szükséges ismeretanyagot elsajátította. Az *archidiaconusi* hivatal viselőinek biztos írástudásra, valamint alapvető kánonjogi ismeretekre mindenképpen szükségük volt, ugyanis kerületükben bíraskodási joggal rendelkeztek. Noha a Fülöp fermói püspök, pápai legátus elnöklete alatt ülésező budai zsinat (1279) előírása szerint az *archidiaconus*oknak legalább három esztendőn át kánonjogot kellett volna hallgatniuk (*ad minus triennio in canonico iure studere*),⁵³⁹ ezen előírásoknak nem tettek következetesen eleget. Az eddigi kutatások alapján úgy tűnik, hogy az egyes székesegyházak főespereseinek legfeljebb harmada folytatott egyetemi szintű kánonjogi stúdiumokat.⁵⁴⁰ Fülöp egyetemi tanulmányairól nem rendelkezünk információkkal,⁵⁴¹ amit azonban biztosan állíthatunk: tudott írni, rendelkezett alapvető gazdasági ismeretekkel, azaz a számtannal sem állt hadilábon. Képzettségét pedig tulajdonképpen bármely székesegyházi, illetőleg városi iskolában megszerezhetette.

Ágoston fia Kelemen, az erdélyi egyházmegyes Szent Márk-templom iskolamestere (*scolasticus*) 1489 áprilisában vette fel Rómában az alszerpapi ordót.⁵⁴² A forrásban csak a templomcím szerepel, így sajnos nem állapítható meg, hogy mely település iskoláját vezette az illető. Megfelelő szintű képzettségét azonban nincs okunk megkérdőjelezni. Hasonló a helyzet Pál fia Jánossal, akit Eszter-

⁵³⁶ SUGÁR ISTVÁN, *Az egri püspökök története* (Az Egri Főegyházmegye Schematizmusa 1), Budapest 1984, 180; KOVÁCS BÉLA, *Az egri egyházmegye története 1596*, Eger 1987, 46. 54; C. TÓTH NORBERT, *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88 (2015) 50. 58. 59; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 50.

⁵³⁷ THEINER, *Vetera monumenta* II, 509.

⁵³⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 57v, 60v; ODP 292. és 295. sz.

⁵³⁹ PÉTERFFY, *Sacra Concilia*, 114.

⁵⁴⁰ TONK SÁNDOR, *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest 1979, 132; KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 43; FEDELES, *A pécsi székeskáptalan*, 110; G. TÓTH PÉTER, *A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a késő középkorban (1364–1552)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19 (2007) 37–59, itt: 46; KRISTÓF ILONA, *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4), Pécs 2014, 76.

⁵⁴¹ Vö. KOVÁCS BÉLA, *Studensek, magisterek, doktorok*, Archivum 11 (1983) 5–41.

⁵⁴² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 87r; ODP 308. sz.

gom város jegyzőjeként (*notarius civitatis Strigoniensis*) szenteltek pappá Rómában (1492).⁵⁴³ Ráadásul e két személy írástudását is kétségtelennek tarthatjuk. A betűvetésben úgyszintén jártas lehetett a *litteratus*, azaz a *deák* melléknevet viselő nyolc fő: Jakab (1492), János, Simon, Tamás, András, Gáspár, Albert (1496) és Péter (1523).⁵⁴⁴ Balázs fia Lászlóról, az egri egyházmegyes upori Szent Miklós-templom kántoráról is feltételezhető, hogy az egyházi énekeken túl további alapvető elméleti és liturgikus ismeretekkel is fel volt vértézve, amikor pappá szentelték (1492).⁵⁴⁵

A jelentősebb települések, mindenekelőtt a *civitas*ok szülöttei kapcsán szinte bizonyosnak tarthatjuk, hogy az adott helység valamelyik oktatási intézményében sajátítottak el a korszakban alapvetőnek számító ismereteket. Ehelyütt Kassai Lőrinc (1430), Pozsonyi Miklós (1442) és Farkas (1450), Budai Balázs (1450), Brassói Mátyás (1435), György (1491) és Jakab (1497), Váradi Lukács és Nagyszebeni Jakab (1497) esetére utalok.⁵⁴⁶ Szintén valószínűnek tarthatjuk Rohonci György (1474), Csázmai Mátyás (1475), Váci Pál (1482), Szombathelyi Péter (1489) és Tordai László (1489) esetében, hogy szülővárosukban jártak iskolába,⁵⁴⁷ Kőszegi Jodok (1488) pedig az egyik soproni oktatási intézményt látogathatta.⁵⁴⁸ A felsorolást tovább folytathatnánk, valamint kiegészíthetnénk a további *oppidum*ok, hovatovább az egyes falvak adataival is. De vajon milyen jellegű ismereteket sajátíthattak el vizsgált klerikusaink?

A Kárpát-medencében a középkor folyamán több iskolatípus közül választhattak a tanulni vágyók. Az alsó- és középfokú oktatást biztosító intézmények közül a legfontosabbak a plébániai, a káptalani, a városi és a kolostori iskolák voltak. Ezek mellett sok faluban és a legtöbb mezővárosban úgyszintén lé-

⁵⁴³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 114r; ODP 407. sz.

⁵⁴⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 116v; vol. 11, fol. 128rv, 129v, 134v, 181v; vol. 14, fol. 65v; ODP 391. 394. 658. 679. 694. 725. 738. 960. sz.

⁵⁴⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 116r; ODP 403. sz.

⁵⁴⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 40r; 52r; vol. 2, fol. 102v; vol. 3, fol. 39v, 42rv; vol. 10, fol. 55r; vol. 12, fol. 14rv; ODP 12. 94. 125. 126. 385. 695. 784. 794. és 795.

⁵⁴⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 207v, 212v; vol. 7, 50r; vol. 9, fol. 91r; 101v. Az iskolákra lásd BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 139–144 (Vác), 211–214 (Csázma); BÉKEFI, *A népoktatás*, 160, 165 (Torda); KISS-TÓTH-ZÁGORHIDI CZIGÁNY, *Savaria-Szombathely*, 178 (Szombathely); ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 77 (Rohonc).

⁵⁴⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 149v; vol. 9, fol. 24r; 33r. A soproni iskolákra lásd BÉKEFI, *A népoktatás*, 155–157. – Valószínűleg Kőszegen is működött a középkorban plébániai iskola, azonban az 1527 előtti források nagymértékű pusztulása miatt erre vonatkozó közvetlen adattal nem rendelkezünk. BARISKA ISTVÁN szíves tájékoztatását ezúton is köszönöm.

tesítették tanintézetet.⁵⁴⁹ Vizsgált korszakunkban mindössze Pozsonyban,⁵⁵⁰ valamint a Domonkos-rend budai kolostorában működött egyetemi képzést biztosító *studium generale*,⁵⁵¹ a felsőfokú tanulmányokra vágyó magyarok többsége azonban a külföldi univerzitásokat látogatta.⁵⁵²

Ami az oktatás színvonalát, s magát a tananyagot illeti, nagy eltérések lehettek iskolánként, illetve régióként, különösen az elemi szintű ismereteket nyújtó falvak plébániai iskolái esetében. A legtöbb falusi iskolában az alapvető imádságokat, így a *Pater nostert*, a Hiszekegyet, a legalapvetőbb hittételeket, az egyházi énekeket, a számolást, valamint az olvasást tanították, mindez a 15. században kiegészülhetett az írás oktatásával. A plébánosok, valamint káplánjaik tanítottak e helyeken, ám egy-egy iskolamester alkalmazására is akad példa.⁵⁵³ A 15. század derekától Erdély szászok lakta részén a kiváltságos plébániák élére általában egyetemet végzett klerikusok kerültek, s e jelenség a régió falvai esetében is kimutatható.⁵⁵⁴ A tanult plébánosok pedig minden bizonnyal gondot fordítottak az alkalmas iskolamesterek és tanítók kiválasztására, amely az oktatás minőségére is pozitív hatással lehetett. A szebeni kerületben fekvő Baromlak (ma Nagybaromlak, *Valea Viilor* Romániában) falu iskolájában tanuló diákok példája mindezt jól szemlélteti. A 16. század elejéről származó értesülés

⁵⁴⁹ Erre összefoglalóan lásd MÉSZÁROS ISTVÁN, *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*, Budapest 1981; *A magyar iskola első évszázadai (996–1526)*, szerk. SZENDE KATALIN, Győr 1996; MÉSZÁROS ISTVÁN, *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Budapest 2000.

⁵⁵⁰ CSÁSZÁR MIHÁLY, *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*, Pozsony 1914; GABRIEL ASZTRIK L., *The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony*, Frankfurt am Main 1969; FONT MÁRTA, *A siker reménye és a kudarc okai. Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*, *Per Aspera ad Astra* 4 (2017) 1–2. sz., 78–102, itt: 88–90.

⁵⁵¹ HARSÁNYI, *A Domonkos rend*, 145–161; ROMHÁNYI BEATRIX, *A koldulórendek szerepe a középkori magyar oktatásban*, *A magyar iskola*, 35–39.

⁵⁵² VERESS, *Olasz egyetemeken*; TONK, *Erdélyiek egyetemjárása*; KÖRMENDY KINGA, *Studentes extra regnum 1183–1543. Esztergomi kanonokok egyetemjárása és könyvhasználat 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9), Budapest 2007; TÜSKÉS ANNA, *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1), Budapest 2008; HARASZTI SZABÓ PÉTER–KELÉNYI BORBÁLA–SZÖGI LÁSZLÓ, *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525, I–II* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2), Budapest 2016–2017; HARASZTI SZABÓ PÉTER–KELÉNYI BORBÁLA, *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban, 1100–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3), Budapest 2019.

⁵⁵³ BÉKEFI, *A népoktatás*, 25.

⁵⁵⁴ TONK, *Erdélyiek egyetemjárása*, 138.

szerint a tanulók egy alkalommal latin nyelven disputáltak, nyilvánvalóan a grammatikai tananyag elmélyítése, begyakorlása okán.⁵⁵⁵

A mezővárosi és a városi iskolák esetében differenciáltabb oktatás során bővebb ismeretekre tehettek szert a nebulók, amint Sárospatak *oppidum* példája szemlélteti. Az 1480-as években az ottani iskolában tanult Szalkai László, a későbbi esztergomi érsek (1524–1526),⁵⁵⁶ akinek jegyzetei korunkra maradtak. Az elemi ismeretek és a latin nyelv alsó és középső tagozaton történt elsajátítását követően csillagászatot, zeneelméletet, genealógiát, jogi ismereteket, irodalmat, valamint levél- és oklevélszerkesztést tanult. Egyetemre ezt követően sem járt, mégis a kortársak által elismert, korszerű humanista műveltségre tett szert, sőt még kisebb latin nyelvű költeményeket is írt.⁵⁵⁷ E korszerű tudanyagot és a humanizmus iránti vonzódását a krakkói egyetem *artes* fakultásán borostyánkoszorút szerző Kisvárdai Jánostól, a sárospataki iskola rektorától (1489–1490) sajátította el.⁵⁵⁸ A lakosság etnikai összetétele nyomán egyes városokban a latin mellett úgynevezett német iskolák is működtek.⁵⁵⁹

A püspöki, érseki székhelyeken a korai időszaktól kezdve iskolákat szerveztek, melyek elsődleges célja a klerikus réteg utánpótlásának képzése volt. Az elemi szintű ismeretek megszerzését követően a tananyag immár a hét szabad művészet (*septem artes liberales*) köré szerveződött. A növendékek latin grammatikát, retorikát, tanultak, majd a tehetséges ifjak számítani, geometriai, ének-zenei ismereteket szerezhettek. Igen fontos részét képezte a tananyag-nak a retorika keretében oktatott *ars dictandi/ars dictaminis*, amely a levél-, oklevélszerkesztés szabályainak elsajátítását foglalta magába. A középkori Magyarországon erre mindenképpen szükség volt, hiszen a jogi írásbeliség letéteményesei elsősorban a hiteleshelyek (*loca credibilia, loca authentica*) voltak. A hiteleshelyi intézményrendszer kialakulása és működése tette szükségessé azt is, hogy a káptalanok és szerzetesházak tagjai a magyar szokásjogban is jártasak legyenek. A székesegyházi iskolában tanuló növendékek számára tan-könyvként szolgáltak az oklevelek formulás részeit tartalmazó gyűjtemények

⁵⁵⁵ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 75–76.

⁵⁵⁶ Személyére és pályafutására lásd KUBINYI ANDRÁS, *Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése*, Uő, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon (METEM Könyvek 22), Budapest 1999, 147–106.

⁵⁵⁷ HORVÁTH JÁNOS, *Az irodalmi műveltség megoszlása*, Budapest 1935, 197–198; MÉSZÁROS ISTVÁN, *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*, Budapest 1972; *Szalkai-kódex. Szalkai László esztergomi érsek iskolakönyve*, s.a.r. SARBAK GÁBOR, Esztergom 2019.

⁵⁵⁸ HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI–SZÖGI, *Magyarországi diákok*, 2145. sz.

⁵⁵⁹ BÉKEFI, *A népoktatás*, 27–50.

(formuláriumok), amelyek összeállítását az oklevélforgalom tömegessé válása tette szükségessé.⁵⁶⁰ A 15–16. század folyamán a káptalani iskolákból a városokban létrejött a káptalani-városi iskola, amely sok helyen tulajdonképpen két részre oszlott. Az alsó és középső tagozatból formálódott ki az ún. a kisebb iskola (*schola minor*), míg a káptalani iskolák felső tagozata nagyobb iskolaként (*schola maior*) működött tovább, ahol a tanulók magasabb szintű etikai-filozófiai és teológiai ismereteket szerezhettek. Emellett más tudományterületek oktatására is sor kerülhetett, így tanulhattak például csillagászatot, zeneelméletet, jogtudományt a diákok.⁵⁶¹

A szerzetesi közösségek által működtetett oktatási intézmények színvonalát a 15. század folyamán egyenletesnek tekinthető, különösen a domonkosok, a ferencesek és az Ágoston-rendi remeték fordítottak nagy gondot magasan kvalifikált tanárok alkalmazására. A Domonkos-rend valamennyi kolostorában működött alapfokú iskola, ahol a novíciusok elsajátíthatták az egyházi rend szentségének fokozataihoz szükséges alapvető tudást, így a latin nyelvű olvasást, írást és beszédet. Ezt követően az országban több helyen működő, középszintű ismereteket közvetítő *studium particulare* következhetett. Itt készítették ugyanis fel a diákokat a magasabb szintű filozófiai és teológiai stúdiumokra, melyeket később a magyar provincia budai központjában működő rendi főiskolán (*studium generale*), valamint külföldi egyetemeken végezhettek.⁵⁶² Ilyen dominikánus középiskola működött Pécsen is a 15. század folyamán, amely diákjai közül sokan folytattak külföldön tanulmányokat: 1474 és 1521 között összesen 24 pécsi szerzetes fordult meg nevesebb külföldi egyetemeken. Stúdiumaik befejezését követően közülük többen visszatértek, s a pécsi iskolában tanítottak. Közéjük tartozott Mihály fráter, aki a pécsi konventből érkezett Párizsba (1489), majd teológiai tanulmányai befejezését követően két évre lektorrá és régenssé nevezték ki a pécsi kolostorba.⁵⁶³

⁵⁶⁰ BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 246–274; MÉSZÁROS, *A katolikus iskola*, 1–83; MIKLÓSSY ZOLTÁN, *Hitelesbély és iskola a középkorban*, Levéltári Közlemények 18–19 (1940–1941) 170–178; ECKHART FERENC, *Hitelesbélyek a középkori Magyarországon* (Studia Notaria Hungarica 11), Budapest 2012. – A magyar formuláskönyvekre legújabban: SZOVÁK KORNÉL, *Formuláskönyvek a középkori Magyarországon*, Formularium ecclesiae Strigoniensis, LV–LXXIII.

⁵⁶¹ MÉSZÁROS, *Az iskolaiügy története*, 109–110.

⁵⁶² A szerzetesek külföldi tanulmányaira lásd F. ROMHÁNYI BEATRIX, *Egyetemjáró szerzetesek a késő középkori Magyarországon* (*Ki, hova és miből?*), „Mindenki vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni”. Az oktatás finanszírozási háttere és haszna a középkorban és a kora újkorban (szerk. Haraszti Szabó Péter–Kelényi Borbála–Simon Zsolt), Budapest 2019, 117–140.

⁵⁶³ HARSÁNYI, *A Domonkos rend*, 238–239.

1444. november 13-án adták ki a brassói dékánátus szabályzatát, amely előírása értelmében a kerület plébániáinak élére kizárólag egyetemi tanulmányokat végzett személyek kerülhettek.⁵⁶⁴ A kutatások arról tanúskodnak, hogy e törekvés nem pusztán az említett kerületben, hanem a jelentősebb magyar városok esetében is érvényesült.⁵⁶⁵ Persze a városi plébániák vezetőinek képzettsége között is jelentős különbségek lehettek, azonban vidéki társaik túlnyomó részénél biztosan műveltebbek voltak.⁵⁶⁶ A 15. században sorra került esztergomi vizitáció⁵⁶⁷ alkalmával például a székesegyház kanonokjai számára magától értetődő volt, hogy a székesegyház plébánosa ismeri az átlényegülés dogmáját, hiszen tanult férfiak körében (*inter tot doctos viros*) él, azonban vidéki kollégái esetében már korántsem lehetett ennyire evidens mindez – legalábbis a káptalan tagjainak válasza ezt engedi sejtetni.⁵⁶⁸ Az 1515-ös veszprémi zsinat pedig elrendelte, hogy az egyházmegye valamennyi plébánosa vezessen regisztrumot, amelybe a megkereszteltek, a szülők és a nagyszülők nevét, a keresztelés

⁵⁶⁴ „ne sacerdotio fungaris mihi, nisi confirmandus seu instituendus sit in aliquo studio generali approbatus”: *Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen* 5: 1438–1457, hg. Gustav Gündisch, Köln 1975, 2512. sz.

⁵⁶⁵ TONK, *Erdélyiek egyetemjárása*, 137; SOMOGYI SZILVIA, *A brassói dékánság plébánosai és plébaniabálozatának jellegzetességei a 15. században*, Ezerarcú Erdély. Politika, társadalom, kultúra (szerk. Tóth Áron–K. Markaly Aranka–Koloh Gábor–Horváth Illés), Kolozsvár 2019, 35–75; itt: 49–52. – Erre hívta fel a figyelmet KELÉNYI BORBÁLA is *Városi plébánosok tanulmányai a Hunyadi-korban* Buda, Pest, Pozsony, Sopron, Kassa, Bártfa, Eperjes, Nagyszeben és Brassó példája alapján című előadásában (Mátyás király és az Egyház tudományos konferencia, Pécs, 2018. november 15.).

⁵⁶⁶ MARIE-MADELEINE DE CEVINS, *Az Egyház a késő-középkori magyar városokban*, Budapest 2003, 110.

⁵⁶⁷ A KOLLÁNYI FERENC által a múlt század elején közreadott esztergomi egyházlátogatási jegyzőkönyv keletkezési ideje bizonyosan nem a forráskiadó által megjelölt 1397-es esztendő, ugyanis döntően 15. századra keltezhető szövegeket (és személyeket) tartalmaz. KOLLÁNYI FERENC, *Visitatio capituli e. m. Strigoniensi anno 1397*, *Történelmi Tár* 54 (1901) 71–106, 239–272. Vö. C. TÓTH NORBERT, *Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja*, *Egyháztörténeti Szemle* 15 (2014) 3–23; Uő, *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században* III. rész. *Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 13), Budapest 2021.

⁵⁶⁸ A 42. kérdés a következőképpen hangzott: „Item interrogetur parochialis presbiter de verbis transsubstantialibus corporis et sanguinis domini nostri Ihesu Christi?” – erre a következőképpen feleltek a kanonokok: „quod talis interrogatio non est hic necessaria, ubi plebanus est inter tot doctos viros, bene tamen posset interrogari ruralis plebanus”. KOLLÁNYI, *Visitatio*, 78 és 253; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*, III, 161 és 216.

időpontját kellett feljegyezniük.⁵⁶⁹ Az előírás egyértelműen arra utal, hogy a plébánosoknál az írástudás az alapvető elvárások közé tartozott.

A késő középkori magyar áldozópapok jelentős része azonban nem járt egyetemre, hiszen az akadémiai fokozat nem képezte sem a promóció, sem pedig általában a javadalomnyerés feltételét.⁵⁷⁰ Éppen ezért talán nem meglepő, hogy a vizsgált időszakban, Rómában promoveált magyarok közül mindössze hat személy (0,8%) egyetemi tanulmányairól rendelkezünk adatokkal. Ugyanakkor ez az alacsony arány arra is figyelmeztet, hogy vélhetőleg ennél több egyetemet végzett magyar klerikus szenteltette fel magát az Örök Városban, azonban az erre vonatkozó információkat nem rögzítették a kamarai jegyzők. Ezt támasztja alá JUSSI HANSKA mélyfúrása, aki az 1466. március 1. és április 5. között sorra került három általános szentelésen promoveált 112 világi klerikust – köztük három magyart, két zágrábi és egy veszprémi egyházmegyést – vizsgálta, akik 75 egyházmegyéből érkeztek Európa különböző országaiból. Megállapítása szerint az egyes személyek egyetemi végzettségét csak szórványosan tüntették fel, ugyanis nehezen hihető, hogy a 112 fő közül mindössze négyen tanultak volna egyetemen. Közéjük tartozott például Jakob Ulvsson uppsalai kanonok, később 1469 és 1521 között Upssala érseke, aki *baccalaureus in artibus* fokozatot szerzett Rostockban (1459), majd Párizsban folytatta tanulmányait, de a *libri formatarum*-ban hiába keressük az erre vonatkozó adatokat.⁵⁷¹ Az első ismert Kárpát-medencében (is) javadalommal rendelkező peregrinus a firenzei származású *Petrus Simonis Melanesi de Buda* volt,⁵⁷² aki *baccalaureus in decretis* vette fel Rómában az első tonzúrát és a kisebb rendeket (1447).⁵⁷³ Ő valószínűleg még szülőföldjén, Itáliában hallgatott kánonjogot, azonban tanulmányai helyszíne közelebből nem ismert.⁵⁷⁴ Az 1455-ben pappá szentelt Kutasi Tamás

⁵⁶⁹ BÉKEFI, *A káptalani iskolák*, 314.

⁵⁷⁰ A graduáltak közé tartoztak az 1428-ban a pécsi székesegyház mellett alapított Szent Mór-kápolna mindenkori javadalmasai, akiknek képzett teológusnak, illetőleg prédikátornak kellett lenniük (*magister, aut baccalaureus formatus in theologia, seu alias ad predicationis officium, ut prefertur exercendum idoneus existeret*). Vö. KOLLER, *Historia episcopatus*, III, 341.

⁵⁷¹ HANSKA, *Clerical Ordinations*.

⁵⁷² Apja, Simone di Piero kereskedőként telepedett le Budán, 1416-ban már a város Olaszok utcájában élt. Egy Lucia nevű budai polgárlánnyal kötött házasságot, melyből 1423 táján született Péter. Apja 1430 előtt bekövetkezett halálát követően nagybátyja, Tommaso gyámsága alá került. Vö. ARANY KRISZTINA, *Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450)*, Fons 14 (2007) 483–549, itt: 519–520.

⁵⁷³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 47v; ODP 109. és 113. sz.

⁵⁷⁴ Vö. VERESS, *Olasz egyetemeken*; HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*.

vasvári kanonok Padovában (1450), Rómában és Ferrarában (1456) végezte jogi tanulmányait, amelyet kánonjogi doktori fokozattal zárt le.⁵⁷⁵ Magyarországi Péter Domonkos-rendi testvért 1474. június 4-én szentelték presbiterre a római *Santo Spirito in Sassia*-templomban.⁵⁷⁶ Valószínűleg ő a kassai konvent tagja lehetett, esetleg azonosíthatjuk az 1476-ban már Firenzében tanult, majd a kassai konvent lektorává kinevezett Péterrel, akit 1479 szeptemberében a Római Kúria stúdiumán biblikussá neveztek ki.⁵⁷⁷ Szentgyörgyi Jug Pál fia Márton 1475-ben iratkozott be a bécsi egyetemre, ahol borostánykoszorút (1478), majd pedig *magister artium* fokozatot (1480) szerzett.⁵⁷⁸ 1488. május–június fordulóján pedig már egy fehérvári kanonoki stallum birtokosaként vette fel a szent rendeket Rómában.⁵⁷⁹ Az egyik legképzettebb magyar klerikus minden valószínűség szerint a dominikánus Szegedi Bacsza Tamás lehetett. Ő 1476 nyaratól, a pesti konvent tagjaként hallgatott teológiát a firenzei *Santa Maria Novella* kolostorban, ahol valószínűleg megszerezte a teológiai magiszteri fokozatot is. A korabeli források kiváló szónokként említik a királyi udvarban is kedvelt szerzetest. Később a modrusi konventbe helyezték át (1491), majd pedig a tragoviștei Szent Miklós-kolostor perjele lett (1496). 1497 őszén szentelték Rómában püspökké; előbb moldvabányai (1497–1506), majd ezt követően nándorfehérvári (1506–1512) címzetes püspökként látott el *suffraganeusi* teendőket.⁵⁸⁰ Az 1521-ben presbiterre szentelt Besztercei Fábían felsőfokú tanulmányai esetében már korántsem ennyire egyértelmű a helyzet. Így csak feltételelesen azonosíthatjuk *Fabianus quondam Andree Bistricius Transilvaniensis Pannonus* krakkói, majd bolognai egyetemi hallgatóval, aki 1512-ben kánonjogi doktorátust szerzett Bolognában.⁵⁸¹

⁵⁷⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 98v. 100v. 101v; ODP 140. 144. és 145. sz. – tanulmányaira lásd VERESS, *Olasz egyetemeken*, 364. 406; HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*, 451. 672. 838. sz. – egyházi pályafutására lásd HORVÁTH TERÉZIA, *A vasvári káptalan prépostjai a Mátyás-korban*, Mátyás király és az Egyház, 106–108.

⁵⁷⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 164rv; ODP 179. sz.

⁵⁷⁷ HARSÁNYI, *A Domonkos rend*, 249; KAEPELLI, *Domenicani promossi*, 170. 63. j.; HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*, 682, 768, és 770. sz.

⁵⁷⁸ TÜSKÉS, *Magyarországi diákok*, 4868. és 4926. sz.

⁵⁷⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 41v; ODP 290. sz. – Fehérvári javadalmára lásd még KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 367/99. sz.

⁵⁸⁰ HARSÁNYI, *A Domonkos rend*, 328–329; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 82–83; HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*, 769. sz. – Ordinációja: MNL OL DF 209 059.

⁵⁸¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 14r; ODP 955 sz. Vö. HARASZTI SZABÓ–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*, 318. sz.

Az említettek mellett egy további egyetemet végzett klerikust is meg kell említenünk. Berendi Bak Gáspár szepesi prépost neve nem szerepel az Apostoli Kamara ordinációkat tartalmazó köteteiben, noha az Örök Városban szentelték presbiterre (1472). A korábban Bécs, Ferrara és Bologna egyetemein tanult, s kánonjogi doktorátust szerző egyházi – amint említettem – a bolognai székesegyházban vette fel a kisebb rendeket, valamint az alszerpapi ordót (1469).⁵⁸²

Az 1426 és 1523 között a Római Kúriában szentelt magyar klerikusok alig több mint egyharmada kapcsán rendelkezünk közvetlen, illetve közvetett adatokkal tanultságukra vonatkozóan. Többségük esetében azonban műveltségük színvonaláról semmi közelebbit nem tudunk. Mindössze a zsinati előírások, s egyéb normatív szabályzatok nyújtanak támpontokat a klerikusokkal szemben támasztott alapvető ismeretanyag meghatározása során. Az azonban kétségtelen, hogy a 15. század második felében a Magyar Királyság területén működő iskolahálózat lehetővé tette a tanulni vágyók számára a klerikus mesterség alapjainak elsajátítását. Annak ellenére állíthatjuk ezt, hogy az egyes intézményekben folyó oktatás minősége korántsem volt egységes. E téren lehettek regionális eltérések, sőt a különböző településtípusokon szolgáló klerikusok felkészültsége sem tekinthető homogénnek. Ugyanakkor meglehetősen leegyszerűsítő, sztereotip az a megközelítés, mely szerint a késő középkori vidéki papság általánosságban műveletlen, tudatlan lett volna.⁵⁸³ A 15. században összeállított esztergomi egyházlátogatási jegyzőkönyv arra utal, hogy a komolyabb teológiai felkészültséget igénylő kérdések, mint amilyen például az említett átlényegülés (*transsubstantiatio*) tétele nehézséget okozhatott a vidéki papoknak.⁵⁸⁴ Az esztergomi kanonokok sejtelmes válaszát azonban egyáltalán nem tarthatjuk általános érvényűnek, nyilvánvalóan akadhattak szép számmal kivételek. Ezek közé tartozott a győri egyházmegye Ratt Márton, Rohonc mezőváros presbitere is, aki korábban e település iskolájában, majd később a bécsi egyetemen tanult. Egy, az Apostoli Penitenciária hivatalához benyújtott kérvényéből (1487) arról értesülünk, hogy néhány paptárásával egy ízben éppen az átlényegülés dogmájáról folytatott eszmecegeret.⁵⁸⁵

⁵⁸² FEDELES, *Mátyás seregéből*.

⁵⁸³ Erre a lutheri hitújítás törzsterületének plébániai papságát vizsgáló ENNO BÜNZ hívta fel a figyelmet. BÜNZ, *Thüringens Pfarrergeistlichkeit*.

⁵⁸⁴ KOLLÁNYI, *Visitatio*, 78. 253; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*, III, 161. és 216; MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 133.

⁵⁸⁵ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 77–78, és 226. 276. j.

Közismert, hogy a katolikus papnevelés a trentói zsinatot (1545–1563) követően öltött intézményes kereteket.⁵⁸⁶ A zsinat XVIII. kánonja részletesen rendelkezett az egyházmegyei szemináriumok felállításáról (*collegium Dei ministrorum perpetuum seminarium sit*), s az ott folytatandó oktatásról-nevelésről. Az előírás értelmében azokat a 12. életévüket betöltő fiúkat vették fel, akik megfelelő módon tudtak olvasni és írni. Az elsajátítandó ismeretanyaggal kapcsolatban pedig a következőképpen határoztak a zsinati atyák: „Tanulják meg a nyelvtant, az éneklést, az egyházi számvetést és tegyenek szert más hasznos képességekre is. Tanulmányozzák a Szentírást, az egyházi könyveket, a szentek írásait, valamint a szentségek kiszolgáltatásának módját, főleg, ami a gyónáshoz szükséges, továbbá a szertartások és az ünnepek lefolytatásának formáit.”⁵⁸⁷

A Capranica és Nardini bíborosok alapította itáliai kollégiumokat e papnevelő intézmények előfutárainak tarthatjuk, amint fentebb említettem. Valószínűleg a Kárpát-medence területén is lehettek hasonló jellegű kezdeményezések, amelyre MEZEY LÁSZLÓ hívta fel a figyelmet. Nézete szerint a Bakóc Tamás egri püspök (1492–1498) számadáskönyvében (1493–1496) feltűnő *domus procedendum* kifejezés a papnövendékek közös életterét jelölte. Következtetései szerint a magasabb ordók felvételére készülő *világi klerikusok* kollégiumáról van szó, amely „szemináriumként” működött a 15. század végi püspöki központban.⁵⁸⁸ Mindazonáltal az egri intézményben elsősorban a szentbeszédre és a gyakorlati lelkipásztori ismeretek elmélyítésére helyezhették a hangsúlyt. A mindennapi teendők ellátásához szükséges ismeretanyagot, azaz a *klerikus mesterséget* az intézményes kereteken kívül is elsajátíthatták a késő középkori magyar papnövendékek, amint az alábbi példa szemlélteti. Schön János végrendeletében (1456) fiát, Jakabot egyik rokonára, Farkasra, a soproni Nagyboldogasszony-templom plébánosára bízta, kérve, hogy papot neveljen belőle.⁵⁸⁹

A késő középkori magyar papság műveltsége, képzettsége tehát meglehetősen vegyes volt. Mindez a középkori Európában általános jelenségnek számított, amely egyenes következménye volt az egységes papnevelés korabeli hiányának. Végso soron a klerikus pályára készülők képességei, ambíciói és

⁵⁸⁶ A zsinat alapvető feldolgozására lásd JEDIN, *Geschichte des Konzils* – A papság képzésének megújítására lásd GÁRDONYI, *A papi élet reformja*.

⁵⁸⁷ SZÁNTÓ, *A Katolikus Egyház*, III, 660. – Az eredeti szöveg mértékadó kritikai kiadását lásd *Conciliorum Oecumenicorum*, 750–751.

⁵⁸⁸ MEZEY LÁSZLÓ, *A deákság és Európa*, Budapest 1979, 191–192.

⁵⁸⁹ HÁZI, *Sopron szabad királyi*, II/1, 82–83, 110. sz.; HÁZI JENŐ, *Sopron középkori egyháztörténete*, Sopron 1939, 242.

nem elhanyagolható módon anyagi lehetőségei szabtak gátat (mindössze) elméleti felkészültségüknek.⁵⁹⁰ Az egyházi ordó egyes fokozatainak felvétele előtt azonban szigorúan ellenőrizték a kandidálók elméleti és gyakorlati ismereteit mind a részegyházakban, mind pedig az Apostoli Kamarában. Ebből következően az a korábbi szakirodalomban már-már evidenciává merevedő állítás, amely szerint a pápai Kúria hanyagsága központi szerepet játszott volna a késő középkori papság képzetlenségében, egyáltalán nem tartható. Itt érdemes ERICH MEUTHEN nézetét röviden összefoglalni, aki a késő középkori klérus képzettségét vizsgálva a következőkre hívta fel a figyelmet. A 15. században a lelkipásztori munka két területe, a gyakorlati és az elméleti rész élesen elvált egymástól. A pasztoráció egyrészt a szentségek kiszolgáltatására, a liturgikus cselekményekre, misecelebrálásra koncentrált, másrésztől a hitszónoki tevékenységet foglalta magába. Míg a praktikumhoz sorolható feladatokat valamennyi lelkipásztor el tudta végezni, a szentbeszéd tartása már magasabb fokú műveltséget feltételezett, ami illetően a klérus elitjéhez tartozó kisebbség, elsősorban a koldulórendi szerzetesek, valamint a magasan kvalifikált világi papság kiváltsága maradt. Nyilván a szermó-gyűjtemények éppen e téren kínáltak segítséget a papok számára, azonban egy jól felépített szentbeszéd összeállítása komoly felkészültséget igényelt. A hívek lelkipásztoraikkal szembeni elvárása viszont a 15–16. század fordulójára gyökeresen megváltozott: mindkét területen kompetens klerikusokat igényeltek. A 15. századi reformjavaslatok azonban elsősorban a klerikusok gyakorlati ismereteit állították a középpontba, mivel úgy gondolták a korabeli teológusok, hogy leginkább erre lesz szükségük munkájuk (*ad regimen animarum*) során. A humanista papi ideált megfogalmazó szerzők, valamint a hitújítók érdeklődésének homlokterében ezzel szemben elsősorban a papok intellektuális képessége állt, amely az igehirdetés szempontjából természetesen nélkülözhetetlen, azonban a lelkipásztori munkának mindössze egy szegmensét alkotja. Mindebből arra a logikus következtetésre jutott a német szakember, hogy voltaképpen nem a korabeli klérus képzetlensége, hanem *téves irányú képzettsége* állt a 16. századi viták keresztttüzében.⁵⁹¹

⁵⁹⁰ A tanulni vágyó szegény származású diákok számára is lehetőség nyílt akár külföldi tanulmányok folytatására is, amint az esztergomi *Collegium Christi* példája mutatja. KÖRMENDY KINGA–C. TÓTH NORBERT, *A Collegium Christi alapítása és tagjainak egyetemi tanulmányai*, Metropolis Hungariae (Strigonium Antiquum 8), Esztergom 2017, 145–165.

⁵⁹¹ „Nicht also die klerikale Unbildung, sondern die Fehlbildung stand zur Diskussion.” MEUTHEN, *Zur europäischen Klerusbildung*, 285–290.

6. TITULUS, PATRIMONIUM

„Nem tudjátok, hogy akik a templomban szolgálnak, a templomból is élnek, s akik az oltárt szolgálják, az oltárról részesednek? Az Úr is úgy rendelte, hogy az evangélium hirdetői az evangéliumból éljenek.” E sorokat Szent Pál apostolnak a Korintusiakhoz írt első levelében olvashatjuk (9,13), amely világossá teszi azt az alapelvet, miszerint az egyházi szolgálat anyagi javakat feltételezett már az ősegyházban. Amint az előzőekben láthattuk, a kánonjogi előírások értelmében a *subdiaconatus*sal kezdődő három magasabb ordó felvételének előfeltétele a megélhetést biztosító javadalom birtoklásának igazolása volt. Eredetileg a *titulus ordinationis* egy olyan templomcímet jelentett, amely a szentelendő számára biztos megélhetést, azaz bevételi forrást nyújtott. Ez lehetett hagyományos egyházi beneficium, de akár más jellegű jövedelemforrás (*patrimonium, pensio, mensa*) is, a lényeg az állandó bevétel szavatolása volt, amely megteremtette a liturgikus feladatok és a lelkipásztori munka ellátásának nyugodt hátterét. A késő középkori főúri vallásosság jellemzői között említhetjük például az egyes potentátok magánvagyonából létrehozott kápláni állásokat, amelyek a kiválasztott klerikusok személyre szabott ellátását biztosították, anélkül, hogy őket egy meghatározott egyházi intézményhez (templom, kápolna, oltár) kötötte volna.⁵⁹² Gyakorinak számított korszakunkban, hogy a szentelendő addig kapott ellátást (*titulus mense et provisionis*) egy pártfogótól, amíg nem jutott egyházi javadalom birtokába. Közéjük tartozott – mások mellett – Soproni Pistoris János, aki a seckauai püspöktől vette fel a szent rendeket (1430–1431) a Cillei Frigyes gróf által számára biztosított – közelebről nem ismert – megélhetési forrás birtokában.⁵⁹³ 1496 nyarán pedig több magyar klerikus nyújtott be promóciós folyamodványt, akiknek megfelelő javadalmuk nem lévén Wary Pál,⁵⁹⁴ a budai Nagyboldogasszony-templom plébánosa biztosított ellátást. Közéjük tartozott az esztergomi egyházmegyes *Iosephus de Poddino* (Podolini József) iskolás is, aki a plébános saját és a plébánián élő papok bevételeiből (*ad titulum mense sue et collegium sacerdotii aliorum*) évi mintegy 15 dukátot kapott megélhetésre, s egyúttal felvételt nyert örökös káplánként a templom mellett működő papok kollégiumába (*assumptus et re-*

⁵⁹² LEDERHILGER, *Weibetitel*.

⁵⁹³ „[m]ense] et p[rovisionis] magnifici comitis Friderici comitis Cilie Segorieque etc.”: *Die Weiberegister*, XXIV. és 278. 292. 317. sz.

⁵⁹⁴ Wann Pállal azonosítható. Vö. HUBER, ALFONS–KUBINYI ANDRÁS, *Egy budai iskolamester pályája a XV. század második felében*, A magyar iskola, 51–61, itt: 55. – Ehelyütt is köszönöm HARASZTI SZABÓ PÉTERnek, hogy e tanulmányra felhívta a figyelmem.

ceptus ac ibidem cappe[l]lanie sacerdotium requirentis perpetuus capellanus constitutus fuit). Minderről Wary pecsétetes levelet állított ki számára (*per patentes litteras dicti plebani, eius sigillo munitas, plena fides fieri potest*).⁵⁹⁵

A világi klérustól eltérően a szerzetesek esetében nem volt szükség önálló bevételi forrásra, hiszen az adott rend biztosította tagjai számára a megélhetést.⁵⁹⁶

Az alábbi, II. táblázat tartalmazza a vizsgált személyek javadalomtípusait, amely első pillantásra is igen változatos képet tár elénk. 220 fő nem rendelkezett stallummal, amely az alsóbb rendek esetében magától értetődőnek számított. Az említett javadalom nélküliek túlnyomó többségét (84%) valóban csak az első tonzúrára, illetőleg a kisebb ordókra mozdították elő. 35 fő azonban úgy vette fel a három magasabb rendet, hogy a kamarai jegyzők egyáltalán nem tüntettek fel nevük mellett egyházi javadalmat, illetve egyéb bevételt biztosító forrást. Közülük 29 klerikust alszerpappá, nyolcat diakónussá, hatot pedig áldozópappá szenteltek. Utóbbiak kapcsán figyelemreméltó, hogy egy kivételével valamennyiük promóciójára a 15. század első felében, közelebbről 1433 és 1448 között került sor. Ráadásul három személyt, Pozsegai Istvánt, Brassói Mátyást és Szerdahelyi Istvánt azonos napon, a firenzei Szent Mihály-templomban az 1435. április 16-án lezajlott *ordines generales* keretében szenteltek fel.⁵⁹⁷ Amennyiben tüzetesebb vizsgálat alá vesszük e kérdést, arra lehetünk figyelmesek, hogy a szintén az említett napon pappá szentelt Cinhel Mihály neve mellett is mindössze a veszprémi egyházmegye szerepel,⁵⁹⁸ holott két héttel korábban az említett templomban *plebanusként* szentelték diakónussá.⁵⁹⁹ Sajnos a feltüntetett javadalmáról egyebet nem tudunk, de erős a gyanúm, hogy ez pusztán a dokumentálást végző kamarai jegyző(k) sietős, hanyag munkájának következménye lehet. Amint fentebb említettem, a *Libri formatarum* első és második volumeneit párhuzamosan vezették, amelyeket később nem vetettek össze. Cinhel plébániai javadalmát például az első nem,⁶⁰⁰ csupán a második kötet tartalmazza. Könnyen elképzelhető tehát ezek alapján, hogy az említett három magyar áldozópap szintén rendelkezett benefíciummal, amelyet azonban nem tüntettek fel a kamarai regiszterekben. E sejtésemet erősíti meg Pozsegai

⁵⁹⁵ MREV IV, CXIII. sz.

⁵⁹⁶ ÜLHOF, *Die Zuständigkeit*, 43.

⁵⁹⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 12r; ODP 27. 30. és 39. sz.

⁵⁹⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 11r; ODP 44. sz.

⁵⁹⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 9r; ODP 37. sz.

⁶⁰⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 54r; ODP 28. sz.

György esete is. A pécsi egyházmegyes alszerpap promóciós folyamodványát 1433. január 29-én regisztrálták a Kancellárián,⁶⁰¹ majd pedig március 28-án, a vatikáni Szent Péter-templom egyik kápolnájában presbiterre szentelte Angelus castrói püspök.⁶⁰² A szupplikációban feltüntették javadalmát is, ugyanis a pozsegai Szent Pál plébániaegyház Szűz Mária oltárának örökös káplánjaként szolgált. A promócióról rögzített bejegyzésben azonban hiába keressük beneficiumát. Az 1430-as éveket követően mindössze két magyar, Ágostonfi Lőrinc (1448) és Szebeni Jakab (1497) nevét találjuk a presbiteri ordót felvettek listáján, akiknél sem titulust, sem pedig *patrimoniumot* nem tüntettek fel.⁶⁰³ Az elmondottak alapján úgy vélem, hogy korszakunk kúriai promócióin csak a vizsgálatok során ellenőrzött és igazolt bevételi forrással rendelkező magyarokat szenteltek pappá. Visszaélésekre természetesen a legszigorúbb kontroll dacára is akadtak példák, amely kérdésre a későbbiekben még visszatérek. Lássuk azonban elsőként a magyar javadalom sokszínűségét, s az adatokból levonható általános következtetéseket!

A legnagyobb kontingenst az oltárigazgatók, más néven altaristák alkotják 194 fővel, de hozzájuk sorolhatjuk a 73 kápolnaigazgatót is, mely csoportok összesítve a kúriai szenteléseken részt vett klerikusaink közel 36%-át adják. E két réteg tagjai az egyházi társadalom alsópapságához tartoztak, s legfontosabb közös jellemzőjüként említhetjük, hogy szinte kizárólag liturgikus teendőket végeztek, s nem láttak el lelkipásztori feladatokat.⁶⁰⁴ Mindennek hátterét a 15. század második felében a társadalom szinte valamennyi rétegében egyre népszerűbbé váló misealapítványok képezték. Ekkor ugyanis általános gyakorlattá vált, hogy az elkövetett vétkekért anyagi javakat ajánlottak fel az egyház számára a hívek. Ezek a lélekváltság adományok az érdemszerző cselekedetek közé sorolhatók, melyekkel a lélek purgatóriumbéli szenvedésének idejét kívánták csökkenteni. A hívek ugyanis az egyház közvetítésével szerették volna biztosítani saját és családtagjaik számára az üdvösséghez vezető utat (*via salutis*). Éppen ezért – a közismert *do ut des*-elv alapján – a polgárok, nemesek és az előkelők oltárokat és kápolnákat alapítottak

⁶⁰¹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 133. sz.

⁶⁰² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 44v; ODP 18. sz.

⁶⁰³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 23v; vol. 12, 14v; ODP 117. és 795. sz.

⁶⁰⁴ MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 140–151. – Az altaristákra lásd még TAKÁCS SÁNDOR, *Az oltármesterség és az ispótláymesterség*, Katholikus Szemle 37 (1929) 539–545.

vagy támogattak, cserébe pedig elvárták, hogy a klerikusok imádkozzanak, miséket mutassanak be értük és családtagjaikért, mindezzel saját emlékezetüket, valamint lelki üdvösségüket biztosítandó.⁶⁰⁵ E helyütt talán nem haszon nélküli röviden felidéznünk az egyháziakkal szemben támasztott elvárásokat részletesen szabályozó Szapolyai-alapítvány (1510) legfontosabb előírásait. A család temetkezőhelyén, a szepeshelyi Szent Márton-templomban létesített Szent Kereszt-kápolnának tett gazdag birtokadományok fejében a következőket várták el a javadalmazasoktól. A kápolnaigazgatónak hat káplánjával és négy iskolással – azaz kispappal – naponta el kellett énekelnie a *Placebo requiemet* és a halotti vecsernyét a néhai Szapolyai Imre († 1487) és István († 1499) nádorok sírjánál. A klerikusok vasárnap a Szentháromság tiszteletére, hétfőn az elhunytakért, kedden Szent Imrének, szerdán a bűnök bocsánatáért, csütörtökön Krisztus teste, pénteken Krisztus szenvedésére, szombaton pedig Szűz Mária tiszteletére celebráltak misét. A rektornak és a káplánoknak e meghatározott szándékú miséken kívül a hét minden napján el kellett mondaniuk a rekviemet. A kápolnaigazgató kötelességei közé tartozott e helyiség felszereléséről (gyertyák, bor, könyvek, kelyhek, ornátusok) való gondoskodás, valamint az épület állagának megóvása. Káplánjaival vasár- és más ünnepnapokon, továbbá a keresztjáró napokon nyilvános körmenetet tartottak. Ünnepnapokon a káplánok az első és második vecsernyén körmenetben vonultak a kápolnából a templom szentélyébe. Ezen kívül a káplánok naponta elénekelték a Mária-zsolozsmát és a *matutinumot* három olvasmánnyal, valamint a *Placebo* antifónát.⁶⁰⁶

⁶⁰⁵ A késő középkori vallásosságra összefoglalóan lásd PÁSZTOR, *A magyarság*. – A főúri vallásosságra lásd FEDELES TAMÁS, „E földi bazát örök és mennyei palotával elcserélni”. *Szemponatok a késő középkori főúri vallásosság vizsgálatához*, Mesterek és Tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről (szerk. Böhm Gábor–Fedeles Tamás), Pécs 2014, 54–80; Uő, *Devóció és reprezentáció. Főúri vallásosság a késő középkorban* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 12), Pécs 2021. – A főúri misealapítványokra összefoglalóan lásd FEDELES, *Medicina*.

⁶⁰⁶ *A Szapolyai család Oklevéltára/Documenta Szapolyaiana I. Levelek és oklevelek/Epistulae et litterae (1458–1526)* (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria), közreadja/ad edendum praeparavit: NEUMANN TIBOR, Budapest 2012, 347. sz.

10. táblázat
A magyarok javadalomtípusai⁶⁰⁷

<i>Javadalomtípus</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
nincs	220	30
oltár	194	26
kápolna	73	9,8
prebendárius	7	0,9
sekrestyés	1	0,1
iskolamester	1	0,1
<i>cantor</i>	1	0,1
<i>perpetuus beneficiatus</i>	2	0,3
plébános	154	20,7
plébániaigazgató	68	9,1
kanonok	7	0,9
szerzetes	10	1,3
püspök	5	0,7
<i>Összesen</i>	<i>743</i>	<i>100</i>

Az oltár- és kápolnaigazgatók túlnyomó többsége vidéki templomokban, kápolnában szolgált, legnagyobb részük egy-egy mezővárosban, illetve faluban volt javadalmas. Az *oppidumok* között találjuk például Kőszeget, (Zala) Egerszeget, Putnokot, Hevest, Pankotát, Etét, Iváncot. A legkisebb hányadot (16 fő) pedig a városi javadalmasok alkották. A jelentősebb *civitasok* között említhetjük Pozsonyt, Fehérvárt, Késmárkot vagy az erdélyi Nagyszebent, de két püspöki város, Eger és Pécs székesegyházának egy-egy altaristáját is Rómában szentelték. Az oltár- és kápolnaigazgatók általános jellemzőjeként elmondható továbbá, hogy a 15. század végétől szinte kivétel nélkül örök javadalmasként tűnnek fel a forrásokban. Közéjük tartozott a már korábban említett salzburgi egyházmegye *Ernestus Staynberger* is, aki a Pozsony megyei Borostyánkő várában (*in arche Peyhisteyn*) lévő Szent Anna-oltár, illetve kápolna (*ad altarem sive capellam*) örökös javadalmasaként (*perpetuus beneficiatus*) érkezett az Örök Városba.⁶⁰⁸ Maga a javadalom a *patronatus* kérdését is felveti, ugyanis a szentelési bizonyítványban Staynberger mellett egy másik javadalmast, az augsburgi püspökség területéről származó *Vitus Frick ex Serkemalt*, az alsó-ausztriai Marchegg várának plébánosát is feltüntették. Utóbbi klerikus kapcsán pedig arról

⁶⁰⁷ Azt a 743 főt vontam be a vizsgálatba, akiknek a promóciójára a Kúriában valóban sor került.

⁶⁰⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 135^rv; ODP 947. sz.

is értesülünk, hogy ő (I.) Niklas Salm gróf és örökösei révén élvezte az említett beneficiumot (*per Nicolaum comitem de Salbm ac suos successores et heredes provisum*). A két klerikus bizonyosan együtt utazott Itáliába, amelyet a szóban forgó erősségek egymáshoz közeli földrajzi elhelyezkedése kellően indokolhat. Minthogy Borostyánkő (*Berstein, Beilenstein, Ballenstein*; ma *Borinka* Szlovákiában) vára ebben az időszakban a birodalmi és magyar nemesi címmel egyaránt rendelkező Szentgyörgyi-Bazini család,⁶⁰⁹ közelebbről (II.) Kristóf birtokában volt, kétségeink nem lehet afelől, hogy kegyúrként ő juttatta álláshoz Staynbergert, s vélhetőleg káplánként is alkalmazhatta az osztrák klerikust. A Bazini család egyébként szívesen létesített rokoni kapcsolatokat a szomszédos osztrák, stájer nemességgel.⁶¹⁰ A Salmokhoz fűződő közelebbi nexust egyértelműen megerősíti, hogy (az 1540-es évek elején) Kristóf az említett Niklas leányát, Erzsébetet vette feleségül.⁶¹¹ E körülmény pedig további támpontul szolgálhat a „közös” szentelési okmányra.

Javadalmasaink következő legnépesebb csoportját a plébánosok és plébániaegyház igazgatók alkotják. A két elnevezést rokon értelmű fogalomként használták korszakunkban,⁶¹² amelyet a következő néhány példa szemléltet. Márton fia Mihályt, Lakárd és János fia Simont Sululia (?) templomának javadalmasait *rector sive plebanusként*, míg Miklós fia János szilvai és Haynick Orbán lövői papokat *rector seu plebanus parochialis ecclesieként* tüntették fel a kamarai kötetekben.⁶¹³ A szolgálati települések tekintetben az előző két csoporttól némileg eltérő eredményt kapunk, ugyanis az azonosítható helységek döntő többségét ezúttal a falvak alkották. Mindössze 28 mezővárost, s csupán két *civitast* találunk közöttük. Az oppidumok sorában a legjelentősebbek Gömör, Szombathely, Torda és Jászó voltak, míg a városok között Pécsét és Bakabányát találjuk. Mindez pedig nem jelent kevesebbet, minthogy a Rómában szentelt magyar plébánosok zöme is az alsópapsághoz tartozott.

Úgy szintén az egyházi társadalom alsó rétegéhez tartozott a hét Rómában szentelt prebendárius is. Közülük két-két fő a zágrábi székes-, valamint a csász-

⁶⁰⁹ ENGEL, *Digitális térkép*, 1PO5.

⁶¹⁰ PÉTERFI, *Egy székel*, 94.

⁶¹¹ NAGY IVÁN, *Magyarország családai*, 10. kötet, Arcanum adatbázis (elérhető: <https://www.arcanum.hu/hu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarország-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szent-gyorgyi-csalad-bazini-grof-A9D1/>; utolsó letöltés: 2025. 02. 9.)

⁶¹² A korábbi időszak fogalomhasználatára, s a kifejezések eltérő jogi tartalmára lásd HEGYI GÉZA, *A plébánia fogalma a 14. századi Erdélyben*, Erdélyi Múzeum 80 (2018) 1–29.

⁶¹³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 33r; 38r; vol. 14, fol. 75v; ODP 415. 423. 458. és 999. sz.

mai társaskáptalanhoz tartozott,⁶¹⁴ két további személy pedig egy-egy plébániatemplomban rendelkezett hasonló javadalommal. Stantzi Thiring Kristóf győri egyházmegye *scolaris* esetét érdemes kiemelni, ugyanis ő egy szerzetesházban jutott prebendához. Szentelési bizonyítványából megtudjuk, hogy a pornói Szent Margit ciszterci monostorban Polidorus apát pápai akolitus és káplán, *comes palatinus*, valamint a konvent egyetértésével kapta e megélhetési forrást.⁶¹⁵

Az említett erdélyi iskolamestert és az upori kántort ugyancsak az alsópapsághoz sorolhatjuk, ahogy Nadányi Andrást, a Hont megyei Lontó plébániatemplomának sekrestyését (*sacrista*) is.⁶¹⁶ A két közelebbi meghatározás nélküli örökjavadalmas is e réteghez tartozott. Egyikük a salzburgi egyházmegye *Philippus Scharthoffer* monyorókeréki Erdődy Péter királyi kamarástól kapott ellátást (*perpetuus attitulus ad mensam illustri domini*), aki felszentelését követően minden bizonnyal a gróf káplánjaként szolgált.⁶¹⁷

Az egyházi társadalom középső rétegét mindössze hét személy képviselte, akik mindannyian egy-egy kanonoki közösség tagjai voltak.⁶¹⁸ A már említett Kutasi Tamás vasvári (1455), Szentgyörgyi Jug Márton fehérvári (1488), Bresciai Fülöp egri (1488) és Csulai Mór Ferenc váci (1518) kanonokon kívül Rómában szentelték Csapai Fülöp bácsi (1452), Molnár Simon szepesi (1492), valamint Vas Tamás budai (1496) javadalmasokat is.⁶¹⁹ Nem találunk közöttük méltóságviselőket, s mindössze két személy, Bresciai és Csulai emelkedett ki a mesterkanonokok közül: mindketten egy-egy *archidiaconus*i hivatal élén álltak.

A magyar főpapok közül mindössze öt főt konsekráltak az Örök Városban. Némileg árnyalja a képet, hogy közülük csupán Döbrentei Himfi Tamás

⁶¹⁴ E rétegre összefoglalóan lásd MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 151–162.

⁶¹⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 139^{rv}; ODP 946. sz.

⁶¹⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 124^v; ODP 380. sz.

⁶¹⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 75^r; ODP 998. sz. – Monyorókeréki Erdődy Péter gróf, Bakóc Tamás néhai esztergomi bíboros-érsek unokaöccse, II. Lajos király kamarása (1512–1522). Vö. FÖGEL LAJOS, *II. Lajos udvartartása 1516–1526*, Budapest 1917, 53; LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 163, I. j.; C. TÓTH NORBERT, *Erdődy Bakóc Tamás érsek rokonsága. (Rekonstrukciós kísérlet)*, Turul 91 (2018) 8–30, itt: 16.

⁶¹⁸ Losonci Andrást (1430), az egri Szent Péter társaskáptalan kanonokját az alsópapsághoz számítottam, tekintve, hogy a testület a kevésbé jelentős kollegiális egyházak közé tartozott. Vö. MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 113.

⁶¹⁹ Csak az első alkalommal feltüntetett személyeknél adom meg a jelzetet (időrendben). AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 62^r; vol. 11, fol. 157^r és 174^r; ODP 131. 721. és 737. sz.

(1455) zágrábi püspök állt tradicionális egyházmegye élén,⁶²⁰ a többiek ugyanis egy-egy *in partibus infidelium* található tituláris püspökség címet viselték. Szegedi Pétert a nándorfehérvári (1475), Váci Pált az argyasi (1482), Szegedi Bacsa Tamást a moldvabányai (1497), míg Györgyöt a bodonyi (1498) püspökség címére szentelték fel,⁶²¹ s ők egy-egy főpásztor mellett *suffraganeusi* feladatokat láttak el.⁶²²

Végül pedig röviden a reguláris egyház képviselőiről, azaz a Rómában promoveált szerzetesekről kell szólnunk. A korszakunkban felszentelt 12 személy többsége két koldulórend, a dominikánusok (5) és a ferencesek (4) tagjai közé tartozott. A Domonkos-rendiek esetében némi átfedés tapasztalható, ugyanis két püspök, Szegedi Péter és Szegedi Bacsa Tamás e közösséghez tartozott (őket a javadalomtípusok esetében a püspököknél vettem számításba). A mendikánsokon kívül két, ismeretlen rendhez tartozó barát, valamint egyetlen remete testvér, a fentebb említett Pozsegai Dénes mutatható ki korszakunkban. Sajnos forrásaink utóbbi rendi hovatartozása kapcsán nem nyújtanak támpontot, így csak nagyon óvatosan feltételezhetjük, hogy ő esetleg az Ágoston-rendi remetékhez tartozhatott.⁶²³

A javadalmakkal kapcsolatban nem hagyhatjuk említés nélkül a valós megélhetési forrással nem rendelkező klerikusok kérdését, ugyanis a 15–16. század fordulóján felettébb közkeletűnek számított – elsősorban Itáliában – a nem létező, azaz „színelt” javadalomra (*ad fictum titulum*) történő promóció,⁶²⁴ amint a bevezetésben röviden említettem. MÁLYUSZ ELEMER tézise szerint a 16. században nem okozott különösebb akadályt kisebb egyházi javadalmak, így az oltár- és kápolnaigazgatóságok, kápláni és vidéki plébániai állások elnyerése Magyarországon, szemben a nyugat-európai, elsősorban a német helyzettel. Hovatovább egy-egy beneficium kényelmes megélhetést biztosított birtokosa

⁶²⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 97r; ODP 141. sz. – Veszprémi, majd egri prépost, a pannonthalmi (1447–1467), a cikádori (1460–1478) és a szekszárdi apátságok *commendatora*, egri (1446–1447), zágrábi (1454–1461), majd nyitrai (1459–1481) püspök. Vö. ENGEL, *Archontológia*, I, 69. 80; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 47. 85. 125.

⁶²¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 97r; vol. 6, fol. 212v, vol. 7, fol. 50r; ODP 141. 183. és 186. sz.; MNL OL DF 209 059; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r.

⁶²² Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, passim.

⁶²³ A pálosok népszerűségére lásd KUBINYI ANDRÁS, *Magyarország és a pálosok a XIV–XV. században*, Decus Solitudinis. Pálos évszázadok (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 4/1), szerk. Sarbak Gábor, Budapest 2007, 40–56; F. ROMHÁNYI BEATRIX, „A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn”. Pálos gazdálkodás a középkorban, Budapest 2010.

⁶²⁴ SCHMUGGE, Zum römischen „Weibetourismus“.

számára.⁶²⁵ Ezek szerint tehát a feltörekvő fiatal klerikusok könnyen álláshoz juthattak, hiszen a kisebb javadalmak bőségesen rendelkezésre álltak. A színlelt/hamis javadalmak kérdése ugyanakkor a korabeli magyar viszonyokat sem hagyta érintetlenül, amint az 1515-ös veszprémi zsinat határozatai mutatják. A szinóduson a főesperesek számára előírták, hogy a különböző visszaélések elkerülése – köztük a magukat hamis címre felszenteltetők (*falso se faciunt promoveri*) – végett írják össze a kerületükben promócióra várók neveit, alaposan vizsgálják meg alkalmasságukat, majd pedig a jelölteket a püspöknek vagy suffraganeusának mutassák be.⁶²⁶

ERDÉLYI GABRIELLA kutatásai alapján ismert, hogy a vizsgált időszakban a Kárpát-medencében is kimutatható az írástudó, felkészült, azonban biztos megélhetéssel nem rendelkező klerikusok rétege. Az Apostoli Penitenciáriára benyújtott folyamodványok elemzése révén arra mutatott rá, hogy „a javadalomhamisítással könnyebben lehetett sikert elérni Itáliában, ahol egyfelől nem ismerték a magyarországi viszonyokat, másfelől [...] amúgy is virágzó üzletág épült az idegen papok szentelésére [...] sokan voltak a javadalmat felmutatni nem tudó klerikusok, és mindent megtettek: hamisítottak, Rómába mentek, levélben a pápához folyamodtak avégett, hogy valahogy mégis pappá szenteljék őket”.⁶²⁷ Az 1510-es évektől egy másik jelenség nyomai is megfigyelhetők, ugyanis többen a szerzetességen át vezető kerülőutat választották céljuk elérése érdekében. Ez a megoldás költséghatékonynak számított, hiszen a rendtagok pappá szentelésének nem volt előfeltétele az egyházi javadalom birtoklása, amint láhattuk. A legtöbben a mendikáns rendek egyikébe kértek felvételüket, majd miután pappá szenteltették magukat, újonnan szerzett képesítésükkel immár a szerzetet elhagyva próbáltak valamilyen egyházi álláshoz, végső soron megélhetéshez jutni.⁶²⁸ E röviden összegzett tendencia tükrében elsőként azt a kérdést kellene tisztázni, hogy vajon az Apostoli Kamara által felügyelt kúriai promóciókon mennyire lehetett gyakori a megtévesztés e formája, s a magyarokkal kapcsolatban milyen arányban merült fel a színlelt javadalom dilemmája?

Minthogy e visszaélés is az általános jelenségek közé tartozott, a csalók között szinte valamennyi nemzet tagjai feltűntek, így természetesen találunk köztük magyarokat is, amint az alábbi kiragadott példák szemléltetik. Bertalan

⁶²⁵ MÁLYUSZ, *Egyházi társadalom*, 149–150.

⁶²⁶ *A veszprémi egyház*, 86–87.

⁶²⁷ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, III.

⁶²⁸ Uo. 53–56, 113. és ERDÉLYI, *Egyházi társadalom*, 45–46.

fia János, váci egyházmegyes pap a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* hivatalához benyújtott folyamodványában (1469) a következőket adta elő. Egykor alszerpapként (*olim subdiaconus existente*), oklevelet hamisított (*false littere per eundem exponentem scripsisse et sigillate [...] se fecit*), majd ezt bemutatva engedély (*sine licentia sui ordinarii*) és javadalom nélkül (*absque titulo*), az előírt törvényes életkor betöltése előtt (*non habere legitime etate*) a kalocsai érsek vikáriusával (*per quondam vicarium archiepiscopum Colocensem*) diakónussá szenteltette magát. Ezt követően Itáliába ment, ahol felvette a presbiteri ordót (*ad presbiteratus ordinem promoveri in partibus Ytalie*).⁶²⁹ Három évtizeddel később, két veszprémi egyházmegyes klerikus, Zalavári Ferenc és Somodori Fábián kérvényéből szintén arról értesülünk, hogy másokkal együtt őket is nem létező javadalomra (*ad titulum certi bone ficti*) szentelték fel (1498). Emellett további szabálytalanságokról is beszámoltak a szupplikálók: egy a Kúriában rezideáló püspök káplánja (*non per se ipsum, scilicet per quondam eius capellanus*) a főpap lakásán (*in domo sue habitationis et non in aliqua ecclesia*), napfelkelte előtt (*ante solis ortum*), hordozható oltár fölött (*supra quondam altari portatili*), szentmise bemutatása nélkül (*sine celebrationis misse*), egy nap leforgása alatt (*una et eodem die*) adta fel az egyházi rend valamennyi fokozatát (*omnes etiam sacros et presbiteratus ordines ... promoveri*) a jelölteknek.⁶³⁰

Amint LUDWIG SCHMUGGE és KIRSI SALONEN vizsgálatai nyomán ismert, a *Curia Romana* legfőbb kegyelemosztó hivatalánál 1490 előtt viszonylag ritkának számítottak a hamis titulus miatt benyújtott kérvények. Az 1458 és 1464 közötti időszakban a szentelésekkel kapcsolatban (*de promotis et promovendis*) regisztrált 1184 *supplicatio* közül mindössze 18 (1,5%) tartozott e csoportba.⁶³¹ A kúriai promóciókra jelentkezők számára a *Camera Apostolica* szigorú ellenőrzése bizonyosan komoly visszatartó erőt jelentett. Az élelmesek azonban egy-egy Rómában rezideáló, kevésbé tehetős püspök „szolgáltatásait” némi díjazás fejében különösebb nehézségek nélkül igénybe vehették. Az *ad fictum titulum* kúriai szentelések száma az 1490-es években nőtt meg ugrásszerűen a Penitenciária regisztrumainak tanúsága szerint, amint a német klerikusok esetei mutatják. Míg ugyanis 1455 és 1491 között összesen 151 fő fordult e csalás miatt a hivatalhoz (átlagosan évi négy eset), addig 1492 és 1503 között a Kúriában felszentelt 356 német személy közül összesen 332 fő, azaz a szupplikálók 93%-a

⁶²⁹ APA Reg. Suppl. vol. 17, 158v.

⁶³⁰ Uo. vol. 47, fol. 212v. – Említi: ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 236, 429. j.

⁶³¹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 115, 3.4 táblázat.

e visszaélés miatt kért felmentést. Pusztán az 1500-as szentévben összesen 319 hasonló folyamodványt nyújtottak be az Európa különböző részeiről érkező klerikusok.⁶³²

II. táblázat

Hamis titlussal kapcsolatos folyamodványok (1500)

<i>Térület</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
Francia Királyság	186	58,3
Német-római Birodalom	104	32,6
Ibéria	14	4,4
Itália	10	3,1
Anglia	3	0,94
Kelet-Európa	2	0,62
Észak-Európa	0	0
<i>Összesen</i>	<i>319</i>	<i>100</i>

Forrás: SCHMUGGE, Zum römischen „Weibetourismus”, 427.

E pillanatfelvétel alapján tehát azt láthatjuk, hogy a regisztrált esetek túlnyomó részében a francia és a német területekről érkezők próbáltak meg túljárni a kúriai examinátorok eszén, ráadásul sikerrel. SCHMUGGE vizsgálatai szerint a kérvényezők túlnyomórészt a francia, valamint a nyugat- és délnémet egyházmegyékből érkeztek, ahol különösen nagy volt a vetélkedés az egyházi beneficiumokért. Ennek hátterében pedig az állt, hogy Rómából áldozópapként hazatérve sokkal könnyebben juthattak álláshoz.⁶³³ Amint a szentévre vonatkozó arányokból kirajzolódik, a hamis javadalommal kapcsolatos túlkapások kevésbé voltak jellemzőek Európa keleti felére. A kontinens e részéről regisztrált két eset mindegyike magyar vonatkozású. 1500. január 3-i kelet alatt találjuk Racsa Pál zágrábi egyházmegyes klerikus folyamodványát, aki megfelelő javadalma nem lévén (*sufficientem titulum habebat*), hamis titulus alapján vette fel a Kúriában az egyházi rend szentségének valamennyi fokozatát (*in Romana Curia ad quendam fictum titulum ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines promoveri*).⁶³⁴ Június 26-án pedig a győri egyházmegyes Layter Osvát folyamodványát rögzítették, akit hasonló hiányosság dacára

⁶³² SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus”, 427; SCHMUGGE, I procuratori, 66.*

⁶³³ SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus”, 431.*

⁶³⁴ APA Reg. Suppl. vol. 48, fol. 719r.

szenteltetek pappá.⁶³⁵ Mindebből arra következtethetünk, hogy noha a Rómába utazó magyarok körében sem voltak példa nélküliek az efféle családságok, arányuk véleményem szerint a Kúriában felszentelt Kárpát-medencei klerikusok között nem lehetett számottevő. Különösen érvényes e megállapítás a *Camera Apostolica* által szervezett promóciók vonatkozásában. Míg a szentelendőknek korábban elegendő volt a Datárián regisztrált szupplikációt a kamarai vizsgálaton bemutatniuk, 1502 szeptemberétől már tanúk jelenlétében, esküvel kellett igazolniuk az Apostoli Kamarában a promócióhoz szükséges egyházi javadalom tényleges birtoklását.⁶³⁶ II. Gyula pápasága kezdetétől szintén igyekezett a színlelt javadalmakkal történő tömeges visszaéléseket visszaszorítani, megszüntetni, ennek érdekében pedig megszigorította az ellenőrzéseket. A hamis titulus alapján történt szentelésekkel kapcsolatos ügyeket például kivette a Penitenciária hatásköréből és a Kancellária hivatalához helyezte át, valamikor 1508 és 1510 között.⁶³⁷

Természetesen megnyugtatóan csak akkor zárhatnánk le a Rómában felszentelt magyarok titulusukkal kapcsolatos visszaélésének kérdését, ha egyrészt a *Sacra Poenitentiaria Apostolica*, továbbá a 16. század első negyedének vonatkozásában a *Dataria* hungarikái is feltárássra kerülnének, másrészt pedig vizsgált klerikusaink személyére (és beneficiumaira) hazai kontrollforrásokkal is rendelkeznének. Sietve teszem hozzá, hogy ez utóbbira a középkori magyar forrásadottságok ismeretében (a reményen túl) meglehetősen csekély az esély. Mégis jelen ismereteim birtokában meg merem kockáztatni, hogy a *Camera Apostolica* joghatósága alá tartozó ordinációk fokozott ellenőrzése, majd pedig az 1500-as évek elején meginduló, a szenteléseket (is) érintő kúriai reformok e téren bevezetett szigorítása következtében a hamis titulussal próbálkozók közül csak kevesen juthattak át a szűrőn. Noha biztosan akadtak ügyeskedők, a rigorózusan szabályozott procedura (folyamodvány, vizsgálat, eskü, szentelés, oklevél), az ehhez kapcsolódó költségek, valamint a hosszú utazással járó kiadások a többség számára vélhetőleg kellő visszatartó erőt jelentettek az effajta csalásoktól. Mindezt az alábbi táblázat adatai is egyértelműen megerősítik.

⁶³⁵ Uo. 792r.

⁶³⁶ „ad omnes ordines promoveri artabatur fuit expressum vel quod super hoc in camera apostolica fidem facere teneretur additum fuit, quod postmodum in eadem camera proprio iuramento firmavit et aliquos testes qui ita esse deponerent prout deposuerunt adduxit”: SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 428, 57. j.

⁶³⁷ Uo. 433.

12. táblázat

Magyar vonatkozású *de promotis et promovendis* kérvények (1500–1524)

<i>Típus</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
idegen püspök, <i>extra tempora</i>	80	65,6
testi hiba	32	26,2
hamis javadalom	5	4,1
korhiány	3	2,5
törvénytelen származás	1	0,8
háborús cselekmény	1	0,8
<i>Összesen</i>	<i>122</i>	<i>100</i>

Forrás: APA Reg. Suppl. vol. 48–50. 53–59. 60–61. 65. 67. 69. 71;
*AAV Armadio XXXI, vol. 61.*⁶⁵⁸

Az elmondottak alapján tehát azt feltételezem, hogy a Kamara szervezésében pappá szentelt klerikusaink valós javadalommal s ebből származó rendszeres jövedelemmel rendelkeztek. Ezek alapján joggal merül fel a következő kérdés: hol keressük a Rómába igyekvő javadalom nélküli, szegény magyar klerikusok „tömegét”?

A Penitenciáriára benyújtott folyamodványok korábbi vizsgálata nyomán jól ismert, miszerint a különböző papszentelési akadályok alóli felmentésért folyamodó, kevésbé tehetős egyháziak választották az ügyintézés ezen útját. E hivatal ugyanis olcsóbban és gyorsabban állította ki a szükséges okmányokat, mint a *Dataria Apostolica*.⁶⁵⁹ Ebből következőleg a szentelésre váró, javadalom nélküli, továbbá 1510-ig a színlelt titulussal kísérletező klerikusok felbukkanása is a pápai udvar kegyelmi ügyekért felelős hivatalának dokumentumai között várható. Az 1500 és 1524 között a Penitenciárián kérvényező, a *promotis et promovendis*, tehát a közvetlenül a szentelésekre vonatkozó kategóriába sorolt 122 magyar egyikének neve sem szerepel a Kamara másolati könyveiben szereplő klerikusaink között. Vajon mi lehet e jelenség magyarázata? Az esetek többségét azok a kérelmezők alkották (65,6%), akik nem saját ordináriusuknál és a kánoni időpontokon kívül kívánták felvenni az egyházi rend szentségét. Őket a testi hiányoságaik miatt diszpenzációs kérelmet benyújtók követték (26,2%), majd jelentős lemaradással a hamis titulusra szenteltek (4,1%), végül pedig a törvényes életkor hiánya miatt felmentést kérők (2,5%) következtek.

⁶⁵⁸ Az adatokat saját gyűjtéséből ERDÉLYI GABRIELLA bocsátotta rendelkezésemre egy 2017-ben készült tanulmányomhoz. Segítségét ehelyütt is köszönöm.

⁶⁵⁹ MÜLLER, *The Price*, 474; ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, III–II2.

Törvénytelen származás alól mindössze egy fő kért diszpenzációt, s szintén egy személy fordult felmenteséért háborús cselekményekben való részvétele miatt. A regisztrált, szentelésre váró klerikusok közös jellemzője, hogy túlnyomó részük nem rendelkezett javadalommal, többségük *scolarisként*, *acolitusként* szerepel, ezért valószínűleg nem volt lehetőségük, sem pedig pénzük a kamarai ordinációk okozta esetleges hosszabb római tartózkodásra, valamint a költségek fedezésére. Néhányan közülük azonban biztosan Rómában tartózkodtak, esetükben a szupplikációban utaltak is erre (*in Romana Curia*).⁶⁴⁰ Egy korábbi tanulmányomban azt a hipotézist fogalmaztam meg, hogy a Penitenciárián promóciós kérelemmel regisztrált klerikusok jelentős része a gyorsabb ügyintézésért, és nem utolsósorban költségkímélőbb procedúrával kecsegtető római Vikáriátus szolgáltatását vette igénybe a 16. század első negyedében.⁶⁴¹ Időközben az említett hivatal korunkra maradt ordinációs kötetait átnézve feltételezésem nem igazolódott be. Mindössze hat magyar promóciójára vonatkozó adatot tartalmaznak a Helynökség regiszterei, azonban az ott szereplők neve nem bukkan fel a Penitenciária jegyzékeiben. Három főnek nem volt közülük javadalma, akik a kisebb rendeket vették fel. Az ugyancsak néhány éve megfogalmazott második feltételezésem azonban talán nem áll túl távol az egykori valóságtól, noha sajnos kétséget kizáróan nem bizonyítható. Elképzelhető ugyanis, hogy a szerény anyagi lehetőséggel rendelkező Rómába mégis eljutó magyar klerikusok nem a két hivatalos orgánumban kínálta lehetőséget vették igénybe, hanem valamely Rómában tartózkodó, szerény jövedelemmel rendelkező éppen ezért díjazásért – az előírások ellenére – promóciókat vállaló püspökökkel szenteltették fel magukat. Mindezt megerősíteni látszik egy további körülmény is, jelesen az 1523-as év magyar szupplikációi.⁶⁴² A kúriai promóciós kérelmeket a *Dataria Apostolica*n személyesen benyújtó 65 magyar közül 57 főt fel is szenteltek, ami közel 88%-os aránynak felel meg. A fennmaradó nyolc javadalmas promóciója elmaradásának okai nem ismertek. Lehetséges, hogy őket a vizsgálaton szűrték ki? Esetleg nem a Kúria két hivatalos orgánumánál vették fel a szent rendeket? Mindenesetre ezek alapján azt bizonyosnak tarthatjuk, hogy azok, akik a Datárián kaptak kúriai szentelési engedélyt, éltek a lehetőséggel, és a *Camera Apostolica* szolgáltatásait vették igénybe. Ezek alapján pedig úgy gondolom, hogy az Apostoli Kamara

⁶⁴⁰ Pl. AAV Arm. XXXI, vol. 6I, fol. 724v, 736r.

⁶⁴¹ FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*, 89.

⁶⁴² LAKATOS, *Regesta supplicationum*.

és a Római Vikáriátus felügyelete alatt sorra került promóciókon a szegény, valós javadalommal nem rendelkező magyar klerikusok tömegével egyáltalán nem kell számolnunk.

7. ELLENŐRZÉS A RÉSZEGYHÁZAKBAN

A kései középkorban nem csupán a promóció helyén vetették alapos vizsgálat alá a jelölteket, hanem hazatérésüket követően szolgálati helyük egyházi feljebbvalói szintén ellenőrizték a frissen szenteltek alkalmasságát, felkészültségét, mielőtt engedélyezték volna számukra a lelkipásztori szolgálat megkezdését. Kiváltképp fontosnak tartották az egyházmegyei előjárók, a távoli területeken, mindenekelőtt az Itáliában és a Kúriában szenteltek alapos kivizsgálását, hiszen így kívánták elejét venni a felkészületlen, alkalmatlan papok által a hívek körében esetlegesen okozandó botránynak. A *Curia Romanában* felszentelteket korszakunkban tehát két ízben is szigorú ellenőrzés alá vetették, mai fogalomhasználattal élve a minőségbiztosítás megfelelően működött. Ezt a vonatkozó korabeli zsinati határozatok és a gyakorlat egyaránt alátámasztják.

Az egyházmegyéek főesperesei és esperesei a kerületükhöz tartozó papok számára évente (egy vagy több alkalommal) gyűlést tartottak, ahol – egyebek mellett – elkészítettek a Rómában vagy másutt felszentelt klerikusok listáját,⁶⁴³ amely ugyancsak a megfelelő szintű ellenőrzést garantálta. Az 1515-ös veszprémi zsinaton annak érdekében, hogy a tudatlan és kóborló (*sacerdotes ignorantes et vagabundi*), valamint más egyházmegyéhez tartozó papok kárt ne okozzanak a hívek lelki gondozásában, a főesperesek, esperesek és plébánosok számára előírták, hogy ellenőrizzék a körzetükben szolgáló idegen klerikusok (*advenientes presbyteros examinent*) szentelési dokumentumait (*formatas seu litteras super ordinationem ipsorum ad sacros ordines*), valamint a szentségek kiszolgáltatásához és a mise celebrálásához szükséges könyvek (*breviarium et missale*) meglétét.⁶⁴⁴

Az esztergomi főegyházmegye területén a szigorú ellenőrzések tényét a normatív szabályozások mellett a valódi vizsgálatokról fennmaradt okmányok is kétségtelenné teszik. Az 1510-ben tartott egyházmegyei szinódus határozatainak

⁶⁴³ SZENTIRMAL, ALEXANDER, *Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 43 (1957) 132–202, itt: 179.

⁶⁴⁴ *A veszprémi egyház*, 86–87.

nyolcadik fejezetét a következő címmel látták el: *de non admittendis ad celebrationem missarum ignoti sacerdotibus* – az ismeretlen papokat ne engedjék misézni. Az előírás részleteit olvasva azt is megtudjuk, hogy idegen papok alatt azokat a presbitereket értették, akiket nem az esztergomi egyházmegye területén szenteltek fel (*citra dioecesim Strigoniensem ordinatum*). Számukra csak abban az esetben nyílt lehetőség szentmise celebrálására, ha ezt kifejezetten engedélyezte az egyházi előljáróság (*per sedem Strigoniensem fuerit approbatus, et admissus*).⁶⁴⁵ A végzés értelmében tehát a Kúriában felszentelt, s az esztergomi egyházmegye területén lelkipásztori szolgálatot vállalni kívánó áldozópapoknak az Örök Városból hazatérve Esztergomba kellett utazniuk, ahol az érsek vikáriusának vezetésével tudós egyháziak alapos vizsgálatnak vetették alá őket.

Az ilyen jellegű kontrollra vonatkozó első ismert forrásunk 1498. június 25-én keletkezett. Ekkor vagy néhány nappal korábban jelent meg az érsekség székvárosában Necpáli János, Szentgyörgy mezőváros oltárigazgatója, aki bemutatta a számára Raffaele Riario kamarás nevében kiállított, s az említett év április 14-én kelt szentelési bizonyítványt, amely igazolta, hogy János ascoli püspök őt alszerpappá, diakónussá, végül pedig a római Szent Megváltó-templomban sorra került *ordines generales* alkalmával presbiterre szentelte.⁶⁴⁶ Miután alaposan megvizsgálták Necpáli felkészültségét és alkalmasságát, a ferrarai származású Tommaso Amadei kánonjogi doktor, esztergomi vikárius⁶⁴⁷ engedélyezte számára az első szentmise bemutatását, valamint a lelkipásztori szolgálatot az egyházmegye területén. Jóváhagyásáról a bemutatott *littera formata* szövege alatt, a pergamen jobb oldalán hivatalos igazolást állított ki, amelyet gyűrűspecsjével erősített meg (10. ábra).⁶⁴⁸ Mindez célszerű megoldás volt, hiszen így a bizonyítvány és az *in partibus* engedély egyetlen hivatalos okmányba került.

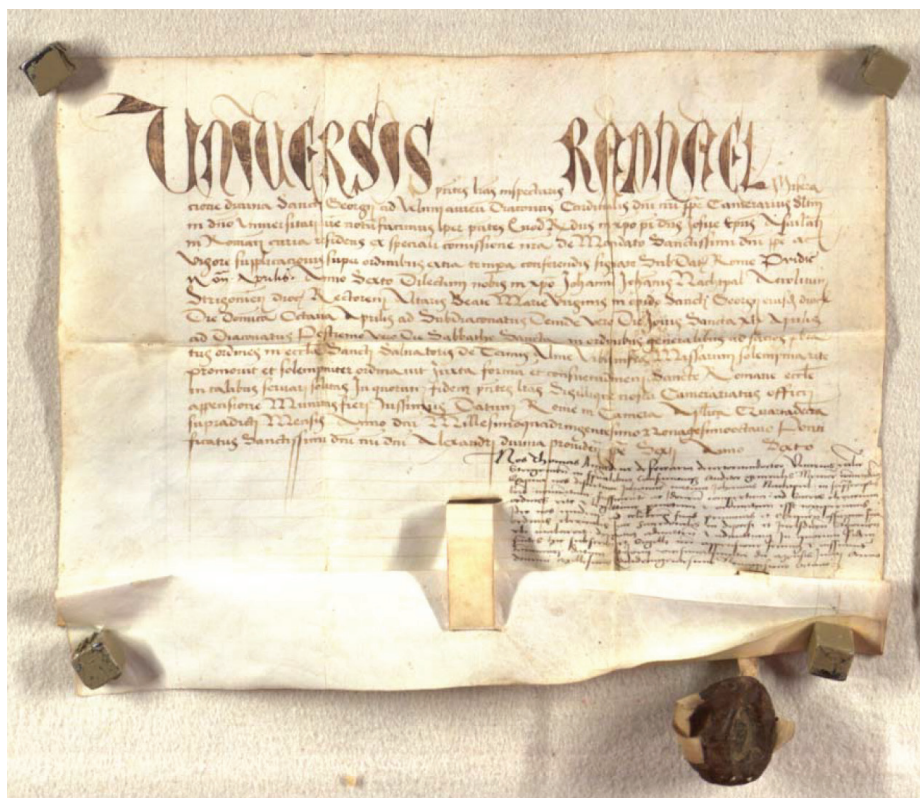
⁶⁴⁵ BATTHYÁNY, *Leges*, III, 657.

⁶⁴⁶ ÖStA HHStA ED, 10175.

⁶⁴⁷ Esztergomi kanonok, gömöri (1500–1503), majd nyitrai (1503–1510) főesperes, 1495 és 1510 között állt a vikáriusi hivatal élén. Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 28.

⁶⁴⁸ „Nos Thomas Amadeus de Ferrara decretorum doctor, vicarius ecclesie Strigoniensis in spiritualibus causarumque auditor generalis memorie commendamus. Quod quia nos discretum Iohannem natum Iohannis Nachtpal in suprascriptis litteris nominatum sufficiente ac idoneum compertum ad sacros clericorum ordines rite et legitime promotum et ordinatum esse comperimus, ideo nos mandatum ad celebrandos suis primiciis et exequintis officium sancti ordinis clericalis sive sacerdotalis in dyocesi et iurisdictioni Strigoniensis, ubi maluerit duximus admittentis et admittimus, in quorum fidem presentes hic subscribi et sigilli nostri appensione fecimus et iussimus communiri. Datum Strigonii, vicesimaquinta die mensis Iunii, anno Domini Millesimo quadringentesimo nonagesimo octavo.” ÖStA HHStA ED, 10175.

10. ábra

Necpáli János szentelési bizonyítványa és *in partibus* működési engedélye (1498)

Az ellenőrzés alkalmával azonban többen is fennakad(hat)tak a szűrőn, legalábbis erre utal a Nyási-formuláskönyv egyik bejegyzése. E szerint egy bizonyos Miklóst, akit a Római Kúriában áldozópappá szenteltek (*promotum ad sacros ordines in Curia Romana*), ámde hazatérve felkészültségével nem voltak megelégedve és alkalmatlannak bizonyult (*minus doctum et insufficientem esse*), az esztergomi érsek általános helynöke egy évre felfüggesztette az első szentmise (*primicia*) bemutatása alól. Továbbá az egyéb ceremóniákat, így a zsolozsmát, az olvasmányok, az evangélium olvasását és éneklését, a vízszentelést, valamint a kereszteleés szertartását is csak tanult egyháziak iránymutatása mellett (*a doccioribus viris ecclesiasticis instruatur*) végezhetette.⁶⁴⁹ Mivel az említett

⁶⁴⁹ *Formularium Ecclesiae Strigoniensis*, 122, 118. sz.

II. ábra

Tommaso Amadei esztergomi vikárius pasztorációs engedélye (1498)

esetet egy *formularium* őrizte meg, csupán annyi bizonyos, hogy Tommaso Amadei hivatalviselése idején, tehát a valamikor a 15. század végén és a 16. század első évtizede közötti időszakban történhetett. Az észak-itáliai származású kánonjogász tehát nagy gondot fordított az egyházmegye területén szolgáló lelkipásztorok alkalmasságának ellenőrzésére. Ezek alapján pedig felettebb valószínűnek tartom, hogy hasonlóképpen jártak el a további magyar egyházmegyei hatóságok is. Összességében tehát úgy vélem, hogy a korabeli magyar viszonyokra is érvényes az a következtetés, hogy – éppen a kettős kontroll alkalmazása által – az Apostoli Kamara ellenőrzése alatt lefolyt kúriai szentelések nem árasztották el a részegyházakat alkalmatlan papsággal.⁶⁵⁰

⁶⁵⁰ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 270–271; HANSKA, *Clerical Ordinations*.

8. SZOLGÁLATBAN

A római promóciót követően a szentelési bizonyítvány birtokában klerikusaink túlnyomó többsége tehát visszatért egyházmegyéjébe. A lelkipásztori szolgálattal összekötött javadalnak birtokosainak felkészültségét a tényleges pasztorációs feladataik megkezdése előtt a helyi hatóságok is ellenőrizték, amint láthattunk. Felettébb hasznos lenne a Rómából hazatért klerikusok pályakövetése, hiszen így kaphatnánk tényleges képet a magyar egyházi társadalomban betöltött szerepükről, azonban sajnos a forrásadottságok ezt szinte egyáltalán nem teszik lehetővé. Az öt püspök, illetőleg néhány kanonok kivételével mindössze egy-egy esetben adatolható a *Libri formatarum* kötetekinek lapján feltűnő magyarok korábbi, illetve későbbi előmenetele. Az üdítő kivételek egyike az 1518 tavaszán szentelt *Franciscus de Sangel*, a szengyeli Szűz Máriatemplom plébánosa.⁶⁵¹ Ő például nagy valószínűséggel azonosítható a hasonló nevű erdélyi kanonokkal (1543–1556), aki a székeskáptalanban a dékáni (1547, 1548, 1553), a szatmári (1543–1545), az ózdi (1548–1553) és a küiküllői (1554–1556) főesperesi, továbbá a vikárius helyettesi (1548–1553, 1555–1556) teendőket is ellátta.⁶⁵² A *Libri formatarum* kötetek éppen azért rendkívül értékesek a magyar medievisztika számára, mert az azokban dokumentált személyek túlnyomó többsége más forrásból egyáltalán nem ismert.

* * *

Más kérdés, hogy a szentelési vizsgákon minden szempontból alkalmasnak bizonyult késő középkori papság tagjai mennyire voltak képesek a hívek egyre növekvő elvárásainak megfelelő, hatékony pasztorális munkát végezni. GÁRDONYI MÁTÉ a papi életforma 16. századi átalakulását vizsgálva arra a megállapításra jutott, hogy a szentelési vizsgákon számonkérhető tudásanyag és állapotbéli feltételek összességében „szükséges, de korántsem elégséges alapot biztosítottak a hatékony lelkipásztori szolgálat betöltéséhez. Talán éppen ebben a szempontban jelölhető meg az egész késő középkori egyházi struktúra válságának egyik oka: hogy tudniillik ezeknek a minimálfeltételeknek a teljesítése önmagában csak egy működő, ám nem megfelelően működő egyház-szervezetet eredményezett.”⁶⁵³

⁶⁵¹ MNL OL DF 257 534.

⁶⁵² Vö. MIHALIK, *A kanonok*.

⁶⁵³ GÁRDONYI, *A papi élet*, 33.

VI. „CUPIT AD OMNES ETIAM SACROS ET PRESBITERATUS ORDINES PROMOVERI”

„Tudni kell, hogy 1443 szeptemberében nem került sor általános szentelésre, mivel a mi legszentségebb urunk útra kelt Sienából a szeretett Városba” – olvasható a *Libri formatarum* regisztersorozat egyik bejegyzésében.⁶⁵⁴ 1434-ben IV. Jenő pápa ugyanis a Colonnák okozta zavargások miatt elhagyta Rómát. A Teverén kihajózott a tengerre, majd Pisa érintésével Firenzébe utazott.⁶⁵⁵ A következő években a pápa döntően Firenzében tartózkodott, de Bolognában és az egyetemes zsinat itáliai szakaszának megnyitása alkalmával Ferrarában is megfordult.⁶⁵⁶ 1443 áprilisában költözött át a pápai udvar Sienába, immár visszatérően az Örök Városba,⁶⁵⁷ majd – amint a fenti idézetből is látható – a nyári forróság elmúltával, kora ősszel érkezett Rómába.⁶⁵⁸ Nyilvánvalóan ekkor az utazással járó tennivalók, az adminisztrációt végző apparátus mozgása miatt nem szerveztek a szeptemberi kántorböjtből *ordinationes generales*. Az előzőn kívül még egy további eset ismert, amikor szintén nem rendeztek általános szentelést a *Curia Romanában*. 1447 márciusában Franciscus Lavezius⁶⁵⁹ rövid feljegyzést készített IV. Jenő pápa haláláról és temetéséről, valamint V. Miklós megválasztásáról. A kúriai promóciókkal kapcsolatban a követke-

⁶⁵⁴ „Sciendum, quod de mense Septembris MCCCCXLIII^o non fuerunt celebrati ordines generales, quia sanctissimus dominus noster erat in itinere de Senis ad almam Urbem.” AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol 123v; ODP 98. sz.

⁶⁵⁵ DENYS HAY, *Eugenio IV*, Enciclopedia dei Papi (= http://www.treccani.it/enciclopedia/eugenio-iv_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/). A részleteket illetően lásd ELEONORA PLEBANI, *Una fuga programmata. Eugenio IV e Firenze (1433–1434)*, Archivio Storico Italiano 170 (2012) 285–310.

⁶⁵⁶ A ferrara–firenze–római uniós zsinatról van szó, amely 1438 és 1449 között ülésezett. JEDIN, *Handbuch der Kirchengeschichte*, III/2, 580–588.

⁶⁵⁷ LUCA BOSCHETTO, *Società e cultura a Firenze al tempo del Concilio: Eugenio IV tra curiali, mercanti e umanisti (1434–1443)* (Libre, Carte, Immagini 4), Roma 2012, 216.

⁶⁵⁸ 1443. szeptember 28-án vonult be Rómába. MARCO PELLEGRINI, *Il papato nel Rinascimento*, Bologna 2010, 79.

⁶⁵⁹ Franciscus Lavezius kamarai jegyző (1446–1447), *scriptor cancellarie* (1445). FRENZ, *Reperitorium*.

zőkről szerezhetiünk tudomást: „Tudni kell azt is, hogy a székiüresedés során a nagyböjt első felében nem tartottak általános szentelést.”⁶⁶⁰ A *sede vacante* a pápa február 23-án bekövetkezett halálával kezdődött, s egészen V. Miklós megválasztásáig (március 6.), illetőleg koronázásáig (március 19.) tartott.⁶⁶¹ 1447. március 25-én, tehát a szentatya koronázását követően került sor az első általános szentelésre a római Szent Celsus-templomban, amelyen három magyar, Budai Melanesi Péter, Matucsinai Tamás és Péterváradi Miklós is jelen volt.⁶⁶² Az alábbiakban a magyarok részvételével lezajlott kúriai promóciók olyan aspektusait vizsgálom, mint például az események ideje és helyszíne, a szentelést végző püspökök személye, az egyházi rend felvett fokozatainak, továbbá a Kárpát-medencéből érkező klerikusok kúriai tartózkodásának jellemzői.

1. A SZENTELÉSEK IDEJE

Amint a második fejezetben láthattuk, az egyházi rend szentsége kiszolgáltatásának korszakunkban a kánonjog által szabályozott kialakult rendje volt. Az előírások szerint évi hat időpontban kerülhetett sor promóciókra mind a Kúriában, mind pedig a részegyházakban: a négy kántorböjti időszak (*sabbati quatuor temporum*) mellett a nagyböjt ötödik szombatján, valamint húsvét vigíliáján. Ekkor tartották a tömeges, úgynevezett általános szentelési szertartásokat, amelyek időpontja tehát a kandidálók számára is előre ismert volt. A vizsgálatra közvetlenül a promóciók előtt került sor, amelyről szintén értesültek a szentelésre várók, következésképpen római utazásukat pontosan tervezhették. Az általános szentelések dokumentációjában utaltak a szentmise *introitus*ának kezdő szavaira, amely alapján megkísérrelhetjük ezen alkalomnak utólagos rekonstrukcióját. Minthogy azonban a korunkra maradt regiszterek sem tartalmazzák hiánytalanul valamennyi kúriai ordináció adatait, egyáltalán

⁶⁶⁰ „Est etiam sciendum, quod tunc in primis temporibus quadragesime sede vacante non fuerunt celebrati ordines generales.” AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 2r. – Ez azonban nem számított általános gyakorlatnak, legalábbis a 16. század első negyedében biztosan nem. VI. Adorján halálát (1523. szeptember 14.) követő székiüresedés idején is folytak szentelések a Vikáriátuson. „*Licentia attributa domino vicario sede vacante per summum penitentiarium semper celebrationis sacros ordinatum de anno domini 1523 et mense Septembris.*” AVic Ord. sac. vol. 335, fol. 421v.

⁶⁶¹ AGOSTINO PARAVICINI BAGLIANI, *Morte e elezione del papa. Nome, riti e conflitti* (La corte dei papi 22), Roma 2013, 326.

⁶⁶² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 41v; ODP 109–113. sz.

nem törekedhetünk a teljességre. Mindazonáltal e hiátusok közül néhány szerencsés esetben a formatak alapján utólag pótolható. Az 1495 nagyszombatján sorra került *ordines generales* szentelési listája például nem található meg a 11. számú másolati könyvben, ámde több magyar klerikus szentelési igazolása kétségtelenné teszi annak megtörténtét. Az első ismert erre vonatkozó okmány Ágoston fia Lukács egri egyházmegyes kápolnaigazgató formátája, amelyben Rafael kamarás igazolta, hogy az ascoli püspök Lukácsot többedmagával virágvasárnap (április 12.) diakónussá, majd pedig nagyszombaton (április 18.) áldozópappá szentelte.⁶⁶³ Egy alkalommal pedig a kamarai jegyző vétett hibát a szentelési lista keltezése során. Az 1493. március 23-i általános szentelés esetében ugyanis a szentmise bevezető énekeként a *Venite adoremus* olvasható, amely közismerten a szeptemberi kántorböjt szentmiséinek *introitus*a. A jelzett évben az őszi böjt időszaka szeptember 18. és 21. közé esett, így a 23-i napi keltezés bizonyosan nem jöhet szóba. Március 23-a viszont a tavaszi kántorböjt utolsó napja volt, következésképpen a jegyző az *introitus* kapcsán tévedett, ugyanis *Sitientes* szombatján történt a szóban forgó általános szentelés.⁶⁶⁴

Az *ordines generales* során felszentelteken kívül további hét magyar az előírt időszakokban promoveált a Kúriában. Ennek ismeretében tehát elmondható, hogy vizsgált klerikusaink többsége, összesen 535 személy (72%) a kánonjogi szabályoknak megfelelő időpontokban vette fel az egyházi rend egyes fokozatait. Az alábbi táblázat tartalmazza az általános szenteléseken részt vett magyar egyháziak megoszlását.

13. táblázat
Az *ordines generales* során szentelt magyar klerikusok

Nr.	Introitus/ünnep	Időpontok	Fő	Összesen
1.	'Intret oratio mea'	1426. II. 23.	3	
		1427. III. 15.	2	
		1430. III. 11.	2	
		1435. III. 12.	4	
		1442. II. 24.	1	
		1446. III. 12.	1	
		1450. II. 28	4	

⁶⁶³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 85v; ODP 573. sz.

⁶⁶⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 42v; ODP 444. sz. Vö. SZENTPÉTERY, *Oklevéltani naptár*; 90–91 (17. naptár).

Nr.	Introitus/ünnep	Időpontok	Fő	Összesen
		1451. III. 20.	1	4 ^I
		1455. III. 1.	1	
		1467. III. 14.	2	
		1488. III. 1.	1	
		1490. III. 6.	1	
		1491. II. 26.	3	
		1492. III. 17.	2	
		1493. III. 2.	10	
		1496. II. 27.	1	
		1499. II. 23.	1	
		1500. III. 14.	1	
2.	'Sitientes'	1433. III. 28.	5	25 ⁶
		1435. IV. 2.	10	
		1445. III. 13.	1	
		1447. III. 25.	3	
		1448. III. 9.	1	
		1453. III. 17.	1	
		1454. IV. 6.	2	
		1455. III. 22.	3	
		1466. III. 22.	2	
		1472. III. 14.	1	
		1474. III. 26.	1	
		1487. III. 31.	1	
		1488. III. 22.	1	
		1489. IV. 4.	15	
		1490. III. 27.	13	
		1492. IV. 7.	15	
		1493. III. 23.	8	
		1494. III. 15.	23	
		1495. IV. 4.	17	
		1496. III. 19.	53	
		1497. III. 11.	32	
		1498. III. 31.	46	
		1521. III. 16.	1	
		1523. III. 21.	1	

<i>Nr.</i>	<i>Introitus/ünnep</i>	<i>Időpontok</i>	<i>Fő</i>	<i>Összesen</i>
3.	Vigilia Pasche	1433. IV. 11.	6	180
		1435. IV. 16.	7	
		1441. IV. 15.	1	
		1444. IV. 11.	1	
		1448. III. 23.	2	
		1450. IV. 4.	2	
		1451. IV. 24.	1	
		1452. IV. 8.	1	
		1455. IV. 5.	1	
		1466. IV. 5.	1	
		1467. III. 28.	1	
		1472. III. 28.	1	
		1474. IV. 9.	3	
		1487. IV. 14.	7	
		1488. IV. 5.	22	
		1489. IV. 18.	36	
		1490. IV. 10.	5	
		1491. IV. 2.	1	
		1492. IV. 21.	5	
		1494. III. 29.	4	
		1495. IV. 18.	42	
		1496. IV. 2.	4	
		1497. III. 25.	26	
4.	'Caritas Dei'	1430. VI. 10.	1	26
		1435. VI. 11.	1	
		1437. V. 25.	2	
		1446. VI. 11.	1	
		1467. V. 23.	1	
		1468. VI. 11.	1	
		1474. VI. 1.	1	
		1475. V. 20.	2	
		1486. V. 20.	7	
		1488. V. 31.	2	
		1491. V. 28.	1	
		1493. VI. 1.	2	
		1494. V. 24.	2	
		1495. VI. 13.	1	
		1497. V. 20.	1	

Nr.	Introitus/ünnepe	Időpontok	Fő	Összesen
5.	'Venite adoremus'	1444. IX. 19.	1	8
		1446. IX. 24.	1	
		1448. IX. 21.	1	
		1453. IX. 22.	1	
		1488. IX. 20.	3	
		1509. IX. 22	1	
6.	'Veni et ostende'	1434. XII. 18.	2	17
		1448. XII. 21.	2	
		1450. XII. 19.	2	
		1452. XII. 23.	2	
		1466. XII. 21.	1	
		1471. XII. 21.	2	
		1473. XII. 18.	1	
		1487. XII. 22.	2	
		1492. XII. 22.	2	
		1497. XII. 24.	1	
Összesen			528	528

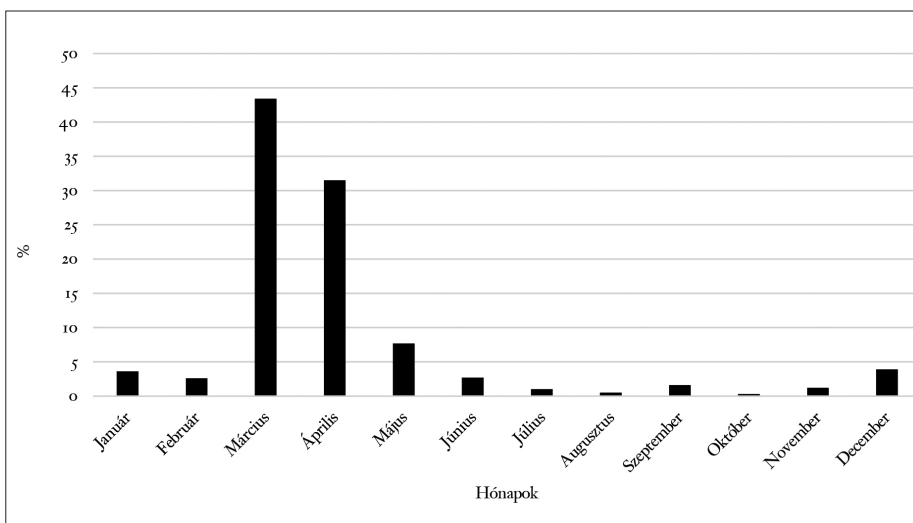
Forrás: AAV Cam. Ap. Libr. Format. vol. 1–14; ASRo Trib. Vic. vol. 335, fol. 57v; AVic Ord. Sac. vol. 1, fol. 288v. 389r.

Első pillantásra is feltűnő, hogy a legtöbb magyar március–április folyamán érkezett az Örök Városba. Ők a nagybőjt ötödik vasárnapja előtti (*Sitientes*), valamint a húsvét ünnepét megelőző szombaton vettek részt általános szentelésen. Összesen 436 személyről van szó, amely a *generalis ordinatiók*ra vetítve 82,5%-os, míg a teljes magyar csoport tekintetében 58%-os aránynak felel meg. A következő 41 főss kontingens (8/5,5%) tagjai a kora tavaszi, február végi–március eleji kántorbőjt időszakában érkeztek. Május végén és június elején 26 (5/3,5%), szeptemberben mindössze nyolc (1,5/1%), míg decemberben 17 főt (3,3/2,3%) szenteltek. Az évszakokra vetített arányok tükrözik a negyedik fejezetben az utazás időpontjáról tett megállapítást: a legtöbben a tél elmúltaival keltek útra. Tovább árnyalja a képet, ha bevonjuk a vizsgálatba az *extra tempora* promóciókat is. Amennyiben a teljes forrásbázis alapján vesszük górcső alá a szentelési időpontokat, akkor ugyanis azt láthatjuk, hogy a február 22. és április 30. között került sor a magyarok 78,5%-ának (583 fő) a promóciójára. Havi bontásban még határozottabban tárul elénk az egyes évszakok közti különbség. A tavaszi hónapokban szentelték a legtöbb magyart, amint az előzőekben említettem. Március áll az első helyen 43,4%-kal, majd 31,5%-os aránnyal április, végül pedig jelentős lemaradással (7,7%) május következik. E megoszlás

a szentelési időpontok tekintetében a teljes korszak 82,6%-át teszi ki. Mindez teljesen illeszkedik a magyar zarándokokra vonatkozó adatokhoz, ugyanis a Kárpát-medencéből útra kelő peregrinusok közül a legtöbben úgyszintén tavasszal, döntően a húsvéti időszakban keresték fel Péter és Pál apostolok küszöbét.⁶⁶⁵ Minthogy a kereszténység legjelentősebb ünnepe március és április folyamán különböző időpontokra esik, nem meglepő e két hónap kimagasló aránya. A szentelendők minden bizonnyal – ha nem is ez volt minden esetben utazásuk legfőbb indítéka – részt kívántak venni a római ájtatosságokon, s a szokásos zarándokprogramokon, amint erre még az alábbiakban visszatérek.

12. ábra

A promóciók havi megoszlása (1426–1523)

December a karácsonyi ünnepekör miatt vonzó mind a mai napig a Rómába igyekvőknek. Mindazonáltal a tavaszi hónapokkal összevetve, meglehetősen kevés, mindössze 30 magyar szentelésére került az eső téli hónapban sor. A hónapok sorrendjét január (28), június (21) és február (20) követi kisebb lemaradással. Az őszi hónapok közül szeptember emelkedik ki, de éves összehasonlításban mindössze 1,6%-os a részesedése. Azonban még így is több magyart

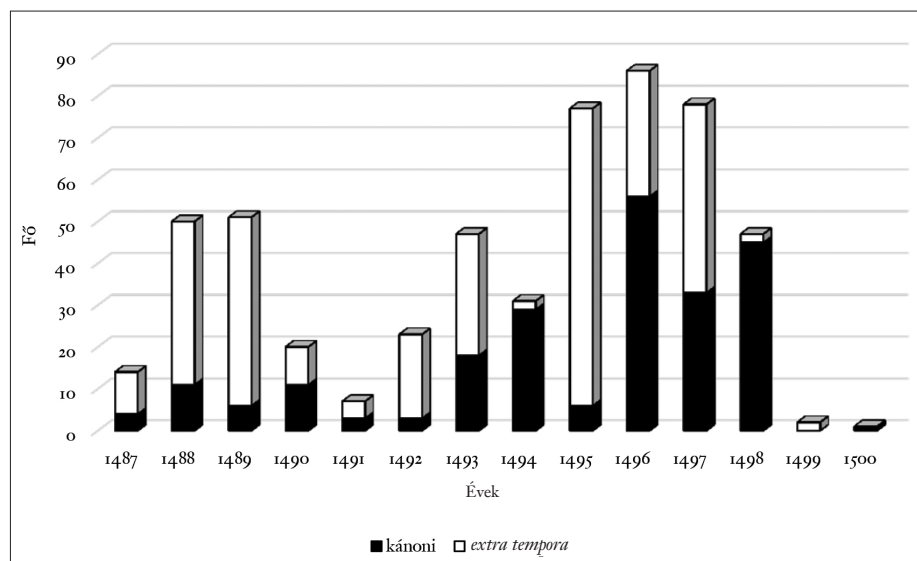
⁶⁶⁵ CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, 106. 4II. j.; FEDELES, „Isten nevében utazunk”, 217. – A penitenciára hivatala is a tavaszi hónapokban regisztrálta a legtöbb folyamodványt hasonló okokból kifolyólag. Vö. SALONEN–HANSKA, *Entering*, 153.

szenteltek Szent Mihály havában, mint októberben (0,3%) és novemberben (1,2%) összesen. A késő őszi, valamint a téli hónapok tekintetében minden bizonnyal az időjárási viszonyoknak (is) meghatározó szerepe lehetett, hiszen a hideg és a csapadék egyaránt visszatartó erőt jelenthetett. A legmelegebb nyári hónapokban, júliusban (1%) és augusztusban (0,5%) ugyancsak kevesen érkeztek a sokszor elviselhetetlen forróságot árasztó városba.

Vizsgált klerikusaink promóciókra előírt időszakokon kívül zajló szentelésére vonatkozóan a következő főbb szempontokat emelhetjük ki. Jóllehet 1430-tól kezdődően kimutatható a magyarok esetében is az *extra tempora* szentelés jelensége, az 1480-as évek végéig csupán esetleges jelleggel, a legtöbb évben mindössze egy-két személynél.⁶⁶⁶ 1487-től kezdődően érzékelhető a változás, ugyanis a következő évek általános jellemzőjeként az előírt időszakokban lefolyt promóciók arányát meghaladták az *extra tempora* szentelések.

13. ábra

A kánoni és az *extra tempora* promóciók megoszlása (1487–1498)

⁶⁶⁶ 1430, 1442, 1455, 1470, 1473, 1474, 1482: évi egy; 1475, 1481: évi két; 1486: évi három, 1467: évi öt fő.

1487 és 1499 között három esztendőt leszámítva minden évben több magyar vette fel az egyházi rend szentségének egyes fokozatait az arra előírt időszakon kívül. Mindez pedig bizonyos fokú korrelációt mutat a magyarok körében tapasztalható római szentelési dömpinggel. Biztosan nem véletlen, hogy a klerikusaink által leginkább látogatott években arányuk meghaladta az 50%-ot. E tekintetben 1495 emelkedik ki, amikor a Kúriában szentelt magyarok 92%-a e csoporthoz tartozott. E tendenciát talán a kamarai ordinációkon résztvevők jelentős hányadának azon törekvéseivel magyarázhatjuk, hogy római tartózkodásuk időtartamát minimalizálni kívánták, amely kétségkívül költségkímélőbb tette vállalkozásukat. Ennek – az évi hat szabályos szentelési periódust tekintve – egyenes következményeként sokaknak nem is volt módja a kánonilag előírt alkalmakon felvenni a kívánt fokozatok mindegyikét. E probléma pedig átvezet bennünket az *extra tempora* promóciós kérelmek megszokott elemeihez, ugyanis az esetek túlnyomó részében a szentelendő a kijelölt időszakon kívüli szentelés mellett, három egymást követő napon, lett legyen az akár vásár-, akár ünnepnap az egyházi rend szentségének mindegyik fokozatát fel kívánták venni (*tribus diebus dominicis vel festiuis etiam extra tempora a iure statuta ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines promoveri facere*). A LAKATOS BALINT által feltárt VI. Adorján-kori, szinte valamennyi kúriai szentelésekkel kapcsolatos *supplicatio* tartalmazta e kéréseket. Szemléltetésként lássunk néhány példát a magyarok gyorsított eljárás keretében történő szenteléseire! 1523. március 20-án regisztrálták két zágrábi egyházmegyes káplán, Oneschi Balázs *scolaris* és Jurani Ferenc *acolutus* folyamodványát,⁶⁶⁷ akik még aznap felvették a kisebb rendeket és az alszerpapi ordót, majd a következő napon (március 21.), *Sitientes* szombatján diakónussá, végül pedig a rákövetkező hétfőn (március 23.) áldozópappá szentelték mindkettejüket.⁶⁶⁸ Ők tehát a tavaszi kántorbőjti időszakot célozták meg, s azt közvetlenül megelőzően, illetve utána, három nap leforgása alatt váltak iskolásból, illetőleg akolitusból presbitterré. Március 27–31. között egy 12 fős magyar csoport hasonló jellegű kérvényeit dokumentálták a Datárián,⁶⁶⁹ majd a következő napokban sor is került promóciójukra. Közülük tíz fő az egymást követő három napon, március 1. és április 2. között valamennyi grádust felvette Lénárd belcastrói püspöktől a vatikáni Szent Mihály-templomban.⁶⁷⁰ Ekkor a magyarok mellett természetesen más nemzetek

⁶⁶⁷ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 19. sz.

⁶⁶⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 65r; ODP 959. sz.

⁶⁶⁹ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 29–34. és 37. sz.

⁶⁷⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 61v, 75rv; ODP 997. sz.

tagjainak promóciója is megtörtént, ami arra hívja fel a figyelmünket, hogy továbbra is sor került a *Camera Apostolica* által szervezett tömeges szentelésekre annak ellenére, hogy 1500 májusától az *ordinationes generales* a Római Vikáriátus hatáskörébe került.⁶⁷¹ Magától értetődő módon a korábbi időszakban is számtalan magyar esetben előfordult hasonlóan rapid szentelési procedúra, amely teljesen illeszkedett a korabeli általános gyakorlathoz.⁶⁷² 1489. május 3. és 8. között például három erdélyi és egy egri egyházmegyes akolitus vette fel a szent rendeket a *Santa Maria Regina coeli*-templomban.⁶⁷³ Az ő esetükben az egyes ordók felvétele között két nap várakozási időt (*interstitia*) tartottak, ám így is egy héten belül pappá szentelték őket. 1496 decemberében egy hat fő magyar társaság tagjai érkeztek az Örök Városba, nyilvánvalóan a karácsonyi ünnepeket eltöltendő. A három bácsi, két pécsi és egy zágrábi egyházmegyes promóciója december 27. és 29. között történt. Közülük három klerikust az egymást követő három napon szentelte a kijelölt ordinárius alszerpappá, diakónussá, végül áldozópappá, egy fő pedig az első tonzúrától a presbiterátusig valamennyi fokozatot e rövid idő alatt vette fel.⁶⁷⁴

Vizsgált klerikusaink kúriai promóciói a hét valamennyi napján zajlottak, hiszen míg az *ordinationes generales* esetében kizárólag szombatoként került sor szentelésre, addig az *extra tempora* szertartások a hét bármelyik napján megtörténhettek. A legtöbb magyar előírt periódusokon kívüli szentelésére vasárnap került sor. Külön figyelmet érdemel, hogy a 270 promóció 55,5%-a húsvéti, illetőleg a pünkösti ünnepkörhöz kapcsolódott. Virágvasárnap összesen 84, húsvétkor 44, míg a Szentlélek eljövetelének ünnepén 22 magyart szenteltek Rómában.

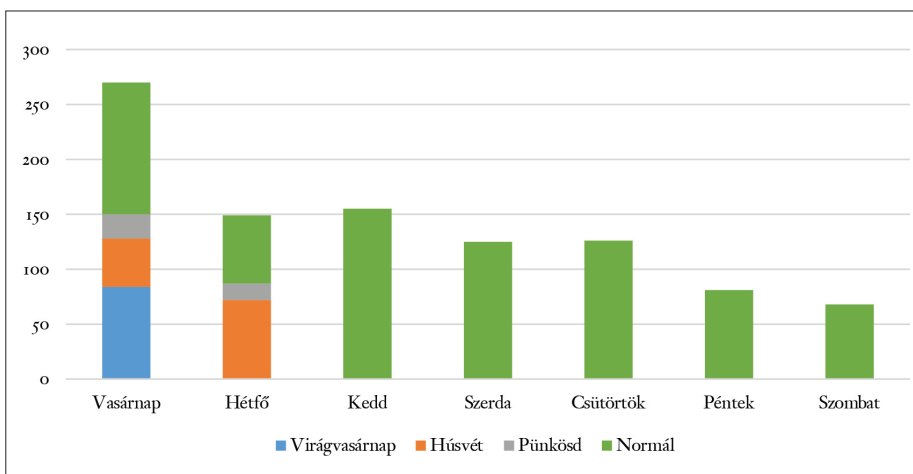
⁶⁷¹ PELLICCIA, *La preparazione*, 75; REHBERG, *L'affluenza*, 203.

⁶⁷² SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 423; SALONEN-HANSKA, *Entering*, 177.

⁶⁷³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 101v; ODP 347–350. sz.

⁶⁷⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 181v–182r; ODP 742–747. sz.

14. ábra
Az *extra tempora* promóciók napi megoszlása (1426–1523)

A középkori keresztény naptár szerint a hét második napján, azaz hétfőn 149 fő promóciójára került sor. Ez esetben is kiemelkedik húsvét (72) és pünkösd (15) hétfője, amely 58%-os aránynak felel meg. Mindez kellően tükrözi a fentebb említetteket: a szentelendők többsége tavasszal, elsősorban húsvét körül érkezett Rómába. A további napok megoszlása a következőképpen alakult: kedd 155, szerda 125, csütörtök 126, péntek 81 és (normál) szombat 68 fő.

2. MINDENNAPOK AZ ÖRÖK VÁROSBAN

A Kúriában, pontosabban annak aktuális székhelyén eltöltött idő hosszát természetesen számos körülmény befolyásolhatta. Minthogy korszakunkban az egyes ordók felvétele között már nem kellett az eredetileg kötelező szünetet figyelembe venni, ez tehát nem volt különösebb hatással a kúriai tartózkodás időtartamára. A Kúria aktuális székhelyén eltöltött időt persze nem tudjuk minden kétséget kizáró egzakt módon mérni. Azok esetében például, akik mindössze egyetlen általános szentelésen vettek részt, s más források nem állnak rendelkezésünkre mindössze egy napos tartózkodást adhatunk, jóllehet akár Firenzében, akár Rómában került sor a promócióra, 24 óránál – már pusztán a hosszú utazás miatt is – biztosan hosszabban időztek az adott városban. Azon kandidálók esetében viszonylag több támponttal rendelkezünk,

akik szentelésük előtt nemsokkal folyamodványt nyújtottak be, s a *supplicatio* vagy legalább annak keltezése ismert.

Magától értetődő módon a zarándoklatra (is) érkezők a promóció előtt, illetve az eseményt követően részt kívántak venni az ájtatossági programokon, azaz fel kívánták keresni a legjelentősebb relikviákat őrző templomokat, s valószínűleg az Örök Város ókori emlékei közül is igyekeztek többet megtekinteni. A római jubileumi évek 1300-ban kezdődő hagyománya alapján azok nyerhetek el teljes búcsút, akik – amennyiben Rómán kívülről érkeztek, tehát klerikusaink is közéjük tartoztak – legalább 15 napon át napi egy alkalommal felkeresték az Örök Város fő bazilikáit.⁶⁷⁵ A megközelítőleg két hetes időtartam pedig számos, a Kúriában szentelt magyar klerikus esetében kimutatható. Közéjük tartozott a zágrábi egyházmegyes Dombroí Lukács,⁶⁷⁶ aki 1489. április 4. és 18., illetve 20. között tíz társával együtt az egyházi rend szentségének valamennyi fokozatát felvette. Az esztergomi egyházmegyes Oberti Szaniszló ugyancsak két hét alatt, 1489. január 6. és 20-a között vette fel az egyházi rend valamennyi fokozatát. Szentelési bizonyítványából azonban azt is megtudjuk, hogy ő már december 17-én folyamodványt nyújtott be kúriai promóciója érdekében,⁶⁷⁷ amely azt jelenti egyúttal, hogy ő a karácsonyi ünnepekre érkezett az Örök Városba, ahol több mint egy hónapot töltött el.

A vizsgált személyek közül néhányan Obertihez hasonlóan viszonylag hosszabb ideig tartózkodtak Itáliában. Pozsegai István 1434 decemberétől a következő esztendő áprilisáig megközelítőleg négy hónapot töltött el Firenzében.⁶⁷⁸ Altmon Farkas kérvényét 1488. március 20-án regisztrálták a Penitenciárián,⁶⁷⁹ majd az engedély kiállítását követően került sor a kamarai vizsgálatra. Az április 5-i általános szentelés alkalmával vette fel az első tonzúrát és a további kisebb ordókat.⁶⁸⁰ Ezt követően még Rómában maradt, ugyanis április 9-én egy újabb folyamodványt terjesztett a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* hivatalához.⁶⁸¹ Mindez azt jelenti, hogy legkevesebb 21 napig Rómában tartózkodott, amelynek csúcspontja a nagyszombati ordináció, majd pedig a húsvéti ünnepek voltak. Elekfalvi György ennél is hosszabb időt, legkevesebb 37 napot töltött a

⁶⁷⁵ FEDELES, „*Isten nevében*“, 55.

⁶⁷⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 87v; ODP 311. sz.

⁶⁷⁷ „*vigore supplicationis sub datis Rome apud s. Petrum sextodecimo Kalendas Ianuarii anno quinto*”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 74r; ODP 297. sz.

⁶⁷⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 49v, 52r; ODP 26. és 30. sz.

⁶⁷⁹ APA Reg. Suppl. vol. 37, fol. 278rv.

⁶⁸⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 22v; ODP 229. sz.

⁶⁸¹ APA Reg. Suppl. vol. 37, fol. 281v.

kereszténység központjában ugyanazon év tavaszán. Ő Altmonnal együtt vette fel az első tonzúrát, majd egy hónap elteltével járult a kisebb rendek felvételéhez, ezt követően pedig egy héten belül alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbiterre szentelték.⁶⁸² Az egri egyházmegye Gyárfás fia Demeter 1489. február végétől április derekáig legkevesebb 54 napot töltött el a Rómában.⁶⁸³

A 15–16. század fordulójától azonban egyre gyakoribbá vált, hogy vizsgált klerikusaink igyekeztek a lehető leggyorsabban felvenni a kívánt rendeket.⁶⁸⁴ Az 1523-ban felszentelt 57 Kárpát-medencei személy mindegyike a folyamodvány benyújtását követő néhány napon belül valamennyi rendet felvette.⁶⁸⁵

Természetesen a római papszentelések nem csupán idő-, hanem költségigényes vállalkozások is voltak. A hosszú, több hetet igénybe vevő oda-vissza út során klerikusainknak egyrészt szükségük volt úti okmányokra, ételre és italra, szállásra, közlekedési eszközökre, a pápai Kúria hivatalaiban igénybe vett szolgáltatások pedig szintén díjkötelesek voltak.

A szentelésre várók közül többen – különösen azok, akiknek előzetes engedélyekre, felmentésekre volt szükségük – elsőként egy-egy ügyvédet kerestek, aki ismerte a kúriai ügyintézés fortélyait, a szupplikáció benyújtásához szükséges formulákat, valamint szükség esetén a kánonjogi kiskapukat. Természetesen a prokurátorok megbízási díjért vállalták az ügyintézacsk. Magától értetődően a folyamodványok benyújtása, a különböző ügyekben kelt oklevelek kiállítása szintén költségekkel járt, amelyet az egyes hivatalok a kuncaftokra terheltek. A Kúria valamennyi hivatala számára megállapították az oklevelek kiállításának díját, amely taksákat bizonyos időközönként ellenőriztek. Elsősorban a prokurátorok számára volt fontos az árak ismerete, hiszen a nyugati kereszténység bármely szegletéből érkező ügyfelek – akár személyesen keresték fel az illetékes hivalt, akár csak meghatalmazás révén fogadták fel őket – érdekében nekik kellett a kúriai útvesztőkben eligazodni, a szupplikációkat megfelelőképpen előkészíteni, benyújtani, s szükséges felmentésekről gondoskodni. Nyilvánvalóan ők is a hivatalos tarifák ismeretében tudtak árajánlatot adni klienseiknek, amely tartalmazta természetesen saját szolgáltatásuk díját is. Egy korhiány miatti felmentést igazoló okmány például 16, míg a törvénytelen származás alóli diszpenzáció 12 garasba került.⁶⁸⁶ A szentelést igazoló tes-

⁶⁸² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 23r; 32v; ODP 234. és 286. sz.

⁶⁸³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 88v; ODP 314. sz.

⁶⁸⁴ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 279.

⁶⁸⁵ A részletekre lásd FEDELES, „Szentelési turizmus” Adattár V.

⁶⁸⁶ ZUTSHI, *Inextricabilis*; MÜLLER, *The Price*.

timonia és az ordinációt engedélyező *dimissoria* egyaránt díjköteles volt. Persze az ordinációért nem kérhettek pénzt, hiszen az simóniának számított volna. A taxakönyvek adatai alapján az egyes fokozatok igazolása után három garast kellett fizetni, a szentelési engedélyért pedig ugyanannyit (1476/1477).⁶⁸⁷ Az 1513-as reformokat követően a szentelési mandátumért egy, az egyes grádusokat követően pedig ugyancsak egy-egy *carlenusszal* tartoztak a kliensek.⁶⁸⁸ A rászorulókat kaphattak kedvezményeket, sőt akár teljes mentességben is részesülhettek, amelyet a bejegyzéseket készítő jegyzők gondosan fel is tüntettek. Vizsgált klerikusaink közül egyedül a győri egyházmegyes Paur/Panuk János kapott részleges mentességet, akinek szegénysége miatt az egyházi ordo négy felvett fokozata helyett mindössze egyet számoltak fel.⁶⁸⁹

Jóllehet egyetlen magyar esetben sem ismert a római szentelés költségvonzata, Léderer Ágnes soproni polgárnő 1515-ös végrendelete e tekintetben irányadó lehet. Mátyás nevű fia tanulmányaira és római papszentelésére tíz magyar forintot hagyott.⁶⁹⁰ Ezt persze – különösen rendkívüli helyzetekben – jelentősen meghaladhatták egy-egy római utazás költségei, amint János bártfai káplán esete mutatja (1494), akinek mindez 76 forintjába került.⁶⁹¹

A többé-kevésbé kalkulálható kiadások mellett váratlan események is megnehezíthették az utazást, ezzel megnövelve a költségeket, amint a következő eset mutatja. 1432-ben több akolitus, köztük az esztergomi egyházmegyes Fülöp szentelési engedélyért folyamodtak az Apostoli Kancellárián, kérvényükből megtudjuk, hogy őket útban Róma felé kirabolták (*in itinere omnibus bonis et rebus eorum spoliati fuerunt*), otthon sincs semmijük (*et in partibus ipsis nil habent*), sőt már kilenc hónapja az Örök Városban időznek (*iam novem menses Romae commorantur*).⁶⁹² Akár rövidebb, akár hosszabb ideig tartózkodtak a szentelendő magyarok Rómában, szállásra biztosan szükségük volt. A következőkben tehát e témakört célszerű röviden áttekintenünk.

Az Örök Városba érkező magyarok számára már első királyunk, Szent István zarándokházat létesített. E szállás lehetett a legnépszerűbb a Rómába érkező magyarok körében, a késő középkorban feltűnt a magyarok utcája név, vala-

⁶⁸⁷ AAV Cam. Ap., Taxae vol. 13, fol. 47r, 18v, 52r, stb.

⁶⁸⁸ AAV Reg. Vat. vol. 1211, fol. 134v–135r; *Bullarium diplomatum*, V, 573–574.

⁶⁸⁹ „*Habuit gratis de I, quia pauper presentis Spello et Narnie*”: AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 9, fol. 31v; ODP 285. sz.

⁶⁹⁰ „*Item dem Matbia studenten, irem sun, zw der studium vnd briesterschaft eyn rhömfartt in be-raiten gellt X vngrisch gulden.*” HÁZI, *Sopron szabad királyi város*, II/1. 333–334. 112. sz.

⁶⁹¹ FEDELES, „*Isten nevében utazunk*”, 186.

⁶⁹² LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II. 71. sz.

mint a templomot is *Santo Stefano degli Ungari*-nak nevezték.⁶⁹³ Mindazonáltal ez teljesen általánosnak tekinthető, ugyanis a korabeli Rómában Európa más nemzetei, így a németek, a franciák, a csehek és a lengyelek is működtettek hasonló hospíciumokat.⁶⁹⁴ A szentelendő magyarok körében is bizonyosan keresett lehetett a zárandokház, s valószínűleg közülük sokan igénybe is vették. Nyilvánvalóan e mellett más szálláshelyeken is feltűntek a Kárpát-medencéből érkezők. Kiváltképp azoknak kellett alternatívát keresniük, akik hosszabb időt kívántak eltölteni a városban. Az egyes szerzetesi közösségek tagjai számára egészen bizonyosan nyitva állt rendjük római kolostorának egyike. Szegedi Péter domonkos testvér, nándorfehérvári püspök esetében például kézenfekvő azt feltételezni, hogy dominikánusok római központi rendházában kaphatott elhelyezést, ugyanis konszekrálására a konvent templomában, a *Santa Maria sopra Minerva*-egyházban került sor.⁶⁹⁵

Magától értetődő módon a kereszténység óriási tömegeket vonzó központjában kereskedelmi szálláshelyek széles repertoárja várta a messziről érkezőket. A 15. században Róma taverna hálózata jelentős mértékben gyarapodott. Korszakunkból összesen 61 fogadó neve ismert (pl. Harang, Oroszlán, Angyal, Hajó), jóllehet ennél valószínűleg több *albergo* várta a vendégeket. A szálláshelyek többsége a vatikáni Szent Péter-bazilika közelében, egy 1526-os összeírás szerint a Borgóban és az Angyalvárral szemközt, a Tevere bal partján elhelyezkedő Ponte-kerületben létesült.⁶⁹⁶ A szentévekben várható zárandoktömegben sokan üzleti lehetőséget láttak, s ideiglenesen fogadót létesítettek a városban. 1474 júniusában például egy dél-itáliai társaság, az 1475-ös szentévre tavernát és szállást nyitott az egyikük trasteverei lakóhelyén. 1475 februárjában pedig néhány férfi nyitott tavernát (*la taverna dello Falgone*) a Campo de’ Fiorin.⁶⁹⁷

Azon szentelendők, akik el kívánták végezni a kötelező római zárandokprogramokat, felkeresték a város fő bazilikáit. Korszakunkban a négy patriarkális egyház, a vatikáni Szent Péter, a lateráni Szent János, a falakon túli Szent Pál és

⁶⁹³ A templom és a zárandokszállás 1776-ig állt, akkor a Szent Péter-bazilika új sekrestyéjének építése miatt lebontották mindkét épületet. MOLNÁR, *L’ospizio degli Ungari*, 404–405.

⁶⁹⁴ ROMANI, *Pellegrini e viaggiatori*, 199–200; ESPOSITO, *La città*, 12–13.

⁶⁹⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 212v; ODP 183. sz.

⁶⁹⁶ Római 14 kerülete közül a Szent Péter-templom közelében elhelyezkedőkben létesült fogadók megoszlása a következő arányokat mutatja: Ponte 16,24%, Borgo 15,81%, Regola 13,25%, Campo Marzo 11,1%, Parione és Ripa 9,4–9,4%. – ROMANI, *Pellegrini e viaggiatori*. Lásd még ESPOSITO, *La città*, 27–31.

⁶⁹⁷ IVANA AIT–ARNOLD ESCH, *Aspettando l’Anno Santo. Fornitura di vino e gestione di taverne nella Roma del 1475*, QFIAB 73 (1993) 387–417, itt: 414–417.

Havas Boldogasszony felkeresése mellett el kellett látogatni a Jeruzsálemi Szent Kereszt-, a falakon kívüli Szent Lőrinc- és Szent Sebestyén-templomokba is a teljes búcsú elnyeréséhez. Az ájtatossági gyakorlatok szerves részét alkotta a város templomaiban őrzött, s a jeles alkalmakkor a hívek számára jól láthatóan elhelyezett relikviák, illetve egyéb vallásos tartalmú tárgyak megtekintése. Ezek közé tartozott a vatikáni bazilika főhajójának jobb oldalán ma is látható Szent Péter apostol trónuson ülő, baljában a mennyország kulcsait tartó, jobbát áldásra emelő életnagyságú bronz szobra. Az alkotás jobb lábfejét a középkor óta több millió zarándok simogatta vagy csókolta meg, melynek következtében ma már az ötvözetben lévő ezüst is látható. A legenda szerint I. (Nagy Szent) Leó pápa († 461) készítette a Capitolium Jupiter-szobrának beolvasztásából, hálát adva Szent Péternek azért, hogy Attila hunjaitól megkímélte Rómát. Más vélemény szerint az alkotás csak a 13. század során készült el. Bármelyik eredetlegendának adunk hitelt, a szobor első írásos említése a 15. század közepéről származik, s a 16. század derekán már megközelítőleg a mai helyén állt.⁶⁹⁸ Minden bizonnyal a magyar szentelendők közül is sokan megérintették a bronzalkotást.

1497 nagyszombatján 26 magyar vett részt általános szentelésen a borgóbéli Szent Megváltó-templomban.⁶⁹⁹ Szinte bizonyosan az Örök Városban töltötték mindannyian a húsvétot, habár ezt csak Márton zágrábi egyházmegyes oltárigazgató esetében tudjuk forrásokkal alátámasztani.⁷⁰⁰ Az ekkor a szintén Rómában tartózkodó Arnold von Harff zarándoknaplója nyomán bepillantást nyerhetünk a *triduum sacrum* során a városban zajló szertartásokról, látványosságokról és más eseményekről, amelyeknek a magyar klerikusok is részesei, illetőleg szemtanúi lehettek.⁷⁰¹ Nagycsütörtökön a pápa *Urbi et Orbi* áldása alkalmával a Szent Péter téren, a bazilika lépcsőin és a környező utcákban hömpölygő tömegben bizonyára honfitársaink is ott lehettek. A szerencsések bejuthattak a bazilikába, ahol láthatták amint a szentatya az ekkor szokásos szertartását végezte: Jézus példája nyomán néhány kiválasztott szegény lábát mosta meg. Nagypéntek délelőtt a Colosseumban a zarándokok megtekinthették a Krisztus szenvedéstörténetéből

⁶⁹⁸ FEDELES, „Isten nevében utazunk”, 254.

⁶⁹⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 15r; 16r; 18r–20v; ODP 814–839. sz.

⁷⁰⁰ Március 25-én vette fel az első tonzúrát, április 2-án a kisebb rendeket és az alszerpapi ordót, egy hét elteltével diakónussá, végül április 16-án presbiterré szentelték. AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 15r; 17r.

⁷⁰¹ *Rom – Jerusalem – Santiago. Das Pilgertagebuch des Ritters Arnold von Harff (1496–1498)*, Nach dem Text der Ausgabe von Eberhard von Groote übersetzt, kommentiert und eingeleitet von Helmut Brall-Tüchel und Folker Reichert, mit Abbildungen der Handschrift 268 der Benediktinerabtei Maria Laach und zahlreichen anderen Abbildungen, Köln–Weimar–Wien 2007, 62–67.

készült passiójátékot. Aznap délután az Angyalvár közelében az utcán nagy csődület támadt a rómaiak és a Borgia pápa spanyol párthívei között, amelyet a háborgók közé lovagló potentátok és bíborosok juttattak végül nyugvópontra. Azt is megtudjuk az útinaplóból, hogy a rómaiak gyülekezőhelye a Campo de’ Fiori, míg a spanyolok főhadiszállása az Angyalvár volt. Nagyszombat reggelén VI. Sándor bíborosai kíséretében a vatikáni bazilikába ment, ahol a húsvéti és további gyertyákat áldotta meg. A kisebb viaszgyertyákat ezt követően a bazilika erkélyéről a templom előtt várakozó hívek közé szórták, akik mindent elkövettek egy-egy darab megszerzéséért. A húsvétvasárnap iünnepi szentmisét természetesen a pápa pontifikálta, a bíborosok, püspökök asszisztálása mellett, amelyen ő maga is áldoztatott. A szentmisét követően VI. Sándort a pápai hordszéken (*sedia gestatoria*) ülve, fején a tiarát viselve körbehordozták a székesegyházban, ahol megsemlélte Veronika kendőjét, végül pedig az apostoli palotába vitték. A bazilikában kiállított Vera-ikon, amely a szenvedő Krisztus vértől átítatott arcvonásait őrizte meg, a húsvétkor Rómában tartózkodók egyik leglátogatottabb relikviája volt, folyamatosan tömegek hódoltak előtte. A húsvéthétfőt követő napon díszes körmenetet tartottak Rómában, amely az ünnepkör talán legnagyobb városi látványossága lehetett. A pápa nyolc óra tájban lovagolt ki palotájából mintegy 1000 fős kíséretével a Havas Boldogasszony-bazilika irányába, amely akkor a stációs templom volt. Kísérete élén 500 pápai íjász haladt hármassorokban, majd 400 páncélos vitéz következett. A harcosokat 40 püspök és 20 bíboros követte, majd pedig nyolc hófehér, skarlátvörös takaróval borított mén lépdelt, ezeket a pápa fia, Cesare Borgia követte szürke lovon és arany ruhában, majd maga VI. Sándor következett. Mögötte Róma előkelői és más előkelők haladtak szolgálkkal. Miután 11 óra tájban a *Santa Maria Maggiore*-bazilikában véget ért a szentmise, az Angyalvárba tértek vissza, s amint a hídhöz értek, 200 ágyúból díszsortüzet adtak.

Valószínűleg a Rómában pappá szentelt magyarok közül néhányan az Örök Városban mutatták be első szentmiséjüket (*primicia*) is, jóllehet erre vonatkozó közvetlen adatokkal nem rendelkezünk. Mindössze egyetlen személy, Berendi Bak Gáspár szepesi prépost esetében – akinek neve viszont nem szerepel a kamarai regiszterekben – őrizte meg a 18. századi szakirodalom azt az értesülést, hogy miután felvette a presbiteri ordót, 1472. október 25-én mutatta be Rómában első szentmiséjét.⁷⁰²

⁷⁰² „*primam missam suam in eadem Urbe in die ss. Crispini et Crispiani martyrum feliciter celebravit*”: CAROLUS WAGNER, *Analecta Scepisii sacri et profani pars I–IV*, Viennae–Posonii–Cassoviae 1774–1778, I, 348–349.

Érdekes módon egyetlen főt sem találunk a Rómában szentelt magyar klerikusok között, aki belépett volna a magyarok körében is felettebb népszerű Szentlélek konfraternitásba.⁷⁰³ E jelenségre pillanatnyilag nem tudok magyarázattal szolgálni. Mindössze Kutasi Tamás került közelebbi kapcsolatba az említett társulattal, azonban több mint két évtizeddel római promócióját (1455) követően. Az *Ospedale di Santo Spirito* mellett tevékenykedő közjegyzők korszakunkra vonatkozó egyik protokolluma őrizte meg számunkra, hogy 1476-ban őt és Paksi Eusztákot prokurátorrá nevezték ki Magyarország területére (*in partibus Ungarie*).⁷⁰⁴

3. BAZILIKÁK, TEMPLOMOK, KÁPOLNÁK

Ami a szentelések helyét illeti, előjáróban le kell szögeznünk, hogy magától értetődően ezen alkalmakra abban a városban került sor, ahol a pápai udvar tartózkodott. Mindennek hátterét a közismert, ahol a pápa, ott van Róma (*ubi papa, ibi Roma*) elv alkotta.⁷⁰⁵ Korszakunkban a pápai udvar nem csupán Rómában tartózkodott, következésképpen a magyar szentelendőknek is az éppen aktuális helyszínre kellett utazniuk, ha hivatalos kúriai szentelésen kívántak részt venni. Összesen 709 fő esetében ismert a promóció pontos helye, amely összesen 761 alkalmat jelent. A két szám közti eltérés abból adódik, hogy voltak olyanok jelöltek, akik különböző templomokban vették fel az egyházi rend szentségének egyes fokozatait. Közéjük tartozik például Brassói Mátyás, Cinheli Mihály és Szerdahelyi István, akiket a firenzei *Santa Maria Novella*-bazilikában alszerpappá, a Szent Lőrinc-templomban diakónussá, a Szent Mihály-egyházban pedig presbiterré szenteltek (1435).⁷⁰⁶ Mivel a legtöbb magyar (663 fő – 93,5%) szentelésére Rómában került sor, célszerű azokkal a városokkal, egyházi intézményekkel kezdenünk, ahol csak ideiglenesen rendezkedett be a pápai udvar.

Amint az előzőekben láthattuk, IV. Jenő kénytelen volt udvartartásával és a kúriai hivatalokkal együtt elhagyni Rómát. 1434. május 29-én szállt vízre

⁷⁰³ Vö. MVH I/V.

⁷⁰⁴ ASRo Archivio dell'Ospedale di Santo Spirito, Istromenti, Atti del Notaio reg. 215, fol. 80r – A Szentlélek-társulat anyakönyvében is szerepel. MVH I/5, 3.

⁷⁰⁵ Erre lásd ERNST H. KANTOROWICZ, *Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, with a new preface by William Chester Jordan, Princeton–New Jersey 1997, 194–206.

⁷⁰⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 52r; vol. 2, fol. 97r; ODP 30. 37–40. sz.

a Teverén, majd kiérve a tengerre egy firenzei gályán Pisa kikötőjéig hajózott. Onnét pedig immár a szárazföldön Firenze felé folytatja útját, s június 23-án vonult be kíséretével Toszkána fővárosába.⁷⁰⁷ A *Curia Romanát* a Santa Maria Novella-konventben helyezték el; a pápa lakosztályai mellett e dominikánus kolostorban működött a két legfontosabb kormány szerv, a *Camera* és a *Cancellaria Apostolica* is.⁷⁰⁸ A pápa firenzei tartózkodásának első felvonása 1436 tavaszáig tartott.⁷⁰⁹ Az első magyar klerikusok szentelésére még 1434 decemberében sor került, amikor Kaproncai Miklós és Pozsegai István vették fel a kisebb rendeket a Szent Mihály-templomban.⁷¹⁰ Rajtuk kívül a következő esztendő első felében további kilenc, valamint a pápa 1439. januári visszatérését követően további két magyar promóciójára került sor az Arno-parti városban (1441–1442). Firenzében összesen hat egyházi épületben szenteltek magyarokat, ugyanis egy alkalommal a Szent Lőrinc-templom új sekrestyéjének kápolnájában (*in capella sacristie nove S. Laurentii de Florentia*) történt a szertartás.⁷¹¹ A legtöbb firenzei promócióra (12) éppen az említett épületben került sor, amely a város legpatinásabb temploma volt, már a 4. század végi források említik. Klerikusaink szentelésének idején bizonyosan szünetelt az épület Filippo Brunelleschi tervei alapján 1421-ben megkezdett, majd több szakaszban kivitelezett reneszánsz átépítése, amelyet 1442-től folytattak.⁷¹² A Szent Mihály-egyházban összesen hét, míg a messze földön híres, gótikus stílusban épült *Santa Maria Novella*-bazilikában négy magyar részesült az egyházi rend szentségében. A további három firenzei szakrális épületben csupán eseti jelleggel tűntek fel magyar szentelendők (15. táblázat).

A pápa és kísérete 1436 tavasza és 1438 februárja között a Magyar Királysághoz közelebb fekvő Bolognában tartózkodott, így e periódusban a korabeli jogászképzés fellegrárában folytak a kúriai szentelések.⁷¹³ Mindössze két magyar klerikus promóciójára került sor a híres egyetemvárosban, akik az 1437. május

⁷⁰⁷ PLEBANI, *Una fuga programmata*.

⁷⁰⁸ BOSCHETTO, *Società e cultura*, 56–57.

⁷⁰⁹ Uo. 143.

⁷¹⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 49^{rv}; ODP 25–26. sz.

⁷¹¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 101^r; ODP 95. sz.

⁷¹² Az építkezés a 16. század elején fejeződött be. A templom építéstörténetére, leírására lásd WALTER PAATZ–ELISABETH PAATZ, *Die Kirchen von Florenz. Ein kunstgeschichtliches Handbuch, I–VI*, Frankfurt am Main 1952–1955, II, 464–593.

⁷¹³ BOSCHETTO, *Società e cultura*, 143.

25-én a Szent Ferenc-templomban sorra kerülő *ordinationes generales* keretében vették fel a kisebb rendeket, illetőleg egyikük az alszerpapi ordót.⁷¹⁴

Jóllehet sem Ferrarában, ahova az egyetemes zsinat Bázélból történt áthelyezését követően 1438 februárjában érkezett a szentatyja,⁷¹⁵ sem pedig Sienában nem szenteltek magyarokat, ám említést érdemel, hogy e két városban három magyar klerikus számára állított ki az Apostoli Kamara *dimissoriát*.⁷¹⁶

A római promóciók helyszínei közül 38 szakrális épület ismert, ugyanis 32 esetben mindössze az bizonyos, hogy Rómában került sor a szertartásra. A legtöbb szentelést a vatikáni bazilikában, annak közvetlen közelében, illetve a *Borgo* területén tartották. A vatikáni Szent Péter-bazilikában, annak egyes kápolnáiban, illetőleg a hozzá tartozó épületkomplexumokban 68 alkalommal szenteltek magyar klerikusokat. Magában a székesegyházban (*in basilica principis apostolorum Alme Urbis*) mindössze egyetlen magyar, a zágrábi egyházmegye Gergelyi István vett részt promóción. Ő egyúttal az egyetlen a vizsgált személyek közül, aki az 1500. évi jubileum alkalmával vált Rómában a klérus tagjává.⁷¹⁷ A legtöbb esetben a templom egy-egy kápolnájában került sor *ordinationes generales*re magyarok részvételével. Ezek közül a legtöbben a Szent András-kápolnában vették fel az egyházi rend szentségének egy-egy fokoza-tát. A bazilika sekrestyéjében nyolc, míg az apostoli palota nagyobb kápolnájában egyetlen magyar promóciója mutatható ki.

A vatikáni Szent Péter-bazilika közvetlen környékén lévő egyházak lokalizálása kapcsán több ízben a bazilikához viszonyították az épületek elhelyezkedését. Az összesen 157 magyar promóciójának helyett adó a *Santa Maria Regina Coeli*-templom esetében például néhány esetben azt is feltüntették, hogy a Szent Péter úton található (*in platea sancti Petri de Urbe siti*).⁷¹⁸ Hasonlót tapasztalunk a Szent Katalin-egyház esetében is.⁷¹⁹

A forrásainkban szereplő Szent Megváltó titulusú templom közül az egyik (*in Terrione*) ugyancsak a vatikáni székesegyház tőszomszédságában helyezkedett el egykor. Ezzel kapcsolatban forrásaink segítséget nyújtanak, ugyanis feltün-

⁷¹⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 45^rv; ODP 74–75. sz.

⁷¹⁵ BOSCHETTO, *Società e cultura*, 163.

⁷¹⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 51^r (Ferrara); 115^r (Siena); ODP 76–77. és 96. sz.

⁷¹⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 69^r; ODP 920–921. sz.

⁷¹⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 28^r; 57^r; 85^v; ODP 271. 292. és 299. sz.

⁷¹⁹ „*juxta plateam basilice s. Petri Alme Urbis*”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 47^v; ODP 382. sz.

tették, hogy az épület a frankok egykori ispotálya körül található.⁷²⁰ Az egykori *schola Francorum* helyén épült frank ispotály a Szent Péter-templomtól déli irányba feküdt, a mai *Campo Santo Teutonico* helyén. Ehhez csatlakozott a Szent Megváltó tiszteletére szentelt templom, amely az idők során elpusztult.⁷²¹

Az 1493. március 23-án megrendezett általános szentelésen jelen lévő nyolc magyar kapcsán azért érdemes hosszabban elidőznünk, mivel őket a magyarok nemzeti templomában szentelték fel. A Szentszék még első királyunk, Szent István életében az általa alapított zarándokszállás rendelkezésére bocsátotta a Szent Péter-bazilika tőszomszédságában, annak déli oldalán található egykori Szent István protomártír-templomot, amely a székeskáptalan joghatósága alatt állt. Egy 1290-ben kelt pápai bullában *ecclesia sancti Stephani de Ungaris*-ként tünt fel. 1423-ban Zsigmond király megbízta György ferences generálist a ház vezetésével, valamint renoválásával. Ő búcsúengedélyeket kért a pápától mindazok számára, akik adakoztak az épületek felújítására. Azt is elérte, hogy a templom is az ő felügyelete alá került, valamint az így egyesített tisztségeket egyházi javadalommá minősítették, és a továbbiakban magyar származású klerikusokkal töltötték be. A 15. század második felében a pálosok kezelésbe került a templom és a zarándokszállás egyaránt.⁷²²

70 magyar promóciójára került sor az Angyalvárban lévő Szent Mihály-templomban. Az épület azonosítása nem okoz különösebb nehézséget, annak ellenére, hogy általában rövidített névalakban (*in ecclesia sancti Angeli de Burgo sancti Petri*) tüntették fel a kamarai jegyzők.⁷²³

⁷²⁰ „iuxta Hospitale Francorum de Urbe” és „prope hospitale Gallicorum de Urbe”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. II, fol. 116r, 131r; ODP 631. és 712. sz.

⁷²¹ GIANFRANCO SPAGNESI, *Roma. La basilica di San Pietro, il Borgo e la Città*, Milano 2003, 18; ANDREAS REHBERG, *Die Römer und ihre Hospitäl. Beobachtungen zu den Trägergruppen der Spitalgründungen in Rom (13.–15. Jahrhundert)*, *Hospitäl in Mittelalter und Frühen Neuzeit* (hg. v. Gisela Drossbach), München 2007, 225–260, itt: 246.

⁷²² FRAKNÓI VILMOS, *A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház*, *Katholikus Szemle* 7 (1893) 169–195; ANTAL MOLNÁR, *L'ospizio degli Ungari presso la Basilica di San Pietro, Quando la Fabbrica costruì San Pietro. Un cantiere di lavoro, di pietà cristiana e di umanità XVI–XIX secolo* (a cura di Assunta Di Sante–Simona Turriziani), Roma 2016, 391–412, itt: 391–392; UÓ, *Una struttura imperfetta: le istituzioni religiose ungheresi a Roma (secoli XI–XVIII)*, *Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani: Secoli XV–XVIII* (a cura di Antal Molnár–Giovanni Pizzorusso–Matteo Sanfilippo), Roma 2017, 117–131, itt: 121–124.

⁷²³ Néhány további változat: „ecclesia sancti Michaelis angeli (!) in Burgo sancti Petri”, „ecclesia sancti Michaelis Burgi sancti Petri” (AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 70r; 72v, 73r). Vö. MIEDEMA, *Die römischen Kirchen*, 702–703.

Az adatok alapján úgy tűnik, hogy amennyiben nem a Borgóban került sor a szentelési procedúrákra, akkor is többnyire e városrészhez viszonylag közeli egyházi épületeket választottak az ordinátorok. A *Trastevere* és a *Ponte* kerületek mellett, a 15. század végén elsősorban a *Parione* városnegyedben működő Szent Pantaleon plébániatemplom emelkedik ki, ahol összesen 157 magyart szenteltek. Az egykor a *Parione* és a *San Eustachio* városnegyed határán lévő *San Salvatore in Thermis*-templom is látogatott volt klerikusaink részéről, ugyanis közülük mintegy félszáz fő promóciójára ott került sor.⁷²⁴ Néhány magyar ordinációja a *Colonna* és a *San Angelo* kerületek egy-egy templomában zajlott. Ezek, mint például a domonkosok *Santa Maria sopra Minerva* vagy a ferencesek *Aracoeli* egyháza elhelyezkedésüket tekintve a város késő középkori centrumához tartoztak.

Az ismert római szentelési helyszínek közül a városközponttól és a Borgótól a legtávolabbra a lateráni Szent János-bazilika található. A nyugati kereszténység első számú templomának Szent Megváltó kápolnájában vette fel az első tonzúrát és a kisebb rendeket az erdélyi egyházmegyes Tassenor Balázs.⁷²⁵

14. táblázat

A magyar klerikusok kamarai szentelésének ismert épületei⁷²⁶

Nr.	Templomok/kápolnák	Évkor	fő
1.	Szt. András-kápolna (Szt. Péter-bazilika, Borgo)	1426–1471	33
2.	Szt. Szilveszter-templom	1430	1
3.	Szt. Lőrinc-templom (Firenze)	1434–1435	11
4.	Santa Maria Novella-bazilika (Firenze)	1435	4
5.	Szt. Márk-templom (Firenze)	1435	1
6.	Szt. Mihály-templom (Firenze)	1435	7
7.	Szt. Ferenc-templom (Bologna)	1437	2
8.	Szt. Jakab-templom (Firenze)	1441	1
9.	Szt. Lőrinc-templom sekrestyéjének kápolnája (Firenze)	1442	1

⁷²⁴ A középkori templom a Palazzo Madama épületének helyén állt. Vö. HÜLSEN, *Le Chiese di Roma*, 456; MIEDEMA, *Die römischen Kirchen*, 770–771; CHRISTIAN DI BELLA, *San Salvatore in Thermis: una chiesa scomparsa nell'insula di Palazzo Madama*, Roma 2012.

⁷²⁵ A forrásban *in capella Sancta Sanctorum* szerepel. AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4, fol. 41v; ODP 149–150. sz. – A két objektum azonosságára lásd MIEDEMA, *Die römischen Kirchen*, 200–204.

⁷²⁶ A római templomok esetében a kerületet tüntettem fel, amennyiben a templom elhelyezkedése ismert.

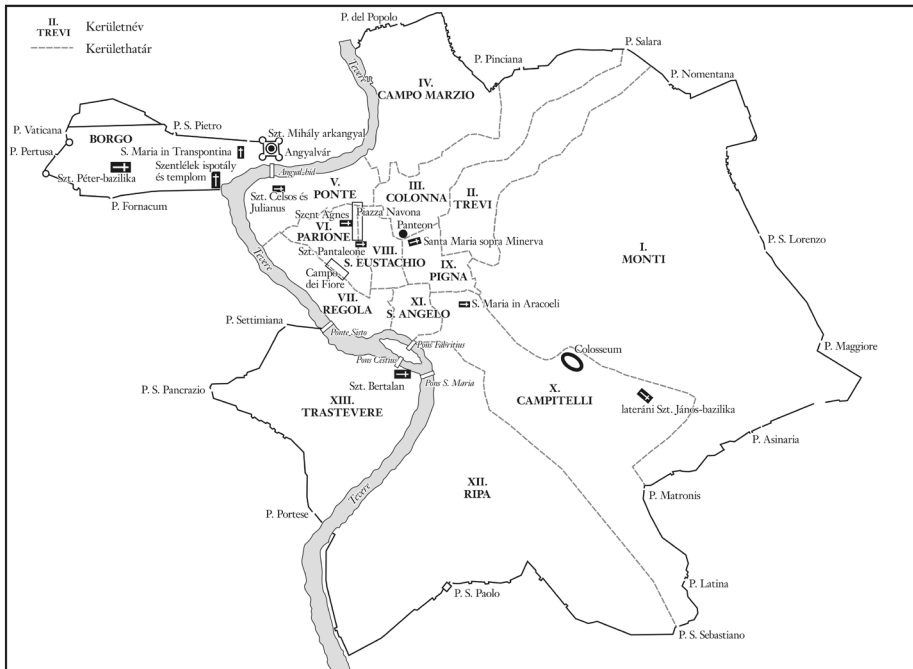
Nr.	Templomok/kápolnák	Évkör	fő
10.	Szt. Pál-templom (Firenze)	1442	1
11.	Szt. András-templom (Borgo)	1444	1
12.	Szt. Katalin-kápolna (Szt. Péter-bazilika, Borgo)	1444	1
13.	Szt. Celsus és Julianus-templom (Ponte)	1445–1448	8
14.	Sarlós Boldogasszony-kápolna (Szt. Péter-bazilika, Borgo)	1451–1455	11
15.	Szűz Mária-templom (<i>in Aquiro</i> , Colonna)	1455	1
16.	Szt. Lőrinc-bazilika (<i>in Damaso</i> , Parione)	1455	1
17.	Szt. András és Szt. Gergely-kápolna (Szt. Péter-bazilika, Borgo)	1466	1
18.	Szentek Szentje-kápolna (lateráni Szt. János-bazilika, Monti)	1466	1
19.	Szt. Péter-bazilika sekrestyéje (Borgo)	1466–1481	8
20.	Szűz Mária-templom (<i>Aracoeli</i> , Campitelli)	1467	2
21.	Szt. János-templom (<i>Scalomite</i>)	1467	1
22.	Szt. Bertalan-templom (Trastevere)	1467–1475	10
23.	az apostoli palota nagyobb kápolnája (Borgo)	1470	1
24.	Szűz Mária-kápolna (<i>in Febribus</i> , Szt. Péter-bazilika, Borgo)	1472	1
25.	Szentlélek-templom (<i>in Saxia</i> , Borgo)	1473–1498	6
26.	Szűz Mária-templom (<i>sopra Minerva</i> , Pigna)	1475	1
27.	Szűz Mária-templom (<i>in Transpontina</i> , Borgo)	1486	7
28.	János, carinói püspök háza	1487	1
29.	Szt. Mihály arkangyal-templom (Borgo)	1487–1523	70
30.	Santa Maria Regina Coeli-templom (Borgo)	1487–1492	157
31.	Szt. Katalin-templom (Borgo)	1491–1499	4
32.	Szt. Jakab-templom (<i>in Porticu</i> , Borgo)	1492–1493	50
33.	Szt. István-templom (Borgo)	1493	8
34.	Szt. Jakab-templom mellett lévő püspöki kápolna (<i>in Septimiano</i> , Trastevere)	1494	6
35.	Szt. Pantaleon-templom (Parione)	1495–1497	219
36.	Szt. Megváltó-templom (<i>in Terrione</i> , Borgo)	1495–1499	34
37.	Szt. Megváltó-templom (<i>in Thermis</i>)	1495–1499	47
38.	Szt. Onofriusz-templom (Giannicolo)	1496	2
39.	Szt. Ágnes-templom (<i>de Agone</i> , Parione)	1497	1
40.	Szt. Péter-bazilika (Borgo)	1500	1
41.	Ferenc Glendalough-i püspök háza	1502	3

Nr:	Templomok/kápolnák	Évkör	ő
42.	Péter carinolai püspök házi kápolnája	1502	3
43.	Máté San Leone-i püspök házi kápolnája	1516	1
44.	Szt. Apollinaris-templom (Szt. Péter-bazilika árkádjai alatt, Borgo)	1517–1518	2
45.	Szt. Lőrinc-templom (Borgo)	1518–1520	25
46.	Szt. Tamás-templom (Parione)	1517–1523	2

Forrás: AAV Cam. Ap. Libr. Format. vol. 1–14.

20. térkép

A magyarok azonosított promóciós helyszínei Róma területén

Az eddigiekkel kapcsolatban általános jellemzőként talán azt a tanulságot vonhatjuk le, hogy túlnyomórészt a Borgóban, valamint a késő középkor folyamán a város gazdasági központjaként működő területeken kerültek sorra a kúriai promóciók. Minden valószínűség szerint az egyes templomok kiválasztásában az ordinátorok játszották a főszerepet, noha erre közvetlen források

nem állnak rendelkezésünkre.⁷²⁷ Mindenesetre a következő két, a legtöbb magyar szentelő püspök példája is e feltételezést gyámolítja. Péter Pál, Sant’ Agata de’ Goti püspöke (1487–1505) összesen 152 magyart szentelt fel, 91 promóciós napon az 1487 és 1492 közötti években. Három kivételtől eltekintve, minden alkalommal a *Santa Maria Regina Coeli*-templomban celebrálta a szertartást, amely templom – amint láthattuk fentebb – a Szent Péter-bazilikához vezető út mentén helyezkedett el. A három kivételt képező esztergomi egyházmegegyés klerikus szentelésére ugyanazon *ordinationes generales* alkalmával került sor 1491 februárjában, ezúttal a Szent Katalin-templomban. Ez utóbbi épület is az említett út mentén állt, tehát tulajdonképpen nem kellett kimozdulnia a püspöknek a Borgo területéről. Minden bizonnyal ő is a vatikáni székesegyház közelében lakhatott, ugyanis VIII. Ince pápa idején a bazilika vikáriusaként, valamint a pápai kápolna vezetőjeként mutatható ki.⁷²⁸ Józua ascoli püspök (1480–1509, 1513–1517) összesen 283 magyart szentelt 1495 és 1499 között. 265 fő esetében a *San Pantaleone* és a *San Salvatore in Termis* egyházakban zajlott le a procedura, ami arra utalhat, hogy a főpap lakhelye valahol a *Parione* és *San Estachio* kerületek határán lehetett. Ezt erősíti meg, hogy az általa celebrált 67 szentelési alkalom közül 46 e két templomban történt. A Szent Pantaleon kiemelkedő szerepet játszott ordinátori tevékenysége során, ugyanis 44 promóciós napon mutatható ki ott a főpap a vizsgált anyagban. E mellett 16 napon a Borgóban lévő Szent Megváltó-egyházban is szolgálatot teljesített.

Végül Jakab cervicai, majd lombardi püspököt említem, aki 1467 és 1477 között szentelt magyarokat összesen 24 alkalommal. 14 promóciós napot tartott a Tevere-szigetén megbújó, patinás Szent Bertalan-templomban. Minthogy az általam vizsgált források alapján szinte a teljes működési ideje alatt, egész pontosan 1467–1475 között tartott szenteléseket, nagyon is elképzelhető, hogy valahol a környéken éltetett.

Néhány esetben viszont teljes biztonsággal állíthatjuk, hogy a szentelést végző főpapok maguk jelölték ki a promóció helyét. Azon csekély számú alkalomokról van szó, amikor az ordinárius saját lakhelyére kifejezetten utalnak forrásaink. Összesen 13 ilyen eset ismert a magyar vonatkozású forrásanyagban, s e szenteléseket összesen öt főpap végezte. János carinolai püspök saját házában (*in domo sue proprie habitationis*) adta fel Ucmanc Simonnak az első

⁷²⁷ Ezt feltételezte JUSSI HANSKA is a II. Pál korabeli ordinációkat vizsgálva. SALONEN–HANSKA, *Entering*, 176.

⁷²⁸ *Memorie storiche*, 71–72

tonzúrát (1487).⁷²⁹ Az ő esetében sajnos közelebbi értesülésekkel nem rendelkezünk a ház elhelyezkedésével kapcsolatban. Antal bagnoreai püspök lakása kapcsán viszont szerencsés helyzetben vagyunk, ugyanis a kamarai írnokok feljegyezték lakóhelye elhelyezkedését is. 1494 nagyszombatján a *Septimiano*-ban található Szent Jakab palotában lévő kápolnában (*in capella posita in palatio sancti Iacobi in Septimiano*) tartott *ordinationes generales*.⁷³⁰ Két hónappal később szintén általános szentelésre került sor az említett kápolnában, amelyet ekkor a kamarai jegyző az előzőnél pontosabban lokalizált. E szerint a szóban forgó kápolna a püspök saját lakásában volt, amelyet fentebb palotaként neveztek meg. A főpap szállása pedig a *Trastevere* kerületben működő Szent Jakab-templom mellett helyezkedett el (*in capella sue habitationis apud ecclesiam sancti Iacobi in Septimiano de Urbe regionis Transtyberim*).⁷³¹ Az említetteken kívül Ferenc glendalough-i (*in capella sue domus*),⁷³² Péter carinolai (*in capella sui habitationis apud sanctum Petrum*),⁷³³ valamint Máté san leonei (*in capella domus sue solite residentie*)⁷³⁴ püspök egyaránt házikápolnájában szentelt.

4. AZ ORDINÁTOROK

A Kárpát-medencéből érkezők részvételével zajló kúriai promóciós ceremóniák idő- és térbeli áttekintését követően fordítsuk figyelmünket immár az ordinátorok személyére. A magyarok kúriai szentelése 41 főpap közreműködésével valósult meg (16. táblázat), akik összesen 384 promóciós napon fogadták klerikusainkat. A vizsgált időszak során 40 évből egyáltalán nincs magyarokra vonatkozó információnk,⁷³⁵ következésképpen a szentelési alkalmak 58 esztendő között oszlanak meg. Amennyiben egyszerű átlagszámítást végzünk, éves szinten megközelítőleg hét szentelési alkalmat kapunk. Persze korántsem szabad ennyire leegyszerűsíteni az elemzést, mivel a vizsgálható közel hat év-

⁷²⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 143r; ODP 218. sz.

⁷³⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 70r; ODP 507. sz.

⁷³¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 74r; ODP 512. sz. – A 13. században, a mai *Via della Lungarón* épült templom III. Ince pontifikátusa alatt a vatikáni Szent Péter-bazilika filiális egyháza lett. Vö. HÜLSEN, *Le Chiese di Roma*, 268; MIEDEMA, *Die römischen Kirchen*, 559–560.

⁷³² 1502; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 109r; ODP 923. sz.

⁷³³ 1502; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 14r.

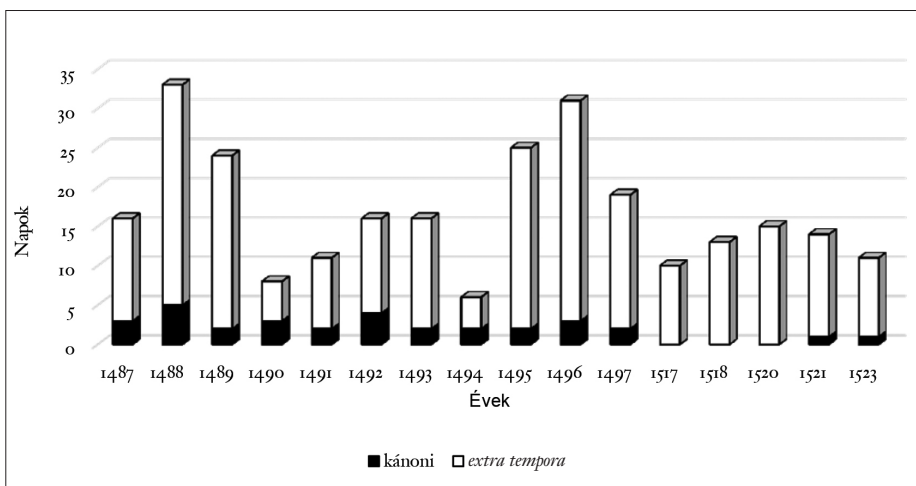
⁷³⁴ 1516; AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 32r; ODP 930. sz.

⁷³⁵ Ezek a következők: 1428–1429, 1431/1432, 1436, 1438–1440, 1443, 1449, 1456–1465, 1469, 1483–1485, 1476–1480, 1503–1508, 1510, 1513–1515 és 1522.

tizeden belül jelentős szóródást tapasztalunk. Például összesen 14 olyan esztendő ismert, amikor mindössze egy,⁷³⁶ hét év, amely során kettő,⁷³⁷ nyolc, amikor három,⁷³⁸ hat évben pedig négy napon szenteltek magyarokat.⁷³⁹ A promóciós alkalmak éves gyakorisága az 1487–1497 közötti időszakban, 1517/1518-ban, valamint 1520 és 1523 között mutatja a legmagasabb értékeket. Mindez pedig korrelál a magyarok nagyobb arányú Rómába érkezésével, amely jelenséget a negyedik fejezetben vettem részletesen górcső alá. Amint az alább grafikonon láthatjuk, öt év értékei emelkednek ki: 1488-ban 33, 1496-ban 31, 1495-ben 25, 1489-ben 24 és 1497-ben 19 promóciós alkalmon mutathatók ki magyarok. Joggal vetődik fel ezek után a kérdés, hogy kik voltak a szentelést végző prelátusok, s milyen mértékben foglalkoztatták őket a Kárpát-medencéből érkezők?

15. ábra

A promóciós napok éves megoszlása (1487–1497, 1517/1518, 1520–1523)

⁷³⁶ 1426/1427, 1434, 1437, 1441, 1445, 1447, 1454, 1468, 1471, 1500, 1509, 1511/1512.

⁷³⁷ 1433, 1442, 1444, 1451, 1453, 1472/1473.

⁷³⁸ 1446, 1450, 1466, 1470, 1481, 1486, 1501.

⁷³⁹ 1430, 1435, 1448, 1455, 1475, 1499.

Amint a negyedik fejezetben röviden utaltam rá, a kúriai szenteléseket végző főpapoknak a pápa szóbeli mandátumára hivatkozva a kamarás, illetőleg helyettese adott minden esetben megbízást.⁷⁴⁰ Őket a Kúriában tartózkodó, általában alacsony jövedelmet biztosító egyházmegyék élén álló, sok esetben mindössze címzetes püspöki és érseki címet viselők közül jelölték ki, s az ordináriusi feladatok ellátásáért a 15. század derekától díjazásban részesültek. 17 püspök mindössze egyetlen, négy-négy fő kettő és négy, hárman pedig három napon keresztül szenteltek magyar klerikusokat. Az ordinátorok többsége (68%) tehát a magyarok promóciója kapcsán mindössze epizód szerepet játszott. Az úgynevezett „középmezőnyhöz” hét főt sorolhatunk. A hat alkalommal kimutatható két, a kilenc ízben ordináló egyetlen főpapot két 11, valamint egy-egy 12, illetve 13 napon a magyarok rendelkezésére álló prelátus követi. Amint fentebb láthattuk, a két legtevékenyebb főpap egykori honfitársaink szentelése során Péter Pál Sant’ Agata de’ Goti és Józua ascoli püspökei voltak. Előbbi 91, utóbbi 61 napon mutatható ki a magyarok részvételével lezajlott szertartásokon. A képzeletbeli dobogó harmadik fokára Vince otocsáci püspök kerül 43 promóciós nappal, majd öt jelentős lemaradással követi a szintén említett Jakab cervicali, később lombardi (24), Gábor ajacciói (22) és Radulf città di castellói (19) püspök.

⁷⁴⁰ Például „*Vienesius de Albergatis de Bononia, Sedis Apostolice protbonotarius ac sanctissimi domini nostri pape vicecamerarius reverendo in Christo predicto domino Iacobo, Dei gratia episcopi Cervicensis in Romana Curia residens salutem in Domino. Paternitati vestre presentium tenore commitimus et mandamus, quatinus aliquibus diebus dominicis vel festivis iuxta etiam tempora a iure statuta et in loco ad id vobis condeceni dilectum nobis in Christo Iohannem Martini, clericum Transilvanensis diocesis, rectorem altaris sancti Nicolai siti in parochialis ecclesie sancti Georgii eiusdem diocesis in subdiaconatum ordinem constitutum ad diaconatus primo, et deinde ad presbiteratus sacros ordines in duobus diebus successive promoveatis, prout in quadam supplicationis per sanctissimum dominum nostri pape infrascripti sibi sub datis decimoseptimo kalendas aprilis, anno tertio concessa contineret aliam iuxta formam et consuetudinem sacrosancta Romane ecclesie in talibus observari solitis. Datum Rome sub nostro sigilli appensione, die XXVIII^a mensis martii anno etc. MCCCCLXVII, indictione XV, pontificatus sanctissimi in Christo patris domini Pauli divina providentia pape II, anno secundo.*” – AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4, fol. 67r; ODP 158. sz.

15. táblázat

A magyar klerikusokat szentelő kúriai ordináriusok (1426–1523)⁷⁴¹

Nr.	Ordinárius	Évkör	Nap	Fő
1.	Angelus OFM, orensei püspök	1426/1427	4	5
	castrói püspök	1433		8
2.	Antal OP, sudai püspök	1430	1	1
3.	Márton OCanSA, modoni püspök	1430	3	3
4.	Bertalan, valva-sulmonai püspök	1434–1442	3	12
5.	Tamás OP, trogiri püspök	1435	1	4
6.	Bálint, ortei és cornetói püspök	1435–1437	2	7
7.	János, viterbói püspök	1441	1	1
8.	Radulf OESA, città di castellói püspök	1442–1455	19	28
9.	Bassustachius, lucerai püspök	1442	1	1
10.	Márk, alessandriai püspök	1448	2	3
11.	János OP, bosai püspök	1450–1452	2	3
12.	Miklós OESA, catanzarói püspök	1453–1455	4	4
13.	Antal OCanSA, senigalliai püspök	1455	1	1
14.	János OESA, città di castellói püspök	1466–1470	9	9
15.	Jakab OESA, cervicai püspök	1467/1468	24	6
	S. Angeo dei Lombardi püspöke	1468–1477		12
16.	Benedek OSB, mytilénei érsek	1475, 1482	2	2
17.	János, ventimigliai püspök	1475	1	1
18.	Ferenc, sagonai püspök	1475	1	1
19.	Fülöp, ariói püspök	1481–1483	4	3
20.	János, carinolai püspök	1486–1487	11	16
21.	Péter Pál, Sant’ Agata de’ Goti püspöke	1487–1492	91	152
22.	Bernát, bisignanói püspök	1491	1	1
23.	Gábor OP, ajacciói püspök	1492/1493	22	44
24.	Titusz, castrói püspök	1493	1	8
25.	Antal, bagnoreai püspök	1494	6	29
26.	Józua, ascoli püspök	1495–1499	67	283
27.	Bertalan, nicastrói püspök	1496	4	2
28.	György, arkadiai püspök	1497	1	1
29.	György, mylopotamoszi püspök	1497	1	1
30.	János, parenzói püspök	1497	1	1

⁷⁴¹ A főpapokra vonatkozó részletes adatokat lásd a Függelékben.

<i>Nr.</i>	<i>Ordinárius</i>	<i>Évkör</i>	<i>Nap</i>	<i>Fő</i>
31.	Ferenc, krajnai érsek	1498	1	1
32.	Jeromos, strongoli püspök	1498	1	1
33.	Archangelus, scardonai püspök	1498	1	1
34.	János, ascoli püspök	1498	1	1
35.	Péter, carinolari püspök	1499–1502	11	8
36.	Ferenc OP, Glendalough-i püspök	1502	6	4
37.	Máté, San Leone-i püspök	1516	1	1
38.	Jeremiás, krajnai érsek	1517/1518	13	8
39.	Vince OP, otocsáci püspök	1518–1521	43	23
40.	Péter, otocsáci püspök	1521	3	1
41.	Lénárd, belcastrói püspök	1523	12	57

Forrás: *AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r; ÖStA HStA ED 10175; MNL OL DF 209 059, 257 534.*

Az ordinátorok 36,5%-a (15 fő) egy-egy szerzetesi közösséghez tartozott; a legtöbben közülük koldulórendiek voltak. A dominikánusok állnak az élen hat fővel, majd őket követik az ágostonos remeték négy, az Ágoston-rendi kanonokok két, végül a ferencesek egy képviselővel. A monasztikus rendeket csupán egyetlen bencés képviselte. 12 ordinátor folytatott egyetemi tanulmányokat, közülük heten kánonjogi, egy fő pedig római jogi doktorátust szerzett. A fennmaradó négy illető egyaránt a teológiai magiszter címmel rendelkezett. Utóbbiak kivétel nélkül szerzetesek voltak, hárman a domonkosok habitusát viselték, egy fő pedig az Ágoston-rendi remeték közül került ki. Nyolc prelátus már ordinátori tevékenysége előtt kúriai szolgálatot látott el. Találunk közöttük pápai káplánt, kamarást, familiárist, gyóntatót, diplomatát egyaránt.

GUERRINO PELLICCIA tézise szerint a *Curia Romana* első hivatalos ordinátort 1503-ban nevezte ki II. Gyula pápa Francesco Bartolomeo penitenciárius, a krétai Mylopotamos püspöke személyében, aki általános apostoli felhatalmazást kapott az Apostoli Kamara szervezte promóciókra, amely engedélyt hat évvel később kiterjesztették élete tartamára (*quamdiu vitam duxeris*).⁷⁴² JUSSI HANSKA e megállapítást az 1464 és 1471 közötti forrásokat vizsgálva valamegyest árnyalta. Meglátása szerint már II. Pál pontifikátusa alatt kimutatható néhány olyan, életvitel-szerűen Rómában tartózkodó püspök, akik ugyan nem rendelkeztek hivatalos kinevezéssel, gyakorlatilag a Kamara által alkalmazott

⁷⁴² PELLICCIA, *La preparazione*, 51–52.

ordinátorként folyamatosan végezték a kúriai szenteléseket.⁷⁴³ Érdeemesnek látszik a magyar vonatkozású anyag kapcsán e kérdésnek is utána járni, annál is inkább, mivel közel egy évszázad adatsorai állnak rendelkezésünkre, amelyek alkalmasak a hosszabban lezajló folyamatok, esetleges változások megragadására.

Az ordinátorok 83%-a olyan püspökség, illetve érsekség címét viselte, amelyek jövedelme alapján az Apostoli Kamarába kinevezési illeték (*servitium commune*) címén 200 forintnál kevesebbet kellett befizetni.⁷⁴⁴ 19 fő – ami 46%-ot tesz ki – szervíciuma pedig 100 kamarai aranyforint alatt maradt. Hatan ráadásul a konzisztoriális javadalmak legalacsonyabb még adóztatható csoportjába sorolható címet viseltek, amelyre mindössze 33 1/3 forintot róttak ki. Több olyan egyházmegye (pl. Arkadia, Mytiléné, Mylopotamos, Suda) is megtalálható ezek között, amelyek területe a vizsgált időszakban a hitetlenek területén (*in partibus infidelibus*) feküdt, ezért az e címeket viselő prelátusok általában egy-egy valódi székhellyel rendelkező ordinárius mellett vállaltak szolgálatot, többnyire a pontifikáliák terén helyettesítették őket. Korszakunkban általában éppen a segédpüspöki teendők szükséges volta miatt szenteltek fel tényleges területtel nem rendelkező püspökségek és metropolíák címére arra alkalmas személyeket. Szolgálataikért természetesen anyagi ellenszolgáltatásban részesültek az adott egyházmegye terhére.⁷⁴⁵ A vizsgált kúriai ordinátorok többsége, összesen 34 fő tehát hasonló cipőben járt, azzal a nem elhanyagolható különbséggel, hogy ők a pápai udvarban (is) igyekeztek feladathoz és természetesen bevételhez jutni.

Mellettük olyan prelátusokat is találunk, akik – legalábbis a kamarai nyilvántartás szerint – magasabb jövedelemre számíthattak. Ide sorolhatók a modoni (600 forint), senigalliai (400), viterbói (300) és città di castellói (250) püspökök. Viterbo és Senigallia a pápai állam területén feküdtek, ebből következőleg a Szentszék jövedelmeiket a kúriai feladatok ellentételezéseként is használhatta. Hasonló feltételezést fogalmazott meg Città di Castello esetében JUSSI HANSKA.⁷⁴⁶ Persze akadhettek vizsgált ordináriusaink között olyanok is, akik nem tartózkodtak huzamosabb ideig a pápai udvarban, s csak alkalmi jel-

⁷⁴³ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 186.

⁷⁴⁴ Az egyes püspökségek taxájára lásd HOBERG, *Taxae*.

⁷⁴⁵ Erre lásd FELDKAMP, *Warum entstanden*. – A magyar példákra lásd FEDELES, *Középkori pécsi segédpüspökök*.

⁷⁴⁶ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 181. – Ezt egyértelműen alátámasztja THOMAS FRENZ gyűjtése is. FRENZ, *Repertorium*.

leggel segítettek be a kamarai szenteléseknél. Nagy valószínűséggel közéjük sorolhatjuk György arkadiai, György mylopotamosi és János parenzói püspököket, akik Szegedi Bacsá Tamás püspökszentelését végezték (1497).⁷⁴⁷

Magától értetődőnek tarthatjuk, hogy a kúriai ordinációkat végző prelátusok munkáját a *Camera Apostolica* hivatala díjazni kívánta. A pápaság bevételeit és kiadásait tartalmazó *Introitus et Exitus* regisztersorozat köteteit tanulmányozva nyomára is bukkanhatunk az erre vonatkozó információknak. Az első adat Radulfra, Città di Castello püspökére vonatkozik, akinek 1448. június 20-án utaltak ki hat forint havi járandóságot (*pro sua provisione presentis mensis*) a *Camera Apostolica*-ban. Először hat, majd 1450 márciusától nyolc forintot kapott havonta, amely éves szinten 72, később 96 forint többletbevételt jelentett. 1456 februárjáig nyomon követhetők a számára történő kifizetések.⁷⁴⁸ Márk alessandriai püspöknek 1455 és 1457 között havi tíz forintot utaltak ki,⁷⁴⁹ s ugyanekkora havidíjban részesült Miklós catanzarói püspök 1455-ben.⁷⁵⁰ Jakab cervicai, majd lombardi püspök díjazását 1466–1470 között adatoltam, havi salláriumra hat forintot tett ki.⁷⁵¹ Benedek mytilénéi érsek 1467-től 10, majd 1470-től 12 forintot vett fel havonta.⁷⁵² János ventimiglai püspök 1465 márciusában 100 forintot vett fel, amely arra utal, hogy más feladatokat is el láthatott.⁷⁵³ A kamarai főkönyvek teljes feldolgozása során minden bizonnyal további, az ordináriusok rendszeres fizetésére vonatkozó információk válnak ismertté a 15. század utolsó harmadából. Jóllehet az említett főpapok egyikének esetében sem szerepel kifejezetten, hogy ordinátori tevékenységükért kaptak havidíjat, ámde az alábbi rövid karriertörténetek e feltételezésemet kellőképpen alátámasztják.

Radulf Ágoston-rendi remetetestvér kúriai pályafutása 1434-ben kezdődött, amikor *penitentiarius minor*ként bekapcsolódott a legfőbb kegyelemosztó hivatal munkájába. Az e tisztséggel járó feladatokat egészen 1441 márciusáig látta el, amikor IV. Jenő a közép-itáliai Città di Castello püspökévé nevezte ki. Első alkalommal 1441 decemberében mutatható ki ordinátorként, amikor Firenzében celebrált egy általános szentelést.⁷⁵⁴ Az első magyart, Pozsonyi Wolf

⁷⁴⁷ MNL OL DF 209 059.

⁷⁴⁸ AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 414–430. – A pontos jelzeteket lásd a *Függelék*-ben.

⁷⁴⁹ Uo. vol. 432–433.

⁷⁵⁰ Uo. vol. 432.

⁷⁵¹ Uo. vol. vol. 466–467. 470. 472. 476–477. 482.

⁷⁵² Uo. vol. 467. 470. 472. 476–477. 482.

⁷⁵³ Uo. vol. 460, fol. 85r.

⁷⁵⁴ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 181.

Miklós személyében a következő év februárjában szentelte fel az Arno-parti város Szent Pál templomában.⁷⁵⁵ Az elkövetkező másfél évtizedben folyamatosan munkában volt, az utolsó, magyarok részvételével lefolyt promóciót 1455. március 22-én celebrálta, a vatikáni Szent Péter-bazilika Sarlós Boldogasszony kápolnájában.⁷⁵⁶ Tevékenységét tehát IV. Jenőt követően, V. Miklós idején és III. Kallixtus pontifikátusa elején is folytatta. V. Miklós pápa pedig 1452-ben a pápai kápolna sekrestyésévé nevezte ki.⁷⁵⁷

A sienai egyetemen teológiai doktorátust szerző, ugyancsak ágostonos remete, Niccolò Palmieri 1440 és 1448 között a catanzarói püspökség élén állt. Kimagasló elméleti felkészültségét mutatja, hogy több teológiai vita aktív szereplője volt a ferrara–firenze–római zsinaton (1439–1445), továbbá ő tartotta a homíliát V. Miklós pápa és Domenico Capranica bíboros temetésén. Miután lemondott püspökségéről (1448), a pápai Kúriában kapott feladatokat 100 forintos évjáradékkal. III. Kallixtus pápa 1455 júliusában kinevezte Orte és Cività Castellana püspökévé, ám továbbra is a pápai udvarban tartózkodott. II. Pius egyik fő tanácsadójává vált teológiai kérdésekben.⁷⁵⁸ Munkaköre természetesen kiterjedt a klerikusordinációkra is, így mások mellett két magyart, köztük Kutasi Tamás vasvári kanonokot szentelte pappá Rómában.⁷⁵⁹ Ordinátori tevékenységét II. Pál idején is folytatta, az utolsó általa végzett szentelésre 1469 őszén került sor.⁷⁶⁰ Személyében tehát egy képzett szakember kezébe kerültek a kamarai ordinációk.

A sorban szintén egy olyan prelátus, Giovanni Gianderoni következik, aki az említett remeteközösséghez tartozott. A magyarok kúriai szentelését végző főpapok közül ő futotta be a legnagyobb ívű hivatali karriert a *Curia Romaná*-ban. Pályafutását pápai káplánként és *penitentiarius minor*ként kezdte, majd a Radulf halálával megüresedett città di castellói püspökség élére került (1460). 1462 és 1464 között a Penitenciária hivatalának régensként működött. Előmenetele IV. Sixtus idején sem tört meg, 1472-ben a pápa – Radulfhhoz hasonlóan – a pápai kápolna sekrestyésévé nevezte ki. 1472–1480 között pedig a *Cancellaria Apostolica* referendáriusaként mutatható ki. 1474-től immár az

⁷⁵⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 102v; ODP 94. sz.

⁷⁵⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 99v, 100r; ODP 142–144. sz.

⁷⁵⁷ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 181.

⁷⁵⁸ ABBODNIO ZUPPANTE, *Palmieri, Niccolò*, Dizionario Biografico degli italiani vol. 80 (2014) ([http://www.treccani.it/enciclopedia/niccolo-palmieri_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/niccolo-palmieri_(Dizionario-Biografico))) [utolsó letöltés: 2025. 02. 10.]

⁷⁵⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 101r; ODP 145. sz.

⁷⁶⁰ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 185.

addigi javadalmánál némileg magasabb jövedelmet nyújtó (300 ft) Massa Maritima püspökségének élén állt egészen 1483-ban bekövetkezett haláláig.⁷⁶¹

Radulf és Giovanni esete egyúttal arra is rámutat, hogy a 15. század második felétől a pápai sekrestyés hivatalát viselők a kúriai ordinációkban is fontos szerepet játszottak. Mindezt megerősíteni látszik, hogy 1513-ban, a szintén e tisztséget betöltő durazzói érseket nevezte ki X. Leó a szentelendők vizsgálgatójává,⁷⁶² amelyre a későbbiekben még visszatérek. Az említett città di castelloi püspökség pedig – legalábbis a szóban forgó két főpap példája erre utal – a 15. század derekától a kurialisták, köztük az ordinátorok számára biztosított anyagi hátteret. Ezt erősíti meg egyébként a Gianderonit e püspöki székhely követő Bartholomeo Maraschi pályaképe is. A diplomáciai küldetésben Magyarország is megfordult klerikus 1468-ban került *depositarius*ként az Apostoli Kamara szolgálatába. Miután sikeresen megszervezte III. Frigyes császár római fogadását, II. Pál a teljes pápai háztartás irányításával bízta meg (*magister domus*), amely tisztséget 1479-ig viselte. E mellett 1469 és 1473 között *magister capella*ként ő állt a pápai kápolna élén is. 1474-ben IV. Sixtus szolgálatai elismeréseként Città di Castello püspökévé nevezte ki. Ezt követően is kamarai szolgálatban maradt, *thesaurarius*ként (1482) és alkamarásként (1486) egyaránt kimutatható.⁷⁶³

Korszakunk ordinátorai sorában Jakab volt az utolsó Ágoston-rendi remete. Őt 1451-ben nevezte ki V. Miklós az epiruszi Cervica püspökévé. Joggal felteletezhető, hogy II. Pius kamarásaként már korábban is közreműködött a kúriai promóciókon, azonban az első erre vonatkozó adat 1461 februárjából ismert. II. Pál pontifikátusa alatt a pápai udvar egyik legfoglalkoztatottabb ordinátora volt, 1467 és 1470 között évente átlagosan 108,5 szentelési napot tartott. Ezek közül az 1468-as év emelkedik ki 134 nappal.⁷⁶⁴ Jakab szolgálatainak a jutalmaként egy-

⁷⁶¹ HC, II, 130, 187; FRENZ, *Kanzlei der Päpste*, 1259. sz.; FRENZ, *Repertorium*; SALONEN-HANSKA, *Entering*, 156. 181.

⁷⁶² PELLICCIA, *La preparazione*, 56.

⁷⁶³ DAVID S. CHAMBERS, *Bartolomeo Marasca. Master of Cardinal Gonzaga's Household (1462–1469)*, *Aevum* 63 (1989) 265–283; GIAN PAOLO SCHARF, *Maraschi, Bartolomeo*, *Dizionario Biografico degli Italiani*, vol. 69 (2007) ([http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-maraschi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-maraschi_(Dizionario-Biografico)/) [utolsó letöltés: 2025. 02. 10.]); FRENZ, *Repertorium*. – Magyarországi legációjára lásd FRAKNÓI VILMOS, *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel, I–III*, Budapest 1901–1903, II, 173. sköv.

⁷⁶⁴ SALONEN-HANSKA, *Entering*, 182–183. – Az itt szereplő információ, miszerint először az Albánia területén fekvő Epiro püspöke lett volna (*started his episcopal career as the titular bishop of Epiro in Albania*), majd innét a cerviai székhelyre került volna, kissé pontatlan. Cervica tituláris

részt havi apanázt kapott amint láthattuk, 1468-ban pedig az előzőnél gazdagabb campaniai Sant’ Angelo dei Lombardi püspöki székét nyerte el.⁷⁶⁵

A legtöbb alkalommal a szentelendő magyarok rendelkezésére álló prelátus Petrus Paulus Capobianco kánonjogi doktor volt. Ő VIII. Ince kamarásaként, 1487-től állt a dél-itáliai Sant’ Agata de’ Goti egyházmegye élén. Hamarosan a vatikáni Szent Péter-bazilika vikáriusává, valamint a pápai kápolna vezetőjévé nevezték ki.⁷⁶⁶

Amint láthattuk e röviden bemutatott püspökök egyikét sem nevezték forrásaink a Kúria hivatalos ordinátorának, ám ennek ellenére mindezt joggal feltételezhetjük. Valamennyien a pápai udvartartás tagjai közé tartoztak, Rómában rezideáltak, többségük kimutathatóan állandó kiutalást kapott a Kamarától. Úgy tűnik, továbbá, hogy Città di Castello püspökségének jövedelmét 1441 és 1474 között a kúriai ordináriusok javadalmazására fordították. Szintén összefüggés mutatható ki a pápai sekrestye, valamint a kápolna és az ordinátori tevékenység között. Mindezt egy további megállapítással egészíthetjük ki, legalábbis a korszak első felét illetően. 1426 és 1482 között a magyarok szentelését (is) végző kúriai prelátusok többsége (11 fő – 61%) valamely szerzetesrend tagja volt. JUSSI HANSKA már néhány évvel ezelőtt felfigyelt arra, hogy az Ágoston-rendi remeték fontos szerepet játszottak a kamarai szentelések terén, hiszen egymást követően rövid időn belül négyen is ordinátorként tevékenykedtek.⁷⁶⁷ Ahogy láthattuk, a pápai udvar tagjaként közülük hárman rendszeres javadalmazásban részesültek. Úgy vélem, azt sem szabad figyelmen kívül hagynunk, hogy Radulf és Giovanni Gianderoni komoly tapasztalattal rendelkeztek a Penitenciárián zajló munka terén, amelyet a szentelési vizsgákon bizonyára kamatoztattak is. Palmieri pedig képzett teológusként ugyancsak a kandidálók szigorú ellenőrzését szavatotha.

A 16. század elejéig a kúriai szenteléseket párhuzamosan több főpap végezte, amint ezt a magyar vonatkozású anyag vizsgálata is alátámasztotta. II. Gyula pápaságától kezdődően azonban különösen nagy hangsúlyt helyeztek az egyházfők a promóciók ellenőrzésére, az esetleges visszaélések megszüntetésére. Fontos újtásként és az átláthatóság érdekében a della Rovere pápa egyetlen

püspökségről van ténylegesen szó, amely az Albániával határos egykori görög területen feküdt. Cervia sem volt túlságosan gazdag (200 forintra taksálták), azonban ez az egyházmegye az Appennini-félsziget keleti felén található. Vö. HOBERG, *Taxae*, 35.

⁷⁶⁵ HC, II, 126.

⁷⁶⁶ *Memorie storiche*, 71–72; HC, II, 81; III, 97.

⁷⁶⁷ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 185–186.

hivatalos ordinátort nevezett ki, s ezzel párhuzamosan a többi Rómában tartózkodó püspöktől megvonta a szentelés jogát. A *Curia Romana* hivatalosan kinevezett ordinátorai közül a legtöbb alkalommal Vince (Vincenzo de Andreis) otocsáci püspök szentelt magyar klerikusokat (1518–1521). Ő 1518-ban a pápa *prelatus domesticus*aként kapott ordinátori megbízást. Kinevezését a szentatya a következő évben megújította, ordinátori tevékenységéért pedig havi 10 dukátos díjazásban részesült.⁷⁶⁸ Vince számára a magyar ügyek egyébként sem voltak ismeretlenek. 1508-ban Bajnai Both András horvát–szlavón bán követeeként tárgyalta II. Gyula pápával az oszmánok elleni segélyek ügyéről. Bajnai Both egyébként báni székhelyét Otocsácban tartotta, így személyes kapcsolatuk kézenfekvőnek tekinthető. 1515-ben immár a Szentszék diplomatájaként érkezett a Magyar Királyság területére társával, Iulius Cortonensisszel, és az uralkodó, valamint Beriszló Péter bán számára segélypénzeket kézbesítettek az oszmánok elleni védelemre.⁷⁶⁹

A vizsgált időszak utolsó ordinátora Lénárd belcastrói püspök volt, aki 1522 decemberétől töltötte be e hivalt. Ő VI. Adorján pápa rövid pontifikátusa idején összesen 57 Kárpát-medencei származású, illetőleg a Magyar Királyság területén javadalommal rendelkező személy szentelését végezte.⁷⁷⁰ Utóbbi főpap közreműködésére a regisztrált folyamodványok záradékában (*promoveatur per episcopum Bellicastrensem*) is szinte kivétel nélkül utalás történt.⁷⁷¹

5. AZ ELSŐ TONZÚRÁTÓL A PÜSPÖKI ORDÓIG

Az egyes személyek által felvett ordókra vonatkozóan elsőként egy módszertani kérdést kell érintenünk. Az ismert, Kúriában promoveált személyek száma nem egyezik meg az egyes szentelések számával, hiszen egy-egy illető

⁷⁶⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 69–70; REHBERG, *Laffluenza*, 198 és 138. j.

⁷⁶⁹ MARGALITS EDE, *Horvát történelmi repertórium*, I–II, Budapest 1900–1902, II, 488–489, 502; KUBINYI ANDRÁS, *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 119–134, itt: 126; PÁLOSFALVI TAMÁS, *Bajnai Both András és a szlavón bánság: Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513*, Honoris causa: tanulmányok Engel Pál tiszteletére (szerk. Neumann Tibor–Rácz György), Budapest 2009, 251–300, itt: 263; NEMES GÁBOR, *Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után*, Egyházi társadalom a magyar királyságban, 105–133; itt: 113.

⁷⁷⁰ A részletekre vonatkozóan lásd FEDELES, *Magyar klerikusszentelések*.

⁷⁷¹ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, passim.

római tartózkodása idején akár több ordót is felvehetett néhány nap leforgása alatt. Mindennek egyenes következményeként az adatolt magyar klerikusok kevesebben voltak az általuk összességében felvett rendek számánál. Ennek szemléltetésére lássunk néhány példát! 1488. április 5. és 27. között összesen 38 magyart szenteltek az Örök Városban. Többségük (27 fő) legalább három alkalommal vett részt promóciós szertartáson e szűk hónap alatt. Két *scolaris*, az esztergomi egyházmegye Györgyi Benedek és az erdélyi püspökség területéről érkező Lukácsfi Imre pedig négy különböző procedúra keretében vette fel az egyházi rend szentségének valamennyi grádusát.⁷⁷² Péter Pál Sant’ Agata de’ Goti püspöke pedig összesen 102 ízben adta fel, a közel 40 magyarnak az egyházi rend egyes fokozatait. 1523. március 20. és április 2. között 57 főt szentelt áldozópappá Lénárd belcastrói püspök, többségük Rómában vette fel a presbiteri ordót megelőző grádusokat is.

16. táblázat

A szentelések száma (1488, 1523)

Grádus	1488. IV. 5–27.		1523. III. 20–IV. 2.	
	<i>db</i>	%	<i>db</i>	%
<i>prima tonsura</i>	16	15,6	24	14,5
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	8	7,8	23	14
<i>subdiaconatus</i>	24	23,5	35	21
<i>diaconatus</i>	28	27,5	27	16,2
<i>presbiteratus</i>	26	25,5	57	34,3
Összesen	102	100	166	100

Forrás: AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 9. és 14.

Amennyiben az *ordinationes generales* keretében felszenteltek eseteit vesszük e szempontból nagyító alá, szintén eltérő értékeket kapunk. Az Apostoli Kamara és a Római Vikáriátus által 1426 és 1523 között a magyarok részvételével szervezett 98 általános szentelésen 528-an vették fel a kisebb-nagyobb egyházi rendeket, amely összesen 680 szentelési alkalmat jelentett.

⁷⁷² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 23r. 28v. 29v; ODP 233. sz. sköv.

17. táblázat

A szentelések száma az *ordinationes generales*eken (1426–1523)

<i>Grádus</i>	<i>Fő</i>	%
<i>prima tonsura</i>	183	27
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	165	24,2
<i>subdiaconatus</i>	200	29,4
<i>diaconatus</i>	71	10,4
<i>presbiteratus</i>	61	9
összesen	680	100

Forrás: *AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14; ASRo Trib. Vic. vol. 335; AVic Ord. Sac. vol. 1.*

Immár a teljes magyar anyagot vizsgálva a következő kép rajzolódik ki: 332 fő az első tonzúrárt, míg 304 a kisebb rendeket vette fel; 505 klerikust *subdiaconus*sá, 416 főt *diaconus*sá, 418 személyt pedig presbitterre szenteltek. A legtöbb alkalommal a három magasabb fokozat, az úgynevezett *sacri ordines* felvételére került sor, mindez pedig arra utal, hogy a távoli Kárpát-medencéből elsősorban a magasabb rendekért volt érdemes útra kelni. A kúriai szentelés kevésbé volt gyakori a magyar főpapok körében, a vizsgált időszakban ugyanis – mint már többször szó esett róla – mindössze öt fő esetében került erre sor.

18. táblázat

A szentelések száma (1426–1523)

<i>Grádus</i>	<i>Szentelések száma</i>	%
<i>prima tonsura</i>	332	16,8
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	304	15,35
<i>subdiaconatus</i>	505	25,5
<i>diaconatus</i>	416	21
<i>presbiteratus</i>	418	21
<i>episcopatus</i>	5	0,25
Összesen	1980	100

Forrás: *AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52; ÖStA HHStA ED 10175; MNL OL DF 209 059, 257 534; ASRo Trib. Vic. vol. 335; AVic Ord. Sac. vol. 1.*

Minthogy a fenti táblázat a szentelések abszolút számát mutatja, nézzük most a létszámra vetített adatsorokat. A *Curia Romanában* szentelt 743 magyar, illetve magyar javadalommal rendelkező személy többségét (az értékek

sorrendjében) alszerpappá, presbiterré és diakónussá szentelték. Őket az első tonzúrárt, majd a kisebb rendeket, végül pedig a püspöki ordót felvevők követik. A százalékos arányok tehát az előzőnél határozottabban jelenítik meg a magasabb rendekért a messzi Itáliába utazók túlsúlyát.

19. táblázat

A magyarok által felvett fokozatok megoszlása (1426–1523)

<i>Grádus</i>	%
<i>prima tonsura</i>	44,6
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	41
<i>subdiaconatus</i>	68
<i>diaconatus</i>	56
<i>presbiteratus</i>	56,2
<i>episcopatus</i>	0,7

Forrás: *AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14*; *AAV Cam. Ap. Div. Cam. vol. 52*; *ÖStA HHSStA ED 10175*; *MNL OL DF 209 059, 257 534*; *ASRo Trib. Vic. vol. 335*; *AVic Ord. Sac. vol. 1*.

Tovább árnyalja a képet, ha szemügyre vesszük azt is, hogy a vizsgált személyek között miként alakult a Kúriában felvett legmagasabb ordók aránya. Mindez azért sem mellőzhető szempont, mivel sokan az egyházi rend több grádusát is felvették egymást követően. 45 fő csak az első tonzúra, 151 személy pedig mindössze a kisebb rendek felvételére érkezett. (Utóbbi csoport tagjai tehát már klerikus státusúak voltak.) 110 fő számára a *subdiaconatus*, míg 14 klerikusnak a *diaconatus* jelentette a legmagasabb fokozatot. Ezen adatsorok nyomán a szent rendeket és a püspöki ordót felvevők megoszlása megközelíti a 74%-ot! Az áldozópapokat vizsgálva a legtöbben, összesen 198 fő (47,3%) a három magasabb fokozatot, 155-en (37%) az első tonzúrártól, 41 személy (9,8%) pedig a kisebb rendektől kezdődően valamennyi grádust a Római Kúriában vette fel. Szintén pappá szenteltek 21 diakónusként (5%), valamint három alszerpapként (0,7%) érkező személyt.

20. táblázat
A magyarok által felvett legmagasabb ordók (1426–1523)

<i>Grádus</i>	<i>Fő</i>	<i>%</i>
<i>prima tonsura</i>	45	6
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	151	20,3
<i>subdiaconatus</i>	110	14,8
<i>diaconatus</i>	14	1,9
<i>presbiteratus</i>	418	56,2
<i>episcopatus</i>	5	0,7
Összesen	743	100

Forrás: AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14; AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52; ÖStA HHStA ED 10175; MNL OL DF 209 059, 257 534; ASRo Trib. Vic. vol. 335; AVic Ord. Sac. vol. 1.

Míg az alsóbb rendeket és az alszerpapi fokozatot szinte kivétel nélkül generális ordinációk alkalmával vették fel a magyarok, addig mindössze 66 főt szenteltek ezen események során áldozópappá. E jelenséget kellőképpen szemlélteti a legnagyobb magyar részvétellel, 1496. március 19-én lezajlott általános szentelés, amikor 28 fő a kisebb rendeket, 24 személy a *subdiaconatus*-t vette fel, s mindössze egyetlen illetőt, Szombathelyi Benedek ferences testvért szenteltek pappá.⁷⁷³ Mindennek az lehet a magyarázata, hogy az 1480-as évek végétől kitapintható magyar klerikusdömping során az Örök Városba igyekvők számára ezen események időpontjai ismertek voltak, következésképpen utazásukat is ezen alkalmakhoz igazították, amint ezt fentebb láthattuk. Másrésről pedig azok számára, akik valamennyi rendfokozatot, így a *presbiteratus*-t is fel kívánták venni a kisebb ordókat követő néhány napon belül, már csak az *extra tempora* lehetőség állt rendelkezésre. Mindezt az alábbi két példával szemléltethetjük. 1489 folyamán összesen 51 magyar vett rész az Apostoli Kamara szervezte promóciókon, melyek során 46 főt szenteltek áldozópappá. Közülük 35-en a húsvéti ünnepek alkalmával, egészen pontosan nagyszombaton (április 18.), húsvéthétfőn és az utána következő kedden vették fel a presbiteri ordót. Ám mindössze hat fő szentelésére került sor a nagyszombati *ordinationes generales* alkalmával.⁷⁷⁴ A fennmaradó 29 személy is részt vett azonban a húsvét vigíliáján celebrált általános szentelésen, ahol részint alszerpappá, részben pedig diakónussá szentelte őket Péter Pál püspök. Az 1495-ös esztendőben Rómába érkező 77 magyar közül 62 főt szenteltek pappá. Április 12. és 20. között 54

⁷⁷³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 127r–131v; ODP 633–711. sz.

⁷⁷⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 85v–91v; ODP 299–346. sz.

személy vette fel a presbiteri ordót. Az úgyszintén a húsvéti ünnepkörre eső időszak alkalmával 38-an vettek részt a nagyszombati általános ordináción, ám mindössze egyetlen magyar kandidálót szenteltek ekkor áldozópappá.

A presbiteri ordóval kapcsolatban még egy fontos szempontra, jelesen a Kúriában felszentelt áldozópapok magyar egyházi társadalmon belüli arányára szükséges röviden kitérni. Vajon mekkora súllyal rendelkezett a közel egy évszázad alatt a Kúriában presbiterre szentelt 418 fő a késő középkori magyar egyházszervezetben? Amint a bevezető fejezetben láthattuk, a 15. század végén legkevesebb 12 000 fő tartozhatott a magyar klérushoz, amely legnagyobb hányadát a plébániai papság alkotta. Valószínűleg ennél magasabb értékkel számolhatunk, tekintve a korszakban a Kárpát-medence területén feltételezhető megközelítőleg 4300 plébániát.⁷⁷⁵ Amennyiben e mértéktartó becslésen nyugvó személyi állományhoz viszonyítjuk a Kúriában pappá szentelt magyarok számát, mindössze 3,5%-os értéket kapunk. Természetesen tisztában vagyok azzal, hogy az összehasonlítás torzít, hiszen 1433 és 1523 között szóródnak a kúriai ordinációkon pappá szentelt magyarokra vonatkozó adatok, ám annak alátámasztására mégis alkalmasnak gondolom, hogy a *Curia Romaná*ból egyáltalán nem özönlöttek tömegesen a magyar plébániaegyházakba és a hozzájuk tartozó javadalmakba a hazai egyházi hatóságokat megkerülve felszentelt klerikusok. A magyarok esetében tehát egyáltalán nem beszélhetünk „szentelési turizmusról”.

Habár jelentősen rövidebb időintervallum adatsoraira vetítve, a *Libri formatarum* 4. és 5. köteteinek teljes anyagát elemezve hasonló megállapításra jutott JUSSI HANSKA is. 1464 és 1471 között az *Orbis Christianus* teljes területéről a kamarai szenteléseken részt vettek 32,7%-át, összesen 550 főt szenteltek pappá. Összehasonlítva az angliai Coventry és Lichfield egyházmegye adataival, ahol a 15. század második felében összesen 5000 áldozópapot szenteltek, az Apostoli Kamara szervezésében ordinált presbiterek száma egyáltalán nem volt magas. Míg ugyanis az angliai adatok átlagosan évi 100,⁷⁷⁶ addig a rómaiak 68,75 fős

⁷⁷⁵ F. ROMHÁNYI, *Gondolatok*. – Korábbi vizsgálataim alapján a 15. század végi Pécssett megközelítőleg 270–300 egyházzal számolhatunk. FEDELES TAMÁS, „Eztán Pécs tűnik szemünkbe”. *A város középkori története (1009–1526)*, Pécs 2011, 141.

⁷⁷⁶ A 16. század elején ez még tovább emelkedett, 1503–1514 között az évi átlag 167 fő volt. Lincolnban 1501 és 1527 között még ennél is magasabb, 187 fő/év volt az érték. Vö. TIM COOPER, *The Last Generation of the English Catholic Clergy. Parish Priests in the Diocese of Coventry and Lichfield in the Early Sixteenth Century* (Studies in the History of Medieval Religion 15), Suffolk 1999, 30–31.

átlagnak felelnek meg.⁷⁷⁷ A korszak magyar adatsorai is teljesen illeszkednek ehhez, ugyanis összesen kilenc illetőt szenteltek ekkor presbiterre, amely éves átlaga nem éri el az egy főt.⁷⁷⁸ Mindez pedig jelentősen árnyalja DENYS HAY tézisé is, amely szerint Rómában az egyébként az illetékes helyi ordinárius által alkalmatlannak minősítettek pénzért könnyen pappá szenteltethették magukat, amelynek egyenes következménye lett az itáliai papság 15. századi alacsony képzettsége és morális válsága.⁷⁷⁹

E gondolatmenet lezárásaként a kúriai püspökszentelésekkel kapcsolatos főbb jellemzőket tekintem át a következőkben vázlatosan. Amint láthattuk, mindössze öt magyar főpapot szenteltek a vizsgált időszakban Rómában, ami arra utal, hogy a püspök-konszekráció nem tartozott a kamarai szentelések napi gyakorlatához. E feltételezésemet erősíti, hogy II. Pál pontifikátusa alatt egyetlen püspökszentelésre vonatkozó adatot sem tartalmaznak a kamarai regiszterek.⁷⁸⁰ A 15. századi adatok alapján általános lehetett az a praxis, mely szerint az újonnan kinevezett püspök folyamodványt nyújtott be a Szentszékhez, amelyben azt kérte, hogy az általa választott, az Apostoli Székkel közösségben lévő püspöktől két vagy három társa asszisztálása mellett elfogadhassa a szentelés ajándékát (*munus consecrationis*).⁷⁸¹ A ceremóniát követően az újdonsült *episcopus* hűségesküit tett az előírt formula szerint, amelynek írott változatát saját pecsétjével megerősített okiratban kellett eljuttatnia Rómába.⁷⁸²

⁷⁷⁷ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 220.

⁷⁷⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 4. fol. 38r. 49r. 56v. 67r. 132r; ODP 148. 154–156. 158. 164. sz.

⁷⁷⁹ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 220. 225. Vö. HAY, *The Church in Italy*, 54–57.

⁷⁸⁰ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 215.

⁷⁸¹ Például Zrednai (Vitéz) János váradi (1445), Salánki Ágoston győri (1445), Hédervári László egri (1447), Szilasi Vince váci (1450), Gatályi Fülöp boszniai (1452), Geréb László erdélyi (1476), Nagylucsei Orbán (1481) és Bakóc Tamás (1487) győri püspökök, Handó György kalocsai érsek (1479) szupplikációja. LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 853, 875, 996, 1130, 1287. sz.; CZAICH Á. GILBERT, *Regesták a római Dataria-levéltárak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, Történelmi Tár 22 (1899) 1–17, 235–272; itt: 14, 238, 246; Uő, *Regesták VII. Incze pápa korából, 1484–1492*, Történelmi Tár ÚF 3 (1902) 511–527; itt: 514–515.

⁷⁸² A Veit Hündler bodonyi püspök számára kiállított engedély (1448) vonatkozó része a következőket tartalmazza: „*Nos ad ea, que ad tue commoditatis augmentum cedere valeant, favorabiliter intendentes tuis supplicationibus inclinati, tibi ut a quocunque malueris catholico antistite et communionem Apostoice Sedis habente ascitis et in hoc sibi assistentibus duobus vel tribus catholicis episcopis similem gratiam et communionem habentibus, munus consecrationis recipere valeas, ac eidem Antistiti, ut munus predictum auctoritate nostra impendere libere tibi possit, plenam et liberam concedimus tenore presentium facultatem. Volumus autem, quod idem antistes, qui tibi prefatum munus impendet, postquam illud tibi impenderit, a te nostro et Romane Ecclesie nomine fidelitatis debite solitum reci-*

Döbrentei Himfi Tamást 1454. október 11-én nevezte ki V. Miklós pápa a titkos konzisztóriumon a zágrábi egyházmegye élére.⁷⁸³ Még ugyanazon a napon felhatalmazást állítottak ki számára a *Cancellaria Apostolica*-ban, hogy a Kúrián kívül püspökké konszekrálthatja magát.⁷⁸⁴ Tamás az *in partibus* szentelési engedély ellenére néhány hónap elteltével mégis az Örök Városba utazott. 1455. február 28-án személyesen vállalt kötelezettséget a Kamarában a zágrábi püspökség elnyeréséért befizetendő szervíciium teljesítésére.⁷⁸⁵ Minthogy ez a nap az év első kántorböjtjének péntekére esett, minden bizonnyal ekkor kerülhetett sor a szentelési vizsgájára is. Püspökké végül nem a következő nap, a Szent Péter-bazilika Mária-kápolnájában tartott *ordinationes generales* keretében szentelték, ahol Kutasi Tamás révén magyar résztvevő is volt,⁷⁸⁶ hanem a következő vasárnap.⁷⁸⁷

piat iuramentum, iuxta formam, quam sub bulla nostra mittimus inclusam, ac formam iuramenti, quod te prestare contingerit, nobis de verbo ad verbum per tuas patentes litteras tuo sigillo signatas per proprium nuncium quantocius destinare procures”: KOLLER, *Historia episcopatus*, IV, 258–259.

⁷⁸³ *Cameralia*, II, 876. sz.

⁷⁸⁴ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 1342. sz.

⁷⁸⁵ *Cameralia*, I, 216. sz. – Egy részét át is utalta a Medici bankon keresztül. Uo. 703. sz.

⁷⁸⁶ Ekkor szentelték alszerpappá. AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 98v; ODP 140. sz.

⁷⁸⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 97r; ODP 141. sz.

VII. MIÉRT RÓMA?

1459. február 16-án, Veit Hündler bodonyi püspök, Bánfalvi Bárius Miklós pécsi püspök (1455–1459) *suffraganeus* az ordinárius felhatalmazása alapján (*ex permissione et mandato*), a pécsi székesegyházban klerikusszentelést tartott (*sacros clericorum ordines celebrassemus*). Ennek keretében az *artes* tudományában pallérozódott (*profectum in artibus*) Miklós fia Tamás pécsi egyházmegyes plébánost, akit János pozsegai prépost mutatott be neki (*nobis presentatum*), s aki a szentelési vizsga során alkalmasnak bizonyult (*diligenti et matura examinatione*), alszerpappá szentelte.⁷⁸⁸

1481. szeptember 22-én, a győri székesegyházban sorra került általános szentelés alkalmával Temesvári Balázs címzetes bodonyi püspök (1470–1488), a főpapi teendők terén a győri egyház helynöke,⁷⁸⁹ másokkal együtt Szilvágyi Máté győri egyházmegyes akolitust alszerpappá, majd három hónap elteltével – szintén a győri katedrálisban – diakónussá szentelte. A promóció tényéről – amelyben a jelölt alkalmasságát ellenőrző vizsgálatra is utalás történt – a preláthus gyűrűspecsjével ellátott igazoló oklevelet (*littera testimonialis, formata*) állított ki Máté számára.⁷⁹⁰ Noha az említett szentelések idején a püspöki méltóság be volt töltve, hiszen Nagylucei Orbán kincstartó, Mátyás király kipróbált embere viselte azt (1481–1486),⁷⁹¹ ő ekkor még nem vette fel a maga-

⁷⁸⁸ KOLLER, *Historia episcopatus*, IV, 277.

⁷⁸⁹ Domonkos-rendi szerzetes, teológiai doktor, erdélyi (1476), majd győri (1481–1488) segéd-püspök. 1481-ben még Monoszlói Csupor Benedek püspök nevezte ki helyettesévé, s 200 forintos évjáradékot biztosított számára a káptalannal közösen. AAV Reg. Suppl. vol. 808, fol. 110v; C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 61. 71. 122.

⁷⁹⁰ 1481. december 22.: „[...] per examinatores per nos ad id specialiter deputatos diligenter examinatum in scientia, etate et moribus idoneum et sufficientem repertum iuxta ritum sancte matris ecclesie de ordine acolitatus ad ordinem subdiaconatus, deinde [...] ad ordinem diaconatus digne duximus promoveendum divina nobis gratia suffragante [...]”: MNL OL DF 203 910; HÁZI: *Sopron szabad királyi város*, I/5. 404–405. 465. sz.

⁷⁹¹ Életére és egyházi javadalmaira lásd KÖBLÖS: *Az egyházi középréteg*, 305–306; FEDELES: *A pécsi székeskáptalan*, 414–416.

sabb egyházi rendeket, így a püspöki ordót sem,⁷⁹² ezért végezte a promóciókat *suffraganeusa*.

1523. november 13. és 17. között Nyalkai Albert sebatei püspök, győri segéd-püspök a Thomas de Vio bíboros-legátus által kiállított *dimissoria* alapján a győri székesegyház oldalához épített Szentháromság-kápolnában alszerpappá, diakónussá, végül pedig áldozópappá szentelte Körmendi Rozsos János győri egyházmegyes klerikust. A szentelési bizonyítványból azt is megtudjuk, hogy a promóció idején a győri püspöki szék üresedésben volt (*sede vacante*).⁷⁹³

A fenti példák kellően szemléltetik, hogy az egyházi pályát választók számára általában lehetőség nyílt saját püspökségük központjában a klerikusi ordó egyes fokozatainak felvételére. Ennek ellenére, amint azt a korábbi fejezetekben láthattuk, a középkori Európa szinte valamennyi szegletéből, így a Kárpát-medence területéről is gyakran útra keltek olyan fiatalemberek, akik a kereszténység központjában, a pápai Kúriában kívánták a szent rendeket felvenni. Mindazonáltal fontos hangsúlyozni, hogy általánosságban kevés információval rendelkezünk a jelöltek tényleges motivációjáról, következésképpen a Rómában szentelt külhoni klerikusok jelentős részénél csak a lehetséges indítékokat kereshetjük, feltételezésekre hagyatkozhatunk. Mégis érdemes megkísérelni válaszokat keresni a kérdésre: vajon milyen okok állhattak a 15. század derekától megfigyelhető, a korábbi időszakhoz képest a magyarok esetében is növekvő tendenciát mutató kúriai szentelések hátterében?

I. „CAUSA DEVOTIONIS ET PEREGRINATIONIS”

Első helyen a Tevere-parti város kegyhelyként gyakorolt jelentős vonzerejét emelem ki, hiszen Róma a késő középkorban a kereszténység elsőszámú zarándokközpontja volt. A korabeli források egyértelműen kiemelik a szentévek alkalmával a városba érkező magyarok jelentős számát.⁷⁹⁴ Éppen ezért

⁷⁹² 1483. augusztus 1-jén rögzítették folyamodványát a Datarián, amelyben „*de mandato devotissimi viri Matie regis Ungarie [...] ad sacros et presbiteratus ordines promotus supplicat*”. AAV Reg. Suppl. vol. 839, fol. 26v.

⁷⁹³ *Egyháztörténelmi emlékek*, I, 102 (dimissoria); MNL OL DF 200 599 (formata). Vö. C. TÓTH, *Főpapi archontológia*, 74.

⁷⁹⁴ Giacomo Caetano degli Stefaneschi bíboros *De centesimo de Iubileo anno liber* című munkájában az 1300-as szentév kapcsán a következőket jegyezte fel: „*Et enim per Ytalie ungarie alemaniae-que plagas etiam alias apostolorum peregrinatio notior centesimi indulti rumore quantocius invalescente, catercatim populorum turme e vestigia urbem ingrediuntur*”. – Az 1450-es jubileummal kap-

szükségesnek látszott a magyar nyelvet értő gyóntatókat alkalmazni, ugyanis a búcsú kegyelmeinek elnyeréséhez nélkülözhetetlen volt a szentgyónás elvégzése. A tényleges gyóntatói feladatokat – melyeket elsősorban a lateráni és a vatikáni bazilikákban végeztek – egyszerű felszentelt áldozópapok látták el (*poenitentiarii minores*), akik a 13. századtól kezdve a pápai udvar tagjaiként tevékenykedtek. 1300-tól kezdődően találunk a kispénitenciáriusok között magyar egyháziakat is. 1419 szeptemberében Tamás atya, a római Szent Lőrinc Benedek-rendi monostor szerzetese, aki a magyar és a szlavón nyelveket egyaránt értette (*linguas ungaricam et slavonicam intelligit*), arra hivatkozva folyamodott a gyóntatói hivatalért (*officii minoris poenitentiarii in urbe Roma*), hogy Magyarország és Szlavónia területéről számos zarándokként és más célból érkező sereglik az Urbsba (*cum ad Urbem causa peregrinationis et alias quamplures concurrant de partibus Ungarie et Sclavonie*).⁷⁹⁵ A gyóntatókat is érintő 15. századi reformintézkedéseket IV. Jenő pápa rendelete (1435) foglalta össze, mely előírása szerint a vatikáni Szent Péter-bazilikában 11 gyóntató teljesített folyamatosan szolgálatot. Közülük két-két klerikus olasz-, francia- és spanyolajkú, míg egy-egy fő angol, magyar, lengyel cseh és német nyelven (is) kommunikációképes volt.⁷⁹⁶

A Rómába özönlő peregrinusok között pedig magától értetődő módon jelentős arányban képviseltették magukat az egyháziak is.⁷⁹⁷ A zarándokprogramok elvégzésén túl búcsút nyerhettek, a Kúriában pedig alkalmuk adódott egyéb ügyeik intézésére is. Az ambiciózusabbak akár kúriai alkalmazásba is kerülhettek, hovatovább az Örök Városban is letelepedhettek.⁷⁹⁸ Az sem elhanyagolható szempont, hogy az apostolfejedelmek relikviái közelében sor-

csolatban pedig a következőket olvashatjuk: „*Tantae enim Pannorum, Germanorum, Cimbrorum, Britannorum, Gallorum, Hispanorum, Celtiberorum, Portugallensium, Graecorum, Dalmatorum, Italarum, cetetrorumque Christianorum populorum (ut omnes uno verbo summatim comprehendamus) catervae quotidie confuebant*”. ROMANI, *Pellegrini e viaggiatori*, 8.

⁷⁹⁵ LUKSICS, *XV. századi pápák*, I, 205. sz. – A horvát nyelvet ismerő gyóntatók között találjuk 1525-ben a zágrábi egyházmegyes Vrecsevics András áldozópapot, aki a jubileumi esztendőben Rómába érkező zarándokok szentgyónását hallgatta a Szent Péter-bazilikában. *Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevái (1523–1526)* (CVH I/12), feltárta és közreadja: NEMES GÁBOR, Budapest–Győr–Róma 2015, 102. sz. (117).

⁷⁹⁶ MONAY, *Római magyar*.

⁷⁹⁷ FEDELES, „Isten nevében utazunk”, 52–56. 121.

⁷⁹⁸ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 288; KUBINYI, *Magyarok a késő-középkori Rómában*; NEMES, *Győr egyházmegyeiek*; FEDELES TAMÁS: *Magyarok Rómában Mátyás király korában*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia 3 (szerk. Böhm Gábor–Czeferner Dóra–Fedele Tamás), Pécs 2019, 187–224.

ra kerülő promóciók vélhetőleg magasabb presztízt jelenthettek a klerikusok számára. A szentelendők közül többen kifejezetten zarándokként érkeztek az Örök Városba, s ezt az alkalmat használták fel az egyházi rendek felvételére.⁷⁹⁹

Közéjük tartozott az a hét különböző egyházmegyéből érkező 18 magyar akolitus is, akik 1429 februárjában keresték fel az apostolfejedelmek küszöbét, s ezen alkalom során egyúttal a magasabb egyházi ordókat is fel kívánták venni. Folyamodványukban utazásuk indítékaként az áhítatot és a zarándoklást (*causa devotionis et peregrinationis*) nevezték meg, kiegészítve mindezt az utazás fáradtságos voltára történő utalással (*non sine modicis fatigiis et laboribus*). Mindez kétségtelenné teszi, hogy a vélhetőleg első római utazásuk elsődleges mozgatórugója valóban az apostolfejedelmek sírjának felkeresése lehetett.⁸⁰⁰

1476 novemberében érkezett az Örök Városba István pécsi egyházmegyes klerikus. A *Cancellaria Apostolica* hivatalához személyesen benyújtott folyamodványából megtudjuk, hogy egykor Mátyás király anyai nagybátyjával (*unacum avunculo serenissimi regis Ungarie*), Szilágyi Mihállyal került a törökök fogságába (*in capturam deductus fuisset a Turchos et infidelibus*), ahol fogadalmat tett, miszerint szabadulása esetén felkeresi az apostolok küszöbét (*visitare limina Petri et Pauli apostolorum*), majd pedig a Kúriában felveszi az egyházi rend szentségének valamennyi fokozatát (*ad omnes sacros ordines promoveri*).⁸⁰¹ Adatolni nem tudjuk, így csak valószínűsíthetjük, hogy Istvánt és a néhány év-tizeddel korábban érkező magyar kandidálókat az Örök Városban fel is szentelték. Az említettek mellett gyaníthatóan hasonló indítékok húzódhattak meg a kimutathatóan két hétig vagy tovább Rómában tartózkodók esetében, amint az előző fejezetben láthattuk.

Mindazonáltal az sem volt példa nélküli, hogy egy-egy római peregrináció alkalmával nem a Kúriában került sor az ünnepi eseményre. A Rómába igyekvő Imre szentgotthárdi apátot például a győri *ordinarius* helynökének engedélyével a seckauai püspök szentelte presbiterre (1468).⁸⁰²

⁷⁹⁹ LUKCSICS, *Magyar papszentelő okmányok*; CSUKOVITS, *Középkori magyar zarándokok*, 164–165.

⁸⁰⁰ A *diocesis* megoszlása a következő: Esztergom, Nyitra, Veszprém és Zágráb egy-egy, Eger és Erdély két-két, Pécs pedig tíz fő. LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1129–1130. 1133. sz.

⁸⁰¹ AAV Reg. Suppl. vol. 744, fol. 71r; vol. 745, fol. 36v.

⁸⁰² *Die Weiberegister*, 1638. sz.

2. GYORSÍTOTT ELJÁRÁS

Habár bizonyára a magyar szentelendők közül sokan peregrinusként érkeztek Rómába, e személyes indíték nyomát az esetek túlnyomó részében nem találjuk az írott forrásokban. Egészen más a helyzet az *extra tempora* szentelések vonatkozásában, ugyanis ezt minden esetben feltüntették a jelöltek a kúriai szentelési engedély megszerzése érdekében benyújtott folyamodványaikban. A II. lyoni zsinat (1274) *Licet canon* rendelete nyomán a lelkipásztori szolgálattal járó (*cum cura*), illetve a nagyobb beneficiumok, például a kanonoki stallumok, az *archidiaconusi* hivatalok elnyerése esetében alapvető feltétel volt a magasabb egyházi rendek felvétele legkésőbb a javadalom elnyerését követő egy éven belül (*infra annum*).⁸⁰³ Varannói Ötvös Mátyás a zágrábi egyházmegyes Szentlászló település plébánosa 1428 decemberében beadott folyamodványában azt kérte, hogy a Római Kúriában tartózkodó bármely püspöktől, az előírt időszakokon kívül felvehesse a szent rendeket.⁸⁰⁴ A pápa nevében két nappal később számára kiállított szentelési engedélyben ugyancsak szerepel, hogy a plébánia javadalmának birtokbavételét követően egy év leforgása alatt pappá kell szenteltetnie magát.⁸⁰⁵

Persze sokan nem tettek eleget e kánonjogi előírásnak (sem), hiszen a kúriai hivatalok lehetőséget nyújtottak e terminus elhalasztására megfelelő indok esetén. Azok számára pedig, akik elmulasztották szabálytalan helyzetük rendezését, szintén rendelkezésre álltak a *Curia Romana* megfelelő orgánumai, így utólag is felmentést kérhettek.⁸⁰⁶ A szentelés prolongálást kérők leggyakrabban tanulmányaikra hivatkoztak, ugyanis VIII. Bonifác pápa *Cum ex eo* konstitúciója értelmében az egyetemi tanulmányokat folytató egyháziak legfeljebb hét évre felmentést kaphattak a *diaconatus* és a *presbiteratus* felvételének (*usque ad septennium literarum studio insistentes promoveri minime teneantur*), valamint a rezideálás kötelezettsége alól. Tanulmányaik befejezését követően azonban egy éven belül fel kellett venniük a két magasabb egyházi rendet is

⁸⁰³ BOYLE, *The Constitution*, 267–268, 15. j.

⁸⁰⁴ AAV Reg. Suppl. vol. 232, fol. 41v–42r. – Rövid, több fontos információt (például *extra tempora*) nem tartalmazó kivonatát lásd LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1044. sz.

⁸⁰⁵ „tu, qui parrochialem ecclesiam sancti Ladislai de Sanctoladislao, Zagrabienensis diocesis obtines impeditus legitime sis quominus infra annum a tempore quo dictam ecclesiam pacifice assecutus fuisti, te qui nondum subdiaconus es status valeas a iure temporibus ad omnes sacros ordines facere promoveri”. AAV Reg. Lat. vol. 298, fol. 275v. – Rövid, e sorokat nem tartalmazó regesztáját lásd LUKCSICS, *XV. századi pápák*, I, 1045. sz.

⁸⁰⁶ PELLICA, *La preparazione*, 31–33.

(*elapso vero dicto septennio [...] ad diaconatus et presbyteratus ordines infra annum se faciant promoveri*).⁸⁰⁷ Azok, akiket a javadalmuk elvesztése fenyegetett, nyilvánvalóan mindent elkövettek ennek elkerülése érdekében,⁸⁰⁸ s mielőbb fel kívánták szenteltetni magukat, akár a törvényes időpontokon kívül.

A 15. századi szupplikációkban is találkozunk *extra tempora* szentelési kérelmekkel, amint Varannói esetében láthattuk, azonban a 16. század húszas éveinek elején gyakorlatilag valamennyi magyar szentelendő erre az okra hivatkozott.⁸⁰⁹ Jóllehet e mellett további, a kúriai hivatal előtt fel nem tárt indítékok is meghúzódhattak a promóciós kérelmek mögött, mégis ez lehetett a római szentelések talán legfontosabb mozgatórugója, legalábbis a 15. század végétől. Azok számára ugyanis, akik be kívánták tartani a kánonjogi előírásokat, nem maradt egyéb lehetőség – eltekintve azon csekély számú esettől, amikor a pápai legátus jogkörének részét alkotta az *extra tempora* engedélyek kiadása is – az egyházi rend szentségének kántorbőjti időszakokon kívüli felvételére, mint a Kúriában történő promóció.

3. „EORUM ORDINARIOS RARO ORDINES CELEBRANT”

1468 júniusában Monyorókeréki Sweich Rupert, győri egyházmegyes klerikus folyamodványt terjesztett be a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* hivatalához. Elmondása szerint a győri püspök évente csak egyszer szentel papokat (*quia episcopus semel in anno presbiteros ordinat*), mi több, a jelöltektől elvárja, hogy az ordinációt megelőzően egy éven át, saját költségükön a győri székesegyház szentélyében szolgáljanak neki (*quos ordinat sunt coartati per annum in choro ipsius ecclesie Iauriensis sumptibus eorum stare*). Minthogy azonban ő e terhet szegénysége miatt nem tudja vállalni (*quia dictus exponens est pauper et sumptibus suis per annum stare non potest*), engedélyt kért (és kapott), hogy valamennyi egyházi ordót valamely szomszédos püspöktől vehesse fel.⁸¹⁰ Jóllehet a szen-

⁸⁰⁷ BOYLE, *The Constitution*, 271–272.

⁸⁰⁸ A javadalomfosztás ténylegesen Damoklész kardjaként magasodott az előírásokat megszegők feje fölé. 1428-ban a körmöcbányai Szűz Mária-kápolna javadalma azért üresedett meg, mivel korábbi birtokosa „*ultra annum canonica absolutione non obtenta possidens se non fecerit ad ordines sacros promoveri*”. Valószínűleg megfosztották az illetőt a kápolna rektorátusától. Lásd LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 376. sz.

⁸⁰⁹ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 75; FEDELES, *Szentelési „turizmus”? Adattár II–III, V–VI*.

⁸¹⁰ APA Reg. Suppl. vol. 16, fol. 93r; RPG V, 1551. sz.; ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 112 és 237. 436. j. – Utóbbi munkában Győri Schwert Albert névvel.

telendő klerikus ez esetben nem a *Curia Romanā*-ban kívánta a szent rendeket felvenni, mégis jelzi, hogy lehettek olyan objektív és ebből következőleg elfogadható okok, melyek következtében a kúriai promóció lehetősége is teljesen indokoltnak tekinthető.

Számos olyan esetről tudósítanak forrásaink, amikor sem a helyi püspök, sem pedig helynöke nem tartózkodott székhelyén, esetleg akadályoztatva voltak, a püspöki méltóság hosszabb ideig betöltetlen maradt, illetve – amint az előző példa nyomán láthattuk – a helyi *ordinarius* csak nagyon ritkán tartott az egyházmegyében általános szenteléseket. Ilyen helyzetekben a promócióra várók a szomszédos egyházmegyék egyikében, illetve a *Curia Romanā*-ban vehették fel az egyházi ordó fokozatait.⁸¹¹ 1436 februárjában 11 zágrábi egyházmegyes klerikus kapott az Apostoli Kamara vezetőjétől engedélyt arra, hogy a zágrábi püspöki szék üresedése miatt (*in ipsis partibus ad presens sedes episcopalis vacat*) bármely katolikus főpap felszentelhesse őket, amennyiben arra alkalmasnak bizonyulnak.⁸¹² Két évvel később 22 magyar és két külföldi klerikus nyújtott be folyamodványt az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyben az előzőhöz hasonló felhatalmazást kértek; mindezt azzal indokolták, hogy saját ordináriusuk csak ritkán tart papszentelést (*raro ordines celebrant*).⁸¹³

Érdeemes ehelyütt röviden felidéznünk Alsólendvai György zágrábi egyházmegyes iskolás az előzőekben már említett esetét, ő ugyanis több okot is megnevezett a Rómában benyújtott szentelési kérvényében. Ezek között első helyen szerepelt, hogy a zágrábi püspök fogságban van (*occupatus*), aki egyébként nincs is felszentelve (*non existit adhuc consecratus*), továbbá segédpüspök sem működik az egyházmegye területén (*propter carentiam suffraganeus*).⁸¹⁴ Mindez az 1441 tavaszán-nyarán zajló eseményekre, jelesül Zólyomi Benedek püspök és a Cillei család közötti összetűzésre utal. Ez időtájt Györgyön kívül több zágrábi egyházmegyes nyújtott be hasonló papszentelési folyamodványt a Penitenciára, amelyekben szintén az okok között találjuk a helyi püspök konzekrálásának, valamint az egyházmegyében működő *suffraganeus*-nak a hiányát. Öt klerikus szupplikációja ezeken kívül további fontos információkat is tartalmaz. Egyrészt megtudjuk ezekből, hogy rendelkeznek a püspök által ki-

⁸¹¹ PELLICCIA, *La preparazione*, 25.

⁸¹² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 15r. – A püspökség 1433. december 22. és 1438. május 18. között volt betöltetlen. ENGEL, *Archontológia*, I, 80.

⁸¹³ APA Reg. Suppl. vol. 2, fol. 27v–28r.

⁸¹⁴ Uo. vol. 2bis, fol. 199v.

állított szentelési engedéllyel (*licet etiam litteras ab ordinario ipso super licentia a quocumque antistite habeat promovendi/ licet ab ipso litteras dimissoriales in forma solita habeat*), továbbá, arról is értesülünk, hogy a klerikusok bizonytalanok a *dimissoria* Itália területére kiterjedő érvényességével kapcsolatban (*tamen dubitat propter constitutionum d. Clementis pape VIII in partibus Italie non posse promoveri*). Éppen ezért a legfőbb kegyelemkövetítő hivataltól újfent felhatalmazást kértek, hogy bármely katolikus főpappal felszenteltessék magukat.⁸¹⁵ Mindebből pedig arra következtethetünk, hogy ők (és valószínűleg több társuk) személyesen nyújtották be kérvényeiket, amelyek pozitív elbírálását követően a Kúriában vehették fel a szent rendeket.

4. DISZPENZÁCIÓK

A kandidálóknál felmerülhettek olyan problémák, hiányosságok (*defectus*), illetve a kánonjogi előírásokkal szemben elkövetett vétségek (*delictus*), amelyek szabálytalan állapotot (*irregularitas*), s ebből következőleg szentelési akadályt eredményezhettek. Ezek alól a szentelendők elsősorban a pápai Kúriában, illetve esetenként az *in partibus* tevékenykedő nunciustól, legátustól kaphattak felmentést.⁸¹⁶ Korszakunkban, amint az előzőekben láthattuk, a pápai udvar három hivatalába, a Kancelláriára, a Penitenciáriára, valamint a *Dataria Apostolicára* futottak be a szentelésekkel kapcsolatos folyamodványok, amelyek kedvező elbírálása esetén kerülhetett sor a promócióra.⁸¹⁷ A különböző defektusok közül a legtöbb szentelésre váró a törvénytelen születés (*ex defectu natalium*), a testi hiányosságok (*ex defectu corporis*), az előírtnál alacsonyabb életkor (*ex defectu aetatis*), valamint az elégtelen tudás (*ex defectu scientiae*) miatt kért diszpenzációt. A deliktumok között pedig többek között a hitehagyást (*aposta-*

⁸¹⁵ Uo. fol. 206v, 207v.

⁸¹⁶ Például De Dominis János zenggi püspöknek, az Apostoli Szentszék Magyar- és Csehországba delegált nunciúsának jogosítványai között a következők szerepeltek (1438): „*conceditur facultatem dispensandi cum viginti quinque personis ecclesiasticis super defectu aetatis, ut earum qualibet, postquam vicesimum secundum annum suae aetatis peregerit, possit ad sacerdotium promoveri et unum beneficium recipere*”: AAV Reg. Vat. vol. 374, fol. 228r; regesztája: LUKCSICS, *A XV. századi pápák*, II, 535. sz.

⁸¹⁷ SCHMUGGE–HERSPERGER–WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister*, 196–197; SALONEN–HANSKA, *Entering*, 28–30; ERDÉLYI, *A Sacra Poenitentiaria Apostolica*, I, 44–45.

sia), az eretnekséget (*haeresis*), illetőleg a gyilkosságot (*homicidium*) találjuk.⁸¹⁸ A folyamodványokat személyesen benyújtók az esetek túlnyomó részében valószínűleg a Kúriában szenteltették fel magukat. Sajnos az erre vonatkozó közvetlen adatok elvértve állnak rendelkezésünkre. Vizsgált klerikusaink közül mindössze a már több alkalommal említett Altmon Farkas példájára hivatkozhatunk, aki szembaja miatt kért felmentést, majd az engedély bírtokában promóciójára is sor került. 1523-ban Antal zágrábi *scolaris* egyik heréjének hiánya miatt kért és kapott felmentést a Penitenciária hivatalától, forrásaink azonban szentelésére vonatkozó adatokat nem tartalmaznak.⁸¹⁹

Akad persze ellenpélda is, amint a következő eset mutatja. Kamonci Balázs kalocsai kanonok és bodrogi főesperes személyesen nyújtotta be folyamodványát (1522) annak érdekében, hogy egy helyi (*in partibus residenti*) püspöktől az előírt időpontokon kívül valamennyi egyházi ordót felvehesse.⁸²⁰

5. ÉLETVITELSZERŰ RÓMAI TARTÓZKODÁS

Magától értetődően a hosszabb ideig Rómában tartózkodók számára kézenfekvő volt a kúriai szentelés lehetősége. Közéjük tartoztak a pápai kúria alkalmazottai, a bíborosok, püspökök famíliájának tagjai, a Szentszékhez delegált diplomaták, a Rómába érkező uralkodók kíséretének tagjai, a városban letelepedők, valamint a város egyetemén tanulók. Luxemburgi Zsigmond 1433-as római császárkoronázásán jelen lévő két udvari klerikusa, a pécsi egyházmegyes Széki Miklós, valamint Kesztlöci Egyed titeli kanonok kúriai szentelési engedélyét maga az uralkodó kérvényezte. A promóciókra minden bizonnyal sor is került, ugyanis Széki Miklós 1433. június 6-án még akolitusként, míg július 13-án már alszerpapként szerepelt egy-egy szupplikációban.⁸²¹

⁸¹⁸ SCHMUGGE–HERSPERGER–WIGGENHAUSER, *Die Supplikenregister*, 196–197; ERDÉLYI, *A Sacra Poenitentiaria Apostolica*, I, 44; SALONEN–SCHMUGGE, *A Sip from*, 56–64.

⁸¹⁹ APA Div., vol. 70, fol. 347r.

⁸²⁰ LAKATOS: *Regesta supplicationum*, 3. sz. – A hazai források alapján kanonoksága 1516 és 1520 között főesperesi hivatalviselése 1522-ből adatolható. Emellett 1520-ban a bácsi vár udvarbírájaként is kimutatható. Vö. C. TÓTH NORBERT, *A kalocsa–bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája* (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 15 – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 11), Kalocsa 2019, 101. 103. 108.

⁸²¹ LUKCSICS, *XV. századi pápák*, II, 156. 173. 268. sz. – Az uralkodó kíséretére lásd CSUKOVITS ENIKŐ, *Egy nagy utazás résztvevői. (Zsigmond király római kísérete)*, Tanulmányok Borsa Iván

Fülöp (1432) esztergomi, Brassói Kis András (1441) és Aranyos János (1476) erdélyi klerikusok többek között arra hivatkozva kívánták Rómában pappá szenteltetni magukat, hogy huzamosabb ideje a városban éltek.⁸²² Kelemenfi Imre boszniai prépost több alkalmi római diplomáciai küldetést követően Mátyás király rezidens követeként érkezett 1471 augusztusában IV. Sixtus pápához, s egészen 1474-ig az Örök Városban tartózkodott.⁸²³ 1471 szeptemberében személyesen nyújtotta be folyamodványát a *Cancellaria Apostolica*-hoz, amelyben a szent rendek felvételére kért és kapott engedélyt.⁸²⁴ Minden bizonnyal promóciójára is sor került, azonban ennek írásos nyoma nem maradt korunkra.

A pápai Kúria magyar hivatalnokainak szentelésére szemléletes példát nyújt Plattner János esete. A soproni származású klerikus a bécsi egyetem *artes* fakultásán folytatott tanulmányokat (1451). Később Rómába utazott, ahol *credentiarius*ként a pápai udvar alkalmazásába került (1458), majd két évvel később a *Cancellaria Apostolica* hivatalában kapott állást: a szupplikációs regisztrumok *scriptora* lett. 1460 júniusában nyújtotta be kérvényét, amelyben római szentelési engedélyért folyamodott. Nem kétséges, hogy valóban fel is vette a szent rendeket, azonban a *Libri formatarum* sorozat II. Pius korabeli kötetei elpusztultak az idők folyamán, következőképpen szentelésére vonatkozó közvetlen adatokkal nem rendelkezünk. Évekre nyúló római tartózkodása során kiépített kapcsolatait kihasználva több német egyházi javadalmat is megszerzett. 1466-tól Bécsben élt a *Maria am Gestade*-kápolna rektoraként.⁸²⁵

A római promóciók hátterében meghúzódó összetett motívumrendszert figyelhethetjük meg Kutasi Tamás esetében. A vasvári prépost, győri kanonok, majd örkanonok, később esztergomi javadalmas és helynök az esztergomi káptalan kúriai tizedperének egyik képviselőjeként (*sollicitator*) érkezett a Tevere partjára 1453 augusztusában, s római tartózkodása egészen 1457 márciusáig

tiszteletére (szerk. Uő), Budapest 1998, 11–35; E. KOVÁCS PÉTER, *Zsigmond császár megkoronázása Rómában*, Századok 143 (2009) 1323–1383.

⁸²² „iam novem menses Romae commorantur” – LUKSICS, *XV. századi pápák*, II, 71. és 104. sz.; „qui ad presens in Urbe Romana trahit moram” – APA Reg. Suppl. vol. 2bis, fol. 227r; „qui in Romana Curia iam longa tempora se [...] sustentavit” – AAV Reg. Suppl. vol. 738, fol. 116rv.

⁸²³ FEDELES TAMÁS, *A Magyar Királyság diplomáciai képviselete a Szentszéknél Mátyás király korában*, Mátyás király és az Egyház, 46–47.

⁸²⁴ AAV Reg. Suppl. vol. 670, fol. 234r; vol. 672, fol. 283v–284r.

⁸²⁵ NEMES GÁBOR, *Sopron–Róma, Adalékok Sopron város középkori egyháztörténetéhez*, Egyháztörténeti Szemle 71 (2017) 259–268; itt: 266–267.

kimutatható.⁸²⁶ Ő vélhetőleg felsőfokú tanulmányokat is folytatott Rómában, amelyre az alábbiakban még visszatérek. Végül 1455 tavaszán döntött úgy, hogy felveszi a magasabb ordókat, s sorrendben alszerpappá, diakónussá, végül pedig presbiterré szentelték a vatikáni Szent Péter-bazilika Szűz Mária-kápolnájában.⁸²⁷

Három személy esetében pedig éppen az előző példák fordítottját figyelhetjük meg: a szentelés képezte vélhetőleg római utazásuk célját, s a promóció mellett egyéb hivatalos ügyeik intézésére is sort kerítettek. Három főpapról, jelesül Döbrentei Himfi Tamás zágrábi, Váci Pál argyasi, valamint György bodonyi püspökről van szó, akik kúriai ordinációjukat megelőzően kötelezettséget vállaltak a kinevezési illeték, azaz a *servitium commune* megfizetésére. Közülük egyedül Tamás zágrábi püspök esetében tüntették fel az obligációs regiszterben, hogy szentelése (1455) előtt két nappal, személyesen vállalt kötelezettséget (*personaliter obtulit*) az illeték befizetésére.⁸²⁸ Az ő esetében ráadásul ugyanaz a kamarai jegyző, Phylippus de Piscia⁸²⁹ dokumentálta mindkét eseményt. Jóllehet Váci Pál (1482) és György (1498) prokurátorokat hatalmazott fel az illeték befizetésének vállalására, tekintve azonban, hogy ezek dokumentálására közvetlenül konszekrálásuk előtt került sor,⁸³⁰ felettebb valószínűnek tarthatjuk, hogy a prelátusok személyesen adtak ügyvédjeik számára Rómában megbízást.

Általános jelenségnek tekinthető, hogy a római, a padovai és a bolognai, illetve más itáliai és európai egyetemeken tanuló külföldi klerikusok tanulmányaik helyszínén vették fel az egyházi ordó különböző fokozatait.⁸³¹ Kutasi Tamás Itália több egyetemén, így Padovában és Ferrarában is megfordult, s

⁸²⁶ KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 402–403; KÖRMENDY, *Studentes*, 95; *Cameralia*, I, 218–219. sz.; C. TÓTH, *Az esztergomi székeskáptalan*, I, 96; Uő, *Az esztergomi székeskáptalan*, II, 30; NEMES, *Győri egyházmegyeiek*, 128; HORVÁTH, *A vasvári káptalan prépostjai*, 106–108.

⁸²⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 98v, 100v. 101v; ODP 140. 144–145. sz.

⁸²⁸ Az obligáció kelte: 1455. II. 28. (*Cameralia*, I. 216. sz.), míg az ordináció időpontja: 1455. III. 2. (AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 3, fol. 97r; ODP 141. sz.).

⁸²⁹ 1417 és 1457 között az Apostoli Kamara nótáriusa, 1455-ben pedig auditora volt. FRENZ, *Repertorium* (=https://www.geku.uni-passau.de/fileadmin/dokumente/fakultaeten/geku/lebrstuehle/frenz/RORC/littera_P.pdf – utolsó letöltés: 2025. február 13.).

⁸³⁰ Pál esetében az obligáció dátuma: 1482. IV. 11. (*Cameralia*, I. 267. sz.), a szentelés időpontja pedig 1482. IV. 21. (AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 7, fol. 50r; ODP 186. sz.). György kapcsán pedig a két esemény időpontja a következő: 1498. I. 31. (*Cameralia*, I. 302. sz.) és 1498. II. 2. (AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 52, fol. 63r).

⁸³¹ SAMBIN, *Chierici ordinati*, 388; SAMBIN, *Altri chierici ordinati*, 386; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 289; SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus“*, 421.

végül kánonjogi doktorátust szerzett. Úgy tűnik, hogy valamelyik római *studium generalé*ra is beiratkozott, amelyre több éves ott tartózkodása során alkalma nyílt.⁸³²

A soproni Greiner Pongrác Rómában tanult, s valószínűleg a kúriai ordináció lehetősége is motiválhatta római tartózkodását. Tény, hogy a Tevere-parti városban anyagi gondjai támadtak, amelyet soproni polgárok támogatásainak köszönhetően sikerült megoldania végül. Fleischhacker Péter polgár végrendeletében eleve tíz forintot rendelt tanulmányaira, majd pedig egy Rómába utazó soproni pap, bizonyos Lechner Tamás révén küldött adósságai rendezésére újabb apanázt. Péter, az egykori soproni iskolamester pedig további négy forintos kölcsönrel sietett segítségére.⁸³³ Az előzőekben több ízben említett Berendi Bak Gáspár szepesi prépost is tanulmányai miatt tartózkodott huzamosabb ideig Itáliában, végül a bolognai egyetemen szerzett kánonjogi doktorátust. 1469 decemberében – a nagypénitenciárius jóváhagyásával – a bolognai székesegyházban vette fel az alszerpapi ordót. Három esztendővel később, immár a doktori vizsgát abszolválva Rómába utazott, ahol – mások mellett – a prépostsága jogállásával kapcsolatos kérvényt nyújtott be, s valószínűleg a szokásos zárandokprogramokat is elvégezte. Vizsgált témánk szempontjából azonban római tartózkodásának központi eseménye áldozópappá szentelése lehetett. Sajnos azonban promóciójáról közelebbi információkkal nem rendelkezünk.⁸³⁴

6. JAVADALOMVADÁSZOK

Általános jelenségnek számított a késő középkorban az egyházi állásokra „vadászó” szegény klerikusok tömeges Rómába „özönlése”, elsősorban az újonnan megválasztott pápák pontifikátusának kezdetén, hogy egy-egy javadalomra várományt (*expectatio*) kapjanak. A szegény klerikusok igyekeztek kihasználni azt a régi hagyományt, hogy az újonnan megválasztott főpásztor a nincstelen egyháziaknak javadalmat adományoz. Mindez a latin nyelvtant, az éneklést és a prédikációt érintő vizsgához volt kötve, s akik megfelelően telje-

⁸³² VERESS, *Olasz egyetemeken*, 364. 406; HARASZTI–KELÉNYI, *Magyarországi diákok*, 451. 672. 838. sz. – Róma egyetemeire lásd még BRIGIDE SCHWARZ, *Kurienuniversität und stadtrömische Universität von ca. 1300 bis 1471* (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 46), Leiden–Boston 2013. E kötetben egyébként Kutasi neve nem szerepel.

⁸³³ NEMES, *Sopron – Róma*, 263.

⁸³⁴ FEDELES, *Mátyás seregéből*.

sítették az egzáment, azok felkerültek a várólistára a beneficium elnyerésének reményével. Minthogy ők személyesen a Kúriában tartózkodtak, közülük számosan egyúttal az egyházi rendeket is Rómában vették fel.⁸³⁵ II. Pál pontifikátusa elején összesen 41 *in forma pauperum* regisztrált személyt szenteltek pappá a Kúriában. Mások tehetős kúrialisták, például bíborosok familiárisai voltak, illetőleg világi urak szolgálatában álltak, s befolyásos támogatóik révén kívántak javadalomhoz jutni, s céljuk elérése érdekében a Kúriában felszenteltették magukat.⁸³⁶

Korszakunk magyar klerikusai között azonban elenyésző számban lehettek (ha egyáltalán voltak) egyházi javadalomszerzés érdekében olyanok, akik a távoli Rómaig utaztak. Amint az előzőekben említettem, e jelenség elsősorban a gazdag francia és a délnémet régiók jellemzője volt, ahol a demográfiai folyamatok következtében éles verseny folyt az egyházi állásokért. Európa keleti felében, így a Kárpát-medencében azonban ez inkább kivételesnek számított. A magyar javadalomnak esetében ennek magyarázata a népesedési viszonyokon jelentősen túlmutat, a magyar királyok ugyanis a 15. század elejétől következetesen alkalmazott, s szinte valamennyi egyházi javadalomra kiterjesztett kegyúri jogában rejlik.⁸³⁷

7. VISSZAÉLÉSEK

Az említett indítékok mellett időről időre előfordultak különböző visszaélések is, amelyek a 15. század elejétől élénken foglalkoztatták a teológusokat, kánonjogászokat, s e káros jelenséget a pápák is igyekeztek több-kevesebb sikerrel orvosolni.⁸³⁸ A római utazás egyik mozgatórugójaként említhetjük például a megfelelő képzettség hiányát, morális gondokat, illetőleg személyes konfliktusokat, amelyek következtében a jelöltet a helyi *ordinarius* nem volt

⁸³⁵ MEYER, *Arme Kleriker*; ANDREAS MEYER, *Der deutsche Pfründermarkt im Spätmittelalter*, QFIAB 71 (1991) 266–279; BRIGIDE SCHWARZ, *Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152; SCHMUGGE, *Kirche, Kinder, Karrieren*, 196–197.

⁸³⁶ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 255–266.

⁸³⁷ Ennek részleteire lásd FRANKÓI, *A magyar királyi kegyúri jog*; MÁLYUSZ ELEMÉR, *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, Máriabesnyő–Gödöllő 2005 (reprint); TUSOR PÉTER, *A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15–16. században*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris” 219–241.

⁸³⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 51–81; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 284–287.

hajlandó felszentelni. 1436 februárjában például három, míg március elején egy győri egyházmegyes érkezett személyesen, vagy képviselője által juttatta el kérését az ekkor Firenzében tartózkodó pápai udvarba. Az első három, azonos napon kiállított *dimissoria* szövege arra utal, hogy valamilyen ellentét állhatott fent a kandidálók és saját püspökük között, esetleg valamit el kívántak titkolni, ezért kérvényezték, hogy bármely katolikus főpaptól valamennyi szent rendet felvegyék. Az oklevél csak általánosan utalt a kiállítás okára, jelesül, hogy a kérvényező saját ordináriusához nem fordulhat (*ordinarium tuum propter hoc accedere commode non poteris*), amely egyébként közkeletű szófordulatnak számított a kúriai gyakorlatban.⁸³⁹ A Seltszam Farkas számára kiállított dokumentumban az említettnél konkrétabb indítékra bukkanunk, ugyanis ő a győri püspöki székhely üresedésére hivatkozva (*in ipsius partibus ad presens sedes episcopalis vacat*) kért hasonló szentelési engedélyt.⁸⁴⁰ Allításának a Kamarában hitelt adtak, jóllehet minden valóság alapot nélkülözött. A győri egyházmegyet ugyanis Molnári Kelemen irányította püspökként 1417 novembere és 1438 szeptembere között.⁸⁴¹ Mindebből két dologra következtethetünk: egyrészt minden valószínűség szerint személyesen utazott Toszkánába, hiszen a nyilvánvaló csalást ajánlatos volt titokban tartani, s talán éppen e miatt nem a három egyházmegyes társával azonos időben jelent meg a Kamarában. Másrészről pedig vélhetően valamely szentelési akadály alól kívánt ezen engedély birtokában kibújni, hiszen Itália-szerte, sőt Rómában is számos püspök várta a hozzá hasonló kuncsaftokat, akiket aztán mindenfajta ellenőrzés nélkül, bizonyos díjazásért pappá szenteltek. Az ehhez hasonló esetekben a római utazás is kifizetődőbbnek, s nem melleleg gyorsabbnak bizonyult a hazai ordinációnál.

Az sem volt példa nélküli, ha tehetséges, képzett klerikusok anyagi ellenszolgáltatás fejében a gyengébb felkészültségűek helyett tették le a vizsgát, amint Melchior de Valmanía barcelonai egyházmegyes klerikus esetében láthatjuk. Ő ugyanis maga helyett egyik társát küldte a kamarai vizsgálók elé, majd a csalás révén letett sikeres vizsgát követően felszenteltette magát. Erre a helyzete rendezése érdekében benyújtott folyamodványából, tehát utólag derült fény.⁸⁴² Természetesen ez nemcsak a Kúriánál, hanem az *in partibus* szen-

⁸³⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 20v–21r; ODP 61–62. sz.

⁸⁴⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 2, fol. 15r; ODP 60. sz.

⁸⁴¹ HC, I, 282, II, 167; ENGEL, *Archontológia* I, 71; *Cameralia*, I, 145., 578–580a., 584–585., II, 1189., 1200. sz.

⁸⁴² „*prefatus exponens non se ipsum sed quendam alium in loco sui seu impersonari suam furtive et fraudulenter in dicta Camera presentatum examinari secumque postmodum tamquam examinatum*

telési vizsgáknál is előfordulhatott.⁸⁴³ A visszaélések szintén elterjedt formája volt a hamis javadalomra történő promóció, amint részletesen kifejtettem fentebb. Amint láthattuk, ez a csalárdság európai összehasonlításban a magyarok között nem számított gyakorinak, s a vizsgált klerikusaink egyike esetében sem mutatható ki.

et ydoneum vigore dictu supplicationis ad omnes ordines predictos, alia tamen rite, promoveri fecit": SALONEN-HANSKA, *Entering*, 200. 114. j.

⁸⁴³ MEYER, *Arme Kleriker*, 30; SALONEN, *The Penitentiary*, 190; SALONEN-HANSKA, *Entering*, 200, 114. j.

VIII. A KÚRIAI SZENTELÉSEK ÉS A HITÚJÍTÁS

A kúriai szentelések időbeli jellemzőit elemezve rámutattam arra, hogy a magyarok részvétele az 1510-es évek második felében is lényegében folyamatos volt, annak ellenére, hogy a két évtizeddel korábbi adatsorokkal összevetve (7. ábra) jelentősen kevesebben érkeztek ekkor. A kontinuitás nemzetközi összehasonlításban is tetten érhető, amint ANDREAS REHBERG ezirányú kutatásai igazolták.⁸⁴⁴ A tendencia az 1520-as évek első felében sem változott, sőt a 16. századi magyar adatok közül az 1523-as év eredménye kiemelkedő, ugyanis a Kamara által szervezett promóción részt vett, s túlnyomórészt presbiterre szentelt 57 fő a teljes korszakra vetítve a negyedik legmagasabb értéket jelenti (9. ábra). Mindebből pedig arra a konklúzióra jutottam, hogy a lutheri reformáció első éveiben továbbra is intenzív érdeklődés mutatkozott a magyar klerikusok részéről a római promóció lehetősége iránt.

Az elsősorban a kamarai regiszterek adatai alapján megfogalmazott következtetésemet megerősítik a következő év szupplikációi is, ugyanis 1524 januárjában és márciusában összesen 126 magyar javadalmas kérvényezte római szentelését az Apostoli Kancellárián.⁸⁴⁵ A folyamodványok kivétel nélkül kúriai promóciókra vonatkoznak, hovatovább az egyes kérvények záradékában azt is feltüntették, hogy az illetők a Kúriában tartózkodtak. Sőt abban is biztosak lehetünk – bár konkrét információink erre nézve nincsenek –, hogy az ordinációkra sor is került. TÓTH PÉTER az egri egyházmegye személyeket vizsgálva a márciusi magyar „klerikusáradat” háttere kapcsán felvetette annak lehetőségét, hogy az említett év februárjában II. Lajos király (1516–1526) megbízásából Rómába utazó Brodarics István vezette magyar követség megfelelő biztonságot jelenthetett az útra kelő egyháziak számára.⁸⁴⁶ Az elképzelés azonban egy forrás

⁸⁴⁴ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 301; REHBERG, *Laffluenza*, 240–241.

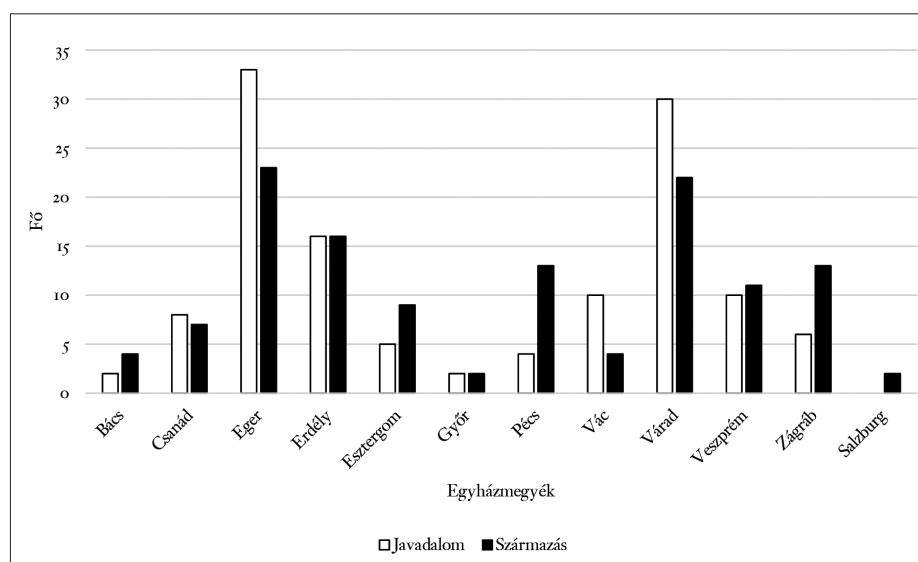
⁸⁴⁵ AAV Reg. Suppl. vol. 1797, fol. 162r; vol. 1806, fol. 253v; vol. 1804, fol. 194v–195v. 197rv. 201r. 202r. 206v; vol. 1806, fol. 147rv. – TÓTH PÉTER lekötő szívességgel bocsátotta rendelkezésemre az általa gyűjtött anyag digitális felvételeit, amelyet ehelyütt is köszönök. – A részletekre lásd FEDELES, „Szentelési turizmus?” Adattár VI.

⁸⁴⁶ TÓTH, *Adatok az egri püspökség*, 316.

téves interpretálásán alapult, ugyanis Brodarics 1522 májusától egészen 1524 májusáig Rómában tartózkodott.⁸⁴⁷ Kielégítő magyarázattal e „klerikusdömpingre” sajnos magam sem tudok szolgálni, így meg kell elégednünk – egyelőre legalábbis – azzal az általános jelenséggel, hogy az újonnan választott pápa pontifikátusának első évében rendszerint a normál évekhez képest nőtt a zarándokok, és az egyéb ügyekből kifolyólag Rómába utazók száma.⁸⁴⁸ VII. Kelemen 1523 novemberében választották Szent Péter trónusára, így minden valószínűség szerint klerikusaink utazását e körülmény is befolyásolhatta.

16. ábra

A kúriai szentelésért folyamodó magyar javadalmasok megoszlása (1524)

⁸⁴⁷ Az uralkodó pápához intézett levelének következő soraiból következtetett erre TÓTH, jól lehet mindössze arról van szó, hogy a pápa a király által említett dolgokról, jelestül a törökök készüldéséről a követektől többet megtudhat. A regeszta „követül Brodarics Istvánt és Marsupinus Ferencet küldi a pápához” passzusa is félrevezető. A vonatkozó, eredeti szövegrész ugyanis a következő: „*Quibus de rebus Stephanus Brodericus, et Franciscus Marsupinus oratores mei plura meo nomine dicent vestrae Sanctitati*”. Vö. *Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája* (CAV I/1), összegyűjtötte és kiadásra előkészítette ARTNER EDGÁR, közreadja SZOVÁK KORNÉL–TÖRÖK JÓZSEF–TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004, 168. – Mindez csupán arra utal, hogy a Rómában tartózkodó követek, akiknek folyamatos utasításokat küldtek Budáról, az ügy részleteiről tájékoztatták a szentatyát. Vö. KASZA PÉTER, *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe* (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2015, 52–59. 237–238.

⁸⁴⁸ SALONEN–HANSKA, *Entering*, 208.

Mindazonáltal az 1526-os mohácsi csatát közvetlenül megelőző években sem kellett feltétlenül Rómába utazni a gyors szentelés érdekében, hiszen alkalmanként a pápai legátusok olyan felhatalmazással rendelkeztek, amely lehetővé tette a kandidálók számára, hogy a kánonjogilag előírt időszakokon kívül, akár egyazon napon valamennyi rendet felvegyék.⁸⁴⁹ Mindezt Tommaso de Vio bíboros, *legatus de latere* 1523 novemberében Körmendi Rozsos János számára kiállított, az előző fejezetekben említett szentelési engedélye kellően szemlélteti.⁸⁵⁰

Az 1520-as évek első felében tehát a kúriai szentelések terén nem tapasztalható különösebb visszaesés, mindössze a Német–római Birodalom területéről érkezők esetében figyelhető meg némi létszámbeli csökkenés, amint REHBERG kutatásai nyomán ismert. Ennek hátterében esetleg a lutheri reformáció nyomai sejthetők, noha mindez csak feltételezhető.⁸⁵¹ Jóllehet Luther Márton nézetei a magyar királyi udvarban sem voltak ismeretlenek,⁸⁵² sőt a német reformátor követőit (*omnes Lutheranos*) az 1523-as és az 1525-ös országgyűlésen fej- és jószágvesztésre ítélték,⁸⁵³ tanai 1526 előtt csak Budán, Sopronban, valamint a németajkúak lakta északi és erdélyi városokban váltak szélesebb körben ismertté.⁸⁵⁴ Az 1524 első hónapjaiban regisztrált szentelési folyamatok tehát éppen azt igazolják, hogy a magyarok körében a római papszentelés lehetősége a korábbiaknál is nagyobb népszerűségnek örvendett. Mindezzel párhuzamosan fontos felhívni a figyelmet arra, hogy a 16. század első évtizedeiben maguk a pápák igyekeztek szigorítani a kúriai promóciós eljárásokat, annak érdekében, hogy az alkalmatlan személyek pappá szentelését megakadályozzák. A pápaság ezirányú törekvései pedig azt is egyértelművé teszik, hogy az 1523/1524-es magyar „klerikusáradat” nem annak köszönhető, hogy a kúriai

⁸⁴⁹ CSEPREGI ZOLTÁN, *A magyarországi reformáció első nemzedéke. Családi háttér – tanulmányok – papszentelés, Egyházi társadalom*, 135–156, itt: 138.

⁸⁵⁰ *Egyháztörténelmi emlékek*, I, 102; MNL OL DF 200 599.

⁸⁵¹ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 296; REHBERG, *Laffluenza*, 219–220.

⁸⁵² CSEPREGI ZOLTÁN, *Udvari papok Mária királyné környezetében*, Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531 (szerk. Réthelyi Orsolya et alii), Budapest 2005, 44–55; Uő, *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálatára alapján* (Humanizmus és reformáció 34), Budapest 2013, 78–101.

⁸⁵³ *Egyháztörténelmi emlékek*, I, 83. 197. sz.

⁸⁵⁴ ZOLTÁN CSEPREGI, *Reformation in Hungary: Historiography, Research Problems, Methodology*, Temp – Tidsskrift for Historie 15 (2017) 135–158, itt: 143. – Paul Speratust, Luther barátját 1522-ben Budára hívták prédikátornak, azonban az állást végül nem tudta elfoglalni. *Egyháztörténelmi emlékek*, I, 71. sz. – A lutheri tanok nagyszebeni és brassói dékáni kerületekben történő terjedésére lásd Uo. 125. 140. 146. 157. 168. 210. 218. 249. 263. sz.

promóciót megelőző szentelési vizsga teljesítése a hazai ellenőrzésnél könnyebb lett volna. Érdemes tehát a *Curia Romanában* zajló promóciós procedúrák megfelelő felügyeletének biztosítására bevezetett lényeges változtatásokat az alábbiakban röviden áttekinteni.⁸⁵⁵

II. Gyula neve elsősorban a sikeres csaták, a pápai állam területének bővítése nyomán került be a krónikások feljegyzései közé, semmint az egyház reformjának előmozdítójaként. Névválasztásával mindezt előre jelezte, ugyanis a hadi sikereiről méltán híres római cézár utalt a *Iulius* keresztnév.⁸⁵⁶ Ugyanakkor nem szabad szem elől téveszteniünk, hogy az egyház megújítását célzó, V. lateráni zsinat összehívása (1512) is az ő nevéhez fűződött. Ami pedig vizsgált tárgyunk szempontjából kiváltképp jelentős, a kúriai promóciók terén is több reformintézkedést hozott.

1503. november 20-án, három héttel pápává választását követően Rafael kamarás a szentatya nevében felhatalmazta Ferenc kánonjogi doktort, penitenciáriust, a krétai Mylopotamos püspökét (1499–1514),⁸⁵⁷ hogy az Apostoli Kamara által szervezett szenteléseket a breve keltétől kizárólag ő (*non alies aliter nec alio modo*) végezze (*promovendi et ordinis ipsos spirituales concedendi paternitati vestrae damus et concedimus per presentes*). A kinevező okmány azt is magában foglalta, hogy valamennyi, a Római Kúriában a szent rendekre és az áldozópapságra jelentkezőnek először vizsgát kell tennie (*primo tamen maturo examine*), s miután az Apostoli Kamarában alkalmasnak bizonyulnak (*per Cameram ipsam approbatos et pro ydoneis admissos super ordinibus per eos postulandis*) kerülhet végül sor a promócióra.⁸⁵⁸

⁸⁵⁵ Különösen annak tükrében fontos ezen intézkedések felvázolása, mivel általános tendenciának tekinthető, hogy a történetírás a katolikus egyházban megvalósult reformokat – elsősorban HUBERT JEDIN nagyhatású munkássága nyomán – kizárólag a trentói zsinattal kezdődően tárgyalta. Ugyanakkor az újabb kutatások felhívták a figyelmet arra, hogy a késő középkortól kimutatható reformelképzelések és azok egy részének megvalósítása szervesen összefügg a 16. század derekának összegző reformzsinatán megfogalmazott számos intézkedéssel. Vö. HARTMUT BOOCKMANN, *Das 15. Jahrhundert und die Reformation*, Kirche und Gesellschaft im Heiligen Römischen Reich des 15. und 16. Jahrhunderts (hgg. v. Ders.), Göttingen 1994, 9–25; CHRISTOPH VOLKMAR, *Reform statt Reformation. Die Kirchenpolitik Herzog Georgs von Sachsen 1488–1525* (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 41), Tübingen 2008, 9–10; UŐ, *Catholic Reform in the Age of Luther. Duke George of Saxony and the Church, 1488–1525*, Leiden–Boston 2017, 10–13.

⁸⁵⁶ PELLEGRINI, *Il papato*, 123–135; ALESSANDRO DI PASTORE, *Giulio II, papa*, Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 57 (2001) (=http://www.treccani.it/enciclopedia/papa-giulio-ii_%28Dizionario-Biografico%29/).

⁸⁵⁷ HC, II, 192; III, 244.

⁸⁵⁸ PELLICCIA, *La preparazione*, 448–449, 8. sz.

Néhány évvel ezt követően, 1509. január 31-én ismét Ferencet nevezték ki a Kúria ordinátorává, megbízatása immár élethossziglan szólt (*quamdiu vitam duxeris*). A pápai iratból tudjuk, hogy a püspök a Szent Péter-bazilika gyóntatójaként, továbbá II. Gyula házi prelátusaként (*prelato nostro domestico*) tevékenykedett. Kinevezésével egyidejűleg pedig a pápa visszavonta a hasonló felhatalmazással rendelkező főpapok jogosítványát (*revocantes quascumque gratias et concessionem similes quibuscunque aliis episcopis seu archiepiscopis*).⁸⁵⁹ II. Gyula szándéka e két felhatalmazás alapján nyilvánvalóan a kúriai szentelések átláthatóságának megteremtésére irányult. A promóciókkal kapcsolatos felelősséget immár egyetlen főpap viselte, nem kerülhetett (volna elméletileg) sor párhuzamosan végzett ordinációkra, amely az esetleges visszaéléseknek is elejét vehette. Mindez véleményem szerint szorosan összefügg a VI. Sándor pápasága idején megfigyelhető fejlődési folyamattal, továbbá szerves folytatása a Borgia pápa által a promóciók terén megkezdett reformoknak. Sajnos Ferenc ordináriusi működését nem tudjuk nyomon követni, mivel az 1503 és 1512 között lezajlott promóciókról nem maradtak fent adatok a *Libri formatarum* kötetekben.

1512. március 30-án adta ki II. Gyula a kúriai hivatalok jövőbeni reformjára vonatkozó bulláját, amely a szenteléseket is érintette.⁸⁶⁰ Ezirányú terveinek végrehajtása, ahogy az általa összehívott római zsinat folytatása is, azonban már utódjára hárult.

X. Leó elődje nyomdokain járva látott hozzá a kúriai hivatalok megújításához, amely kérdés az V. lateráni zsinat több ülésén is terítékre került. 1513 októberében öt albizottságot hozott létre, s az ötödik feladata lett a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* és más hivatalok reformja mellett, a kúriai szentelésekben közreműködők (*ordinatores in Romana curia ad sacros ordines*) tevékenységének szabályozása.⁸⁶¹ December 13-i keltezéssel adta ki *Pastoralis officii* kezdetű bulláját, amelyben részletesen meghatározta a pápai Kúria hivatalainak működését (*Reformationis officiorum Curie de Urbis*).⁸⁶²

A bulla bevezető része utalt a II. Gyula által megkezdett és szükséges reformokra, amelyet azonban halála folytán ő már nem tudott megvalósítani.

⁸⁵⁹ Uo. 449–450, 9. sz.

⁸⁶⁰ Uo. 53–54.

⁸⁶¹ Uo. 54. Vö. REHBERG, *L'affluenza*, 194, itt „ordinationes in Romana curia” címmel.

⁸⁶² Az eredeti szöveg másolata: AAV Reg. Vat. vol. 1211, fol. 134r–176r; kiadása (hiányokkal): *Bullarium diplomatum*, V, 571–601.

A zsinat nyolcadik ülésén,⁸⁶³ majd azt követően a titkos konzisztóriumon alaposan megtárgyalták a promóciók ügyét, s az egyeztetések eredményeként került megfogalmazásra a dokumentum.⁸⁶⁴ Mivel a kúriai szentelések körül tapasztalható visszaélések (*fraudes circa huiusmodi ordinationes*) a lelkeket veszélybe sodorják (*animabus periculosa fieri*), amelyeket meg kell szüntetni – olvashatjuk az előírásban –, valamennyi olyan prelátustól, aki a bíborosok családjához tartozott a pápa visszavonta a szentelésre vonatkozó felhatalmazást. A kúriai ordinátorra vonatkozóan pedig megerősítette elődjének határesetét, amely értelmében egyetlen személyt nevezett ki a pápai Kúria ordinátorává (*unum dumtaxat episcopum ordinatorem in Curia esse volumus*). Mindezt pedig azzal indokolta az okirat, hogy mindennaposnak számítottak a korábbi ordinátorok megvesztegethetősége és alkalmatlansága miatti panaszok (*de istis ordinatibus et eorum extorsionibus ac personis minus dignis per eos ordinatis quamplurime querimoniae ad aures nostras quotidie pervenerint*). Az ordinátornak feddhetetlen erkölcsűnek és tiszta lelkiismeretűnek kell lennie, aki az Apostoli Kamarától szolgálataiért kapott fizetésén felül egy *carlemus*-nál többet egyik szentelendő-től sem fogadhatott el. Ez az előírás nyilvánvalóan a *simonia* ellen irányult. Az ordinátor mellett egy további, a tudományokban jártas (*sufficientis doctrine*) érseket, illetőleg püspököt bízott meg a pápa a kandidálók alkalmasságát vizsgáló (*qui promovendos ad ordines huiusmodi examinare debeat*). A vizsgáztató mellé pedig egy kamarai jegyzőt rendeltek, akinek írásba kellett foglalni a jelölt által felkért tanúk vallomását (*depositiones testium per examinandum productorum in scriptis redigere*), amelyet a vizsgáztatóval történt aláíratást (*manu propria examinantis subscriptum*) követően az ordinátornak kellett bemutatnia (*ordinatori presentandum subscribere*). A szentelendők által a Kancelláriának járó

⁸⁶³ A zsinatra lásd MINNICH, *The Fifth Lateran Council*; fontosabb határozataira legújabban: NELSON H. MINNICH, *The Decrees of the Fifth Lateran council (1512–17). Their Legitimacy, Origins, Contents, and Implementation*, New York 2016.

⁸⁶⁴ „*apponere volentes venerabilibus fratribus nostris S. R. E. cardinalibus per litteras felicitis recordationis Iulii pape II predecessoris nostri super eiusmodi reformationem editas ac putatis executoribus ac aliis insuper, qui a nobis prefato Iulio, sicut domino placuit [...] et hanc per quam necessariam officium reformationem, quam idem Iulius absolvere non valuit, se qui, et hoc sacro approbante concilio, ad optatum finem perducerem volentibus [...] postmodum et huic sacro Lateranensi concilio referrent [...] in cedula octave sessionis [...] ac demum in consistorio nostro secreto relationi facta, et in congregationem prelatorum palam quem facta fuerant recitatis, infra scriptas reformationes iuxta eorundem cardinalium deputatorum moderationes et taxarum deductiones correctionesque ac marita et prohibitiones ad Dei omnipotentis laudem nostrum ac huius Sancte Sedis honorem ac fidelium omnium [...] fecimus [...]*”: AAV Reg. Vat. vol. 1211, fol. 134v–135r.

díjakat a következőképpen szabályozták: a promóciót elrendelő mandátumért egy, majd pedig az első tonzúrától egészen a presbiterátusig fokozatonként szintén egy-egy (összesen öt) *carlenust* kellett fizetni. A vizsgáztató saját járandóságán felül legfeljebb egy *carlenust* kaphatott a kandidálóktól. Mindazon jelöltek pedig, akik nem a bullában előírt módon járnak el promóciójuk során, a csalás bűnét (*crimen falsi*) követik el, amely vétekért 200 dukátot tartoznak fizetni a Szent Péter-bazilika műhelye számára. Az előírás a rómaiakra nem vonatkozott (*clericis Romanis dumtaxat exceptis*), ugyanis ők a vikárius illetékeségi körébe tartoztak.⁸⁶⁵ Ugyan a dokumentum szövegében kifejezetten nem szerepel a *vicarius Urbis*, azon megfogalmazás alapján, miszerint a rendelkezés a Kúriában élőkre, valamint a Rómától negyven mérföld távolságon túlról (*ultra quadragessimum milliarium ab Urbe*) érkezőkre vonatkozik, kétségtelenné teszi, hogy Róma és annak negyven mérföldes körzetében a helynök joghatóságát képezték a promóciók.⁸⁶⁶

Ugyancsak e reformbullában állapították meg a Vikáriátuson működő jegyzők díjazását, amely értelmében a szentelendők vizsgálatáért és a számukra kiállított tanúsítványért mindössze két *carlenust* kellett fizetni. Ugyanennyibe került valamennyi fokozat felvétele, továbbá a rászorulóknak díjmentesen (*paupe-ribus gratis dent*) vehették igénybe a hivatal ezirányú szolgáltatásait.⁸⁶⁷

A dokumentum publikálását követően, szintén még 1513 decemberében X. Leó állandó kamarai vizsgáztatóvá nevezte ki Gabriel Agoston-rendi remetét, Durazzo érsekét (1515–1534), a pápai kápolna sekrestyését. A sokat foglalkoztatott tudós férfit a pápa számos, többek között diplomáciai és adminisztratív területen alkalmazta, X. Leó udvarának egyik legmegbízhatóbb tagjaként tartották számon.⁸⁶⁸ A Kúria ordinátori megbízását pedig a firenzei származású Gian Francesco Salvini, a kis-ázsiai Spignat (1510–1514), majd Viesti (1514–1516) püspöke kapta meg.⁸⁶⁹ Sajnos az ő szentelésekben játszott szerepüknek sem találjuk nyomát a *Libri formatarum* köteteiben tapasztalható hiátus miatt, azonban a tevékenységükért járó sallárium kiutalását a kamarai főkönyvekben rögzítették. Az első ismert alkalommal 1515 februárjában utalták ki járandóságukat, s az egyes tételeknél a tényleges feladatukat is megnevezték a kamarai jegyzők. Salvini püspök *pro suo salaris officii promotoris*, míg Gabriel érsek *pro*

⁸⁶⁵ Uo. 136v–138r.

⁸⁶⁶ Erre lásd REHBERG, *Laffluenza*, 203.

⁸⁶⁷ *Bullarium diplomatum*, V, 599.

⁸⁶⁸ HC, III, 206; REHBERG, *Laffluenza*, 197 és 131. j.

⁸⁶⁹ HC, III, 303. 332.

sua provisionis examinus promoventium se ad sacros ordines részesült az egyaránt öt forintos havidíjban.⁸⁷⁰

A zsinat későbbi üléseinek is állandó témája maradt a papi élet reformja, valamint a szentelendők alkalmasságának kérdése. 1514. május 5-én Antonio Pucci, az elismert hitszónok és későbbi bíboros a zsinati atyák előtt tartott orációjában az egyházban tapasztalható visszaéléseket és a megújulás szükségességét tárta hallgatósága elé. Kiváltképp a klerikusi ordó elhanyagoltságát és a reform elodázhatatlanságát hangsúlyozta, az egyháziak által okozott visszaélések közül többet felsorolva. A túlkapásokat elkövető klerikusokat nézete szerint nem szabad pappá szentelni, illetve a vétkes felszentelteket pedig fel kell függeszteni vagy le kell tenni.⁸⁷¹ Stefano Taleazzi patراسi érsek szónoklatában Rómát és a város papságát illette kemény kritikával. Két kamalduli szerzetes, Paolo Giustiniani és Pietro Quirini a *Libellus ad Leonem X* című feljegyzésükben a püspökök felelősségére hívták fel a figyelmet, hiszen nekik kellett kiválasztaniuk a szentelésre alkalmas személyeket, amely megvalósítását csak a szigorú vizsgálat szavatolhatta. A diszkusszióban bizonyosan részt vett a zsinaton jelen lévő *camerlengo*, Raffaele Riario kardinális is, aki a kamarai szentelések elsőszámú felelőse volt.⁸⁷² A viták nyomán a szerzetesrendek tagjaira vonatkozóan határozat is született: szentelésük előtt alkalmasságukat az illetékes ordinárius felhatalmazása nyomán vizsgálták meg, s a promóciót a helyi székesegyházban kellett elvégezni.⁸⁷³

A Szentszék ugyancsak szabályozni kívánta az *extra tempora* ordinációk körül tapasztalható visszaesságokat. Az 1515. december 26-án Soderini bíboroshoz, Róma apostoli legátusához intézett bréve határozott utasítása értelmében a kandidálók kizárólag Gabriel durazzói érsek előtt tehették le a szükséges vizsgát, s csak miután *de litteratura et titulo* alkalmasnak bizonyultak kerülhet sor az ordinációra, amelyet csak és egyedül Gian Francesco Salvini viesti püspök végezhet.⁸⁷⁴

A Medici pápa következő, promóciókat érintő előírása 1517/1518 tájára datálható. Ekkor egy *motu propriót* bocsátott ki, amelyben részint korábbi intézkedéseit nyomatékosította, részben pedig kiegészítette azokat. E szerint kamarai

⁸⁷⁰ AAV Cam. Ap., Intr. et Exit. vol. 553, fol. 147r. – Néhány további kiutalás: vol. 554, fol. 53rv. 66v. 69v. 73v. 74v (1515); vol. 555, fol. 170r. 165r (1516).

⁸⁷¹ NELSON H. MINNICH, *Concept of Reform Proposed at the Fifth Lateran Council*, AHP 7 (1969) 163–251, itt: 196.

⁸⁷² REHBERG, *Lafluenza*, 194.

⁸⁷³ REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 286.

⁸⁷⁴ PELLICCIA, *La preparazione*, 62–63.

vizsgálat nélkül (*nisi in prefata Camera diligenter examinato*) egyetlen jelöltet sem mozdíthatnak elő, továbbá a bizonyíthatóan méltatlanokat (*indignis*) és javadalommal nem rendelkezőket (*absque beneficiorum titulis*) a Kúriában nem szentelhetik fel. Külön felhívta az idegenek (értsd a város 40 mérföldes körzetén kívülről érkezők) figyelmét, hogy a szentelés előtt be kell mutatniuk a saját ordináriusuk által kiállított szentelési engedélyt (*litteris dimissoriis quarum vigore ab ordinariis ipsis facultas ordines sacros recipiendi tributa visa fuerit*).⁸⁷⁵

1517-ben, az előző ordinátor halálát követően Geremia Contugi kürenei érsek került e hivatalba. Az ő személyében egy tapasztalt prelátus kapott promotori megbízást, ugyanis ő már 1499-től vett részt a *Camera Apostolica* ordinációs eljárásain. Nem mellesleg a lateráni zsinat egyik aktív szereplőjeként tisztaban volt a szenteléseken tapasztalható visszaélések kapcsán megfogalmazott kritikákkal. Ő a kamarai procedúrákkal párhuzamosan a vikárius hatáskörébe tartozó ordinációk elvégzésére is megbízást kapott.⁸⁷⁶ A kamarai szentelések terén bevezetett szigorítás tetten érhető a magyar vonatkozású adatokban is. Amint fentebb láthattuk, a Jeremiás érsek által felszentelt nyolc magyar klerikus közül Polgári Tamást promócióját követően azonnal egy évre felfüggesztették az oltárszolgálat alól.⁸⁷⁷ Azt azonban sajnos nem tudjuk, hogy miért került sor erre.

1518. február 15-én kelt Vincenzo de Andreis otocsáci püspök első ordinátori kinevezése. A pápa házi prelátusának, aki feltehetőleg dominikánus szerzetes volt, feladata e dokumentum megfogalmazása szerint a világ minden részéről a szent rendek felvételére a római Kúriába sereglők promóciója (*ad ordines huiusmodi omnibus ex omni parte mundi ad Romanam Curiam pro huiusmodi ordinibus suscipiendis confluentibus deputari*) lett. Kinevezésével egyidejűleg – a korábbi ordinátori felhatalmazásokkal megegyező módon – a pápa valamennyi püspök és érsek hasonló koncesszióját érvénytelennek nyilvánította.⁸⁷⁸ 1519. július 30-án a pápa ismételten Vincét nevezte ki a *Curia Romana* egyedüli ordinátorává.⁸⁷⁹ X. Leó ezen intézkedést azzal indokolta, hogy néhány püspök továbbra is műveletleneket, jól olvasni és írni nem tudó, javadalommal nem, illetve hamis titulussal rendelkezőket, továbbá alkalmatlanokat, testi fogyatékosokat, szegé-

⁸⁷⁵ Uo. 451–452, II. sz.

⁸⁷⁶ REHBERG, *Laffluenza*, 197–198.

⁸⁷⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 13, fol. 42v; ODP 931. sz.

⁸⁷⁸ AAV Cam. Ap., Div. Cam. vol. 67, fol. 67rv; PELLICIA, *La preparazione*, 452–453, 12. sz.; REHBERG, *Laffluenza*, 198.

⁸⁷⁹ Uo. 69.

nyeket mozdít előre a szent rendekre, amellyel egyrészt veszélybe sodorják saját lelküket, másrészt az egyházi rend megvetését és számos egyéb botrányt okoznak.⁸⁸⁰ Vincenzo tevékenységéért elődjénél magasabb, havi tíz dukátos díjazásban részesült.⁸⁸¹

A 16. század első évtizedeinek reformintézkedései kapcsán fontos hangsúlyozni, hogy ezek az 1460-as évektől kimutatható törekvések szerves folytatását alkották, amelyek által a kúriai promóciók terén (is) a minőségbiztosítás feltételeit kívánta megteremteni a Szentszék. Kérdés persze, hogy a pápák, különösen X. Leó áttekintett reformintézkedései megvalósultak-e a gyakorlatban? Vincenzo ismételt kinevezése világossá teszi számunkra, hogy több Rómában tartózkodó püspök a pápai rendelet dacára sem hagyott fel káros üzelmeivel, s titokban, anyagi ellentételezésért továbbra is kiszolgáltatta a szent rendeket. Úgy tűnik tehát, hogy az egyház vezetése, kiváltképp II. Gyula és X. Leó olyan változtatásokat kívántak bevezetni a kúriai promóciók terén, amelyek elejét vették volna az e szertartásokat körülvevő kisebb-nagyobb visszaéléseknek, botrányoknak. Erőfeszítéseik, ezirányú intézkedéseik ellenére lényegi változások nem történtek a Rómában zajló szentelések teljes spektrumán, amelynek hátterében elsősorban a római vikárius szerepének definiálatlansága húzódott meg. Természetesen azok a szegény, az Örök Városban szerencsét próbáló püspökök sem egyszerűsítették a helyzetet, akik továbbra is némi jutalék fejében szemet hunytak a messze földről érkezők turpisságai felett. Az előzőekben röviden áttekintett szabályozások mindössze a kamarai szenteléseken juthattak érvényre, amelyet a több szintű kontroll (Kancellária, Penitenciária, kamarai jegyzők, vizsgáztató, ordinátor) biztosított. Éppen a szigorú kamarai ellenőrzésen „akadt fenn” a veszpéri egyházmegye Szentmártoni Mihály, akit Lénárd belcastrói püspök 1523 márciusában pappá szentelt ugyan, ám szentelési bizonyítványába azt is felje-

⁸⁸⁰ „Cum itaque sicut accepimus nonnulli Antistites, et praecipue in alma urbe nostra personas non solum indoctas, sed bene legendi scribendique ignaras, nullum titulum, seu falso suppositum habentes insufficientes, et minus idoneas, et corpore vitiatas, pauperrimas, ut mendicari coactas, ad sacros etiam presbiteratus ordines promovere temere praesumserunt in animarum suarum periculum, et divinae Maiestatis offensam, ac clericalis ordinis vilipendium, perniciosum quoque exemplum, et scandalum plurimorum.” – Uo. 453–454, 13. sz.

⁸⁸¹ „ordinarij salario decem ducatorum per eandem cameram, et singulo mense solvendorum”: Uo. – ANDREAS REHBERG nézete, miszerint ő lett volna az első, aki munkájáért díjazásban részesült, amely havi öt dukátot tett ki (*per la prima volta un compenso diretto di cinque ducati d'oro di Camera al mese*), korrigálásra szorul. Vö. REHBERG, *L'affluenza*, 198.

gyezte Bernardinus de Alexandrinis, hogy fél évre felfüggesztették a szentmise celebrálás alól.⁸⁸²

A Luther fellépése következtében felbolydult Német–római Császárság területén felettébb érzékenyen viszonyultak a papszentelés kérdéséhez. Az 1521-es wormszi birodalmi gyűlésen a pápai hivatalok által kiállított szentelési engedélyeket érte erős támadás. Az 1523-as nürnbergi gyűlésen a német nemzet által benyújtott *Gravamina* egyebek mellett a Rómában e téren tapasztalható káros gyakorlatot tette bíráló tárgyává.⁸⁸³ Ugyancsak ezen a *Reichstagon* éles kritikát fogalmaztak meg a német püspökökkel és *suffraganeus*aikkal szemben, mivel általában túl sok papot szenteltek, akik között számos csaló és alkalmatlan is található. Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a reformáció előestéjén a pápaság is érzékelte a római szentelésekkel kapcsolatos visszásságokat, amelyeket több, a processzus reformját célzó intézkedéssel kívánt több-kevesebb sikerrel orvosolni. A végleges megoldásra azonban még néhány évtizedig, egészen a trentói zsinatig várni kellett.

⁸⁸² „suspenditur dictus Michael ad sex menses, quibus elapsis possit licite celebrare”: AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 65v; ODP 960. sz.

⁸⁸³ Ez a *panasz* tulajdonképpen az 1521-es néhány ponttal kiegészített változata. Vö. EIKE WOLGAST, *Die deutsche Kirche vor und in der Reformation – Selbstreform und Fremdreform*, Der Reformator Martin Luther 2017. Eine Wissenschaftliche und gedenkpolitische Bestandsaufnahme (hg. v. Heinz Schilling), Berlin 2004, 31–52, itt: 41–42.

IX. ÖSSZEGZÉS

Jelen kötetben a magyar historiográfia egy kevésbé tárgyalt, ám a késő középkori egyházi társadalom kutatása szempontjából egyáltalán nem elhanyagolható szeletét, a Római Kúriában lezajlott késő középkori klerikusszentelések összetett kérdéskörét vizsgáltam. Elemzésem alapvető bázisát a Vatikáni Apostoli Levéltár Apostoli Kamara fondjában található *Libri formatarum* homogén forráskorpusza alkotta, amelyet a korábbi hazai kutatás nem hasznosított. A kúriai klerikusszentelések 1425–1524 közötti adatait tartalmazó sorozat 14 kötetén kívül bevontam az elemzésbe a római Vikáriátus két korunkra maradt, 16. század eleji regiszterét, a *Diversa Cameralia* egyik kötetének vonatkozó bejegyzését, valamint az *in partibus* elérhető szentelési bizonyítványokat is. Az említett kútfők mellett két további kúriai hivatal, a *Cancellaria* és a *Sacra Poenitentiaria Apostolica* szupplikációs köteteinek promóciókkal kapcsolatos bejegyzései közül is többet felhasználtam. Alapvetően arra voltam kíváncsi, hogy milyen arányban vettek részt a magyarok a késő középkor „szentelési turizmusában”, kik, honnan, mikor és miért keltek útra? E kérdések után nyomozva számos további részproblémával találtam magam szembe, amelyek megoldásában az e témakörben, elsősorban az utóbbi két évtizedben megjelent nemzetközi feldolgozások kínáltak támpontokat. Minden igyekezetem ellenére sem tudtam valamennyi felmerülő kérdésre kimerítő, sőt esetenként kielégítő válaszokat adni. Ennek legfőbb magyarázata a hazai forrásadottságokban keresendő, ugyanis a vizsgált vatikáni iratokban felbukkanó magyar egyháziak túlnyomó többségéről egyetlen más dokumentum sem nyújt tájékoztatást. Ebből következően a kötet főszereplőinek, a *Curia Romana*-ban promoveált magyar, illetőleg magyar javadalommal rendelkező klerikusoknak a pályakövetése sem lehetséges, mindössze néhány személy karrierjének ismerjük egyes részleteit. Éppen ezért a forrásokban felbukkanó személyeket nem jellemezhetjük egységes csoportként, hiszen nem tudjuk alkalmazni a prozopográfia módszerén alapuló kollektív biográfia metodológiáját.⁸⁸⁴ A munka során felmerülő kisebb-

⁸⁸⁴ LAWRENCE STONE, *Prospography*, *Daedalus* 100 (1971) 46–79; JEAN-PHILIPPE GENET, *Die kollektive Biographie von Mikropopulationen: Faktorenanalyse als Untersuchungsmethode*, *Quantita-*

nagyobb nehézségek ellenére úgy vélem, hogy több új eredménnyel sikerült gazdagítani a késő középkori magyar egyház történetére vonatkozó ismereteinket, amelyek közül a legfontosabbakat az alábbiakban összegzem.

A klérus tagjává korszakunkban az egyházi rend (*ordo*) szentségének felvétele által válhatott valaki. Az ordó két nagyobb csoportból, az úgynevezett négy kisebb (*ordines minores*), valamint a három nagyobb rendből (*ordines maiores*, *ordines sacri*) állt. Az alszerpapi fokozat képezte a valódi választóvonalat a cölbátus megtartása és az imaórákon történő részvétel követelménye által, egyértelművé téve, miszerint az illető további életét immár kizárólag az egyháznak szenteli. Természetesen csak a presbiteri ordó felvételét követően vált áldozópappá a jelölt, amely lehetővé tette számára immár a szentmise celebrálást, valamint a szentségek kiszolgáltatását. Az egyházi rendek legmagasabb fokozatát pedig a püspökség (*episcopatus*) jelentette. Ez utóbbi grádusokat a kisebb ordóktól markánsan megkülönböztetve szent rendeknek (*sacri ordines*) nevezték.

A 15. század folyamán a külföldi, így a magyar klerikusok római szentelésének egyetlen hivatalos orgánuma az Apostoli Kamara hivatala volt. A 16. század elejétől a Kamara mellett a római püspök (azaz a pápa) helynöke (*vicarius in spiritualibus in Urbe*) is felhatalmazást kapott minderre. Jóllehet a *Camera Apostolica* élén álló *camerlengo* a papszentelések terén *ad hoc* pápai felhatalmazással a korábbi időszakban is eljárhatott, az ordinációkra vonatkozó állandó joghatóságot V. Márton pápa kúriai reformjai során nyerte el. Ezt egyértelműen jelzi, hogy az Apostoli Kamara felügyelete alatt történt klerikusszentelésekre vonatkozó adatokat 1425-től kezdve rendszeresen dokumentálták, majd egy újonnan létesített regisztersorozat, a *Libri formatarum* egyes köteteibe illesztették.

A promócióhoz szükség volt a pápai jóváhagyására, amely felhatalmazta a szentelendőket, hogy a Kúriában tartózkodó bármely püspöktől (*a quocumque antistite catholico*) felvehessék a kívánt ordókat. Az Apostoli Kancellária, a Penitenciária, majd később a Datária hivatalaihoz benyújtott szupplikáció tartalmazta a kandidáló legfontosabb adatait: a nevét, a származási és a szolgálati helye szerinti egyházmegyéjét, az egyházi javadalma pontos megnevezését, valamint természetesen a kérés tárgyát. A folyamodványokat benyújtók túlnyomó többsége nem rendelkezett saját püspöke szentelési engedélyével (*dimissoria*), s jobbra gyorsított eljárás keretei közt kívánta felvenni az egyházi

tive Methoden in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Vorneuzeit (hg. v. Franz Irsigler), Stuttgart 1978, 69–100; *Prosopography Approaches and Applications. A Handbook* (Prosopographica et Genealogica 13), edited by Katharine Stephanie Benedicta Keats-Rohan, Oxford 2007.

rendekeket. A 15. század első felében regisztrált kérvényekben megfogalmazott kéréseket általában egy, az ügyfél számára kiállított pápai bullában engedélyezte a szentatya. A század második felétől vált általánossá az a gyakorlat, hogy a kúriai szentelések esetében egy pozitívan elbírált, a pápai okirat kiállítását nem igénylő (*sola signatura*) folyamodvány is elegendőnek bizonyult. Az ilyen típusú promóciókra vonatkozó kérvények záradékában az engedély mellett utalás történt a kötelezően előírt vizsga letételére, valamint a szentelést végző püspök személyére. A szupplikáció kedvező elbírálása után a szentelésekkel kapcsolatos teendőket a Kamara hivatala intézte: meghatározta és nyilvánossá tette a vizsgálat helyét és idejét, megszervezte a jelöltek szentelését, majd pedig regisztrálta őket. A sikeres kamarai ellenőrzést követően kerülhetett végül sor a promócióra.

1426 és 1523 között a Kárpát-medence területéről összesen 793 személyt ismerünk, aki promócióval kapcsolatos ügyekben az Apostoli Kamara és a Vikáriátus hivatalaihoz fordult. A magyarok mellett 11, a Magyar Királyság területén javadalommal rendelkező külföldi klerikus is feltűnt a kúriai szenteléseken. 787 fő a Kamara, míg a fennmaradó hat személy a Helynökség szolgáltatásait vette igénybe. A *Camera Apostolica* ügyfelei közül 783 személy nevét találjuk a *Libri formatarum* kötetében. Mivel 50 magyar klerikus számára csupán szentelési engedélyt (*littera dimissoria*) állítottak ki, összesen 743-an vettek részt ténylegesen kúriai promóciókon. A valóságban ennél bizonyosan több magyar klerikust szentelhettek a Római Kúriában, azonban a forráspusztulás következtében ezt mindössze valószínűsíthetjük.⁸⁸⁵

A kúriai ordinációkon felbukkanó klerikusok egyénileg, illetőleg csoportokban vehettek részt a szertartásokon. A magyarok döntő többsége kisebb-nagyobb társaságokban vágott neki a hosszú, fáradságos, veszélyektől sem mentes itáliai utazásnak. Általános jelenségnek számított ugyanis, hogy az azonos nemzetek tagjait többedmagukkal szentelték fel, s ez alapján azt is feltételezhetjük, hogy az azonos, valamint a szomszédos egyházmegyéből útra kelők igyekeztek összehangolni római útjukat, hiszen a közös utazás nagyobb biztonságot nyújtott. A csoportosan benyújtott promóciós folyamodványok ugyancsak az előre megtervezett utazásra engednek következtetni. A legtöbb magyar kúriai szentelésére 1496. március 19-én került sor, amikor összesen 53

⁸⁸⁵ A forráspusztulásra lásd REMIGIUS RITZLER, *Die Verschleppung der Päpstlichen Archive nach Paris unter Napoleon I. und deren Rückführung nach Rom in den Jahren 1815 bis 1817*, *Römische Historische Mitteilungen* 6 (1962/63) 144–190; THOMAS FRENZ, *Die verlorenen Brevenregister 1421–1527*, *QFIAB* 57 (1977) 354–365.

fő vette fel a kisebb-nagyobb egyházi rendeket. Ismertek további promóciós napok, amikor a Kárpát-medencei klerikusok létszáma meghaladta a 30–40 főt. 1488 áprilisa és 1498 márciusa között, valamint 1523 márciusában összesen 295 magyar promóciójára került sor Rómában, amely a teljes korszakra vetítve a magyar klerikusok közel 40%-át teszi ki. E csoportos szentelések egyik – ánde korántsem elégséges – magyarázata az lehet, hogy – 1523 kivételével – valamennyi alkalommal általános szentelést (*ordines generales*) tartottak, amelyek időpontjai Európa-szerte ismertek voltak.

A 14 magyar egyházmegye közül összesen 12 neve szerepel a promóciókat dokumentáló forrásokban, amely négy, területtel már nem rendelkező korábbi missziós püspökséggel (*episcopatus in partibus infidelium*) egészült ki. Feltűnő azonban, hogy a két déli, egyúttal legszegényebb püspökség, a boszniai és a szerémi területéről egyáltalán nem érkeztek szentelendők a *Curia Romaná*-ba. E jelenség hátterében valószínűleg a régiót sújtó folyamatos oszmán betörések okozta településpusztulást, s ezzel összefüggésben a nagyobb arányú népességsökkenést sejtethetjük. Az egyházmegyek közötti megoszlást tekintve Esztergom (22%), Eger (19%), valamint Erdély és Zágráb (15–15%) dominanciája egyértelmű, ezeket követi Veszprém (6%) és Pécs (5%). Szinte megegyező arányban érkeztek klerikusok a győri és a váradi (4%), míg ennél némileg kevesebben a kalocsa-bácsi és a váci (3%) *diocesis*ek területéről, míg a csanádi és a nyitrai (1–1%) egyházmegyek részesedése a legcsekélyebb. A korábbi nemzetközi és hazai kutatások egyaránt kimutatták, hogy a részegyházak klerikusainak római reprezentáltsága több összetevő együttes hatásának eredménye. Mindebben szerepet játszottak az adott régió demográfiai és gazdasági viszonyai, az ezekből következő társadalmi és urbanizációs összefüggések, továbbá az adott terület és a pápai udvar közötti kapcsolati hálók szövetének sűrűsége. Ugyanakkor azt sem szabad szem elől tévesztenünk, hogy az egyes régiók gazdasági és egyházi viszonyai, kiváltképp a rendelkezésre álló javadalmak száma ugyancsak jelentős befolyással voltak minderre. Nyilvánvalóan további tényezők is meghatározóak lehettek a kúriai szentelésre induló magyar klerikusok területi megoszlásában. Ezek között azonban nem játszott szerepet az egyes egyházmegyek Rómától való távolsága. Zágráb esetében még e körülménnyel indokolhatnánk a 15%-os részesedést, azonban az erdélyi, az egri és az esztergomi klerikusok aránya, éppen az ellenkezőjére utal. Esztergom esetében ráadásul az egyházmegye joghatósága alá tartozó erdélyi Szászföld tovább árnyalja a képet. Ugyanakkor a Rómához kétségkívül közelebb fekvő dunántúli egyházmegyek, így a pécsi, a veszprémi és a győri együttesen mindössze 15%-kal képviseltetik magukat.

Klerikusaink közül 377 fő esetében határozható meg a származási hely típusa, amely 47,5%-os aránynak felel meg. 30 személy tekinthető városi (8%), 126 fő mezővárosi (33,4%), míg 221 illető (58,6%) falusi eredetűnek. A szolgálati helyek településtípusai 420 fő esetében ismertek (53%), amelyek megoszlása a következő: *civitas* 31 fő (7,3%), *oppidum* 134 fő (32%), *villa* 254 fő (60,5%). Az ismert származási és a szolgálati helyek többségét tehát a falvak alkották, majd a mezővárosok, végül pedig a *civitas*ok következtek. Mindez pedig hozzávetőlegesen reprezentálja a korabeli Magyar Királyság településhálózatának belső arányait. Az azonosított és térképen ábrázolt települések alapján arra a következtetésre jutottam, hogy a Kárpát-medence szinte valamennyi földrajzi régiója feltűnt a korszak kúriai szentelései kapcsán. A Magyar Királyság területén négy olyan csomópont körvonalai rajzolódnak ki, ahol valamelyest koncentráltabbnak tűnnek a kúriai promóciókon részt vettek származási és szolgálati helyei. A következő régiókról van szó: a királyság délnyugati, a Mura–Dráva–Száva által határolt területe, 2) az esztergomi egyházmegye északnyugati része; 3) a Szepesség, valamint a 4) az egri egyházmegye középső, a Zemplén, valamint Ung nyugati és Szabolcs megye északi része által határolt rész. A mezővárosok esetében is természetesen tovább vizsgálható a települések fejlettségi szintje, valamint a származási helyek és a javadalom közötti esetleges összefüggések. Annyi azonban az elemzett anyag alapján is nagy biztonsággal kijelenthető, hogy klerikusaink túlnyomó többsége falusi, mezővárosi környezetből származott, illetve ott birtokolt javadalmat. Másképp fogalmazva nagyobb részt jobbágyokról van szó, akik a lelkipásztori tevékenységüket is hasonló környezetben végezték. Mindez egyúttal azt is jelenti, hogy e vatikáni forrástípus a magyar oklevelektől eltérően az általában a névtelenség homályában rejtőző vidéki alsópapságra vonatkozóan őrzött meg értékes adatokat.

A vizsgálat eredményei szerint a jelentősebb bel- és külpolitikai események, kiváltképp a háborúk, valamint a kisebb-nagyobb járványok egyaránt befolyással lehettek az Itáliába indulók utazási kedvére. Magától értetődően például az 1440-es évek belpolitikai válsága (kettős királyválasztás, polgárháború), valamint a fokozódó török veszély nem kedvezett a magyar klerikusok itáliai utazásainak. Az 1440 és 1449 közötti évtizedben mindössze 16 magyar személy nevét találjuk a *Libri formatarum* bejegyzései között. Am, ha közelebbről szemügyre vesszük az adatokat, a kép már jóval árnyaltabbá válik, ugyanis közülük mindössze egyetlen klerikus, Pozsonyi Wolf Miklós személyes jelenléte igazolható minden kétséget kizáróan. A fennmaradó 15 fő számára egyaránt egy-egy szentelési engedélyt állítottak ki, amely egyáltalán nem feltételezett személyes jelenlétet. Hasonlóképpen negatív hatással voltak

a Rómába igyekvőkre a Mátyás király halálát (1490) követően kitört trónharcok, valamint VIII. Károly és XII. Lajos francia uralkodók itáliai hadjáratai. Hunyadi Mátyás regnálásának utolsó éveiben számottevő növekedést tapasztalunk a magyarok kúriai promóciói terén. Az adatok alapján azt láthatjuk, hogy az 1487-től érzékelhető számbeli gyarapodás a következő két esztendőben érte el a tetőpontot, amely 1488-ban 50 (6,7%), a következő évben pedig 51 személyt (6,9%) jelentett. Vélhetőleg e folyamat hátterében a király osztrák hadjáratainak lezárulását (Bécs és Bécsújhely elfoglalása), valamint a déli végeken az 1483-as magyar–török békekötést követően kialakult nyugodtabb időszakot gyaníthatjuk. A korábbi és a későbbi időszakban sem látott magyar szentelési „turizmus” során 1495-ből 77 (10,4%), 1496-ból 86 (11,6%), 1497-ből 78 (10,5%), 1498-ból pedig 47 (6,3%) magyar javadalmas neve ismert. E négy esztendő folyamán a Kúriában felszentelt 288 fő a magyarok összlétszámának közel 40%-át alkotta! Véleményem szerint e jelenséget azzal magyarázhatjuk, hogy az 1490-es évek közepére sikerült II. Ulászló királynak hatalmát megszilárdítania, amely bel- és külpolitikai téren egyaránt békés viszonyokat teremtett. A háborús megpróbáltatásokkal terhelt, válságos éveket követően immár minden külső akadály elhárult a római utazás elől, s e körülmény bizonyosan jelentős motivációs tényező lehetett. Érdekes módon a lutheri reformáció kibontakozása nem befolyásolta az utazási kedvet, 1523-ban ugyanis 57 magyar klerikus promóciójára került sor az Örök Városban, amely a teljes vizsgált időszak tekintetében a negyedik legmagasabb értéket jelenti. A következő év első három hónapjában pedig minden korábbinál nagyobb magyar dömpingre került sor, ugyanis összesen 126 fő kért és kapott kúriai szentelési engedélyt a Kancellárián. E két év értékei arra hívják fel a figyelmet, hogy a hitújítás első fázisának kezdeti éveiben fokozott érdeklődés mutatkozott a magyar klerikusok részéről a római promóció lehetősége iránt. Mindez pedig megerősíti ANDREAS REHBERG korábbi kutatási eredményeit, amely szerint az 1520-as évek első felében Róma szerepe a papszentelések vonatkozásában nem csökkent.

A kötelezően előírt szentelési vizsgán, amelyre a promóciót közvetlenül megelőző napokban került sor, a kamarás által kijelölt *examinator* ellenőrizte a jelöltek által bemutatott iratok hitelességét, a magasabb rendeket felvenni kívánók esetében a javadalom tényleges birtoklását, az esetlegesen felmerülő akadályokat, valamint természetesen a jelölt erkölcsét és felkészültségét. A szentelési engedélyek jelöltekre vonatkozó elegendő és alkalmas (*sufficiens et idoneus repertus fueris*) kitétele a következőket foglalta magában: törvényes életkor és származás, testi épesség, jó erkölcsök, megfelelő felkészültség, a *subdiaconatus*tól

kezdődően pedig ezek – a szerzetesek kivételével – kiegészültek a megélhetést biztosító javadalom birtoklásának kötelezettségével. E kritériumok közül a pápai udvarban az életkor, a morál és a javadalom ellenőrzése korántsem volt egyszerű feladat, hiszen a messzi vidékről érkező, ismeretlen klerikusok elhallgathatták a felmerülő akadályokat. Erről tanúskodnak a szentelést követően a Penitenciária hivatalához, utólag benyújtott abszolúciós kérelmek.

A 14. századra kialakult egységes kánonjogi norma alapján az egyes fokozatok esetében az alsó korhatár a következőképpen alakult: *prima tonsura* – 7, *quatuor minores* – 14, *subdiaconatus* – 18, *diaconatus* – 20, *presbiteratus* – 25, *episcopatus* – 30 év. Az ismert adatok alapján a szentelendők jelentős része éppen az áldozópapi fokozat felvétele kapcsán felmerült korhiány miatt fordult az Apostoli Penitenciária hivatalához. Általában az előírtnál egy-két, néhány esetben három évvel az előírt életkor betöltése előtt kívánták felszenteltetni magukat, amelyhez szinte kivétel nélkül meg is kapták az engedélyt. 1461-től kezdődően az ilyen esetekben az Apostoli Kamara is abszolúciót adhatott. Mivel a Kamara, később pedig a Vikáriátus által szervezett promóciókon résztvevő magyarokkal kapcsolatos forrásaink nem tartalmaznak a szentelendők életkorára vonatkozó adatokat, arra következtettem, hogy e téren vélhetőleg nem volt hiányosság, illetőleg, amennyiben a jelöltek a törvényes életkor betöltése előtt kívánták pappá szenteltetni magukat, végső soron a kamarai vizsgálat alkalmával is beszerezhatték a szükséges engedélyt.

Hasonló a helyzet a származással kapcsolatban is. A törvénytelen származás alkalmatlanná tette az illetőt az egyházi rend felvételére, azonban a pápai Kúria legfőbb kegyelemosztó hivatalánál a *defectus natalium* makulája alól is diszpenzációt lehetett kérni. Az 1458 és 1464 között benyújtott, 3000-et meghaladó folyamodvány mindössze 1–2%-a vonatkozott Kelet-Közép-Európára, így a magyarok száma sem volt jelentős, amely egyúttal jelzi az arányokat. A vizsgált kúriai promóciók magyar vonatkozású adatai között nem találtam törvénytelen származásra utaló adatokat, amely alapján azt valószínűsítem, hogy a jelöltek e téren megfeleltek az előírásoknak.

A kisebb-nagyobb deformitások alól korszakunk kezdetén a Kancellárián, majd pedig a Penitenciárián kérhettek felmentést a klerikusi pályára készülő fiatalok. Különösen a szem és a végtagok épsége volt fontos, nem véletlen tehát, hogy a legtöbb kér-elem éppen ezekkel kapcsolatos. A testi defektusok alól kizárólag olyan esetekben kaphattak diszpenzációt a jelöltek, ha a vizsgálat során biztosítottak látták, hogy a testi hiányosságban szenvedő leendő klerikus megjelenésével a hívek körében nem kelt botrányt. A vizsgált személyek közül mindössze a győri egyházmegyes Altmon Farkasnál merült fel ilyen

jellegű akadály (1488). Ő jobb szemének hibája alól kért és kapott felmentést, amelyet követően felvette a kisebb rendeket. Esete azért is figyelemre méltó, mivel egyrészt a Penitenciáriára benyújtott folyamodványa is ismert, másrészt pedig szentelési bizonyítványában is feltüntették látásproblémáját.

Az egyházi rendeket felvenni kívánóknak megfelelő életvitelt kellett folytatniuk, amelynek kereteit a tízparancsolat és az egyházjogi előírások alkották. A dolog természetéből adódóan a távolról Rómába érkezők moralitása volt a legkevésbé ellenőrizhető, következésképpen saját lelkiismeretükön múlt, hogy a szentelési akadálnak minősülő deliktumokat az illetékes hatóság előtt feltárják-e a felmentés reményében. Vizsgált klerikusaink közül Csulai Mór é Ferenc váci kanonok az 1514-es Dózsa-féle megmozdulások során ragadott fegyvert, s a váci püspöki palota kertjébe törő rebellesek közül több megölésében részt vett. Rómában felmentésért folyamodott, majd az abszolúciót követően az egyházi rend valamennyi fokozatát felvette (1518). Paksi Orbánt pedig – legalábbis elmondása szerint – földesura kényszerítette házasságra, amelyet Rómában érvénytelenítettek, majd pedig pappá szentelték (1523).

A *sacri ordines* felvétele előtt a szentelendőket latin olvasási és szövegértési (*legere, construere*) készségét, nyelvtani felkészültségét (*latinizzare, loqui latinis verbis*), énektudását (*cantare*) vizsgálták, továbbá számon kérték a Szentírás, a katekizmus, a hitvallás, a misekánonok és a szentségek kiszolgáltatásának ismeretét is. A lelkipásztori szolgálatot ellátóktól, így elsősorban a plébánosoktól további kompetenciákat is elvártak korszakunkban. Ezek közé tartozott a prédikáció tartása, a halálos és a bocsánatos bűnök megkülönböztetése, a hívek tanítása, valamint a naptárhasználat. Mivel a kamarai vizsgálatokról nem maradt fent írásos dokumentáció, így mindössze két utalásból következtethetünk a kontroll szigorú voltára. A csanádi egyházmegyes Polgári Tamást jól lehet pappá szentelték Rómában, azonban a kamarás egy évre felfüggesztette az oltárszolgálat alól (1517). A felfüggesztés lejártát követően saját ordináriusa előtt kellett immár bizonyítania alkalmasságát. Néhány évvel később a veszprémi egyházmegyes Szentmártoni Mihály is „fennakadt” az ellenőrzésen, ám őt csak fél éves felfüggesztéssel sújtották (1523). Sajnos nem ismert, hogy a két személyt mely területen marasztalták el, így pusztán feltételezhető elméleti felkészültségük hiányossága.

A pápai Kúriában szentelt magyarok 35%-a esetében tüntették fel a *scolaris*, azaz az iskolás, tanuló szót. A ténylegesen iskolázottak aránya ennél azonban magasabb volt, ugyanis a klerikusként, akolitusként, alszerpapként és diakónusként érkezők esetében nem szerepel e kitétel. Több személy (pl. Győri Domokos, Kamanci Lőrinc, Gréchegyi György, Bresciai Fülöp, Kassai Lőrinc,

Budai Balázs, Brassói Jakab stb.) esetében a származási hely alapján következtettem iskolázottságra. Klerikusaink között találunk olyan értelmiségi foglalkozásúakat, mint például Pál fia János esztergomi jegyzőt (*notarius civitatis Strigoniensis*), akik esetében nyilvánvalónak tarthatjuk a megfelelő szintű elméleti felkészültséget. Ide sorolhatjuk a *literatus*, azaz a deák melléknevet viselő nyolc főt is. A vizsgált időszak Rómában promoveált magyarjai közül mindössze hat személy (0,8%) egyetemi tanulmányairól rendelkezünk adatokkal.

Elemzésemben arra a következtetésre jutottam, hogy a Kárpát-medence korabeli iskolahálózatának különböző szintű (falusi, mezővárosi, városi, kolostori, káptalani, plébániai) oktatási intézményei lehetővé tették a tanulni vágyók számára a klerikus mesterség alapjainak elsajátítását. Az oktatás minősége téren lehettek regionális eltérések, sőt a különböző településtípusokon szolgáló klerikusok felkészültsége sem tekinthető homogénnek. Ugyanakkor meglehetősen leegyszerűsítő, sztereotip az a megközelítés, mely szerint a késő középkori vidéki papság általánosságban műveletlen, tudatlan lett volna. Az egyházi ordók egyes fokozatainak felvétele előtt szigorúan ellenőrizték a kandidálók felkészültségét az Apostoli Kamarában. Ebből következően az a korábbi szakirodalomban már-már evidenciává merevedő állítás, amely szerint a római Kúria hanyagsága központi szerepet játszott volna a késő középkori papság képzetlenségében, egyáltalán nem tartható. A hívek lelkipásztorokkal szembeni elvárása a 15–16. század fordulóján megváltozott, melynek következtében a gyakorlati ismeretek (szertartások) mellett a papok elméleti felkészültségét (prédikáció) is éppolyan fontosnak tartották: mindkét területen kompetens klerikusokat igényeltek. Míg a 15. századi reformjavaslatok elsősorban a praxisra fókuszáltak, addig a humanista papi ideált megfogalmazó szerzők, valamint a hitújítók elsősorban a papok intellektuális képességeire, mindenek előtt az igehirdetésre koncentráltak. Egyetérthetünk ERICH MEUTHENNEL, akinek nézete szerint voltaképpen nem a korabeli klérus képzetlensége, hanem téves irányú képzettsége állt a 16. századi viták kereszttüzeiben.⁸⁸⁶

Az egyházi javadalmak megoszlását tekintve igen változatos kép tárul elénk. 220 fő nem rendelkezett stallummal, amely az alsóbb rendek esetében magától értetődőnek számított. Az említett javadalom nélküliek túlnyomó többségét (84%) valóban csak az első tonzúrára, illetőleg a kisebb ordókra mozdították elő. 35 fő azonban úgy vette fel a három magasabb rendet, hogy a kamarai jegyzők egyáltalán nem tüntettek fel nevük mellett egyházi javadalmat, illetve egyéb bevételt biztosító forrást. Közülük 29 klerikust alszerpappá, nyolcat dia-

⁸⁸⁶ MEUTHEN, *Zur europäischen Klerusbildung*, 285–290.

kónussá, hatot pedig áldozópappá szenteltek. Négy presbiter esetében sikerült kimutatnom, hogy beneficiumuk valószínűleg a kamarai jegyzők hanyagsága miatt nem került dokumentálásra.

A beneficiumok széles repertoárját találjuk a magyarok neve mellett. A legnépesebb csoportokat az oltárjavadalmasok és kápolnaigazgatók (267), valamint a plébánosok és a plébániaegyház igazgatók (222) alkotják. Őket jelentős lemaradással a szerzetesek (10), a kanonokok és prebendáriusok (7–7), püspökök (5) követik, de találunk sekrestyést, iskolamestert és kántort is közöttük. Két olyan személy is az Örök Városban vette fel a szent rendeket, akik számára nem egy-egy egyházi beneficium biztosított megélhetési forrást. A salzburgi egyházmegye Philippus Scharthoffer például monyorókeréki Erdődy Péter királyi kamarástól kapott ellátást, s ő felszentelését követően vélhetőleg az ő káplánja lehetett. A javadalmasok többsége vidéki templomokban, kápolnában szolgált, legnagyobb részük egy-egy faluban, illetve mezővárosban működött, következésképpen az egyházi társadalom alsó rétegéhez sorolandók.

Munkám során természetesen a hamis, vagy színlelt javadalomra (*ad fictum titulum*) történő szentelések kérdéskörét sem hagyhattam figyelmen kívül. ERDÉLYI GABRIELLA az Apostoli Penitenciária hivatalához benyújtott magyar vonatkozású bejegyzéseket elemezve fogalmazta meg hipotézisét, amely szerint a késő középkori Magyarországon kimutatható javadalom nélküli papok jelentős hányada Rómában ily módon szenteltette magát pappá.⁸⁸⁷ A nemzetközi kutatások, elsősorban LUDWIG SCHMUGGE eredményeit figyelembe véve azonban úgy tűnik, hogy az 1491 és 1503 között a hamis javadalmakkal történő visszaélések kapcsán tapasztalható „szupplikációs boom” kevésbé érintette Európa keleti felét.⁸⁸⁸ Az 1500-ban regisztrált folyamodványok mindössze 0,62%-a, összesen két eset volt magyar vonatkozású. A kérvényezők túlnyomórészt a francia, valamint a nyugat- és délnémet egyházmegyeiből érkeztek, ahol különösen nagy volt a rivalizálás az egyházi állásokért. Ezek alapján pedig arra következtettem, hogy a *Camera Apostolica* joghatósága alá tartozó ordinációk fokozott ellenőrzése, majd pedig az 1500-as évek elején meginduló, a szenteléseket is érintő kúriai reformok e téren bevezetett szigorítása következtében a hamis titulussal próbálkozók közül csak kevesen juthattak át a szűrőn. Noha biztosan akadtak ügyeskedők, ám a rigorózusan szabályozott procedura, az ehhez kapcsolódó költségek, valamint a hosszú utazással járó kiadások a többség számára vélhetőleg kellő visszatartó erőt jelentettek az effajta csalásoktól.

⁸⁸⁷ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, III; ERDÉLYI, *Negotiating*, 109.

⁸⁸⁸ SCHMUGGE, *Zum römischen „Weibetourismus”*, 427–431.

Feltételezésem szerint a Kamara által pappá szentelt klerikusaink valós javadalommal s ebből származó rendszeres jövedelemmel rendelkeztek. Mindezt alátámasztja a Penitenciária hivatalánál a *promotis et promovendis* kategóriában 1500 és 1524 között rögzített magyar kérvények megoszlása is, ugyanis a 122 folyamodvány közül mindössze ötöt (4,1%) nyújtottak be hamis titulus miatt.

A kamarai ellenőrzések mellett egy másik kontrollnak is alávetették a Római Kúriában szentelt klerikusokat, ugyanis promóciójukat követően saját püspökiuknél, illetőleg helyettesükénél kellett jelentkezniük, s csak az ottani vizsgálat lefolytatása után kaphattak engedélyt a lelkipásztori szolgálatra. A *Curia Romaná*ban felszenteltek korszakunkban tehát két ízben is szigorú ellenőrzés alá vetették, mai fogalomhasználatlál élve a minőségbiztosítás megfelelően működött. Szerencsés módon az erre vonatkozó normatív jogi előírásokon túl, az esztergomi egyházmegye területéről rendelkezünk az *in partibus* végzett vizsgálatokra vonatkozó tényleges adatokkal. Az Erdődy család levéltárában bukkantam Necpáli János papszentelési bizonyítványára,⁸⁸⁹ amely a következőkről tájékoztat. 1498 júniusában a szentgyörgyi altarista bemutatta római szentelési okmányát az esztergomi érsek vikáriusának, Tommaso Amadei kánonjogi doktornak. Miután az újonnan elvégzett vizsgálat alkalmával is mindent rendben találtak nála, a vikárius hozzájárult János első miséjének bemutatásához és szolgálatba állásához. Engedélyét a *formata* jobb alsó részén saját pecsétje alatt írásban is rögzítette. A közelmúltban közreadott Nyási-formuláskönyv is megőrzött egy hasonló adatot.⁸⁹⁰ Ugyancsak az említett Tommaso hivatalviselése alatt az egyik Rómában promoteált felkészültségével nem voltak megelégedve (*minus doctum et insufficientem esse*) Esztergomban, ezért egy év felfüggesztést kapott. Minden bizonnyal más egyházmegyékben is hasonló módon járhattak el korszakunkban. Összességében tehát úgy vélem, hogy éppen a kettős kontroll alkalmazása által az Apostoli Kamara ellenőrzése alatt lefolyt kúriai szentelések nem árasztották el a részegyházakat alkalmatlan papsággal.

A kánonjogi előírások értelmében klerikusszentelésre Rómában és a részegyházakban egyaránt évente hat időpontban, a négy kántorböjti időszak (*sabati quatuor temporum*) mellett a nagyböjt ötödik szombatján, valamint húsvét vigíliáján kerülhetett sor. Ekkor tartották a tömeges, úgynevezett általános szentelési szertartásokat, amelyek időpontja tehát a kandidálók számára is előre ismert volt. Nem véletlen tehát, hogy a vizsgált magyar klerikusok többsé-

⁸⁸⁹ ÖStA HHStA ED, 10 175.

⁸⁹⁰ *Formularium Ecclesiae Strigoniensis*, 122, 118. sz.

ge, összesen 535 személy (72%) ezen alkalmakon vette fel az egyházi rend egyes fokozatait.

Az előírt időpontokon kívül (*extra tempora a iure statuta*) is lehetőség nyílt kúriai promócióra, amelyet a Kancelláriához benyújtott folyamodvány alapján kaphattak meg a szentelendők. Noha már a tanulmányozott korszak elejétől megfigyelhető a magyarok körében is az *extra tempora* szentelések jelensége, azonban egészen 1487-ig ezek csupán eseti jelleggel fordultak elő. Az ezt követő időszakban viszont az ilyen jellegű promóciók dominálnak, amely bizonyos fokú összefüggést mutat a magyarok körében tapasztalható római szentelési dömpinggel. E tendenciát nézetem szerint leginkább azzal indokolhatjuk, hogy a kamarai promóciókon résztvevők jelentős része római tartózkodásának időtartamát kívánta minimalizálni.

A tavaszi hónapokban szentelték a legtöbb magyart. A hónapok tekintetében március áll az első helyen (43,4%), majd április (31,5%), végül pedig jelentős lemaradással május (7,7%) következik. E megoszlás a szentelési időpontok tekintetében a teljes korszak 82,6%-át teszi ki. Mindez teljesen illeszkedik a magyar zarándokokra vonatkozó adatokhoz, ugyanis a Kárpát-medencéből útra kelő peregrinusok közül a legtöbben úgyszintén tavasszal, döntően a húsvéti időszakban keresték fel Péter és Pál apostolok küszöbét.

A kúriai promóciók helyszínét elsődlegesen az *ubi papa, ibi Roma* elv határozta meg, következésképpen abban a városban került a szentelésekre a sor, ahol a pápai udvar huzamosabb ideig tartózkodott. Összesen 709 fő esetében ismert a promóció pontos helye (95,4%), amely összesen 761 alkalmat jelent. A két szám közti eltérés abból adódik, hogy voltak olyanok (pl. Brassói Mátyás, Szerdahelyi István), akik különböző templomokban vették fel az egyes fokozatokat.

Firenzében összesen 13 főt szenteltek 1434 és 1442 között, közülük négy főt a domonkosok *Santa Maria Novella* bazilikájában, ahol többek között megtekinthették Masaccio Szentháromság című freskóját, amely az *all'antica* festészetben alkalmazott lineáris perspektíva első ismert példája.⁸⁹¹ Bolognában mindössze két magyar klerikust szenteltek (1437).

A római promóciók helyszínei közül 38 szakrális épület ismert. A legtöbb szentelésre a vatikáni bazilikában, annak közvetlen közelében, illetve a *Borgo* területén került sor. Nyolc magyar a Szent Péter-bazilika szomszédságában lévő magyar nemzeti templomban (*ecclesia sancti Stephani de Ungaris*) vett részt

⁸⁹¹ EUGENIO MARINO, *La Trinità di Masaccio: saggio storico ed interpretativo degli schemi stilistici, iconografici ed iconoteologici*, Nerbini 2008.

általános szentelésen (1493). A Borgo mellett a város korabeli centrumai, a *Trasevere*, a *Ponte* és a *Parione* városnegyed templomai is kiemelkedőek voltak a magyarok szentelései kapcsán. Az utóbbi városrészben működő Szent Pantaleon plébániatemplom emelkedik ki ezek közül, ahol összesen 157 magyart szenteltek a 15. század végén. Kutatásaim arról győztek meg, hogy az egyes templomok kiválasztásában az ordinátorok játszották a főszerepet. Őt prelátus kapcsán ez kétségtelen, ugyanis ők esetenként saját lakóhelyük kápolnájában is végeztek ordinációkat. Antal bagnoreai püspök alkalmanként például a *Trastevere* kerületben lévő Szent Jakab-templom melletti lakásán (*in capella sue habitationis apud ecclesiam sancti Iacobi in Septimiano de Urbe regionis Transtyberim*) szentelt.

A magyarok kúriai szentelése 41 főpap közreműködésével valósult meg, akik összesen 384 promóciós napon fogadták klerikusainkat. Az ordinátorok többsége (68%) tehát a magyarok promóciója kapcsán mindössze epizód szerepet játszott. A két legaktívabb prelátus egykori honfitársaink szentelése során Péter Pál Sant' Agata de' Goti és Józua ascoli püspökök voltak. Előbbi 91, utóbbi 61 napon mutatható ki a magyarok részvételével lezajlott szertartásokon. A képzeletbeli dobogó harmadik fokára Vince otocsáci püspök kerül 43 promóciós nappal, majd őt jelentős lemaradással követi a szintén említett Jakab cervicai, később lombardi (24), Gábor ajacciói (22) és Radulf città di castellói (19) püspök.

A kúriai szenteléseket végző prelátusok munkáját a *Camera Apostolica* hivatala ellentételezte. A pápaság bevételeit és kiadásait tartalmazó *Introitus et Exitus* regisztersorozat köteteiben az első adat Radulf Città di Castello püspökre vonatkozik, akinek hat, majd nyolc forint havi járandóságot utaltak ki. A feldolgozott további adatok alapján úgy tűnik, hogy a 15. század közepétől a kúriai ordinációkat végző főpapok rendszeres jövedelemhez jutottak munkájukért. Mindez pedig azért is jelentős megállapítás, mert kiegészíti egyrésről GUERRINO PELLICCIA 16. századra, másrészt pedig JUSSI HANSKA II. PÁL pontifikátusára súlypontoszó kutatásaiból származó ismereteinket.⁸⁹² Habár az 1440-es évektől a szenteléseket végzők egyikét sem nevezték forrásaink a Kúria hivatalos ordinátorának, ám ennek ellenére mindezt joggal feltételezhetjük. Valamennyien a pápai udvartartás tagjai közé tartoztak, Rómában rezideáltak, többségük kimutathatóan állandó kiutalást kapott a Kamarától. Úgy tűnik, továbbá, hogy Città di Castello püspökségének jövedelmét 1441 és 1474 között a kúriai ordináriusok javadalmazására fordították. Szintén össze-

⁸⁹² PELLICCIA, *La preparazione*, 51–52; SALONEN–HANSKA, *Entering*, 186.

függés mutatható ki a pápai sekrestye, valamint a kápolna és az ordinátori tevékenység között.

A vizsgált személyek közül a legtöbben (332 fő) az első tonzúrárt, míg 304 fő a kisebb rendeket vette fel; 505 klerikust *subdiaconussá*, 416 főt *diaconussá*, 418 személyt pedig presbiterre szenteltek. A legtöbb alkalommal a három magasabb fokozat, az úgynevezett *sacri ordines* felvételére került sor, mindez pedig arra utal, hogy a távoli Kárpát-medencéből elsősorban a magasabb rendekért volt érdemes útra kelni. A kúriai szentelés kevésbé volt gyakori a magyar főpapok körében, a vizsgált időszakban ugyanis mindössze öt fő esetében került erre sor.

Tovább árnyalja a képet, ha szemügyre vesszük azt is, hogy a vizsgált személyek között miként alakult a Kúriában felvett legmagasabb ordók aránya. Mindez azért sem mellőzhető szempont, mivel sokan az egyházi rendek több grádusát is felvették egymást követően. 45 fő csak az első tonzúra, 151 személy pedig mindössze a kisebb rendek felvételére érkezett. 110 fő számára a *subdiaconatus*, míg 14 klerikusnak a *diaconatus* jelentette a legmagasabb fokozatot. Ezen adatsorok nyomán a szent rendeket és a püspöki ordót felvettek megoszlása megközelíti a 74%-ot! Az áldozópapokat vizsgálva a legtöbb illető, összesen 198 fő (47,3%) a három magasabb fokozatot, 155-en (37%) az első tonzúrártól, 41 személy (9,8%) pedig a kisebb rendektől kezdődően valamennyi grádust a Római Kúriában vette fel. Szintén pappá szenteltek 21 diakónusként (5%), valamint három alszerpapként (0,7%) érkező személyt.

Amikor LUKCSICS PÁL tanulmányát olvasva,⁸⁹³ első alkalommal szembesültem a 15. századi magyarok körében egyre népszerűbb római promóció jelenségével, elsőként az indíttatásuk keltette fel érdeklődésemet. Vajon mi vezethette a távoli Kárpát-medence több száz klerikusát a 15. század második harmadában arra, hogy egészen Rómaig utazzanak promóciójuk érdekében? LUKCSICS a szupplikációk alapján végzett kutatásai nyomán több lehetséges indokot felsorolt, így például a szentelések túlszabályozását, amelyek közül a zarándoklatot tartotta a legfőbb motivációs tényezőnek. Egyúttal azt is jelezte, hogy a kérdés tisztázása további vizsgálatokat igényel. ERDÉLYI GABRIELLA a kúriai szentelések római peregrinációkkal történő összefüggését nem tartotta kielégítő válasznak, s ő mindenekelőtt a javadalommal nem rendelkező családokat kereste a kúriai szentelendők között.⁸⁹⁴ Ami a motivációs faktorokat illeti, eljárásban két fontos tényezőt szükséges kiemelni. Egyrészt nagyon kevés információval

⁸⁹³ LUKCSICS, *Papszentelő okmányok*.

⁸⁹⁴ ERDÉLYI, *Szökött szerzetesek*, 109. sköv.; ERDÉLYI, *Negotiating*, 106. sköv.

rendelkeziünk a jelöltek tényleges indítékairól, következésképpen a Rómában szentelt küllhoni klerikusok jelentős részénél mindössze a lehetséges okokat kereshetjük, feltételezésekre hagyatkozhatunk. Másrészt pedig azt sem hagyhatjuk figyelmen kívül, hogy késő középkori kúriai szentelésének hátterében számos ok, sok esetben egy összetett motívumrendszer tapintható ki.

A kortárs külföldi forrásokban lépten-nyomon felbukkanó nagyszámú magyar zarándok között kétségtelenül kúriai szenteléseken résztvevők is voltak. Közéjük tartozott az a hét különböző egyházmegyéből érkező 18 magyar akolitus is, akik 1429 februárjában keresték fel az apostolfejedelmek küszöbét, s ezen alkalom során egyúttal a magasabb egyházi ordókat is fel kívánták venni. Folyamodványukban utazásuk indítékaként az áhítatot és a zarándoklást (*causa devotionis et peregrinationis*) nevezték meg. Mindez kétségtelenné teszi, hogy római utazásuk elsődleges mozgatórugója valóban az apostolfejedelmek sírjának felkeresése lehetett. Hasonlóképpen a zarándokprogramok elvégzését valószínűsíthetjük azon klerikusok esetében is, akik megközelítőleg két hétig tartózkodtak Rómában.

A gyorsított eljárás, azaz *extra tempora* promóció lehetett a római szentelési turizmus egyik legfontosabb mozgatórugója, legalábbis a 15. század végétől. LAKATOS BÁLINT kutatásai nyomán ismert, hogy a 16. század húszas éveinek elején gyakorlatilag valamennyi magyar szentelendő erre az okra hivatkozott.⁸⁹⁵ Például 1523. március 27. és 31. között egy 12 fős magyar csoport szentelési kérvényeit dokumentálták a Datárián, a következő napokban pedig sor is került promóciójukra. Közülük tíz fő az egymást követő három napon, március 1. és április 2. között valamennyi grádust felvette.

Számos olyan esetről tudósítanak forrásaink, amikor sem a helyi püspök, sem pedig helynöke nem tartózkodott székhelyén, esetleg akadályoztatva voltak, a püspöki méltóság hosszabb ideig betöltetlen maradt, illetve a helyi ordinarius csak nagyon ritkán tartott az egyházmegyében általános szenteléseket. 1436 februárjában 11 zágrábi egyházmegyes klerikus kapott az Apostoli Kamara vezetőjétől engedélyt arra, hogy a zágrábi püspöki szék üresedése miatt bármely katolikus főpap felszentelhesse őket. Két évvel később, összesen 22 magyar és két külföldi klerikus nyújtott be folyamodványt az Apostoli Penitenciária hivatalához, amelyben az előzőhöz hasonló felhatalmazást kértek; mindezt azzal indokolták, hogy saját ordináriusuk csak ritkán tart papszentelést (*raro ordines celebrant*).

⁸⁹⁵ LAKATOS, *Regesta supplicationum*.

A kandidálóknál felmerülhettek olyan problémák, hiányosságok, illetve a kánonjogi előírásokkal szemben elkövetett vétségek, amelyek szabálytalan állapotot, s ebből következőleg szentelési akadályt eredményezhettek. Az ezek alóli felmentésért személyesen szupplikálók az esetek túlnyomó részében valószínűleg a Kúriában szenteltették fel magukat. Vizsgált klerikusaink közül mindössze Altmon Farkas példájára hivatkozhatunk, aki szemproblémája alól kért felmentést, majd az engedély birtokában promóciójára is sor került.

A rövidebb-hosszabb ideig életvitel-szerűen Rómában élők számára magától értetődő megoldásként kínálkozott a kúriai ordináció lehetősége. Közéjük tartozott Kutasi Tamás vasvári prépost is, ráadásul az ő szentelésének háttérében különböző okokat, kvázi egy összetett motívumrendszert figyelhetünk meg. Ő az esztergomi káptalan kúriai tizedperének egyik képviselőjeként érkezett a Tevere partjára, s római tartózkodása 1453 augusztusától egészen 1457 márciusáig kimutatható. Ez idő alatt a város egyik egyetemén felsőfokú tanulmányokat is folytatott, valamint 1455 tavaszán felvette a három nagyobb rendet is.

Praktikus megoldásnak számított, ha a hosszú útra vállalkozók több kúriai ügyet kívántak egyidejűleg elintézni. Három főpap, Döbrentei Himfi Tamás zágrábi, Váci Pál argyasi, valamint György bodonyi püspök például kúriai ordinációját megelőzően személyesen vállalt kötelezettséget a kinevezési illeték, azaz a *servitium commune* megfizetésére az Apostoli Kamarában.

Az előzőekben felsoroltak mellett azonban előfordultak különböző visszaélések is, amelyek a 15. század elejétől élénken foglalkoztatták a teológusokat, kánonjogászokat, s e káros jelenséget a pápák is igyekeztek több-kevesebb sikerrel orvosolni. A római utazás egyik mozgatórugójaként említhetjük például a megfelelő képzettség hiányát, morális gondokat, illetőleg személyes ellentétet, amelyek következtében a jelöltet a helyi ordinárius nem volt hajlandó felszentelni.

A túlkapások közé tartozott a színlelt javadalmak esete is, amint az előzőekben említettem. A távoli Magyar Királyságból hosszú, nem egyszer veszélyes és költséges út vezetett Rómába, ezért véleményem szerint nagyon kevesen vállalhatták a csalások napfényre kerülésének kockázatát.

Összefoglalásképpen megállapítható, hogy a magyarok késő középkori kúriai szentelésének háttérében számos ok, sok esetben összetett motívumrendszer tapintható ki. Ezek között találunk olyan elfogadható indokokat, mint például a római zarándoklat, a helyi ordinárius akadályoztatása vagy az életvitelszerű római tartózkodás. A 15. század végétől a legtöbben azonban az *extra tempora* szentelések miatt utaztak az Örök Városba, ahol akár néhány nap alatt az egyházi rend szentségének valamennyi fokozatát felvehették. Biztosan

voltak olyanok, akik valamit szerettek volna eltitkolni az illetékes ordinárius elől, s kvázi ismeretlenségüket kihasználva a *Curia Romaná*ban kívánták felszenteltetni magukat. Számuk valószínűleg nagyon csekély lehetett, hiszen az egyre szigorodó kamarai vizsgálatok bizonyosan komoly visszatartó erőt jelenthettek. A távoli Magyar Királyságból hosszú, nem egyszer veszélyes és költséges út vezetett Rómába, ezért véleményem szerint nagyon kevesen vállalhatták a csalások napfényre kerülésének kockázatát. Kevésbé tűnik életszerűnek ugyanis, hogy például a távoli Székelyföldről valaki az általa egyébként nem birtokolt falusi plébánia, kápolna vagy oltár – európai összehasonlításban mindenképpen szerény – jövedelmet biztosító javadalmára hivatkozva heted-héthatáron keresztül, pénzt és időt nem sajnálva, egészen az Örök Városig utazzon, hogy ott az Apostoli Kamara szigorú vizsgálatának vesse alá magát, ezzel a lebukás veszélyét kockáztatva.

A római szentelés gyakorlata a késő középkor általános jelenségének számított a nyugati kereszténység, így a Magyar Királyság területén is. A vizsgált korszakban a Kúriában felszentelt magyarok mindössze néhány százalékát alkották a hazai klérusnak, tehát korántsem tarthatjuk a kúriai promóciókat magyar szempontból tömegjelenségnek, sőt a magyar egyházi társadalom egészéhez viszonyítva inkább periférikusnak minősíthetjük. Ebből következőleg esetükben „szentelési turizmus”-ról sem beszélhetünk. Mindazonáltal a római szentelés lehetséges megoldásnak számított a hazai egyháziak körében is, amely például néhány soproni polgár végrendeletében is tetten érhető.⁸⁹⁶ Mindez pedig arra hívja fel a figyelmet, hogy nem szükségszerű valamennyi kúriai ordináció háttérében a devóción túlmutató indokok után kutatnunk. A késő középkorban a magyarok különböző indítékoktól vezérelve, ám folyamatosan jelen voltak a Római Kúriában sorra kerülő klerikusszenteléseken. Magától értetődően számuk jelentősen elmaradt a német, a francia, az ibériai és az itáliai régiókból érkezőkétől, de természetesen a magyarok kúriai promóciója is fontos részét alkotta a vizsgált korszak magyar–szentszéki kapcsolatainak.

⁸⁹⁶ HÁZI, *Sopron szabad királyi város*, II/1. 58–59/85. sz. (1438); 314–316/100. sz. (1509); 333–334/112. sz. (1515); NEMES, *Sopron–Róma*, 263.

FÜGGELÉK

I. A TOPOGRÁFIAI AZONOSÍTÁS NEHÉZSÉGEI

A *Libri formatarum* köteteiben felbukkanó klerikusok származási és szolgálati településeinek hozzávetőleg 50%-át lehetett több-kevesebb biztonsággal meghatározni. Ennek háttérében több tényező is említhető. Számos klerikus, főként a kisebb ordókat felvevők esetében mindössze az illető és az édesapja keresztnévét rögzítették a kamarai jegyzők. Amikor csak mindössze annyi ismert, hogy a pécsi egyházmegyes Máté fia Pált alszerpappá, majd diakónussá szentelték,¹ akkor magától értetődő módon sem a származási, sem pedig a szolgálati helyének meghatározása nem lehetséges. Hasonló mondható el az egri egyházmegyes *Baldasarius Bartholomei textoris*ról is.² Csupán annyi többletinformációhoz jutunk vele kapcsolatban, hogy Boldizsár apja a takácsmesterséget űzte valahol az egri püspökség területén.

Az egyháztörténettel (is) foglalkozó medievisták számára közismert, hogy a magyar településnevek meglehetősen idegenül csengtek a túlnyomórészt itáliai származású kamarai jegyzők fülének, amelyből kifolyólag számos alkalommal sajátos, sőt esetenként a felismerhetetlenségig eltorzult névalakokat rögzítettek. Legutóbb LAKATOS BÁLINT hívta fel erre a figyelmet a VI. Adorján pápa korabeli magyar kérvénykönyvek kiadása kapcsán.³ Lássunk néhány érdekes névváltozatot! A *Zamosboza*, illetve a *Zamosbeca* nevek a Szatmár megyei Szamosbecs települést rejtik.⁴ Igen sajátos formában jegyezte le Bernar-

¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 53v; vol. 2, fol. 8v; ODP 33–36. sz.

² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 6, fol. 147r; ODP 174–175. sz.

³ Érdemes az 1480-as években készült kancelláriai jegyzők számára összeállított útmutató (*practica*) vonatkozó részét röviden felidézni. A szövegben szereplő német jelző tetszőlegesen behelyettesíthető a különböző nációkkal: „[...] mivel az olaszok nem képesek jól írni a német neveket, ezért szükséges, hogy az írnok fennhangon, betűről betűre írja le a bírók, az egyház, az elhunytak, stb. neveit, mivel könnyen hibáznak és egy újraírást csinálnak neked, és ezzel mind időben mind pénzben kárt okoznának számodra, arra való tekintettel, hogy az efféle neveket nem lehet átjavítani”. LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 84. – Nyilvánvalóan a kamarai jegyzőkre, s általában a kúriai hivatalok munkatársaira is érvényes a megállapítás.

⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 129v, 1347v; ODP 207–211. 216. sz.

dinus de Alexandrinis kamarai jegyző Debrecen mezőváros nevét, amikor a latin *de* prepozíciót használva *de Breben* alakban tüntette fel András akolitus származási és szolgálati helyét.⁵ Ez esetben valóban nem egy Brehen/Brehény nevű – egyébként nem létező magyar – *oppidum*-ról van szó, ugyanis a Kancellárián benyújtott folyamodványban a *Debrechen* alak szerepel az illető nevéként.⁶ A *Hungar*⁷ névalak azonosítása korántsem ennyire egyértelmű, így csak valószínűsíthetjük, hogy Pozsonyligetfalu (ma *Petržalka* néven Pozsony külvárosa Szlovákiában) településre vonatkozik, amely a 15. század végén *Ungerau* névalakban tűnt fel a forrásokban.⁸ Az erdélyi püspökség területén található *Odowart oppidum* Székelyudvarhely (ma *Odorbeiu-Secuiesc* Romániában) települést, míg az *Asunphalarw* a Zala megyei Boldogasszonyfát (ma Alsópáhok része) jelöli.⁹

Az eltorzult magyar névváltozatok mellett a német, valamint néha a latin alakok is fejtörést okozhatnak. A Szepességben található Káposztafalva (ma *Hrabušice* Szlovákiában) német neve *Kabsdorf*, amelyet a német anyanyelvű Chonchpruner Vince plébános diktálása nyomán *Cabustorft* alakban rögzítettek a *Camera Apostolica* munkatársai.¹⁰ Az egykori Hont megyei *Koblbach* falut (ma: *Studenec* Szlovákiában) három különböző, *Colbaze*, *de Culbaz* és *Collbiz* változatában találjuk a *Libri formatarum* kötetekben.¹¹ A *Milibach*/*Milabach*/*Malabach* helységnevek az erdélyi Szászsebes (ma *Sebeș* Romániában) mezőváros német *Mühlbach* névváltozatai.¹² A hajdan a győri egyházmegye területén elhelyezkedő *Schutzen* névvel jelölt település pedig az egykori Lövvő (Sérc) falura utal, amely ma Burgenlandban található *Schützen am Gebirge* néven.¹³

A szepességi Késmárk (ma *Kežmarok* Szlovákiában) város neve három alkalommal szerepel forrásainkban. A *Kesmarek* és *Kesmarok* változatok könnyen felismerhetők, s a latin *Castro Foro* latin verzió megfejtése sem okoz különösebb nehézséget.¹⁴ Hasonlóképpen egyszerűen azonosítható a *Rivulo Dominarum* néven szereplő, az egykori Szatmár megyében elhelyezkedő, arany- és

⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 71r; ODP 33–36 14, fol. 71r.

⁶ LAKATOS, *Regesta supplicationum*, 23. sz.

⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 83r; ODP 618. sz.

⁸ FOGARASSY LÁSZLÓ, *Pozsonyligetfalu hányatott sorsa*, Honismeret 19 (1991) 67–73.

⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 130r, 131r; ODP 707. és 714. sz.

¹⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 151r; ODP 736. sz.

¹¹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 99r, 97r; ODP 525. 535. sz.

¹² AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 53v, 54v; ODP 849. és 898. sz.

¹³ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 75v; ODP 999. sz.

¹⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 116r; vol. 12, fol. 13v; ODP 402. és 764. sz.

ezüstbányáiról híres Asszonypataka, másnéven Nagybánya (ma *Baia Mare* Romániában) is.¹⁵ Nagyobb kihívást jelentett azonban a *Montemellis* és a *Latina Superiora* kifejezések mögött rejtőző települések megfejtése.¹⁶ Az első Szászhermány (ma *Härman* Romániában) falu latin *Mons Mellis* névváltozata, a második pedig Felsőwallendorf (ma *Unirea* Romániában) falut jelöli.¹⁷ 1488-ban tűnt fel a forrásokban a veszprémi egyházmegyes *Albergaus* településnév.¹⁸ A teljesen ismeretlennek, ráadásul a *gau* szótag miatt első látásra német elnevezésnek tűnő szó megfejtése azonban szerencsére nem okoz különösebb kihívást, ugyanis egy bizonyos *Martinus Pauli Iug de Sancto Georgio, canonicus ecclesie beate Marie* papszentelési bizonyítványában szerepel, következésképpen Fehérvárra vonatkozik.¹⁹ Ezúttal a koronázóváros latin *Alba Regia* nevének torzított alakjáról van szó. Egy három évtizeddel korábbi promóció alkalmával már az eredeti formához közelítően, *Albaregalis* változatban tüntették fel, viszont ekkor az egyházmegye nevéként.²⁰

Minden igyekezetem ellenére több település lokalizálása megoldhatatlan feladatnak bizonyult számomra, s mindezt a források közzététele alkalmával minden kérdéses helyen egyértelműen jeleztem.²¹ Mindezt természetesen magától értetődőnek tartottam, hiszen a történeti mesterség *conditio sine qua nonja* – Tacitus óta mindez nyilvánvaló –: a tárgyilagosság! Mindenki, még a legkiválóbb szaktekintélyek is tévedhetnek, hiszen ez az emberi természet velejárója. A szándékos, illetve a szándékoltság látszatát keltő *tévedések* azonban nézetem szerint aláássák e szakma hitelét. Azért tartottam fontosnak erre az evidenciára felhívni a figyelmet, mivel VLADIMÍR RÁBIK edíciójában a *véletlen eseteket jelentősen meghaladó* számban találhatók olyan azonosítási kísérletek, amelyek komoly kételyeket ébresztenek az objektivitással kapcsolatosan.

Amint a bevezető fejezetben említettem, a nagyszombati professzor célkitűzése a jelenlegi politikai határok szerint a Szlovák Köztársaság területén található, hajdan a magyar koronához tartozó településekről származó és/vagy ott egyházi javadalommal rendelkező személyek római promóciójára vonatkozó adatok feltárása és közreadása volt. Ezek alapján tehát a nyitrai egyházmegye

¹⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 10, fol. 116r; ODP 401. sz.

¹⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 12, fol. 54v; vol. 14, fol. 10r; ODP 904. és 953. sz.

¹⁷ Az azonosításban HEGYI GÉZA nyújtott segítséget, amelyért helyi szinten is hálás vagyok neki.

¹⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 9, fol. 41r; ODP 290. sz.

¹⁹ Szentgyörgyi Jug Márton fehérvári kanonokra lásd KÖBLÖS, *Az egyházi középréteg*, 367, 99. sz.

²⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 1, fol. 45r; ODP 20. sz.

²¹ Lásd ODP.

mellett, az esztergomi és az egri *dioecesis*ek északi része képezte munkájának homlokterét. A vizsgált terület adatainak elkülönítése érdekében – magától értetődő módon – a teljes regisztersorozat magyar bejegyzéseit célszerű ki-gyűjteni, hiszen – amint az a vatikáni kutatásokban jártas kutatók számára közismert – az egyházi, nem pedig a világi (vármegyék) közigazgatási határokat (azaz egyházmegyéket) tüntették fel az egyes személyek kapcsán a Kúria alkalmazottai. Másrészt pedig a kamarai írnokok az általános szentelések adminisztrálása alkalmával számtalanszor az egyházmegye említése nélkül utaltak vissza a korábban dokumentált személyekre. Az esztergomi és az egri egyházmegyék esetében az említett módszertani nehézségek mellett egy további körülményt, jelesül a területi integritás kérdését is tekintetbe kell(ett volna) venni. Mindkét egyházigazgatási egység rendelkezett ugyanis olyan enklávával, amely más egyházmegyék közé ékelődött be. Az egri püspökséghez tartozó pankotai (zsombolyi) főesperesség a történelmi Zaránd megye egy részét foglalta magába, a váradi és a csanádi püspökségek közé beékelődve. Az Erdély déli, szászok lakta része, közelebbről a szebeni prépostság és a brassói dékánátus területe pedig nem az erdélyi püspök, hanem az esztergomi érsek joghatósága alá tartozott.²² Az alábbiakban néhány konkrét – a teljesség igényét nélkülöző – példa bemutatásával igyekszem szemléltetni a kellő körültekintés szükségességét az egykori települések azonosításának fáradságos munkája során. Erre kiváltképp fontos felhívni a figyelmet, hiszen ez által elkerülhető (lett volna) a *tacitusi sine ira et studio* elv tudatos mellőzésének ódiuma.

RÁBIK forráskezelésének szemléletes példáját nyújtja az alábbi két Zaránd megyei illető esete. Mátyás fia Zsigmond és Siri István egri egyházmegyes *scolaris*ok egyaránt szerepelnek a szlovák forráskiadványban, anélkül azonban, hogy a kiadó azonosította volna származási és szolgálati helyüket, amellyel alátámaszthatta volna eljárását.²³ István esetében nagy biztonsággal megállapítható, hogy az egri egyházmegye pankotai *archidiaconusi* kerületében fekvő Siri (ma *Şiria* Romániában) mezőváros szülötte volt, jöllehet a *de prepozíció* nem szerepel a település neve előtt.²⁴ Zsigmonddal kapcsolatban négy bejegyzést olvashatunk az eredeti forrásban,²⁵ amelyek közül az első kettőben mindössze a klerikus és az egyházmegye nevét tüntették fel a kamarai jegyzők. Az al-

²² KRISTÓ GYULA, *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19), Szeged 2003, 97, 99.

²³ RÁBIK, *Camera*, 50–53. sz.

²⁴ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 129^{rv}; ODP 203. és 208. sz.

²⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 129^{rv}, 132^v; ODP 206. 211. és 215. sz.

szerpappá történő szenteléséről készült bejegyzésében, továbbá a promócióról kiállított *formatában* azonban már szolgálati helye, a Zaránd megye területén fekvő Meszt (ma *Muşca* Romániában) mezőváros neve is olvasható. Érdekes módon RÁBIK kiadványa az utóbbi két szöveget nem tartalmazza! Az említett egyháziakkal azonos napon, 1487. április 14-én vette fel a kisebb egyházi rendeket, valamint a szubdiakónusi ordót a szintén Zaránd megyei eredetű mezővárosi polgár, Pankotai Elek.²⁶ Mindez pedig nézetem szerint kétségtelenné teszi, hogy a három földi együtt utazott a távoli Rómába.

Az 1495. április 4-én sorra kerülő általános szentelés alkalmával több magyar is felvette a kisebb-nagyobb egyházi rendeket, köztük Laskói Péter is.²⁷ RÁBIK a települést a mai Szlovákia területén található Zemplén megyei Lask (ma *Laskovce* Szlovákiában) faluval azonosította, amely a középkori egri egyházmegye területén feküdt. A szlovák kolléga kiadványában mindössze egy bejegyzést találunk Péterrel kapcsolatban, jelesül a négy kisebb rend felvételéről.²⁸ A szövegben a következő szerepel: *Petrus de Lascho prefatus*, amely a kamarai jegyzők gyakorlata alapján egyértelműen arra utal, hogy az illető neve már a szóban forgó rész előtt is szerepel a kötetben. Talán elkerülte (?) a kiadó figyelmét egy korábbi bejegyzés, amelyben a kamarás igazolta, miszerint Laskói Péter pécsi egyházmegyes *scolaris* felvette az első tonzúrát,²⁹ valamint annak a formatának a másolata is megtalálható, amelyben az említett pécsi egyházmegyes klerikus alszerpappá, diakónussá, majd áldozópappá szentelését dokumentálták.³⁰ Az említett bejegyzések alapján kétségtelen, hogy Péter származási helyeként az egykori Baranya megyében lévő Laskó (ma *Lug* Horvátországban) mezővárost határozhatjuk meg.³¹ Hasonló eljárást követett a szintén baranyai eredetű Kopácsi Mihály esetében,³² akit az Ung megyei Nagykaposról (ma *Vělké Kapušany* Szlovákiában) származtatott,³³ jóllehet Kopács (ma *Kopačevo* Horvátországban) település az egykori Baranya megye területén, a Drávaszögben található.³⁴

²⁶ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 8, fol. 129r; ODP 205. sz.

²⁷ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 99v; ODP 533. sz.

²⁸ RÁBIK, *Camera*, 199. sz.

²⁹ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 99r; ODP 523. sz.

³⁰ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 96v; ODP 599. sz.

³¹ CSÁNKI DEZSŐ, Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–V, Budapest 1890–1913, II, 463.

³² AAV Cam. Ap., Libr. format. fol. 99rv, 96r; ODP 524. 534. és 598. sz.

³³ RÁBIK, *Camera*, 200. sz.

³⁴ CSÁNKI, *Történelmi földrajz*, II, 498.

Brassói Péter fia Mátyás esztergomi egyházmegyes káplán esetében VLADI-MÍR RÁBIK a kifogástalanul olvasható *de Corona*³⁵ helyett a *de Toronc* névalakot adta meg.³⁶ A legnagyobb probléma mindezzel az, hogy ennek következtében az erdélyi Szászföldön fekvő Brassó (ma *Braşov* Romániában) helyett egy, a mai Szlovákia területén, az említett erdélyi szász várostól több száz kilométer távolságra található *Trnovec* nevű településről eredeztette a klerikust. Szolgálati helye kapcsán is hasonló módon járt el, ugyanis azonosítása szerint Mátyás a Sáros megyei Tarkón látott el kápláni teendőket. Ezzel szemben a forrásban olvasható *Tarlw* elnevezés sokkal inkább a *Tartlau* rontott alakjának feleltethető meg, amely Prázsmár (ma *Prejmer* Romániában) település német névváltozata. Mindezt egyébként a Brassó és Prázsmár, azaz Mátyás származási és a szolgálati helye között húzódó, mindössze 15 km távolság is felettébb valószínűvé teszi.³⁷

Végezetül két sajnálatos esetre térek ki részletesebben, amelyek a szerző tendenciózus eljárására engednek következtetni. 1521. március 20-án és 21-én két, az erdélyi egyházmegye területén javadalommal rendelkező alszerpapot, Besztercei Fábiánt, valamint Gebel Györgyöt diakónussá, majd presbiterre szentelte Vince otocsáci püspök.³⁸ Besztercei esetében RÁBIK a szövegkritikai jegyzetben a következő megállapítást tette: „*Sequitur »Albensis Transilvanensis«, de quibus scriba camere apostolice primo verbum secundum linea delevit et postea ad verbum primum signum corrigendi posuit et in margine dextro in »Strigoniensis« emendavit.*”³⁹ Az eredeti forrásban valóban áthúzták a *Transilvanensis* szót, alatta pedig szaggatott vonal látható, azonban az előtte álló *Albensis* szó érintetlen, a szóban forgó folio teljes jobb margója pedig intakt, azon semmilyen későbbi javításra utaló nyom nem látható! Ebből következően az inkriminált szöveghely minden bizonnyal az Erdély területén található Besztercére (ma *Bistriţa* Romániában), nem pedig a Bars megyei Bisztricsényre (*Bystričany* Szlovákiában) vonatkozik, amint a kiadó tévesen lokalizálta. Hasonló eljárást követett az esztergomi egyházmegyéből származó Gebel György esetében is, aki az erdélyi *dioecesis* Bésán településének (*Besan*) kápolnaigazgatójaként érkezett az Örök Városba. Az eredeti dokumentum lapszélén ezúttal sem látható korrekció, jóllehet az

³⁵ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 11, fol. 129v; ODP 695. sz.

³⁶ RÁBIK, *Camera*, 256. sz.

³⁷ ENGEL, *Digitális térkép*, 1SZF20, 8SZF20.

³⁸ AAV Cam. Ap., Libr. format. vol. 14, fol. 14r; ODP 955. és 956. sz.

³⁹ RÁBIK, *Camera*, 384. sz.

edíció filológiai jegyzetapparátusában a kiadó ismét ezt állította. Mindennek következtében a forrásban található Hunyad megyei Bézsán (ma *Bejan* Romániában) helyett az attól több száz kilométer távolságra található Liptó megyei Besnyőfaluvál (ma *Bešeňova* Szlovákiában) feleltette meg a szlovák kolléga.⁴⁰

Úgyszintén kérdésesnek tartom a szerző ama, meglehetősen önkényes eljárását, amikor az egyes személyek származási helyére vonatkozóan mindössze az egyházmegyé, az egyes szerzetesrendek tagjaira vonatkozóan pedig csupán az országot tüntették fel a kamarai hivatalnokok. Vajon milyen megfontolásból vette fel okmánytárába a nagyszombati professzor *Iohannes de Hungaria*, *Philippus de Ungaria*, *Matheus de Ungaria*, *Iohannes Cordinis de Hungaria* szerzetesestevéreteket?⁴¹ Mi alapján származtatta az esztergomi egyházmegyes *Blasius Thomét*, *Mathias Nicolaít*, *Iohannes Artificist*, *Valentinus Fabrit*, az egri püspök joghatósága alá tartozó *Paulus Georgiut*, *Georgius Benedictit* vagy éppen *Demetrius Vincentiut* a mai Szlovákia területéről?⁴² A felsorolást hosszasan folytathatnám, hiszen az edícióban tucatjával fordulnak elő hasonló esetek. Az pedig teljességgel érthetetlen számomra, hogy két győri egyházmegyes klerikus, Altmon Farkas és Paur János, valamint a bresciai származású Fülöp egri kanonok miért szerepelnek a szlovák forráskiadványban.⁴³

Számításaim szerint a szóban forgó kötetben *in extenso* közreadott promóciós bejegyzések megközelítőleg 50%-a nem a mai Szlovákia területével kapcsolatos! E szempontból tehát teljességgel elfogadhatatlan a szerző eljárása, amely *horribile dictu* történelemhamisítás! Úgy vélem jelen esetben (is) alkalmazhatók KRISTÓ GYULA Erdély történetével kapcsolatban közel két évtizede papírra vetett gondolatai: „Itt ugyanis a história hosszú idő óta – nyíltan vagy burkoltabban – politikai, jelesül nemzetpolitikai célok szolgálóleánya. A történelem művelését gyakorta nem a múlt megismerésének, hanem a politika és/vagy az ideológia tételei igazolásának szándéka vezérli. Ennélfogva a források igen sűrűn csak szükséges rosszak, amelyek zavarják az elmélet múltra vonatkoztatott érvényének hatókörét. Ebben a helyzetben a történetírás elvesztette/elveszti szuverenitását, megbízásokat teljesít, elvárásoknak próbál megfelelni. A helyzet abszurditását növeli, hogy a kíváncsiak többsége tisztességes módon egyszerűen teljesíthetetlen, ugyanis

⁴⁰ Uo. 385. sz.

⁴¹ Uo. 23. 28–29. 57. sz.

⁴² Uo. II. 13. 48. 87. 90. 157. 161–162. 173. 185–186. sz.

⁴³ Uo. 60. 62. 67. 70. 72. 82. 84. sz.

például a nemzeti elvnek az érvényesítése olyan korszakokban, amikor a társadalmak nem eszerint tagozódtak, az emberek nem eszerint éltek és gondolkodtak, erőszaktételt jelent a múlton”.⁴⁴

2. A MAGYAR KLERIKUSOKAT SZENTELŐ ORDINÁRIUSOK (1426–1523)

- 1) Angelus, ep. Auriensis, ep. Castrensis
Angelo OFM († 1437), 1405. július 24-én helyezték át a marokkói tituláris püspökségről az orensei (Hispania), majd onnét 1429. május 9-én a castrói (Itália) püspökségre. Vö. HC, I, 119. 174. 327; II, 121.
- 2) Antonius, ep. Sudensis
Antonius Munnoz OP, 1420. szeptember 4-én nevezte ki V. Márton sudai (Görögország) címzetes püspökké. Vö. HC, I, 467.
- 3) Martinus, ep. Mothonensis
Martinus Bernardini OCanSA († 1452), capodistriai (1424–1428), modoni (1428–1430) püspök, korfui érsek (1430–1452). Vö. HC, I, 209. 288. 352; II, 136. 197.
- 4) Bartholomeus, ep. Valuensis
Bartholomeus de Vincio, pistoiái archidiaconus, valva-sulmonai püspök (1427–1442). Vö. HC, I, 514; II, 262.
- 5) Thomas, ep. Traguriensis
Thomas Tomasini Tamás OP, cemonai (1409–1420), pólai (1420–1423), urbinói (1423–1424), trogiri (1424–1435), recanati és maceratai (1435–1440), végül bellunói és feltrei (1440–1447) püspök. Vö. HC, I, 490. 509; II, 103. 220. 253.

⁴⁴KRISTÓ GYULA, *Akorai Erdély (895–1324)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18), Szeged 2002, 5–6.

- 6) Valentinus, ep. Ortanensis, ep. Monteflasconiensis et Cornetanensis
Valentinus de Narnia, narniai kanonok, kánonjogi doktor a közép-itáliai Orte és Cività Castellana (1432–1442), közben 1437. január és szeptember között Corneto és Montefiascone, végül Ascoli Piceno (1442–1447) püspöke. Vö. HC, II, 96. 137. 166.

- 7) Iohannes, ep. Viterbiensis
Iohannes Cicchini, a lateráni bazilika kanonokja, viterbói püspök (1430–1460). Vö. HC, I, 532; II, 269.

- 8) Radulphus, ep. Civitatiscastelli
Radulf OESA, a közép-itáliai Città di Castello püspöke (1441–1460). 1434 és 1441 között *penitentiarius minor*. A Kúria hivatalos ordinátoraként hat, majd nyolc forintot utaltak ki számára az Apostoli Kamarában (1448–1456). Utolsó alkalommal 1456 februárjában kapott fizetést. A pápai kápolna sekrestyése (1453–1454). Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 414, fol. 50v sköv.; vol. 417, fol. 21r sköv.; vol. 419, fol. 81r sköv.; vol. 421, fol. 86v sköv.; vol. 424, fol. 57v sköv.; vol. 427, fol. 58r sköv.; vol. 430, fol. 111r. 121r. 124r. 127v; HC, II, 130; FRENZ, *Repertorium*; SALONEN–HANSKA, *Enterning*, 181.

- 9) Bassustachius, ep. Lucerensis
Bassustachius Formica, kánonjogi doktor, lucerai éneklőkanonok, majd lucerai püspök (1422–1450). Vö. HC, I, 315; II, 181.

- 10) Marcus, ep. Alexandrinus
Marcus de Marinaribus, kánonjogi doktor, Alessandria püspöke (1441–1457). A Kúriában rezideáló püspökként havi 10 forintot utalt ki számára a Kamara (1455–1457). Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 432, fol. 111r sköv.; vol. 433, fol. 61v sköv.; HC, I, 85.

- 11) Iohannes, ep. Bosanensis
Iohannes Cosso OP, a teológiai magisztere, a szardíniai Bosa püspöke (1450–1460). Vö. HC, II, 109.

- 12) Nicolaus, ep. Cathansanensis
Nicolaus Palmerius OESA, a teológia borostyánkoszorúsa, majd magisztere, catanzarói püspök (1440–1448). Szicíliában született 1401-ben,

az 1430-as években a sienai egyetemen tanult. 1448-ban püspökségéről lemondott, s a pápai Kúriában kapott feladatokat 100 forintos évjáradékkal. Több teológiai vita résztvevője a ferrara-firenzei zsinaton (1439–1445). Ő tartotta a homíliát V. Miklós pápa, később Domenico Capranica kardinális temetésén. III. Callixtus pápa 1455 júliusában kinevezte Orte és Cività Castellana püspökévé, ám továbbra is a pápai udvarban tartózkodott. 1455 áprilisától 10 forintot utaltak ki számára a Kamarában havi járandóságként, amellyel valószínűleg kúriai ordinátori tevékenységét honorálták. II. Pius pontifikátusa alatt a pápa egyik fő tanácsadója volt teológiai kérdésekben. A kiválóan képzett humanista számos szerző, traktátus szerzője, 1467 októberében hunyt el Rómában. Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 432, fol. 9v sköv.; HC, II, 121. 166; ZUPPANTE, *Palmieri*.

13) Antonius, ep. Senogalliensis

Antonius Colombella de Recanati OCanSA, Senigalia püspöke (1447–1466). Vö. HC, II, 235.

14) Iohannes, ep. Civitatiscastelli

Iohannes Gianderoni OESA, pápai káplán és *penitentiarius minor*, a penitentiaria hivatalának régense (1462–1464), Città di Castello (1460–1474), majd Massa Maritima (1474–1483) püspöke. 1472 és 1480 referendárius a Kancellárián, 1472-ben pápai sekrestyés. Vö. HC, II, 130. 187; FRENZ, *Kanzlei der Päpste*, 1259. sz.; FRENZ, *Repertorium*; SALONEN–HANSKA, *Enterning*, 156. 181.

15) Iacobus, ep. Cervicensis, s. Angeli de Lombardis

Iacobus OESA, az epiruszi Cervica (1451–1468), majd a campaniai Sant’Angelo dei Lombardi (1468–1477) püspöke. II. Pius pápa kamarása. 1466 júniusától havi hat forintot utalt ki számára (*pro eius subventionem*) az Apostoli Kamara. Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 466, fol. 204r sköv.; vol. 467, fol. 126v sköv.; vol. 470, fol. 141r sköv.; vol. 472, fol. 101r sköv.; vol. 476, fol. 99v sköv.; vol. 477, fol. 145r sköv.; vol. 482, fol. 169r sköv.; HC, II, 88. 126; SALONEN–HANSKA, *Enterning*, 182–183.

16) Benedictus, archiep. Mitilenensis

Benedictus OSB, mytilénéi érsek (1459–1482). 1467-től havi 10, 1470-től 12 forintot utalt ki számára a Kamara. Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit.

vol. 467, fol. 126v sköv.; vol. 470, fol. 141r sköv.; vol. 472, fol. 90v sköv.; vol. 476, fol. 140r; vol. 477, fol. 138v sköv.; vol. 482, fol. 164v sköv.; HC, II, 198; SALONEN–HANSKA, *Enterning*, 186–187.

17) Iohannes, ep. Vigintimilensis

Iohannes Baptista de Iudicibus de Finario, ventimiglai püspök (1471–1484). 1465 márciusában a Kamara 100 forintot utalt ki számára (*pro eius provisione et expensis*). Vö. AAV Cam. Ap., Intr. Exit. vol. 460, fol. 85r; HC, II, 268.

18) Franciscus, ep. Sagonensis

Francischino sagonai püspök (1474–1478?). Vö. HC, II, 227.

19) Philippus, ep. Ariensis

Philippus Bartholomei, ariói (1469–1480), majd hierapetrai (1480–1502) püspök. Vö. HC, II, 94–95. 164.

20) Iohannes, ep. Calinensis

Iohannes de Castello, beneventói kanonok, strongoli (1479–1486), majd pedig carinolai (1486–1502?) püspök. Vö. HC, II, 114. 242.

21) Petrus Paulus, ep. s. Agathe

Petrus Paulus Capobianco kánonjogi doktor, a beneventói egyházmegye s. saracenói Mária-egyházának archipresbitere, VIII. Ince pápa kamarársa, 1487 és 1505 között Sant' Agata de' Goti püspöke, a vatikáni Szt. Péter bazilika vikáriusa és a pápai kápolna vezetője. Vö. *Memorie storiche*, 71–72; HC, II, 81; III, 97.

22) Bernardinus, ep. Bisignanensis

Bernardinus Ferrari de Achrio, bisignanói püspök (1486–1498). Vö. HC, II, 106.

23) Gabriel, ep. Adiacensis

Gabriel de Franchis OP, szerzetes a teológia magisztere, ajacciói püspök (1482–?). Vö. HC, II, 79.

24) Titus, ep. Castrensis

Titus Veltri de Viterbo, castrói püspök (1480–1511). Vö. HC, II, 121.

- 25) Antonius, ep. Balneoregiensis
Antonius de San Geminiano, bagnoreai püspök (1488–1497). Vö. HC, II, 101.
- 26) Iosua, ep. Asculanus
Iosue de Gaetis a római jog doktora, ascoli püspök (1480–1509, 1513–1517). Vö. HC, II, 96; III, 120.
- 27) Bartholomeus, ep. Neocastrensis
Bartholomeus de Luna, nicastrói püspök (1495–1497). Vö. HC, II, 201.
- 28) Georgius, ep. Archadiensis
Georgius Alexandri, arkadi püspök (1489–1501). Vö. HC, II, 93.
- 29) Georgius, ep. Milopothanensis
Georgius, mylopotamoszi püspök (1480–1499). Vö. HC, II, 192.
- 30) Iohannes, ep. Parentinus
Iohannes Antonii de Peronis, parenzói kanonok, pápai familiáris, parenzói püspök (1487–1500). Vö. HC, II, 212.
- 31) Franciscus, archiep. Craynensis
Franciscus Quirini, sebenicói püspök (1491–1495), krajnai (1495–1498), majd durazzói (1499–1505) érsek. Vö. HC, II, 139. 148. 236.
- 32) Hieronymus, ep. Strongulensis
Hieronymus Luscus, kánonjogi doktor, strongoli püspök (1496–1509). Vö. HC, II, 242; III, 304.
- 33) Archangelus, ep. Scardonensis
Archangelus de Varicastris, kánonjogi doktor, scardonai püspök (1483–1502). Vö. HC, II, 231.
- 34) Iohannes, ep. Asculanus
Iohannes, ascoli püspök. Vö. HHStA ÖStA ED 10175; Eubelnél nem szerepel: HC, II, 96.

- 35) Petrus, ep. Caliniensis
Petrus Gamboa, carinolai püspök (1497–1510), majd 1501. június 12-től *vicarius Urbis*. Vö. HC, II, 114; III, 147; BRAMBILLA, *Officii Cardinalis*, 226.
- 36) Franciscus, ep. Glandelacensis
Franciscus de Corduba OP, a teológia magisztere, glendalough-i püspök (1500–?). Vö. HC, II, 160.
- 37) Matheus, ep. Leonis
Matheus, san leone-i püspök (1516–1518). Vö. HC, III, 223.
- 38) Ieremias, archiep. Cyrenensis
Geremia Contugi, volterrai származású klerikus, assisi püspök (1496–1509). 1499-től vett részt a *Camera Apostolica* ordinációs eljárásain. Az V. lateráni zsinat egyik aktív szereplője volt. Kürenei tituláris érsek volt 1509 és 1521 között. Vö. HC, II, 96. 139; III, 180; REHBERG, *L'affluenza*, 197–198, 135. jz.
- 39) Vincentius, ep. Otocensis
Vincenzo de Andreis OP, otocsáci püspök (1493–1520), valószínűleg Domonkos-rendi szerzetes, ordináriusi tevékenységéért a Kamarától havi 10 aranydukátos salláriumot kapott. 1520-ban lemondott egyházmegyéjéről unokaöccse, Péter javára, azonban ordinátori megbízását továbbra is élvezte. Magyar ügyekkel a klerikusok szentelésén túl is kapcsolatba került. Az otocsáci püspökséget 1513-ban a zenggivel egyesítették. 1508-ban Bajnai Both András horvát-szlavón bán követeként tárgyalta II. Gyula pápával az oszmánok elleni segélyek ügyéről. Bajnai Both egyébként báni székhelyét Otocsácban tartotta, így személyes kapcsolatuk kézenfekvő. 1515-ben a Szentszék diplomatájaként érkezett a Magyar Királyság területére társával Iulius Cortonensisszel, s Beriszló Péter számára 2000 dukátot, valamint gabonát és puskaport szállított az oszmánok elleni védelemre, s további 7000 aranyat ígért; a királynak pedig 20 000 aranydukátot kézbesített. Vö. HC, II, 209; MARGALITS, *Horvát történelmi*, II, 488–489. 502; KUBINYI, *Diplomáciai érintkezések*, 126; PÁLOSFALVI, *Bajnai Both*, 263; REHBERG, *Deutsche Weibekandidaten*, 198 és 138. jz.; FEDELES, *Ad omnes*, 120–121.

40) Petrus, ep. Otocensis

Péter otocsáci püspök, Vincenzo de Andreis unokaöccse, nagybátyja a jávára mondott le a püspökségről. Vö. REHBERG, *L'affluenza*, 198. 211.

41) Leonardus, ep. Bellicastrensis

Leonardus belcastrói dékán, majd nagybátyját, Rajmundot követte a belcastrói püspökség élén (1518–1533). Mivel éveken át megfosztották püspöksége jövedelmétől, ezért 1522. december 15-én, a Kúria ordinátorává nevezték ki. Vö. HC, III, 130.

BIBLIOGRÁFIA

- Acta Concilii Constanciensis I–IV*, hg. v. HEINRICH FINKE, Münster 1896–1928.
- AIT, IVANA–ESCH, ARNOLD: *Aspettando l'Anno Santo. Fornitura di vino e gestione di taverne nella Roma del 1475*, QFIAB 73 (1993) 387–417.
- ANGENENDT, ARNOLD: *Geschichte der Religiosität im Mittelalter*, Darmstadt 2009⁴.
- ANGENENDT, ARNOLD: *Offertorium. Das mittelalterliche Meßopfer* (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 101), Münster 2013.
- ARANY KRISZTINA: *Firenzei kereskedők, bankárok és hivatalviselők Magyarországon (1370–1450)*, Fons 14 (2007) 483–549.
- BAIX, FRANÇOIS: *La Chambre Apostolique et les Libri Annatarum de Martin V (1417–1431). I: Introduction et Textes. II: Tables* par André Uyttenbronck (Analecta Vaticano–Belgica I/14), Bruxelles–Rome 1947–1958–1960.
- BAKÁCS ISTVÁN: *Hont vármegye Mohács előtt*, Budapest 1971.
- BARISKA ISTVÁN: *A Szent Koronáért elzálogosított Nyugat-Magyarország 1447–1647* (Archivum Comitatus Castriferrei 2), Szombathely 2007.
- BARISKA ISTVÁN–NÉMETH ADÉL: *Kőszeg*, Budapest 1983.
- BAUER, CLEMENS: *Epochen der Papstfinanz*, Historische Zeitschrift 138 (1928) 459–465.
- BAUMGARTEN, PAUL MARIA: *Cardinal Vicar*, The Catholic Encyclopedia, III, New York 1908. (= <http://www.newadvent.org/cathen/03341b.htm> [utolsó letöltés: 2025. 02. 15.])
- BAUMGARTEN PAUL MARIA: *Oddo Potii de Varris de Genezano, päpstlicher Schatzmeister und sein Notar Laurentius de Rotellis*, Historisches Jahrbuch 31 (1910) 771–786.
- BÁNDI ZSUZSANNA: *Körmend a középkorban*, Körmend 1987.
- BEDY VINCE: *A győregyházmegyei papnevelés története* (Győregyházmegye múltjából II), Győr 1937.
- BENNETT, H. F.: *Medieval Ordination Lists in the English Episcopal Registers*, Studies Presented to Sir Hilary Jenkinson (ed. by J. Conway-Davis), London 1957, 20–34.
- BÉKEFI REMIG: *A népoktatás története Magyarországon*, Budapest 1906.
- BÉKEFI REMIG: *A káptalani iskolák története Magyarországon 1540-ig*, Budapest 1910.
- BLAZOVICH LÁSZLÓ: *A Körös-Tisza-Maros középkori településrendje*, Békéscsaba–Szeged 1985.

- BIANCHI, SILVANA ANNA: *Chierici ma non sempre preti. Itinerari clericali nel Veneto fra la fine del XIII e gli inizi del XV secolo*, Preti nel medioevo (Quaderni di storia religiosa 4), Verona 1997, 47–91.
- BOOCKMANN, HARTMUT: *Das 15. Jahrhundert und die Reformation*, Kirche und Gesellschaft im Heiligen Römischen Reich des 15. und 16. Jahrhunderts (hg. v. Ders.), Göttingen 1994, 9–25.
- BOROVSKY SAMU (szerk.): *Bars vármegye* (Magyarország vármegyéi és városai), Budapest 1903.
- BORSA IVÁN: *A magyar medievisztika forráskérdései*, Levéltári Közlemények 44–45 (1973–1974) 103–121.
- BOSCHETTO, LUCA: *Società e cultura a Firenze al tempo del Concilio: Eugenio IV tra curiali, mercanti e umanisti (1434–1443)* (Libre, Carte, Immagini 4), Roma 2012.
- BOYLE, LEONARD: *The Constitution „Cum ex eo” of Boniface VIII. Education of Parochial Clergy*, Medieval Studies 24 (1962) 263–302.
- BRAMBILLA, AMBROGIO M.: *Officii Cardinalis Urbis Vicarii origo et evolutio usque ad annum 1558* (a cura di Filippo M. Lovison), Barnabiti Studi 22 (2005) 197–346.
- BRADSHAW, PAUL F.: *Rites of Ordination: Their History and Theology*, Minnesota 2013.
- BRANDMÜLLER, WALTER: *Das Konzil von Pavia–Siena 1423–1424* (Konziliengeschichte, A 21), Paderborn 2002.
- Brevia Clementina. VII. Kelemen pápa magyar vonatkozású brevői (1523–1526)* (CVH I/12), feltárta és közreadja: NEMES GÁBOR, Budapest–Győr–Róma 2015.
- BUDAI DÁNIEL: *A milkói püspökség*, Studia Vincentiana 1 (2014) 2. sz., 9–18.
- Bullarium diplomatum et privilegiorum sanctorum Romanorum pontificum Turinensis editio*, Tomus V, ed. Aloysius Tomassetti, Augustae Taurinorum MDCCCLX.
- BUNYITAY Vince: *A római Szentlélek-Társulat anyakönyve 1446–1523* (MVH I/5), Budapest 1889.
- BÜNZ, ENNO: *Thüringens Pfarrgeistlichkeit vor der Reformation*, Historisches Jahrbuch 124 (2004) 45–74.
- CAGNIN, GIAMPAOLO: „*Ad discendum artem et officium clericatus*”. *Note sul redutamento e sulla formazione del clero a Treviso (sec. XIV)*, Preti nel medioevo (Quaderni di storia religiosa 4), Verona 1997, 93–124.
- Cameralia Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungariae (1297–1536), I. Obligationes, Solutiones* (CVH I/9–10), Feltárta, szerkesztette és közreadja: LUKSICS JÓZSEF–TUSOR PÉTER–FEDELES TAMÁS–NEMES GÁBOR, Budapest–Róma 2014.
- CARCEL ORTÍ, MILAGROS: „*Ad servitium ecclesiae dedicandi*”. *Clerigos aragoneses ordenados en Valencia en el siglo XV*, Aragón en la Edad Media 16 (2000) 163–183.
- CASELLI, VIRGILIO: *Il Vicariato di Roma. Note storico-giuridiche*, Roma 1957.
- CEVINS, MARIE-MADELEINE DE, *Az Egyház a késő-középkori magyar városokban*, Budapest 2003.
- CHAMBERS, DAVID S.: *Bartolomeo Marasca. Master of Cardinal Gonzaga’s Household (1462–1469)*, Aevum 63 (1989) 265–283.

- CHAMBERS, DAVID S.: *Popes, Cardinals and War. The Military Church in Renaissance and Early Modern Europe*, London 2006.
- CHARTRES, IVO De: *Panormia*. (http://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/1040-1116,_Ivo_Carnotensis,_Panormia,_LT.pdf [utolsó letöltés: 2025. 02. 09.])
- CHERUBINI, PAOLO: *Mandati della Reverenda Camera Apostolica (1418–1802)* (Ministerio per i Beni Culturali e Ambientali, Quaderni della rassegna degli Archivi dello Stato 55. Archivio di Stato di Roma), Roma 1988.
- CHERUBINI, PAOLO: *L'intensa attività di un notaio di Camera: Gaspare Biondo*, Dall'Archivio Segreto Vaticano. Miscellanea di testi, saggi e inventari II (CAV 62), Città del Vaticano 2007, 25–146.
- Conciliorum Oecumenicorum Decreta*. Curantibus Josepho Alberigo–Perikle-P. Joannou–Claudio Leonardi–Paulo Prodi, Bologna 1973³.
- CONDORELLI, ORAZIO: *Clerici Peregrini. Aspetti giuridici della mobilità clericale nei secoli XII–XIV*, Rome 1995.
- COOPER, TIM: *The Last Generation of the English Catholic Clergy. Parish Priests in the Diocese of Coventry and Lichfield in the Early Sixteenth Century* (Studies in the History of Medieval Religion 15), Suffolk 1999.
- CURZEL, EMANUELE: *Attraverso le Alpi. Mobilità clericale fra XIII e XV secolo*, Annali dell'Istituto storico italo-germanico in Trento 30 (2004) 207–223.
- CZAICH Á. GILBERT: *Regesták a római Datária-levéltárak Magyarországra vonatkozó bulláiból II. Pál és IV. Sixtus pápák idejéből*, Történelmi Tár 22 (1899) 1–17, 235–272.
- CZAICH Á. GILBERT: *Regesták VII. Incze pápa korából, 1484–1492*, Történelmi Tár UF 3 (1902) 511–527.
- CSÁNKI DEZSŐ: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában, I–V*, Budapest 1890–1913.
- CSÁNKI DEZSŐ: *Körösmegye a XV. században*, Értekezések a történelmi tudományok köréből XV, Budapest 1893, 675–808.
- CSÁSZÁR MIHÁLY: *Az Academia Istropolitana, Mátyás király pozsonyi egyeteme*, Pozsony 1914.
- CSEH VALENTIN: *Nándorfehérvár 1521. évi ostroma és elvesztése*, Budapest 2022.
- CSEPREGI ZOLTÁN: *Udvari papok Mária királyné környezetében*, Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531 (szerk. Réthelyi Orsolya et alii), Budapest 2005, 44–55.
- CSEPREGI ZOLTÁN: *A reformáció nyelve. Tanulmányok a magyarországi reformáció első negyedszázadának vizsgálata alapján* (Humanizmus és reformáció 34), Budapest 2013.
- CSEPREGI ZOLTÁN: *A magyarországi reformáció első nemzedéke. Családi háttér – tanulmányok – papszentelés*, Egyházi társadalom a Magyar Királyságban a 16. században (Séria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 135–156.
- CSEPREGI ZOLTÁN: *Reformation in Hungary: Historiography, research problems, methodology*, Temp – Tidsskrift for Historie 15 (2017) 135–158.

- CSUKOVITS ENIKŐ: *Egy nagy utazás résztvevői. (Zsigmond király római kísérete)*, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Uő), Budapest 1998, 11–35.
- CSUKOVITS ENIKŐ: *Középkori magyar zarándokok* (História Könyvtár Monográfiák 20), Budapest 2003.
- DANTE ALIGHIERI: *Az új élet. Vita nuova*, ford. Baranyi Ferenc, Budapest 1996.
- DAVIS, VIRGINIA: *Rivals for Ministry? Ordinations of Secular and Regular Clergy in southern England c. 1300–1500*, *The Ministry: Clerical and Lay* (Studies in Church History 26), eds. W. J. Sheils–Diana Wood, Cambridge 1989, 99–109.
- DEL RE, NICCOLÒ: *La Curia Romana. Lineamenti Storico-Giuridici* (Sussidi Eruditi 23), Roma 1970³.
- DENDORFER, JÜRGEN: *Die Reformatio generalis des Nikolaus von Kues zwischen den konziliaren Traditionen zur Reform in capite und den Neuansätzen unter Papst Pius II. (1458–1464)*, *Renobatio et unitas – Nikolaus von Kues als reformer. Theorie und Praxis der reformatio im 15. Jahrhundert* (Berliner Mittelalter- und Frühneuzeitforschung 13), hg. v. Thomas Frank–Norbert Winkler, Göttingen 2012, 137–155.
- DENZEL MARKUS A.: *Kurialer Zahlungsverkehr im 13. und 14. Jahrhundert. Servitien- und Annatenzahlungen aus dem Bistum Bamberg* (Beiträge zur Wirtschafts- und Sozialgeschichte 42), Stuttgart 1991.
- DENZINGER, HEINRICH–HÜNERMANN, PETER: *Hitvallások és az Egyház tanítóbivatalának megnyilatkozásai* (Szent István Kézikönyvek 9), Fila Béla és Jug László fordításának felhasználásával összeállította Romhányi Beatrix és Sarbak Gábor, szerk. Burger Ferenc, Bányai Terenye–Budapest 2004.
- DOHAR, WILLIAM J.: *Medieval Ordination Lists. The Origins of a Record*, *Archives* 20 (1992) 17–35.
- DOLEŽALOVÁ, EVA: *Comparision of Czech and English ordination lists of the late middle ages*, *Historica Ser. NS*, 12 (2005) 45–83.
- DOLEŽALOVÁ, EVA: *Ways of Clerics to Ordination in the post-Hussite Bohemia – an Outline*, Roma – Praga. Praha–Řím, Omaggio a Zdeňka Hledíková (Bollettino dell’Istituto Storico Ceco di Roma, supplemento 2008), a cura di Kateřina Bobková–Valentová–Eva Doležalová–Eva Chodějovská–Zdeněk Hojda–Martin Svatoš, Praga 2009, 145–158.
- DUBRULLE, HENRY: *La collection des „Formataria” aux archives d’État à Rome*, *Miscellanea di storia e cultura ecclesiastica* 5 (1906–1907) 75–77.
- DUBY, GEORGES: *The Three Orders. Feudal Society Imagined*, Chicago–London 1982.
- DURANDUS, GUILIELMO: *Rationale divinatorum officiorum*, accedit aliud a Joanne Beletio, Neapoli 1859.
- DURANDUS, WILHELM: *Rationale divinatorum officiorum*, Übersetzung und Verzeichnisse von Herbert Douteil mit einer Einführung herausgegeben und bearbeitet von Rudolf Suntrup, Teilband I (Liturgiewissenschaftliche Quellen und Forschungen 107), Münster 2016.

- ECKHART FERENC: *Hitelesbelyek a középkori Magyarországon* (Studia Notarialia Hungarica 11), Budapest 2012.
- Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017.
- Egyháztörténelmi emlékek a bitűjítás korából, I–V, szerk. Bunyitay Vince et alii, Budapest 1902–1912.
- ELTE Egyetemi Könyvtár, Kézirattár, Kaprimay-gyűjtemény (Budapest)
- ENGEL PÁL: *Magyarország világi archontológiája 1301–1437, I–II* (História Könyvtár. Kronológiák, adattárak 5), Budapest 1996.
- ENGEL PÁL: *Magyarország a középkor végén. Digitális térkép és adatházis a középkori Magyar Királyság településeiről*, CD-ROM, térinformatika szerk. Kollányi László–Sallay Ágnes, Budapest 2001.
- ENGEL PÁL–KRISTÓ GYULA–KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország története 1301–1526*, Budapest 1998.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *A Sacra Poenitentiaria Apostolica hivatala és magyar kérvényei a 15–16. században (I. Közlemény)*, Levéltári Közlemények 74 (2003) 33–57.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *A „Sacra Poenitentiaria Apostolica” hivatal és magyar kérvényei a 15–16. században (II. közlemény)*, Levéltári Közlemények 76 (2005) 63–103.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *A Dózsa-felkelés arcai: tabuk és emlékezet 1514 mítoszaiban*, Történelmi Szemle 51 (2009) 460–481.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *Szökött szerzetesek. Erőszak és fiatalok a késő középkorban*, Budapest 2011.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *Társadalom és egyház a késő középkori Magyarországon: új források, új utak*, A magyar egyháztörténet-írás forrásadottságai (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 2), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 7–15.
- ERDÉLYI GABRIELLA: *Egyházi társadalom Magyarországon a reformáció korában. Az alsópapság helyzete Magyarországon a reformáció megjelenése idején*, Egyházi társadalom a Magyar Királyságban, 35–50.
- ERDÉLYI, GABRIELLA: *Negotiating Violence. Papal Pardons and Everyday Life in East Central Europe (1450–1550)* (Studies in Medieval and Reformation Tradition 213), Leiden–Boston 2018.
- ERDŐ PÉTER (összeáll., ford.): *Az ókeresztény kor egyházfegyelme (az első négy évszázadban)* (Ókeresztény írók 5), Budapest 1983.
- ERDŐ PÉTER: *Az ókori egyházfegyelem emlékei I–IV. század* (Ókori Keresztény Írók 2), Budapest 2018.
- ESCH, ARNOLD: *Rom vom Mittelalters zur Renaissance, 1378–1484*, München 2016.
- ESPOSITO, ANNA: *La città e i suoi abitanti*, Roma del Rinascimento, a cura di Antonio Pinelli, Bari 2007, 3–48.
- ESPOSITO, ANNA–FROVA, CARLA: *Collegi studenteschi a Roma nel Quattrocento: Gli statuti della 'Sapienza Nardina'*, Roma 2008.

- Eusebii Cesariensis episcopi ecclesiastica hystoria per Rufinum Aquileiensem de greco in latinum traducta incipit feliciter*, Utrecht 1474.
- Euszebiosz egyháztörténete (Ókeresztény írók 4), ford. Baán István, Budapest 1981.
- ÉRSZEGI GÉZA: *A Curia Romana középkori levéltárai*, Levéltári Szemle 28 (1978) 321–339.
- Hierarchia Catholica medii et recentioris aevi, sive Summorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium, ecclesiarum Antistitum series I–VIII*, ed. Guilelmus Van Gulik–Conradus Eubel–Patricius Gauchat–Ludovicus Schmitz–Kallenberg–Remigius Ritzler–Priminus Sefrin, Monasterii–Patavii 1913–1978. (= HC)
- FABINI, HERMANN: *Atlas der siebenbürgisch-sächsischen Kirchenburgen und Dorfkirchen, I–III*, Hermannstadt 2002³.
- FARBÁKY PÉTER: *Szatmári György, a mecénás* (Művészettörténeti Füzetek 27), Budapest 2002.
- FEDELES TAMÁS: *A pécsi székeskáptalan személyi összetétele a késő középkorban (1354–1526)* (Tanulmányok Pécs történetéből 17), Pécs 2005.
- FEDELES TAMÁS: *A 14. század derekától Mobátság*, PET, 109–154.
- FEDELES TAMÁS: *A püspöki kúria*, PET, 163–172.
- FEDELES TAMÁS: *Középkori pécsi segédpüspökök*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 22 (2010) 5–20.
- FEDELES TAMÁS: *Galgóc az Újlaki érában (1349–1524)*, Debrecen város 650 éves. Várostartörténeti tanulmányok (Speculum Historiae Debreceniense 7), szerk. Bárány Attila–Papp Klára–Szálkai Tamás, Debrecen 2011, 195–222.
- FEDELES TAMÁS: „*Eztán Pécs tűnik szemünkbe*”. *A város középkori históriája (1009–1526)*, Pécs 2011.
- FEDELES TAMÁS: *Die ungarische Dom- und Kollegiatkapitel und ihre Mitglieder im Mittelalter. Forschungsstand, Aufgaben, Initiativen*, Kapituly v zemích koruny české a v uhrách ve středověku, [Die Kapitel in den Ländern der böhmischen Krone und in Ungarn im Mittelalter] (Documenta Pragensia Supplementa 2), eds. Václav Ledvinka, Jiří Pešek, Praha 2011, 161–196.
- FEDELES TAMÁS: *A király és a lázadó herceg. Az Újlaki Lőrinc és szövetségesei elleni királyi hadjárat (1494–1495)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 27), Szeged 2012.
- FEDELES TAMÁS: „*Medicina contra peccata mundana*”. *Késő középkori főúri misealapítványok*, Századok 148 (2014) 443–469.
- FEDELES TAMÁS: „*E földi bazát örök és mennyei palotával elcserélni*”. *Szemponatok a késő középkori főúri vallásosság vizsgálatához*, Mesterek és Tanítványok. Tanulmányok a bölcsészettudományok területéről (szerk. Böhm Gábor–Fedele Tamás), Pécs 2014, 54–80.
- FEDELES TAMÁS: *A Camera Apostolica és a magyar egyházi javadalmak a konciliarizmus időszakában*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris”. Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 189–204.

- FEDELES TAMÁS: „Isten nevében utazunk”. *Zarándokok, búcsújárás, kegyhelyek a középkorban*, Pécs 2015.
- FEDELES TAMÁS: *Miklós király és Lőrinc herceg. Az utolsó két Újlaki vázlatos pályaképe, Személyiség és történelem. A történelmi személyiség. A történelmi életrajz módszertani kérdései* (szerk. Vonyó József), Pécs–Budapest 2017, 135–168.
- FEDELES TAMÁS: *Magyar klerikusszentelések Rómában a hitújítás kezdetén*, Egyházi társadalom a magyar királyságban a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 51–104.
- FEDELES TAMÁS: *Mátyás seregéből az Úr szolgálatába. Esettanulmány az Apostoli Penitenciária klerikusszentelésekben játszott szerepéhez Mátyás király korában*, Pontes 1 (2018) 95–114.
- FEDELES TAMÁS: „*Ad omnes sacros ordines promoveri*”. Győri egyházmegyések római szentelési ügyei a késő középkorban, *Arrabona* 53–56 (2015–2018) 77–144.
- FEDELES TAMÁS: *A Délvidékről az Örök Városba. Csanádi egyházmegyések kúriai szentelési ügyei (1442–1517)*, Urbs, Civitas, Universitas. Ünnepi tanulmányok Petrovics István 65. születésnapja tiszteletére (Fontes et Libri 1), főszerk. Papp Sándor, szerk. Kordé Zoltán–Tóth Sándor László, Szeged 2018, 94–110.
- FEDELES TAMÁS: *A magyar medievisztika egy kevésbé ismert forrása. A Libri formatarum és bejegyzései*, Laborator Assiduus. A 70 éves Zombori István köszöntése (szerk. Somorjai Ádám–Somorjai Gabi), Budapest 2019, 149–166.
- FEDELES TAMÁS: *Magyarok Rómában Mátyás király korában*, Pécsi Tudományegyetem Bölcsész Akadémia 3 (szerk. Böhm Gábor–Czeferner Dóra–Fedele Tamás), Pécs 2019, 187–224.
- FEDELES TAMÁS: *A Magyar Királyság diplomáciai képviselete a Szentszéknél Mátyás király korában*, Mátyás király és az Egyház, szerk. Uő (THEQ 10), Pécs 2019, 35–54.
- FEDELES TAMÁS: „*si sint bene litterati*”. Adalékok a Mátyás-kori klérus műveltségéhez, Hunyadi Mátyás és kora (Memoria Hungariae 12), szerk. Bárány Attila–Kavecsánszki Máté–Pósán László–Takács Levente, Debrecen 2019, 197–219.
- FEDELES TAMÁS: *Magyar szentelendők a római Kúriában a késő középkorban*, Szent Márton és Benedek nyomában. Tanulmányok Koszta László emlékére (Fontes et Libri 3), szerk. Fedele Tamás–Hunyadi Zsolt, Debrecen–Szeged 2019, 152–166.
- FEDELES, TAMÁS: *Die ungarische Weibekandidaten in Curia Romana im späten Mittelalter*, Specimina Nova Pars Prima Sectio Mediaevalis X. (2019) 121–136.
- FEDELES TAMÁS: *Az idegen papokat ne engedjék misézni. Adalék az esztergomi egyházmegye középkori minőségbiztosításához*, *Egyháztörténeti Szemle* 20 (2019) 4. sz., 23–28.
- FEDELES TAMÁS: „Szentelési turizmus” a késő középkorban? *Magyar(országi) egyháziak promóciója a Római Kúriában (1426–1523)*, Akadémia Doktori Értekezés, Kézirat, Pécs 2020.
- FEDELES TAMÁS: *Devóció és reprezentáció. Főúri vallásosság a késő középkorban* (THEQ 12), Pécs 2021.

- FEDELES TAMÁS: *Lászlai János erdélyi kanonok Jeruzsálembé és Kairóba utazik*, Magyarország globális története a kezdetektől 1868-ig (szerk. Laczó Ferenc–Vadas András–Varga Bálint), Budapest 2023, 167–173.
- FEDELES TAMÁS: *Várad egyházmegyes klerikusok promóciója a Római Kúriában (1436–1523)*, Nagyvárad és Bihar a késő középkorban (Tanulmányok Biharország történetéből 12), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2024, 77–104.
- FEKETE NAGY ANTAL: *Magyarország történelmi földrajza a Hunyadiak korában IV. Trencsén vármegye*, Budapest 1941.
- FELDKAMP, MICHAEL F.: *Warum entstanden aus dem in konfessionellen Zeitalter säkularisiertan deutschen Bistümern keine Titularbistümer? Beobachtungen zur Entwicklung des Rechtsinstituts des Titularbischofs*, *Incorrupta monumenta ecclesiam defendunt. Studi offerti a mons. Sergio Pagano, prefetto dell'Archivio Segreto Vaticano. I. La Chiesa nella storia, Religione, cultura, costume. Tomo 1* (CAV 106), a cura di Andreas Gottsmann–Pierantonio Piatti–Andreas E. Rehberg, Città del Vaticano 2018, I/1, 589–606.
- FELICI, GUGLIEMO: *La Reverenda Camera Apostolica. Studio Storico-Giuridico*, Roma 1940.
- FOGARASSY LÁSZLÓ: *Pozsonyligetfalu hányatott sorsa*, Honismeret 19 (1991) 67–73.
- FÓGEL JÓZSEF: *II. Lajos udvartartása 1516–1526*, Budapest 1917.
- FONT MÁRTA: *A siker reménye és a kudarc okai Egyetemalapítások a középkori Magyarországon*, Per Aspera ad Astra 4 (2017) 78–102.
- Formularium Ecclesiae Strigoniensis* (CST I/4), közreadja Erdő Péter bíboros–Szovák Kornél–Tusor Péter, munkatársak: Sarbak Gábor–Horváth Terézia–Porubszky Ádám, Budapest 2018.
- FRAKNÓI VILMOS: *A Szent Istvántól Rómában alapított magyar zarándokház*, *Katholikus Szemle* 7 (1893) 169–195.
- FRAKNÓI VILMOS: *A magyar királyi kegyúri jog Szent Istvántól Mária Teréziáig*, Budapest 1895.
- FRAKNÓI VILMOS, *Oklevéltár a magyar királyi kegyúri jog történetéhez*, Budapest 1899.
- FRAKNÓI VILMOS: *Magyarország egyházi és politikai összeköttetései a római Szentszékekkel, I–III*, Budapest 1901–1903.
- FRENZ, THOMAS: *Die verlorenen Brevenregister 1421–1527*, QFIAB 57 (1977) 354–365.
- FRENZ, THOMAS: *Die Kanzlei der Päpste der Hochrenaissance (1471–1527)* (Bibliothek des Deustches Historischen Instituts in Rom 63), Tübingen 1986.
- FRENZ, THOMAS: *Repertorium officiorum Romanae curiae* (=https://www.geku.uni-passau.de/bisthw/forschung/rorc)
- FRIEDBERG, AEMELIUS (ed.): *Corpus Iuris Canonici, I–II*, Graz 1959.
- GABRIEL, ASTRIK L.: *The Mediaeval Universities of Pécs and Pozsony*, Frankfurt am Main 1969.
- GÁRDONYI MÁTÉ: *A papi élet reformja a Trienti Zsinat korában* (Studia Theologica Budapestinensia 27), Budapest 2001.

- GÁRDONYI MÁTÉ: *Bevezetés a Katolikus Egyház történetébe*, Vác 2006.
- GENET, JEAN-PHILIPPE: *Die kollektive Biographie von Mikropopulationen: Faktorenanalyse als Untersuchungsmethode, Quantitative Methoden in der Wirtschafts- und Sozialgeschichte der Vorneuzeit* (hg. v. Franz Irsigler), Stuttgart 1978, 69–100.
- GERGELY JENŐ: *A pápaság története*, Budapest 1982.
- GOTTLOB, ADOLF: *Aus der Camera Apostolica des 15. Jahrhunderts. Ein Beitrag zur Geschichte des päpstlichen Finanzwesens und des endenden Mittelalters*, Innsbruck 1889.
- GYÖRFFY GYÖRGY: *Az Árpád-kori Magyarország történeti földrajza, I–IV*, Budapest 1963–1998. (= ÁMTF)
- GÖLLER, EMIL: *Die päpstliche Pönitentiarie von ihrem Ursprung bis zu ihrer Umgestaltung unter Pius V. 2 Bde, in 4 Teilen* (Bibliothek des Königlich Preußischen Historischen Instituts in Rom 3. 4. 7–8), Rom 1907–1911.
- GÖLLER, EMIL: *Die neuen Bestände der Camera apostolica im päpstlichen Geheimarchiv*, RQ 30 (1916–1922) 38–53.
- GREGOROVIVS, FERDINAND: *Geschichte der Stadt Rom im Mittelalter: Vom V. bis zum XVI. Jahrhundert*, VII, Stuttgart 1870.
- HANSKA, JUSSI: *Clerical Ordinations at the Camera apostolica: Jakob Ulvsson and the 'Class of 1466, Les élites nordiques et l'Europe occidentale: (XIIe–XVe siècle)* (dir. Tuomas M. S. Lehtonen–Élisabeth Mornét), Paris 2007, 153–166.
- HAJDU, HELGA: *Lesen und Schreiben im Spätmittelalter* (Specimina Dissertationum facultas Philosophicae Regiae Hungaricae Universitatis Elisabethinae Quinqueecclesiensis 26), Pécs 1931.
- HARASZTI SZABÓ PÉTER–KELÉNYI BORBÁLA–SZÖGI LÁSZLÓ: *Magyarországi diákok a prágai és krakkói egyetemeken 1348–1525, I–II* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 2–3), Budapest 2016–2017.
- HARASZTI SZABÓ PÉTER–KELÉNYI BORBÁLA: *Magyarországi diákok francia, angol, itáliai és német egyetemeken a középkorban, 1100–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 3), Budapest 2019.
- HARSÁNYI ANDRÁS: *A Domonkos rend Magyarországon a reformáció előtt*, Debrecen 1938.
- HAUBST, RUDOLF: *Der Reformentwurf Pius' der Zweiter*, RQ 49 (1954) 188–242.
- HAY, DENYS: *The Church in Italy in the Fifteenth Century*, Cambridge 1979².
- HAY, DENYS: *Eugenio IV*, Enciclopedia dei Papi (= http://www.treccani.it/enciclopedia/eugenio-iv_%28Enciclopedia-dei-Papi%29/).
- HÁZI JENŐ: *Sopron középkori egyháztörténete*, Sopron 1939.
- HÁZI JENŐ: *Sopron szabad királyi város története. I/1–7, II/1–6*, Sopron 1921–1941.
- HEGYI GÉZA: *A plébánia fogalma a 14. századi Erdélyben*, Erdélyi Múzeum 80 (2018) 1–29.
- HELLER, GEORG: *Comitatus Crisiensis* (Veröffentlichungen des Finnisch-Ugrischen Seminars an der Universität München. Serie A, Historischen Ortsnamen von Ungarn 10), München 1978.

- HERVAY, FERENC LEVENTE: *Repertorium Historicum Ordinis Cisterciensis in Hungaria*, Roma 1984.
- HLEDÍKOVÁ, ZDEŇKA: *Libri formatarum – una fonte conosciuta ma non scoperta*, Bollettino dell'Istituto storico Ceco di Roma 5 (2006) 35–60.
- HLEDÍKOVÁ, ZDEŇKA: *Svěcení duchovenstva v Církvi podjednou. Edice pramenů z let 1438–1521. Ordinationes clericorum in ecclesia „sub una specie”. Editio fontium ad Boheimiam Moraviamque spectantium annis 1438–1521*, Praha 2014.
- HLEDÍKOVÁ, ZDEŇKA: *Všechny cesty vedou do Říma*, Studia Theologica 4 (2017) 7–14.
- HOBERG, HERMANNUS: *Taxae pro communibus servitiis. Ex libris obligationum ab anno 1295 usque ad annum 1445 confectis* (Studii e Testi 144), Città del Vaticano 1949.
- HOFMANN, WALTHER VON: *Forschungen zur Geschichte der kurialen Behörden vom Schisma bis zur Reformation I–II* (Bibliothek des Preußischen Historischen Instituts in Rom 12–13), Rom 1914.
- HORVÁTH JÁNOS: *Az irodalmi műveltség megoszása*, Budapest 1935.
- HORVÁTH TERÉZIA: *A vasvári káptalan prépostjai a Mátyás-korban*, Mátyás király és az Egyház (THEQ 10), szerk. Fedeles Tamás, Pécs 2019, 103–114.
- HUBER, ALFONS–KUBINYI ANDRÁS, *Egy budai iskolamester pályája a XV. század második felében*, A magyar iskola, 51–61,
- HÜLSEN CHRISTIAN, *Le Chiese di Roma nel Medio Evo*, Firenze 1927.
- IMPLOM LAJOS: *Adatok a Szent Domonkos-rend magyarországi rendtartományának történetéhez. A rendtartomány alapításától 1526-ig* (Magyar Domonkos Rendtörténet 1), Vasvár 2017.
- IVÁNYI BÉLA: *Bártfa szabad királyi város levéltára I, 1319–1526*, Budapest 1910.
- IVÁNYI BÉLA: *A középkori Vasvár*, Vasvár 1992.
- JACZKÓ SÁNDOR: *A váradai egyház 1524. évi zsinati határozatai*, Budapest 2016.
- JAKÓ ZSIGMOND: *Bihar megye a török pusztítás előtt*, Budapest 1940.
- JEDIN, HUBERT: *Geschichte des Konzils von Trient, I–IV*, Freiburg i. Bg. 1977³.
- JEDIN, HUBERT: *Handbuch der Kirchengeschichte, III/2. Die mittelalterlichen Kirche: Vom Mittelalter bis zum Vorabend der Reformation*, Freiburg–Basel–Wien 1985.
- SZ. JÓNÁS ILONA (szerk.) *Középkori egyetemes történeti szöveggyűjtemény* (Osiris Tankönyvek), Budapest 1999.
- KAJTÁR EDVÁRD: *«In immolationis hora per vocem sacerdotis coelos aperti sunt» A pap és az eucharisztia kapcsolata a misében a IX. század legjelentősebb misekommentárjai szerint*, (Doktori értekezés PPKE HK), Budapest 2010.
- KANTOROWICZ, ERNST H.: *Two Bodies. A Study in Mediaeval Political Theology*, with a new preface by William Chester Jordan, Princeton–New Jersey 1997.
- KASZA PÉTER: *Egy korszakváltás szemtanúja. Brodarics István pályaképe* (Sziluett. Korszerű történelmi életrajzok), Pécs–Budapest 2015
- KATTERBACH, BRUNO: *Päpstliche Suppliken mit der Klausel der „sola signatura”, RQ 31* (1923) 185–196.
- KATUS LÁSZLÓ: *Európa története a középkorban*, Pécs 2014.

- KAPELLI, TOMMASO: *Domenicani promossi agli ordini sacri presso la curia Romana 1426–1501*, Archivum Fratrum Praedicatorum 34 (1964) 155–189.
- KENYERES ISTVÁN: *A főváros középkori levéltárainak sorsa*, Ünnepi kötet Dr. Blazovich László egyetemi tanár 70. születésnapjára (Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica 75), főszerk. Homoki-Nagy Mária, Szeged 2013, 369–382.
- KISS GÁBOR–TÓTH ENDRE–ZÁGORHIDI CZIGÁNY BALÁZS: *Savaria–Szombathely története a város alapításától 1526-ig*, Szombathely 1998.
- KIEST, JOHANNES (ed.): *Die Matrikel der Geistlichkeit des Bistums Bamberg 1400–1556* (Veröffentlichungen der Gesellschaft für Fränkische Geschichte IV. Reihe: Matrikeln Fränkischen Schulen 7), Würzburg 1965.
- KLEINHEYER, BRUNO: *Die Priesterweihe im römischen Ritus. Eine liturgiehistorische Studie* (Trierer theologischen Studien 12), Trier 1962.
- KOLLÁNYI FERENC: *Visitatio capituli e. m. Strigoniensi anno 1397*, Történelmi Tár 54 (1901) 71–106, 239–272.
- KOLLER, JOSEPHUS: *Historia episcopatus Quinqueecclesiarum, I–VII*, Posonii–Pesthini 1782–1812.
- Korai magyar történeti lexikon* (9–14. század), főszerk. Kristó Gyula, szerk. Engel Pál–Makk Ferenc, Budapest 1994. (= KMTL)
- KOSZTA LÁSZLÓ: *Missziós püspökség*, KMTL, 458–460.
- KOSZTA LÁSZLÓ: *Dél-Magyarország egyházi topográfiája a középkorban*, A középkori Dél-Alföld és Szer (szerk. Kollár Tibor), Szeged 2001, 41–46.
- KOSZTA LÁSZLÓ: *Az Árpád-kori balászfalutól a püspöki mezővárosig. Mobács a középkorban*, Uő, Írásbeliség és egyházszervezet. Fejezetek a középkori magyar egyház történetéből (Capitulum III), Szeged 2007, 191–234.
- KOSZTA LÁSZLÓ: *A püspökség alapítása*, PET, 13–42.
- KOSZTA LÁSZLÓ: *A kalocsai érseki tartomány kialakulása* (THEQ 3), Pécs 2013.
- KOSZTA LÁSZLÓ: *A bihari püspökség alapítása*, Nagyvárad és Bihar a korai középkorban (Tanulmányok Biharország történetéről 1), szerk. Zsoldos Attila, Nagyvárad 2014, 41–81.
- KOVÁCS BÉLA: *Studensek, magisterek, doktorok*, Archivum 11 (1983) 5–41.
- KOVÁCS BÉLA: *Az egri egyházmegye története 1596-ig*, Eger 1987.
- E. KOVÁCS PÉTER: *Miksa magyarországi hadjárata*, Történelmi Szemle 37 (1995) 35–50.
- E. KOVÁCS PÉTER: *Zsigmond császár megkoronázása Rómában*, Századok 143 (2009) 1323–1383.
- V. KOVÁCS SÁNDOR: *Egy epigrammaköltő a Jagelló-korban. Lászlai János latin versei*, Uő, Eszmetörténet és régi magyar irodalom, Budapest 1987, 396–437.
- KOZIOL, GEOFFREY: *The early History of Rites of Supplication*, Suppliques et requêtes. Le gouvernement par la grâce en Occident (XIIe–XVe siècle) (Collection de l'École française de Rome 310), éd. Hélène Millet, Rome 2003, 21–36.
- KÖBLÖS JÓZSEF: *Az egyházi középírástól Mátyás és a Jagellók korában* (Társadalom és művelődéstörténeti tanulmányok 12), Budapest 1994.

- KÖRMENDY KINGA: *Studentes extra regnum 1183–1543. Esztergomi kanonokok egyetem-járása és könyvhasználata 1183–1543* (Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici Universitatis Catholicae de Petro Pázmány nominatae III/9), Budapest 2007.
- KÖRMENDY KINGA–C. TÓTH NORBERT: *A Collegium Christi alapítása és tagjainak egyetemi tanulmányai*, Metropolis Hungariae (Strigonium Antiquum 8), Esztergom 2017, 145–165.
- KRISTÓ GYULA: *Tájszemlélet és térszervezés a középkori Magyarországon* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 19), Szeged 2003.
- KRISTÓ GYULA: *A korai Erdély (895–1324)* (Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 18), Szeged 2002,
- KRISTÓF ILONA: *Egyházi középréteg a késő középkori Váradon (1440–1526)* (Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi 4), Pécs 2014.
- KRISTÓF ILONA: *Gabriele Rangone (Veronai Gábor) pályája (1410/20–1486)*, Mátyás király és az Egyház (THEQ 10), szerk. FEDELES TAMÁS, Pécs 2019, 65–82.
- KUBINYI ANDRÁS: *Két sorsdöntő esztendő*, Történelmi Szemle 33 (1992) 1–54.
- KUBINYI ANDRÁS: *Diplomáciai érintkezések a Jagelló-kori magyar állam és a pápaság között (1490–1526)*, Magyarország és a Szentszék kapcsolatának 1000 éve (szerk. Zombori István), Budapest 1996, 119–134.
- KUBINYI ANDRÁS: *Szalkai László esztergomi érsek politikai szereplése*, Uő, Főpapok, egyházi intézmények és vallásosság a középkori Magyarországon (METEM Könyvek 22), Budapest 1999, 147–106.
- KUBINYI ANDRÁS: *Magyarok a késő-középkori Rómában*, Studia Miskolciensia 3 (1999) 83–91.
- KUBINYI ANDRÁS: *Városfejlődés és városbálózat a középkori Alföldön és az Alföld szélén* (Dél-alföldi évszázadok 14), Szeged 2000.
- KUBINYI ANDRÁS: *Mátyás király* (Tudomány – Egyetem), Budapest 2001.
- KUBINYI ANDRÁS: *Városbálózat a késő középkori Kárpát-medencében*, Bártfától Pozsonyig. Városok a 13–17. században (Társadalom- és művelődéstörténeti Tanulmányok 17), szerk. Csukovits Enikő–Lengyel Tünde, Budapest 2005, 9–36.
- KUBINYI ANDRÁS: *Magyarország és a pálosok a XIV–XV. században*, Decus Solitudinis. Pálos évszázadok (Művelődéstörténeti Műhely, Rendtörténeti Konferenciák 4/1), szerk. SARBÁK GÁBOR, Budapest 2007, 40–56.
- LAKATOS BÁLINT: *Kálnai Imre főesperesi és királyi titkári kinevezése (1525–1523). Adalékok a pápaság magyar személyi politikájához Mohács előtt*, Századok 144 (2010) 411–431.
- LANDAU, PETER: *Das Weibehindernis de Illegitimität in der Geschichte des kanonischen Rechts*, Ludwig Schmugge (hg.), Illegitimität im Spätmittelalter (Schriften des Historischen Kollegs. Kolloquien 29), München 1994, 41–53.
- LEDERHILGER SEVERIN: *Weibetitel, Lexikon für Theologie und Kirche, X*, Freiburg i. Bg. 2006.
- LEE, EGMONT: *Foreigners in Quattrocento Rome*, Renaissance and Reformation 19 (1983) 135–146.

- Leges ecclesiasticae regni Hungariae et provinciarum adiacentium, I–III*, opera et studio IGNATHI BATTHYÁN episcopi Transsilvaniae collectae et illustratae, Albae Caroline–Claudiopoli 1785–1827.
- LORTZ, JOSEPH: *Die Reformation in Deutschland*, Freiburg i. Br. 1982⁶.
- LUKSICS PÁL: *Magyar papszentelő okmányok a XV. század első feléből a vatikáni levéltárban*, Turul 46 (1928) 116–124.
- LUKSICS PÁL (szerk.): *XV. századi pápák oklevelei, I–II* (Monumenta Hungariae Italica 1–2), Budapest 1931–1938.
- LUNT, WILLIAM EDWARD: *Papal Revenues in the Middle Ages, I–II*, New York 1934. *A magyar Iskola első évszázadai* (996–1526), szerk. SZENDE KATALIN, Győr 1996.
- Magyarország egyházi földleírása a XIV. század elején. A pápai tizedjegyzékek alapján feltüntetve, I–II*, szerk. ORTVAY TIVADAR, Budapest 1891–1892.
- Magyarország mint a nyugati keresztény művelődés védőbástyája*” (CAV I/1), összegyűjtötte és kiadásra előkészítette ARTNER EDGÁR, közreadja SZOVÁK KORNÉL–TÖRÖK JÓZSEF–TUSOR PÉTER, Budapest–Róma 2004.
- MAIORINO, MARCO: *I Libri formatarum della Camera Apostolica. Dall' Archivio Apostolico Vaticano*. Miscellanea di testi, saggi e inventarii XII (CAV 121), Città del Vaticano 2023, 323–408.
- MAKSAY FERENC: *A középkori Szatmár megye*, Budapest 1940.
- MALLET, MICHAEL–SHAW, CHRISTINE: *The Italian Wars: 1494–1559. War, State and Society in Early Modern Europe*, Harlow 2012.
- MARGALITS EDE: *Horvát történelmi repertórium, I–II*, Budapest 1900–1902.
- MARIN, EUGENIO: *Generaliter clerici nuncupantur omnes qui in ecclesia Christi deservunt. Chierici ordinati a Portogruaro alla fine del Trecento*, Atti dell'Accademia “San Marco” di Pordenone 12 (2010) 87–110.
- MARINO, EUGENIO: *La Trinità di Masaccio: saggio storico ed interpretativo degli schemi stilistici, iconografici ed iconoteologici*, Nerbini 2008.
- MÁLYUSZ ELEMÉR, *A magyar rendi állam Hunyadi korában*, Századok 91 (1957) 46–123, 592–602.
- MÁLYUSZ ELEMÉR: *A konstanzi zsinat és a magyar főkegyúri jog*, Máriabesnyő–Gödöllő 2005 (reprint).
- MÁLYUSZ ELEMÉR: *Egyházi társadalom a középkori Magyarországon*, Budapest 2007.
- MCGRATH, ALISTER E.: *Kálvin. A nyugati kultúra formálódása*, Budapest 2001.
- Memorie istoriche della città di S. Agata de' Goti per l' epoca dal principio dell'era volgare sino al 1840*, Napoli 1841.
- MEUTHEN, ERICH: *Zur europäischen Klerusbildung vom 14. bis zum 16. Jahrhundert, Mediävistische Komparatistik. Festschrift für Franz Josef Worstbrock zum 60. Geburtstag* (hg. v. W. Harms–J.–D. Müller–S. Köbele–B. Quast), Stuttgart 1997, 263–294.
- MEYER, ANDREAS: *Arme Kleriker auf Pfründensuche. Eine Studie über das in forma pauperum-Register Gregors XII. von 1407 und über päpstliche Anwartschaften im Spät-*

- mittelalter* (Forschungen zur kirchlichen Rechtsgeschichte und zum Kirchenrecht 20), Köln–Wien 1990.
- MEYER, ANDREAS: *Der deutsche Pfründermarkt im Spätmittelalter*, QFIAB 71 (1991) 266–279.
- MEZEY LÁSZLÓ: *A deákság és Európa*, Budapest 1979.
- MEZŐ ANDRÁS: *Patrocíniumok a középkori Magyarországon*, Budapest 2003.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *A Szalkai-kódex és a XV. század végi sárospataki iskola*, Budapest 1972.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *Az iskolaiügy története Magyarországon 996–1777 között*, Budapest 1981.
- MÉSZÁROS ISTVÁN: *A katolikus iskola ezeréves története Magyarországon*, Budapest 2000.
- MIEDEMA NINE ROBIJNTJE: *Die römischen Kirchen im Spätmittelalter nach den „Indulgentiae ecclesiarum urbis Romae“*, Tübingen 2001.
- MIGNE, JACQUES PAUL: *Patrologiae Cursus Completus. Series Latina* (elérhető: <http://patristica.net/latina/>).
- MIHALIK BÉLA VILMOS: *A kanonok két leánya? Adalékok Szengyeli Ferenc családja történetéhez*, Turul 86 (2013) 153–156.
- MIHÁLYFI ÁKOS: *A nyilvános Istentisztelet*, Budapest 1933.
- MIKLÓSSY ZOLTÁN: *Hiteleshely és iskola a középkorban*, Levéltári Közlemények 18–19 (1940–1941) 170–178.
- MINNICH, NELSON H.: *Concept of Reform proposed at the Fifth Lateran Council*, Archivum Historiae Pontificae 7 (1969) 163–251.
- MINNICH, NELSON H.: *Councils of the Catholic Reformation: Pisa I (1409) to Trent (1545–1563)*, Aldershot–Burlington 2008.
- MINNICH, NELSON H.: *The Fifth Lateran Council (1512–1517)*, Brookfield–Vermont 1993.
- MINNICH, NELSON H.: *The Decrees of the Fifth Lateran council (1512–17). Their Legitimacy, Origins, Contents, and Implementation*, New York 2016.
- MOLNÁR ANTAL: *A zágrábi püspökség és a magyarországi katolikus egyház a 17. században* (METEM Könyvek 77), Budapest 2012.
- MOLNÁR, ANTAL: *L'ospizio degli Ungari presso la Basilica di San Pietro*, Quando la Fabbrica costruì San Pietro. Un cantiere di lavoro, di pietà cristiana e di umanità XVI–XIX secolo (a cura di Assunta Di Sante–Simona Turriziani), Roma 2016, 391–412.
- MOLNÁR ANTAL: *Magyarországi obszerváns ferences formuláskönyvek a 16. század elejéről*, Episcopus, Archiabbas Benedictinus, Historicus Ecclesiae. Tanulmányok Várszegi Asztrik 70. születésnapjára (METEM Könyvek 85), szerk. Somorjai Ádám–Zombori István, Budapest 2016, 203–212.
- MOLNÁR, ANTAL: *Una struttura imperfetta: le istituzioni religiose ungheresi a Roma (secoli XI–XVIII)*, Chiese e nationes a Roma: dalla Scandinavia ai Balcani: Secoli XV–

- XVIII (a cura di Antal Molnár–Giovanni Pizzorusso–Matteo Sanfilippo), Roma 2017, 117–131.
- MOLNÁR, ANTAL: *Die Formelsammlungen der Franziskaner-Observanten in Ungarn (ca. 1451–1554)* (Analecta Franciscana XIX. Nova Series Documenta et Studia 7), Roma 2022.
- F. MOLNÁR MÓNKA: *Az itáliai államok hadszervezete és hadseregei (1494–1526)*, Új korszak határán: Az európai államok hadügye és hadseregei a mohácsi csata korában (szerk. B. Szabó János–Fodor Pál), Budapest 2019, 121–137.
- MONAY FERENC: *Római magyar gyóntatók*, Róma 1956.
- Monumenta Germaniae Historica* (= MGH). *Legum sectio II. Capitularia Regum Francorum*, I, denuo edidit Alfredus Boretius, Hannoverae 1883.
- Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae illustrantia. Vatikáni magyar okirattár, series I, tom. I–VI*, Budapestini 1887–1891. (= MVH)
- Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia, VII, pars 2. (1423–1431)*, ed. JAROSLAV ERŠIL, Praege 1998. (= MVB)
- Monumenta Romana Episcopatus Vespriemiensis I–IV*, ed. VILMOS FRAKNÓI–JÓZSEF LUKSICS, Budapest 1896–1907. (= MREV)
- MÓDY GYÖRGY: *A Szent András templom és a Verestorony kutatása 1980-ban. Debrecen 1290–1390 között* (A Hajdú-Bihar Megyei Múzeumok Közleményei 42), Debrecen 1984.
- MÜLLER, GEORG EDUARD: *Die deutschen Landkapitel in Siebenbürgen und ihre Dechanten 1192–1848. Ein Rechtsgeschichtlicher Beitrag zur Geschichte der deutschen Landeskirche in Siebenbürgen* (Archiv des Vereins für Siebenbürgisches Landeskunde 48), Hermannstadt 1934–1936.
- MÜLLER, P. WOLFGANG: *The Price of Papal Pardon. New Fifteenth-Century Evidence*, Pápste, Pilger, Pönitentiarie. Festschrift für Ludwig Schmugge zum 65. Geburtstag (hg. v. Andreas Meyer–Constanze Rendtel–Maria Wittmer–Butsch), Tübingen 2004, 457–481.
- NAGY IVÁN: *Magyarország családai*, 10. kötet, Arcanum adatbázis (elérhető: <https://www.arcanum.hu/bu/online-kiadvanyok/Nagyivan-nagy-ivan-magyarorszag-csaladai-1/tizedik-kotet-9475/szent-gyorgyi-csalad-bazisi-grof-AgDi/> [utolsó letöltés: 2025. 02. 14.])
- NÄGLER, THOMAS: *Marktort und Bischofssitz Birtbalm in Siebenbürgen*, München 2004.
- NEMES GÁBOR: *Győr egyházmegyeiek a késő középkori Rómában*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar történeti kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 107–136.
- NEMES GÁBOR: *Sopron–Róma, Adalékok Sopron város középkori egyháztörténetéhez*, Egyháztörténeti Szemle 71 (2017) 259–268.
- NEMES GÁBOR: *Folytonosság vagy újrakezdés? Magyarország és az Apostoli Szentszék kapcsolatainak alakulása Mohács előtt és után*, Egyházi társadalom a magyar királyságban

- a 16. században (Seria Historiae Dioecesis Quinqueecclesiensis 17), szerk. Varga Szabolcs–Vértesi Lázár, Pécs 2017, 105–133.
- NEMES GÁBOR: *Háború és béke. Győr története (1387–1447)*, Győr története I. A kezdetektől 1447-ig (szerk. Horváth Richárd), Győr 2021, 139–160.
- NEUMANN TIBOR: *Békekötés Pozsonyban – országgyűlés Budán. A Jagelló-Habsburg kapcsolatok egy fejezete (1490–1492)*, I, Századok 144 (2010) 335–372; II, Századok 145 (2011) 293–347.
- NEUMANN TIBOR: *A kassai hadjárat. II. Ulászló zsoldoserege és a lengyelek elleni harc (1490–1491)*, Elfeledett háborúk. Középkori csaták és várostromok, 6–16. század (szerk. Pósn László–Veszprémy László), Budapest 2016, 363–397.
- NEUNER, PETER: *Luther Márton reformációja. Katolikus helyzetfelmérés az ökumenikus párbeszéd szempontjából*, [Budapest] 2017.
- NÉMETH PÉTER: *A középkori Szabolcs megye települései*, Nyíregyháza 1997.
- NÉMETH PÉTER: *A középkori Szatmár megye települései a XV. század közepéig*, Nyíregyháza 2008.
- K. NÉMETH ANDRÁS: *A középkori Tolna megye templomai*, Pécs 2011.
- OTT, LUDWIG: *Das Weibesakrament* (Handbuch der Dogmengeschichte 4), Freiburg–Basel–Wien 1969.
- OEDIGER, FRIEDRICH WILHELM: *Über die Bildung der Geistlichen im Späten Mittelalter*, Leiden–Köln 1953.
- Ordinationum Documenta Pontificia de Regnis Sacrae Coronae Hungaricae (1426–1523) ex Libris formatarum Camerae Apostolicae collecta. Magyar klerikusszentelések a Római Kúriában. A Camera Apostolica Libri formatarum köteteinek magyar vonatkozású bejegyzései (1426–1523)*, feltárta és közreadja: FEDELES TAMÁS, Budapest–Róma 2021. (= ODP)
- PARAVICINI BAGLIANI, AGOSTINO: *Morte e elezione del papa. Nome, riti e conflitti* (La corte dei papi 22), Roma 2013.
- PARTNER, PETER: *The Papal State under Martin V. The Administration and Government of Temporal Power in the Early fifteenth Century*, London 1958.
- PASTORE, ALESSANDRO DI: *Giulio II, papa*, Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 57 (2001) (= http://www.treccani.it/enciclopedia/papa-giulio-ii_%28Dizionario-Biografico%29/ [utolsó letöltés: 2025. 02. 20.]).
- PASTURA, RUGGERIO MARIA GRAZIA: *La Reverenda Camera Apostolica e i suoi archivi (secoli XV–XVIII)* [con contributi di Paolo Cherubini, Luigi Londei, Marina Morena e Daniela Sinisi], Roma 1984.
- PAATZ, WALTER–PAATZ, ELISABETH: *Die Kirchen von Florenz. Ein kunstgeschichtliches Handbuch, I–VI*, Frankfurt am Main 1952–1955,
- PÁLOSFALVI TAMÁS: *Cilleiek és Tallóciak: küzdelem Szlavóniáért (1440–1448)*, Századok 134 (2000) 45–98.
- PÁLOSFALVI TAMÁS: *A Rozgonyiak és a polgárháború (1440–1444)*, Századok 137 (2003) 897–927.
- PÁLOSFALVI TAMÁS: *Nikápolytól Mohácsig 1396–1526*, Budapest 2005.

- PÁLOSFALVI TAMÁS: *Bajnai Both András és a szlavón bánság: Szlavónia, Európa és a törökök, 1504–1513*, „Honoris causa”: tanulmányok Engel Pál tiszteletére (szerk. Neumann Tibor–Rácz György), Budapest 2009, 251–300.
- PÁLOSFALVI TAMÁS: *Menyit ideig tartott Nándorfehérvár első ostroma? Gondolatok egy „páratlanul rosszul ismert” esemény kapcsán*, Történelmi Szemle 59 (2017) 417–438.
- PÁLOSFALVI, TAMÁS: *From Nicopolis to Mohács. A History of Ottoman-Hungarian Warfare, 1389–1526* (The Ottoman Empire and its Heritage 63), Leiden–Boston 2018.
- PÁSZTOR LAJOS: *A magyarság vallásos élete a Jagellók korában*, Budapest 2000 (reprint).
- PELLEGRINI, MARCO: *Il papato nel Rinascimento*, Bologna 2010.
- PELLICCIA, GUERRINO: *La preparazione ed ammissione dei chierici ai santi Ordini nella Roma del secolo XVI, con Appendice di documenti originali*, Roma 1946.
- PESCE, LUIGI: *La Chiesa di Treviso nel primo Quattrocento*, I (Italia Sacra 37), Roma 1987.
- PETROVICS ISTVÁN: *A középkori Temesvár. Fejezetek a Bega-parti város 1552 előtti történetéből* (Capitulum 4), Szeged 2008.
- A Pécsi Egyházmegye története I. A középkor évszázadai (1009–1543)*, szerk. Fedeles Tamás–Sarbak Gábor–Süsmegi József, Pécs 2009. (= PET)
- PÉTERFI BENCE, *Egy székely két élete. Kövendi Székely Jakab pályafutása* (Sziluett Korszerű Történelmi Életrajzok), Pécs–Budapest 2014.
- PIANA, CELESTINO: *Nuove ricerche su le Università di Bologna e Parma* (Spicilegium Bonaventurianum 2), Quaracchi 1966.
- PIANA, CELESTINO–CENCI, CESARE: *Promozioni agli ordini sacri a Bologna e alle dignità ecclesiastiche nel Veneto nei secoli XIV–XV* (Spicilegium Bonaventurianum 3), Quaracchi 1968.
- PLEBANI, ELEONORA: *Una fuga programmata. Eugenio IV e Firenze (1433–1434)*, Archivio Storico Italiano 170 (2012) 285–310.
- PLÖCHL, WILLIBALD: *Geschichte des Kirchenrechts 2.: Das Kirchenrecht der abendlaendischen Christenheit 1055 bis 1517*, Wien–München 1962.
- PODLAHA, ANTONÍN: *Liber ordinationum cleri 1395–1416* (Editiones archivi e bibliothecae s.f. metropolitani capituli Pragensis 9), Pragae 1922.
- POŘÍZKA, ALEŠ: *Ordinandi delle terre Boeme presso la curia pontificia negli anni 1420–1447*, Bollettino dell’Istituto Storico Ceco di Roma 3 (2002) 32–55.
- POŘÍZKA, ALEŠ: *Svěcení z českých zemí u papežské kurie v letech 1420–1447*, Církevní správa a její písemnosti na přelomu středověku a novověku (red. Ivan Hlaváček–Jan Hrdina), Praha 2003, 245–264.
- Prosopography Approaches and Applications. A Handbook* (Prosopographica et Genealogica 13), edited by Keats-Rohan Katharine Stephanie Benedicta, Oxford 2007.
- PUZA, RICHARD: *Privilegium fori*, Lexikon des Mittelalters VII, München 2003, 228–229.

- Quellen zur Kirchenreform im Zeitalter der grossen Konzilien des 15. Jahrhunderts 1-2*, Ausgewählt und übersetzt von Jürgen Miethke und Lorenz Weinrich, Darmsatdt 1995–2002.
- RANDO, DANIELLA: „*Religiosi ac presbiteri vagabondi*”. *Vescovi e disciplina clericale dai Registri delle ammissioni nella diocesi di Trento (1478–1493)*, La parrocchia nel Medio Evo: economica, scambi, solidarietà (Italia Sacra 53), a cura di Agostino Paravicini Bagliani–Véronique Pasche, Roma 1995, 169–207.
- Rationes Collectorum Pontificiorum in Hungaria – Pápai tizedszedők számadásai 1281–1375* (MVH I/1), szerk. FEJÉRPATAKY LÁSZLÓ, Budapest 1887.
- RÁBIK, VLADIMÍR (ed.): *Camera apostolica 1 (Libri formatarum 1425–1524)* (Monumenta Vaticana Slovaciae IV), Trnavae–Romae 2014.
- RÁBIK, VLADIMÍR: *La ordinazioni dei chierici provenienti dal territorio della Slovacchia odierna nella Curia Romana nel Medioevo (1425–1524)*, Slovak Studies 36 (2015) 52–70.
- Reformation Kaiser Siegmunds* (MGH Staatsschriften des späteren Mittelalters, 6), hg. v. HEINRICH KOLLER, Stuttgart 1964.
- Regesta Supplicationum 1522–1523. AVI. Adorján pápa uralkodása alatt elfogadott magyar vonatkozású kérvények* (CVH I/16), feltárta, közreadja és a kísérőtanulmányt írta: LAKATOS BÁLINT, Budapest–Róma 2018.
- REHBERG, ANDREAS: *Deutsche Weibekandidaten in Rom am Vorabend der Reformation*, Kurie und Region. Festschrift Brigide Schwarz zum 65. Geburtstag (hg. v. Brigitte Flug–Michael Matheus–Andreas Rehberg), Stuttgart 2005, 277–305.
- REHBERG, ANDREAS: *L'affluenza di ordinandi a Roma alla vigilia della riforma luterana*, La papauté à la Renaissance (eds. Florence Alazard–Frank La Brasca), Paris 2007, 167–249.
- REHBERG, ANDREAS: *Die Römer und ihre Hospitäler. Beobachtungen zu den Trügergruppen der Spitalgründungen in Rom (13.–15. Jahrhundert)*, Hospitäler in Mittelalter und Frühen Neuzeit (hg. v. Gisela Drossbach), München 2007, 225–260.
- Repertorium Germanicum. Verzeichnis der in den päpstlichen Registern und Kameralakten vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches, seiner Diözesen und Territorien vom Beginn des Schismas bis zur Reformation I–X* (bearbeiten von Emil Göller et alii), Berlin–Tübingen–Boston 1916–2018. (= RG)
- Repertorium Poenitentiarie Germanicum, Verzeichnis der in den Supplikenregistern der Pönitentiarie vorkommenden Personen, Kirchen und Orte des Deutschen Reiches I–XI*. bearbeiten von Ludwig Schmutge et alii, Tübingen–Berlin–Boston 1998–2018. (= RPG)
- REYNOLDS, ROGER E.: *Clerical Orders in the Early Middle Ages. Duties and Ordination* (Variorum collected studies series 670), Aldershot 1999.
- ROCCIOLO, DOMENICO, *Il Cardinal Vicario e il clero di Roma nella seconda metà del Cinquecento*, Per il Cinquecento religioso italiano: clero, cultura, società. Atti del Convegno internazionale di studi, Siena, 27–30 giugno 2001 (a cura di Maurizio Sangalli, introduzione di Adriano Prosperi), Roma 2003, 243–253.

- ROGERIUS MESTER: *Síralmas ének*, THURÓCZY JÁNOS: *A magyarok krónikája* – ROGERIUS MESTER: *Síralmas ének* (Millenniumi Magyar Történelem, Források), ford. Bellus Ibolya, Kristó Gyula, Horváth János, jegyz. Kristó Gyula, Zsoldos Attila, utószó: Kristó Gyula, Budapest 2001.
- Rom – Jerusalem – Santiago. *Das Pilgertagebuch des Ritters Arnold von Harff (1496–1498)*, Nach dem Text der Ausgabe von Eberhard von Groote übersetzt, kommentiert und eingeleitet von HELMUT BRALL-TUCHEL und FOLKER REICHERT, mit Abbildungen der Handschrift 268 der Benediktinerabtei Maria Laach und zahlreichen anderen Abbildungen, Köln–Weimar–Wien 2007.
- ROMANI, MARIO: *Pellegrini e viaggiatori nell'economica di Roma dal XIV al XVII secolo*, Milano 1948.
- The Roman Curia, the Apostolic Penitentiary and the Parties in the Later Middle Ages* (Acta Instituti Romani Finlandie 28), eds. Kirsi Salonen–Christian Krötzel, Roma 2003.
- F. ROMHÁNYI BEATRIX: *A koldulórendek szerepe a középkori magyar oktatásban*, A magyar iskola, 35–39.
- F. ROMHÁNYI BEATRIX: „*A lelkiek a földiek nélkül nem tarthatók fenn*”. Pálos gazdálkodás a középkorban, Budapest 2010.
- F. ROMHÁNYI BEATRIX: *Egyetemjáró szerzetesek a késő középkori Magyarországon (Ki, hova és miből?)*, Haraszi Szabó Péter–Kelényi Borbála–Simon Zsolt (szerk.), „Mindenkinek vágyik a tudásra, de az árát senki sem akarja megadni”. Az oktatás finanszírozási háttere és haszna a középkorban és a kora újkorban (szerk. Haraszi Szabó Péter–Kelényi Borbála–Simon Zsolt), Budapest 2019, 117–140.
- F. ROMHÁNYI BEATRIX: *A középkori magyar plébániák és a 14. századi pápai tizedjegyzék*, Történelmi Szemle 61 (2019) 339–361.
- Sacra Concilia Ecclesiae Romano-Catholicae in Regno Hungariae celebrata. Ab anno Christi MXVI. usque ad annum MDCCXV. Accedunt Regum Hungariae, Sedis Apostolicae legatorum constitutiones ecclesiasticae*. Ex Mss. potissimum eruit collegit illustravit P. CAROLUS PÉTERFFY, e Societate Jesu. Pars prima. In qua concilia et constitutiones ab anno Christi MXVI. usque ad annum MDXLIV. prodeunt, Viennae 1742.
- SALONEN, KIRSI: *In their Fathers' Footsteps. The Illegitimate Sons of Finnish Priests according to the Archives of the Sacred Penitentiary 1449–1523*, Roma, magistra mundi. Itineraria culturae medievalis. Mélanges offerts au Père L. E. Boyle à l'occasion de son 75e anniversaire (Fédération Internationale des Instituts d'Études Médiévales, Textes et Études du Moyen Âge, 10,3), ed. par. Jacqueline Hamesse, Louvain-la-Neuve 1998, 355–366.
- SALONEN, KIRSI: *Zur Kommunikation zwischen der Pönitentiarie und der Provinz von Uppsala*, The Roman Curia, 23–31.
- SALONEN, KIRSI: *The Penitentiary as a Well of Grace in the Late Middle Ages. The Example of the Province of Uppsala 1448–1527* (Annales Academiae Scientiarum Fennicae 313), Helsinki 2001.

- SALONEN, KIRSI: *The Penitentiary under Pope Pius II. The Supplications and Their Provenance*, The Long Arm of Papal Authority. Late Medieval Christian Peripheries and Their Communication with the Holy See (CEU Mediaevalia 8), eds. Gerhard Jaritz–Torsten Jørgensen–Kirsi Salonen, Budapest–New York 2005, 11–21.
- SALONEN, KIRSI–HANSKA, JUSSI: *Entering a Clerical Career at the Roman Curia, 1458–1471*, Farnham–Burlington 2013 és (Church, Faith and Culture in the Medieval West) London–New York 2016.
- SALONEN, KIRSI–SCHMUGGE, LUDWIG: *A Sip from the Well of Grace. Medieval texts from the Apostolic Penitentiary*, Washington 2009.
- SAMARAN, CHARLES–MOLLAT, GUILLAUME: *La fiscalité pontificale en France au XIVe siècle*, Paris 1905.
- SAMBIN PAOLO: *Chierici ordinati a Padova alla fine del Trecento*, Rivista di storia della Chiesa in Italia 2 (1948) 381–402.
- SAMBIN, PAOLO: *Altri chierici ordinati a Padova nella seconda metà del sec. XIV*, Rivista di storia della Chiesa in Italia 6 (1952) 386–407.
- SCHARF, GIAN PAOLO: *Maraschi, Bartolomeo*, Dizionario Biografico degli Italiani, vol. 69 (2007) ([http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-maraschi_\(Dizionario-Biografico\)/](http://www.treccani.it/enciclopedia/bartolomeo-maraschi_(Dizionario-Biografico)/)) [utolsó letöltés: 2025. 02. 18.]
- SCHIMMELPFENNIG, BERNHARD: *Das Papsttum. Von der Antike bis zur Renaissance*, Darmstadt 1996⁴.
- SCHMITZ(-KALLENBERG), LUDWIG: *Die Libri Formatarum der Camera Apostolica*, RQ 8 (1894) 451–472.
- SCHMITZ(-KALLENBERG), LUDWIG: *Priesterweiben Kölner Kleriker an der Kurie im 15. und 16. Jahrhundert*, Annalen des Historischen Vereins für den Niederrhein 69 (1900) 91–114.
- SCHMUGGE, LUDWIG–HERSPERGER, PATRIK–WIGGENHAUSER, BÉATRICE: *Die Supplikenregister der päpstlichen Pönitentiarie aus der Zeit Pius' II. (1458–1464)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 84), Tübingen 1996.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *Schleichwege zu Pfründe und Altar. Päpstliche Dispense vom Geburtsmakel 1449–1553*, Historische Zeitschrift 257 (1993) 615–645.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *Kirche, Kinder, Karrieren. Päpstliche Dispense von den unehelichen Geburt im Spätmittelalter*, Zürich 1995.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *Suppliche e diritto canonico. Il caso della Penitenzieria*, Supplices et requêtes. Le gouvernement par la grâce en Occident (XIIe–XVe siècle) (Collection de l'École française de Rome 310), éd. Hélène Millet, Rome 2003, 207–231.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *Kanonistik in der Pönitentiarie*, Stagnation oder Fortbildung? Aspekte des allgemeinen Kirchenrechts im 14. und 15. Jahrhundert (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 108), hg. v. Martin Bertram, Tübingen 2005, 93–115.

- SCHMUGGE, LUDWIG: *Zum römischen „Weibetourismus“ unter Papst Alexander VI. (1492–1503)*, Europa e Italia. Studi in onore di Giorgio Chittolini (Reti medievali e-book 15), Firenze 2011, 417–436.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *Gelehrte und Studenten in Vatikanischen Registern des 15. Jahrhunderts*, Über Mobilität von Studenten und Gelehrten zwischen den Reich und Italien (1400–1600). Della Mobilità degli studiosi e eruditi fra l’Impero e l’Italia (1400–1600) (Repertorium Academicum Germanicum, Forschungen 1), hg. Suse Andersen–Rainer Christoph Schwinges, Zürich 2011, 69–79.
- SCHMUGGE, LUDWIG: *I procuratori della Penitenzieria Apostolica. La cerniera e le partes*, L’Archivio della Penitenzieria Apostolica. Stato attuale e prospettive future (a cura di Krzysztof Nykiel–Ugo Taraborrelli), Città del Vaticano 2017, 57–82.
- SCHWARZ, BRIGIDE: *Römische Kurie und Pfründenmarkt im Spätmittelalter*, Zeitschrift für Historische Forschung 20 (1993) 129–152.
- SCHWARZ, BRIGIDE: *Kurienuniversität und stadtrömische Universität von ca. 1300 bis 1471* (Education and Society in the Middle Ages and Renaissance 46), Leiden–Boston 2013.
- SOHN, ANDREAS: *Deutsche Prokuratoren an der römischen Kurie in der Frührenaissance (1431–1474)* (Norm und Struktur 8), Köln 1997.
- SOLYMOSI LÁSZLÓ: *Köszeg 1490. évi feladása*, Vasi Szemle 37 (1983) 94–101.
- SOMOGYI SZILVIA: *A brassói dékánóság plébánosai és plébániabálózatának jellegzetességei a 15. században*, Ezerarcú Erdély. Politika, társadalom, kultúra (szerk. Tóth Áron–K. Markály Aranka–Koloh Gábor–Horváth Illés), Kolozsvár 2019, 35–75.
- SPAGNESI, GIANFRANCO: *Roma. La basilica di San Pietro, il Borgo e la Città*, Milano 2003.
- SROKA, STANISŁAW A.: *Il Diploma di Dottorato di Kasper Back (Università di Bologna, anno 1472)*, Annali di storia delle università italiane 16 (2012) 267–274.
- STOJKOVSKI, BORIS: *Sremski biskupi 1229–1534*, Istraživanja 23 (2012) 161–180.
- STONE, LAWRENCE: *Prospography*, Daedalus 100 (1971) 46–79.
- SUGÁR ISTVÁN: *Az egri püspökök története*, Budapest 1984.
- SUN, JIAN: *The Clergy of the Diocese of Hereford in the Later Middle Ages*, PhD-thesis, Birmingham 2015.
- A Szapolyai család Oklevéltára/Documenta Szapolyaiana I. Levelek és oklevelek/Epistulae et litterae (1458–1526)* (Monumenta Hungariae Historica, Diplomataria), közreadja/ad edendum praeparavit: NEUMANN TIBOR, Budapest 2012.
- SZÁNTÓ KONRÁD, *A Katolikus Egyház története, I–III*, Budapest 1987–1988².
- Szalkai-kódex. Szalkai László esztergomi érsek iskoláskönyve*, s.a.r. Sarbak Gábor, Esztergom 2019.
- SZENDE, KATALIN: *The Uses of Archives in Medieval Hungary*, The Development of Literate Mentalities in East Central Europe (eds. Anna Adamska–Marco Mostert), Turnhout 2004, 107–142.

- SZENTIRMAI, ALEXANDER: *Das Recht der Erzdechanten (Archidiakone) in Ungarn während des Mittelalters*, Zeitschrift der Savigny-Stiftung für Rechtsgeschichte, Kanonistische Abteilung 43 (1957) 132–202.
- SZENTPÉTERY IMRE: *Oklevéltani naptár*, Budapest 1912.
- SZOVÁK KORNÉL: „*Partes Ungarie... satis occupate cum Turcis*”. *A magyarországi török-kérdés a 15. századi pápai kérvénykönyvekben*, Magyarország és a római Szentszék II. Vatikáni magyar történeti kutatások a 21. században (CVH I/15), szerk. Tusor Péter–Szovák Kornél–Fedeles Tamás, Budapest–Róma 2017, 89–106.
- SZOVÁK KORNÉL: *Formuláskönyvek a középkori Magyarországon*, Formularium ecclesiae Strigoniensis, LV–LXXIII.
- TABBAGH, VINCENT: *Effectifs et recrutement du clergé séculier français à la fin du Moyen Âge*, *Le Clerc séculier au Moyen Âge*, Paris 1993, 181–190.
- TAKÁCS SÁNDOR: *Az oltármesterség és az ispotálymesterség*, Katholikus Szemle 37 (1929) 539–545.
- TAMBURINI, FILIPPO: *Santi e peccatori. Confessioni e suppliche dai Registri della penitenzieria dell'Archivio Segreto Vaticano (1451–1586)*, Milano 1995.
- TERNOVÁČZ BÁLINT: *A boszniai latin püspökség története 1344-ig*, Micae Mediaevales V. Fiatal történészek dolgozatai a középkori Magyarországról és Európáról (szerk. Fábíán Laura–Gál Judit–Haraszi Péter–Uhrin Dorottya), Budapest 2016, 215–228.
- TERNOVÁČZ BÁLINT, *Szerémi egyházmegye*, Püspöklexikon (1458–1526). A késő középkori magyar érsekek és püspökök életrajzi lexikona (szerk. Fedeles Tamás–C. Tóth Norbert), S.a.
- THEINER, AUGUSTINUS (ed.): *Vetera monumenta historica Hungariam illustrantia I–II*, Róma 1859–1860.
- THORNTON DAVID E.: *How Useful are Episcopal Ordination Lists as a Source for Medieval English Monastic History?* Journal of Ecclesiastical History 69 (2018) 493–530.
- THOROCZKAY GÁBOR: *Írások az Árpád-korról. Történeti és historiográfiai tanulmányok* (TDI Könyvek 9), Budapest 2009, 51–65.
- TONK SÁNDOR: *Erdélyiek egyetemjárása a középkorban*, Bukarest 1979.
- C. TÓTH NORBERT: *Az esztergom-szentistváni prépostság második vizitációja*, Egyháztörténeti Szemle 15 (2014) 3–23.
- C. TÓTH NORBERT: *Az egri káptalan archontológiája 1387–1526*, Turul 88 (2015) 48–71.
- C. TÓTH NORBERT: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. I. Rész. A kanonoki testület és az egyetemjárás* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 7), Budapest 2015.
- C. TÓTH NORBERT: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században. II. Rész. A sasadi tizedper 1452–1465 közötti „krónikája”* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 8), Budapest 2015.
- C. TÓTH NORBERT: *A „Mályuszi modell” érvényessége: vissza az alapokhoz?* Egyházi társadalom a Magyar Királyságban, 11–34.

- C. TÓTH NORBERT: *A váci székeskáptalan archontológiája 1378–1526*, Studia Comitaten-sia ÚF 2 (2016) 7–34.
- C. TÓTH NORBERT: *Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökök, vikáriusai és jövedelemkezelők az 1440-es évektől 1526-ig* (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai. Források, feldolgozások 27), Győr 2017.
- C. TÓTH NORBERT: *Erdődi Bakóc Tamás érsek rokonsága. (Rekonstrukciós kísérlet)*, Turul 91 (2018) 8–30.
- C. TÓTH NORBERT: *A kalocsa-bácsi főegyházmegye káptalanjainak középkori archontológiája* (Kalocsai Főegyházmegyei Gyűjtemények kiadványai 15 – Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 11), Kalocsa 2019.
- C. TÓTH NORBERT: *Az esztergomi székeskáptalan a 15. században III. rész. Az ún. 1397. évi esztergomi székeskáptalani egyházlátogatási jegyzőkönyv* (Subsidia ad historiam medii aevi Hungariae inquirendam 13), Budapest 2021.
- C. TÓTH NORBERT–LAKATOS BALINT–MIKÓ GÁBOR: *A pozsonyi prépost és a káptalan viszálya (1421–1425). A szentszéki bíráskodás Magyarországon – a pozsonyi káptalan szervezete és működése a XV. század elején* (Subsidia ad historiam medii aevii Hungariae inquirendam 3), Budapest 2014.
- TÓTH PÉTER: *Adatok az egri püspökség késő középkori egyházi topográfiájához*, Történet – muzeológia. Tanulmányok a múzeumi tudományok köréből a 60 éves Veres László tiszteletére (szerk. Gyulai Éva–Viga Gyula), Miskolc 2010, 315–327.
- G. TÓTH PÉTER: *A csanádi székeskáptalan kanonokjainak egyetemjárása a késő középkorban (1364–1552)*, Magyar Egyháztörténeti Vázlatok 19 (2007) 37–59.
- TRINGLI ISTVÁN: *Sátoraljaújhely egyházai a reformáció előtt, Erősségénél fogva várépítésre való. Tanulmányok a 70 éves Németh Péter tiszteletére* (A Jósa András Múzeum Kiadványai 68), szerk. Juan Cabello–C. Tóth Norbert, Nyíregyháza 2011, 9–28.
- TRINGLI ISTVÁN: *Sátoraljaújhely. Magyar Várostörténeti Atlasz 2*, Budapest 2011.
- TUSOR PÉTER: *Magyar történeti kutatások a Vatikánban* (CVH I/1 exc.), Budapest 2004.
- TUSOR PÉTER: *A konstanzi bulla „alkalmazása”. A magyar királyi főkegyúri jog a 15–16. században*, „Causa unionis, causa fidei, causa reformationis in capite et membris” Tanulmányok a Konstanzi Zsinat 600. évfordulója alkalmából (szerk. Bárány Attila–Pósán László), Debrecen 2014, 219–241.
- TÜSKÉS ANNA: *Magyarországi diákok a bécsi egyetemen 1365–1526* (Magyarországi diákok a középkori egyetemeken 1), Budapest 2008.
- Urkundenbuch zur Geschichte der Deutschen in Siebenbürgen 5: 1438–1457*, hgg. Gustav Gündisch, Köln 1975.
- ÜLHOF, WILHELM: *Die Zuständigkeit zur Weibespendung mit besonderer Berücksichtigung des Zusammenhangs mit dem Weibetitel un der Inkardination* (Münchener theologische Studien 3/15), München 1962.
- VALTER ILONA: *Árpád-kori téglatemplomok Nyugat-Dunántúlon*, Budapest 2004.
- VANYÓ LÁSZLÓ (szerk.): *Apostoli atyák* (Ókeresztény írók 3), Budapest 1988.

- VARGA SZABOLCS: *Zágráb szerepe a magyarországi városbálozatban a késő-középkorban*, Urbs. Magyar Várostörténeti Évkönyv 3 (2008) 249–273.
- VÁRNAGY ANTAL: *Liturgika. Szerartástan. Az Egyház nyilvános Istentisztelete*, Abaliget 1993.
- VERESS ENDRE: *Olasz egyetemeken járt magyarországi tanulók anyakönyve es iratai 1221–1864*, Budapest 1941.
- A veszprémi egyház 1515. évi zsinati határozatai*, kiad. SOLYMOSI LÁSZLÓ, Budapest 1997.
- VESZPRÉMY LÁSZLÓ: „*Reddidit amissum fugiens Germanus Honorem*“. *Az 1459-es körmeneti ütközetek historiográfiájához*, Tanulmányok Borsa Iván tiszteletére (szerk. Csukovits Enikő), Budapest 1998, 19–32.
- VOLKMAR, CHRISTOPH: *Reform statt Reformation. Die Kircebnpolitik Herzog Georgs von Sachsen 1488–1525* (Spätmittelalter, Humanismus, Reformation 41), Tübingen 2008.
- VOLKMAR, CHRISTOPH: *Catholic Reform in the Age of Luther. Duke George of Saxony and the Church, 1488–1525*, Leiden–Boston 2017.
- WAGNER, CAROLUS: *Analecta Scepusii sacri et profani pars I–IV*, Viennae–Posonii–Cassoviae 1774–1778.
- WEAKLAND, JOHN E.: *Administrative and Fiscal Centralization under Pope John XXII, 1316–1334*, Catholic Historical Review 54 (1968) 39–54, 285–310.
- Das Weiberegister des Lavanter Bischofs Leonhard Peurl 1509–1536* (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 10), Einleitung von Karl Amon, Register von Maria Mairold, Graz 1994.
- Die Weiberegister der Seckauer Bischöfe vor der Reformation 1425–1507* (Quellen zur Geschichtlichen Landeskunde der Steiermark 9), Einleitung von Karl Amon, Register von Maria Mairold, Graz 1988.
- WEISS, SABINE: *Kurie und Ortskirche. Die Beziehungen zwischen Salzburg und dem päpstlichen Hof unter Martin V. (1417–1431)* (Bibliothek des Deutschen Historischen Instituts in Rom 76), Tübingen 1994.
- WEISS, STEPHAN: *Rechnungswesen und Buchhaltung des Avignoneser Papsttums (1316–1378). Eine Quellenkunde* (MGH, Hilfsmittel 20), Hannover 2003.
- WENDEHORST, ALFRED: *Wer konnte im Mittelalter lesen und schreiben? Schulen und Studium im sozialen Wandel des hohen und späten Mittelalter* (Vorträge und Forschungen 30), hg. v. Johannes Fried, Sigmaringen 1986, 9–33.
- WIESFLECKER, HERMANN: *Das erste Ungarnunternehmen Maximilians I. und der Preßburger Vertrag 1490/91*, Südost-Forschungen 18 (1959) 26–75.
- WIESFLECKER, HERMANN: *Kaiser Maximilian I. Das Reich, Österreich und Europa an der Wende zur Neuzeit, I–V*, Wien 1971–1985.
- WINKLER PÁL: *A kalocsai és bácsi főkapitányok története alapításától 1935-ig*, Kalocsa 1935.
- WILLIMAN, DANIEL: *Letters of Etienne Cambarou, Camerarius Apostolicus (1347–1361)*, AHP 15 (1977) 195–215.

- WOLGAST, EIKE: *Die deutsche Kirche vor und in der Reformation – Selbstreform und Fremdreform*, Der Reformator Martin Luther 2017. Eine Wissenschaftliche und gedenkpolitische Bestandsaufnahme (hg. v. Heinz Schilling), Berlin 2004, 31–52.
- ZUPPANTE, ABBODNIO: *Palmieri, Niccolò*, Dizionario Biografico degli italiani vol. 80 (2014) ([http://www.treccani.it/enciclopedia/niccolo-palmieri_\(Dizionario-Biografico\)](http://www.treccani.it/enciclopedia/niccolo-palmieri_(Dizionario-Biografico))) [utolsó letöltés: 2025. 02. 20.]
- ZUTSHI, PATRIK: *The Origins of the Registrations of Petitions in the Papal Chancery in the first half of the Fourteenth Century*, Suppliques et requêtes. Le gouvernement par la grâce en Occident (XIIe-XVe siècle) (Collection de l'École française de Rome 310), éd. Hélène Millet, Rome 2003, 177–191.
- ZUTSHI, PATRIK: *Inextricabilis curie labyrinthus. The Presentation of Petitions to the Pope in the Chancery and the Penitentiary during the Fourteenth and First Half of the Fifteenth Century*, Pápste, Pilger, Pönitentie. Festschrift für Ludwig Schmugge zum 65. Geburtstag (hg. v. Andreas Meyer-Constanze Rendtel-Maria Wittmer-Butsch), Tübingen 2004, 393–410.
- Zsigmondkori oklevéltár I–XIII (1387–1426)* (A Magyar Országos Levéltár kiadványai II. Forráskiadványok 1, 3–4, 22, 25, 27, 32, 37, 39, 41, 43, 49, 52, 55), szerk. MÁLYUSZ ELEMÉR–BORSA IVÁN–C. TÓTH NORBERT–NEUMANN TIBOR–LAKATOS BÁLINT–MIKÓ GÁBOR, Budapest 1951–2017.

RÖVIDÍTÉSEK

ÁMTF	Az Árpád-kori Magyarország történelmi földrajza
AHP	Archivum Historiae Pontificae
APA	Archivio della Sacra Penitenzieria Apostolica (Città del Vaticano)
Reg. Suppl.	Registra Supplicationum
ASRo	Archivio di Stato di Roma (Róma)
Trib. Vic.	Tribunale del Vicariato
Arch. SS, Istr. Not.	Archivio dell'Ospedale di Santo Spirito, Istromenti, Atti del Notaio
AAV	Archivio Apostolico Vaticano (Città del Vaticano)
Cam. Ap.	Camera Apostolica
Div. Cam.	Diversa Cameralia
Intr. et Exit.	Introitus et Exitus
Libr. format.	Libri Formatarum
Reg. Lat.	Registra Lateranensia
Reg. Suppl.	Registra Supplicationum
AVic.	Archivio del Vicariato (Róma)
Ord. Sac.	Ordinazioni Sacerdotali
CVH	Collectanea Vaticana Hungariae
HC	Hierarchia Catholica
KMTL	Korai magyar történeti lexikon
MNL OL	Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára (Budapest)
DF	Diplomatikai Fényképgyűjtemény
DL	Diplomatikai Levéltár
MGH	Monumenta Germaniae Historica
MREV	Monumenta Romana Episcopatus Vesprimiensis
MVB	Monumenta Vaticana res gestas bohemicas illustrantia
MVH	Monumenta Vaticana historiam regni Hungariae
ÖStA HHStA	Österreichisches Staatsarchiv Haus- Hof- und Staatsarchiv (Bécs)
ED	Familienarchiv Erdődy, Urkunden
PET	A Pécsi Egyházmegye története
QFIAB	Quellen und Forschungen aus Italienischen Archiven und Bibliotheken
RG	Repertorium Germanicum
RPG	Repertorium Poenitentiariae Germanicum
RQ	Römische Quartalschrift für christliche Altertumskunde und für Kirchengeschichte
THEQ	Thesaurus Ecclesiae Historiae Ecclesiasticae in Universitati Quinquecclesiensi

INDEX

- Abbo, fleury-i apát 48.
 Ács (Carpentarius) Balázs 169.
 Adalbero, laoni püspök 48.
 Adorján, VI. 27. 46. 92. 215. 222. 249.
 301.
 Ágoston fia Kelemen 184.
 Ágoston fia Lukács 216.
 Ágostonfi Lőrinc 197.
 Alabor András 169.
 Alattyáni Miklós 68.
 Albergatis de Bononia, Vianesius 95.
 241.
 Albert, deák 185.
 Alexandri, Georgius 312.
 Alexandris, B. de 99.
 Alighieri, Dante 64.
 Alsólendvai György 148. 263.
 Altmon Farkas (Wolfgang) 69. 98. 173.
 174. 225. 226. 265. 289. 298. 307. 356.
 Amadei, Tommaso 210. 212. 293.
 András, deák 185.
 Andreis, Vincenzo de (Vince) 176. 241.
 249. 280. 295. 306. 313. 314.
 Angelus (Angelo), castrói püspök 197.
 242. 308.
 Antal fia György 107.
 Antal, bagnoreai püspök *lásd* San
 Geminiano, Antonius de
 Antal, megarai püspök 57.
 Antal, senigalliai püspök *lásd* Colombella
 de Recanati, Antonius
 Antal, sudai püspök *lásd* Munnoz,
 Antonius
 Aquilione, Iohannes de 94. 96.
 Aranyműves (Aurifer) János 104.
 Aranyos János 266. 356.
 Archangelus, scardonai püspök *lásd*
 Varicastris, Archangelus de
 Artificis, Iohannes 307.
 Bajai György 107.
 Bajnai Both András 249. 313.
 Bakóc Tamás 123. 193. 201. 255.
 Balázs fia László 185.
 Bálint, ortei és cornetói püspök *lásd*
 Narnia, Valentinus de
 Bánfalvi Bárius Miklós 257.
 Barbo, Marco 87.
 Barcaszentpéteri Jakab 122.
 Batholomei, Baldasarius 301.
 Bartholomei, Philippus 242. 311.
 Bastonicai Márk 173.
 Bazini család 200.
 Beauvais, Vincent de 167.
 Békefi Remig 21.
 Bélai Simon 156.
 Benedek (Benedictus), mytilénei érsek
 242. 245. 310.
 Benedek fia Kelemen 83.
 Benedek, VIII. 76.
 Berendi Bak Gáspár 24. 67. 68. 175. 192.
 230. 268.
 Beriszló Péter 249. 313.
 Bernardini, Martinus 242. 308.
 Bernát, bisignanói püspök *lásd* Ferrari de
 Achrio, Bernardinus
 Bernát, montaubani püspök 103.
 Bertalan fia János 203. 204.

- Bertalan, nicastrói püspök *lásd* Luna, Bartholomeus de
- Bertalan, valva-sulmonai püspök *lásd* Vincio, Bartholomeus de
- Besztercei Fábíán 191. 306.
- Biondo, Francesco 173.
- Biondo, Gaspare 95.
- Bogáti Csám János 123.
- Bonifác, VIII. 50. 170. 181. 261.
- Bonifác, IX. 79. 180.
- Borgia, Cesare 230.
- Borgia pápa *lásd* Sándor, VI.
- Bovo (Bobo), tuscolumi püspök 80.
- Brassói Jakab 291.
- Brassói Kis András 86. 266.
- Brassói Péter fia Mátyás 185. 196. 231. 294. 306.
- Bresciai Fülöp 116. 201. 290. 307.
- Brodarics István 272. 273.
- Brunelleschi, Filippo 232.
- Budai Balázs 150. 185. 291.
- Budai Melanesi Péter 215.
- Bulcano (Vulcano), Marino 79.
- Burgo, Iohannes de 166.
- Caesariai Eusebius 51.
- Calandrini, Filippo (Philippus) 24. 175.
- Callixtus, I. 57.
- Callixtus (Kallixtus), III. 91. 246. 310.
- Campania, Aloisius de 94. 97.
- Capobianco, Petrus Paulus (Péter Pál) 97. 248. 311.
- Capranica, Domenico 181. 193. 246. 310.
- Carafa, Giacomo 79.
- Castello, Iohannes de 236. 238. 311.
- Chirzihi Balázs 98.
- Cicchini, Iohannes 106. 242. 309.
- Cillei család 148. 263.
- Cillei Frigyes 195.
- Cinhel(i) Mihály 196. 231.
- Cleczsko, Stanislaus Nicolai de 172.
- Colombella de Recanati, Antonius 242. 310.
- Colusvariensis, Valentinus de 114.
- Condulmer, Francesco (Franciscus, Ferenc) 98.
- Contugi, Geremia 174. 243. 280. 313.
- Cordini de Hungaria, Iohannes 115. 307.
- Corduba, Franciscus de 236. 239. 313.
- Cornelius, pápa 51.
- Corvin János (Hunyadi) 154.
- Cosso, Iohannes 242. 309.
- Csapai Fülöp 201.
- Csázmai Mátyás 107. 185.
- Csezmicei János (Janus Pannonius) 20.
- Csulai Mór Ferenc 175. 201. 290.
- Csupor Demeter 148.
- Csurgói Orbán 107.
- De Dominis János 168. 264.
- de Laval, Gasbert 77.
- de Vio, Tommaso (Thomas) 60. 258. 274.
- della Rovere pápa *lásd* Gyula, II.
- Demetrius Vincentii 307.
- Dolaneci István fia Pál 89.
- Dombrói Lukács 225.
- Domokos, fehérvári prépost 156.
- Dózsa György 175. 290.
- Döbrentei Himfi Tamás 105. 201. 256. 267. 298.
- Dubrulle, Henry 33.
- Durandus, Guillelmus 52. 53. 177.
- Elekfalvi György 225.
- Erdődy család 293.
- Erdődy Péter 201. 292.
- Ernusz János 20.
- Ernusz Zsigmond 20.
- Erváld Pongrác 171.
- Erzsébet (Luxemburgi) 148. 149.
- Estei Hippolit 31.
- Fabianus, antiochiai püspök 51.
- Fabri, Valentinus 307.

- Farkas, soproni plébános 185.
 Ferenc (Franciscus), sagonai püspök *lásd* Francischino
 Francischino
 Ferenc, assisi püspök 63.
 Ferenc, glendalough-i püspök *lásd* Corduba, Franciscus de
 Ferenc, I. (Valois) 39.
 Ferenc, krajnai érsek *lásd* Quirini, Franciscus
 Ferrari de Achrio, Bernardinus 242. 311.
 Figatus de Brixia, Philippus, *lásd* Bresciai Fülöp
 Frigyes, regensburgi püspök 63.
 Figyes, III. (Habsburg) 149. 151. 247.
 Filomarino di Napoli, Andrea 79. 80.
 Fleischhakker Péter 268.
 Formica, Bassustachius 309.
 Francesco Bartolomeo, mylopotamosi püspök 243.
 Franchis, Gabriel de 107. 241. 295. 311.
 Francischino 242. 311.
 Frick ex Serkemalt, Vitus 199.
 Fülöp, ariói püspök *lásd* Bartholomei, Philippus
 Fülöp, esztergomi egyházmegye 227. 266.
 Fülöp, fermói püspök 184.
 Gábor, ajaccioi püspök *lásd* Franchis, Gabriel de
 Gabriel, durazzói érsek 278. 279. 311.
 Gaetis, Iosue de 16. 238. 241. 242. 295. 312.
 Gamboa, Petrus 237. 239. 243. 313.
 Gartach, Petrus de 115.
 Gáspár János 168.
 Gáspár, deák 185.
 Gatalyi Fülöp 255.
 Gebel György 306.
 Gelasius, I. 58.
 Georgius Benedicti 307.
 Gereb László 255.
 Gergely fia István 106.
 Gergely, I., Nagy Szent 69.
 Gergely, VII. 69.
 Gergely, IX. 59. 61.
 Gergely, XII. 178.
 Gergely, milkói püspök 123.
 Gergelyfi István 233.
 Gianderoni, Giovanni (Iohannes Gianderoni) 95. 242. 246. 247. 248. 310.
 Giskra, Jan 149.
 Giustiniani, Paolo 279.
 Glatz Simon 169.
 Görgei Péter 22.
 Görgey család 22.
 Gratianus, Johannes 50. 55. 166.
 Gravamina 282.
 Gréchegyi György 183. 290.
 Gréchegyi Mihály 171.
 Greiner Pongrác 268.
 Grichtler, Martinus 115.
 Guti Ország Mihály 149.
 Gyárfás fia Demeter 226.
 György (Georgius), mylopotamoszi püspök 242. 245. 312.
 György, arkadiai püspök *lásd* Alexandri, Georgius
 György, bodonyi címzetes püspök 31. 101. 105. 267. 298.
 György, deák 185.
 György, ferences generális 234.
 Györgyfi Benedek 250.
 Győri Domokos 89. 182. 290.
 Gyula, II. 20. 38. 75. 92. 123. 206. 243. 248. 249. 275. 276. 281. 313.
 Habsburg dinasztia 154.
 Handó György 255.
 Harff, Arnold von 229.
 Hassteter, Andreas 115.
 Hay, Denys 35. 39. 255.
 Haynick Orbán 200.
 Hédervári László 255.

- Himerius, tarragonai püspök 167.
Honorius, III. 180.
Hrabanus Maurus 59.
Hugó (Capet) 48.
Hungaria, Franciscus Ladislai de 115.
Hungaria, Iohannes de 115. 183. 307.
Hungaria, Petrus de 115.
Hündler, Veit 23. 57. 62. 63. 255. 257.
- Ince, III. 53. 60. 65. 239.
Ince, VIII. 92. 97. 184. 238. 248. 311.
István, I., Szent (Árpád-házi) 113. 234.
István, pécsi egyházmegye 260.
Isvalies, Pietro 22.
Iudicibus de Finario, Iohannes Baptista 245. 311.
Ivánci Balázs 107.
Ivánci Mátyás 183.
Ivo, chartres-i püspök 52.
- Jagelló dinasztia 154.
Jakab (Iacobus), cervicai/lombardi püspök 90. 91. 95. 238. 241. 242. 245. 247. 295. 310.
Jakab, deák 185.
Jakab, szintén deák 185.
János (Iohannes), ascoli püspök 243. 312.
János Albert (Jagelló) 155.
János fia Antal 124.
János fia László 180.
János fia Pongrác 183.
János fia Simon 200.
János, bártfai káplán 156. 227.
János, bosai püspök *lásd* Cosso, Iohannes
János, carinolai püspök *lásd* Castello, Iohannes de
János, città di castellói püspök *lásd* Gianderoni, Giovanni
János, deák 185.
János, krajnai püspök 57.
János, luddi címzetes püspök 148.
János, parenzói püspök *lásd* Peronis, Iohannes Antonii de
János, pozsegai prépost 257.
János, ventimigliai püspök *lásd* Iudicibus de Finario, Iohannes Baptista
János, viterbói püspök *lásd* Cicchini, Iohannes
János, XXII. 77.
Janus Pannonius *lásd* Csezmicei János
Jenő, IV. 78. 79. 85. 92. 98. 214. 231. 245. 259.
Jeremiás, krajnai érsek *lásd* Contugi, Geremia
Jeromos, strongoli püspök *lásd* Luscus, Hieronymus
Józua, ascoli püspök *lásd* Gaetis, Iosue de
Jurani Ferenc 222.
- Kaepelli, Tommaso 35.
Kamanci Lőrinc 183. 290.
Kamonci Balázs 265.
Kaproncai Miklós 232.
Karoling dinasztia 49. 55. 61. 170.
Károly, I., Nagy (Karoling) 55.
Károly, VIII. (Valois) 155. 158. 288.
Kassai Lőrinc 185. 290.
Kassai Simon 168.
Kelemen, IV. 65. 66.
Kelemen, VI. 81.
Kelemen, VII. 27.
Kelemen, toulai egyházmegye 96.
Kelemenfi Imre 266.
Kesztölci Egyed 265.
Kisvárdai János 187.
Kolder, Silvester 170.
Kopácsi Mihály 305.
Körmendi Rozsa János 60. 258. 274.
Körmendi Rozsa Mátyás 60.
Kőszegi Jodok 185.
Krakkói Máté 70.
Kubinyi András 119. 125.
Kutasi Tamás 43. 98. 190. 201. 231. 246. 256. 266. 267. 268. 298.

- Lajos, II. (Jagelló) 201. 272.
 Lajos, XII. (Valois) 160. 288.
 Lakárd, sululiai (?) templomi javadalmas 200.
 Laskói Péter 305.
 Lászlai János 176.
 László fia István 89.
 László, V. (Habsburg) 147.
 Lavezius, Franciscus 214.
 Lechner Tamás 268.
 Léderer Ágnes 227.
 Lénárd (Leonardus), belcastrói püspök 99. 177. 222. 243. 249. 250. 281. 314.
 Leó, I., Nagy 58. 229.
 Leó, X. 38. 39. 75. 79. 92. 247. 276. 278. 279. 280. 281.
 Leyhinger de Arndorff, Georgius 115.
 Linzi Boldizsár 22.
 Losonci András 201.
 Lucia, budai polgárlány 190.
 Lukácsfi Imre 250.
 Lukácsfi Simon 171.
 Lukcsics Pál 11. 27. 43. 44. 103. 296.
 Luna, Bartholomeus de 242. 312.
 Luscus, Hieronymus 243. 312.
 Luther Márton 161. 274. 282.

 Magyarországi Péter 35. 191.
 Mályusz Elemér 202.
 Mangler János 169.
 Marhias Nicolai 307.
 Marinaribus, Marcus de 242. 245. 309.
 Márk, alessandriai püspök *lásd* Marinaribus, Marcus de
 Marsupinus Ferenc 273.
 Márton fia János 95.
 Márton fia Mihály 200.
 Márton, modoni püspök *lásd* Bernardini, Martinus
 Márton, V. 29. 35. 36. 40. 80. 83. 92. 103. 284. 308.
 Máté (Matheus), san leonei püspök 237. 243. 313.

 Matucsinaí Tamás 215.
 Mátyás fia Zsigmond 304.
 Mátyás, I. (Hunyadi) 151. 154. 288. 354.
 Mátyás, Léderer Ágnes fia 227.
 Medgyesi Bucher Keresztély 169.
 Medici család 256.
 Medici, Giovanni de' *lásd* Leó, X.
 Melanesi de Buda, Petrus Simonis *lásd* Budai Melanesi Péter
 Mezey László 193.
 Mihály, pécsi domonkos 188.
 Miklós fia János 200.
 Miklós fia Tamás, pécsi egyházmegye 257.
 Miklós, catanzarói püspök *lásd* Palmieri, Niccolò
 Miklós, scriptor 160.
 Miklós, V. 73. 92. 123. 214. 215. 246. 247. 256. 310.
 Miksa, I. (Habsburg) 154. 155.
 Milsei Jakab 172.
 Mohácsi Mihály 105. 147.
 Molnár Simon 201.
 Molnári Kelemen 270.
 Monoszlói Csopor Benedek 257.
 Monoszlói Gál 179.
 Monyórókeréki Sweich Rupert 262.
 Munnoz, Antonius 242. 308.
 Murád, II. 147.

 Nadányi András 201.
 Nagylucsei Orbán 255. 257.
 Nagyszebeni Jakab 185.
 Nánai Kompolt Pál 149.
 Nardini, Stefano 181. 193.
 Narnia, Valentinus de 242. 309.
 Necpáli János 91. 101. 210. 211. 293.

 Nyalkai Albert 60. 258.
 Nyssa, Thomas de 116.

 Oberti Szaniszló 225.
 Oneschi Balázs 222.

- Orbán, II. 58. 170.
 Orbán, IV. 178.
 Orbán, VI. 79.
 Orsini, Latino 90. 94.
- Paksi Euszták 231.
 Paksi Orbán 176. 290.
 Pál fia János 184. 291.
 Pál, II. 28. 40. 87. 92. 118. 152. 238. 243. 246. 247. 255. 269.
 Pál, IV. 81.
 Palmieri, Niccolò (Nicolaus Palmerius), catanzarói püspök 245. 246. 248. 309.
 Pálóci Simon 149.
 Pankotai Elek 305.
 Paulus Georgii 307.
 Paur János 307.
 Paur/Panuk János 227.
 Pecchinoli, Angelo 170.
 Pech, Wolfgangus de 115.
 Pelliccia, Guerrino 35.
 Pennaforti Rajmund 171.
 Perneszi Mór 171.
 Peronis, Iohannes Antonii de 242. 312.
 Péter (Petrus), otocsáci püspök 243. 314.
 Péter fia Benedek 107.
 Péter fia János, klerikus 95.
 Péter fia Orbán 168.
 Péter Pál, sant'agata de' goti-i püspök 173. 184. 238. 241. 242. 250. 253. 295.
 Péter, carinolai püspök *lásd* Gamboa, Petrus
 Péter, deák 185.
 Péter, tarvíziói templomigazgató 182.
 Péterfi Pál 172.
 Péterváradi Miklós 215.
 Piscia, Phylippus de 267.
 Pius, II. 20. 28. 36. 40. 73. 74. 85. 91. 118. 168. 169. 171. 246. 247. 266. 310.
 Plattner János 266.
 Podolini József (Iosephus de Poddio) 195.
 Polgári Tamás 124. 180. 280. 290.
 Polidorus, ciszterci apát 201.
- Pontremulo, Matheus de 24.
 Pozsegai Dénes (Dyonisius Posega) 114. 183. 202.
 Pozsegai György 196. 197.
 Pozsegai István 196. 225. 232.
 Pozsegavári Balázs 68.
 Pozsonyi Wolf Miklós 147. 185. 245. 246. 287.
 Pszeudo-Jeromos 52.
 Pucci, Antonio 279.
- Quirini, Franciscus 243. 312.
 Quirini, Pietro 279.
- Racsai Pál 205.
 Racsai Péter 179.
 Radulf (Radulphus), città di castellói püspöke 95. 108. 241. 242. 245. 246. 247. 248. 295. 309.
 Rangoni Gábor 183.
 Rasorus de Schwechenheim, Iohannes 115.
 Ratt Márton 192.
 Remptuer, Ludovicus 115.
 Riario, Raffaele 210. 279.
 Ripai Máté 23.
 Róbert (Capet) 48.
 Rohonci György 185.
 Roma, Thomas de 108.
 Rozgonyi Péter 164.
 Rozgonyi Simon 149.
- Sabaria, Benedictus de, ferences 96. 114.
 Salánki Ágoston 255.
 Salm család 200.
 Salm Erzsébet (Szentgyörgyi-Bazini Kristófné) 200.
 Salm, Niklas, I. 200.
 Salvini, Gian Francesco 278. 279.
 San Geminiano, Antonius de 239. 242. 295. 312.
 Sándor, II. 76.
 Sándor, III. 59. 64.

- Sándor, V. 85. 168.
 Sándor, VI. 28. 37. 74. 80. 92. 96. 103.
 104. 230. 276.
 Sansoni Galeoti Riario, Raffaele (Rafael)
 96.
 Scarampi, Ludovico 87.
 Scharthoffer, Philippus 201. 292.
 Schmitz, Ludwig 33.
 Schön János 193.
 Sebestyénfi Domokos 182.
 Seltszam Farkas 270.
 Septemcastris, Clemens de 96.
 Sevillai Izidor 52.
 Simon, deák 185.
 Simone di Pietro 190.
 Siri István 304.
 Siricius, pápa 167.
 Sixtus, IV. 15. 28. 79. 91. 92. 103. 104.
 246. 247. 266. 355.
 Sixtus, V. 78.
 Sobetter, Vitus 115.
 Soderini, Francesco 279.
 Somodori Fábán 204.
 Soproni Pistoris János 195.
 Stantzi Thiring Kristóf 201.
 Stayberger, Ernst (Ernestus) 115. 199.
 Stefaneschi, Giacompo Caetano degli
 258.
 Stiber Antal 168.
 Stolc Miklós 68.
 Sydenneger, Johann 23.

 Szalkai László 46. 187.
 Szapolyai család 198.
 Szapolyai Imre 175. 198.
 Szapolyai István 198.
 Sztatmári György 20.
 Szebeni Jakab 197.
 Szegedi Bacsa Tamás 101. 105. 114. 191.
 202. 245.
 Szegedi Péter, domonkos 105. 114. 202.
 228.
 Széki Miklós 265.

 Szengyeli Ferenc (Sangel, Franciscus de)
 102. 213.
 Szentterzsébeti Péter 168.
 Szentgyörgyi Jug Pál fia Márton 191.
 201. 303.
 Szentgyörgy-Bazini család 200.
 Szentgyörgyi-Bazini Kristóf, II. 200.
 Szentgyörgyi-Bazini Kristófné *lásd* Salm
 Erzsébet
 Szentmártoni Mihály 180. 281. 290.
 Szerdahelyi István 196. 231. 294.
 Szilágyi Mihály 260.
 Szilasi Vince 255.
 Szilvágyi Máté 257.
 Szombathelyi Benedek 253.
 Szombathelyi Péter 185.

 Tallóci család 148.
 Tamás, deák 185.
 Tamás, római bencés 259.
 Tamás, trogiri püspök *lásd* Tomasini,
 Thomas
 Tamásfi Balázs 182.
 Tamásfi Pál 182.
 Tassenor Balázs 235.
 Tejfalui Waringer János 68.
 Temesvári Balázs 257.
 Thome, Blasius 307.
 Thurzó János 31.
 Thurzó Péter 156.
 Titusz, castrói püspök *lásd* Veltri de
 Viterbo, Titus
 Tomasini, Thomas 242. 308.
 Tommaso di Pietro 190.
 Tordai László 185.
 Tóth Pál 182.

 Uchich Antal 173.
 Učmanic Simon 238.
 Újlaki Lőrinc 155.
 Újlaki Miklós 151.
 Ulászló, I. (Jagelló) 147. 149.
 Ulászló, II. (Jagelló) 154. 155. 159. 288.

- Ulvsson, Jakob 190.
Ungaria, Gregorius de 115.
Ungaria, Iohannes de, ferences 67. 96.
108. 115.
Ungaria, Matheus de 115. 183. 307.
Ungaria, Nicolaus de 67.
Ungaria, Philippus de 96. 115. 307.
- Váci Pál 105. 114. 185. 202. 267. 298.
Valmania, Melchior de 270.
Váradi Lukács 185.
Varannói Ötvös Mátyás 261. 262.
Varicastris, Archangelus de 243. 312.
Vas Tamás 201.
Veltri de Viterbo, Titus 242. 311.
Veres Tamás 182.
Vince, otocsáci püspök *lásd* Andreis,
Vincenzo de
- Vinci Krausz Péter 169.
Vincio, Bartholomeus de 242. 308.
Vol, Lazarus 95.
Vrecsevis András 259.
- Wann Pál 195.
Wary Pál *lásd* Wann Pál
- Zalavári Ferenc 204.
Zólyomi Benedek 148. 263.
Zrednai (Vitéz) János 255.
Zuccheta, Iohannes Baptista 90.
- Zsigmond (Luxemburgi) 30. 41. 234.
265.
Zsigmond, salonai püspök 63.

Összeállította: SÁGI GYÖRGY

DO ALL ROADS LEAD TO ROME?

Ordination of Hungarian clerics in the Roman Curia (1426–1523)

On the 19th of March 1496, the inhabitants of Rome could observe a group of foreign clerics in the neighbourhood of the Piazza Navona. Naturally, this proved to be a usual practice, as people of different status from every corner of the European continent arrived continuously to the Urbs Aeterna. Among those, who arrived in the city next to the River Tevere, from time to time we may observe those, who wanted to receive different grades of the holy orders either on their own or in groups. As one of these groups, we may mention this numerous groups of clericals, whose members hurried to the Church San Panthaleone in the Parione district of the city, where the general ordination was performed by Joshua, the bishop of Ascoli. Among the 118 candidates, altogether 53 clericals arrived in Rome from the remote Carpathian Basin. Both the number of Hungarians and their ratio among the whole group (45%) should be highlighted, as such a populous group of clericals cannot be mentioned neither from the previous nor from the following decades. In my study, I will survey the general characteristic features of the *turismo delle ordinazioni* of Hungarian clericals on the bases of the *Libri formatarum* series, which can be found in the *Camera Apostolica* fond of the *Archivio Apostolico Vaticano*. I will seek answers to the following questions: Who and why did undertake the long journey? From which regions and in which ratio of the Carpathian Basin arrived clericals to the Papal Court? Did the Hungarian and international political events influence these journeys?

1. THE SOURCES

The right of curial ordination of clerics solely belonged under the authority of the Apostolic Camera until the 15th century, consequently the whole process of Roman ordination was under the supervision of this central organ's chamberlain. Parallely with the curial reforms of Pope Martin V., general information regarding the ordinations were documented in the volumes of

Libri formatarum, an independent register series from the fond of the *Archivio Apostolico Vaticano Camera Apostolica* from 1425 to 1524. This series of fourteen volumes provides the topic's main corpus of sources. From the 16th century onwards, the *vicarius in spiritualibus in Urbe* started to play an increasingly important role in the ordinations taking place in the Eternal City. Data regarding the promotions, which belonged to the jurisdiction of the Roman vicar, can be found in two further registers, the *Tribunale del Vicariato* 335. (1507–1521), located in the Central Archives of State in Rome, and in the first volume of the *Ordinazioni Sacerdotali* (1501–1524) belonging to the vicariate's archive. Besides the above-mentioned founts, a few pieces of information can be spotted in the 52nd volume of the *Diversa Cameralia* of the *Vatican Apostolic Archives*, furthermore three *in partibus* promotional verification remained to us: *littera formata*. In addition to the cited sources the volumes of supplications from the *Dataria Apostolica* and the registers of the *Sacra Poenitentiaria Apostolica* both contain numerous relevant data which are all essential to the complex presentation of the topic.

While the phenomenon of massive curial promotions previously captivated the attention of international research – several adaptations and sources were issued in this subject matter especially during the last decade – in the Hungarian historiography this approach has not yet been reflected until very recently.

2. THE NUMBER OF CLERICALS

According to the sources, from the Carpathian Basin altogether 793 persons turned to the Apostolic Camera and to the offices of the vicariate in promotional cases between 1426 and 1523. Among them 787 availed the services of the Camera while the remaining six persons turned to the Roman Vicariate. Out of the Apostolic Camera's clients the volumes of the *Libri formatarum* contains the name of 783 people. Since the 50 Hungarian clerics applied for nothing but ordination licenses (*littera dimissoria*), therefore, 743 people took actually part in curial promotions. As the matter of fact, probably more Hungarian clerics were ordained in the Roman Curia, but due to the decay of sources we can only presume this.

Tab. 1:
Entries of Hungarian relevance in the volumes of *Libri formatarum*

<i>Volume</i>	<i>First entry</i>	<i>Last entry</i>	<i>Person</i>
1.	23. 03. 1426	16. 04. 1435	32
2.	7. 02. 1436	24. 09. 1446	57
3.	25. 03. 1447	5. 04. 1455	29
4.	22. 03. 1466	26. 03. 1470	14
5.	No Hungarian data		
6.	21. 12. 1471	11. 04. 1475	13
7.	24. 06. 1481	21. 04. 1482	3
8.	20. 05. 1486	13. 04. 1488	28
9.	5. 04. 1488	7. 04. 1490	III
10.	4. 04. 1490	21. 04. 1492	30
11.	25. 11. 1492	28. 12. 1496	242
12.	15. 01. 1497	30. 01. 1502	132
13.	22. 03. 1502	10. 11. 1520	24
14.	9. 03. 1521	31. 03. 1523	68
Σ	1426–1523		783

Source: *AAV Cam. Ap. Libr. format. vol. 1–14.*

The majority obtained the three higher grades of church orders, the so called *sacros ordines*. 505 clerics were ordained to sub-deacons, 416 to deacons and 418 became presbyters. This implies that it was worthy to start the journey from the Carpathian Basin in order to acquire a higher grade. Altogether 332 people came for only the first tonsure while 304 arrived to take the *quator minores* up in the *Curia Romana*. Curial ordinations were less of a practice among Hungarian prelates. This statement is also supported by the fact that in the observed period it only happened five times.

Tab. 2:
The division of church order grades obtained in the Curia

<i>Grade</i>	<i>Person</i>	<i>%</i>
<i>prima tonsura</i>	332	44,6
<i>acolitatus et quatuor minores</i>	304	41
<i>subdiaconatus</i>	505	68
<i>diaconatus</i>	416	56
<i>presbiteratus</i>	418	56,2
<i>episcopatus</i>	5	0,7

Regarding the division of church benefices a very diverse picture unfolds. 220 persons did not possess one, which was self-evident in the case of the inferior orders. The majority (84 percent) of the afore-mentioned clerics without any benefices were promoted (*promovere*) only to the first tonsure or to other smaller orders. However, 35 people obtained the three higher grades without the notary chamber indicating a benefice of any kind next to their names, nor mentioning any other income that could provide a sufficient living. Among them, 29 were ordained to sub-deacons, eight to deacons and six to presbyters. Beside the names of the Hungarian prelates we can find a wide repertoire of benefices. The three most numerous groups consist of altar beneficiaries, parish priests and rectors of parish churches. They are followed by rectors of chapels, monks, but prebendaries, canons, bishops, sacristans and schoolmasters are also to be found.

Tab. 3:
The division of the benefices' levels

<i>Type of benefice</i>	<i>Person</i>	<i>Percentage %</i>
None	220	30
Altar	194	26
Chapel	73	9,8
Prebendary	7	0,9
Sacristan	1	0,1
Schoolmaster	1	0,1
<i>cantor</i>	1	0,1
<i>perpetuus beneficiatus</i>	2	0,3
Parish	154	20,7
Rector of the parish	68	9,1
Canon	7	0,9
Monk	10	1,3
Bishop	5	0,7
Σ	743	100

3. PERSONS AND GROUPS

Clerics who turned up in the documents of curial promotions could take part in the liturgical services individually or in groups as well. The decisive majority of the Hungarians started off the long, exhausting and often dangerous Italian voyage in smaller or bigger groups. It was considered to be a general phenomenon that the members of the same nations were consecrated together. Based on this, we can assume that people coming from the same or neighbouring dioceses might tried to synchronise their journey, since traveling together meant a greater deal of safety. The promotional supplications which were submitted in-group, suggest a pre-planned journey. The biggest Hungarian curial ordination took place on the 19th of May, 1496, when altogether 53 persons obtained smaller or bigger church orders. Further promotional days are also known when the number of clerics coming from the Carpathian Basin surpassed 30 or 40 people. A possible, but definitely not sufficient explanation of these group ordinations could be that except for 1523, on every occasion general ordination (*ordinationes generales*) was performed, therefore, the dates – since they were on ember days – were known all around Europe. Subsequently, the candidates could prepare their Roman route appropriately. It is also not surprising that the dates between March and April were preferred by the most, since on one hand, Easter constitutes the centre of the church year, thus the travel to Rome resulted in an even bigger fascination among the believers. On the other hand, the spring weather was more favourable.

Tab. 4:

The most frequented promotional days of the Hungarians

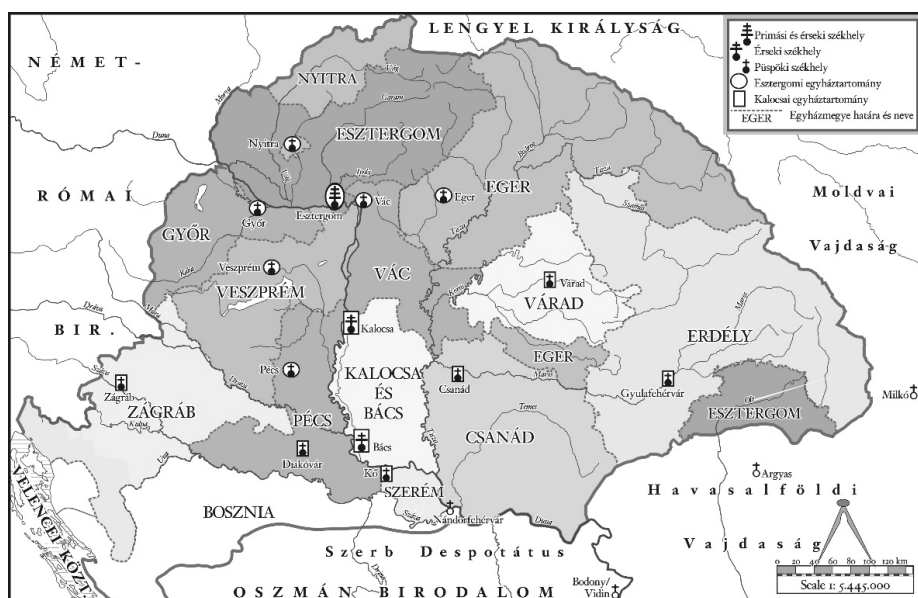
<i>Date</i>	<i>Person</i>
5. 04. 1488	22
18. 04. 1489	36
15. 03. 1494	23
18. 14. 1495	42
19. 03. 1496	53
11. 03. 1497	32
31. 03. 1498	46
26. 03. 1523	41
<i>sum</i>	295

4. GEOGRAPHICAL AND CHRONOLOGICAL EDIFICATIONS

Since the ordinands' sees of origin and/or service was indicated in the register books, therefore, it is most opportune to observe the distribution of Hungarian clerics according to their dioceses. In the 15th century, two archbishoprics and 12 bishoprics functioned on the territory of the Kingdom of Hungary. Out of the 14 sees, altogether twelve names are present in the promotional documents which were further complemented with the four missionary bishoprics (*episcopatus in partibus infidelium*).

Fig. 1.

The Hungarian church organization in the 15th century

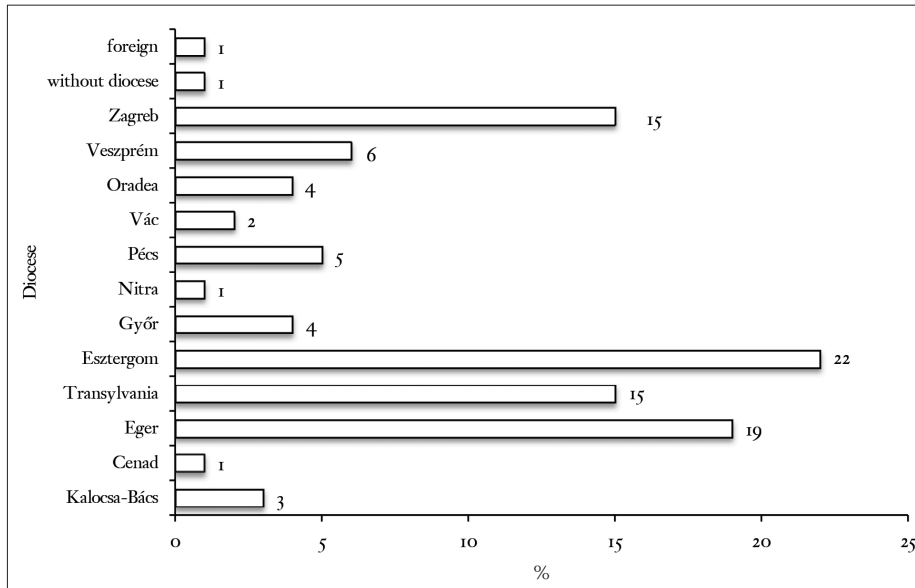
It is conspicuous however, that no ordinands went to the *Curia Romana* from the two southern and at the same time, the poorest dioceses Bosnia and Syrmia. In the background of this anomaly we can suppose the settlement destruction and the consequent major depopulation caused by the Ottoman incursions which permanently afflicted the region.

Regarding the division among the sees, the dominance of Esztergom (22%), Eger (19%), furthermore Transylvania and Zagreb (15-15%) is inevitable. They are followed by Veszprém (6%) and Pécs (5%). Clerics from Győr and Váradi

(Oradea) appeared almost in equivalent proportion (4-4%), a bit lesser number came from the dioceses of Kalocsa-Bács and Vác (3-3%), while the proportion of Csanád (Cenad) and Nyitra (Nitra) is the smallest (1-1%).

Fig. 2.

The division of curial promotional cases of Hungarian clerics and possessors per diocese (1426-1523)

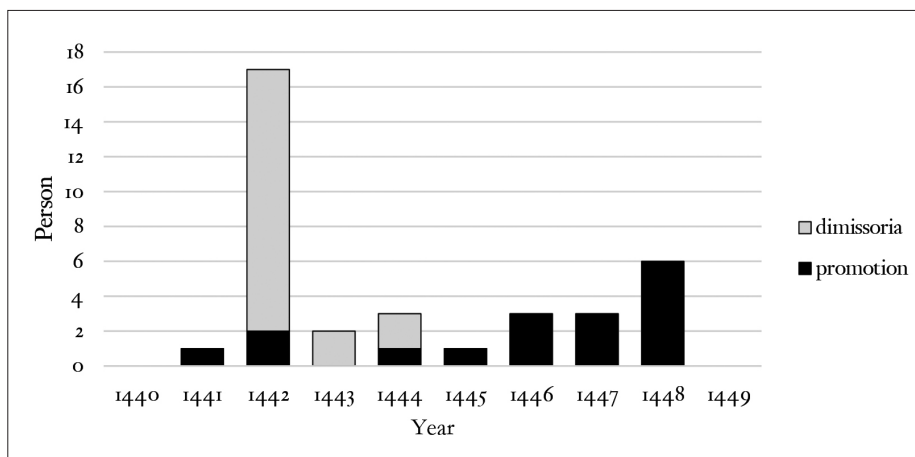
What can be drawn as a conclusion based on this? Is it an eventuality or maybe is it rather a tendency that could be fitted into bigger correlations? The previous international and national researches both proved that the Roman representation of clerics from the particular churches is a result of multiple impacts. The demographic and economic circumstances and the consequent social and urban correspondences all played a role in this, as much as the network's density between the papal court and the given region. It is obvious that other components could be determining as well regarding the regional division of the Hungarian clerics, who went to be ordained in the Curia. However, the certain diocese's distance from Rome was not among the contributing factors. In the case of Zagreb, we could even explain the 15 percent share, but the ratio of clerics from Transylvania and Esztergom, which collectively came out at 50 percent, points just into the opposite direction. Furthermore, in the case

of Esztergom, the Saxon Lands which belonged under the authority of it also complicate the picture. Meanwhile, in spite of the fact that the Transdanubian dioceses, such as Pécs, Veszprém and Győr were much closer to Rome they only represented themselves with 15 percent.

Nevertheless, the major internal and foreign affairs, especially wars and smaller or bigger epidemics could influence the willingness to travel to Italy. As an example, the internal crisis of 1440 (the double coronation, civil war, etc.) and the escalating Ottoman threat did not favour the travels of the Hungarian clerics. In the decade between 1440 and 1449, only 16 Hungarian persons took the different grades of church order up in the centre of Christianity. Besides the internal affairs the rage of plague in Rome between 1448 and 1450 certainly had a deterrent effect.

Fig. 3.

Curial promotional cases of Hungarian clerics in the Camera Apostolica (1440–1449)

The struggle for the throne following the death of King Mathias Corvinus (1490) and the military campaigns on Italy led by the French monarchs, Charles VIII and Louis XII, had a similarly negative impact on the people who headed to Rome. In the last years of the reign of Matthias Corvinus, we can witness a significant growth in curial promotions. Based on the data it can be pointed out that the growth in number from 1487 onwards reached its peak in the following two years, which meant 50 people (6.7 % growth) in 1488 and 51 people (6.9 % growth) in the next year. In the background of this positive process, two major things can be supposed: one was the closure of the

Austrian military campaign (the occupation of Vienna and Wiener Neustadt) led by King Matthias, and other is the relatively peaceful period on the southern frontier after the Hungarian-Turkish peace treaty in 1483. During the Hungarian “ordination tourism” which was unprecedented both in earlier and later times, in 1495, 77 (10.4%), in 1496, 86 (11.6%), while in 1497, 78 (10.5%) and in 1498, 47 (6.3%) Hungarian possessors’ name can be found in the volumes of *Libri formatarum*. During the span of these four years, the 288 people – who were ordained in the Curia – constituted nearly 40 percent of the total sum of Hungarian clerics.

But what could be the reason of this outstandingly high rate? In my opinion, this phenomenon could be explained by the fact that Vladislaus II managed to consolidate his power by the middle of 1490, thus creating peaceful circumstances in internal and foreign affairs as well.

By this time, after the burdensome years of war and crisis every inner and external obstacle was out of the Roman journeys’ way, and this condition certainly proved to be a great motivational factor. It is interesting however, that the emergence of Lutheran reformation did not have an impact on the willingness to travel, since in 1523, the promotion of 57 Hungarian clerics took place in the Eternal City. This evidence further strengthens the previous research results of Andreas Rehberg, according to which the role of Rome in the ordinations of priests did not decline in the first half of 1520.

5. WHY ROME?

At last, the motivational factors behind the curial promotions should be examined. In February 1429, 18 Hungarian clerics submitted a supplication to be ordained in the Curia, in which they named pilgrimage as the cause and purpose (*causa devotionis et peregrinationis*) of their journey to Rome. Therefore, it is certainly considered to be an important motive, and meant a higher prestige for clerics to be consecrated close to the relics of Saint Peter and Paul.

Thus, it is understandable that for those who spent a longer time in Rome, curial ordination was a plausible opportunity. To this group belonged the employees of the Papal Curia, cardinals, members of the bishops’ families, diplomats delegated to the Holy See, members who belonged to a royal entourage coming to Rome, and students attending the city’s university. Emerick, provost of Bosnia arrived to Sixtus IV as the envoy of King Mathias in August, 1471, and in the following month submitted a supplication in person to the

Dataria, in which he asked for and was granted license to take up the holy orders. The clerics Philip (1432) from the diocese of Esztergom and the Transylvanian András Kis of Brassó (Braşov) (1441) and János Aranyos (1476) wanted to be ordained in Rome relying on the fact that they had been living in the city for quite a while.

In February 1436, 11 diocesan clerics from Zagreb were granted permissions by the leader of the Apostolic Camera to be consecrated by any catholic prelate if they were found suitable. This could only happen because the episcopal seat of Zagreb was vacant at the time (*in ipsis partibus ad presens sedes episcopalis vacat*). In 1438, altogether 22 Hungarians and two foreign clerics submitted supplications to the office of the Apostolic Penitentiary, in which, similarly to the previous case, asked for a license; they explained this act by arguing that their own ordinary celebrated consecrations very rarely (*raro ordines celebrant*). Therefore, in cases alike the possibility of curial promotion was open to candidates.

Certain problems, defects (*defectus*) and delinquencies (*delictus*) committed against canon law could emerge at the applicants' side, causing an irregular state (*irregularitas*) and ultimately being impediments to ordination. In case of the above-mentioned problems, candidates could gain dispensation primarily from the Curia. Wolfgang Altmon, diocesan of Győr, is an example for the latter. He submitted a supplication personally to the office of the Penitentiary, because of the defect of his right eye – which was considered to be an impediment to consecration – he asked for and was granted a dispensation and finally took the smaller grades of church orders up in the *Santa Maria Regina Coeli* church.

Many people tried to take the different grades of church order up apart of those dates that were determined by canon law (*tribus diebus dominicis vel festivis extra tempora a iure statuta*) and hence travelled to the Curia.

Various incidents of misuse occurred during curial ordinations. A prevalent form of this was to be promoted based on a non-existent, fictive benefice (*ad fictum titulum*). Since in order to obtain higher orders, candidates should be in the possession of a church benefice which could provide a sufficient living. However, many of the applicants did not have such a possession, nor any other secured income, and for this reason they perpetrated a fraud. Among the supplications which were proposed to the Penitentiary's office, many cases like this can be found. Among them, there is the appeal of Osvát Layter, diocesan of Győr, whom in the default of appropriate holdings, had himself consecrated based on a fictive benefice (*sufficientem titulum non haberet*).

As a conclusion, it can be stated that during the late medieval era Hungarians led by many different reasons, but were constantly present in ordinations occurring in the Roman Curia. It is self-evident that their number was significantly less than of their contemporaries coming from German, French, Iberian and Italian regions. Nevertheless, the Hungarian ordination “tourism” certainly embodied an integral part of the relations between Hungary and the Holy See.

TABLE OF CONTENTS

Foreword	II
I. Introduction	15
1. Sources and Methods	19
2. Historiographical Overview	33
II. The Holy Orders	48
1. The Medieval Clergy and the Ecclesiastical Orders	49
2. The Qualifications of Candidates	54
3. The Place and Time of Promotion	57
4. The Rite of Ordination	60
5. "contra vagantes"	63
III. The Mechanism of Curial Ordinations	76
1. The Apostolic Camera	76
2. The Vicariate of Rome	80
3. The Cancellaria, the Dataria and the Sacra Poenitentiaria Apostolica	82
4. The Scenario of Promotions in the Camera Apostolica	86
5. The Volumes and the Entries of the Libri Formatarum	91
6. The Ordination Volumes of the Vicariate of Rome	100
IV. Hungarian Clients of the Apostolic Camera and the Vicariate of Rome	101
1. The Number of Clerics	101
2. Individuals and Groups	104
3. Geographical Conclusions	113
4. Chronological Characteristics	147

V. Examinations in the Apostolic Chamber	164
1. Age	166
2. Legal Descent	170
3. Physical Integrity	171
4. Morals	174
5. Qualifications of Candidates	177
6. Titulus, patrimonium	195
7. Control in the Particular Churches.	209
8. In Ministry.	213
VI. „cupit ad omnes etiam sacros et presbiteratus ordines promoveri” . . .	214
1. The Time of Ordinations	215
2. Daily Life the Eternal City.	224
3. Basilicas, Churches, Chapels	231
4. The Ordinaries.	239
5. From the First Tonsure to the Episcopal Order	249
VII. Why Rome?	257
1. “causa devotionis et peregrationis”	258
2. Speedy Procedure.	261
3. “eorum ordinarios raro ordines celebrant”	262
4. Dispensations.	264
5. Habitual Residence in Rome	265
6. Benefice Hunters	268
7. Misuses	269
VIII.. Curial Ordinations and the Renewal of the Faith	272
IX. Summary	283
Appendix	301
1. Difficulties of Topographical Identification	301
2. The Ordinaries of Hungarian Clerical Sanctification (1426-1523)	308

Bibliography	315
Abbreviations	340
Index	341
Do All Roads Lead to Rome?	349

A Kárpát-medence levéltáraitban őrzött promóciókra vonatkozó (ismert) források*

Sz.	Név	Egyházszegye	Kétezés	Ordió	Szentelés helye	Ordinátor	Jelzet/kiadás	
1.	Mikolai Pál	Pécs	1373. IV. 4.	presbiteratus	Bács, székesegyház	Imre scodrai püspök, kalocsai segédpüspök	41 900	
2.	Sztárai György	Eger	1395. IV. 10.		Eger, székesegyház	Miklós milkói püspök, egri segédpüspök	220 220	
3.	Linzi Boldizsár	Passau	1425	subdiaconatus	Esztergom, székesegyház	Máté nándorfehérvári püspök, esztergomi segédpüspök	43 713	
4.	Szentkirályi Mihály	Veszprém	1427. IV. 5.	diaconatus	Todi, székesegyház	Angelus de Viterbo todi püspök	43 693	
5.	Kászonyi Miklós fia, Vince	Eger	1428. XII. 18.	presbiteratus	Eger, székesegyház	Miklós dionísiai püspök, egri segédpüspök	BÉKEFI 52. sz.	
6.	Babapataкаи László	Eger	1435. III. 12.			Hermann tripoli püspök, egri segédpüspök	39 912	
7.	Armsteini Koch Konrád fia, Henrik	Győr	1455. II. 28.	subdiaconatus	Győr, székesegyház	Ágoston győri püspök	14 927, BÉKEFI 62. sz.	
8.	Berendi Bak Gáspár	Esztergom	1469. XII. 23.		Bologna, székesegyház	Mathens de Pontremulo tanási püspök, bolognai segédpüspök	264 483	
9.	Pozsonyi Schwechtenbiger Mátyás	Lidoricum (?)	1473. XII. 18.	acolitatus	Freising, székesegyház	Wolfgang hyppói püspök, passai segédpüspök	226 297	
10.	Nicolaus Lenndorfer de Dorffen	Freising	1473. III. 6.			Freising	János freisingi helynök	17 437
			1473. III. 13.			Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost	
			1474. VII. 15.			Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök	
11.	Michael Petri Milinich	Sebenico	1474. IX. 24.	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962		
			1474. XII. 17.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. III. 25.	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök			
12.	Szakácsi Kacsó Bálint	Veszprém	1475. I. 6.	Freising	János freisingi helynök	17 985, BÉKEFI 72. sz.		
			1475. I. 14.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1475. I. 15.	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök			
13.	Szilvágyi Máté	Győr	1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János salonai püspök, freisingi segédpüspök	203 910	
14.	Szeglaki Antal	Pécs	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	94 275	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
15.	Vulkáni György	Erdély	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	253 727, BÉKEFI 77. sz.	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
16.	Apostagi Kele Benedek fia, Imre	Vác	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
17.	Torjavásárhelyi János deák fia, Miklós	Erdély	1473. III. 6.	acolitatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1473. III. 13.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1474. VII. 15.	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök			
18.	Szegedi Bolonyvai De-meter	Kalocsa-Bács	1474. IX. 24.	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962		
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
19.	Pozsonyi Wayst Márton	Esztergom	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
20.	Ainvolt János	Győr	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
21.	Pozsonyi Weiss János	Esztergom	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
22.	Pozsonyi Nithamer János	Esztergom	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
23.	Nagybiccsei Szlovák György	Nyitra	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
24.	Pozsonyi Gayr Ágoston fia, Gáspár	Esztergom	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
25.	Szegedi Bacsa Tamás	Esztergom (Moldva-bánya)	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
26.	Necpáli János	Esztergom	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
27.	Melletei Tamás fia, Antal	Eger	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
28.	Hani Mihály	Veszprém	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
29.	Rapoovci Dragsics Máté fia, Márton	Zágráb	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
30.	Rózsashegyi Spelinger János fia, István	Esztergom	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
31.	Bessenyei György fia, Gáspár	Vác	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
32.	Újfalui Bodnár János	Eger	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
33.	Liszkai Dombi Miklós	Eger	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
34.	Komári Kovács Ferenc	Veszprém	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		
35.	Perecsényi Ferenc	Váradi	1478. II. 14.	diaconatus	Freising	János freisingi helynök	218 962	
			1478.III. 7.	Regensburg	Wolfgang regensburgi prépost			
			1481. IX. 22.	subdiaconatus	Seckau, Mária-kápolna	György seckau püspök		
36.	Szenyeyi Ferenc	Erdély	1474. XII. 17.	diaconatus	Salzburg, Mária-kápolna	Bernát chiensei püspök	218 962	
			1475. III. 25.	Passau, székesegyház	Ulrik passau püspök			
			1475. I. 6.	subdiaconatus	Róma, Mária-templom	Leó sitiai püspök		
37.	Körmendi Rozsos János	Győr	1475. I. 14.	diaconatus	Bécs (?)	Mária-kápolna,	218 962	
			1475. I. 15.	Freising	Freising, székesegyház	János freisingi helynök		
			1477. IX. 20.	subdiaconatus	Gyulafehérvár, székesegyház	János freisingi helynök		

* A jelek az MINL OL DF és DL számokra, a kiadás adatai pedig BÉKEFI, A káptalani iskolák kötetre vonatkoznak.

ISBN 978 963 556 639 6

